



**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOS-YL-2014-0003**

**NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE
BEYAZ YAKALI EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ
(NAZİLLİ'DE ÖZEL DERSHANELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLER
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)**

**HAZIRLAYAN
Şükriye Yücel YEL**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Özlem BALKIZ**

AYDIN-2014

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOS-YL-2014-0003**

**NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE
BEYAZ YAKALI EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ
(NAZİLLİ'DE ÖZEL DERSHANELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLER
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)**

**HAZIRLAYAN
Şükriye Yücel YEL**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Özlem BALKIZ**

AYDIN- 2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şükriye Yücel YEL tarafından hazırlanan “Neoliberalizm ve Küreselleşme Ekseninde Beyaz Yakalı Emegın Dönüşümü: Nazilli’de Özel Dershanelerde Çalışan Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tez, 17.10.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u> :	<u>Kurumu</u> :	<u>İmzası:</u>
(Başkan) Yrd. Doç. Dr. Özlem BALKIZ	Sosyoloji	
(Üye) Yrd. Doç. Dr. Emin YİĞİT	Sosyoloji	
(Üye) Yrd. Doç. Dr. Caner İŞİK	Türk Dili ve Edebiyatı	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulununsayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Fatma Neval GENÇ

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Şükriye Yücel YEL

İmza :

ADI- SOYADI: Şükriye Yücel YEL

NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME
EKSENİNDE BEYAZ YAKALI EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ
(NAZİLLİ'DE ÖZEL DERSHANELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLER
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA)

ÖZET

Bu tezin amacı, neoliberalizm ve küreselleşme ekseninde beyaz yakalı emeğin dönüşümünün, eğitim sisteminin piyasalaştırılması süreci ile birlikte özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin sosyo- ekonomik koşulları üzerinden analiz edilmesidir.

Araştırmada, Nazilli'de özel dersanelerde üniversiteye hazırlık grubunda çalışan ve mesleki kıdemi en az 3 yıl olan dersane öğretmenleri ile birebir görüşülmüştür. Verilerin toplanması, dersane öğretmenlerine anket ve görüşme formu biçiminde düzenlenmiş soru formu uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Nicel verilerin analizinde, yüzde ve frekans tekniği kullanılmıştır. Nitel verilerin analizinde ise, katılımcıların konuyla ilgili söylemlerinde ortak olan ve farklılaşan noktalar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarından dolayı pek çok sorun yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle iş güvencesinin olmaması, yoğun mesai ve ders saatleri, düşük maaş, sosyal güvenlik ve özlük haklarının göz ardı edilmesi dersane öğretmenlerini sosyo-ekonomik yönden olumsuz etkilediği gibi, geleceğe yönelik düşüncelerinde de karamsarlığa neden olmaktadır. Elde edilen verilerin çeşitli değişkenlere, katılımcıların söylemlerine, çeşitli kaynaklara dayanarak çözümlenmesi ile dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını etkileyen süreçler ortaya konmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Özel Dersane, Beyaz Yakalı Emek, Neoliberalizm, Küreselleşme.

NAME- SURNAME: Şükriye Yücel YEL

**THE TRANSFORMATION OF WHITE-COLLAR WORKERS IN THE FRAME
OF GLOBALIZATION AND NEO-LIBERALISM: A STUDY ON TEACHERS
THAT WORKING IN PRIVATE UNIVERSITY PREPARATION COURSES IN
NAZİLLİ.**

ABSTRACT

The main purpose of this research is to analyze the transformation of white-collar workers with aspects of marketing educational system with the teachers working for private courses and neoliberalism and globalization.

The data used in this research are acquired by teachers who are working for private courses in the department of university preparatory classes for 3 years at least. The interview is made face to face individually. The type of acquiring the data is applied with questionnaire and interrogation forms. Quantitative data are analyzed with percentage and frequency technics and depicted with charts. Qualitative data are analyzed with common comments and separated comments about the topic. The data are reported with lots of parameters like comments of applicants, numerous researches and many resources. The results show that teachers in private courses have lots of trouble in view of working conditions. Especially absence of job-security, intense working hours, low wages, social security and ignorance of self-rights affect those teachers negatively in socio-economic life. Also these reasons give rise to a pessimistic life aspect for the future. The process affecting the working conditions of private courses' teachers is aimed to be revealed by analyzing the data in the light of numerous factors, the expressions of applicants and numerous resources.

KEYWORDS: Private Tutoring Center, White Collar Workers, Neoliberalism, Globalization.

ÖNSÖZ

Küreselleşme ve izlenen neoliberal politikalar ile birlikte devletin rolü ve kamu hizmetlerinin işleyişinde emek gücü aleyhine gerçekleştirilen dönüşümler, hizmet ekonomisinin de belirleyici olması ile birlikte beyaz yakalı emek üzerinde piyasa mekanizmalarını etkin hale getirmiştir. Bu sürecin çözümlenmesinde ise, kapitalist dinamiklerin en etkin olduğu alanlardan biri olarak eğitim en önemli konu olarak belirlenmiştir. Bu nedenle eğitimin piyasalaştırılması sürecinde öne çıkan özel dersane sektöründeki işleyişlerin öğretmen emeği üzerindeki etkilerinin, dersane öğretmenlerinin çalışma koşulları üzerinden değerlendirilmesi bu araştırmanın temel amacıdır.

Bu konuyu araştırmak isteme sebebim ise, özel dershanede çalıştığım süre içerisinde hem dersane sektöründeki işleyişleri hem de dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını, iş ilişkilerini, sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik durumlarını gözlemlemem olmuştur. Bu gözlemlerimde, yaşanan sorunların sadece özel dersaneler ve eğitim sektöründeki işleyişler üzerinden ele alınamayacağı doğrultusunda siyasi, ekonomik, toplumsal boyutların irdelenmesi gerekliliğinin ön plana çıkmış olması beni bu araştırma konusunu seçmeye yönlendirmiştir.

Öncelikle bu çalışmanın her aşamasında bana yol gösteren, sabırla destekleyen ve değerli katkılarda bulunan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem Irmak Balkız'a, alan verilerinin analizinde yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Serdar Ünal hocama tüm yardımlarından ve katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmanın başlangıcından son aşamasına kadar bana sonsuz destek veren aileme ve eşim Doğan Yel'e çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
NEOLİBERAL DÖNEMDE BEYAZ YAKALI EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ	6
1.1. NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE KAMU HİZMETLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ.....	12
1.1.1. Meta Üretiminden Hizmet Üretimine.....	19
1.1.2. Hizmet Ekonomisi- Ekonominin Hizmetleşmesi.....	27
1.1.3. 1980 Sonrası Kamu Hizmetlerinde Dönüşümün Eğitim Alanında Yansımaları.....	35
1.1.3.1. Piyasa Koşullarının Etkisinde Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü ...	42
1.2. NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE İSTİHDAM YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÇALIŞMA YAŞAMI VE EMEĞİN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	47
1.2.1. Esnekleştirme	54
1.2.2. Güvencesizleştirme ve Örgütsüzleştirme.....	59
1.2.3. Yoksullaştırma/ Yoksunluk Birikimi Süreci.....	65

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU HİZMETLERİNDE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ	70
2.1. TÜRKİYE’DE EĞİTİMİN PİYASALAŞTIRILMASI SÜRECİ VE ÖĞRETMEN EMEĞİNİN SÖMÜRÜLMESİ.....	77
2.2. DÜNYADA ÖZEL DERSHANECİLİK.....	82
2.3. TÜRKİYE’DE ÖZEL DERSHANECİLİK.....	86
2.3.1. Türkiye’de Özel Dershanelerin Kuruluşu ve Tarihsel Süreci.....	90
2.3.2. Türkiye’de Özel Dershaneciliği Tetikleyen Faktörler.....	95
2.3.2.1. Türkiye’de Merkezi Sınav Sistemi ve Kamusal Eğitim Sisteminde Aksaklıklar.....	97
2.3.2.2. Öğretmen İşsizliği (Kamuda İstihdam Kısıtlılığının Etkileri).....	102
2.3.2.3. Girişimcilerin Özel Dershanelere Olan Talebi Artırmadaki Rollerini	106
2.3.2.4. Toplumun Bir Hizmet Alanı Olarak Özel Dershanelere Bakışı.....	110
2.4. TÜRKİYE’DE ÖZEL DERSHANELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN SOSYO- EKONOMİK PROFİLİ.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI TASARIMI VE UYGULAMASI	119
3.1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE AMACI.....	119
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ/ BEKLENEN YARARLAR, SINIRLILIKLAR.....	125
3.3. TANIMLAR.....	128
3.4. MATERYAL VE YÖNTEM.....	129
3.4.1. Evren ve Örneklem Seçimi.....	130
3.4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YORUM	136
4.1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER.....	136
4.2. ÖĞRETMENLERİN DERSHANEDE ÇALIŞMAYA BAŞLAMA SÜREÇLERİ VE DERSHANE SEKTÖRÜNE YÖNELME SEBEPLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR	152
4.3. DERSHANE ÖĞRETMENLERİNİN MAAŞ VE İSTİHDAM DURUMLARINA AİT BULGULAR	183
4.4. DERSHANE SEKTÖRÜNDE EMEĞİN GÜVENCESİZLEŞTİRİLMESİNE VE ÖRGÜTSÜZLEŞTİRİLMESİNE AİT BULGULAR.....	213
4.5. DERSHANE SEKTÖRÜNDEKİ ÇALIŞMA KOŞULLARINDA ESNEKLİK VE KURALSIZLIK SÜRECİNE YÖNELİK BULGULAR.....	244
4.6.DERSHANE SEKTÖRÜNDE ÖZLÜK HAKLARININ İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ BULGULAR	262
4.7. DERSHANE ÖĞRETMENLERİNİN MESLEĞE YÖNELİK BEKLENTİLERİ VE GELECEĞE DAİR BAKIŞ AÇILARIYLA İLGİLİ BULGULAR	285
SONUÇ VE ÖNERİLER	343
KAYNAKÇA	351
EK1: DERSHANE ÖĞRETMENLERİNE YÖNELİK ANKET VE GÖRÜŞME FORMU	370

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 4.1.1: Örneklemin Cinsiyet Dağılımı.....	140
Tablo 4.1.2: Örneklemin Yaş Dağılımı.....	141
Tablo 4.1.3: Örneklemin Doğum İli Dağılımı.....	142
Tablo 4.1.4: Örneklemin Medeni Duruma Göre Dağılımı.....	143
Tablo 4.1.5: Örneklemin Oluşturanların Eşlerinin, Yaptığı İş- Çalıştıkları Yer Açısından Dağılımı.....	145
Tablo 4.1.6: Örneklemin Hane Halkı Sayısı.....	146
Tablo 4.1.7: Örneklemin Oturdukları Evin Aitlik Durumuna Göre Dağılımı.....	146
Tablo 4.1.8: Örneklemin Kira Tutarı Dağılımı.....	147
Tablo 4.1.9: Örneklemin Mezun Olunan Fakülteye Göre Dağılımı.....	148
Tablo 4.2.10: Örneklemin Çalıştıkları Kurumun Yapısına (Zincir ya da Yerel) Yönelik Dağılımları.....	155
Tablo 4.2.11: Örneklemin Branşlara Göre Dağılımı.....	155
Tablo 4.2.12: Örneklemin Şu An Çalıştığı Dershanede İşe Giriş Şekline Göre Dağılımı.....	157
Tablo 4.2.13: Örneklemin Dershane Sektöründe Kaç Yıldır Çalışıyor Olduklarına Dair Dağılımları.....	158
Tablo 4.2.14: Örneklemin Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “İşsizlik (Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı) ve Ekonomik Sorunlar” Etkeninin Dağılımı.....	159
Tablo 4.2.14.1: Mezun Olunan Fakülte ile İşsizlik ve Ekonomik Sorunlar Arasındaki İlişkiye Ait Dağılım (Çapraz Tablo).....	160
Tablo 4.2.14.2: İşsizlik (Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı) ve Ekonomik Sorunlar İle Medeni Durum Arasındaki İlişkiye Dair Dağılım (Çapraz Tablo).....	163
Tablo 4.2.14.3: Yaş Değişkeninin, İşsizlik (Kamudaki İstihdam Kısıtlılığı) ve Ekonomik Sorunlar Nedeniyle Dershanede Çalışmaya Yönelme Durumuna Etkisine Ait Dağılım (Çapraz Tablo).....	165
Tablo 4.2.15: Örneklemin Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “Aile ve Sosyal Çevre Baskısı” Etkeninin Dağılımı.....	166

Tablo 4.2.16: Örneklem Grubu Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “Statü Elde Etme/ Dershanede Çalışmanın Statü Sağlaması Etkeninin Dağılımı.....	167
Tablo 4.2.17: Örneklem Grubu Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “İyi Bir Gelir Sağlaması” Etkeninin Dağılımı.....	167
Tablo 4.2.18: Örneklem Dershane Sektöründe Çalışmasında Bir Etken Olabilecek “Özel Ders Çevresi Oluşturması” Durumunun Dağılımı”.....	168
Tablo 4.2.19: Örneklem Dershane Öğretmenliğini Geçici Ya da Daimi Bulma Durumuna Göre Dağılımı.....	169
Tablo 4.2.20: Dershane Sektöründe Çalışmayı “Geçici” Bir Süreç Olarak Düşünen Örneklem Grubun “Asıl” Hedeflerine Dair Dağılımı.....	170
Tablo 4.2.21: Örneklem Zincir Ya da Yerel Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulması Konusunda Dağılımı.....	172
Tablo 4.2.21.1: Örneklem Çalıştığı Kurumun Türüne Göre, Zincir Ya da Yerel Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulmasına Yönelik Dağılım (Çapraz Tablo).....	173
Tablo 4.3.22: Örneklem Grubun İstihdam Durumlarına Göre Dağılımı.....	188
Tablo 4.3.23: Örneklem Ortalama Haftalık Ders Saati Dağılımı.....	190
Tablo 4.3.24: Örneklem Grubun Ortalama Haftalık Mesai Süresi Dağılımı.....	193
Tablo 4.3.25: Örneklem Ortalama Aylık Ücret Dağılımı.....	195
Tablo 4.3.25.1: Örneklem Mesleki Kıdem Durumuna Göre Aylık Ücretlerinin Dağılımı (Çapraz Tablo).....	199
Tablo 4.3.26: Örneklem Grubun Dershanedeki Aylık Gelirini Derecelendirme Dağılımı.....	202
Tablo 4.3.27: Örneklem Maaşlarının Genellikle Zamanında ve Düzenli Ödenme veya Ödenmeme Durumuna Göre Dağılımı.....	204
Tablo 4.3.27.1: Örneklem Çalıştığı Dershane Türüne (Zincir Ya da Yerel) Göre Maaşlarının Düzenli ve Zamanında Ödenip-Ödenmemesi Durumuna Dair Dağılım (Çapraz Tablo).....	205
Tablo 4.3.28: Örneklem Ek İş Durumuna Yönelik Dağılım.....	207
Tablo 4.3.29: Örneklem Grubun Dershane Dışındaki Gelir Getiren İş Dağılımı.....	207

Tablo 4.3.30: Örnekleme Grubun Bir Ayda Özel Dersten Kazandıkları Ücretin, Dershanedeki Aylık Ücretlerinden Daha Fazla Ya da Daha Az Olma Durumuna Dair Dağılım.....	207
Tablo 4.4.31: Örneklemin Çalıştıkları Dershane İle Sözleşme Süreleri Dağılımı.....	217
Tablo 4.4.32: Örneklemin Sözleşme Metnindeki Maddelerin Uygulanması Konusundaki Görüşlerine Dair Dağılım.....	221
Tablo 4.4.33: Örnekleme Grubun İş Güvencesi Açısından Kaygı/ Endişe Taşıyıp-Taşımama Düşüncesine Dair Dağılım.....	222
Tablo 4.4.34: Örneklemin Sözleşmenin Yenilenmemesi Endişesi Taşımama Nedenine Dair Dağılım.....	224
Tablo 4.4.35: Örneklemin İsteği Dışında İşine Son Verilmesi Durumuna Dair Dağılım.....	225
Tablo 4.4.36: Örneklemin İsteği Dışında İşine Son Verildiğinde Herhangi Bir Hak Talep Edebilme Durumu İle İlgili Dağılım.....	227
Tablo 4.4.37: Örnekleme Grubun Sözleşme Yapılırken İstifa Dilekçesi ve Senet İmzalama Durumu İle İlgili Dağılım.....	228
Tablo 4.4.38: Örneklemin İşveren İle Kurduğu İyi İlişkilerin Sözleşmenin Yenilenmesine Etkisi İle İlgili Dağılım.....	230
Tablo 4.4.39: Örnekleme Grubun Sözleşmesinin Yenilenmesinde Performansın Önemi Gösteren Dağılım.....	231
Tablo 4.4.40: Örneklemin Sözleşmesinin Yenilenmesinde Kayıt Alabilmesinin Önemi Dair Dağılım.....	232
Tablo 4.4.41: Örneklemin Sözleşmesinin Yenilenmesinde İş Arkadaşları İle Uyum İçinde Çalışmalarının Önemi Gösteren Dağılım.....	233
Tablo 4.4.42: Örneklemin Yasal Olarak Sendikaya Üyelik Hakları İle İlgili Dağılım.....	235
Tablo 4.4.43: Örneklemin Bir Sendikaya Üyelik Durumuna Dair Dağılım.....	237
Tablo 4.4.44: Örneklemin Çalışma Koşullarının İyileştirilmesinde Sendikaları Önemli Bulup- Bulmama Durumuna Dair Dağılım.....	238
Tablo 4.5.45: Örnekleme Grubun Dersinin Olmadığı Gün Ya da Saatte Dershanede Bulunma Durumu İle İlgili Dağılım.....	247

Tablo 4.5.46: Örneklemin Dershanede Öğretmenlik Ya da Ders Dışı İşlerden Sorumlu Olup- Olmamasına Dair Dağılım.....	250
Tablo 4.5.47: Örneklemin Etütleri Mesleğinin Doğal Bir Parçası Olarak Görmesi ya da Görmemesi Durumuna Yönelik Dağılım.....	252
Tablo 4.5.48: Örnekleme İçin Öğretmenlik/ Ders Dışı İşlerin, Çoğu Zaman İş Yoğunluğuna v e Aşırı Strese Yol Açıp- açmaması İle İlgili Dağılım.....	257
Tablo 4.6.49: Örneklemin Hekim Tarafından Verilen Hastalık ve Dinlenme İzinlerinin Geçerliliği/ İşlerliği Konusunda Dağılım.....	265
Tablo 4.6.50: Örneklemin Evlilik İzni, Doğum İzni, Aileden Birinin Hastalığı Veya Ölümü Gibi Önemli Durumlarda Karşılaştıkları Duruma Dair Dağılım.....	269
Tablo 4.6.51: Örnekleme Grubun Sigorta Primlerinin Hangi Esasa Göre Ödendiğine Dair Dağılım.....	271
Tablo 4.6.52: Örneklemin Sigorta Primlerinin Kaç Ay Üzerinden Ödendiğine Dair Dağılım.....	274
Tablo 4.6.53: Örneklemin Sigorta Primlerinin Düzenli ve Tam Ödenip- Ödenmemesi İle İlgili Dağılım.....	277
Tablo 4.6.54: Örneklemin Kamudaki Öğretmenlere Göre Özlük Haklarının Kısıtlı Olmasının İş Tatminini Olumsuz Etkilemesine Dair Dağılım.....	279
Tablo 4.7.55: Örneklemin, Dershanedeki Çalışma Koşullarını Kamudaki Öğretmenlere Göre Daha Belirsiz/Kuralsız ve Güvencesiz Bulması İle İlgili Dağılım.....	288
Tablo 4.7.56: Örneklemin Kamudaki Öğretmenlerin Toplumsal Statüsünü Değerlendirmesine Dair Dağılım.....	292
Tablo 4.7.57: Örneklemin “Dershane Öğretmeni Hem Öğretimde Hem de Öğrencisiyle İletişimde Daha Özverili ve Verimlidir” İfadesine Dair Görüşlerinin Dağılımı.....	295
Tablo 4.7.58: Örneklemin “Öğrenciyi Üniversiteye Hazırlayan Dershane Öğretmenidir” İfadesi Hakkında Görüşlerinin Dağılımı.....	297

Tablo 4.7.59: Örneklemin “Kamudaki Öğretmen Konuyu Öğretirken, Dershane Öğretmeni Sadece Test Tekniğini Öğretir” İfadesine Dair Görüşlerinin Dağılımı.....	301
Tablo 4.7.60: Örneklemin “Dershane Öğretmeni, Kendisini ve Bilgisini Sürekli Yenilemek,Geliştirmek Zorundadır” İfadesi Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı.....	303
Tablo 4.7.61: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin “Daha İyi Bir Maaş ve İş Güvencesinin Sağlanmasını Öncelikli Bir Durum Olarak Görüyor musunuz?” Sorusu İle İlgili Görüşlerinin Dağılımı.....	306
Tablo 4.7.62: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin “Mesai Koşullarının İyileştirilmesini Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?” Sorusu İle İlgili Görüşlerinin Dağılımı.....	307
Tablo 4.7.63: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin “Sigorta Primlerinin Ödenmesi ve Özlük Hakları Konusunda Bunlarla İlgili Belirlenmiş Kanun Hükümlerine Uyulmasını Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?”Sorusuna Dair Görüşlerinin Dağılımı.....	309
Tablo 4.7.64: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin “Dershane Öğretmenlerinin Ortak Çıkarları İçin Birlik Olmalarını Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?” Sorusu Hakkında Görüşlerinin Dağılımı...312	312
Tablo 4.7.65: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin “Devletin Dershaneler Üzerindeki Denetimleri Artırmasını Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?” Sorusuna Dair Görüşlerinin Dağılımı.....	315
Tablo 4.7.66: Örneklemin “Dershane Sektöründe İşveren Olmak İster misiniz?” Sorusu İle İlgili Görüşlerinin Dağılımı.....	319
Tablo 4.7.67: Örneklemin Dershane Öğretmenlerinin Çalışma ve Yaşam Koşullarını Geçmişe Göre Daha İyi Bulup- Bulmamaları Konusunda Dağılım.....	322
Tablo 4.7.68: Örneklemin Dershane Öğretmenliğinin Geleceği Konusundaki Düşüncelerine Dair Dağılım.....	324

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AID	Uluslararası Kalınma Ajansı
ALES	Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitim Giriş Sınavı
ATM	Otomatik Vezne Makinesi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
Güven-der	Güven Dershane Sahipleri Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu
KPSS	Kamu Personeli Seçme Sınavı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
Öz-De-Bir	Özel Dershaneler Birliği
Öz-Kur-Der	Özel Öğretim Kurslar, Dershaneler ve Etüt Eğitim Merkezleri Birliği Derneği
SPSS	Statistical Packages For The Social Sciences/ Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi

TÖDER	Tüm Özel Öğretim Kurumları Derneği
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
YDS	Yabancı Dil Bilgisi Seviye Belirleme Sınavı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Son zamanlarda özel dersaneler konusundaki tartışmaların artması, bu kurumların tüm yönleri ile değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak konuya dair yaklaşımlarda sadece eğitim sistemi üzerinden yapılacak değerlendirmeler (eğitim sektöründeki değişimlerin sosyal, siyasal, ekonomik, psikolojik, kültürel faktörlerden bağımsız olarak ele alınması), toplumsal alandaki dönüşümlerin eğitim sistemi ve emek gücünün koşulları ile birlikte birbirini karşılıklı olarak etkilediği bir yapıda eksik belirlemelere neden olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada özel dersaneler konusu ele alınırken, özellikle çalışma hayatındaki dönüşümler, emek gücünün yapısı ve dönüşen koşulları, eğitim sistemi üzerinde belirleyici olan ve özel dersaneleri eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak düzenleyen işleyişler, neoliberal ideoloji, küreselleşme süreci ve beyaz yakalı emek kavramları üzerinde durularak, kapitalist sermaye birikimi sürecinin eleştirisi üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu açıdan neoliberal ideoloji ve küreselleşme hedefleri, kapitalist dinamiklerin sermaye birikimi sürecinde çok boyutlu ve birbirini besleyen etkenlerle (teknolojik gelişmeler, hizmet ekonomisinin öne çıkışı, ticari ve para sermayenin uluslararasılaşması gibi) emek gücünü bölücü ve bu süreçte emeğin hiyerarşik yapıda tanımlanmasının, sınıf yapısının dönüşümü üzerinden emek gücü üzerinde açık ya da gizli denetim ve baskı mekanizmalarını işletmesi yönünde ele alınmıştır. Bu yaklaşım aynı zamanda beyaz yakalı emek kavramı ve tanımlanmasının da eleştirel bir düzeyde ele alınmasını ifade etmektedir. Çünkü emeğin sadece çalışma alanı, iş koşulları ile sınırlı olmayarak, bir bütün olarak yaşamın ve bireysel algılamaların her boyutuna nüfuz edecek biçimde, kapitalist ilkelerin üretim alanı ve ilişkilerine yön verdiği süreçte beyaz yakalı ya da mavi yakalı olarak ayrıştırılması emek gücünün metalaştırılmasına ve piyasalaştırılmasına uygun düşen bir yaklaşımdır.

Kapitalist sömürünün kapsam ve içeriğini özellikle özgürlük, demokrasi vurgusu yaparak gizleme gayreti içerisinde olan neoliberalizm ve küreselleşme süreci, toplumları ve bireyleri bu sürece dâhil olmalarıyla daha özgür, daha çağdaş ve daha ileri bir seviyede yer alacakları söylemleri ile etkileyebilmektedir. Yine bu sürecin işletilmesinde önemli rol oynayan mekanizmalar, rekabet, verimlilik ve başarı üzerinden

yapılan vurgular ile istihdam politikalarında, eğitim sektöründe, iş ilişkilerinde sürdürülen çarpıklıklar özellikle de sonuçlarının yıkıcı etkilerini emek gücünün giderek zorlaşan koşullarında kendisini göstermektedir. Rekabet, verimlilik ve başarı arasında neoliberal ideolojinin kurmuş olduğu ilişki, toplumsal ve bireysel alandaki etkilerinde daha çok bireyin yalnızlaşması, bencilleşmesi ve toplumsal duyarsızlık şeklinde amaçlar ile çevrelenmiş olduğundan emekçilerin içinde buldukları sömürü koşullarına karşı birlikte hareket etme bilinçleri etkisizleştirilmiştir. Bu etkisizleştirmede de en önemli etken, neoliberal ideoloji ve küreselleşme politikaları doğrultusunda piyasalaştırılan eğitim sistemi olmaktadır. Bu konumuyla eğitim sistemi, kapitalist ilişkilerin egemen olduğu toplumsal yapıda yoksulluk, adaletsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği, güvencesizlik, örgütsüzlük gibi yıkıcı sonuçların meşru temelli sürdürücüsü olarak işlev görmüş olmaktadır. Ancak bu çalışmada bireyler sadece, kapitalist süreçlerin emek gücü, toplumsal yapı üzerindeki yansımalarından etkilenen edilgen bir konumda değerlendirilmemişlerdir. Çünkü bireyler de gelişen koşullardan etkilendikleri gibi, aynı zamanda ya birtakım mekanizmalarla bu işleyişlere karşı durabileceklerdir ya da kabullenme, rıza gösterme şeklinde bir duruş sergileyerek yaşamı ve insan doğasını kapitalizmin güçlendirilmesi hedefiyle parçalamış sisteme hizmet etmiş olacaklardır.

Bu noktalardan hareketle çalışmada, Türkiye’de gelişmiş kapitalist ülkelerin eşitsiz gelişme politikalarına dayalı olarak devletin üstlendiği roller ve kamu hizmetlerindeki dönüşümler, eğitimin piyasalaştırılması süreci ve öğretmen emeğinin sömürülmesi şeklinde sürdürülen koşullarla birlikte ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir. Neoliberalizm ve küreselleşmenin, kapitalizmi yeniden biçimsel ve niteliksel olarak bilgi toplumu çağı söylemi ile toplumsal yaşamda etkin kılmış olduğu dönemde eğitim en önemli konu olarak belirlenmiştir. Bilgi toplumunun eğitim, insan ve bilgiye önem verdiği şeklinde yaygınlaştırılan ideolojik tanımlamalar, eğitimin ticarileştirilmesinin, tüketim nesnesi halini almasının toplumsal ve bireysel koşullarını (insan ihtiyaçlarının yeniden tanımlanması, tüketimin daha fazla imkâna sahip olma şeklinde aktarılması gibi) üreterek, bireyleri ve toplumu sermayeye sunacakları katkılar, piyasa mekanizması içerisinde kuracağı ilişkiler üzerinden değerlendirmiş olmaktadır. Bu çalışmada eğitim sistemindeki dönüşümler, sadece özel dershaneler üzerinden değerlendirilmediği gibi, özel dershaneler konusuna da sadece nicel bir boyutta

yaklaşmamıştır. Piyasa ekonomisinin eğitim sistemi üzerinden toplumsal ayrıştırmayı güçlendirdiği bir süreçte, eğitimin paralılaştırılmasının özel dersaneler mekanizması ile birlikte güçlendirilerek, eğitim gibi temel bir hakkın alıcı ve satıcı ilişkileri çerçevesinde işletilmesi şeklinde süren koşullar öğretmenlik mesleği, öğretmenler, işverenler, veli ve öğrencilerin eğitim konusuna ve eğitimdeki dönüşümlere yaklaşımları, istihdam politikalarının dönüşümü, kamudaki eğitimin durumu gibi çok yönlü bir ilişkiler ağı üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma, neoliberal ekonomi politikalarının küreselleşme süreciyle birlikte eğitim sektöründe yerleşmiş ve toplumsal alana yayılmış olduğu süreçte özel dersaneler aracılığıyla hem kendisine uygun ucuz emek gücü döngüsünü üretebilecek hem de eğitimin her kademesinde piyasalaştırma ilişkilerinin egemen olması nedeniyle özel dersanelere ucuz emek kaynağı oluşturabilecek boyuttaki gelişmelerin ortaya konması açısından önemlidir. Yine eğitim alanındaki dönüşümlerin, özel dersanelerigüçlendiren süreçler üzerinden ele alınmasının en önemli nedenlerinden biri, özel dersanelerin toplumun ve bireylerin eğitime dair ihtiyaçlarını karşılama ya da daha kaliteli bir eğitim sunma kaygısı ile ortaya çıkmamış olmasıdır. Aynı şekilde duruma emek gücü açısından baktığımızda özel dersaneler, bireylere mesleki doyumlarını sağlayabilecekleri bir iş alanı sunma amacını taşımamaktadır. Özel dersaneler rekabetçi ekonomiye, yaşamın piyasa ilişkileri ile bütünleşmesine hizmet eden ve bunu yerine getirirken de eğitim gibi bireylerin ve toplumun geleceğini belirleyen temel bir alanın aşındırılmasıyla kendisine var olmasının tüm imkânları sunulmuş olan ticari kurumlardır. Bu nedenle de bu ticari kurumların etkisini, var olma koşullarını belirleyen ölçüt sayılarının giderek artması değil, sömürü düzenine buldukları katkı ile ilgili olmaktadır. Ancak bu çalışmanın amacı, özel dersanelerde çalışan emek gücünün çalışma koşullarını sadece sömürülüyor oldukları çerçevesinde değerlendirmek değildir. Küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikaları ekseninde üretim alanında ve istihdam yapısında gerçekleşen dönüşümler, devletin eğitim alanındaki sorumluluklarını piyasa işleyişlerine terk etmesi, kamudaki istihdam kısıtlılığının giderek artan işsizlik koşullarında özel dersaneler için ucuz emek koşullarının kapsamını genişletmesi özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin iş yükünü artırdığı gibi, eğitimde verimlilik, kalitelilik üzerinden süren tartışmalar, dersane

öğretmenlerinin mesleğe yönelik bakışını, gelecekleri ile ilgili düşüncelerini etkilemiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı beyaz yakalı emeğin dönüşümünü, birbirini üreten bu etkiler bağlamında özel dersanelerde çalışan öğretmenler üzerinden değerlendirmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, genel olarak neoliberal ideoloji ve küreselleşme politikaları ekseninde beyaz yakalı emeğin dönüşümü, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine, metalaştırılmasına neden olan süreçler, hizmet üretiminin ve hizmet ekonomisinin öne çıkışını sağlayan koşullar ile birlikte sermaye birikim sürecinde ortaya konan yeni üretim-tüketim ilişkilerini, bölüşüm politikalarını belirleyen süreçler üzerinde durulmuştur. Eğitim alanında yaşanan dönüşümler açısından özellikle 1980 sonrası dönemde uygulamaya geçirilen politikaların, toplumsal yaşam üzerindeki etkileri ana hatları ile ele alınmıştır. Özellikle 24 Ocak 1980 kararlarının devletin ve kamu yönetiminin neoliberal temelde yeniden yapılandırılmasında etkisine değinilmiştir. Bu çerçevede öğretmenlerin istihdam durumlarının ve mesleğe dair sorumluluklarının piyasa koşullarına uygun olacak biçimde yeniden düzenlenmesi konusuna yer verilmiş ve çalışma yaşamının esnekleştirme, güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme, yoksullaştırma ekseninde dönüşümü ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kamu hizmetlerinde neoliberal eksenli dönüşümler Türkiye üzerinden değerlendirilmiştir. Burada neoliberal küreselleşme sürecinin etkilerinin her toplum için farklı işleyişlerle sürdürüldüğü, kapitalist gelişme düzeyinin toplumların ekonomik ve politik belirleyicilik düzeyinde ayrıştırıcı etkilerinin diğer toplumlar üzerindeki yansımaları üzerinde durulmuştur. Türkiye’de neoliberal politikalara uyum sağlama sürecinin, küresel kapitalizme bağımlılık ilişkisi doğrultusunda gerçekleşmesine dair açıklamalara yer verilmiştir. Bu bölümde Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren küresel kapitalizm ve neoliberal ilkeler doğrultusunda yaşanan dönüşümlerin, Türkiye’de eğitimin piyasalaştırılması ve öğretmen emeğinin sömürülmesi sürecindeki rollerine değinilmiştir. Yine Dünyada ve Türkiye’de özel dershanecilik konusuna yer verilmiştir. Türkiye’de özel dershanecilik konusu, özel dersanelerin sosyo-ekonomik boyutları, dersane öğretmenlerinin durumları geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, alan araştırmasına yönelik açıklamalar yer almaktadır. Burada araştırma problemi ve araştırmanın amacı açıklanmıştır. Eğitim sisteminde ticarileştirme politikaları ile emek gücünün metalaştırılması sürecinin hızlanması arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Eğitim alanında neoliberal ilkelerin (esnekleştirme, kuralsızlaştırma, güvecesizleştirme vd.) en fazla kendini gerçekleştirme imkânı bulduğu özel dersane sektöründe, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarının ortaya konmasının, sadece öğretmenlik mesleğinin durumunu değil, eğitim sistemindeki çarpıklıkların toplum ve bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğinin anlamlandırılması açısından önemli olduğu konusu üzerinde durulmuştur. Araştırmanın önemi ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Yine materyal ve yöntem ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Verilerin toplanması ve analizi ile bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümün de ise, araştırmanın alt sorgulama alanlarına dair nicel ve nitel verilerin değerlendirilmesine yer verilmiştir. Nazilli’de özel dersanelerde çalışan öğretmenler örneğinde yapılan araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular, özel dersanelerdeki çalışma koşulları, özel dersanelerde öğretmenlerin konumu, işverenin ve öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine yaklaşımı, eğitime dair işleyişler, veli-öğrenci ve işveren ile ilişkiler gibi pek çok konuya açıklık getirecek biçimde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEOLİBERAL DÖNEMDE BEYAZ YAKALI EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Üretim sürecinin en önemli doğal yapı taşı olarak emek, neoliberalizm ve küreselleşme ekonomi politiğinin sermaye lehine işletilen mekanizmaları karşısında tüm boyutları ile (maddi ve manevi emek gücü) kapitalist dinamiklerin etkisinde kalmıştır. Emeğin, hem tüm boyutları ile piyasalaştırma sürecine dâhil edilmesi hem de emeğin üretim alanlarına denk gelecek biçimde niceliksel ve niteliksel olarak ayrıştırılması kapitalizmin bir paradoksu gibi görünmektedir. Bu nedenle de emeği, kapitalizmin tanımladığı üretim alanı ve ilişkileri üzerinden gidilecek bir ayrımla ‘beyaz yakalı’ ya da ‘mavi yakalı’ olarak ele almak emek gücünün metalaştırılmasına ya da piyasalaştırılmasına uygun düşen bir yaklaşım olacaktır. Çünkü emek gücünün hiyerarşik yapısı, neoliberal toplum yapısında karşılaşılabilecek sorunları kapitalizm lehine önleyecek bir durumdur ve bu nedenle de bu ayrım neoliberal sistem lehine sonuçlar üretecektir.

Emeğin kendi içinde oluşturulan hiyerarşi, sınıf olgusunun ve yapısının gözlenmesini, çalışanların (özellikle hizmet sektöründeki durumların farkındalığı için) sömürülüyor oldukları gerçeğini görmesini güçleştirmektedir. Bu konuda özellikle beyaz yakalıların ya da kamu kesiminde çalışanların, kendilerinin daha avantajlı bir konumda- durumda olduklarını düşünmeleri toplumsal yapının ekonomik, ideolojik ve siyasal işleyişini bir bütün olarak emek gücünün içinde bulunduğu koşullar ve sınıfsal bütünleşme üzerinden değerlendirmeye engel olmaktadır. Oysa beyaz yakalı olarak tanımlanan emeğin kendi niteliği olarak amaç kabul ettiği meslek, kariyer, sürekli eğitim vd. durumlar piyasa ekonomisi ve sermaye için sadece besleyici birer araçtır; yani birey ve emek gücü için değil, bireye ve onun emeğine rağmen gelişen koşullar söz konusudur. Dolayısıyla bu çalışmada ‘beyaz yakalı emek’ kavramını kullanıyor olmamızın nedeni, aslında tam da bu ayrımın eleştirisidir ve emekçilerin neoliberalizm ve küreselleşmenin kapitalizmi besleyen işleyişlerine karşı bir arada karşı durabilmelerinin ve sorunlara sistem eleştirisi üzerinden yaklaşabilmelerinin öneminin

vurgulanmaya çalışılmasıdır. Çünkü çalışma alanlarının, çalışma koşullarının, istihdam yapısının dönüştürülen koşulları, çalışanların hem sorunun asıl kaynağına eğilmelerini hem de emekçilerin birbirlerinin sorunlarına duyarlı olmalarını engelleyecek biçimde ideolojik ve metodolojik olarak kurgulanmıştır.

Beyaz yakalı emek, kapitalizmin sanayi toplumu aşamasından sonra gelen ve bilgi toplumu ya da sanayi sonrası toplum gibi çeşitli isimlerle tanımlanan aşamasında bu üretim alanına uygun olacak biçimde (üretim örgütlenmesinin aldığı biçime göre) emeğin tanımlanmasıdır. Emeği ayrıştıran bu koşullar açısından, devletin rollerinde karşımıza çıkan değişimlerle de ilgili olarak (karşılıklı etkileşim) siyasi, ekonomik, toplumsal yönleri ele almak ve bu ilişki de eğitimin hem etkilenen hem de etkileyen bir olgu olarak üstlendiği rolleri değerlendirmek anlamlı olacaktır. Çünkü emek gücünün durumu ile ilgili koşulların dönüşümünde, temel kamu hizmetlerinin özellikle eğitimin (eğitim sermayesi, kapitalist toplumun ve bireylerinin geleceğini de hazırlayacağından – metalaşmaya uygunluk süreci- önemli olmakta) neoliberal politikalar ve küresel kapitalizmin etkisinde biçimlendirilmesi önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla bu süreçte sermaye, hem ekonomik hem de siyasal boyutları ile toplumsal yapının dönüşümünde öncelikli bir konuma yerleşmiştir. Emek gücünün durumu açısından da kapitalist dinamiklerin inşa ettiği ve yön verdiği beyaz yakalı emeğin koşulları ekonomi, siyaset, hukuk, eğitim, devletin konumu ya da durumu ile iç içe geçmiş işleyişler üzerinden ele alındığında, asıl sorunun işçi sınıfının durumu olduğu görülmektedir.

Kapitalist sermaye birikimi sürecinde çeşitli ve birbirini etkileyen etkenlerle (teknolojik gelişmeler, ticari ve para sermayenin uluslararasılaşması vd.) birlikte önce kafa ve kol emeği arasında ayrıştırmaya gidilmiş, daha sonra kafa emeği kendi içinde alt parçalara bölünmüştür. 20. yüzyıl başlarında fordist üretim tekniklerine uygun olacak biçimde iş bölümünde kol/ kafa emeği ayrımına gidilmesi, yüzyıl ortalarına gelindiğinde giderek daha da belirginleşmiş ve görece sayısı artan kafa emekçisi sayısı ile birlikte kendi içinde farklılaşan bu işçi sınıfı kesimi belirlemiştir (Tezcek, 2013: 99-101). Ancak kapitalizm doğası gereği, emek gücü lehine oluşabilecek koşulları engelleme gayreti yönünde bir işleyişle, kriz aşırı politikaları ile (neoliberalizm ve küreselleşme politikalarının toplumsal yapıyı biçimlendirmesi) emek üzerinde açık ya

da gizli denetim, baskı mekanizmalarını işletmeyi elden bırakmamıştır. Bu açıdan emek gücünün metalaştırılmasına dair işleyişler, kapitalist sermaye birikimi sürecinde toplumsal yapının, bireyin nicelik ve niteliklerinin, üretim ilişkilerinin, üretim araçlarının ve tüm bunlarla ilişkili olarak düşünülebilecek öğelerin para ve meta arasındaki ilişkiye daha fazla katkı sağlayacak olan rekabet, verimlilik, piyasalaştırma, esnekleştirme yönünde kurgulanmış kavramlar ve materyaller ile birlikte sürdürülmektedir. Bu durum da sermayenin, iş gücünün çalışma ve yaşam koşulları üzerindeki baskısına işaret etmektedir. Dolayısıyla neoliberal küreselleşme süreci ile desteklenen yeni kapitalizmin şekillendirdiği emek pratikleri, emeğin niteliğine (kol emeği/zihin emeği) ve vasfına (yüksek/orta/düşük vasıflı) ait farklılıkları giderek bulanıklaştırmaktadır. Bu nedenle yeni kapitalizmin emek üzerindeki olumsuz sonuçları, nitelik ve vasıf farklılıklarını görünmezleştiricibir etkide bulunarak, yeni kapitalizmde çalışmayı deneyimleme biçimlerini giderek benzer hale getirdiği iddia edilmektedir (Emirgil, 2010). Bu anlam da yeni kapitalizm, kapitalizmin emek sömürüsüne yönelik işleyişlerinin toplumsal yapıda daha yaygın hale gelmiş olduğu ve neoliberalizmin ilkelerinin de (esnekleştirme, kuralsızlaştırma, güvencesizleştirme vd.) içinde olduğu karşılıklı etkileşimle giderek daha da güçlendiği bir boyuttur. Çünkü günümüzde emek bir maliyet unsuru olarak görüldüğünden kapitalizm, emeğin vasıfları ya da becerileri ve yetenekleri konusunda (bu eğitimin piyasalaştırılması ile bir arada işletilen bir durum) doyumsuz olmaya devam ederken çalışanların yaşam koşulları, çalışma koşulları, ücret durumları giderek kötüleşmektedir. Bu nedenle de neoliberalizm ve küreselleşme, sermaye lehine emek hareketlerini sınırlayıcı ekonomik ve siyasal boyutları ile kapitalist sistemin krizlerini dengeleyebilecek ve kapitalizme dair işleyişlere daha geniş boyut kazandıracak süreçleri ifade etmektedir.

Üretken olan ve olmayan emek ayrımı ile tam bir çakışma içinde beyaz yakalılar, yüzyılımızda sayısı ve ağırlığı gittikçe artmakta olan büro çalışanları ile hizmet elemanları açısından sorun yaratan bir kategoridir. Çünkü türdeş olmayan ve çok farklı çalışma alanları olması nedeniyle beyaz yakalıların işçi sınıfına dâhil olup olmadığı bir tartışma konusu olmuştur. Bu konuda beyaz yakalı sektör içinde üç ayrı sınıfsal konum ayırt edilebilir: Üst düzey yöneticiler ve profesyoneller, emek ile sermaye arsındaki ara kademelerde bulunan orta düzey yöneticiler veya denetleyiciler,

iş ve emek süreçleri üzerinde fazla bir denetleme gücüne sahip bulunmayan, çoğu kez kol işçilerinden bile daha düşük ücret ile çalışanlar. Pek çok yazar bunların yeni küçük burjuvazi veya yeni orta sınıf içinde değerlendirilmesini doğru bulmaktadır. Çağdaş profesyonel yöneticilerin öncüleri olarak 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış bulunan büro işçileri, zamanla hem nitelik hem de toplumsal statü bakımından gerilemişlerdir. Başlarda sermayenin işlevlerine katıldıkları ve işverenle belli bir güven ilişkisi içinde buldukları için fabrika işçilerine göre daha ayrıcalıklı bir durumda gözükten büro işçileri, zamanla söz konusu ayrıcalıkları (gizli bilgiye, belli bir inisiyatife ve güvene sahip olmak gibi) büyük ölçüde yitirmişler ve buna bağlı olarak sermayenin işlevlerinden soyutlanmışlardır. Daha önce tümüyle zihinsel etkinliğin bir alanı olarak görülen büro, rasyonalizasyon sürecine bağımlı duruma geldikçe bu üstünlüğünü yitirmiş ve bir tür kol etkinliği alanına dönüşmüştür (Öngen, 1996: 195-197). Mal ve hizmet üretimi üzerinden sürdürülen kapitalist üretim ilişkilerinin neoliberal politikalarla desteklenmesi, emek türlerini ve bunların sahip oldukları özelliklerini (beceriler vs.) metalaştırılmış, emek endüstrisi işleyişi ile piyasa ekonomisinin sürekliliği için toplumsallaştırmıştır. Düşük ücretlilerin ve emek gücü üzerinde söz sahibi olamayan kategorilerin giderek yaygınlaşması işçi sınıfının büyümesini sağlayan temel olgudur.

Ancak şunu belirtmeliyiz ki, neoliberal ekonomi politiği ve dönüşen üretim ilişkilerinin beyaz yakalı ve mavi yakalı emeğin toplumsal ve çalışma koşulları açısından birbirine yaklaşan sonuçları üretmesi, yani farklılıkların belirsizleşmesi işçi sınıfının büyümesi olarak değerlendirilse de ortada, bu büyüyen işçi sınıfının içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik ve çalışma koşullarını değerlendirecek bir sınıf bilincinden bahsetmek zordur. Çünkü ekonomik yapı, siyaset, hukuk, eğitim sistemi, devletin rolleri ve ilgili her şey bu durumu toplumsal yapıda meşrulaştırmaya yönelik biçimlendirildiğinden emek ile ilgili her şey (durumlar, koşullar ya da farklılaşan sorunlar) bir sonuç değerlendirmesine sıkıştırılmaktadır. Bu açıdan toplumsal yapıda üretim ilişkilerinin emek gücünü farklılaştırması işçi sınıfı bilincinin durumu üzerinde etkili olmaktadır. Sınıfları maddi proleterleşme koşulları bağlamında ele alan Braverman ise, beyaz yakalı çalışmanın ayrı bir sektör olarak geliştiğini ilke olarak yadsımaz. Bununla birlikte beyaz yakalıların önemli bir bölümünün niteliksizleştiğine

ve işçi sınıfının bir parçasını oluşturduğuna dikkati çeker. Yazarın araştırma bulguları, kapitalistleşme süreçlerinin günümüzde emeği üretken olmayandan üretken olana doğru dönüştürdüğünü ve bu gelişmenin kafa ile kol emeği arasındaki farkı azalttığını ortaya koymaktadır. Buna koşut olarak büro, hizmet ve ticari nitelikteki işler ile alt düzey idari çalışma biçimleri de giderek işçi sınıfı meslekleri durumuna gelmektedir (Öngen, 1996: 195-197). Bu konuda Wright'ın çözümlemesi ise, emek ile özel sermaye arasındaki ilişki üzerinde odaklaşmıştır. Bu açıdan Wright, beyaz yakalı işçilerin özellikle büro işçileri ile sekreterlerin büyük çoğunluğunun işçi sınıfı içinde değerlendirilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bunu nedeni yapılan iş üzerinde anlamsız ölçüde az bir özerkliğe sahip olmalarıdır (Callinicos ve Harman, 1994: 37-38). Aslında bu yaklaşım çağdaş kapitalizmdeki bürokratik örgütlenmelere yönelik eleştirilere dayanmaktadır. Çünkü bu yapı içerisinde, meta üreten sektördeki kol işçileri de çağdaş kapitalizmin devletin rolü üzerindeki belirleyiciliği ile ilişkili olarak genişleyen hizmet sektöründe çalışan beyaz yakalılar da neoliberal ve küresel kapitalist sürecin en temelde sermaye lehine ekonomik belirleyiciliğinin politik ve bürokratik boyutlardaki işleyişlere (sermaye lehine toplumsal yapının her alanında denetleme, hukuksal düzenlemelerin bu yönde olması vs.) yansımalarının üzerine kurulu olan bu yapıda emeğin koşulları üzerinde denetleme gücüne sahip değildir ya da emek lehine sermayeyi olumsuz etkileyecek her düzenleme ya da kurum (sendikalar vd. gibi) zaten içeriği kapitalizmin gerekliliklerine uygun düzenlenmiş olduğundan emeğin durumunda gerçek anlamda bir düzelmeye olanak sağlamayacaktır. Emekçilerin ya da işçilerin hem iş hem de yaşam koşullarında gerçek anlamda ve kayda değer iyileşmelerin olması örgütlenmelerin ya da eylemlerin yapısı (kapsayıcılığı) ile ilgilidir.

Kart'ın belirttiği gibi (2011), sermayenin 'kâr' ve 'verimlilik' istenci doğrultusunda kendini yeniden üretme ve değişen ekonomik koşullara anında uyum sağlayabilecek stratejileri amaçlama ve uygulama süreci üretim örgütlenmesi, çalışma yaşamı, emek gücünün iş koşulları üzerinde etkili olarak toplumsal yapıyı dönüştürdüğü gibi insanın tüm özellikleri ile piyasaya dâhil olma süreci de bu durumlarla birlikte geliştiğinden, oluşturulan bu sisteme uygun olacak biçimde bireyin sahip olması gereken nicelikler ve nitelikler de manipüle edilmiştir. Dolayısıyla emek gücü ya da çalışanlar, neoliberal küreselleşme sürecinin sermaye hareketliliğinin boyutlarını

ekonomik ve politik desteklerle genişletmiş olduğu bu yeni dönemde var olma çabası içine girdiklerinden daha fazla rekabet ve kâr güdüsü odaklı bu sistemin bireye sunduğu kimlik ve değerler sistemi ile bütünleşmek zorunda kalma eğilimi göstermişlerdir. Sürecin çalışma yaşamına etkileri açısından, işgücüne olan talebin mavi yakalılardan beyaz yakalılara kayması nitelikli iş gücüne talebin artması şeklinde gözlemlense de bu durum, üretim alanlarının (hizmet ekonomisinin öne çıkması, teknolojik yenilikler, bilginin metalaştırılması vs. ilgili olarak) ve üretim ilişkilerinin emek gücüne dayattığı ve daha fazla verimlilik amaçlı işleyen bir sürecin gerekliliği durumundadır. Nitelikli iş gücüne olan talebin artması, bireyi ‘nitelikli’ hale getirecek tüm durumların sermaye lehine metalaştırılarak hem bunların birey için bir tüketim nesnesine dönüştürülmesi hem de nitelik kazanmış bireyin nitelikli ya da donanımlı emeğiyle daha fazla sömürülebilir bir meta haline gelmesi birbirinden bağımsız ve ayrı durumlar değildir. Özellikle de “nitelikli bireyler topluluğu”nun kendi aralarındaki rekabet, neoliberal ilkelerin (esneklik, kuralsızlık, örgütsüzlük vd.) verimlilik, kâr odaklı kurgulamış olduğu sisteme önemli bir destek sağlamaktadır.

Emek gücünün sahip olduğu niteliklerin ve emek gücüne niteliklerini kazandıran işleyişlerin (eğitim, yaş, cinsiyet, deneyim vs.) ticarileştirilmesi ve bir meta döngüsü içinde piyasalaştırılması beyaz yakalı (birey kendi algısında ayrıcalıklı olduğunu düşünse de) ve mavi yakalı emeğin koşulları arasındaki ayrımları silikleştirmiştir. Ancak emek sömürüsünün artmasına rağmen, neoliberalizmin çalışma yaşamı ve istihdam koşulları üzerindeki etkileri, çalışanların yaşadıkları sorunları kendilerine yüklemelerine yani sorunları kendi yetersizlikleri olarak görmelerine neden olmuştur. Tüm bunlar da kapitalizmin emek hiyerarşisi üzerine kurguladığı ve toplumsal dönüşümle birlikte harmanladığı yapıda kapitalizmin emeği değersizleştiren uygulamalarına karşı emekçilerin oluşturacağı eylemlerin ya da örgütlenmelerin düzeyini, etkisini yüzeyselleştirmektedir. Kapitalist dinamiklerin, toplumsal yapıda neoliberal ve küresel ekonomik politikalarla biçimlendirmiş olduğu iş koşulları, çalışma alanları hem zihin hem de kol emekçileri için (zaten kapitalizm için her ikisi de bir metadır) kolektif bir örgütlenme alanı sunmamaktadır. Dolayısıyla, kapitalist dinamiklerin belirleyiciliğindeki temel ekonomik dönüşümler sürecinde hizmet ekonomisinin öne çıkması beyaz yakalı sektörde artışı da beraberinde getirmiştir. Ancak

kamu hizmetlerinin dönüşümü ya da kısıtlanması, devletin rolü, eğitim alanının bu sisteme uygun aldığı biçimler, beyaz yakalı emeğin toplumsal alanda ve çalışma alanındaki durumlarını ve sorunlarına bakış açısını sınıfsal temellerden uzaklaştırmıştır.

1.1. NEOLİBERALİZM VE KÜRESELLEŞME EKSENİNDE KAMU HİZMETLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Küreselleşme, son yıllarda en çok tartışılan kavramlardan biri olarak karşımızda (etkileri ve sonuçları ile de yaşamımızın içinde) durmakta ve pek çok farklı anlam, tanımlama ve nitelermelere konu olmaktadır. Küreselleşme tek başına ele alınarak tanımlanabilecek bir kavram olmadığı gibi, tarihin belli bir döneminde ortaya çıkmış bir sıfır noktası olarak da değerlendirilemez. Önemli olan küreselleşmenin kendisi kadar ona yön veren, işlerlik kazandıran süreçler üzerinden ve bunlarla ilişkileri bağlamında küreselleşmenin çok yönlü etkilerini ele alabilmektir. Burada kapitalizm ve neoliberal politikalar eleştirisi üzerinden küreselleşme sürecinde kamu hizmetlerinin dönüşümü, devletin rolü ve işlevlerindeki değişimle birlikte toplumsal, ekonomik, siyasal boyutlarla ilişkileri açısından değerlendirilecektir. Dolayısıyla da bir sistem eleştirisi ve bu sistemin ürettiği bir boyut olarak küreselleşmeye yaklaşım söz konusudur. Kapitalist dinamiklerle şekillenmiş ve neoliberal ideoloji eksenli olan küreselleşme sürecinin hem toplumsal yapı hem de birey aleyhine süren işleyişlerinde kamu hizmetlerinin özellikle devlet ‘desteğiyle’ (küreselleşmenin gereklilikleri üzerinden biçimlendirilmiş devletin rolü açısından), kapitalist sermaye ve piyasalaştırma hareketine uygun olacak biçimde dönüştürülmesi, kamu hizmetlerinin bir anlamda içeriğini ya da kapsamını bozarak yetersizleştirdiği gibi bunlara ‘ulaşımı’ da sınırlandırmıştır. Bu nedenle toplumsal yaşamın her alanının, bir anlamda devlet politikalarının da desteği ile (formelin enformeli üretmesi gibi de) piyasa zihniyeti ile (verimlilik, kalite, rekabet gibi) çevrildiğini görmekteyiz.

Kapitalizmin ilkelerinin neoliberal süreçlerle süregelmesi her şeyin piyasaya arz edilmesini ve bu nedenle de piyasanın büyütülmesini hedeflemiştir ve bu da beraberinde kamu sektörlerinin yok edilmesi durumunu getirmiştir (Timur, 2007). Ancak neoliberal politikalarla sürdürülen işleyişlerin kamu sektörlerini yok etmeyi amaçladığını

düşünmek, kapitalist küreselleşmenin hedefleri açısından eksik kalacaktır. Çünkü piyasalaştırma ve özelleştirmeye yönelik uygulamaların yaygınlaştırılması, kamu sektörünün sunduğu hizmetlerin sarsılmasıyla ya da yetersizleştirilmesi ile meşruluk kazanabilecektir. Böylece çalışma koşullarının, emek gücünün ve hizmeti satın alanların durumu kapitalist ölçütlerle hem daha kolay dönüştürülecek hem de toplum ve birey aleyhine olacak biçimde kamu hizmetlerinin yeterli hizmet sunamama durumu daha kolay kabullenilecektir. Bu noktada kapitalist dinamiklerle parçalanan emek gücünün yapısal durumu için de emeğin sermaye lehine değersizleştirilerek ya da emek sahibine bu -emeğinin değersizliği- hissettirilerek, özellikle beyaz yakalı emeğin ya da kamu sektöründe çalışanların ayrıcalıklı olarak belirlenmiş (görünürde) durumlarının piyasa koşullarına uygun olarak biçimlendirildiğini ve meta konumuna indirildiğini söyleyebiliriz. Çünkü neoliberal ideoloji ve küreselleşme ile derinlik kazanan kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileri, emekçinin yaşam ve sağlığını bol keseden harcamayı, onun yaşam koşullarını düşürmeyi, değişmeyen sermayenin kullanımında bir tasarruf ve böylece kâr oranını yükseltmede bir araç sayacak kadar işi ileriye götürmeyi hedeflemektedir (Marx, 1990: 81-175). Küresel kapitalizm döneminde, kamu hizmetlerindeki dönüşümler özellikle emek gücünün sınıfsal konumu, çalışma koşulları, bireyin yaşam koşulları üzerinde ‘görünmez yıkıcı’ (özellikle birey ve toplum üzerinde rıza mekanizmasının etkinliği ile) bir etkiye sahiptir. Bu nedenle de kapitalizmin amaçları, neoliberal politikaların küreselleşmesi ile geline nokta da yaşanan sorunlardan ya da sonuçlardan (yoksullaştırma, emek sömürsünün artması ve sömürü biçimlerinin çeşitlenmiş olması vs.) daha fazla beslenme olanağı bulmaktadır.

Kapitalizm, küreselleşme ile kendini yeniden üretme, esneklik kazanarak daha fazla yayılabilme ve yapısal krizleri ile baş edebilme (1970’lerde olduğu gibi) fırsatı bulmuştur. Tarihsel süreçte devletin rolü ve kamu hizmetlerindeki dönüşümlerde kapitalizmin krizleri ve bunları aşmaya yönelik işleyişleri önemli olmaktadır. Tarihsel deneyimleri göz önüne aldığımızda, kapitalist süreçler belli bir süre sonra kaçınılmaz olarak kriz doğurmaktadır. Diğer bir ifade ile doğasında istikrarsızlık ve huzursuzluk üreten unsurlar barındırdığı için kapitalist sistem krizlere açıktır. Dolayısıyla kriz, mülkiyet gelirlerinin (kâr, faiz, rant) artırılmasına ve üretim kapasitesinin genişletilmesine imkân verecek yeni pazarların bulunamamasının kaçınılmaz bir

sonucudur (Bowles ve Ginitis, 1996)ve bu nedenle de kapitalizm, kriz ve küreselleşme ilişkisinin kurulması önemli olmaktadır. Bu açıdan, kapitalizmin evrensel yayılışının ifadesi olarak küreselleşme, aynı zamanda ve her şeyden önce, dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve hukuki sınırları yok etme ya da kendine uygun olarak dönüştürme sürecidir. Kapitalist krizlerin asıl kaynağı kâr hadlerinin düşmesidir. Bu durum üretim hareketleri, pazarın yapısal koşulları, rekabet ve finans sistemini etkileyerek krizin olgunlaşmasına yol açmıştır. 1929 krizinde aşırı düşen kâr hadleri etkisini ekonomik, siyasal ve kültürel üst yapı kurumlarında fazlaca göstermesi, toplumsal yeniden yapılanmayı gerektirmiş ve refah devleti uygulaması ile kapitalizm büyük bir bunalımı atlattır. Ancak refah devleti bir yandan sürekli talep genişlemesini, diğer yandan da bölüşümün emek lehine değişimini beraberinde getirdiğinden devletin ekonomiye müdahale alanı genişlemiş ve sonuçta da “devletin mali krizi” ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllara damgasını vuran krizin de esas olarak refah devleti uygulamalarından kaynaklandığı öne sürülmektedir. Refah devleti uygulaması piyasa ekonomisinin alanını daraltarak kamu kesiminin ekonomideki payının demokratikleşme ile birlikte sürekli artması sonucunu getirmiştir. İşte 1980’li yıllarda dünyada yaşanan küreselleşme süreci, kapitalizmin 1970’li yıllarda içine girdiği krizden çıkabilmek üzere uygulamaya soktuğu bir yeniden yapılanma süreci olarak algılanmalıdır (Tokatlıoğlu, 2005: 44-45). Bu süreç de devletin ekonomideki rolünün sorgulanmasını ve işlevlerinin neoliberal ideolojinin gerekliliklerine uygun olarak dönüştürülmesini beraberinde getirmiştir. Devlet artık küresel boyutta sermaye hareketliliğini kolaylaştıran bir güce dönük rollerine bürünmüş olmaktadır.

Neoliberalizm, küreselleşme söylemi ile sermayenin üretimi yönetme ve denetleme yetkisini sınırsızlaştırma, kitle iletişiminin kontrolünü ve denetimini tekeline alma ve sınırları aşma kapasitesi kazanma hırsını gizleme olanağı bulmuştur (Sayılan,2007: 59-60).Dolayısıyla kapitalizmin neoliberal politikalar ve küreselleşme süreci ile toplumsal yaşamın her alanına yönelik etki alanlarını genişletmesi aşamasında devletin rolü tamamen ortadan kalkmamıştır. Kagarlitski’nin belirttiği gibi (2006: 119-121), bu dönemde sermaye hareketliliğinin önünde duracak engellere karşı devlet, en çok yönetici sınıfın askerî- polis aracı rolünü oynuyordu ve bu işleyişlerle küreselleşme sadece günün sloganı değil, herkesin düpedüz gözleri önünde gerçekleşen

her türlü zulmün mazereti haline gelmişti. Çünkü kapitalizm ve onu tanımlayan sermaye birikim süreci, ilişkiye girdiği toplumların kendilerine özgü toplumsal özellikleri ile karşılaştığında, bunlara uygun farklı biçimler alarak kapitalist toplumsal ilişkileri inşa eder (Ercan, 2001: 181). Tarihsel süreç içinde sermaye, gitgide hareket ettiricisi kapitalist olan toplumsal bir güç olarak ön plana geçmektedir. Bu açıdan, kapitalist üretimin üç temel olgusu vardır: Üretim araçlarının az sayıda elde toplanması, emeğin toplumsal emek halinde örgütlenmesi ve dünya pazarının yaratılmasıdır (Marx, 1990: 235). Neoliberal politikalar ve küreselleşme ideolojisine uygun olacak biçimde sermaye hareketliliğinin önünde var olan ya da olabilecek engellere karşı birey ve toplum ekonomik ve politik belirlemeler doğrultusunda biçimlendirilmiş ve devlet de bu yeni sürece meşruluk kazandırma rolünü üstlenmiştir. Aslında yukarıda da belirttiğimiz gibi, kapitalist dinamiklerin gücünü küresel alanda ve ulus- devlet bazında sürdüren işleyişler arasında en önemli durum da devletin konumunun ve sunduğu kamu hizmetlerinin içerik olarak aşındırılarak ya da ‘yetersiz’ duruma getirilerek neoliberal politikaların daha yararlı ve verimli olduğu doğrultusunda bir meşruluk sağlayıcı görevini üstlenmesidir.

1990’lı yıllarda neoliberal yönelimli ekonomi politikaların uygulamaya konması, birçok ülkede büyük ölçekli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Dünya pazarına yönelen ve bu anlamda gerek finansal gerekse ticari anlamda ülke ekonomilerini dünya pazarına açan az gelişmiş ülkeler, süreç sonunda kalkınma yardımı ve ihracattan elde ettikleri gelirlerinden çok daha fazlasını borç olarak merkez kapitalist ülke firmalarına ödemişlerdir (Keating, 1996: 20). Neoliberal ekonomi-politika üreten uluslararası kurumlar, özellikle IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası yaratılan eşitsizliklerin önemli mimarları olmuşlardır. Değişimin koordinasyonunu üstlenen bu iki uluslararası kurum tarihlerinde en fazla belirleyici oldukları bir sürece girmişlerdir. IMF’nin dış ödemeler dengesi üzerindeki etkinlik alanı ülkenin temel ekonomik politikalarına kayarak, az gelişmiş ülke ekonomilerinde çok daha etkin konuma geçmişlerdir (Arın, 1995: 548). Bu süreçte, ekonomik yaşamın belirli yönlerini güvence altına alan sosyal devlet ilkesi- sağlık, eğitim vb. gibi hizmetler- özelleştirilmeye başlanmıştır (Ercan, 2001: 123); ama toplumsal alanda her alanı kapsayan özelleştirme yaşam kalitesinin (tabi ki belli kesimler için) düşmesine neden olmuştur. Yine, güncel

yaşamın metalaştırılması süreci ile toplumsal muhalefet artmıştır. Dolayısıyla, neoliberal sürecin yarattığı yeni ekonomik ve politik koşullarda artan belirsizlik, güvensizlik duygusu bir takım risklerin varlığı için gerekli ortamın oluşmasına yol açmıştır.

Dünya, 1980'lerden başlayarak 1990'lara kadar, ekonomik, hukuksal, siyasal bir dönüşümün yaşanmasına tanık olmuştur. Bu dönem, Reagan ve Thatcher'in uyguladıkları reform politikalarıyla başlamış ve bu reform çabaları ile bu reformların dayanağı olan siyasi düşünceler yeni sağ başlığı altında toplanmıştır. Daha sonraları bu politikaların, özellikle IMF, Dünya Bankası, WTO (Dünya Ticaret Örgütü) benzeri uluslararası örgütlerle dünya geneline yayılması ile yeni sağ isimlendirmesi yerini "küreselleşme" terimine bırakmıştır. Ancak yeni sağ, globalleşmenin başat siyasal ideolojisi olmayı sürdürmektedir (Özalp, 2008; Zengingönül, 2005). Temel amaç, hem gelişmiş kapitalist ülkelerin hem de geri bırakılmış ülkelerin küresel kapitalizm ile bütünleşmesine dair çok boyutlu (ideolojik, ekonomik, hukuki vd.) politikalara hareket kazandırarak bir dünya piyasasının oluşturulmasıdır. Günümüzde bahsettiğimiz süreçler açısından gelinen noktada, devlet aygıtının çözülmeye uğraması söz konusudur ve yeni sağla birlikte hâkim olan neoliberal uygulamalarla birlikte ortada kamu kalmadığından yönetim anlayışının eksenini de değiştirmiştir. Politik tercihler doğrultusunda yeni sağ politikalarla devletin de yeniden yapılandırılması sürecine girilmiştir. Ancak, yeni sağ politikaların sonucunda devletin küçültülerek, etki alanının daraltılması ile ekolojik dengenin bozulmasından eşitsizliklerin derinleşmesine, işsizlik artışından bölgesel çatışmalara, bireycilikten yoksulluğa kadar bir dizi sorunun yer aldığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Böyle bir tablo, yalnızca yönetim krizini değil, insanlık krizini de göstermektedir (Özalp, 2008). 1990'dan itibaren küreselleşme akımının etkisiyle oluşan tek kutuplu dünya düzeninde devletlerin etkinliğini sağlayan üretim faktörü de değişmiş, bilgi temelli, bilgiyi işleyen, üreten, dönüştüren, kamusal taleplere daha hızlı cevap verme yeteneğiyle donatılmış bir devlet yapılanmasına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır (Demirel, 2006) ve yaşanan bu süreçle ihtiyacın yasaları piyasa tarafından belirlenip, işletilmiştir. Piyasanın yüklediği anlam ile devlete daha fazla etkinlik atfedilerek, yönetim ve insanlık küreselleşme dinamiği ile birlikte piyasa koşullarına eklemlenmiştir.

Gelinen nokta ise, devletin kurumsal gücünün, kapasitesinin ve faaliyet alanının büyüklük ya da küçüklüğünden daha önemli olduğudur. Yani, önemli olan bu işleyişlere olanak veren hukuk düzeninin kurulmasıdır. Ancak bu şekildeki uluslararası müdahaleler ile küreselleşme politikalarına meşruluk kazandırma isteği, ulus devleti meşruluk krizine sokmuştur. Bu durum küreselleşme ve ulus devlet arasındaki gerilimin ifadesidir. Çünkü her ülke dünya ekonomisi ile bütünleşirken daha avantajlı bir konum yakalamak istemektedir ve bu şekildeki eğilimler de devlet politikasında değişimler biçiminde yansımaktadır. Buna karşılık, küreselleşme sürecinde kimin nasıl bütünleşeceği, bütünleşme içindeki konumunun ne olacağı konusundaki kararlar ise, sermaye özellikle de uluslararasılaşmış mali sermaye tarafından verilmektedir ve bu da gerilimi kaçınılmaz kılmaktadır (Şaylan, 1995: 218- 219). Yine bu bağlamda, dünya ekonomilerini tek bir pazara dönüştürerek, karlılığını yükseltmeyi arzulayan sermaye için, ulus-devletin denetim gücünün sınırlandırılması, emek piyasalarının esnekleştirilmesi, finansal serbestleştirme gibi kavramlar da gerçekte bu sürecin ideolojik unsurlarını oluşturmaktadır (Yeldan, 2006: 25). Dolayısıyla 1980'lerden itibaren, serbest piyasa ekonomisini güçlendirmeyi hedefleyen yeni-liberal iktisat, devletin ekonomideki ağırlığını mümkün olduğu kadar en aza indirgemeyi hedeflemiş ve bunun bir uzantısı olarak özellikle de özelleştirme çalışmalarına büyük bir hız kazandırmıştır. Bunun yanında, günümüzde küreselleşme olgusunun devlete bakışında ortaya çıkan en önemli öge, devletin yalnızca ekonomik alandaki varlığının küçültülmesi meselesi değil, aynı zamanda, devletin siyasi varlığının da sorgulanması olmuştur.

Küreselleşme süreciyle birlikte dünyada yaşanan hızlı değişimden bütün ülkelerin etkilenme düzeyleri aynı oranda olmamaktadır. Küreselleşmecî politikalar, az gelişmiş ülkelerde yatırım seviyesinin gerçek bir kalkınma hamlesinin gerektirdiği seviyelere ulaşmasını desteklemektedir (Rodrik, 1998: 130). Giddens'a göre (2000: 17–27), siyasal, teknolojik ve kültürel boyutları da kapsayan bu süreçte, yoksul ülkeler pazar konumunda olup daha da yoksullaşırken, Batılı ülkeler hem ekonomik hem de kültürel bağlamda güçlenmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin kültürel boyutu karşımıza çıkar. Çünkü bu anlamda küreselleşme, iktisadi dönüşümün yol açtığı ve hızlandırdığı kültürel değişikliklerin yoğun şekilde yaşandığı bir süreçtir. Giddens'agöre

(2000: 27) küreselleşme kültürel anlamda da “hayırlı” bir olay değildir: Çünkü küreselleşme, aşırı derecede Batılılaştırma damgası taşır. Yani kültürel açıdan küreselleşme Amerikan kültürünün ve tüketim ideolojisinin yaygınlaşmasıdır. Bu perspektife göre, küreselleşme, Avrupa’nın gücü tarafından biçimlendirilmekte olan dünyanın sadece bölgesel bir bütünleşmesini gerçekleştirebilir ve dünyanın Batı teknolojisi ve rasyonalitesine tâbi olduğunu işaret eder (Clark, 1997: 24). Ancak bu noktada küreselleşmeye dair farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bu konuya dair ikinci yaklaşıma göre de, küreselleşme Batılılaşma gibi tek bir tarihsel süreçle başlatılamaz fakat daha ziyade, uluslararası güç dağılımındaki genel dalgalanmalarca beslenmekte ve engellenmektedir. Bu açıkça, küreselleşmenin otonom olmaktan ziyade esasen bağımlı olduğu iddiasıdır. Üçüncü yaklaşım, genel bir güç dengesini değil, ancak özel hegemonik bir güç dengesini vurgular. Baskın devletler, eğer çıkarları ‘açık’ uluslararası düzenlemelerle karşılanabiliyorsa, bizim küreselleşmenin kurucuları olarak bildiğimiz faaliyetlerin temel ön şartı ve desteğini kendi ulusal güçleriyle yaratırlar. Dördüncü yaklaşım ise, gücün uluslararası dağılımından çok, devletlerin durumuyla ilgilenebilir. Küreselleşme tezlerinin bir temsilcisi olarak Dicken, devletlerin küresel ekonomik faaliyetler tarafından sınırlandırılırken, küresel güçlere karşı direnmede güçsüz olmadıklarını belirtmiştir (Clark, 1997: 24-25). Küreselleşmeye dair tüm bu farklı yaklaşımları bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, onunla karşılaştığımızda tek başına “bize dair her şeyi” kendisine katacak bir güce sahip olmadığını, dolayısıyla da bireylerin, toplumların, devletin bu süreçle olan karşılıklı “bağımlılık” ilişkilerini ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sonuçları görmekteyiz.

Kapitalizmin veya sermayenin dünyaya yayılma süreci olarak düşünülebilecek küreselleşmenin kamu hizmetleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi, özellikle bu sürecin devletin ekonomiye müdahalesi ve ekonomideki rolünde meydana getirdiği değişikliklerin ortaya konmasını gerektirmektedir (Tokatlıoğlu, 2005:3). Ancak devletin ekonomiye müdahalesi, kapitalist ekonomi politisinin ilkesi doğrultusunda bir hareket olarak ekonominin de (neoliberal ideolojinin yayılımı) devlete müdahalesi ile karşılıklı işleyen bir süreçtir. Aslında kamu hizmetleri konusunda önemli olan ekonominin devlete müdahalesinden çok ekonomik ve ideolojik yapılanmanın kendisidir. Çünkü devlet, toplumda üretim faktörleri ve üretim ilişkilerinin hangi ekonomik ve ideolojik

(kapitalizm, sosyalizm vd.) boyutlar üzerine kurulmuş olduğuna dair bir görünümün adıdır. Bu nedenle de önemli olan, kapitalizm ve küreselleşme eleştirisi üzerinden değerlendirdiğimiz devletin rollerinde gerçekleşen değişimlerin kamu hizmetlerinin kapsam ve işleyişine yansımalarıdır. Küreselleşme sürecinde devletin ekonomik rolünün daraltılması anlayışı yaygınlaşırken, bu anlayıştan en fazla etkilenen kamu hizmetleri kuşkusuz ki, genel hizmetler (güvenlik, savunma vd.) ve ekonomik hizmetlerden (ulaşım, enerji, haberleşme vd.) çok sosyal nitelikli hizmetler (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vd.) olmaktadır (Tokathioğlu, 2005: 6-7). Kamu hizmetlerinin özellikle de sosyal nitelikli hizmetlerin piyasalaştırılması ya da özelleştirilmesi hem bireyler hem de ülkeler açısından sömürü temelinde yoksullaşmanın ve kapitalist küreselleşme temelinde zenginleşmenin boyutlarını da belirlemektedir. Çünkü küreselleşme tüm toplumları etkisi altına alırken sonuçları ve risklerinin dağılımı açısından aynı ‘eşitlikçiliği’ göstermemektedir. Bu da gelişmiş kapitalist ülkelerin, Türkiye gibi kapitalistleşme sürecinden geçmeyerek küreselleşmeye dâhil olan ülkelerin kapitalist dinamiklere bağımlılığını güçlendirmiştir. Bireylerin bu yönde bağımlılığının güçlendirilmesi de özellikle eğitimin tüm boyutları ile emeğin koşullarını da kapsayacak biçimde piyasalaştırılması ve metalaştırılması süreciyle sürdürülmektedir. Yılmaz’ın da belirttiği gibi (1992: 143), emperyalizmin ulaştığı noktada küreselleşmenin en önemli dinamiklerinden olan teknoloji artık ‘işsizler’ üretmektedir. Bu da eğitim alanının piyasalaştırılması ve neoliberal çıkarlar için meta konumuna indirgenmesinden bağımsız işlememektedir. Çünkü bu işsizler, önceki dönemlerden farklı olarak vasıfsız insanlar değildir: Sürekli artan bir oranla ya eğitim görmüş kalifiye insanlar ya da daha önce çalıştığı işi kaybetmiş deneyimli insanlardır. Dolayısıyla en temel kamu hizmetlerinden biri olan eğitim de yoksullaştırma ve zenginliğin dağılımı konusunda eşitsizliği sağlayacak bir rol üstlenerek küresel kapitalizmin bir aracı durumunda ‘hizmet’ vermektedir.

1.1.1. Meta Üretiminden Hizmet Üretimine

Kapitalist sermaye birikimi ve sermaye yoğunlaşması, neoliberalizmin ihtiyaçları ve küreselleşme sürecinin hareket alanlarına uygun olacak biçimde yol aldığından üretim ve tüketim ilişkileri, işçi sınıfının koşulları, üretim ve tüketime dair işleyişler toplumsal yapı ve bireyler üzerinde (bireylerin nicelik ve niteliklerinin sisteme

uygun hale getirilmesi ve pekiştirilmesi) belirleyici olduğundan, kapitalist mekanizmaların kendini her dönemde yenileme amacına uygun düşecek biçimde meta üretiminden hizmet üretimine geçiş söz konusudur. Burada ‘geçiş’, bir bitiş ya da sıfır noktası değil, metalaştırma ve piyasalaştırmanın yaşamın her alanında daha kapsamlı, daha geniş boyutlu olacak biçimleriyle süreklilik kazanmasının bir ifadesi olmaktadır. Yine bu koşullara bir anlamda, toplumsal yapıda ve birey algısında sınıf olgusunun, sınıf bilincinin zehirlenmesi ya da çarpıklaştırılması olarak da yaklaşılabılır. Örneğin, hizmet üretimine kayan mekânsal ve sektörel farklılaşma sürecinde özellikle emek gücü üzerinde sürdürülecek baskılar, emek türü ve istihdam alanlarındaki farklılaştırmalar (esnekleştirme politikaları, verimlilik, rekabet şeklinde birbirini tamamlayan pek çok işleyişin katkılarıyla) aslında, en temelde kapitalist sistemle bezenmiş neoliberal politikalara ve küreselleşmeye yönelik eleştirilere karşı bir kalkan görevini üstlenmiş olacaktır. Çünkü kapitalist sistem bu sürece yön verirken ya da hizmet üretimine geçiş şeklindeki atılımıyla “kendisini” üst bir boyuta taşıırken, sömürü politikalarına ve amaçlarına derin bir boyut kazandırmayı hedeflemiş olduğundan “özgürlük ve demokrasi” şeklindeki söylemlere ve bu metalaştırılmış söylemlere yüklediği tanımlamalarına da (kapitalist özgürlük ve demokrasi anlayışlarına) bolca yer verecektir.

Toplumsal yapının ve üretim ilişkilerinin değişimi sürecinde meta üretiminden hizmet üretimine geçiş yeni bir dönemi belirtmektedir. Bu yeni dönemi tarihsel bağlamında ve emek üzerindeki etkileri ile kısaca değerlendirdiğimizde, makinelerin üretim sürecinde kullanılması ile birlikte proletaryanın sayısal olarak yoğunlaşması söz konusu olmaktadır. Ancak bu paradoksal bir durum değildir. Çünkü henüz ilkel bir konumu belirten makine kullanımı üretimde yeni başlıyordu ve bu aslında imalatın artışıyla paralel gelişmiştir. Bu durumda üretim süreci birçok yeni işgücüne ihtiyaç duymuş, ücretler artmış ve toplu çalışma süreci gelişmiştir. Bu süreç ile birlikte el zanaatları giderek ortadan kalkmış ve sanayi işçileri başlangıçtan bugüne kadar proletarya hareketinin esas çekirdeğini oluşturmuştur. Ancak yeni üretim sürecindeki bu katılım ve büyüme yüzyılımızın son çeyreğinden sonra tersi bir duruma yol açmıştır ve tekniğin gelişmesi işçileri işinden etmiştir. Bu süreçte bugün işbölümünün alabildiğine gelişmesi ile birlikte kol gücü zayıflamış zihinsel üretim ise artmıştır (Oğuz, 2001).

Dolayısıyla değişen ve dönüşen üretim ilişkilerinde kapitalist mantık şekillendirici olduğu için emek aleyhine işleyişler, sermaye lehine olacak biçimde sürdürülmüştür. Çünkü üretim araçlarına sahip olanlar nasıl ki kol gücü üzerinde belirleyici olmuşsa, zihinsel emek için de aynı durum söz konusudur. Bu şekilde, yeni üretim tekniklerinin kitlesel üretimi parçalamasıyla esnek üretim tarzı öne çıkmıştır, yani merkezileşme anlamını kaybetmiştir ve bu beraberinde işgücünün bölünmesini, örgütsüzleştirmeyi ve kuralsızlaştırmayı günümüzün üretim ve çalışma ilişkileri olarak karşımıza çıkarmıştır. Kol gücüne dayalı üretim sürecinden (meta üretimi) giderek zihinsel üretime (hizmet üretimi) ağırlık verilmesi kapitalist sistemin kendini yeniden üretme yeteneği olduğu kadar aynı zamanda bu durum, emekçinin de (ya da proletaryanın) ortaya çıkan yeni şartlar içerisinde yeni koşullara göre kendini yeniden üretme yeteneğinin de ifadesidir. Ancak bunun çelişkili bir ifade olduğu düşünülmemelidir. Çünkü her ne kadar esnekleştirme, kuralsızlaştırma, hizmet sektöründeki emeğin proleterleşmesi gibi gelişen koşullar emeğin nitelik ve niceliğini etkileyip dönüştürse de onun tarihsel konumunu ortadan kaldırmayacaktır.

Hizmet üretimi emeğin kullanım değerinun gerçekleşme biçimi olduğundan burada emeğin hizmet ekonomisi ile birlikte şekillenen üretken bir rolü vardır. Dolayısıyla da özellikle otomasyon sisteminin gelişmesiyle, faaliyet içinde yer alan emek giderek toplumsallaşmıştır. Kafa ile kol emeği arasındaki ayrımın sürüyor olması ise, bunların birbirinin zıddı emek biçimleri olduğu anlamına gelmemektedir. Birbirini tamamlayan bu emek türleri, kapitalizmin “küreselleşme” sürecinde birleşme zemininin giderek daha çok arttığı anlamına gelmektedir (Oğuz, 2001: 98, 212). Küresel kapitalizmin neoliberal politikalar ve mekanizmaları yoluyla emek gücü ve emek türleri üzerinde oluşturduğu baskı, kafa ve kol emeği arasındaki farkların azalması olarak belirlenmiş olsa da asıl önemli olan durum, çalışanların giderek kötüleşen koşullara karşı, emek türleri ayrımı kargaşası içerisinde bırakılarak hem iş koşullarında hem de iş alanı dışında içinde buldukları sınırları aşmalarının önüne geçilmiş olmasıdır. Özellikle 21. yüzyıldaki teknolojik gelişmelerin artması ile kapitalizmin küreselleşme söylemiyle daha fazla yayılma olanağı elde etmesi ve bu süreç içinde üretici güçler geliştikçe iş bölümünde de paralel bir gelişme yaşanması, toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi anlamında hizmet ekonomisinin yaygınlaşmasını karşımıza çıkarmıştır. Bu

açıdan bir yandan emek sürecinde bölünme yaşanırken (sınıf bilincinin olumsuz etkilenmesi) diğer yandan ise, emek süreçlerindeki farklılıkların azalmasıyla proleterleşme süreci hızlanmaktadır.

Teknolojik ve endüstriyel süreçlerle iç içe gelişen kapitalist üretim biçimi kendine özgü bir sınıf yapısına sahiptir. Her şeyden önce tarihsel bir kategori olan işçi sınıfının ortaya çıkıp gelişmesinin kaynağında endüstri devrimi ve endüstrileşme süreçleri bulunur. Endüstri toplumları, işgücünün önemli bir çoğunluğunun ikincil ve üçüncül sektörlerde (yani sanayide ve hizmetlerde yoğunlaştığı), geleneksel toplumların statik karakteri karşısında verimlilik artışına yönelik dinamik bir ilerleme düşüncesini içselleştirmiş bulunan ve teknolojik yeniliklerin artış oranının daha önce görülmediği derecede yüksek bir seyir izlediği toplumlar olarak tanımlanabilir (Öngen, 1996: 39); ancak kapitalizm, emek gücünün toplumsal yapıda belirleyici ya da özne durumundaki konumunu kırmak ister. Bu noktada belirtmeliyiz ki, toplumsal dönüşüm dinamikleri içinde yer alan teknoloji ile kastedilen şey, kesinlikle üretim teknikleri ile sınırlı değildir. Bu noktada, büyüme ve gelişme sorunsalı bağlamında iktisatçıların ilgilendikleri, en genel haliyle, üretim artışına yol açan sermaye ve emek dışındaki faktörlerdir ve bu ilgi de onları, sermaye birikimi merkezli Keynesyen büyüme teorilerinden farklı bir yöne götürmektedir. Çünkü “gelişmenin” merkezine konulan “yenilikler” ve “değişebilme” vurgusu “başkalarının düşünemediği bir şeyler düşünen” girişimci tipini öne çıkarmaktadır (Buğra, 2002); yani artık sadece sermaye kaynaklarına sahip olmak yeterli olmamaktadır, kafa/fikir emeği ile üretilen teknikler, ürünler ve bunları geliştirecek kaynak ve pazarların oluşturulması önem kazanmıştır. Dolayısıyla teknoloji politikası, hem bir araştırma ve geliştirme politikası, hem bir eğitim politikası, hem bir sanayi politikası olmak durumundadır (Buğra, 2002: 93) ve bu süreç, üretim politikasının yanında, tüketim politikası da oluşturmak ve bunun gerekliliğini bireylere aktarmak zorunluluğunu da içermektedir. Bu durum doğası gereği bencil kapitalizmin (ve kapitalist sistemlerin), bencil bireyler ve yine birbirine rakip olacak, hırs ve rekabet güdümlü çalışanlar (sorunları üreten temel nedenlere değil, birbirlerine karşı duran ama bunu da belli bir bilince dayandıramayacak güçsüzlükte biçimlendirilecek emek gücü) inşa etme politikasından da bağımsız değildir.

Emek gücünün pasif kılınmasına dair süreç ile ilgili olarak Marx ve Weber'in yaklaşımları önemli olmaktadır. Kapitalizmi emek gücünü pazarda satılan bir meta durumuna getiren bir üretim biçimi olarak tanımlayan Marx'a göre, "üretim araçlarından uzaklaşma" olgusu kapitalizmi belirleyen temel ölçüttür. Buna karşılık kapitalist toplumu feodalizm sonrası batı dünyasına özgü bir işletme biçimi olarak değerlendiren Weber için ise, asıl önemli olan "yönetim araçlarından soyutlanma" olgusudur. Zamanla Endüstri Devriminin ve burjuva devrimlerinin yarattığı siyasal ve düşünsel ortam içinde pozitivist anlayışla birlikte bir başka toplum anlayışının daha geliştiğine tanık oluruz. Burada toplumsal düzenin korunması yerine "insanın özgürleşmesi" düşüncesini öne çıkaran ve insanın kendi oluşturduğu tarihsel koşullar ya da toplumsal kurumlar üzerinde "denetim" ve "egemenlik" kurmasını amaçlayan bir toplum anlayışı ön plandadır. Marx'ın kuramına göre toplumsal dönüşüm çatışmayı sonuçlandıran ve yeni bir toplumsal sistemin kurulmasını sağlayan tarihsel hareketten oluşur; dönüşümü gerçekleştirecek toplumsal güçler ise sınıflardan başkası değildir (Öngen, 1996: 41, 43, 52). Dolayısıyla sınıf, toplumsal yapının ekonomik ve siyasal bir boyutudur. Toplumdaki mülkiyet ilişkileri, üretim araçlarına sahip olanların belirleyiciliği –toplumsal, siyasal, hukuksal, ekonomik vb.- sınıf ilişkilerini oluşturur.

Aslında günümüzde tartışılan bir konu olan sınıfın olup olmadığı konusuna bütüncül bir toplumsal ilişkiler bağlamında bakmak gerekir. Marx'ın üretim ilişkilerine, Weber'in ise bürokrasi ve yönetim ilişkilerine vurgu yapmaları esasta tek bir zincirin halkasıdır. Çünkü her ikisi de baktıkları noktalardan toplumsal yapıda sınıfsal ilişkileri değerlendirirler ve her iki bakış açısı da birbirini kapsar. Ancak burada önemli olan nokta, günümüzde kapitalizm "yeni kapitalizm ya da yenedünya düzeni" gibi kavramlarla yeni versiyonlarını ortaya koymuş ve sınıf bilincini yok etmek istemiştir; bunu yaparken de ekonomik belirleyiciliği –piyasa ilişkilerini- temel alarak Marx'ın üst yapı olarak tanımladığı kurumları da kendini meşrulaştırma aracı olarak kullanmıştır. Özellikle de eğitimin, kapitalist dinamiklerle örülü toplumsal yapıda üretim sürecine dair işleyişleri ve ilişkileri yayma ve bireylere aktarma konusundaki rolü, teknolojinin gelişimi kadar (hatta kapitalist sistemi zihinlerde yeşertme –'ağaç yaş iken eğilir'- ve aşılamayacağı konusundaki öğretileri –'her koyun kendi bacağından asılır'- ile en temel kurgulamalar arasında ön sıralarda yerini alır) önem arz etmektedir. Bu açıdan eğitim

etkinlikleri ya da eğitim sektöründeki işleyişler, (neoliberal politikalar etkisinde eğitim alanında gerçekleştirilen ve emek gücü aleyhine gerçekleşecek dönüşümler) üretim sürecinin ve üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılması, sınıf mücadelesinin sermaye lehine engellenmesi gibi küreselleşme ile hız kazanan kapitalizm odaklı koşullarla birlikte yön ve biçim almaktadır. Çünkü küreselleşme süreci ve yeni neoliberal politikalarla birlikte toplumsal yapıyı etkileyen çok yönlü dönüşümler hangi boyutuyla ele alınırsa alınsın insan yaşamını, toplumları her adımda daha fazla kapitalist sisteme dâhil etmiş olmaktadır. Ancak kapitalist sistem ve türevleri (yeni kapitalizm, küreselleşme vd. adlandırmalar) kendilerini aşamayacak bir çizgide kabul etseler de ve hem birey hem de toplum için kapitalist dinamiklerin kabullenilmesi ya da sürdürülmesi şeklinde anlayışlar kalıplaşmış bir hal alsada aslında, tarihsel süreç içinde toplumları ve bireyleri kendisi için bir nesne konumuna indirgeyen ve bunu yapmaya çalışırken de “bal tutan parmağını yalar” şeklinde pek çok öğretisi ile de zihinleri kuşatan, insan doğasını bencil olarak tanımlayan ve aktaran kapitalist sistem, ortaya çıkardığı sonuçların yıkıcı boyutlarının ortaya konmasından ziyade, kendi doğasının kirliliği üzerinden yola çıkılarak ve doğasına karşı örgütlenmelerle alaşağı edilebilecektir.

Meta üretimi ve hizmet üretimi arasındaki ilişki açısından, toplumsal yapının değerlendirilmesinde farklı bakış açıları da göz ardı edilmemelidir. Bu noktada sanayi sonrası toplum ya da bilgi toplumuna ilişkin farklı görüşler önemli olmaktadır. Örneğin, Daniel Bell tarafından geliştirilen sanayi-sonrası toplum tezi, modern toplumun temelini kuran üretim kategorisinin ve bu kategori temelinde gelişen sınıf eksenli “sağ-sol ayrımı”nın artık tek başına yeterli olmadığını ve üretimin yerini bilginin ve bilgi yoluyla gelişen hizmetler sektörünün aldığını önerir. Sanayi- sonrası toplumbilgi toplumdur, farklı toplumsal hareketlerin bilgi ve iletişim yoluyla taleplerini siyasal karar alma sürecine aktarmalarıyla gelişen katılımcı demokrasinin güçlendiği toplumdur. Bu anlamda, bilgi sadece egemenlik ve iktidara içsel değil, aynı zamanda toplumsal hareketlerin direnç, protesto ve katılım eylemlerine de içseldir ve bu nedenle de demokratikleşmeyle ilintilidir (Keyman, 2002: 109–110). Yine, David Held, Anthony Giddens ve David Harvey tarafından geliştirilen globallaşma tezinde de bilgi-demokrasi ilişkisi ön plana çıkarılmaktadır. Bu açıdan yaşadığımız dünyanın hem küçülmesi, hem parçalanması, kapitalizmin hem evrenselleşmesi hem yerelleşmesi,

modern kültürün hem standartlaşması hem de otantikleşmesi simgelerine sahip olan globalleşme kavramı bilgiyi toplumsal yaşamın temelini oturtmaktadır (Keyman, 2002). Bu şekilde bilgiye ve demokrasiye yaptığı vurgu ile kendini simgeleyen küreselleşme olgusu, hem bireyin hem de toplumun kapitalist ilişkileri içselleştirmesini sağlamakta ve amaçlamaktadır. Burada demokrasi, küreselleşme ile birlikte yeni boyutuna kavuşan kapitalist sistemin, kendi varlığı lehine seçeneklerini üretmesi ve bunu toplumsal ve bireysel yaşam konumunda “özgür seçimler ya da özgürce seçilebilecek farklılıklar” olarak adlandırabilmesidir. Yani kapitalizm artık, sadece üretim ilişkileri ve üretim araçlarına doğrudan yön vermekten kaçınarak, bilgiyi ve bilgisi doğrultusunda oluşturduğu hizmet üretimi ve bunun tüketimine yönelerek kendisine “demokratik” bir görünüm çizmiştir. Çünkü meta üretiminde olduğu gibi, hizmet üretimi de ne kadar bilgi toplumu olarak bilgiye vurgu yapılırsa yapılsın, temelinde üretim ilişkilerine yön vermeye dayalı bir sürece dayandığından kapitalizmin kendine açtığı fırsat alanlarından biri olmaktadır.

Meta üretiminden hizmet üretimine geçiş dediğimiz süreç birbirine zıt gibi duran bölünmüş bir ruhun ifadesi ya da kapitalist ruhun bilgi çağı, teknoloji çağı ya da küreselleşme çağı vs. gibi adlandırmalarla bölünmüşlüğüne ifadesi olarak değerlendirilse de (Ahıska, 2002) daha önce belirttiğimiz gibi bu sürecin ve ortaya koyduğu koşulların amacı, kapitalist sistemi toplumsal yapı ve birey üzerindeki etkilerinden çok daha ileri düzeyde, dünya üzerinde hâkim bir yaşam biçimi ve yine yaşananların yorumlanmasını ve sorgulanmasını da içeren sınırları çizilmiş bir algı üretimi (zihinler üzerinde biçimlendirme programı) üzerinden geleceğe taşımaktır. Zaten kapitalist ruhun bölünmüşlüğü şeklinde ortaya çıkan koşullar, kapitalist çelişkileri de besliyor olduğundan/ olacağından, bu sistem üzerinde kurulu alanlar (toplum yapısı, yaşam koşulları, kurumlar vs.) daha fazla “yıkımla” karşılaşacaklardır. Ancak bu yıkım ya da çelişkiler yumağı (özellikle bireylerin yaşananları anlamlandırma sürecinde yaşadığı ve yaşayacağı zihinsel kargaşa ile birlikte), kapitalist dinamikler hangi biçimde ortaya çıkarsa çıksın onların daha fazla yerleşmesine neden olacaktır. Bu nedenle bu çağ, bir özgürlükler çağı olarak da, insan etkinliğinin önemsizleştiği bir otomatizm çağı olarak da nitelenebilir. Çünkü insan etkinliği ile “her şeyin değiştirilebilir olduğu” ve “hiçbir şeyin değiştirilemeyeceği” algıları eşanlı olarak yaşanmaktadır

(Ahıska, 2002);bu ikilem içinde ise insan ve emek değersizleş(tiril)mekte ve içinde yaşadığı “an”ın kalıpları ile bezenerek, bu döngünün içinde hapsolmaktadır. Foucault’a göre bireyler de bu düzenek içinde üretilirler ve kendi özellikleriyle bu düzeneğin üretimine katılırlar (Ahıska, 2002: 118). Ancak bu, insanın üreten, değiştiren-dönüştüren bir “dinamik” olmadığı anlamına gelmemelidir. Kapitalist düzeneklerin gerçekleştirmiş olduğu şey, insanın “harekete geçici ve geçirici” bir etkinlik öznesi olmasına rağmen yarattığının, ürettiğinin mahkûmu olması durumudur.

Öngen’in belirttiği gibi (1996: 140), kapitalist üretim ilişkileri yalnızca üretici güçlerin gelişmesine set vurmamakta aynı zamanda onları sermaye gereklerine koşut olarak yeniden biçimlendirmektedir. Çünkü meta üretiminden hizmet üretimine geçiş sürecinde özellikle kafa ve kol emeğinin ayrılması konusu üzerinde duruluyor olsa da, bu konuyla bir bütün olarak mülkiyet ve yönetim ilişkilerinin ayrılması arasındaki ilişkide değerlendirilmelidir. Bu gelişmeler, kapitalist toplum yapısının ve üretim ilişkilerinin artık sadece kapitalistler tarafından değil, emek gücü tarafından da korunacağını teminatını oluşturmaktadır. Dolayısıyla yönetsel konumların varlığı bir yandan emeğin kendi içinde bölünmesini artırırken öte yandan sınıf içi hiyerarşiyi, dolayısıyla sınıf içi çelişkileri derinleştirmektedir (Öngen, 1996: 148). Yine, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci üretim faktörlerinin nispi önemini değiştirmekte ve yeni rekabet koşulları ortaya çıkarmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayan bilgi üretimi, oluşturduğu tüketim piyasası (metalaştırmanın eritici potası etkinliğinde) ile birlikte ayrı bir sanayi halini almıştır. Ancak, meta üretiminden hizmet üretimine geçiş ve bununla süregelen bilgi toplumu dönemi kendisini tamamen meta ve teknik üretim boyutundan kurtaramaz. Aksine metalaştırmanın ve teknik üretim alanının sürekliliği sağlanmış olmaktadır. Çünkü teknoloji üretimi ulusal sınırlar içinde kaldığından bilginin ve hizmetin özgürce, tüm toplumlara eşit ve adil koşullarda sunulduğu söylenemez. Aslında meta üretiminden hizmet üretimine geçiş bir sermaye yoğunlaşması, piyasanın pazar arayışları süreçleridir.

1.1.2. Hizmet Ekonomisi- Ekonominin Hizmetleşmesi

Hizmet ekonomisi ya da ekonominin hizmetleşmesi sadece üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi sürecini belirtmekle kalmaz ve “daha kapsamlı” bir biçimde hayatın yeniden düzenlenmesini içerir. Çünkü konuya sadece üretim araçları ve ilişkileri üzerinden bakıldığında, emek gücünün bu düzenlemelerin neresinde kaldığı, bu değişim ile yaşamları arasında hangi noktada duruyor oldukları, emeğin niteliğinde ve nicel koşullarında gerçekleşen değişimler gibi pek çok konuya uzak kalınmış olacaktır. Dolayısıyla küreselleşme süreci ve neoliberal politikaların devleti kendilerine meşruluk sağlayacak bir araç konumuna indirgemeleri ve devlet ile özdeş hale gelerek kapitalist sistemlerin dünya üzerinde egemen güç haline gelmesi, kamu hizmetlerinin yetersizleştirilmesi ve metalaştırılması, hizmet üretimine geçiş, beyaz yakalı emeğin öne çıkışı ve bu sürecin olmazsa olmazı esnek üretimin (esnekleştirme uygulamaları) sadece emek gücündeki değişimi değil, aynı zamanda bireyin hem iş alanında hem de yaşamındaki hareket alanlarını, kararlarını etkilemesi şeklinde sayılıp sıralanabilecek ve birbirini besliyor olan bu koşullar bir bütün olarak yaşamı (üretim süreci, ekonomi politikaları vs. ile sınırlı olmayarak) yapaylığın içine çekmiştir. Kapitalist sistemin gözünde “her şey, her durum” meta değerinden daha fazla bir anlama sahip değildir ve kapitalist dinamiklerin sonuçları ya da yıkımları (yoksulluk, açlık, ölüm, cinsiyet vd.) sunulan bir “hizmet” kategorisi içerisinde pazarlanmaktadır.

Toplumsal alana dair tüm unsurlar modernleşme ve endüstrileşme süreçleri ile dönüşüme uğramış ve yeniden tanımlanmıştır. Modernleşme eksenini ve disiplini ile tarımın endüstri halini alması bu alanda da ücret ilişkilerine bağımlılığı ortaya koyduğundan toplumsal yapı, insan ilişkileri ve insan doğası da modernleşme ve endüstrileşmenin potasında eritilerek dönüştürülmüş ve insana, yaşama dair doğal koşullar bir üretim nesnesi haline gelmiş olmaktadır. Kapitalist sistem- ekonomi, gerçek gücünü ve gelişmesini ancak sanayi devrimiyle kazanmıştır (Kuyucuklu, 1985: 43); çünkü büyük sanayi, tarım alanında eski toplumun yani feodal toplumun kalesi olan köylüyü yok ederek yerine ücretli işçiyi koyar. Yine, Modern Sanayi ataerki ustanın küçük atölyesini sanayi kapitalistinin büyük fabrikası haline getirmiştir ve emekçi yığınları yalnızca burjuva sınıfının kölesi olmakla kalmamış, makine ve burjuva

imalatçıları tarafından gün be gün, saat be saat köleleştirilmişlerdir (Marx, Engels-I, 1976: 139). Dolayısıyla, kapitalist üretim, nüfusu büyük merkezlerde toplayarak, kent nüfusuna gittikçe artan bir ağırlık kazandırır; toplumun tarihsel devindirici gücünü yoğunlaştırır. Bu doğrultuda da, toprağın verimliliğinin sürekli olması için gerekli koşulları bozar. Böylece, aynı anda hem kentli emekçinin sağlığını ve hem kır emekçisinin zihinsel yapısını tahrip eder. Yani, “ kapitalist üretim” teknolojiyi geliştirir ancak; tüm zenginliğin asıl kaynağını -toprağı ve emekçiyi- kurutarak çeşitli süreçleri toplumsal bir bütün içinde birleştirir (Marx, 1986: 516–518) ve zaten kapitalizmin özünde çelişkiler hâkimdir; o hem bir taraftan yenilikler ortaya koyacak bir yandan da ortaya koydukları aracılığıyla sömürsünü her geçen dönemde artıracaktır.

Günümüzde ise modernleşme, kapitalist sistemlerin sürekliliğini sağlama görevini tamamlamıştır ve devreye postmodernleşme ya da enformatikleşme süreci sokulmuştur (Hardt ve Negri, 2012: 291); “disiplinsiz disiplin” dönemine geçiş yapılmıştır. Bu geçiş sürecinde ya da üretimin enformatikleştirilmesinde emek gücünün dönüşümlerini de içeren 1960’lar ve 70’ler boyunca süren kriz dönemi önemli rol oynamıştır. Çünkü modern birikimin biçimselliğinin ve disiplininin evrenselleşmesi emekçilerin de bu kapitalist biçimselliğe tepkilerini, evrenselleşmenin boyutu düzeyinde birlik ve bütünlük içinde ortaya koyması olarak kendini göstermiştir (Hardt ve Negri, 2012: 279). Kapitalist üretim ve toplum yapısının kurduğu bu istikrar düzeneği kendi aleyhine gelişmelerle karşı karşıya kalmış olduğundan, kapitalizm bu disiplinli sömürü işleyişinden vazgeçerek istikrarsızlığı kendisine yol olarak seçmiş (emek gücünün parçalanması, istihdam yapılarında dönüşüm, esnekleştirme uygulamaları vs.) ve bu ona daha büyük ve derin boyutlu sömürü alanları (kapitalizmin iplerini elinde tuttuğu teknolojik dönüşümler, yeni üretim alanları ile maddi olmayan emeğin öne çıkması gibi birbirini tamamlayan gelişmeler) kazandırmıştır.

Ancak meta üretiminden hizmet üretimine geçiş süreci için de belirttiğimiz gibi, modernleşmeden postmodernleşmeye geçiş, endüstriyel üretimin yok olduğu anlamına gelmemektedir ve dolayısıyla bunlar birbirinden bağımsız ortaya çıkan koşullar olmayıp, tarihsel süreç içinde kapitalist dinamiklerin ürettiği koşullardır. Toplumsal yapıdaki değişim, çalışma ve emek sürecindeki değişim ile karşılıklı ilişki içinde şekillenmektedir. Bu anlamda toplumsal yapının temelinde ekonomik paradigmalara

birlikte çalışma süreci yer almaktadır. Enformasyonel paradigma ve küreselleşme sürecinin etkisi ile emeğin ve üretim ilişkilerinin teknolojik ve yönetsel dönüşümü bütün bir topluma yansımaktadır. Dolayısıyla bir tarihsel dönüşüm sürecinde, sistemli değişimin en doğrudan ifadelerinden biri, istihdamın ve mesleki yapının dönüşümüdür. Bu açıdan sanayileşme sonrası ve enformasyonelizm kuramları, yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkışını, en ileri ekonomilerde mallardan hizmetlere kaymanın, yönetsel ve profesyonel mesleklerin yükselişinin, tarım ve imalat işlerinin silinişinin, işin bilgi içeriğinin giderek artmasının damgasını vurduğu yönündeki açıklamalarla ortaya koyma eğiliminde olmaktadır. Bu yöndeki açıklamalar, takip edilecek tek yol olarak Amerikan toplumunu işaret etmektedir (Castells, 2005) ve kapitalist zihniyetin, üretim ilişkilerini özellikle küreselleşme süreci ile yeni ekonomi söylemi içerisinde belirleyeceği açıktır. Ancak, küresel yeni ekonominin etkileri, aslında kapitalizmin aktörleri dışında kalanlar için, “kapitalizmin kötü bir fotokopisi ya da kopyası” biçiminde tezahür etmiş olacaktır.

Sınâileşmecilik sonrası, hizmet ekonomisi ve enformasyonel toplum kuramı, analitik olarak birbirinden ayrılması gereken üç ifadeyi ve öngörüyü bir araya getirmektedir: İlk olarak, verimliliğin ve büyümenin kaynağı, bilgi işleme bütün ekonomik faaliyet alanlarına yayılan bilginin üretiminde yatmaktadır. İkinci olarak, ekonomik faaliyet malların üretiminden, hizmetlerin sunumuna kayacaktır. Tarım alanında istihdamın silinmesini, imalat sektörün işlerin geri döndürülemez bir biçimde azalması, hizmet sektöründeki işlerin istihdamın büyük bölümünü oluşturması izleyecektir. Bir ekonomi ne kadar ileriye, istihdamı ve üretimi de o kadar hizmetlere odaklı olacaktır. Üçüncü olarak, yeni ekonomi icraları nitelikli bilgiye ve enformasyona dayalı mesleklerin önemini artıracaktır. Yönetsel, profesyonel ve teknik meslekler, başka mesleki konumlardan daha hızlı gelişecek ve yeni toplumsal yapının çekirdeğini oluşturacaktır. 20. yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki ekonomik yapılar arasında tarihsel bakımdan en ayırt edici nokta, enformasyon teknolojisi devrimi ve bu devrimin bütün toplumsal ve ekonomik faaliyet alanlarına yayılması, küresel ekonominin oluşumu için gerekli altyapının sağlanmasına katkıda bulunmasıdır. Sanayileşme sonrası kuramının, bir toplumu sanayileşme sonrası toplum olarak değerlendirmekte başvurduğu ikinci ölçüt, hizmet faaliyetlerinin değişimi ve imalatın çözülmesiyle ilgilidir. Ancak ileri ekonomilerde istihdamın büyük bölümü hizmet sektörüne yayılmış olsa da bu, imalat

sektörlerinin yok olduğu, imalat faaliyetinin yapısının ve dinamiklerinin hizmet ekonomisiyle ilgisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Dahası “hizmetler” kavramı, en iyi ihtimalle muğlak, en kötü ihtimalle yanıltıcı bir kavram olarak değerlendirilmektedir. İstihdam istatistiklerinde bu kavram, tarım, madencilik, inşaat, imalat ya da kamu hizmetleri dışında kalan her şeyi kapsayan artık bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla hizmetler kategorisi, tarihsel olarak çeşitli toplumsal yapılardan ve üretim sistemlerinden kaynaklanan her tür faaliyeti kapsamaktadır. (Castells, 2005: 278-281). Enformasyonel ekonomi ile hizmetler de somut metaller halini alıp görünür kılınmışlardır ve ekonomiler karmaşık bir biçim alırken, ekonomik faaliyetler, sermayenin emek üzerindeki beklentileri de çeşitlenmiştir. Ancak bu çeşitlenme sadece ekonomide, mesleklerde ve emek üzerinde kendini göstermemiş ve bu durum, sanayileşme sonrası toplumsal yapıda da etkili olmuş ve toplumsal sınıflardaki çeşitlilik de sermaye lehine sürdürülerek kutuplaşmış bir toplumsal yapı yaygınlaşmıştır. Örneğin, toplumsal hizmetler ve kişisel hizmetler çeşitlenip arttığı kadar, tüketim açısından da aynı çeşitlilik söz konusudur ve bunlara ulaşabilme açısından da toplumsal sınıflardaki kutuplaşmanın artması aslına birbirine bağlı işleyen bir sürecin toplumsal yansımasıdır.

Günümüzde geline nokta postmodernleşme ya da enformatikleşme süreciyle birlikte üretim araçlarının konumunun, üretim ilişkilerinin, üretim ve tüketim dair yapılandırmaların hizmet sektörüne kaymış olması ve hizmet ekonomisinin öne çıkışı, yukarıda da belirttiğimiz gibi kapitalizmin karşılaştığı krizleri atlama çabası içinde olarak, emek gücünün örgütlülüğünü, birliğini, haksızlıklara, adaletsizliklere karşı çeşitli yollarla mücadelesini kırma yönündeki girişimlerinden bağımsız olarak gerçekleşen bir durum değildir. Dolayısıyla karşılıklı etkileşimlerin sonucu ile ortaya çıkan gelişmeler söz konusudur. Ancak ekonomik ve toplumsal yapı, siyaset, hukuk vd. alanlar kapitalist sistemin küresel ve neoliberal politikaları ile bezenmiş olduğundan karşılıklı etkileşimlerin ürünü olarak gelişen sonuçların doğallığından bahsetmek de zordur. Bu anlamda modernleşmeden postmodernleşmeye geçiş süreci de, kapitalist yapıların “açıktan işleyen ya da net olan” düzen ve disiplin üzerinden özellikle emek gücü üzerindeki baskısını sürdürmede karşılaştığı zorluklara karşı, toplumsal yapı ve sınıf ilişkilerini (ekonomi ve diğer alanları kapsayacak biçimde) kendi lehine yeniden

düzenlemek için yaşamın her alanında karşımıza çıkabilecek biçimde bir belirsizlik ya da istikrarsızlık temeline oturtması anlamını içermektedir.

Gelişen süreçte emek gücünün durumuna dair Belek'in belirttiği gibi (1997: 65-66), "postkapitalist" tezlerin saptadığı en önemli değişiklik alanlarından biri emek gücünün kendisi olduğu gibi, hem emeğin hem de üretim araçlarının yeniden düzenleniş biçimleri de emek gücünün nitelikleri ve nicel durumları üzerinde yapısal değişiklikleri koşullamaktadır. Emek gücü üzerinde önemle durulmasının nedeni, yeni bir insan tipinin ortaya çıkması ve bununla ilişkili olarak da toplumsal/sınıfsal güç ilişkilerinin değişmesidir. Bu noktada konuyla ilgili farklı bakış açılarının olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Örneğin, üretim örgütlenmesi ve emek gücünde gerçekleşen değişiklikler konusunda Piore ve Sabel'in görüşleri son derece iyimser bir yaklaşıma sahiptir. Onlara göre üretimin bilgisayarlaşması ve teknolojik gelişmelere birlikte, Taylorist- Fordist emek ve teknoloji örgütlenmesinde görülen emeğin makineye (emek aracına) bağımlılığı ortadan kalkmıştır ve makine insanın kontrolüne girmiştir. Bu bakış açısına göre, kafa ve kol emeğinin bütünleşmesi, insani emeğin yaratıcılığının geliştirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu yönde bir görüşe Hage ve Powers'ta da rastlanmaktadır: Yaşanan gelişmelerin emek gücünün eğitim düzeyini artırdığı, bilgi yoğun mesleklerin oranının arttığı ve bu şekildeki gelişmelerin yaratıcı fikir üretimini, zihinsel yeteneklerin geliştirilmesini sağladığı vurgulanmıştır. Ancak bu iyimser görüşlerde geçen ve yaşanan gelişmelerle emeğin sahip olacağı düşünülen tüm bu özellikler zaten, kapitalist işleyişin bu üretim alanlarındaki geçiş sürecinde hesapladığı ve hedeflemiş olduğu özelliklerdir. Çünkü bir takım amaçlar doğrultusunda gerçekleşen yani doğal süreçler içinde gerçekleşmeyen bir biçimde toplumsal yapıyı, bireyi, ekonomik yapının yönünü, üretim örgütlenmesini belirleyen bir sistem söz konudur ve temel amaç da zaten kapitalist özlerin korunması olmaktadır.

Temelinde kapitalist yapıların yer aldığı (yada kapitalist dinamiklerle yönlendirilen) paradigmalarda işleyiş üzerinden gelen noktada özellikle eğitimin, yaratıcılığın, bilginin öne çıkması ve emek gücünün iş ilişkileri açısından, karşılaşılabilecek ya da karşılaşılan yeni durumlara uygun davranabilme ve çözüm üretebilme vd. şeklinde "yeteneklerin" önem kazanmış ya da kazanıyor olması bunların, kapitalist sistemin doğası gereği (sürecin nedeni açısından) birey ve toplum lehine sonuçlar ürettiğini

söylemek zor olmaktadır. Çünkü tüm bu alanlar ve bireylerin sahip olduğu ve olması gerektiği düşünülen özellikler, daha fazla rekabet, esneklik uygulamaları ve verimlilik gibi amaçlarla ve uygulamalarla temellendirilerek neoliberal ideoloji ile kurgulanan dünya düzeninde meta konumunda görülmekte ve işletilmektedir. Dolayısıyla bugün, insanın ve onun üretkenlik yönünü gösteren emeğin belirlediği bir yaşam ve koşullarından bahsetmek zordur. Sınırları çizilmiş ve sınırların insani, ahlaki koşullardan uzak tutulmuş olduğu ve aynı zamanda uçsuz bucaksız inşa edilmiş olduğu (kutuplaşmalara dayalı bir sistemin ifadesi de paradoksal olmakta!) ve kapitalizme dair pek çok “düzen/ ayakta tutan mekanizmalar” söz konusu iken, insanlara özgürleştirici, “daha” demokratik olduğu gibi pek çok söylemle desteklenmiş belirsizlikler üzerine kurulu boş bir alan bırakılmıştır. Hem bir bütün olarak (tüm alanları ile) yaşamın hem de yine, bir bütün olarak bireyin (nicelik ve nitelikleri ile) yetersizleştirilmiş olduğu, “yıkıntılar” üzerine kurulu bir düzenek, “yoğun makyajı” ile kendisinden asla vazgeçilemeyeceği imajını sürdürmektedir.

Ekonomik yapının işleyişi ya da ekonominin sermayeye odaklanmış bir sistemde sürdürdüğü koşullar üzerinden ortaya konan toplum betimlemelerini (sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, moderniteden post- moderniteye geçiş vd. gibi) sadece üretim ilişkilerinin ve tüketim düzeneklerinin aldığı yeni biçimler olarak değerlendirmek eksik kalmaktadır. Çünkü sınıf yapısının değişimi, işçi sınıfının durumu, istihdam koşulları, ücretlerin yapısı şeklinde değişen ve emek gücü aleyhine süren koşullarda kapitalist sistem, toplumu ve bireyi nesne konumuna indirgeyerek, kendisini özne olarak ortaya koymak istemektedir. Bu nedenle de kendini bir dünya sistemi olarak tanımlamış olduğundan, birey ve toplum üzerindeki etkisinde özellikle bireyin zihnine inebilmesi ya da düşüncelerine yerleşebilmiş olması çok önemlidir. Dolayısıyla da ekonominin hizmetleşmesi (hizmet ekonomisi) dediğimiz süreçte insan kapasitesinin tümüyle piyasa işleyişine (piyasalaştırmaya) dâhil olması öne çıkmaktadır. Bu değişim sürecinde teknolojik gelişmelere büyük bir anlam ithaf edilse de, değişimi karşılıklı işleyen toplumsal mekanizmalardan (ideoloji, siyaset, ekonomi vb.) ayrı tutup sadece teknolojiye bağlı olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır; çünkü teknolojiyi biçimlendirecek olan ve ona belli bir yöndeki amaçlar için işlerlik kazandıracak olan toplumsal ekonomik dinamiklerdir. Teknoloji, insanın yapabilirlik kapasitesini artırarak

toplumsal sistemde hem insanın konumunu, yaşam ve çalışma alanını hem de üretim ilişkilerini etkileyerek toplum yapısına (sanayi toplumundan bilgi toplumuna, meta üretiminden hizmet üretimine vs.) etki eden bir araç işlevine sahiptir.

Toplumsal dinamiklerin bir boyutu olarak, insanlar günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisi ile yaşamlarını geçmişe göre daha yüksek bir etkinlik düzeyinde ya da daha karmaşık ilişkiler ağı içerisinde sürdürmektedirler. Bu gelişmelerin ya da değişmelerin toplumun örgütlenmesinde, üretim niteliğinin değişmesinde ve yaşam kalıplarımızın yeniden tanımlanmasında önemli sonuçları olmaktadır. Bunlarla birlikte de bilginin anlam, işlev ve yorumlanması da değişmektedir ve bilgi emek ve kapital gibi temel üretim faktörlerinden biri haline gelmektedir. Ancak bilginin üretim nesnesi olarak aldığı yeni çeşitlilikler, işlevler ve üretilme biçimlerine bağlı olarak yeni bir kurumsallaşma durumu içinde olması pek çok sorunu içinde barındıran çatışmalı bir süreci içermektedir. Bilginin meta haline gelmesi ile insan yeteneklerinin ya da yapabilirliklerinin metalaşması birlikte işleyen süreçlerdir. Bu noktada çatışmalı ve tartışmalı bir süreç olarak günümüzde, eğitim, sağlık, güvenlik gibi kamusal alanlarda işleyen her tür bilgi, piyasaya uygunluğu ve uygun olması gerekliliği fikirleri-amaçları doğrultusunda biçimlenmektedir (Tekeli, 2002). Bu durum istihdam alanlarında ve emeğin hem kamuda hem de özel sektörde çalışma koşullarının gidişatına dair tartışmalı durumlara neden olmuştur. Çünkü hizmet ekonomisinin güçlenmesi, neoliberalizmin tüketim ideolojisinin yaygınlık kazanması ile birlikte işletilmektedir.

Ancak hizmet sektörüne dâhil olan alanların toplumsal yapı ve birey üzerindeki etkilerinin her ülkede aynı sonuçları ortaya çıkarmayacağı da göz ardı edilmemelidir. Bu konuyla ilgili olarak Castells'in de belirttiği gibi (2005: 299-300), farklı toplumsal yapılar açısından enformasyonel paradigmaya ortak bir istihdam yapısı içinde farklı yollardan ulaşılabileceği görülmektedir. Dolayısıyla, mesleki yapılara ilişkin tahminler, yönetim tarzlarının farklılığına göre de değişecektir. Örneğin, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) imalata yönelik işlerden uzaklaşıp üretime dönük hizmetlerle, sosyal hizmetlere yoğunlaşma eğiliminde olurken, Japonya güçlü bir imalat sektörü, geniş bir perakende satışa dönük hizmetler yelpazesıyla daha dengeli bir yapıyı koruyor görülmektedir. Türkiye gibi kapitalist gelişim koşullarını doğal toplumsal sürecin getirilerinden uzak şekilde, "takip etme" politikalarıyla izleyen ülkelerde ise, siyasetin

ekonomiye müdahaleleri, özellikle özelleştirme uygulamaları ile kamusal hizmet alanlarında, üretimde, emek üzerinde çarpık ve daha çok olumsuz koşullarla işleyip sonuçlanan durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, Türkiye’de en önemli kamusal hizmet alanlarından biri olarak değerlendirebileceğimiz eğitim sisteminin, ithal edilmiş kopyalamalarla istikrardan uzak sürekli değişimi ve eğitim alanında hizmet veren emeğin mesleki koşullarının hatta meslek tanımlarının değişimi birbirinden bağımsız değildir. Çünkü eğitimdeki değişimler, bir meta üretim alanı olarak eğitimin tüm boyutlarının (sınav sistemi, öğretmen emeği, öğretmenlikte farklı statüler vb.) hizmetle eklemlenmesini göstermektedir: “Daha fazla emek, daha fazla hizmet, daha fazla tüketim, sermaye için daha fazla ürün ve hizmet gerekliliğinin birleşimi”. Bu anlamda günümüzde küresel kapitalizmle birlikte ileri endüstri toplumlarının yeni ekonomi anlayışları, bilgi ekonomisi olarak tanımlanmaktadır ve hizmet sektörü (hem üretim, tüketim hem işgücü açısından) öne çıkmaktadır. Ancak bu da en önemli somut sonuçlardan biri olarak küresel yoksulluğun artışı ya da yoksulluğun temerküzünü derinleştirmektedir.

Günümüzde para, sermaye, teknoloji, bilgi birikimi ile mal ve hizmetler küresel dolaşıma çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla yatırımcılar, üreticiler ve tüccarlar etkinliklerini gerçekleştirmek için sürekli daha kârlı ülkeleri araştırmakta ve buna bağlı olarak da işletme örgütleri, sermaye, teknoloji ve ürünleri gittikçe daha büyük oranda belirli bir ülkeye bağlı olarak tanımlamak güçleşmektedir. Üretim kalıplarının dünyada yeni bir işbölümünü ortaya koyacak biçimde yeniden örgütlenmesi ise, eski mal ve hizmet üreticisi dev ülkelerin etkinliklerini küresel üretim planlamasına yönlendirmektedir ve ekonomide hizmetler sektörünün genişlemesi söz konusu olmaktadır. Bu anlamda, nasıl ki Fordist sistem refah devletlerini olanakta kılmakta ise, küresel üretim sistemleri de bugün içinde bulunduğumuz neoliberal dünyanın olanaklarını yaratmaktadır. Fordizmin paradokslarının aşılması olarak ilerleyen süreçte, küresel üretim sistemleri ölçek ve çeşit ekonomilerinin yanına moda ekonomilerini de eklemekte bu sayede de montaj hattı paradoksundan kurtulmaktadır. Küresel üretim sistemleri klasik işletme etkinliklerinin merkez ve çevre ülkeleri arasında küresel bir işbölümü doğuracak biçimde yeniden örgütlenmesi esasına dayanmaktadır (Dikmen, 2011: 228-229, 235). Bu anlamda küresel ekonomi sisteminden kaynaklanan riskler

farklı ülkelere de farklı biçimlerde de olsa yansiyacak ancak, küresel üretimin avantajları ise, küreselleşme aktörleri olarak gelişmiş kapitalist ülkelere fırsatlar sağlayacaktır. Yenidünya düzeni olarak adlandırılan küresel kapitalizm, üretim ve tüketim kalıplarına hâkim olmaktadır ve toplumsal yapının her alanına (işgücü piyasaları, çalışma koşulları, esnek akıl ve beden üretimi vs.) etki etmektedir. Dolayısıyla küresel kapitalizmin şekillendirdiği üretim ve tüketim süreçlerinin sonuçlarının farklı ülkelere yansımaları da adil olmamaktadır. Küresel kapitalizm için tüm bu durumları ifade eden temel kavram ise, değişim ve hızdır. Çünkü değişim ve hız fırsat ve risk dağılımının adilsizliğini meşrulaştıran kavramlardır. Yani, üretim ve tüketim kalıplarının değişimi süreçlerinde değişim ve hıza ayak uyduramayanlar, diğerlerinin ayak izlerini takip ederek onları yakalama gayesini taşıyan ve bunu, gelişmiş olabilmenin temel şartı olarak topluma kabul ettirme politikaları üreten izleyiciler olacaklardır.

1.1.3. 1980 Sonrası Kamu Hizmetlerinde Dönüşümün Eğitim Alanında Yansımaları

1980'lerden itibaren kapitalist sistemin temel yeniden yapılanma sürecinin uygulanmasında, üretim ve hizmet sürecinin biçimlenmesinde enformasyon teknolojisi devrimi araçsal bir öneme sahip olmuştur ve örgütlenme sistemi olan devletçilik de bu hedeflerin özünü, yeniden yapılanmanın anlamını korumaya çalışmıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya çapında ortaya çıkan yeni ekonomi enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalı olarak ayırt edici üç özelliği içinde barındırmaktadır. Rekabet gücü temelde verimli bir biçimde bilgiye dayalı enformasyon üretme, işleme ve uygulama kapasitelerine dayalı olduğundan enformasyoneldir. Küreseldir ve ağ örgütlenmesine dayalıdır. Çünkü üretimin, tüketimin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar kilit faaliyetleri de bir bağlantılar ağı üzerinden küresel bir ölçekte örgütlenmiştir ve yeni enformasyon teknolojileri, enformasyon işleme süreçlerini dönüştürerek, insani faaliyet alanlarının tümünde etkinlik göstermiştir. Bu anlamda toplumun kurumları, iktidar mücadelelerinde elde edilen kontroller, sınırlamalar ve toplumsal sözleşmeler de dâhil, her tarihsel dönemde mevcut olan iktidar ilişkilerini güçlendirmek üzere kurulmuşlardır (Castells, 2005) ve toplumsal kurumlar, toplumun iktidara “uyum

gösteren” bireylerinin üretim alanı olarak, dönemin koşullarına uygun olarak varlığını sürdürmüştür. Neoliberal ideolojinin küreselleşme süreciyle birlikte kapitalist sistemi güçlendirdiği aşamada toplumların gözü kapalı bir şekilde bu akışa kendilerini teslim ettiklerini söylemek zordur. Dolayısıyla bu noktada devreye sınıf ilişkileri girmekte ve sınıfsal farklılıkların güçlendirilmesi şeklinde politikalar üretilmektedir. Bu konuda Brown’un belirttiği gibi (2002: 37), “devlet sosyal politikalarını ve öz kaynaklara dayalı kalkınma planlarını bıraktığında, toplumlara da önemli bir rol düşmektedir. “Sivil toplum”un sürekli başvurulan aktörleri olarak, sistemin yıkıcı etkilerini yarım yamalak gidermeye çalışarak, sistemin dayanaklarından biri haline gelen Hükümet Dışı Örgütler ya da insancıl “iş”lerde çıkarı olan özel teşebbüs karşımıza çıkmaktadır”. Burada temel amaç, neoliberal politikalara karşı oluşabilecek tehditleri ya da müdahaleleri önlemektir.

Kapitalizmin köklü krizlerinin aşılması doğrultusunda gelişen süreçte, 1980’lere ulaşıldığında çevre ülkeleri de gelişmiş ülkelerin yönlendirmesine daha açık duruma getirilmiştir ve IMF, Dünya Bankası gibi kurumların güdümüne sokulmuştur. Yine, borç batağındaki ülkeler için birtakım “düzenleme” önerileri sunulmuştur: ihracata dayalı sanayileşme modeli ve bu sistemin peşi sıra gelişen koşullar olarak ulusal paranın devalüasyonu, devlet harcamalarının azaltılması, anti- enflasyonist politikalar, ücret kontrolleri ve özelleştirmelerin gündeme getirilmesi (Dikmen, 2011). Ancak özelleştirmelerin yaygınlaşması ve işletilmesi konusunda kapitalizmin meşruluk aracı olarak devlete önemli bir rol düşmektedir. Çünkü liberal anlayışa göre, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi sürerken, devletin özelleştirilen kamu hizmetlerini satın alamayacak düşük gelirlili kimseleri ayrıca desteklemesi gerekmektedir. Bu anlamda bireysel düzeyde yardımların yapılmasını içeren politikalar devreye sokularak, toplumsal sorunlar kişisel beceriksizliğin sonuçları olarak kabul görmektedir (Tokatlıoğlu, 2005: 102). Dolayısıyla küresel ekonomik yeniden biçimlendirme süreçleri özellikle özelleştirme, kuralsızlaştırma ve liberalleştirme uygulamaları ile sermaye ve piyasa koşulları lehine kamu hizmetlerinde dönüşümü belirlemekte ve refah devletlerinin/ sosyal devletlerin sonunu ifade etmektedir. Kapitalizm, yaşadığı her krizden daha fazla güçlenerek ve etki alanını daha da genişleterek çıkmaktadır. Çünkü neoliberal görüş, 1970’lerde yaşanan krizin sorumlusu olarak Keynesyen devleti işaret etmiştir. Yani “devlet, kendi sorumluluğunda olan her alanda başarısızlığa neden

olmuştur” anlayışı vurgulanmış; buna karşıt olarak da bu alanların sorumluluğu piyasaya devredilmiştir. Bu yaklaşımla birlikte, kamu hizmetlerinde özelleştirme, piyasanın önünden devlet engelinin kaldırılması- liberalleştirme ve piyasaya yönelik düzenlemelerin reddi olarak kuralsızlaştırma, küresel kapitalizmin işleyişinde en önemli ayaklar olarak belirlenmiştir. Bu durum aynı zamanda, işgücü piyasası ve emek aleyhine müdahalenin de bir ifadesidir. Yaşanan süreçte hem kamu hem de özel sektör emekçilerinin istihdam ve çalışma koşullarına yönelik olarak sömürülere, piyasa için hız kazandırılmış olmaktadır; emek “ücretli köle” durumuna getirilmektedir. Özellikle de işsizliğin artması ile işsizlik tehdidi ile karşı karşıya kalan emek, ucuz alınıp-satılan ve tüketilen bir meta olarak görülmektedir. Çünkü bu tehdit karşısında ucuz emek üretimi ya da çalışanlar tarafından emeğin ucuzladığını kabullenme durumu gerçekleştirilmektedir. Bu koşullar ise, güvencesiz, kuralsız, kayıt dışı çalışma gibi giderek yaygınlık kazanan emek sömürsünü, piyasanın hizmetine sunmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz biçimleri ve işleyişleri kapitalist dinamiklerin neoliberal ideoloji ve küreselleşme politikaları ile temelde ekonomi politikalarına etki etmiş olsa da özellikle 1980 sonrası dönemde üst yapıya (hukuk, eğitim, kültür, sanat vd.) dair her alanı yine ekonomi politik anlayışı üzerinden etkisine aldığı görülmektedir. Bu konuya dair yaklaşımımızda da en önemli boyutu, emekçi sınıflar üzerindeki baskı oluşturmalarıdır. Çünkü Kurul’un da belirttiği gibi (2013: 11- 12), kapitalizm bitmeyen krizleri ile mücadele ederken ilk hedefi, kamu hizmetlerini tüketen emekçi sınıflar olmuştur ve bu nedenle de kamu hizmetlerinin maliyetlerinin, bunlardan yararlananlara ödetirilmesine yönelik politikalar uygulamaya konmuştur. Kapitalizm 1970’lerden itibaren girdiği krizin etkisi ile sermayenin önündeki tüm engelleri kaldırarak yeni sermaye birikim alanları oluşturmanın ve devleti küçültmenin yolu olarak, başta sağlık ve eğitim olmak üzere kolektif hizmetleri hem üretim hem de tüketim yönleri ile piyasa mekanizmalarına kaydırmıştır. Bu sürecin özellikle özelleştirme politikalarının uygulanması ve sürdürülmesi ile ilişkilendirilmesi de özelleştirmenin ideolojik bir araç olarak öne çıkmasıyla ilgili olmaktadır. Bugün liberal iktisatçılar, küreselleşmenin nimetlerinden faydalanabilmenin yollarından birinin de kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinden geçtiğini sıkça dile getirmektedirler (Tokatlıoğlu, 2005: 99). Ama liberal iktisatçıların bu söyleminde, küreselleşmenin nimetlerinin neler olduğu da

önemlidir. Çünkü amaç herkesin bu nimetlere ulaşması olmadığı gibi, aynı zamanda bunlardan yoksun kalanların da nimet kategorisi içinde piyasalaştırılması söz konusudur. Örneğin bugün küreselleşen dünyada sermaye sahipleri yoksulluğu, fakirliği pazarlanabilen bir meta haline getirmiştir. Küreselleşmenin nimetlerinden yararlanabilir olanlar da yoksulluk, fakirlik koşullarını para ile satın alabilmektedirler. Yine, metanın toplumsal yaşamı tümüyle işgal etmesi beraberinde aydınlanmanın ürünü olan akli da metanın tanımladığı ekonomik aygıtın araçlarından biri haline getirmiştir (Horkheimer ve Adorno, 1995: 46–48) ve bu kapitalist yeni düzen, bilginin (yetenekler ve tutumlarda dâhil) ve eğitimin metalaştırılması ve ticarileştirilmesi ile “aklı da yönlendirerek/yöneterek” kapitalizmin sürekliliğini sağlayacaktır.

1980 sonrası kapitalist üretim ilişkilerinin kamu hizmetlerine yönelik etkileri, toplumların kapitalist sistemle ilişkilerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Çünkü kapitalizm, kendi varlığı için kapitalist olmayan toplumsal tabakalara ihtiyaç duyacağından (Luxemburg, 1986: 280) tüm kapitalist olmayan toplumsal birimleri sistematik bir şekilde yıkıp yok eder. Dolayısıyla eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi pek çok temel kamu hizmetlerinin de piyasa yoluyla üretimi ve metalaştırılması şeklinde gelişen sürecin etkileri de farklı toplumlarda farklı sonuçları ile ortaya çıkacaktır. Çünkü kapitalizm ve onu tanımlayan sermaye birikim süreci, ilişkiye girdiği toplumların kendilerine özgü toplumsal özellikleri ile karşılaştığında, bunlara uygun farklı biçimler alarak kapitalist toplumsal ilişkileri inşa eder. Son yıllarda kapitalizmin ulaştığı aşama ile birlikte kapitalist gelişme artık sosyal yaşamın devamlılığı için kabul edilemeyecek sonuçları ile iyice açığa çıkmıştır. Aşırı üretim ve aşırı tüketim çerçevesinde örgütlenen ve kâr amacı etrafında tanımlanan tüm sosyal ilişki ve organizasyonlar toplumsal değerlere zarar vermektedir (Ercan, 2001: 181). Bu konuyu Türkiye açısından da değerlendirdiğimizde de, neoliberal ideolojiye ve küreselleşme sürecine eklenme çabalarının toplumsal yapının her alanında yıkıcı sonuçları karşımıza çıkardığını görmekteyiz. Devletin ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasında özellikle 24 Ocak 1980 kararları dönüştürücü olmuştur (Tokatlıoğlu, 2005 121). 1980’den bu yana ekonomi öylesine amaç haline getirilmiştir ki, toplumsal refah kâr mekanizmasına kurban edilmiştir (Çavdar, 1996: 289). Bu yeni ekonomik politikanın amaçları da ekonominin dış rekabete açılması, yabancı

sermayenin özendirilmesi, dış satımın artırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, özel kesimin desteklenmesidir (Ulagay, 1984: 21). Bu politikalar emek gelirleri üzerinde baskı yaratmıştır ve en fazla zararı emekçiler görmüştür. Sonuçta, 24 Ocak Kararları 12 Eylül Darbesiyle pekiştirilmiştir ve özellikle 1980'lerin ikinci yarısında yabancı sermaye girişi büyük boyutlara ulaşmıştır (Belge, 2000: 13).

Dolayısıyla kamu hizmetlerinin devletin değişen rolü ile aldığı konum ve özellikle eğitim ve bilginin metalaştırılması sürecinin kapitalizmin, toplumlar ve bireyler üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesinde, toplumsal yapıda neoliberal ilkelerin yerleşmesinde en önemli alanlardan olması, onun gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş olarak tarihsel süreçte kodları belirlenmiş bizim gibi ülkeler arasında eşitsizliklerin artmasına ve toplumsal sorunların artması ya da derinleşmesi şeklinde sayılabilecek pek çok olumsuzluğun üretilmesine hizmet etmektedir. Neoliberal politikaların güçlenmesinde en önemli dönüm noktalarından biri olarak 24 Ocak 1980 kararları ve bununla birlikte uygulamaya konulan yapısal uyum ve istikrar programları ile Türkiye'de eğitimde neoliberal yapılanma süreci hızlandırılmıştır. Kamu sektöründe özelleştirme ve kamu harcamalarının kısıtlanması uygulamaları eğitim alanında ilk olarak 'kendi okulunu kendin yap' uygulamaları ile başlatılmıştır. Bu sürece yönelik uygulamalar 1990'lı yıllardan itibaren küresel aktörler tarafından projelendirilmiştir. Bununla öğretmen emeğinin yeniden düzenlenmesi ve emek gücünün parçalanması (kadrolu öğretmenlikten sözleşmeli öğretmenliğe geçiş gibi) şeklinde hedefler belirlenmiştir (Şentürk, 2010: 78). Neoliberal ideoloji temelinde eğitimin piyasa mekanizmalarına dâhil edilmesi sadece eğitim alanına dair uygulamaları etkilememiştir. Öğretmen, öğrenci, yönetici ve veli arasındaki ilişkiler piyasalaştırılmış ve böylece ekonomik değerleriyle rekabet, performans, müşteri ilişkileri gibi "daha fazla kâr için ölçülebilirliği" olan durumlar eğitim sektörünün ve toplumsal yapının değerleri haline gelmiştir.

Temel bir kamu hizmeti olan ve bireyleri etkin- eyleyen özneler haline getirmek ve sahip oldukları insani kapasiteleri gerçekleştirebilmelerine yardımcı olmak hedefi taşıyan bir etkinlik olarak eğitim, yeni liberal eğitim politikalarının yön verdiği reform süreçleri dolayısıyla amaç, yapı ve işleyiş olarak dönüşüme uğramaktadır. Bu süreçte özelleştirme , ticarileştirme , yerelleştirme, eğitimde yönetim uygulamaları ve personel

alanına ilişkin düzenlemeler başlıca politika araçlarını oluşturmaktadır. “Eğitimde fırsat eşitliği” ve “eğitimsel olanaklara erişme hakkı” na indirgenemeyecek, geniş toplum kesimlerinin var olan eğitim olanaklarından eşitçe yararlanması gereği yanında bir bütün olarak eğitimin içerik dönüşümüne uğratılması gereğine de işaret eden “eğitim hakkı” kavramı da, kapitalist toplumlarda sınırlı ve koşullu varoluş bulması gerçeği bir yana, yeni liberal politikalar dolayısıyla da zarar görmektedir (Uysal, 2007:6). Neoliberal politikaların esas alındığı yönetim ve planlama yaklaşımları var olduğu sürece genellik, eşitlik, fırsat ve olanak eşitliğinden söz etmek zordur. Çünkü neoliberal anlayışa göre eğitim, ‘maliyetine katlanan’ kesimlerin eğitim hakkı olarak belirlenmiştir. Bu nedenle de program ve okul çeşitliliğinin çoğalması, yükseköğretim hizmeti veren kuruluşların artması, kitleselleşmeye yanıt şeklinde bir görünüm sergilese de bu, sonuçları ve işleyiş itibariyle yanıltıcı olabilmektedir. Yükseköğretime kitlesel olarak talep artarken erişim olanağı son derece sınırlı kalmaktadır (Şentürk, 2010: 78) ve zaten yükseköğretime geçmiş olmak ve sonrası da yaşamın diğer alanlarında adaletle, eşitlikle bağdaşan koşullara ulaşmayı garantilememektedir. Çünkü eğitim olanaklarından yararlanabilmek artık yeterli olmamaktadır. Eğitim sektörünün ve emek gücünün piyasalaştırılması ile birlikte, eğitime ulaşabilmekten ziyade kalite, verimlilik ve rekabet şeklinde neoliberal ilkeler öne çıkmış olduğundan eğitim toplumsal yapıda eşitsizlikler üreten bir kâr aracı haline gelmiştir.

1980’li yıllardan itibaren IMF ve Dünya Bankası denetiminde uygulanan yapısal uyum programları ile tüm dünyada eğitimde liberalleşme politikaları öne çıkmıştır. Bu sürece 1995’ten itibaren DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ve GATS’ın (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) dâhil olmasıyla da eğitim alanı tüm hizmet sektörleri ile birlikte uluslararası piyasaya dâhil olmuştur (Sayılan 2007:63). Böylece kamusal alan “maliyet-kâr ilişkisi” çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır. Kapitalizmin yeniden yapılandırılması hedefinde atılan adımlarda özellikle eğitim ve sağlık alanına yönelik özel yatırımlar artmıştır. Bunlar “yüksek kâr” alanları olarak görülmüştür ve yapılan düzenlemelerle özel sermayenin önü açılmıştır (Dinçer, 2007). Tüm dünyada eğitimin ticarileştirilmesi özellikle eğitim alanında çalışan emek gücü açısından olumsuz sonuçlar üreteceği gibi (çalışma koşulları, istihdam alanları vs. açısından), neoliberal politikalar gereğince kamudaki eğitim hizmetleri yetersizleştirilmiş ve sunulan eğitim

kalitesine göre fiyatlandırılmış olduğundan, hizmeti alacak olanlar daha fazla tüketerek ama daha fazla eşitsizlik ve adaletsizlik döngüsü içine hapsolarak sömürülmüş olmaktadır. Dolayısıyla neoliberal yönetim yönündeki dönüşümler ile özel sektörün gereklerine uygun olarak devlet, özel sektör ve toplum arasındaki ilişkiler yeniden tanımlanmış olmaktadır. Artık 1960'ların ve 70'lerin Keynesci ekonomik sisteminden farklı olarak ekonomik verimlilik, eğitime yapılan devlet yatırımlarından değil, eğitimin diğer herhangi bir şey gibi alınıp satılabilen bir metaya dönüşmesinden sağlanmaktadır (Davies and Bansel, 2007: 254). Eğitim alanındaki dönüşümlere dair açıklamalarda metalaşma ve ticarileşme süreci arasındaki ayrımın ortaya konması gerekmektedir. Çünkü eğitim ve bilginin ticarileştirilmesi, metalaştırmanın gerçekleşmesinden sonra gelmektedir. Dolayısıyla eğitimin piyasalaştırılması ya da piyasa mekanizmalarına dâhil edilmesi de piyasanın kendisinden değil, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bir mal ya da ticarileştirilmesinde ön koşul, o mal ya da hizmetin meta formuna bürünmesi ya da piyasada mübadele konusu olmak üzere üretilmesidir (Özsoy, 2011: 126).

Buraya kadar yer verdiğimiz açıklamalarda asıl göz önünde tutulması gereken yaklaşım, eğitimde yeniden yapılanma süreçlerinin kapitalist sistemle bütünleşen diğer alanlardan bağımsız sürdürülmemiş olmasıdır. Bu şekilde “kâr ilkesi” çerçevesinde eğitim alanı piyasa ilişkileri içine çekilmiş olmaktadır. Yine devletin eğitimin piyasa koşullarına bırakılmasındaki rolü kadar, neoliberal ideolojinin bireyi de bu işleyişi sürdürmesi doğrultusunda hazırlamış olması yaşanan krizlerin sorumluluğunun küresel kapitalist sisteme yüklenmesini de önlemiş olacaktır. Kapitalist ekonomik sistemin ve ideolojisinin şekillendirdiği eğitim sisteminde sonuçlar bireysel tercihlerden kaynaklı olarak gösterilmektedir. Bu nedenle eğitimin anlamı ve değerinin kavranması, farklı toplumsal ekonomik sistemlerde aynı olmamaktadır. Kapitalizmde maliyet tasarrufu dürtüsü ile tetiklenen sermayenin hareketi, eğitim kurumlarının sayısının artırılması (nitelik kendi gereksinimleri için sınırlandırılmıştır) ve hizmetin ticarileştirilmesi yoluyla da hem arzı talebe uyarlamak hem de maliyetin büyük bölümünü hizmetten yararlananların (müşteri-satıcı ilişkisinin gelişimi) üzerine yıkmak doğrultusunda olmaktadır (Aydoğan, 2008:174-175). Günümüzde eğitim alanına dair sorunların pek çoğunun kaynağında özelleştirme politikaları yer alsa da sorunun boyutu özelleştirme

uygulamalarının hemen hemen her gelir grubuna hitap edecek şekilde düzenlenmiş olmasıyla toplumu ve bireyleri kapitalist sistemin içine her geçen gün daha büyük bir hızla çekmektedir. Örneğin, bu konuda günümüzde en çok tartışılan kurumlardan biri olarak özel dersaneler önemli rol üstlenmiştir. Kamu alanında eğitimin küresel kapitalizm ve neoliberal ilkeler doğrultusunda yetersizleştirilmesi ya da niteliksizleştirilmesi eğitim alanında özel dersaneleri ön plana çıkarmıştır. Özel dersanelerin ise artık sadece ayrıcalıklı üst sosyo-ekonomik gruba hizmet etmemesi yani, maddi yükümlük olarak geniş bir kesime hitap ediyor olması ve yine çeşitliliğinin artmış olması (eğitimin her basamağı için kurumsallaşmış olması) hem hizmet sunan emek gücünü hem de hizmeti satın alanları ve bunun daha da ötesinde toplumsal ilişkileri kapitalist öğeler (piyasalaştırma, rekabet, ticarileştirme vd.) içerine hapsetmiş olmaktadır. Dolayısıyla da 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan (öncesinde yaşanan süreçlerden bağımsız olmayarak) neoliberal politikalar toplumsal yaşamın her alanında yıkıcı etkilerini ortaya koysa da kendisine karşı düşünülebilecek alternatiflerin de (kamu hizmetlerinde, devletin rolünde dönüşüm vd. etkileri ile) önünü tıkamış olmaktadır. Bu süreçte eğitim de temel bir hak olmaktan çıkmış ve alınıp-satılan bir meta halini almış durumuyla küresel kapitalizmin öğretilerini zihinlere ve toplumsal işleyişe kazandıran, yine aynı şekilde neoliberal ideolojinin ilkelerini (esnekleştirme, rekabet, verimlilik vs.) besleyip güçlendiren ve bunlara pazar alanları yaratan, içeriği kapitalist ekonomik ve toplumsal sistemin hedefleri ile bezenmiş rolleri ile kapitalist dünyanın sürdürülmesinde temel ayaklardan biri olarak önemini korumaktadır.

1.1.3.1. Piyasa Koşullarının Etkisinde Öğretmenlik Mesleğinin Dönüşümü

Tarihsel süreç içerisinde kapitalizmin, dönemsel ihtiyaçları doğrultusunda pek çok etkenle birlikte eğitim alanında gerçekleştirdiği dönüşümler, aynı zamanda hizmeti sunan emek gücü ve meslek yapısı üzerinde de dönüştürücü ve belirleyici olmuştur. Bu açıdan kapitalist sistemin biçimlendirdiği eğitim ve öğretmen toplumsal sorumluluklarından arındırılmış olmaktadır. Öğretmenlik mesleğinin itibarını kaybetmesi (özellikle özel sektör alanında) ve emeğinin değersizleştirilmesi onun, metalaştırılmış ve ticarileştirilmiş eğitim alanında bu işleyişi sürdürecektir bir teknisyen olarak konumlandırılmasıyla ilişkilidir. Temel bir kamu hizmeti ve temel hak olarak

eğitimin piyasalaştırılması ile öğretmen emeğinde değişim değeri ölçüt alınmış ve eğitimin toplumsal eşitsizlikleri, adaletsizlikleri sürdürme politikasıyla ilişkili olarak öğretmenlik mesleğinin ya da öğretmen olmanın koşulları da bu sürece hizmet edecek biçimde dönüştürülmüştür. Bu durumda özellikle eğitimde piyasalaşmanın sınav merkezli yapılanma ile sürdürülmesi ve kamuda istihdam kısıtlılığı etkili olmaktadır.

Öğretmenlik mesleğinin dönüşümü ile ilgili olarak genellikle öğretmenliğin bilgi toplumunda “çağdaş eğitimin” gerekliliklerine uygun olarak aldığı konum ve biçimlerden bahsedilmektedir. Dolayısıyla küreselleşme süreci, teknolojik yenilikler gibi pek çok durum toplumsal yapı üzerindeki olumlu etkileri ile bağdaştırılmaktadır. Ancak bu bakış açısı neoliberal ideolojinin amaçlarını göz önünden kaçırmaktadır. Örneğin “nitelikli insanın bilginin üretilmesinde, kullanılmasında aktif olacağı, nitelikli insanın nitelikli bir eğitim ile gerçekleştirilebileceği ve nitelikli eğitimin de nitelikli öğretmen gerektirdiği bugün hemen herkes tarafından kabul edilmektedir (Genç, 2000:380)” şeklinde bir açıklama gayet olumlu çağrışımlar yapan kelimelerden kurulmuş bir cümle olsa da, “nitelikli” kelimesinin içinin (yüklenen anlam bakımından) doldurulması gerekmektedir: Neye göre ya da kime göre nitelikli, bu ölçütleri belirleyen ve toplumsal yapının dönüşümünü sürekli ileri bir hedef izleniminde kurgulayan nedir? Bu sorulara verilen cevaplar toplumsal yapı, eğitim, öğretmenlik mesleğindeki dönüşümlerde farklı bakış açılarını karşımıza çıkarmaktadır. Bilgi toplumunun insanın yaratıcılığı ve zekâsı üzerinde geliştiğini savunan görüşler açısından devletin eğitim sistemi üzerindeki rolü, bireyde özgür düşünce ve yaratıcılığı geliştirmek olarak belirtilmiştir. Bu nedenle de öğrenmenin okulla sınırlı olmaması, öğrenmenin sürekliliği ilkesi, öğrenme kapasitesini geliştirmenin zorunluluğu şeklinde belirtilen özellikler, bilgi toplumu ve küreselleşmenin gerekliliklerine uygun çağdaş eğitim sisteminin amaçları olarak görülmektedir. Öğretmenlik mesleğine dair süreçler de çağdaş eğitim sistemine uygun işleyeceği için, öğretmenlik mesleğinde hiyerarşik yapılanma ve uzmanlaşma önemli ve gerekli bir durum olarak ortaya konmaktadır (Genç, 2000: 377, 381). Ancak küreselleşme sürecinin boyutları her toplumda aynı ya da benzer koşullara karşılık gelmediğinden, eğitim sisteminin her adımı için belirlenmiş amaçların da her toplumda yansımaları farklı olacaktır. Aslında gelişmiş kapitalist ülkeler, diğer ülkeleri küreselleşme politikaları içine çekerek kapitalizmin tarihsel

süreçleri açısından gelinen bilgi toplumu aşamasında eğitim sistemi üzerinden kendilerine bağımlı kılmayı hedeflemişlerdir. Örneğin, Türkiye’de eğitim sistemi istikrarlı bir vizyona sahip değildir ve eğitimin her kademesi açısından sürekli sınav sisteminin değişmesi, okuldaki eğitim- öğretimin değişen sınav sisteminin içeriğine karşılık verememesi gibi sorunlar eğiti sektörünün ticarileştirmesiyle birlikte pek çok yönden çıkmaza neden olmuştur. Öğretmenler de bir bütünlük ve denge sağlanamamış eğitim alanında mesleki olarak yetersizleştirilmişlerdir. Çünkü çalıştıkları kurumun beklentilerine uygun davranış geliştirecek “bir parça öğretmen”dirler.

Günümüzde öğretmen adaylarının atanması rekabet ve yarış koşullarında gösterecekleri performanslarıyla ilgili bir durumdur. Yaklaşık son on yıl öncesine kadar, öğretmen adaylarının atanması için öğretmen okulundan ya da eğitim fakültesinden mezun olmak yeterli iken, artık böyle bir durum söz konusu değildir. 2000’li yıllardan itibaren öğretmen adaylarının atanabilmek için girdiği Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), devlet okullarında sınırlı kadro açılması nedeniyle çok sayıda öğretmenin açıkta kalmasına yol açmıştır (Demirer, 2012: 167). Atanamamanın yükümlülüğü de bireyin performans düzeyi (yeterli olmaması) ve başarısızlığı ile değerlendirilmektedir. Öğretmen işsizliğinin yaygınlaşmış olması ve bu konuda sorumluluğun büyük bir kısmının bireye yüklenmiş olması öğretmen emeğini değersizleştiren ve ticari ilişkiler içinde metalaştıran önemli etkenlerdir. İşsiz öğretmenler ya da atanamayan öğretmenler mesleklerini yapabilmek alternatif bir yol olarak özel sektöre (yaygın eğitim kurumları, dersane etüt merkezi, çeşitli kurslar gibi) yönel(til)mişlerdir. Ancak bu süreç, atanamayan öğretmenlerin pek çoğu için kamuya atanmaktan vazgeçme anlamına gelmeyecektir. İşte bu durum sistemi besleyen önemli boyutlardan biridir. Çünkü atanamayan öğretmenler, meslekleri için alternatif alanlara yönelseler de onların yine atanabilmek için sınav sistemine dâhil olmaları, bununla ilgili kurslara katılmaları ve bunun yanı sıra atanamamış olmaktan kendilerinin sorumlu tutularak daha çok düşük ücretlerle çalıştırılmaları yine ucuz emek gücünün bolluğuyla tehdit edilmeleri şeklinde birbirine bağlı gelişmiş süreçler neoliberal politikaların ürünü olsa da birey de bunların sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Kapitalist ekonomik ve politik sistemin, piyasanın her alana girmesine olanak verecek biçimde eğitim sisteminin tüm bileşenlerini kamusalardan özele, kolektiften bireyselle doğru dönüştürmesi hem eğitimin hem de öğretmenlik mesleğinin anlamını kökten değişime uğratmıştır (Demirer, 2012: 169). Dolayısıyla “kalite ve verimlilik” amaçlı kurguya dâhil edilmiş toplum ve bireyler sınavlarda başarılı olmanın kurallı olarak özel dersane ve kursları görmekteler ve bu da öğretmenlik mesleğinin alanını daraltarak sınavlara yönelik hizmetlerle sınırlandırmaktadır. Ancak öğretmenin etkinlik alanının daraltılmış olması onun iş alanında başka sorumluluklarının olmadığı anlamına da gelmeyecektir. Yani özel dersane, etüt merkezlerinde vd. çalışma olanağı bulan öğretmenlerden beklenen asıl sorumluluklar rekabet, reklam, ticari iletişim ve ilişkilerin geliştirilmesi, daha çok müşteri çekebilmek için (öğretmen satıcı, veli ve öğrenci de müşteri olarak tanımlandığından) ders dışı faaliyetleri (etütler, kayıt alma çalışmaları vs.) yerine getirmesi şeklinde sıralanabilir. Ayrıca öğretmenlerin mesleklerini sürdürürken farklı istihdam alanlarında farklı çalışma koşulları ile karşı karşıya kalmaları hem çalışma alanlarında hem de birbirlerine yönelik düşünce ve ilişkilerinde önemli sorunlara neden olmaktadır. Bunun sebebi de esnek üretim örgütlenmesi olmaktadır. Bu durumda kapitalizmin yeniden yapılanması döneminde esnekleştirme uygulamaları çalışma koşullarında kesinlik ve katılıkların terk edilmesi, ücret sistemlerinin esnetilmesi, çalışanların her an değişime hazır olması gibi işleyişleri toplumlara farklı zamanlarda gelişen koşulları içerisinde empoze etmiştir (Demir, 2011:56). Farklı alanlarda, farklı sorumluluklarla ve farklı ücretler ile çalışan öğretmenler, kapitalist sistemin metalaştırma ve piyasalaştırma politikalarının sürdürücüsü olan bir araç konumuna indirgenmişlerdir. Çünkü emek gücünün parçalanmış olması bu sistemin tüm yanlış ve emek aleyhine yapılanmalarına karşı bütünleşmeyi engellemekte ve bireysel sorunlar ön plana çıkarılmaktadır.

Kapitalizm özellikle 1970’lerde yaşadığı krizin etkisi ve 1980’lerde küresel kapitalizmin öne çıkmasıyla sermaye birikim sürecinin emek gücü talebini karşılamaya çalışmış ve bu doğrultuda eğitim ve istihdam politikaları hızlandırılmıştır. Ucuz emek gücü üretimi sadece öğretmenlik mesleğinde değil, çalışma yaşamının her alanında (toplumsal eşitsizlikleri üretecek biçimde) gerçekleştirilmiştir. Yine öğretmen olabilmek için bu alanda üniversite eğitiminin alınması, öğretmenlik bilgisine ve sorumluluklarına

sahip olmaya yönelik durumlar değersizleştirilmiştir. Çünkü eğitim fakülteleri dışından farklı fakültelerden mezun olan öğrencilere de formasyon olarak öğretmenlik belgesi satılarak ama bunun yanında da kamuda istihdam kısıtlılığı sürdürülerek ucuz emek gücü zincirinin giderek uzaması sürdürülmektedir. Ancak durum böyle iken kişilerin yine de kamuya atanma ve öğretmen olma isteğinin sürüyor olması çelişkili bir durum olduğu gibi aynı zamanda sorunun toplumsal boyutunu işaret etmektedir. Dolayısıyla da işsizlik, gelir dağılımı eşitsizliği gibi sorunlardaki artışlar emek gücünü emeğinin karşılığı olamayacak ücretlerle çalışmaya zorlarken, bunun yanında da kapitalist sistemin yakmış olduğu umut ışıkları (sınavlar gibi) emeğin kısıtlı ücreti üzerinden kendisine pay ayırarak rant alanı kurmaktadır. Öğretmenlik mesleğiyle ilgili işletilen bu süreçler öğretmenin öğrencilere bilgiyi aktarma yollarını, onlarla kurduğu iletişimin boyutunu da kapitalist sistemin eğitim modeline göre biçimlendirmiş olmaktadır. Dolayısıyla öğretmenler, mesleklerinin eğitimin piyasa mekanizması içine dâhil edilmesiyle gelinen aşamada, küresel kapitalizmin ve neoliberal politikaların toplumlar üzerinde etkin kılınması ve bireylerin gelecekte yaşam koşullarının biçimlendirilmesinde önemli bir “aktarıcı” role sahiptirler.

Kapitalist ekonomik yapılanmanın gereklerine uygun olarak eğitimin piyasa koşulları içine çekilmesi doğrultusunda öğretmenlerin işlev ve görevlerinin belirlenmiş olması, onların eğitim alanındaki rollerini kısıtlamıştır. Örneğin, Türkiye’de öğretmenler 1920’li yıllarda ulus-devletin kurucu öznelerinden biri sayılmış ve 1950-60’lı yıllarda ise, ithal ikameci dönemle birlikte toplumcu/kamucu olmaya özendirilmiştir. 1980’li yıllardan sonra küresel kapitalizm modeli ile şekillenen toplumsal yapıya uygun olarak da rekabetçi, girişimci teknolojiye yatkın öğretmen rolü ön plana çıkarılmıştır (Kurul, 2013: 18-19). Eğitimin araçsallaştırılarak toplumsal yapıyı dönüştürmeye dönük hedeflerinde öğretmenler, ideoloji yürütücü görevlerini ekonomik ve sosyal politikaların uygulayıcısı olarak sürdürmektedirler. Eğitimin belli amaçlar doğrultusunda üretilmiş ve yönlendirilmiş bilgi üzerinde kurulu bir sistem olarak düşündüğümüzde, bu sistemin bir parçası olarak öğretmenler de (teknisyen konumunda) ideolojik bir donanımla bireylerin zihnini, toplumsallaşmasını ve bir bütün olarak yaşamın kendisini kapitalist ileti ve ilişkilerle donatmış olmaktadır. Bu nedenle de özellikle öğretmenlerin, günümüzde eğitim sistemine dair ihtiyaçların kaynağını, nasıl

ve ne yönde belirlendiğini, ihtiyaçların mı onlara (diğer bireylere ve yaşama) hizmet ettiğini, yoksa onların mı bir yönlendirilmişlik içerisinde ihtiyaçlara mahkûm bırakıldığını sorgulamaları gerekmektedir. Çünkü bu sorgulamalar içerisinde bireylere ve topluma duyarlılığı barındırmaktadır. Günümüzde eğitimin sisteminin ihtiyaç duyduğu bireyin özelliklerinden birkaçı risk alabilen, rekabetçi, verimlilik ve performans odaklı olmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu özellikler tek başına olumlu çağrışımları ile düşünülebilirler; ancak öğretmen kimliğinin işçileştirilmiş olması da aynı özelliklerin ürettiği ve amaçlamış olduğu bir durumdur. Dolayısıyla önemli olan özellikle kapitalist ilişki ve çelişkileri içerisinde barındıran eğitim sisteminin yapısına ve eğitim alanındaki işleyişlere odaklanarak öğretmenlik mesleğine ve mesleğin içinde bulunduğu koşulların diğer bireyleri eğitim aracılığıyla nasıl bir yaşama hazırladığına dair çıkarımlara ulaşmaktır.

1.2. NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE İSTİHDAM YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜMLERİN ÇALIŞMA YAŞAMI VE EMEĞİN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARI ÜZERİNDE ETKİSİ

1970'lerden beri hem Avrupa emek piyasalarında hem de Avrupa hükümetlerinin politika hedefleri ve araçlarında önemli değişiklikler olmuştur. İstihdam kalıplarındaki değişimler ve sanayileşme sonrası emek piyasalarının işleyişi, ülkeler arasında önemli farklılıklar gösteren karmaşık olaylardır. Ancak, bazı ortak eğilimler de mevcuttur. Dolayısıyla kimi ülkeler neoliberal ekonomi politikaları doğrultusunda gerçekleştirilecek dönüşümlerde geçiş sürecinde zorluklar yaşarken, tüm Avrupa ülkeleri ise hizmet ekonomisi olma yolunda ilerlemiştir. Bu süreçte savaş sonrası dönemde refah devletinin genişlemesine yön veren tam istihdam ilkesinden ve 'Keynezyen' talep yönetimi politikalarından vazgeçilmiştir. İstihdamdaki artış, daha çok yarı-zamanlı, geçici, belirli süreli kontratlara dayalı işlerde ve geleneksel olarak 'kadın' sektörü olarak nitelenen alanlarda gerçekleşmiştir (Kleinman, 2006: 176- 177) ve bu durum aynı zamanda işsizliğin artışına ve buna bağlı pek çok soruna neden olmuştur. Ahlaki, ekonomik, sosyal, hukuki bazı gerekçelere dayandırılarak uzun yıllar kamu hizmetlerinde istihdam yönetimi devlette bulunmuş, ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde, özellikle tüm dünyada işsizliğin önemli oranda artışı, kamu fonlarının yetersiz kalması

ve buna bağlı olarak sosyal koruma sistemlerinin zayıflaması ile istihdam ilişkilerinde önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu değişimler daha çok küreselleşme hareketine bağlı olarak açıklanmış ve değerlendirilmiştir. Ancak çok boyutlu olan küreselleşme sürecinin istihdam üzerindeki etkilerinde daha çok teknolojik gelişmeler, buna bağlı oluşan rekabet baskısı ve sonuçta yeniden oluşan arz ve talep dengeleri vurgulanmıştır. Çünkü şirketler, düşük maliyetli, kaliteli ve hızlı üretim yapmak suretiyle bu gelişmeler karşısında rekabet edebilmektedirler (Sayın, 2002).

Dolayısıyla küreselleşme sürecinin dayattığı gereklilikler ile birlikte emek piyasaları yeniden biçimlendirilmiş, sermaye lehine piyasa mekanizmaları belirleyici olarak konumlanmış ve özel sektör öne çıkarak istihdam ve emek üzerinde devletin belirleyiciliği en aza indirilmiştir. Böyle bir süreç de kendi ihtiyaç duyduğu emek için, bireyin sahip olması gereken birtakım nitelikler belirlemiştir. Bu niteliklerde de “değişim ve değişime uyum sağlayabilme yeteneği” esas alınmıştır. Ancak, kamu hizmetlerinde özelleştirmeler ve istihdam politikalarındaki dönüşümler sadece, istihdam ve kamu hizmetleri denetiminin devlet tekelinden çıkarılmış olması söylemi üzerinden olumlu gelişmeler olarak düşünmek emek gücünün karşı karşıya koşulların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Çünkü insan emeğinin sömürülmesinde açılan yeni kapılar, insana bir fırsatmış gibi ya da bir sıçrama tahtası biçiminde sunulmaktadır. Yani konuya sadece devlet tekelinden kurtulma durumu olarak yaklaşan bir anlayış ile üretim ilişkilerindeki değişim ve piyasa lehine insan emeğinin metalaşması (insan kaynakları söylemi ile) durumları göz ardı edilmektedir. İnsanın sahip olduğu ya da olabileceği bilgi, beceri, yetenekler, deneyimler onun iş piyasasına girebilme şansını etkileyecek faktörlerdir ve bunlara kendisi için değil piyasa da kendine yer bulabilmek için sahip olmak zorundadır.

Günümüzde, iş ve iş yaşamı ile piyasa ve piyasa dinamikleri gündelik hayatın merkezine yerleşmiştir. Çünkü kamusal alan ortadan kalkmış ve yaşam faaliyetleri piyasa egemenliği ile şekillenerek iş, emek, tüketim üzerine kurulmuştur. Hayat, işe; iş ise başarıya ve çok kazanmaya endekslenmiş; zorunluluklar alanı hayatın merkezine oturmuş durumdadır. 24 saat iş düşünen ve iyi yaşamı çok kazanmak, kendisini iş yaşamında gerçekleştirmek olarak algılayan tek boyutlu insan, tercih yapmaktan çok uzaktır. Artık yaşam, tercihler üzerine değil, piyasanın kurallarını iyi takip etme ve kârlı

alanlarını sezme üzerine kurulmuştur. İnsan kendi aklından vazgeçip, tamamen yapay, somut gerçekliği tartışılır bir yapının göstergelerinin, piyasa aklının peşine düşmektedir (Dikmen, 2011: 86-87) ve birey, yaşam faaliyeti içinde özgür konuşma ve özgür seçim yapma olanağına sahipmiş gibi görünse de ya da böyle olduğunu düşünse de aslında bunlar piyasanın geniş sınırsızlığı içinde ve piyasa için gerekli olan, üretilmiş-metalaşmış düşünce sistemleridir. Yani, iş üzerine kurulu hayat, emek yoğun çalışma ilişkileri ve bunun en temel amacı olan tüketimin yaygınlaşması için özgür piyasaya ve piyasanın tanımladığı özgürlüğe ihtiyaç vardır. İnsanlar, kendi inandıkları, var ettikleri yaşam biçiminden yani politik durumdan uzaklaşıp, özgürlüğün metalaşmış halini benimsemeye başlamıştır. Örneğin, “güzel” bir eve sahip olma, giysi dolabını yenilemek, arabasını yenilemek, “daha iyi olanı” tüketmek vs. piyasanın belirlediği yaşam alanında özgürlüğün unsurlarıdır.

Günümüzde “iş” gündelik hayatı idame ettirebilmek için zorunlu olarak yaptığımız bir takım etkinlikler olmaktan çoktan çıkmıştır. İş, kazanma saiki, bir tür cinsel zevk ve haz arayışına dönüşmüş ve rakibini kazıklayan işadami bundan cinsel zevk benzeri bir zevk almaya başlamıştır. Bu dünyada adalet yer yoktur. Adalet arayan kişi bir çeşit sorunlu yaratıktır; asıl olan ‘kazanmak’, ‘ne pahasına olursa olsun; ne yapmak gerekirse gereksin, kazanmak’tır. Bir işten diğerine, hayatının ritmini ellerinden kaçırmış bir durumda esnek beden ve akıllar olarak piyasada sürüklenen birey, kendisine kazanmak üzerinden bir oyun kurmuştur. Birey kendisini işte gerçekleştirmek, mutluluğun kaynağını işte başarı elde etmek üzerinden kurmaktadır. Ancak, insan “iş” ile dünyayı yaparken, kendisini de yapay olana mahkûm etmektedir. Dolayısıyla da insan, kurduğu hapishanenin hem mahkûmu hem gardiyanıdır. Çünkü piyasa, her türlü toplumsal ilişkiye hükmetmekte, ilişkilerin insaniliğinin, sınıfsallığının yitmesine yol açmaktadır. Böylece piyasa, oluşturduğu ve her geçen gün daha da fazla içine çektiği yapay dünyada kendi varlığını güvence altına almak için kendi kurallarını oluşturmuştur (Dikmen, 2011). Bu noktada özellikle işsizlik konusunun geldiği boyut, yaşamı çalışma ve iş koşullarına uygun davranabilme boyutları üzerine kurmuş olan bireyler açısından karşılaşacakları her türlü emek aleyhine işleyişler için meşruluk zemini hazırlamış olmaktadır.

1970'lerden beri işsizlik bütün dünyada sürekli artarken, eğitimin, öğrenimin iş bulmada sağladığı avantaj giderek göreceleşmektedir. Vasıflı işgücü için, yani beyaz yakalılar için de işsizlik artık istisnai olmaktan çıkmıştır. Rifkin'e göre, işsizliği yapısallaştıran temel etken, ekonominin artık istihdam yaratmadan, tersine istihdamı azaltarak büyümesidir. Dolayısıyla da büyümenin temel etkeninin teknolojik gelişme olduğu koşullarda üretkenlik artışı ve istihdam artışı arasındaki ilişki doğru orantılı bir durum olmaktan çıkmıştır (Bora, Erdoğan, 2011: 13). Küresel kapitalizm ve neoliberal politikalar işsizliği daha çok bireyin yetersizliği ile ilişkilendirilmiş olduğundan işsizlik konusu sadece çalışma yaşamı ile ilgili bir sorun olmaktan çok daha öteye girmiştir. Çünkü birey, zihin dünyasında hem yetersizliğinin olumsuz duygu ve düşünceleri ile boğulmakta hem de kendisini bu durumla karşı karşıya getiren "asıl sorumludan" uzaklaşmış olarak yeterliliğe ulaştırma gayreti için de yaşamın gerçeklerinden koparak metalaştırılmış düzenekler için de sıkışıp kalacaktır. İstihdam yapısındaki dönüşümler ya da yeni istihdam biçimleri işsizliğin boyutları üzerinde etkili olurken, çalışanlar açısından da durum hiç de iç açıcı görünmemektedir. İstihdamın yapısında, imalat sektörü gibi yüksek ücret düzeyine sahip kesimlerden hizmetler gibi genellikle düşük ücretli sektörlere doğru hızlı bir değişimin yaşanması ile birlikte hizmetler sektörünün yapısına daha uygun olan istihdam biçimleri, geleneksel istihdam yapılarının yerini almaya başlamıştır. Bu süreçte, ücretli istihdamın yerini yarı zamanla çalışma ve iş güvencesi bulunan istihdamın yerini de güvencesiz istihdam almıştır (Gündoğan, 2007:32).

Ancak son yıllarda üzerinde önemle durulan bir konu olarak çalışan yoksulların içinde bulunduğu koşullar için, istihdam yapısının olumsuz tezahürlerinin çalışma süresinin tam ya da yarı zamanlı olması açısından değerlendirilmesi gerçeği tam anlamıyla yansıtamamaktadır. Çünkü tam ve yarı zamanlı çalışma biçimi şeklinde yapılan ayırım pek çok sektör için geçerli değildir. Örneğin dersane sektöründe, aslında öğretmenlerin çoğu yarı zamanlı çalışmak istemektedirler, ancak istihdam durumları (büyük kısmı için) tam zamanlıdır. Yine çoğu dershanede özellikle bu durum, çalışanın sosyal güvence işlemleri açısından işveren lehine fırsat da yaratmaktadır. Tam zamanlı çalışanların çoğu, resmi işlemlerde yani Milli Eğitim Bakanlığı'nın dershanelerle ilgili birimlerine yollanan bilgilerinde işveren tarafından yarı zamanlı çalışıyor gibi

gösterilmektedir. Asıl sorun neoliberalizm ve küreselleşme zihniyetinin yoksulluğun temerküzünü, birikimini olanaklı kılmasıdır. Rekabet, ticari kaygılar önde gelen amaçlar olduğundan çalışan üzerinde yoksulluğun ya da yoksunluğun birikimleri gerçekleşmektedir. Yine, bir kamu hizmeti olarak eğitimin özelleştirilmesi, bu süreçte de dersane sektörünün ön plana çıkarılması ve dersanelerin artması ile rekabet alanının genişlemesi çalışan emeğin yoksulluğunu yoğunlaştırmış, omuzlarında kanıksanması gereken bir yük haline gelmiştir. Ayrıca bu sektör için belirlenmiş hukuksal kurallar, yönetmelikler çoğunlukla bir formaliteden ibarettir. Çünkü çalışanın sosyal güvenlik, ücret, hukuki hakları istihdam alanı için tanımlanmış yönetmeliklerde yer almakta ancak bunlarla “gerçek çalışanın gerçek koşullarında” karşılaşılabilmek çok düşük bir orandır.

Dershane sektöründeki istihdam koşulları içinde, öğretmenler bir yandan kendilerini sınav odaklı eğitim-öğretim sisteminin vazgeçilmez unsurları olarak görürlerken diğer yandan ise, kendilerine mesleki bakış açılarındaki kendilerini öğretmen olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar. Çünkü çalışma koşulları ve yüklenen sorumluluklar açısından öğretmenlik mesleğinin görev tanımından uzak kalmaktadırlar: Onların kendi zihinlerine de yerleşen bir tanımlama olarak, “sınav mevsimlerinin performans işçileri”. Dolayısıyla dershane sektöründeki istihdam yapısında giderek (neoliberalizm ve küreselleşme politikalarının her geçen gün işlerlik kazanmasıyla) hem öğretimde işleyişin (eğitim- öğretim kalitesi) hem de öğretmene yönelik çalışma koşullarının (mesai, ücret, özlük hakları vs.) formel iş standartlarından (yasallıktan) uzaklaştırılması, yine özellikle “bireyselleşmenin” –her koyun kendi bacağından asılır– ön planda tutulması bu istihdam alanını ve “hizmeti satın alanları” piyasa koşullarına terk etmiştir. Bu açıdan örneğin, 2013 yılı öğrenci piyasasına uygun, öğretmen ücretlerinin belirlenmesi, öğrenci- veli talep piyasasına göre (diğer dersanelerle rekabet için) öğretim sürecinin şekillendirilmesi (birebir sistemi, zorunlu etütler vb.) yönünde anlayışlar söz konusudur. Bu noktada, günümüzde tam zamanlı ve sürekli iş sözleşmeleri hala yoksulluğa ve kötü çalışma koşullarına karşı en etkili çözüm yolu olarak kabul edilse de, istihdam yapısında sermaye lehine söz sahibi olan piyasa ekonomisi bu umutlu bakış açısını kırmayı ve görünenler ile gerçek durumlar arasındaki mesafeyi açmayı sürdürmektedir. Ancak burada en büyük sorumsuzluk, çalışanların

şartlarını belirleyip, tanımlayan yasal düzenlemelerin ve uygulayıcılarının genellikle sermaye ve işveren lehine hareket edip, illegal- çalışan aleyhine durumları meşrulaştırmalarıdır.

Giderek kapitalist ve enformasyonel özelliklerle şekillenen çalışma yaşamı, çalışma ilişkileri gibi, bu değişim sürecinde ortaya çıkan yeni toplum da tarihlerine, kültürlerine, kurumlarına, küresel kapitalizm ve enformasyon teknolojisiyle özgül ilişkilerine bağlı olarak farklı ülkelerde kayda değer bir tarihsel çeşitlilik gösterse de, hem kapitalist hem de enformasyoneldir (Castells, 2005). Ekonomik ve teknolojik değişimlerin etkileri sadece yeni istihdam modelleri ve işin düzenlenmesinde esneklik ihtiyacı olarak ortaya çıkmakla kalmamıştır. Söz konusu etkiler dar ve teknik anlamda esneklik kavramının ötesine giderek, iş sözleşmesi ile belirlenen iş, çalışma yeri veya ücret gibi çalışma koşullarının değiştirilmesi, kısaca iş sözleşmesinde değişiklik sorununu artan bir önemle gündeme getirmektedir. İşletmelerin rekabet gücünü artırma, işletme maliyetlerini düşürme gibi amaçlarla yeniden yapılandırılması, özellikle sık ve şiddetli biçimde ortaya çıkan ekonomik krizler sırasında uygulamaya konan ücretlerin düşürülmesi, ücretsiz izin gibi uygulamalar iş ilişkilerinde olağan bir hal almıştır (Demircioğlu ve Engin,2002: 15-16). Bu süreç bir anlamda kolektivite ve emeğin toplumsal birlikteliğinin kırılıp, bireyselleştirilmenin öne çıkışı olmaktadır. Piyasa lehine çalışma ilişkilerinin giderek bireyselleşmesi, çeşitlenmesi, esnekleşmesi ücretli iş gücünün emek koşullarını zorlaştırmıştır. Çünkü rekabet ve bireyselleşme vurgusunun emeğin gücünü kırması sadece küresel ekonomik rekabetin koşullarını ortaya çıkarmamıştır. Beyaz yakalı emeğinde bireyselleşmesi ve rekabet sürecine sürülmesiyle sadece meta üreten sektörlerde değil, hizmet sektöründe de özellikle eğitim, sağlık gibi toplumun temel çalışma ve hizmet alanlarında da emeğin değersizleştirilmesi koşullarını oluşturmuştur. Bu noktada ayrıca değişen çalışma ilişkileri, tüketim ilişkilerini de yeniden belirlemiş, şekillendirmiştir. Tüketim ilişkilerinde de hem meta üreten sektörler de hem de hizmet alanında bireyselleştirmenin daha belirgin hale gelmesi söz konusudur. Her tüketicinin isteğinde bir üretici emeğin “ürünü” ortaya koyması, aslında bilginin, emeğin, eğitimin, sağlığın ya da sosyal güvenliğin metalaşmasını sermaye lehine oluşturulan koşullarla giderek artırmıştır.

1990'ların ortalarına gelindiğinde, yeni enformasyonel paradigma, ağ müessesesinin ortaya çıkışıyla birlikte yerleşmiş ve kalıcılık kazanmıştır. Ancak, teknoloji tek başına, iş yerinde çalışma ile ilgili düzenlemeleri belirleyen bir etken değildir. Dolayısıyla yönetimin kararları, sektörel ilişki sistemleri, kültürel ve kurumsal ortamlar, hükümetlerin politikaları, işgücünün pratikleri ve üretimin örgütlenmesinde en önde gelen belirleyici sebeplerdendir ve teknolojinin etkisi ancak bütün bu unsurları bir araya getiren bir toplumsal sistem içindeki karmaşık etkileşim çerçevesinde anlaşılabilir. Ayrıca, kapitalist yeniden yapılanma süreci, enformasyon teknolojilerinin çalışma sürecine girme biçimleri, bunların ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde belirleyici olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu yeniden yapılanmanın araçları ve yöntemleri, ülkelerin teknolojik yetkinliklerine, siyasi kültürlerine ve çalışma geleneklerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle yeni enformasyonel çalışma ve işgücü paradigması açık bir model değil, teknolojik değişim, sektörel ilişkiler politikası ve çatışmacı toplumsal eylemler arasındaki tarihsel etkileşimle örülmüş karmaşık bir dokudur. Enformasyonel çalışma süreci, enformasyonel üretim sürecinin nitelikleriyle belirleneceğinden, çalışma sürecine etki eden iki kilit özellik öne çıkmaktadır. Bunlar, esnek stratejik kararlar oluşturma becerisi ve üretim sürecinin tüm unsurları arasında bir örgütsel bütünlüğe ulaşabilme becerisidir. Bu açıdan, çalışma süreçlerinde ve işgücü piyasalarında ağ müessesesinin sebep olduğu, enformasyon teknolojilerinin mümkün kıldığı esneklik, yeni bir esnek çalışma modeli, yeni bir işçi tipi, esnek zamanlı işçiyi ortaya çıkararak sanayileşme çağından miras alınan toplumsal üretim ilişkilerini kökten etkilemiştir (Castells, 2005: 324-328, 355). Dolayısıyla enformasyonel paradigmanın şekillendirdiği yeni iş bölümü, çalışanların sadece işi yapmalarını ya da ürünü ortaya koymalarını değil, iş üzerinde düşünmelerini, yenilikler geliştirmelerini, iş alanında çalışanların katkısını daha fazla önemsemektedir. Yine, özellikle kapitalist yeniden yapılanma sürecinin hız kazandığı, toplumsal kutuplaşmanın arttığı, 1980'lerden bu yana süregelen koşullarda kaliteyi ve verimliliği artırma amacıyla birlikte, emekten tasarruf etmek, sendikaları baskı altına almak ve maliyeti minimum seviyede tutmak temel hedeflerdir. En önemlisi günümüzde de geline nokta da emek, kendi varlığının bilincini kaybedecek, sermayenin onsuz hiçbir şey olamayacağını düşünemeyecek, kendisini sermaye ve piyasa koşullarının dalgalı, belirsiz ve yönsüz rüzgârına teslim edecektir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda küresel kapitalizmin ve neoliberal ideolojinin yaşam alanları üzerinde sürdürdüğü egemenliğin, istihdam yapısındaki dönüşümler ve çalışma yaşamı üzerindeki etkilerinde önemli rol oynayan ilkeler özellikle esnekleştirme, güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme, yoksullaştırma (yoksulluğun temerküzü ya da yoksunluk birikimi süreci) politikaları olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca asıl sorun yaşamı tüm boyutları ile etki altına almış olan kapitalist dinamiklerin, çalışma yaşamı açısından bu kontrol mekanizmalarını etkinleştirilmesiyle ortaya çıkan sonuçlarının bariz bir biçimde görünümüleri karşısında zihinsel boyutun da tahrip edilmesiyle birlikte önüne geçilemiyor olmasıdır. Emek gücü, gelecek kaygısı ve adına “yeni yoksulluk” denen yoksulluğun genişlemiş boyutları ile bütünleşmiş bir yaşam alanı içerisinde yer alırken bundan kurtulma yolunu daha fazla çalışma alanı ve iş koşullarına bağlanmakta görmektedir. Dolayısıyla tek tek bireylerin kendilerini kurtarma çabası içinde olmaları ama bunu yaparken de sistemin çarkına daha fazla dolanıyor olmaları söz konusudur. Bu nedenle de gerçekçi bir çözüm ya da çıkış yoluna bütünsel bir kavrayışla yani, sadece çalışma yaşamı ile sınırlı kalmayarak toplumsal yapının ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel vd. dönüşümlerini kavrayıp, emek gücünü ayrıştırıcı politikaları bu etkiler ve dönüşümler bağlamında sorgulayarak ulaşılabilecektir.

1.2.1. Esnekleştirme

Bildiğimiz gibi, küresel dünyada başarının sınırlarını belirleyen en önemli faktör “rekabet gücüdür” ve bu noktadan hareketle konuyu değerlendirdiğimizde karşımıza çalışma hayatının esas boyutlarını belirleyen “ucuzluk ve kalite” çıkmaktadır. Bu nedenle küresel dünyada temel amaç, sermayenin küreselleşmesi önündeki engellerin kaldırılması olduğundan, bu hareket noktasına işlerliğini sağlayan en önemli boyut esnekleşmedir. Özellikle 1945 sonrası refah devleti kazanımlarının, sosyal devlet politikalarının, küreselleşme süreci doğrultusunda kriz ile ilişkilendirildiği dönemde devletler, daha önce de üzerinde durduğumuz gibi kamu hizmetlerinin kısıtlanması, her bir harcama kaleminde kısıtlamalar yapılması şeklinde uygulamaları sürdürme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu işleyiş de esneklik kriterinin, ekonomik ve politik yapılanmanın merkezinde yer aldığını göstermektedir ve bu konumunda esnekliğin en önemli rolü de sermayenin tüm risklerini emek gücünün sırtına yüklemektir (Buğra ve

Keyder, 2006). Bu şekilde esnekliğe dair uygulamalar emeğin güvencesizleştirilmesi, işsizlik oranında ve süresinde artış, yoksullaştırma gibi emeği korumaktan uzak işleyişlere yani, sermayenin ihtiyaç duyduğu ucuz ve güvencesiz emek gücüne her zaman ve daha fazla sayıda sahip olmak isteyecektir. Küreselleşme süreci ile toplumun yeniden yapılanması ve ortaya çıkan esnek üretim yapısı, üretimin sınırlar ötesi organizasyonuna imkân vermekte ve üretim organizasyonunun modeli (kitle üretiminden farklı olarak) değişmektedir. Bu yeni varoluş düzlemini etkileyen öğeler ise, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş, hizmet sektörünün öne çıkması, bireyin “önem” kazanması, artan rekabet ve toplumsal değişimle birlikte değişen işletmeler olarak ifade edilebilir. Burada asıl farkı yaratan da bireydir yani insan kaynağı önem taşımaktadır bu da insana verilen değer olarak adlandırılmaktadır. Oysa insanın bir kaynak olarak araçsallaştırılması söz konusudur. Çünkü insan nitelik ve sürekli değişen koşullara uyumu ve rekabet için ürettiği yenilikçilikleri ile değerini kazanmaktadır. İşte bu nedenle de endüstri toplumundaki vasıfsız işgücünün yerini, bilgi toplumunda ya da endüstri ötesi toplumda eğitimli işgücü almak zorundadır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde, neoliberal politikaların en önemli boyutu olan piyasalaşma ve rekabet, bilgi ile etki alanını genişletebilecektir.

İşte bu etkileşim odaklı süreçte esneklik ve rekabet edilebilirlik birlikte hareket etmektedir. Çünkü rekabet, tekelci fiyatları önlemekte ve tüketicilerin satın almalarını en iyi koşullarla yapmalarını güvenceye almaktadır. Üreticiler bu yönde bir çaba göstermezlerse daha iyi fiyat ve kalite sunan başka üreticiler tarafından pazar dışına atılma durumu ile karşılaşacaklardır. Bu nedenle de hem teknik hem insan kaynağını en iyi en verimli şekilde kullanmak gerekmektedir. Küresel rekabetin önemli olduğu, hemen her şeyin kalıcı olma anlamını yitirdiği, tüketerek varlığımızı aktarabildiğimiz bu süreçte işletmeler sürekli olarak ürünlerini, insanlarını/çalışanlarını, sistemlerini geliştirmenin yollarını aramaktadırlar. Yani, tüm çalışanlar müşteriye, tüketiciye istediğini kaliteli ve hızlı biçimde sunabilmek için amaç birliği içinde olarak rekabet güçlerini artırmalıdır. Performansı iyi olan işletme, diğerlerini pazardan silmektedir. Görüldüğü gibi küreselleşmenin etkisi ile günümüzde hem rekabet hem de hem de rekabet çeşitleri artmıştır. Rekabetin tek bir odağı vardır; o da müşteridir ve bu nedenle artan rekabet ortamında başarılı olmak için müşteriye, istediğinin kaliteli ve hızlı bir

şekilde sunulması gerekmektedir. Çünkü tüm sektörler için rekabet gücü müşterinin tatmin derecesine bağlı olarak değişmektedir bu nedenle de tüm çalışanların amaç birliği içerisinde olması gerekmektedir.

Esneklik, aslında bir kavram karmaşasıdır. Fordist ve Taylorist örgüt modellerine alternatif olarak geliştirilen, tam zamanlı üretim, kalite çemberleri ve insan kaynakları yönetimi gibi modellerin daha üst bir adlandırması biçiminde kullanılan esneklik kavramına “hiyerarşik olmama, “işe alma ve çıkarmada kolaylık”, “safra birimlerin tasfiyesinde kolaylık” olarak üç temel özellik atfedilmektedir (Bayramoğlu,2004). İşte bu özellikleri ile esneklik, hem meta üreten sektörlerde hem de hizmet sektöründe rekabet edilebilirlik noktasındaki örgütsel kapasiteleri işaret etmektedir. Çalışma yaşamında uygulanan esneklik şekillerini ise, şu şekilde gruplandırabiliriz: İş yerinin esnekleştirilmesi (işyerinin bölünmesi, küçülmesi, bağımsız birimlere ayrılması, taşeron uygulamaları gibi), işin esnekleştirilmesi (nakil, tayin, iş değişikliği kolaylıkları kısa süreli çalışma, kısmi çalışma, geçici işçi gibi), iş sürelerinin esnekleştirilmesi (değişken zamanlı, yoğun çalışma gibi), ücretlerin esnekleştirilmesi (ücret ödemelerinin zaman, miktar olarak kısıtlanması, ertelenmesi şeklinde) ve iş yasalarının esnekleştirilmesi (çalışma yaşamının esnekleştirilmesi ile ilgili sigorta mevzuatı da dâhil olmak üzere iş yasalarında yasal değişikliklerin yapılması)(Ekin, 1998).Dolayısıyla çalışma yaşamı içindeki bireyler, piyasanın koşullarının belirlediği kimliklerle bezenmekte ve bunu da içselleştirmektedirler. Bu açıdan esneklik bireylerin zihninde statü, vasıf ve ücret gibi farklılıkların öne çıkmasını istemez, çünkü esnekliğin vurguladığı iletişime açık, güvене dayalı gibi terimlerle ifade edilen ve iş yaşamında ya da firma içinde uyumu belirten değişkenler için temel ölçüt, kârlılık ve rekabet edilebilirliktir. Ekonomik, politik hukuki ve toplumsal alanda neoliberal ideolojinin yön verdiği küreselleşme sürecinde esnekleştirme uygulamaları emek gücünün sömürülmesi politikalarının en önemli sürdürücüsüdür. Onun sayesinde işveren, çalışanın standartlaştırılmış bir düzeyde tazminat almasını, eğitim, sosyal güvenlik gibi haklarını göz ardı etmekte ve çalışanın bunlarla ilgili oluşturabileceği taleplerini engelleme için yaptırımlar uygulayabilmektedir. İşveren çalışanların emeğinin kazanımlarına dönük taleplerde bulunmayacağına, “hak” araması içine girmeyeceğine, standart iş süreci dışındaki ek çalışmaları için standart ücreti-maaşı

dışında ek ücret talep etmeyeceğine yönelik “esnek hukuksal yaptırımlardan” faydalanır ve işe başlama sürecinde çalışan ile bu durumlarını netleştirir. Dolayısıyla da tam zamanlı, net/açık bir görev tanımının olduğu ömür boyu sürebilen çalışma yaşamının geleneksel biçimleri giderek silinmektedir ve emek giderek parçalanıp, bütünlüğünü, kolektif eylem gücünü kaybederek piyasa lehine gelişen koşullarda bireysel pazarlık gücüne bağımlı hale getirilmektedir.

Günümüzde dünyanın her yerinde işletmeler, toplam kalite yönetimi, zamana dayalı rekabet, değişim mühendisliği gibi en son yönetim fikirlerini kimi zaman aşırılığa varıncaya dek kullanmaya çalışmaktadırlar. “1990’larda işletmelerin küreselleşme sürecinde başarılı olması için büyük önem taşıyan yedi rekabet standardı ortaya çıkmıştır. Bunlar, ürün ve üretim kalitesi, maksimum tercih için çeşitlilik, uyarılama, erişimdeki hız ve kolaylık, yenilik çarkında dakiklik, düşük maliyet ve küresel elde edilebilirliktir”(Güzelcik, 1999: 56); yani çalışma yaşamındaki dönüşümler için bu ifadeler bir standardizasyonu ifade eder ancak, bunlar rekabet koşulları için olması gereken standartlardır. Küreselleşme tüm sektörler için bu rekabet ve piyasa koşullarına uyum sağlamayı zorunlu kılmaktadır. Örneğin, bankacılık sektöründe ATM’ler (Otomatik Vezne Makinesi) sayesinde insanlar kendilerine en uygun zamanda paralarına ulaşabilmektedir. Yine insanlar evlerinden tüm bankacılık işlemlerini yürütebilecekleri telefon ve bilgisayar teknolojilerine dayanan bir modele geçmiştir. Dolayısıyla küresel rekabetin gerekli kıldığı standartlar ile ürün ve hizmetler küresel elde edilebilirliğe sahip olmuştur. Bu noktada birçok hizmet sektörü finansal ve enformasyon sistemlerini yeniden yapılandırmaya ve çalışanlarını yeniden organize etmeye yönelmiştir (Güzelcik, 1999). Ancak Castells’in de belirttiği gibi (2005), özellikle amaçları ve üreteceği sonuçları bakımından emek gücünün parçalanması ve çalışanların piyasa mekanizması karşısında çaresiz kılınması yönünde izlenen bu yolda, kapitalist sistemi güçlendirmeye dair ekonomik ve politik süreçler açısından, enformasyon teknolojilerine toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin dönüşümünde başat bir rol atfedilmiş olsa da asıl hedefler, yönetimin merkezsizleşmesi, çalışmanın bireyselleşmesi, piyasaların siparişe bağlanması, böylece çalışmanın parçalanması ve toplumların parçalanması olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle ekonomik, politik, ideolojik belirlemeler doğrultusunda küresel rekabetin teşvikiyle ve enformasyon teknolojisinin

etkisiyle birlikte şirketlerin ya da örgütlenmelerin yeniden yapılanması çalışma biçiminde, çalışma yaşamında köklü bir dönüşüm yaratmıştır: Üretim sürecinde emeğin bireyselleşmesi ve özellikle iş koşullarında, çalışma alanında bireysel rekabetin önemsenmesi ile emeğin sermaye ve piyasa ilişkileri içinde değer kaybetmesi bu dönüşümün en önemli yansımalarındandır.

Sennet (2011), esnekliğin perde arkasındaki kapitalist sistemin ikiyüzlülüğünü değerlendirirken özellikle iş türünde (işin yapısı ve içeriği), istihdam yapısında, emek gücünün çalışma koşullarında gerçekleşen dönüşümleri bireylerin karakterleri üzerindeki etkilerle birlikte ele almıştır. Bu noktada önemli olan, kapitalist sürekliliğin toplumsal yapı, üretim alanı ve üretim ilişkileri gibi alanlarla sınırlı kalmadığını kavrayabilmek ve özellikle yaşanan dönüşümlerin sadece çalışanların değil, çalışma alanı dışında da yer alan her bir bireyin karakterine nüfuz ederek piyasalaştırmanın kaygan zeminine uygun değer algıları, özgürlük anlayışları üretilmesi şeklinde hayat üzerinde belirleyiciliği esneklik olarak tanımlanmış aldattıcı bir ideolojik temele sığdırıldığına farkına varılmasıdır. Çünkü esneklik, kapitalizmi yaşamın her alanıyla özdeşleşebilmesi için düz bir yolu seçmenin engellerinden-sınırlarından kurtarmıştır. Örneğin, esnekleştirme uygulamaları ile kapitalizm, kişinin mutluluğu daha fazla tüketerek bulmasını ister ve onu bu yönde şekillendirir, yine bireye kendini daha başarılı görmesinin yolunun, onun işe sadece sorumluluk-görev alanlarıyla değil; hem kendini hem de işini pazarlayabilme konusunda göstereceği performanstan geçtiği anlayışını kabul ettirir. Kısaca hayatın düzenli bir akış ve oluş halinde ilerlemesi yaklaşımından ziyade, hayatı daha çok belirsizlikler ve kaos çerçevesinden tanımlamak ve izlemek esnekleştirmenin temelindeki ekonomik ve ideolojik zemin için daha işlevsel olmaktadır. Çünkü geleceğe dair tasarımların anlamını yitirmesi, “o an”ın en önemli zaman dilimi olduğunun vurgulanmasına yönelik kurgulanan bir yaşam tarzının çalışma yaşamı ve emek gücünün koşulları üzerindeki etkisi, bireyin sadece mesleği ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi, belirsiz ya da uzun süreli iş anlaşmaları gibi durumların anlamını yitirmesi yönünde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla esnekleştirme politikalarının kapsayıcılığı ve yine çalışma yaşamının dönüşümü, emek gücünün kazanımları üzerindeki kırııcı etkileri güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme ve yoksullaştırma boyutları ile birlikte daha geniş ve karmaşık bir düzlemde

okunabilmektedir. Çünkü bu durumla ilgili Bozkurt'un da ifade ettiği gibi (2006: 127), 1970'lerin sonlarından itibaren kitle üretiminin krize girmesi ile işin örgütlenmesinde yeni arayışların, sermayenin düzensiz yeniden yapılanması yönünde belirlenen ve esnekleştirme olarak tanımlanan politikalarla desteklenmesi işgücünün niteliğinde, sendikaların fonksiyonlarında ve önemlerinde, çalışanların gelir dağılımı ve yaşam koşulları üzerinde önemli dönüşümler gerçekleştirmiştir.

1.2.2. Güvencesizleştirme ve Örgütsüzleştirme

Toplumsal ilişkilerin sermayenin emek üzerindeki etkisi tarafından belirlenmesi (Öngen, 1996) durumu, neoliberal dönemde istihdam yapısındaki dönüşümleri, çalışma hayatının değişen dinamikleri, esnekleştirme alt yapısında güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme politikaları ile “yıkıcı sermayenin sınır aşırı öğeleri” olarak başat konumunu güçlendirmektedir. Bu noktada sermayenin artan hareketliliği ile birlikte emeğin pazarlık ve örgütlülük gücünü azaltan etkenlerin ya da koşulların değerlendirilmesi önemli olmaktadır. Daha önce yukarıda da hem emek türleri hem de üretim alanları ve ilişkileri üzerinden ekonomik yapılanmanın dönüşümü açısından ele aldığımız gibi, hizmet ekonomisinin ve beyaz yakalı emeğin öne çıkışı ve bu sürecin emeğin kendisini daha değerli görebileceği nicelik ve niteliklere sahip olması gerekliliği ile aktarılması durumu aslında, hem bireyin hem de toplumsal yaşamın özellikle emek gücünün parçalanmasıyla “bencillik” temelinde inşa edilmesini hedeflemiştir. Ancak burada bencillğe yüklenen anlam, onun tüm bireyleri ya da toplumsal yaşamın her alanını saracağı ya da sarabilme yeteneğine sahip olduğu anlamına gelmez. Ama yaşamın her alanının sermayeye ve piyasalaştırma koşullarına dâhil edilecek biçimde ideolojik bir çerçevede ve ekonomik güdümlerle belirleniyor olması, hem meta üreten sektörde hem de hizmet alanında çalışan emek güçleri için emeği değersizleştirici, kendi içerisinde hiyerarşik bir yapılanma şeklinde parçalamış olduğundan ve özellikle rekabet kavramı sadece çalışma alanlarını, iş koşullarını belirleyen ve etkileyen bir anlam içeriğini çoktan aşmış olduğundan, artık emeğin işveren ya da direk kapitalist işleyişlerle sömürülmesi yerine emek, ona sahip olan ve değerini üreten emekçiler tarafından da sömürülmüş olmaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda şu gerçek önemlidir ki, sömürünün tüm unsurlarını bize dayatan, algılarımızda olumlayan dilsel ve iletişimsel üretim rejimleridir (Hardt ve Negri, 2012: 395). Bu nedenle de emek gücünü

bireyselleştiren koşulların sorgulanması sadece iş yaşamı ve çalışma alanları ile sınırlı kalmamalıdır; özellikle bireyi böyle bir algı ve anlam dünyasına hazırlayan eğitim sistemi de biçim ve içerikleri ile gözden geçirilmeli ve bu şekilde bireyler neye ve kime karşı mücadele ettiğinin, hangi ilkelere dayanarak hedeflerini belirlediğinin farkında olmalıdır. Konuya dair bakış açımızı yansıtan bu düşüncelerden yol çıkarak emeği güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme çıkmazlarına sürükleyen, başka bir anlamda da güce bağımlı kılan işleyişleri değerlendirebiliriz.

1970’li yıllarda başlayan değişimler sonucunda sürekli istihdam ya da tam gün çalışma modellerinin yerini değişken istihdam modelleri almaya başlamış ve bu durum da günümüzde büyük bir öneme sahip olan esnek çalışma modellerinin gelişimini hızlandırmıştır. Belirttiğimiz gibi, esnek istihdam modellerinde, artık bir hizmet akdine dayanarak, yasalarla sınırlanmış olan belirli gün ve haftalık çalışma sürelerine göre, günün belli bir saatinde işverene ait işyerine gelip çalışan ve belirli sürelerde izinlerini, tatilini kullanan standart bir işçi tipi yoktur. Klasik ya da standart olarak nitelendirilen hizmet ilişkilerinin yanı sıra uygulanmaya başlanan bu yeni istihdam biçimleriyle, yarım gün ya da haftanın belirli günleri çalışan, geçici olarak istihdam edilen, çağrı üzerine çalışmaya gelen hatta işyerine gelmeden kendi evinde çalışan işçi tipi ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada işgücünün esnek kullanımı hem standart dışı (geçici işçi çalıştırma ya da taşeron kullanımı gibi) çalışma biçimlerini ortaya çıkarmış hem de ücret ve çalışma koşullarının bireyselleşmesine yol açarak toplu ve ortak çıkarları savunmak durumunda olan sendikalar için etkinlik kaybına neden olmuştur (Koray,1996); bu durumda da hem hizmet sektöründe hem de meta üreten sektörlerde çalışanlar sermayeye bağımlı hale gelmişlerdir. Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki; yaşanan dönüşüm çok boyutludur ve sendikaların bu süreçte yaşadığı kriz de aslında tek boyutlu değildir. Çünkü sendikalarda yaşanan kriz her ne kadar ekonomik liberalizasyon, küreselleşme ve esnek üretim gibi olgularla ilişkili olsa da bu durumun oluşumunda yapısal ve içsel değişkenlerde etkili olmuştur. Bu noktada, sınıf içi katmanlaşma ve parçalanma uluslararası alanda da yaşanmakta kapitalist küreselleşme sendikal hareketi giderek daha fazla ulusal sınırlar içine hapsetmektedir. Bu yüzden uluslararası bir hareket olarak doğan sendika hareketi günümüzde hızla içe kapanmakta; sınıf haritası değişmektedir (Buğra, Adaman, İnel, 2004); zaten sendikaların ve

emeğin, küreselleşmenin yarattığı olanaklardan yararlanamaması hatta tam tersine bu süreçte zarara uğraması tamamen siyasal bir sürecin işleyişidir, yani kapitalist küreselleşme varlığını sürdürme açısından bu durumu gerektirmektedir.

Günümüzde vasıflı işgücünün artan önemi, sektörel yapının sanayiden hizmetlere doğru kayan yapısı ve Post-Fordist tekniklere göre örgütlenen işletmelerin yaygınlık kazanması özelleştirmeyi hızlandırmaktadır (Lordoğlu, 1993); özelleştirme bir yandan nitelikli iş gücüne olan gereksinimi, diğer yandan da işsizlik, sendikaların üye kaybı ve toplu pazarlık gücünün azalması gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. Sermaye sınıfı ve sermaye birikim süreci lehine işleyen bu süreç kamu kurumlarını ve sosyal devleti zayıflatıp, anlamdan yoksun bırakarak yoksulluğu üretmektedir ve bu yoksunluk ile ifade edilmektedir. Yani hem gelir yoksulluğu vardır hem de sosyal politikalarla yoksun olma durumu olarak sosyal dışlanma söz konusudur. Bu açıdan da fordist (endüstriyel) firmaların örgütsel ortamı ile “esnek teknoloji ve esnek emek gücü” kullanan “post-fordist” (bilgiyle tanımlanan) örgüt yapısı birbirinden farklılık göstermektedir (Belek, 1997) ve bu iki örgüt yapısı hem üretim ilişkilerini hem de toplumsal ilişkiler bütünündeki değişimleri ifade etmektedir. Örneğin, fordist (endüstriyel) çalışma ortamında işin her aşaması (zaman, mekân) ayrıntılı olarak belirlenmiştir, çalışanların tüm hareketleri standardize edilmiştir. Çalışma zamanı ve dinlenme zamanı da kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Ancak post-kapitalist paradigmaya göre, özellikle teknolojik gelişme ile birlikte fordist yapının bu özellikleri değişime uğramıştır. Çünkü fordizmin çizmiş olduğu kesin sınırlar daha fazla kazanmak ve daha fazla verim sağlamak noktasında artık yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla da “ileri teknoloji kullanımı, uluslararası rekabet gücü kazanma isteği, kaliteye önem verilmesi, emek gücünde daha büyük uyum sağlama çabaları gibi bir dizi değişken ile “esnek” sistemlerin uygulanması arasında ilişki bulunmaktadır. Bu açıdan problem çözme grupları, kalite çemberleri, motive edici ücret sistemleri, esnek uzmanlaşma gibi uygulamalar bu sistemin temel unsurlarıdır” (Belek, 1997: 94–95). Bu süreç doğal olarak, işçi ve işçi sendikası ile işveren ve işçi sendikası arasındaki ilişkiyi farklılaştırmıştır. Esnek üretim tarzının doğal bir sonucu olarak kitlesel üretimin parçalanıp daha küçük birimler haline dönüşmesi, bir anlamda “taşeronlaşmanın” gelişmesi ve küreselleşmeyle beraber sermaye dolaşımı üzerindeki baskıların ortadan

kalkması; üretimi farklı bölgelere kaydırmış bu da doğal olarak sendikaların merkezi gücünün giderek azalmasına neden olmuştur. Bir taraftan, gelişmiş ekonomiler yapısal değişim içine girmekte diğer taraftan işletmedeki yapı değişmektedir. Örneğin, endüstri sektöründe istihdam daralmakta, hizmet sektörü büyümekte, işgücünün yapısı ve nitelikleri değişmektedir. Tüm bunlar, sendika üyeliğini, örgütlülüğü ve geleneksel sendika politikalarını tehdit edici özellikler taşımaktadır ve piyasanın güçlenmesi lehine güvencesizlik ve bireysellik öne çıkmaktadır. Bir diğer anlamda sınıfa dayalı ideoloji yerini neoliberal ideolojiye bırakmıştır. Teknolojik gelişmelerin çalışanların nitelik düzeyini yükseltmesi, beyaz yakalıların, kadınların, gençlerin istihdamdaki payının artması, part-time çalışma, geçici çalışma, evde çalışma gibi standart dışı istihdam türlerinin gelişmesi ve yeni meslek gruplarının doğması sendikalar bakımından yeni üyelerin kaydedilmesini güçleştirmiş, işgücünün sendikalardan beklentileri de farklılaşmış ve çeşitlenmiştir (Kocabaş, 2002). Neoliberal küreselleşme sürecinin çalışanlara empoze ettiği anlayış şöyledir: Niteliği yükselen işçilerin bireysel taleplerinin karşılanması, sendika tarafından değil işyeri yönetimince daha kolay sağlanabilmektedir. Dolayısıyla çalışanlar iş sürecine kendi bağımsız örgütleriyle katılmazlar, iş örgütlenmesi yani çalışma alanı içinde bu sürece dâhil olurlar. Oysa bunlar ideolojik söylemler ve durumlardır. Çünkü asıl amaç kalite, verimlilik ve rekabet etmektir ve bunun için işçinin sadece işini yapıp kenara çekilmesi yetmeyeceğinden, çalışanlar bu amaçlara ulaşma doğrultusunda düşünmeye yönlendirilmektedir bu açıdan çalışma alanında insan, anlamı ve değeri sermayeye olan hizmeti ile ölçülebilen önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu noktada emek için savunulması gereken, güvencesiz çalışmanın tüm boyutları ile (kayıt dışı çalışma, güvencesiz istihdam biçimleri ve iş güvencesinin olamaması) durdurulmasıdır. Güvencesiz çalışmanın ilk boyutu, sosyal güvenceden uzak yani kayıt dışı çalışmaktır (Bahçe, Özdemir, Voyvoda, Özdemir, Candan, Kurt., 2011: 29). Esnek istihdam, kalıcı işçileri neredeyse istisnaileştirmiştir. Kısa süreli sözleşmeli, geçici veya yarı zamanlı istihdam, giderek yaygınlaşmaktadır. Bu istihdam biçimi ise, sendikaların devre dışı kalmasına neden olmuştur ve emek sürecini zamansal ve hukuksal olarak paramparça eden bu yeni Taylorizm bir süreklileşmiş geçici iş kültürü inşa etmektedir. Beyaz yakalılar açısından ise durum, kendi kendini sömürecek

kadar “performans” deliliği noktasına ulaşmış olmalarıdır (Bora, Erdoğan, 2011: 24) ve bu şekilde güce bağımlılık ilişkilerinin yaşamın her alanına etki edebilecek seviyede tutuluyor olması, emek gücünü neoliberal ideolojiye karşı örgütlenme tavrından hızla uzaklaştırarak, birbirlerinin yıkımıyla işe tutunur ve diğerinin “başarısızlığı” üzerinden beslenir bir hale getirerek adeta asalaklaştırmış olacaktır. Güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme politikalarının bir arada işletilmesi ile emek gerçek anlamda ve çelişkili bir biçimde kapitalist görünmezliğin gücü tarafından (bireyin kendi aleyhine aldığı sorumluluklar ya da suçu ve cezanın bedelini kendine ödettirme gayreti içine girmiş olması) boyunduruk altına alınmıştır. Bu pratik işleyişin teorik-ideolojik bir dille aktarılma görevini ise iktisatçılar üstlenmiş olmaktadır (Akyüz, 2011); bu açıdan enformasyon çağında sömürünün bilgi ve bilim temeline dayandırılarak sürdürülmesinin etkililiği göz ardı edilmemelidir. Akyüz’ün belirttiği gibi (2011: 16-17), iktisatçının tanımladığı gerçeklik içinde roller değişmiştir ve kapitalist, zenginlik yaratma görevi ile belirlenirken, ücretliler (proletarya) de sadece bir artı- değer üretme makinesi olarak tanımlanmıştır. Bu süreç içinde bireyin toplumsal alanda etkinliği arka plana itilerek, bireyi akli ve üretme gücüyle nicel ve nitel boyutlarıyla değerli kılan emeği üzerindeki kazanımları, emeği sadece maliyet boyutu ile değerlendiren ve bunu sıfırlama gayreti içinde olan bu sistem tarafından metalaştırılmıştır. Kapitalizm, emeğinin değerini sermayeye teslim etmiş olan bireyi piyasalaştırma mekanizmalarından ve bu temeldeki iş koşullarından uzak tutmamak için ise, alt ücret ve alt güvence olanakları şeklindeki kavram ve söylemleri ile emek sömürüsüne karşı ortak bir güç oluşturulması yönündeki teorik ve eylemsel boyutların ortaya konması bilincini bulanıklaştırmış olmaktadır. Çünkü kapitalist ideolojik ve ekonomik dönüşümlerin belirlediği toplumsal alanda bireye ne emeğinin karşılığı olan ücret sunulacak ne de emek gücü hem bugün hem de geleceği için hakkı olan güvenceyi sağlayabilmiş olacaktır. Dolayısıyla piyasa koşulları içinde esneklik, rekabet, bireyselleşme ve performansa yönelik vurgulamalar etkisinde birey, yel değirmenlerine karşı “savaşan” yalnız bir Don Kişot gibi görünebilmektedir. Ancak çalışma yaşamı, istihdam yapısındaki dönüşümler ve emek gücünün bugünkü koşulları ekonomik, politik, ideolojik, kültürel pek çok bileşenin etkileşiminden bağımsız gerçekleşmemiş olduğundan sorunları, sınıf mücadelesinin anlam ve pratikte şu an içinde bulunduğu koşullarla değerlendirmek önemlidir. Çünkü özellikle devletin rolünde kapitalist

yeniden üretime olanak verecek yönde gerçekleştirilen dönüşümlerle amaçlanan, bu sisteme entegre olacak daha fazla emek gücünün sağlanması, risk ve sosyal güvence arasındaki ayrımın da belirsizleştirilip sermayeleştirilmesi yoluyla daha fazla ucuz ve bol emek gücü ile daha fazla artı değer üretiminin güvence altına alınarak, emek gücünün güvencesizleştirilmesidir. Yine böyle bir sistemi ayakta tutmaya önemli katkı sağlayacak genç işsizliği ve sadece genç işsizliği ve kadın işsizliği ile sınırlandırılma durumunu çoktan aşmış olan işsizlik korkusu ve buna bağlı hem bireylerin özel yaşamını ilgilendiren konularda (evlilik, çocuk vs.), hem de işi ile ilgili gelecek kaygılarının artması ve tüm bunların işveren için bir tehdit unsuru biçimini almış olması somut biçimiyle kendisini hem bireyin apolitikleşmesinde hem de güvencesiz ve örgütsüz iş ilişkilerinin yaygınlık kazanmış olmasında göstermektedir.

Emek türleri arasındaki hiyerarşik yapılanma ve iş yaşamının parçalanması durumuyla bir arada işleyen ve aynı zamanda işsizliği de daha fazla üreterek rant kaynağı (sermaye lehine avantaj) haline getiren bu süreç, yine emeğin güvencesizleştirilmesi ve emek gücünün örgütsüzleştirilmesini pekiştirmiş olmaktadır. Neoliberal ekonomi politikalarının emek gücünün koşullarına yönelik sürdürdüğü uygulamalarındaki hedefi, emeği emek gücünün denetiminden (dayanışma ve koruma mücadelesinden) sıyrarak, sermayeye bağımlı bir piyasa aracı konumuna indirmektedir. Bu nedenle de hem kamuda hem de özel sektörde sınıf birliği aşındırılarak, iktidarın ve ekonomi politikalarının meşrulaştırıcı kanalı olan hukuki uygulamalarla (yasal süreçler üzerinden) emeği koruyan düzenlemelerin önüne geçilmiş olmaktadır ve bu noktada sendikaların işlevleri de bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Örneğin, sendikaların işgücü gelirlerine etkisi ve ekonomik analizlerine yönelik etkilerini inceleyen araştırmalar, sendikaların ücretler ve çalışma koşulları üzerindeki etkisinin genellikle pozitif (iyileştirici yönde) olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, sendikal hareket ve toplu pazarlık düzeni, çalışanları yoksulluğa karşı koruyan en önemli mekanizmalardan biri olarak görülmüştür. Ancak sendikaların etki düzeyi ve etkilerinin ne yönde olduğu ya da algılandığı iş piyasaları, meslek grupları, endüstriler ve demografik gruplar arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir (Gündoğan, 2007). Yine sendikaların rolü üzerinde ülkelerin izlediği siyasi ve ekonomik politikalar ve emek gücünün buna bakış açısı (nasıl değerlendirip, yorumladığı), üretim ilişkilerinin, üretim yapısının

değişimi (hizmetler sektöründe büyüme vb.), küreselleşme süreci (teknolojik dönüşüm, iş gücü piyasasında esnekleştirme politikaları, taşeronlaştırma, yarı zamanlı ve geçici istihdamın yaygınlaşması ya da tam zamanlı iken bu şekilde gösterilmesi- çünkü çalışanın sigorta, sosyal güvenlik, kıdem tazminatı vb. haklarını tahrip etme amacı söz konusu-) belirleyicidir ve bu etkenlerle birlikte çalışma koşulları çalışan aleyhine dönüşmektedir. Örneğin, eğitim alanındaki emek gücünün durumunu dersane öğretmenlerinin içinde bulunduğu bu koşullar üzerinden değerlendirdiğimizde, emek gücü arasındaki rekabetin istihdam yapısındaki esnekleştirme politikaları ile sınıf dayanışmasını bozan etkenlerle işletildiğini görmekteyiz. Bu nedenle kamu sektöründeki kadrolu öğretmenlerin de bu hiyerarşik yapılanmaya ve emeğin aynı iş kolunda farklı sömürü biçimlerine yaklaşımı daha çok bireysel bir rekabetin işleyişi olarak görünmektedir. Çünkü aynı meslek alanında, ancak farklı istihdam koşullarında çalışan öğretmenlerin bir kısmının örgütlülüğe ya da sendikal dayanışmaya dair tüm fırsatları elinden alınmışken, diğer yanda kadrolu öğretmenlerin önünde hazır olarak sunulmuş sendikalaşma durumları, emek gücünü mücadeleciler kazanımlarından uzaklaştırmış, pasifleştirmiştir ve bu da emekçileri sorunun asıl kaynağından uzaklaştırarak bencil bir tavır takınmaya yöneltmiştir.

1.2.3. Yoksullaştırma/ Yoksunluk Birikimi Süreci

Küresel dünya ekonomisinin en çarpıcı özelliklerinden birisi yoksulluğun küresel bir hal almış olmasıdır. Ama bu yaklaşım bir aldatmacayı da ihmal etmemelidir: Yani, yoksulluğun küresel bir hal almış olma durumu onu engellemek için ekonomik, sosyal, siyasi her imkânı seferber etme amacı taşımaz. Yoksulluk, sadece maddi yetersizlikler ile tanımlanma boyutunu çoktan aşan durumuyla küreselleşme sürecinde özellikle geleceğe dair umutsuzlukları ve küreselleşmenin fırsatlarından yararlanma imkânını, sermaye gücünü elinde bulunduranlar lehine işletilen en önemli politik süreçlerdendir. Bu açıdan küreselleşmeyi dünya çapında yeniden tabakalaşma süreci olarak ele alan Bauman'a göre, yaşanan dönüşümün tüm riskleri ve fırsatlarının dağılımı sermaye ve yönetme gücünü elinde bulunduran kesimler lehine gerçekleşmektedir. Ona göre küreselleşme süreci, ayrıcalıkların ve mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların ve acizliğin gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımında yankılanmaktadır. Küreselleşme aşırı zenginlere daha

fazla para kazanma fırsatı vermiştir. Bu bireyler en son teknolojiyi büyük miktarlarda paraları aşırı bir hızla dünyanın etrafında döndürmek ve giderek daha etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için kullanırken, dünya nüfusunun geri kalanı bir kenara itilmiştir (Bauman, 1999: 81-83). Ancak aşırı zenginler daha fazla zenginleşirken, yoksul insanların hayatlarının etkilenmemesi (ya da geri plana itilmişlik) durumu, yoksulların ya da yoksulluğun hep aynı seviyede kalıyor olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü giderek daha fazla zenginleşmenin yolu, hep daha fazla yoksulluğun üretimi ile paralel düzeyde işleyecektir. Dolayısıyla, kapitalist küreselleşme sürecinde yoksulluk, sistemin bir boyutu yani, ona içkin bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de de özellikle 1980'li yıllardan itibaren kapitalist sisteme bütün unsurları ile uyum ve küreselleşme kaygıları öne çıkmıştır. Yapısal uyum adı altında ekonomi politikalarının temel amacı küreselleşme olmuştur. 1980'den günümüze Türkiye ekonomisi daha küreselleşmiş, dışa açılmış bir ekonomi haline gelmiştir. Ama bu durum 1980'de başlayan bir süreç değildir. Yani zaten Türkiye açısından dışa bağımlılığın koşulları Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hazırlanmıştır ve neoliberal küreselleşmenin hız kazanması da artık buna daha geniş bir boyut kazandırmış ve yaşamın her alanında yoksulluk yayılmıştır.

Özellikle 1980'lerden sonra etki alanı daha da genişleyen küresel kapitalizmin yoksulluğun genişlemesine yönelik politikaları ve özellikle emekçi kesim üzerindeki yıkıcı etkileri ekonomik krizler, kamu hizmetlerinin sınırlandırılması ve özelleştirme, IMF ve Dünya Bankası kuruluşlarının politikaları, yoksulluğu üreten ve küresel kapitalizm lehine olacak şekilde biriktiren ve sonuçlarını ekonomik, sosyal, hukuki alanda pekiştirerek olumsuz toplumsal sonuçlar yaratan bir dizi süreçlerdir. Yine, 1980 sonrasında 12 Eylül Askeri darbesinin desteğini alarak uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarının ekonomi politikası, siyasi ve ekonomik işleyişlerde tek yol gösterici olarak belirlenmiştir ve bu süreçte çalışanların yoksullaşması kaçınılmaz olmuştur. Çalışma koşulları bozulmuş, sendikal faaliyetler askıya alınmış, enformel sektör büyümüş, istihdam olanakları daralmış, kamu kuruluşlarındaki özelleştirmeler işsizliği artırmıştır ve sağlık, sosyal güvenlik, eğitim gibi temel kamu hizmetlerine ulaşamayan gruplar giderek daha da büyümüştür. Yine, ekonomideki kayıt dışılığın artması ücret düzeyi düşük, sosyal güvence ve korumadan mahrum bir kayıt dışı istihdam oluşturmuştur.

Ancak bu koşulların varlığı, çalışan emek aleyhine rekabet ortamı oluşturarak kayıtlı sektörde çalışanların ücret düzeyini de düşürmüştür ve işsizlik artmıştır. Kayıt dışı istihdamın yanında, diğer önemli sorun da kayıtlı çalışanların önemli bir kısmının asgari ücretle çalışmasıdır ve tabii buna eşlik eden enformel uygulamaların yaygınlaşmasıdır. Örneğin, sigorta primlerinin gerçek ücret üzerinden ödenmemesi (asgari ücret üzerinden bildirilmesi gibi işlemler), eksik bildirilmesi, düzenli yatırılmaması gibi çalışanlar aleyhine gerçekleşen pek çok durum, günümüzdeki istihdam yapısının profili haline gelmiştir. Dolayısıyla tüm bu koşullar yoksullaşmayı biriktirip yaygınlaştırdığı gibi, özellikle razı olma, rıza gösterme gibi içinde bulunulan yoksunluğu, umutsuzluğu kabullenme şeklindeki bir üst boyutu ile yoksullukları, yoksulların ürettiği olduğu bir kısır döngüye dönüştürmüştür.

Günümüzde küreselleşmenin, bir düşünce veya bir özlem olmanın ötesinde somut bir gerçeklik haline gelebilmesinin başlıca nedeni, teknolojinin gelişimi sonucunda dünyanın küçülmesi olduğu kadar, bir zorunluluk olarak da küreselleşmenin 70'li yıllardan bu yana süregelen bir bunalımın içinde yuvarlanmakta olan uluslar arası sermayenin bu bunalımdan kurtulmak için başvurduğu yollardan birisi olmasıdır. Bu anlamda küreselleşme doğrultusundaki çabalar ile amaçlanan, sosyal devlet ve sendikacılığa yönelik saldırılar ile öncelikle emekçi kitleleri korumasız ve savunmasız bir konuma sürüklemektir (Işıklı, 1996: 13). Böylece ulus-devlet ve temsil kurumları halk ve emekçiler karşısında değil, uluslararası sermaye karşısında zayıflamaktadır ve bu durum, devleti kontrol eden güçlerin değişimi anlamına gelmektedir (Yıldızoğlu, 1996: 170). Yaşanan bu dönüşüm ile birlikte zenginliğin ve yoksulluğun yeni boyutları da küresel dünya sisteminin ilkelerine uygun olarak yapılandırılmış olmaktadır. Günümüzde yoksulluk kavramı, yalnızca insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari bir gelir düzeyi olarak tanımlanmamakta; aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması demek olan yoksunluk kavramı ile birlikte tanımlanmaktadır. Örneğin, 1980 öncesinde eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetler sosyal haklar kapsamında yurttaşlığın bir boyutu olarak kabul edilmekteydi. Sosyal devlet yurttaşlara bu hakları garanti ettiği için yoksulluk, yoksunluğa dönüşmemekteydi. Ancak özellikle 1980 sonrasında yeni sağın özelleştirme, yerelleşme, deregülasyon politikalarıyla sosyal devletin faaliyet alanı

daraltılmaktadır. 1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan neoliberal politikaların desteği ile sermaye daha bir küreselleşmeye başlamış ve kamusal alanlar sermaye için yeni sermaye birikim alanı olarak görülmüştür. Bu şekilde, her şey serbest piyasanın kurlsız belirleyiciliğine terk edilmiş olmaktadır (Aysu, 2009). Öncelikle, 1980' den bu yana devletin istihdam alanları özelleştirilmektedir ve kamusal hizmetlerin üretimi piyasaya bırakılmaktadır. Dolayısıyla geçmişte hak olarak düşünülen eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetler, piyasada/pazarda alınıp satılabilen metalara dönüşmektedir. Piyasa, özel girişim, özel mülkiyet ilişkileri, rekabet unsurlarıyla verimliliği artırarak toplumsal yararı sağlamada etkin bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Devletin rolü de piyasa mekanizmasının işlemesi için gerekli yasal çerçeveyi oluşturmakla sınırlı olmaktadır. Fakat küreselleşme sürecinin ideolojik meşrulaştırması, uygulanan politikaların sonuçlarının ne olabileceği üzerinden değil, refah devleti eleştirileri ve piyasanın, elde olanın en iyisi olduğu savunusu üzerinden yapılmaktadır. Bunun sonucunda gelir düzeyleri bu hizmetleri satın alamayacak kadar düşük olan yoksullar bu hizmetlerden yoksun kalmaktadırlar.

Yoksulluk, bir insanın kendi varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari bir gelir düzeyinin altında yaşamasını ifade eden bir kavramdır. Yoksunluk ise, gelir düzeyinin ya da geçim olanaklarının yetersizliği gibi salt bir ekonomik perspektiften farklı olarak yoksulluğa toplumsal ve siyasal bir perspektiften de bakmayı gerektiren bir kavramdır. Çünkü ekonomik eşitsizliklerin toplumsal dışlamaya varacak kadar derinleştiği toplumlarda yoksulluk, yoksullar için kaynak ve fırsat yoksunluğuna dönüşmektedir (Koray ve Alev, 2002) ve bu durum aynı zamanda sınıf bilincinin uğradığı zarara da işaret etmektedir. Dolayısıyla sosyal politik uygulamalar önemlidir yani, refah devleti bireylerin barınma, eğitim, sağlık gibi gereksinimlerini karşılanması sorumluluğunu üstlendiği için yoksulluk yoksunluk boyutu ile karşımıza çıkmamaktaydı. Artık sorun ekonomik eşitsizlik boyutunu aşmıştır, çünkü sosyal haklar ve fırsatların engellenmesi yoksulluğu derinleştirmiştir. Günümüzde küreselleşme süreci riskleri, güvencesizliği, zayıflık, yoksulluk ve yoksunluğu artırırken sosyal koruma gereksiniminin de artmasına yol açmaktadır. Ancak aynı süreç, devletlerin sosyal koruma sistemlerini yaygınlaştırmaya yönelik yeteneklerini de sınırlamaktadır. Çünkü kapitalizmin dünya üzerinde daha geniş alana yansması olan küreselleşme

süreci hem sosyal dışlanma ve yoksulluğu üretmiş hem de bunları yok etme politikaları ortaya koymaya çalışmıştır. “Dani RODRIK'in dediği gibi küreselleşmenin yan etkileri, küreselleşen ekonomide zenginleşenlerle zenginleşmeyenler, bu sürecin değerlerini paylaşanlarla buna karşı çıkanlar ve bu sürecin içerdiği risklere karşı kendilerini koruyabileceklerle koruyamayacaklar arasında yeni bir takım sınıfsal bölünmeler yaratabilmektedir. Ekonomi politikalarını uygulayanlar dışarıya yönelik serbestleştirme politikalarına paralel olarak içeride, kaybetme riski taşıyan gruplar için gelir sağlama, eğitim ve sosyal sigorta stratejileri geliştirmelidirler” (Şahin, 2005: 127). Yine bu noktada ekonomik ve finansal krizlerin, doğal afetlerin, silahlı çatışma ve savaşların sonuçları yanında, iş gücü piyasasında esnekliğin gelişmesi, ürün ve finans piyasalarının uluslararası ölçekte karşılıklı bağımlılığının artması yoksulluğun ve yoksunluğun ulaştığı boyutlar sosyal koruma sisteminin önemini artırmakta ve yaygınlaştırılmasını zorunlu hale getirmektedir (Kapar, 2003). Aslında sosyal korumanın ön plana çıkarılması sorunları geçiştirmenin bir ürünüdür. Yani sosyal dışlanma ve yoksulluğu kökten yok etmek yerine, daha çok koruma sistemi ile artan dışlanma ve yoksulluğun görünümünün üstü kapatılmaya çalışılacaktır. Diyebiliriz ki küreselleşme ve yoksullaştırma ilişkisinde bir çözüm olarak ortaya konan sosyal koruma sistemlerinin temel amacı sınıf bilincinin canlanmasının, emek güçlerinin bu yeni koşullara karşı ortaya koyacağı tepkilerin, mücadelelerin önüne geçilmek istenmesidir. Tüm bu yaşananları ve ifadeleri karşılayacak en önemli durum ise, yoksulluk ve yoksunluk birikimi sürecinin sınıf bilincini ve birlikteliğini yok etmeye yönelik politikalara dayanıyor olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAMU HİZMETLERİNDE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Türkiye’de kamu hizmetlerinde dönüşüm sürecini ele alırken, tarihsel bir arka plana dayanmaksızın bu konuda yaşanan dönüşümleri sıralamak eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle öncelikle, Türkiye’nin kapitalizme eklemleme çabası içerisinde izlediği ekonomi-politik süreci (bağımlılık ilişkilerinde izlenen yol) göz önünde bulundurmak yani, neoliberal ideolojinin ve küreselleşmenin etkisinde yaşanan dönüşümleri değerlendirmek ve bu şekilde kamu hizmetleri konusunda gerçekleşen değişim sürecini ortaya koyabilmek daha anlamlı olacaktır. Çünkü Türkiye “geçmişten gelen ve geliştirilen” bağımlılık ilişkileri ile kapitalist gelişmiş ülkelerin eşitsiz gelişme politikalarına dayalı sürdürdüğü dönüşümlerle, neoliberal küreselleşme sürecinde özellikle eğitim, sağlık gibi temel kamu hizmetleri alanında emek gücünü zayıflatan ve toplumsal alanda yoksulluğu, adaletsizliği derinleştirici politikalarla kapitalist tarihe bağımlılığını en iyi şekilleriyle yerine getirmiş olmaktadır.

Kapitalistleşme sürecine giren toplumlarda sadece toplumsal pratikler değişmemiştir. Değişim beraberinde insanların bilgilenme biçimlerini, kendilerini algılama biçimlerini, bilgilenme sistemlerini de değiştirmiştir. Yeni toplumsal yapı ve bu toplumsal yapıyla örtüşen yeni insan yaşadığı çevreyi, doğayı, toplumu anlama ve açıklama biçimlerini de değiştirmiştir. Tarihsel olarak belirli bir zaman ve belirli bir mekânda ortaya çıkan bu yeni toplumsal yapı diğer tarihsel toplum biçimleriyle karşılaştırıldığında oldukça belirgin bir özellik karşımıza çıkar: dinamik ve devingen sosyal ilişkiler ve sürekli gelişme. Sürekli gelişme eğilimi ve dinamiklerini içinde taşıyan bir toplumsal varoluş olarak kapitalizm, kısa sürede diğer toplumlarla ilişkiye girmiştir. Ama ilişki eşit bir ilişki değildir ve zaten eşit olması da mümkün değildir. Çünkü üretim, teknoloji, organizasyon biçimleri gibi yaşamın tüm alanlarında farklılaşan ve daha donanımlı olan toplumlarla, henüz daha farklı bir anlamlandırma ve toplumsal pratik içinde yaşayan toplumların ilişkisinin eşit bir ilişki olması imkânsızdır. Kapitalist ilişkilerin diğer toplumlarla ilişkisi sadece bir ekonomik ilişki değildir

(Frobel, Wallerstein, Itoh, Altvater, Camilleri, 1983: 23–24); tam tersine kapitalizmin diğer toplumlarla ilişkisini sağlayan metalar ya da sermaye bir yaşam biçimini de içlerinde taşırlar. Bu “disiplinli yaşam biçimi” burjuva kültürünün siyasal düşüdür. Çünkü disiplin, insanlardan bir şeyler sızdırmak yerine daha fazla miktarda şey sızdırmak için terbiye etme görevine sahip olan bir iktidardır. Güçleri azaltmak için onları birbirlerine eklemenin değil de, onları artırmak ve onlardan yararlanmak üzere birbirlerine bağlamanın peşindedir. Kendine tabi kılınmış olanları tekdüze ve kitlesel şekilde dize getirmektense onları farklılaştırmakta, ayırmakta, bu ayrıştırma süreçlerini gerekli ve yeterli tekilliklere kadar götürmektedir (Foucault, 1994: 213); disiplinli toplum artık üretken insanın sürekli yok edildiği çelikten kafestir. Aynı zamanda disiplinli yaşam tarzı ya da disiplinli toplum güçlüler ve zayıflar, egemen olanlar ve egemen olunanlar, yırtıcı kuşlar ve kuzular ilişkilerinin de yaratıcısı olmuştur. Yani “modernleştirici seçkinler”, ticaret ve fabrikaların örgütlenmesi ve sömürgecilik yoluyla dünyanın geri kalanına (ötekilere) egemen olmuştur (Touraine, 1994: 45) ve meta aygıtının işlenmesi ile ortaya çıkan “yırtıcı kuşlar” bu mekanizmayı doğal ve akılcı olarak tanımlarlar. Dolayısıyla akıl dışındaki her şey bütün korkular ve tutkular bu evrenden silinip gidecekti (Horkheimer, 1986: 70). Yani Vardar’ın belirttiği gibi (1985: 38–42), ortam değişince gereksinimler değişmiş, gereksinimler değişince türler değişmiş, evrim geçirmiştir.

Kapitalizmi tüm alanlara yayma mantığından hareketle gelişmekte olan ülkelerde neoliberal gelişme stratejileri ve gelişme politikaları uygulanmaya konulmuştur. Yani, neoliberal gelişme politikaları hem gelişmiş batı dünyasında hem de batılı olmayan dünyada etkili olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da, sermayeye esnek koşullar sağlamak için kontrolleri ve korumacı siyasetleri kaldırmak, kamu harcamalarını kısmak, sıkı para politikası sürdürmek gibi bir dizi uygulama hayata geçirilmiştir. Ülkemizde, günlük dilimize yansıdığı biçimiyle daha çok “çağ atlama” ya da “yeni olanı yakalama” olarak adlandırılan bu süreç teknoloji ürünleri ve lüks yaşam biçimleriyle birlikte günlük yaşantımızı her geçen gün daha fazla etkisi altına almaktadır. Bu “yeni yaşam biçimi” ya da “yeni-modernleşme” süreci aslında, piyasanın- ülke içi piyasanın artan ölçüde uluslararasılaşması ile yakından ilgili bir olaydır (Ercan, 2001: 115- 118); yani neoliberal anlayış tek bir “birleşmiş dünya”

öngörmekte ve liberal olmayan ya da pazar ekonomisine yönelmemiş toplumlara şans tanımamaktadır.

Neoliberalizmin etkisi altında yaşanan süreçte kapitalizmin yeni biçimlerini, dinamiklerini ortaya koyan bir takım anlayışlar gündeme gelmiştir. İşte, 1970’li yıllarda da Üçüncü Dünya ülkelerinde “bağımlılık” ekolü egemen bakış açısı haline gelmiştir. “Bağımlılık” anlayışı, azgelişmişliğin nedenini direkt olarak “sömürüye” bağlamıştır. Çünkü azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınması, gelişmiş kapitalist ülkelerin egemen çıkarlarına kesinlikle ve temelden ters düşmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin şirketlerine büyük kârlar ve yatırım alanları sağlayan geri kalmış dünya, çok gelişmiş kapitalist Batı için her zaman vazgeçilmez bir dayanak olmuştur (Baran, 1976: 85); dolayısıyla azgelişmiş ülkelerin gelişmeme nedeni Batı Avrupa kapitalizmidir. Boyunduruk altına giren ülkelerin eskiden biriktirmiş oldukları ve yeni yarattıkları ekonomik artığın büyük bir kesimini alıp götürme, bu ülkelerin ilk sermaye birikimlerini gerçekleştirme olanağını ellerinden almak demektir. Bu ülkelerin öldürücü bir dış rekabet ile karşı karşıya kalmaları yeni yeni palazlanmakta olan sanayilerini boğazlamaktan başka bir etki yaratmıyordu (Baran, 1976: 289); yani gelişmiş kapitalist ülkelerin diğer ülkelerle ilişkiye girmeleri beraberinde, bu daha donanımsız ülkelerde yaratılan ekonomik artığın gelişmiş ülkelere aktarılması durumunu getirmektedir. Tarihsel süreç içinde “bağımlılık” açısından önemli olan, güç kaynaklarına sahip olmaktır. Bunlar, teknolojinin kontrolü, finansal kaynakların kontrolü, piyasanın kontrolü ve ucuz emek kaynaklarının kontrolüdür (Ercan, 2001: 131) ve bağımlılığın var oluş nedeni bu güç kaynaklarına sahip olmama ya da tam tersi, sahip olmaktır. Dolayısıyla azgelişmiş ülkelerin bağımlı olduğu ilişkiler, onları azgelişmişliğe ve halkların temel sorunlarını derinleştiren ve ağırlaştıran bir bağımlılığa sürükleyen uluslararası ve ulusal bir yapı vardır (Dos Santos, 1975: 37); yani bağımlılık süreci “eşitsiz” bir temelde gerçekleşir. Çünkü sistemin belli parçalarının gelişmesi ancak diğer kısmının geri kalması pahasıdır. Esas olarak gelişme ve azgelişmişlik bir paranın iki yüzü gibidir. Aynı sürecin iki kutbu olan bu durumda dünya genelinde merkezdeki kapitalist gelişme üçüncü dünyada “azgelişmişliğin gelişmesine” yol açmıştır (Frank, 1975: 105); kapitalizm hiyerarşik bir yapı üretmiştir. Böylece gelişme

ve genişleme süreci, aynı tarihsel sürecin ürünü olarak “azgelişmişlik” ve “gelişmişliği” yaratmıştır.

Türkiye 200 yılı aşkın bir zamandan beri Batı gibi olmak için onu “taklit” etmekte ve küçük bir azınlığın refahı pahasına, giderek insanlığın varoluş koşullarını ortadan kaldıran burjuva uygarlığının “ayrıcalıklı” ülkelerine benzemek istemektedir. Ama bu burjuva uygarlığında sermaye sahiplerinin çıkarları ya da kazançları sağlanırken bir bütün olarak toplumun basit yeniden üretimi sağlanamamaktadır. Amaçlar zengin olanın zenginliğini daha da artırma doğrultusunda belirlenmektedir. Türkiye’nin 200 yılı aşan “asrileşme”, “çağdaşlaşma”, “çağ atlama” problemiği “sömürgeleşme” sürecinden başka bir şey değildir. Söz konusu olan bu süreç, süreklilik gösteren bir çizgidir; yenilgi tuzağıdır. Dolayısıyla Tanzimat’tan bu yana yönetici elitin topluma ve dünyaya bakışında radikal bir değişim olmamıştır (Başkaya, 2001: 7-8); diyebiliriz ki, Türkiye’ye kapitalizmin girişi süreci bir sömürgeleşme sürecidir ve bu süreçte Cumhuriyetin kurulmasıyla bir kopukluk ortaya çıkmamış, geri kalmışlık durumu aşılamamıştır. Türkiye toplumunun geri kalmışlığının nedenlerinden bir bölümü yakın tarihteki bir takım uygulamalarla açıklanabilir; ama bu nedenlerin daha önemli bir bölümü Osmanlı toplumunun tarihsel gelişiminde yatar. Türkiye’nin de içinde bulunduğu ve yaklaşık dünya nüfusunun üçte ikisini oluşturan halklar, henüz geri kalmışlığın üstesinden gelememişlerdir. Son dönem uygulamalara baktığımızda, gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasındaki eşitsizlik daha da artmış ve bunların her geçen gün daha da belirginleşen sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel gerilikleri, içinde yaşadığımız çağın en güncel sorunlarından birisi durumuna gelmiştir. Dolayısıyla, toplumlar arasında eşitsizlik insanlık tarihinin tüm dönemleri için geçerlidir; ama bu eşitsizlik kimi ülkelerin “kapitalist” üretime erken evrilmesi ile akıl almaz boyutlara ulaşmış (Özgür; 1976: 101–103) ve bu durum da Batı’nın kendi dışında tanımladığı ülkeler için kurguladığı sömürü düzeninin dünya üzerinde hem dün hem de bugün neden belirleyici olduğunun bir ifadesidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Türkiye’de gerçekleşen tüm düzenlemeler (Tanzimat, Islahat, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Atatürk İnkılâpları vb.) kitlelerin istek ve iradeleri dışında, memleket sahipleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Tüm bu süreç boyunca, hiçbir yenilik kitlelerin istek ve baskısı sonucu ortaya çıkmamış, “sözde

yenilikler” sürekli olarak “güdenler” tarafından “güdülenlere” empoze edilmiştir (Başkaya, 2001: 187); yani aydınlar ve halk bütünleşmemiş ve Batıya ulaşmayı amaç edinen devlet, Batının önerdiği büyüme politikalarına yönelmiş ve oyunu baştan kaybetmiştir. 1939–1948 yılları arası, Türkiye’de sosyo-ekonomik ve sosyo-politik gelişimin ciddi bir durağanlık içine girdiği ve hatta gerilediği bir dönemdir. Her türlü tefeciliğin yayıldığı bu yıllarda emekçiler ve küçük üreticiler yoksullaşırken, bir avuç tüccar ve tefeci zenginleşmiştir (Özgür, 1976: 180–181); dolayısıyla bu dönemde belli ellerde büyük sermayeler toplanmıştır yani, Türkiye ekonomisi emperyalist ülkelere bağımlı hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı, uluslararası sistemde ortaya çıkardığı köklü değişikliklerle pek çok devleti etkilemiştir. Türkiye de bu değişimin içinde tercihini kesinleştirmek zorunda kalmış ve Batıyla ittifak yapmıştır. NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı) serüvenine böyle başlayan Türkiye özellikle de Amerika ile yakınlaşmıştır (Özüerman, 1998: 106). Amerika ile ilişkiler 1947’de ilan edilen Truman doktrini çerçevesinde ekonomik yardımlarla pekiştirilmiştir (Aydemir, 1999: 240–244); esasta ise ABD’nin Türkiye’ye yönelik öncelikli bir politikası söz konusu değildir; yani Truman doktrini ve Marshall planının amacı, ülkeyi Amerika’ya bağımlı hale getirmektir ve Avrupa’nın geleceğini sağlamlaştırmaktır. Bu amaçlarla Amerikalılar demode olmuş, işe yaramayan silahları vs. Türkiye’ye “yardım” olarak vermiştir ve tabii Türkiye bu silahları ABD’nin izni olmadan kullanamayacaktır (Başkaya, 2001: 187); amaç Türkiye’de az gelişmişliği devam ettirmek ve ülkenin bağımsız hareket etmesini önlemektir, yani emperyalizm önündeki engelleri kaldırmak istemiştir. İşte tüm bu politikalar özellikle 1950 ve sonrasını belirleyecektir.

1950’den başlayarak, DP (Demokrat Parti) iktidarıyla girilen “yeni dönem” ise, emperyalizmin ülkeyi şartlandırıp biçimlendirme sürecini hızlandıracaktı. 1950’den itibaren yalnız hızlı kapitalistleşme olgusu yaşanmamış, Demokrat Parti’nin Batı’ya endeksli dış politikası gündeme gelmiştir. Türkiye’nin DP ile değişmeye başlayan sınıfsal yapısı, liberal eğilimleri ekonomik ve sosyal alana yaymıştır. Ama toplumdaki değişme topyekûn bir gelişme yaratmamıştır, zamanla sınıflar arası mesafe genişlemiş ve ülkenin batı kesimi kısmen gelişirken doğu ise gelişmenin dışında bırakılmıştır (Özüerman, 1998: 100–103); yani dengeli ekonomik kalkınma ve dengeli sosyal hareketlilik yoktur. 1950’lerin ilk yılları ise, oldukça “umut verici” görünüyordu.

1946'da başlayan ABD yardımları önemli rakamlara ulaşmıştı. Bu dış yardım, Türkiye'nin ithalatında bir patlamaya neden oldu. Yine bu, ABD'nin Türkiye'ye yönelik ihracatının artması demektir. Tarım makineleri başta olmak üzere, alt yapı yatırımları (yol, köprü, baraj, elektrik santrali vb.) için gerekli makine- teçhizat ithalatı hızlanmıştı. Aslında Türkiye'ye açılan kredi Amerikan sanayici ve ihracatçılarına verilmiş teşvikler anlamına geliyordu (Başkaya, 2001: 189); yani üretim fazlasını elden çıkarmak isteyen ABD, Türkiye'ye açtığı kredilerle ihracatını artırmıştır. Tarihsel gelişim içinde Türkiye'nin emperyalist ülkelere olan bağımlılığının ekonomik anlamı, emperyalistlerin Türkiye'nin üretken güçlerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeleridir (Kurmuş, 1982: 177); yani Türkiye'nin doğal gelişim çizgisi saptırılmıştır. Ekonomik “yardım” ve “borç” adı altında sürdürülen emperyalist sömürü, Türkiye'nin NATO ve CENTO (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) gibi emperyalist paktlara girmesi-askeri yardımların artmasıyla daha da yoğunlaşmıştır (Karpat, 2007: 240); bu anlamda, Türkiye'nin emperyalizm yörüngesinde bağımlı ve tek yönlü gelişmesi köklü tarihsel nedenlerin ürünüdür.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ise, Menderes iktidardan uzaklaştırılırken, artık Batı'nın onayını almış planlı bir büyüme süreci başlatılıyordu. 1960 sonrasında Türkiye, Batılıların istekleri doğrultusunda, ekonomik politikalar izliyordu. Artık yardım almak için her türlü taviz veriliyor, Türkiye özellikle Amerika'nın her istediğini yaptırabildiği bir ülke haline geliyordu (Başkaya, 2001: 191–196). 1960 sonrası Türkiye'de şu özellikler öne çıkmıştır: Yabancı sermaye ile birleşme, montaj sanayinin ağırlık kazanması, tekelci yapının oluşması ve tüketim sanayinin öne çıkması. Yani halk tüketim tutsağı haline getirilmiştir, dış ürünlere bağımlılık söz konusudur (Çavdar, 1992: 225–226); dolayısıyla da gerçek anlamda ekonomik kalkınma yoktur. 1970'lerin sonuna gelindiğinde ise, başlıca üç faktör Türkiye ekonomisinin yapısal krize girmesine neden oldu: İlki, sağlanan dış kaynağın bağımlı büyümeye yetmemesi; ikincisi, 1950'lerde petrole bağımlılığın artması; üçüncüsü, yüksek ücretlerin kârlılık oranlarını kemirmesidir (Çavdar, 1992: 205). Ayrıca, Türkiye'de 1960'lardan beri geçerli sermaye birikim modelinin yerine yeni bir modelin konabilmesi için, mevcut güç dengelerinin değiştirilmesi gerekiyordu. Bu aşamada da belirli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla askeri cunta iktidara el koymuştur (Turan, 2007: 113); yani 12 Eylül 1980 darbesi ile

oluşturulacak ekonomi politikasına ortam hazırlanmıştır. Bu süreci şöyle açıklayabiliriz: CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) 1979 ara seçimlerini yitirmesinden sonra, Süleyman Demirel başkanlığında kurulan yeni hükümet, Demirel'in müsteşarı Turgut Özal'ın katkılarıyla 24 Ocak Kararlarını çıkarmıştır (Çavdar, 1992: 227) ve alınan kararlar Osmanlı'dan o güne kadar egemen olan politikaları kökünden sarsmıştır. Artık böyle bir ortamda yoksullardan zenginlere doğru kaynak akışı daha da hızlanmıştır. IMF, Dünya Bankası, AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) gibi kuruluşlarla serbest piyasa ekonomisi temelli politikalar az gelişmiş ülkelere empoze edilmiştir (Başkaya, 2001: 207–211); amaç da az gelişmiş ülkeleri kontrol altında tutabilmek ve bunların az gelişmiş hallerinden kurtulmalarını engellemektir.

Türkiye'nin kapitalistleşme maceralarında devletin yeniden yapılandırılması, neoliberal küreselleşme sürecine dâhil olma çabaları ve bu doğrultuda kamu hizmetlerinin işleyişinde izlenen politikalar yıkıcı etkilerini 24 Ocak 1980 kararları ile somutlaştırmıştır. Özellikle Marksist demokrasinin, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa rejimlerinin çöküşünden sonra bir alternatif olma özelliğini yitirmiş olarak gözükmesi kapitalist dünya sisteminin egemenliğini ilan olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla 1980'li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisi sistemini ağırlıklı olarak dünyada genel kabul gören bir "reçete" haline gelmiştir ve böylece kapitalizm, tüm çelişki ve açmazlarını küresel düzeyde üretebilecek bir seviyeye gelmiş olmaktadır (Çal, 2008: 96-97) ve bu bağlamda 1980'li yıllarda neoliberal programın ilkelerine bağımlı hale gelmiş olan Türkiye'de devletin yapısal dönüşümü gerçekleşmiş olup öncelikle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve kural dışılaştırılması süreci hızlandırılmıştır. Güzelsarı'nın da belirttiği gibi (2007: 74-75), emek-sermaye arasındaki bölüşüm ilişkilerinin açık bir biçimde emek aleyhine bozulduğu 1980'den bu yana kamu hizmetleri metalaşma eksenindedir ve bu konuda atılan adımlardan ilki yapısal uyarılma politikaları ile gündeme gelirken, ikinci aşama ise, kamu hizmetlerinin serbestleştirilmesi ve yabancı sermayeye açan DTÖ'nün kurucu anlaşmalarından GATS ile 1990'ların sonlarında başlayacaktır. Bu anlaşma ile tüm toplumsal ilişkiler ve temel haklar küreselleşen kapitalizmin metalaştırma projesine hizmet etmiş olacaktır. Oysa GATS'ın uluslararası hizmet ticaretine açılacak hizmet tanımlamasında kamu hizmetleri yer almamaktadır. Ancak bir hizmet kolunun bir kısmı

özel sektör tarafından yerine getiriliyorsa ve çok az da olsa rekabet edilebilirlik söz konusu ise, bu hizmet kolu uluslararası hizmet ticaretine açılmak zorundadır. Örneğin, sosyal güvenlik hizmetleri açısından, sağlık sektörünün GATS'ın imzalanmasından itibaren kapsama alındığı görünmektedir. 2003 yılında yenilenen GATS taahhüt listesinde emeklilik fonlarının yönetimi de yer almıştır (Akyüz, 2011: 169-172). Bu süreçte de bir ülkenin geri kalmışlığını sürdürecektir ya da gelişmesine imkân vermeyecek biçimde özellikle eğitim, sağlık gibi temel haklar ve kamu hizmetleri alanına giren alanların ticarileştirilmesi, metalaştırılması ve uygulanan politikaların, bu temel hizmetlerin herkes için ulaşılabilir olmaması ya da nicelik ve nitelik bakımından yetersizleştirilmesi kapitalist toplumlar bağlamında devletin konumunu yeniden biçimlendirdiği gibi, emek gücü aleyhine gelişmeleri destekleyeceğinden toplumsal alanda pek çok sorunu, giderek artacak boyutlarda üretecektir.

2.1. TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN PİYASALAŞTIRILMASI SÜRECİ VE ÖĞRETMEN EMEĞİNİN SÖMÜRÜLMESİ

Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde özellikle 1980'li yıllardan itibaren yaşanan neoliberal eksenli değişimler, devletin kamu yararına ve emekçi sınıflar lehine politikalarından vazgeçmesi ve küresel dünya düzenine hizmet etmesi şeklinde politikalar ile sürdürülürken özellikle eğitim sistemi üzerinde durulmasının nedeni eğitimin, hem emekçiler hem de hizmet alanlar aleyhine küresel kapitalizmin geleceğini güçlendiriyor olmasıdır. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de eğitim sistemi, hangi olumlu kavramlarla ifade edilirse edilsin (modern, çağdaş vs.), kapitalist ülkelerin yap-boz oyun alanı olarak kendini göstermiştir. Çünkü asıl amaçlanan durum, daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumda eşitsiz güç ilişkilerini yaygınlaştırmak ve derinleştirmek, toplumsal alanda geri kalmışlığı her dönemde hep daha fazlası ile üretebilmek olduğundan eğitim sektörü de yapısı ve içeriği ile bu amaçlar doğrultusunda biçimlendirilmiştir.

Küreselleşmenin eğitime etkisi bağlamında, Menderesten başlayıp günümüze kadar süren önemli gelişmelerden biri, özel okulculuğun/paralı eğitimin ve yabancı dille öğretimin giderek yaygınlaşmasıdır. Osmanlıdan miras kalan özel okullar, cumhuriyetle birlikte 1950'lere doğru giderek azalmış; Menderes döneminde ise artmaya başlamıştır. 1965 yılında 625 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu'nun çıkarılması özel okul açılmasını hızlandırmıştır. 1970'li yıllarda anarşik ortam nedeniyle gelişimi duraklayan özel okullar, 12 Eylül yönetiminin katkıları ile yeniden hız kazanmıştır (Okçabol, 2007: 149). Bu noktada Türkiye'nin kapitalizme eklenme çabaları kapitalist ülkelere uyum politikaları sürecinde, özellikle bilgi toplumuna geçiş aşamasında eğitim alanında izleyeceği politikalar ile şekillenmiş olacaktır. Bilgi toplumuna geçişin önemli şartlarından birisi ise, insana ve bilgiye yapılacak olan yatırımlardır (Subaşı ve Dinler, 2003: 9). Ancak Türkiye'de eksik kalan ve küreselleşmenin aktörleri tarafından da amaçlanan bir biçimde insana ve bilgiye yatırımın yapılmamış olması (ya da eğitime yatırımın, eğitim alanının piyasaya açılması ile ilişkilendirilmesi), temel kamu hizmetlerinde (eğitim, sağlık, kültür vd.) hedeflendiği şekilde bir kaliteye ulaşılamamış olması günümüzün en temel sorunları olarak karşımızda durmaktadır. Evren zamanında “paramız yok okullara sahip çıkın” söylemi başlamış ve devlet okullarına kaynak üretmek amacıyla, 1980'lerin başlarında Milli Eğitim Vakfı kurulmuş; anayasaya vakıfların üniversite açabileceği maddesi eklenmiştir. Özal döneminde de, devlet okullarında öğrenciden katkı payı alınması uygulaması başlatılmış; özel okullara verilen destek artmış, kamu arsaları genellikle varıl aile çocuklarının okuyabileceği vakıf okullarına tahsis edilmiştir. Milli Eğitim Vakfı, kuruluşunun üzerinden 10 yıl geçmeden, devlet okullarına katkı yapmak yerine, özel okullar açmaya ve bununla da yetinmeyip açılan bu özel okullara eğitim bakanlarının adlarını verme geleneği başlatmıştır. Bu doğrultuda 625 sayılı yasada, 1983'te, 1984'te ve 1985'te değişiklikler yapılması; kalkınma planlarının özel okulları teşvik etmesi, kamu arsalarının kimi vakıf okullarına karşılıksız verilmesi; 625 sayılı yasayla ilgili olarak 1985'te çıkarılan bir yönetmeliğin 1991'de, 1992'de, 1993'te 1994'te 1995'te, 1997'de ve 1999'da değiştirilmesi; yabancı dille öğretim, seçme sınavları ve dersaneler ve benzeri gelişmeler, özel okulların gelişmesinde etkili olmuştur (Okçabol, 2007:149). Özelokullardaki artış 1990'ların sonlarında belirli bir doyum noktasına ulaşmıştır. Amaç, topluma özel okulculuğu benimsetmektir; devletin eğitimi sermayeye teslim

etmesidir; varlıklı olanların tam teşekküllü okullarda okuması, yoksulların ya kaderlerine razı olması ya da yeşil sermayenin merhametine terk edilmesidir; küreselleşmeyle uyumlu olacak insan yetiştirmektir (Okçabol, 2007: 151). Yasal zeminlere dayandırılarak ya da meşrulaştırma mekanizmalarının desteği ile eğitim alanında yaşanan bu dönüşümler toplumsal ve bireysel alanda yaşam boyu eşitsizliklerin sürdürülmesinde en önemli boyutu ifade etmektedir.

Eğitimdeki neoliberal yapılanmanın arka planı 24 Ocak 1980 ve ardından gelen askeri darbe tarafından uygulamaya konan yapısal uyum ve istikrar programlarına kadar uzanmaktadır. Kamu harcamalarının kısılması ve kamu sektörünün özelleştirilmesi uygulamaları eğitim alanında ilk kez “kendi okulunu kendin yap” kampanyalarıyla örtülü bir biçimde başlatılmış ve 1990 yılından itibaren de küresel aktörler tarafından bu yapılanma sistemli hale getirilmiştir. Dünya Bankası, MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından imzalanan bir protokolle uygulanmasına başlanan Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, ilköğretim ve ortaöğretimin yerelleşmesi temelinde yeniden yapılandırılması, öğretmen eğitiminin yeniden düzenlenmesi ve eğitim yönetiminde yeniden yapılanmayı hedeflemiştir. Piyasanın talepleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kamusal eğitimin ticarileşmesi ve özel girişimciliğin desteklenmesi, eğitimin içeriğinin piyasanın taleplerine uyarlanması, yerelleştirilerek esneklaştırılması; ortak standartlara bağlanarak akışkanlığın sağlanması AB (Avrupa Birliği)’ne uyum sürecinin köşe taşlarını oluşturmaktadır. Giderek her düzeyde paralılaştırılan ve ticarileştirilen eğitim, keskin çizgileriyle sınıfsal bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla eğitim, sınıfsal eşitsizlikleri meşrulaştırıcı bir role sahip olmaktadır. Eğitimin uzun dönemli toplumsal getirisini tamamen bir yana bırakan bu yaklaşımlar için eğitim ve bilim giderek değer kazanan bir meta olarak kabul edilmektedir. Özellikle yükseköğretim alanı, özel girişimciliği teşvik politikalarıyla, büyük karlar sağlayan bir sektör olarak sermayenin yeni girişim alanlarından biri haline gelmiştir (Sayılan, 2007: 71-72) ve yükseköğretime geçiş sürecinde, eğitimin her kademesinin sınav merkezli olması da özellikle özel dershaneler yolu ile eğitim alanındaki ticarileştirmeyi ve kuralsızlaştırmayı meşru kılmaktadır. Yine eğitim sisteminin sınav merkezli olması, sadece eğitim konusundaki amaçlara ulaşamama konusunda sorunlara neden olmakla kalmayıp, hem eğitim sektöründeki

emek gücünün çalışma şartlarını zorlaştırdığı gibi hem de öğrencilerde ve ailelerinde ekonomik, sosyal, psikolojik sorunların oluşmasına neden olmuştur (Şahin, 2007: 39).

Türkiye’de eğitim alanında uygulanan özelleştirme politikaları sonucu açılan ve pek çoğu devlet tarafından desteklenen özel okul, dersane, kurs ve üniversiteler oldukça yüksek ücretler karşılığında ve kalitesi tartışılır nitelikte hizmet sunmaktadır (Yıldız, 2008: 18). Çünkü eğitimde kalite ve verimlilik öncelikli amaç olarak görülmemekte, eğitim alanına ticari bir sektör olarak elde edilecek kâr üzerinden anlam yüklenmektedir. Eğitimdeki eşitsizliğin bir başka yüzünde ise, okullar arası farklılıklar yer almaktadır. Bu politikalar sonucu okullar açık biçimde sosyal sınıf biçimine yerleşmiştir. Çünkü neoliberal politikalar sonucu giderek işletmeye dönüştürülen okullarda, okul ortamı da şirket kültürü biçiminde yönetilmeye çalışılmakta, okullar liberalizmin gündelik yaşam ideolojisinin üretildiği yerler haline gelmektedir. Okul yönetimleri ve pek çok öğretmen tarafından giderek “müşteri” olarak kabul edilen öğrenci, bilginin toplumla ve yaşamla ilişkisini kuramamakta, yarışmacı okul kültürü içinde bocalamaktadır (Sayılan, 2007: 76). Dolayısıyla da veli, öğrenciler ve öğretmenler piyasa ilişkilerine ve sistemine dâhil olmaya zorlanmaktadır ancak bu durum hiçbir yönüyle yaşam alanındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayacak, fırsatların ve risklerin dağılımında adil bir düzeni ortaya çıkarmayacaktır. Bu da aslında yaşamın kendisini ve bilgiyi metalaştırmaktadır, yani yaşamın kendisi de zaten neoliberal politikaların biçimlendirmesiyle anlamlandırıldığından bilgi de amaç özelliğini yitirmiştir ve her şey – tüm hedefler piyasa koşullarına uyum sağlayabilme durumuna göre biçimlenmiştir. Dolayısıyla “yaşam”, satın alabilenler ile satın alamayanlar biçiminde her alanda kutuplaşmalarla daha keskin bir biçimde belirlenirken ve eğitim de tüm yönleri ve ilişkileri ile bu anlayışa hizmet aracı olarak sunulmuş olmaktadır. Yine, eğitimdeki ve kamusal yapıdaki parçalanma emek gücünün örgütlülüğünü engellemiş, böylece piyasa lehine bireyselleştirme süreci işleyerek bu durum hem bilgiyi hem öğrenci ve öğretmenin niteliğini olumsuz etkilemiştir; bu da emeğin değerini azaltarak sürdürülen bu duruma tepki verilmesini geçersiz kılmıştır. Çünkü neoliberal politikaların her alanda etkin olması, başka bir çıkış yolunun olmayıp buna göre hareket edilmesi gerektiği düşüncesini zihinlere ve anlam dünyalarına işlemiştir. Eğitim bir kamu hizmeti olarak toplumsal hareketliliğe olanak verirken, aldığı bu görünümle

toplumsal ayrışmayı artırmış, toplumsal mücadeleyi de pasif, anlamsız hale getirmiştir. En önemlisi de yaşanan bu süreç, bu sisteme dâhil olan ve umudunu eğitime bağlamış olan herkes için geleceğe dair umudu, yaşam koşullarında iyileşme düşüncesini kırmış ya da en kötüsü bunun fark edilmesini engelleyip, duruma (piyasalaştırmaya) uygun yolları izlemeyi savunarak mücadele alanı bırakmamıştır. Yani insan, emek gücünü ortaya koyarak örülen bu sınır duvarlarını aşma, değiştirme ve dönüştürme gücünü yitirmiş olduğuna inandırılmıştır.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, 1980’li yıllarda yaşanan en önemli dönüşümlerin başında kamu hizmeti ve kamu çıkarı anlayışının ciddi biçimde aşınması ya da tasfiye edilmiş olması gelmektedir. Adım adım gerçekleştirilen bu dönüşümlerin sonunda ise, devletin asli görevleri olarak nitelendirilen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanların ticarileştirilmesi (piyasalaştırma için etkin bir duruma getirilmesi), müşteri- satıcı bağlantılarına teslim edilmesi gündeme gelmiştir (Boratav, 2004: 24-25). Tüm bu dönüşümlerin toplumsal ve bireysel yaşam alanlarına yansımaları ise, maddi ve manevi tüm boyutları ile “insanlığın temel değerlerini” derinden etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Bu sürecin öğretmen emeği açısından işleyişinde öne çıkan durumlar ise, ücretlerde önemli bir düşüş, piyasalaştırmanın eğitim üzerindeki etkileri nedeniyle kamuda ve özel sektörde öğretmenlerin saygınlık kaybı, eğitim sektörünün ticari bir işletme olarak yapılanması şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla bir bütün olarak inşa edilen bu yeni düzenin sürekliliğinin sağlanmasında toplumsal yapı, zihinsel süreçler, yaşam biçimleri, bireyin ve toplumun içinde bulunulan durumlara yaklaşım ve sorgulama biçimleri neoliberal ideolojinin söylem ve baskılamalarının etkinleştirilmesi ile dönüştürülmüş olmaktadır. Devletin temel görevinin, piyasa aktörlerinin fırsat, yayılma alanlarını genişletme, emek gücünü ve hizmet alanları bu işleyişe ortak etme doğrultusundaki dönüşümü, Keskin’in de belirttiği gibi (2004), eğitim alanında “eğitimde yeniden yapılanma” şeklindeki ideolojik söylemlerle pekiştirilmiş olmaktadır. Bu açıdan eğitim sistemi, eğitim birliğinin ortadan kaldırılması ve kârlı eğitim işletmeciliği olarak iki temel amaca uygun olarak yerelleşme, parçalanma ve özelleştirme doğrultusunda dönüştürülmüştür (Keskin, 2004: 126-127). Dolayısıyla tüm bunlar öğretmen istihdamını etkileyeceği gibi, genel anlamda bir bütün olarak emek gücünün (eğitim sistemindeki dönüşümlerin emek koşullarını, diğer çalışma alanlarını

da piyasaya bağımlı kılmada rol oynayacağından dolayı) yaşam koşullarını ve çalışma alanlarını da piyasa ekonomisi egemenliği üzerinden etkilemiş olmaktadır.

Kamu hizmetlerinin piyasalaştırılması verimlilik, kalite, rekabet şeklinde bir dizi neoliberal söylem ve uygulamalarla eğitim sektöründeki en belirgin etkisini öğretmen emeğinin bu amaçlar uğruna sömürülmesini gerektirdiğinden, eğitim hizmetini alanlar da bu sömürü düzeneğinin önemli nesnelere durumuna indirgenmiş olmaktadır. Bu açıdan eğitim alanındaki dönüşümlerin, eğitimin her kademesinde gerçekleştirilen uygulamaların, özellikle de yükseköğretime geçiş sürecinde etkin kılınan neoliberal politikaların tüm ayrıntıları ve boyutları ile değerlendirilmesi ve bu değerlendirmenin de sadece eğitim alanındaki işleyişlere eleştirel bir yaklaşım ile sınırlandırılmaması toplumsal yapının ve emeğin dönüşen koşullarına yönelik bütüncül ve çok boyutlu bir bakış açısı sunduğundan son derece önemli bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Ticarileştirilmiş eğitim sistemi içinde öğretmenlik mesleğinin hem kamu hem de özel sektörde yer aldığı konum (her ikisi de piyasa eksenli olduğundan), toplumun ve bireylerin kapitalist ilişkilerle biçimlendirilmesini ve bütünleştirilmesini hedeflemiş olmaktadır. Bu nedenle de eğitim sisteminin içine düştüğü ya da küreselleşme ve neoliberal politikalara uygunluk amacıyla düşürüldüğü bunalım ve krizlerin sorgulanması, siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki yönleri ile ortaya konması toplumların kapitalist döngülerle ilişkisini ve emek gücünün metalaştırılması sürecini anlamlandırmada en önemli konuların başında gelmektedir.

2.2. DÜNYADA ÖZEL DERSHANECİLİK

Özel dershaneler pek çok ülkede eğitim sistemi içerisinde yer almakta ve gelinen noktada eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak işlev görmektedir. Ancak özel dershanelerin işleyişini, konumunu yaygınlığı nedeniyle her ülkede aynı düzeyde değerlendirmek ya da ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal, hukuki koşullarından bağımsız olarak düşünmek çok doğru ya da yeterli bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü ülkelerin gelişmişlik düzeyi, küresel kapitalist dinamiklerle ilişkileri özel dershaneciliğin, o toplum için amaçlarını da belirtmiş olduğundan, her toplumda özel dershaneciliğin öğretmenler, veliler ve öğrencilerle ilgili koşulları ve işleyişleri farklılaşmış olmaktadır. Ayrıca bazı ülkelerde özel dershane sisteminden ziyade özel ders biçimindeki (bire-bir

ya da grup olarak) işleyişler de yaygındır (Özoğlu: 2011, 18). Yine bu konuyla ilgili literatürde, çocuk veya ergen için ücretleri aileleri tarafından ödenen derslere odaklanılmış olduğundan özel ders açıkça özel bir eğitim biçimi olarak kabul edilmiştir ve çeşitli boyutları ile “özel ek ders” sektörünün, kamu ve özel eğitim sistemlerini tamamlayıcı özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu açıdan özel ders sektörü ile ilgili tanımlar, hükümet dâhil diğer kaynaklardan finanse edilen özel ders programlarını da kapsamaktadır. Ancak burada özel ders sektörü ile özel okul sektörü arasındaki farkı göz ardı etmemek gerekir. Çünkü özel okul sektörü genel eğitime bağlıdır ve bu yönüyle bağımsız bir eğitim etkinliği değildir. Özel ders sektörü, genellikle daha esnek bir yapılanma ve aktarma mekanizmasını kullanıyor olduğundan, kamu- okul sektöründeki işleyişe göre daha bireyselleştirilmiş bir işleyişe sahiptir (Dang ve Rogers, 2008: 2). Bu noktada özel ders ve özel dersane konusunu bireyselleştirme üzerinden değerlendirdiğimizde, küresel kapitalizmin ve neoliberal ideolojinin eğitim sistemi üzerinden toplumsal yapı ve birey üzerindeki etkisini yani, özelleştirme ve ticarileştirme politikaları ile eğitim alanında bilginin, “müşteriye özel ürünler” (satıcı- alıcı ilişkisi) biçiminde sunulması anlayışını görmekteyiz.

Küresel kapitalizmin toplumlar üzerinde etkisi ya da toplumların piyasa ekonomisine geçiş süreçleri özel dershanelerin ya da özel derslerin durumunu pek çok boyutu ile etkilemiş ve siyasi, ekonomik dönüşümlerin emek gücü ve istihdam yapısına etkisini eğitim alanındaki dönüşümlerle pekiştirmiştir. Kaliteli bir kamu eğitimi, herhangi bir ülkede sosyal uyumu korumak, vatandaşların yaşam kalitesini yükseltmek, “açık demokratik” bir toplumun inşası için son derece önemlidir. Ancak 1990’ların başından beri bazı ülkeler eğitim sistemlerinde “reform” (sosyalist yapının çözülmesi, eğitim alanında piyasa temelli sistemlere yönelik dönüşümler) amacıyla “her çocuk için etkin” (bireysel rekabetin önem kazanması) ve yüksek kaliteli eğitim ortamının yaratılması (eğitimde, piyasanın sunduğu bol seçeneklerin, birbirlerine rakip olanlara kalite ve verimlilik amaçları üzerinden pazarlanması) doğrultusunda eğitim politikalarına önem vermişlerdir (Budiené, 2006: 7). Özellikle teknolojiyi üreten ve bu temeldeki ideolojileri belirleyen merkez ülkeler (ABD, Japonya, Batı Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş ülkeler), kültürlerini (kapitalist kültür dinamikleri) yaygınlaştırabilmek için diğer ülkelerdeki eğitim sistemlerinin modernleşirmeyi amaç edinmişlerdir. Aynı

zamanda da, bilginin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyen ülkeler yükseköğrenimi şekillendiren ülkeler olmuşlardır. Bu anlamda ülkelerin eğitim sistemlerindeki yapısal değişimleri ve eğitimi küresel politikalarla evrensele taşıma çabaları oldukça önemli bir konudur (Dikkaya ve Özyakışır, 2006: 156- 157).

Ancak küresel kapitalizmin inşa ettiği bilgi toplumu yapısı, eğitim alanını neoliberal bir kuşatmanın içeresine almış olduğundan, bilginin piyasa tabanlı olarak dönüştürülmesinde üretim araçlarını (teknolojik güç, sermaye vd.) elinde tutan kapitalist ülkeler, diğer ülkelerin eğitim sisteminde belirleyici olmakta ve bu da eğitim alanındaki işleyişlerde ekonomik, siyasi, hukuki, sosyal çarpıklıklara neden olmaktadır. Bu durumu özel dersaneler açısından değerlendirirsek, ülkeler arasında eğitimde nitelik farkının, özel dersanelerin hemen her ülkede sayısal çokluğunun fazla olduğu durumuna bağlayarak giderilememiş olacağının anlaşılması önemli olmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki dersanelerde okula destek amaçlı ve sınavlara odaklı bir biçimde eğitim verilirken, Japonya'da ise, Türkiye'deki özel dersanelere benzeyen jukularda öğrencilerin derslerine takviye ve öğrencileri sınavlara hazırlama dışında, öğrencilere çeşitli becerileri (hattatlık, piyano gibi) kazandırmaya yönelik bir işleyişte mevcuttur. Dolayısıyla Japonya'da akademik ve akademik olmayan bir biçimde iki farklı, özel dersanelere benzetebileceğimiz bir yapılanma söz konusudur. Ayrıca Türkiye'deki özel dersane sisteminden farklı olarak, jukular akşam saatlerinden ve hafta sonlarında faaliyet göstermektedir (B. Kırıl ve E. Kırıl, 2009: 59). Türkiye'de ise, özel dersaneler kamudaki eğitimin önüne geçmiş olduğu gibi (bu hem kamu hem de özel kesimin çarpıklaştırılmasını belirtir), ticari kaygılarda çok fazla ön plana geçmiş olmaktadır. Özel dersanelere giden öğrencilerin pek çoğu, hemen her gün dersanelerde bulunmakta ancak, iddia edebilir ki ülkemizdeki ezber dayalı ve sınav merkezli eğitim sistemi, toplumsal yapılanmanın bir hedefi olarak öğrencileri yaşamdan soyutlayan bir yapıdadır. Aynı şekilde ülkelerdeki özel dersanelerin işleyişindeki farklılıklar, buradaki emek gücünün yaşam ve çalışma koşulları açısından da büyük farklılıklar ortaya çıkarmaktadır.

ABD'deki özel dersaneler ise, Türkiye'deki gibi temel eğitim vermemekte sadece sınavlara yönelik taktik ve ipuçları vermektedir (Dağlı, 2006: 32). Bu şekilde iki ülke arasındaki farklı işleyiş de yukarıda ifade ettiğimiz durumları desteklemektedir.

Yani Türkiye’de özel dersaneler, okula veya sınavlara yardımcı biçimde işleyişleri piyasa mekanizması etkisi ile çoktan aşarak, eğitim alanının parçalanmasında önemli bir role sahiptir. Çünkü gelinen noktada, temel eğitimin kamu alanından kaydırılarak özel dersanelere ya da diğer özel kurumlara aktarılması (bu aslında ticarileştirme etkisinde eğitimde kalitesizleştirilmeye de işaret etmekte) hem özel dersanelerdeki ucuz emek gücünün giderek artmasını hem de eğitim sistemi yoluyla bunun geleceğe dair üretimini desteklemektedir. Örneğin, her geçen gün öğretmenlerin kamuya atanması zorlaşmakta ve özel dersanelere yönelen öğretmenler de ucuz emek gücü olarak işverenin istekleri ve piyasalaştırılmış eğitim sektörünün bir gerekliliği olarak temel eğitim sorumluluklarını kendisine yüklenmiş bulmaktadırlar. Ayrıca ülkemizdeki özel dersanelerin bu yöndeki işleyişinin ne kadar olumlu ve başarılı sonuçlar ortaya koyduğu da tartışmalıdır. Çünkü tüm bu durumlar sadece ülkelerdeki özel dersanelerin işleyişleri, sayısal durumları üzerinden ele alınamaz ve bu konuda ülkelerin siyasi ve ekonomik kodları belirleyici olmaktadır. Ülkelerin ekonomi politikası açısından, özel dersaneciliğin yaygın olduğu ülkelerde bu kurumlar özellikle rekabet edebilirliğin önemine vurgu yaparak, hem öğrencileri hem de çalışanları eğitim sistemindeki uygulamalarla (sınav sistemi, performans gibi) “bireysel başarı ölçümleri” üzerinden değerlendirdiğinden yaşam alanları bir yarışma kültürü ile çevrelenmiş olmaktadır. Ancak bireylerin, yaşamdaki bu yarışma alanlarında gösterdikleri performansa göre ulaştıkları sonuçların ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki, kültürel yansımaları ya da getirileri her toplumda her birey için aynı biçimde gerçekleşmemektedir.

Özel ders ve dersaneciliğin yaygın olduğu ülkelerin ortak özelliklerinden biri, eğitimde sınav sisteminin öne çıkmış olmasıdır. Bu açıdan, Güney Kore, Hong Kong, Yunanistan, Japonya ve Tayvan gibi ülkeler üniversiteye girişte merkezi sınavların uygulandığı ve özel ders veren kurumların en yaygın olduğu ülkelerdir. Ulusal İstatistik Kurumu 2007 verilerine göre, Güney Kore’de farklı yollardan özel derslere katılım oranı en fazla ilkokul düzeyinde görülmekte (%88), bu oran ortaokul düzeyinde %74, lise düzeyinde ise %55 olarak belirtilmiştir. Hong Kong’da özel ders alma oranı, ilköğretim birinci kademe için %36, ortaöğretim üst kademe için %48 olarak belirtilmiştir. Japonya’da üniversiteler başvuranların tümünü alabilecek kapasitede olduğu halde, 10 milyon öğrenci “juku” olarak isimlendirilen dersanelere devam

etmektedir (Özel Dershaneler Birliği [Öz-De-Bir], 2012); ancak yukarıda da jukular ile ilgili belirttiğimiz gibi, burada sadece öğrencilere ders verme, sınavlara hazırlama şeklinde bir işleyiş yoktur ve jukular da öğrencilere çeşitli becerilerin kazandırılması da amaçlanmıştır. Yunanistan’da ortaöğretime ilişkin sayıları üç bini aşkın özel dersane vardır ve bunlara en çok lise son sınıftaki öğrenciler devam etmektedir. ABD, Almanya, Portekiz, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde de (bizdeki özel dershanelerden farklı olsa da) çeşitli işleyişleri ile destek eğitim kurumları yaygın olarak görülmektedir. Tüm bu ülkelerin özel ders ya da özel dersane yapılanmalarına yönelik bu açıklamaların, ülkemizdeki özel ders ve dershaneler açısından anlamlı oranlar ifade ettiği savunulsa da (Öz-De-Bir, 2012), bu ülkelerdeki özel ders ve dersane sektörünün sayıca fazlalığı, diğer ülkelerde özel dershanelerin ve özel ders uygulamalarının kaliteli olduğunu ya da meşruluğunu ifade etmemektedir. Çünkü özel dershaneler ülkemiz için eğitim alanında yaşanan temel sorunların bir nedeni değil, sonucu olarak ortaya çıkmış olması yönüyle, özel dershanelerin “şuan ki durumu ile” sürdürülmesini savunanlar, günümüzde yaşanan eğitim alanındaki sorunları, diğer ülkelerdeki dershanelerin varlığının arkasına sığınarak geçiştirmek istemektedir ve sürekli hemen her ülkede eğitimde özel ders ya da dershaneciliğin çok önemli bir yere sahip olduğunu, Türkiye’de de eğitimde özellikle özel dershanelerden vazgeçilemeyeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca dünyada özel dershaneciliğin durumunu ele alırken gelişmiş ya da küreselleşmeye yön veren ülkelerde eğitim sisteminde kamu ve özel alanın birlikte ve birbirini destekleyici bir biçimde işliyor olmasına dikkat edilmelidir. Özel dershanelerin sürekliliğini savunanlar, dünya üzerindeki örneklerle dershanelerin gerekliliği konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken, yaşanan süreci işverenlerin hırsı, devlet politikaları, ucuz emek gücüne duydukları ihtiyaç, veli ve öğrenci anlayışının yerini müşteriye bırakan zihniyetleri açısından da değerlendirmelidirler.

2.3. TÜRKİYE’DE ÖZEL DERSHANECİLİK

Türkiye’de özel dershanecilik, sadece kamusal eğitim alanından farklı (ayrıştırıcı) bir sektör ya da kamusal eğitime destek birimi olarak ele alınamaz. Bu nedenle de kamusal eğitim alanı ve özel dershaneler pek çok unsur ile bir arada değerlendirildiğinde birbirinden keskin biçimde ayrılmış iki ayrı yapılanma değil;

birbirlerinin durum ve koşullarını karşılıklı olarak etkileyen ve dönüştüren alanlardır. Dolayısıyla özel dershaneciliğin hem Türkiye hem de diğer ülkeler açısından değerlendirilmesi sürecinde Suhomlinski'nin de belirttiği gibi (2003: 11), çeşitli unsurlar arasındaki bağlar ve bunların analizi, unsurların kendilerinden çok daha önemli olmaktadır. Ancak burada Suhomlinski'nin unsurlar arasındaki bağların analizine yüklediği anlam, eğitim sürecindeki tüm unsurların aynı derecede önemliliğini ifade temektir. Yani onun düşüncesinde “eğitim, okul, öğrenci, öğretmen” diğer yabancı etkenlerden sıyrılarak ve aynı değerle bulunarak insancıl ideallerin yok edilmemesi ve yükseltilmesi hedeflerinde ilerlemelidir. Eğitim sisteminin değişen işlevleri açısından ise, ekonomik, siyasi, sosyal, hukuki boyutları ile eğitim ve istihdam politikalarını etkileyen, eğitimde kamu kesimini yetersizleştirerek piyasa kurumlarına (ticari kesimlere) arz ve talebi artıran, öğrenci ve öğretmen arasındaki ilişkileri ticari işleyişler çerçevesinde düzenleyen ve insani durumları, insani paylaşımları rekabetin ve başarının önünde bir engel olarak yansıtan ve bunlara benzer durumlar olarak sıralayabileceğimiz yönleri ile sadece eğitim kurumları ve alanı ile sınırlandıramayacağımız toplumsal ve bireysel geleceği etkisi altına alan unsurlar söz konusudur. Bu nedenle de bu unsurların değerlendirilmesi tek başına özel dershaneciliğin ele alınmasından daha önemli olmaktadır. Özel dershanecilik konusuna, sadece eğitim kurumları ile sınırlandırılmayacak biçimde farklı unsurların bir bütün olarak analizi üzerinden yaklaşılmalıdır.

Eğitim sistemine yönelik dönüşümlerde, devletin yanında yeni aktörler etkili olmakta ve böylece yeni talepler yükselmektedir. Eğitim alanındaki dönüşümler de talepleri etkileyen, yeni talepleri etkinleştiren sürece sınıfsal/yapısal bir açıdan yaklaştığımızda, ulusal ve ulus ötesi aktörler ile karşılaşmaktadır. Bu durum sınıfsal anlamda, eğitim sisteminde inşa ve çatışma sürecinin bir arada sürdürülen çelişkisini belirtmektedir (Uzunyayla ve Ercan, 2011: 197). Bu açıdan eğitimin hedefleri ve eğitim sektörünün yeni görünümleri sınıfsal uzlaşma ve ayrışmalarda belirleyici rol oynamaktadır. Çünkü toplum düzeni ve eğitim arasındaki ilişki sınıfsal yapı ile ilgilidir. Bu nedenle de her eğitim, sınıfsal bir eğitimidir ve iktidardaki sınıfın damgasını taşımaktadır. Dolayısıyla da bireyi, toplumun bilgi, davranış ve değer ilkelerine göre biçimlendirmeyi hedefleyen eğitimin kendisi de toplumdaki egemen sınıf tarafından

biçimlendirilmektedir. Örneğin kapitalist toplumda eğitimin amacı, sermaye düzeninin yaşaması ve sermaye sahibinin güçlenmesidir. Kapitalist eğitim sistemi, eğitimin her kademesinde (ilkokuldan üniversiteye değin) bir “sınıfsal ayıklama ve ayrıcalıklar” sistemidir. Sosyalist toplumda ise eğitimin hedefi, kapitalist toplumun hedeflerinden tamamen farklı olarak, insan emeğini metalaştıran her türlü baskı ve sömürünün önüne geçmek (Tanilli, 1989: 23-25) ve bireyi kapitalizmin “bencil insan doğası” öğretilerinden uzaklaştırmaktır. İşte Türkiye’de Köy Enstitüleri gibi insan emeğine ve üretime değer veren bir girişimin emperyalizme bağımlı iktidar kesimi tarafından kapatılması, Türkiye’deki sınıfsal gelişmelerin eğitim sistemi üzerindeki etkilerinin, toplumsal alanda ve bireysel yaşamlardaki eşitsizliklerin sürdürülmesi hedefli önemli bir örneğidir (Tanilli, 1989). Bu nedenle Türkiye’de özel dershaneciliği, emek gücünü sömüren, yaygınlaştırarak da sınıfsal eşitsizliklerin üzerini örtme gayreti gösteren (oysa özel dershanecilik denen sistem, sosyo- ekonomik olarak farklı kesimlere hitap eden kurumları ve işleyişleri ile eşitsizliklerin üretildikleri alanlardır), eğitim sisteminin olmazsa olmaz bir kurumu haline getiren süreçler kapitalizme siyasal, kültürel, ekonomik bağımlılığın yansımalarıdır. Bugün gelinen aşamada ise, özel dershanelerin kapatılması ya da dönüştürülmesi doğrultusunda işleyen süreç, temeldeki bu zihniyetten bir kopuş olarak algılanmamalıdır. Çünkü bu konudaki gelişmeler emeğin, öznenin değeri üzerinden değil, bir nesne olarak dersane sisteminin kapitalist ilişkilere sunduğu katkıların azalması üzerinden sürdürülmektedir.

Türkiye açısından eğitim sisteminin değişen işlevleri, eğitimin yurttaşlık bilincini geliştirmenin belirleyiciliğinden, 1980’lerle birlikte metalaşma olgusu ile biçimlendirilmesine doğru giden süreçleri belirtmektedir. Özellikle 1970 sonrası kapitalist birikim sürecinin yeniden yapılanması sürecinden 1990’ların sonrasında eğitim politikaları bilgi toplumu, rekabet, verimlilik, yaşam boyu eğitim gibi kavramlar üzerinden işletilmektedir (Uzunyayla ve Ercan, 2011:198-199). Bu koşullar ise, eğitimde özel sektörün ön plana çıkmasını desteklemiştir. Her ne kadar eğitimdeki dönüşüm meşrulaştırıcı ve göz alıcı kalıplar içerisinde sunulmaya çalışılsa da, Türkiye’de eğitim sisteminin sürekli değiştirilmesi ve piyasalaştırılan eğitimin, emeğin metalaştırılması sürecindeki etkin rolü eğitimi, insani ve toplumsal amaçlardan uzaklaştırmıştır. Türkiye açısından özellikle 24 Ocak Kararları ile neoliberal ilkeler pek

çok alanda etkinleştirildiği gibi, eğitim hizmetlerinin de her alanda eşitsizlikleri derinleştirecek bir biçimde özel sektöre aktarılması anlamına gelmektedir. 12 Eylül askeri darbesinden sonra da açıklanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile eğitimde özelleştirme politikalarının işleyişi netleştirilmiştir (Balkız, 2014: 221-222). 12 Eylül askeri darbesi, neoliberalizmin zehirleyici politikalarına karşı olan sınıf mücadelesini kırıcı, emekçilerin onurunu zedeleyici rolü ile neoliberal politikaların faşist egemenliğine en büyük desteği vermiştir. Eğitim sisteminin kapitalist dinamikler etkisinde bırakılması bölgeler arası, köy-kent arası eşitsizlikleri daha da derinleştirdiği gibi, yoksul sınıfları, emekçileri her geçen gün daha da zor durumda bırakmaktadır. Çünkü eğitimde özelleştirme ve metalaştırma politikaları, özellikle özel dershaneler aracılığıyla her bölgede, köylerde, kentlerde yaygınlaşmış ve bunları da hemen hemen her gelir grubu için ulaşılabilir olabilecek biçimde işletilmiş olsa da eğitimde kalite, verimlilik ve yine kaliteli eğitimin bireye ve topluma kazandıracığı gelişmeler her kesim ve sınıf yapısı için ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla Buyruk'un da belirttiği gibi (2009: 80), eğitimdeki sınav sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak görülen ve düşünülen özel dershaneler, bireyin ve toplumun eğitimi temel bir hak olarak görmesini ve "kaliteli, verimli", imkânları ve fırsatları açısından toplumdaki her kesim için adil bir dağılım gösterecek eğitim hizmetini devletten talep etmesini engellemiştir.

Türkiye'de özellikle üniversiteye giriş sınavı, kamusal eğitimin (okul eğitiminin içerik ve işleyiş olarak sınav sistemine uygun olmaması) ve kamudaki öğretmenlerin (emek gücünün ayrıştırılması ve emeğin metalaştırılması ilişkisi) bu sınav ile ilgili yetersizliklerinin ön plana çıkarılması ya da böyle bir algının toplumsal alanda yerleştirilmesi ile özel dershaneleri sınavda başarılı olabilmenin en önemli unsuru haline getirmiştir. Ancak Türkiye'de özel dershanecilik her ne kadar neoliberal söylemler (kalite, performans, verimlilik gibi) üzerinden bugüne kadar eğitim sektöründe meşruluğunu kanıtlamış olsa da, yine neoliberal işleyişlerden bağımsız olmayarak dönüştürülme veya kapatılma sürecine girmiş bulunmaktadır. Ancak burada önemli olan özel dershanelerin kapatılmasını ve dönüştürülmesini tartışmak değildir. Çünkü yaşanan süreç aslında yine sermaye sahiplerini, neoliberal gelişmeleri destekleme üzerinden gerçekleşmektedir. Örneğin özel dershaneler için 14 ayrı dönüşüm modeli sunulurken, dersane öğretmenleri için ise durum hiç de iç açıcı

değildir. Dolayısıyla özel dersanelerde çalışan öğretmenler lehine gerçekleşecek koşullar söz konusu değildir. Dershane öğretmenlerinin bakanlık bünyesine alınabilmesi için daha önce altı yıl sigortalı ve resmi olarak belirlenen çalışma süresi şartı, yeni düzenlemelere göre beş yıl olarak belirlenmiştir. Şartları uyan öğretmenler de sadece halk eğitim merkezlerinde çalışabileceklerdir (mebpersonel, 2014). Dolayısıyla özel dersanelerde işverenlerin, ucuz emek gücü ve atanamayan öğretmen anlayışının faturası da dershane öğretmenlerine kesilmiş olmaktadır. Bu nedenle de dersanelerin alacağı yeni biçimlerin öncelikli amacı insanlara ve topluma faydalı olmak, eğitime daha fazla ve etkin biçimde katkıda bulunmak olmayacaktır. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığı tarafından denetlenen özel dersanelerin öğretmen emeği sömürülerinin önüne “geçil-e-mediği” gibi, sermaye sahiplerine süslü paketler içerisinde bol seçenekli olarak sunulan yeni düzenlemeler genel anlamda eğitim sektöründeki aksaklıkları, çarpıklıkları ve çelişkileri giderici bir role sahip değildir.

2.3.1. Türkiye’de Özel Dersanelerin Kuruluşu ve Tarihsel Süreci

Türkiye’de özel dersaneler özellikle son birkaç yıldır kapatılma ve dönüştürme süreciyle karşı kalmış olsa da, geçmişten bugüne eğitim sistemi içerisinde “kendisine sunulmuş fırsatlarla” kamusal eğitimin önüne geçmiş ve eğitim sisteminin temel bir unsuru haline gelmiştir. Dersaneler eğitim sistemi içerisinde böyle bir öneme kavuşmuş olarak, bu süreci yine kendilerine en uygun olabilecek koşullar ile geçirmektedirler. Çünkü özel dersaneciliği üreten ve onu hem sayısal hem de nitel olarak kamu kesiminin olduğu kadar özel okullarında önüne geçiren neoliberal sistem, dönüştürme ve kapatılma sürecini de pek çok yönüyle (teşvikler, farklı dönüştürme seçenekleri vs. ile) işverenin ve özel dersanelerin yanında olmaktadır. Oysa asıl üzerinde durulması gereken nokta, özel dersanelerin eğitim sistemi içerisinde sayısal olarak yaygın olmaları, özellikle sınav sistemi açısından vazgeçilmez olmaları yönündeki tartışmaları gündeme getirerek özel dersanelerin dönüştürülmesi ve kapatılması yönündeki işleyişlere karşı tepki geliştirmek değildir. Temelde önemli olan konular, eğitim sistemini ticarileştiren ve metalaştıran ekonomi politik sürecin değerlendirilerek, toplumu ve bireyleri özel dersanelere ya da para karşılığı özel ders şeklindeki uygulamalara sürükleyen, emek gücünü tüm haklarından sıyrarak sadece bir meta konumuna indirgeyen koşulların kendisidir. Bu açıdan Türkiye’de özel

dershanelerin kuruluş süreci ve bugün içinde bulunulan durumlar birbirinden bağımsız olarak düşünülmemelidir.

Türkiye’de özel dershanelerin geçmişi, Cumhuriyet dönemi öncesine dayanmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde, dershaneler ilk statüsünü 1895 tarihli Hususi Mektepler Talimatnamesi ile kazanmıştır. Meşrutiyet döneminde basın ve yayın özgürlüğünün tanınmasıyla özel dershaneler hızla gelişmiştir (Akgündüz, 2012: 38). 1915 yılında yayımlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi (Özel Okullar Yönetmeliği) ile özel dershaneler yasal statü içine alınmıştır. Bu süreçle beraber, başlangıçta fen, lisan, sanat öğretimi için açılan ve bir özel okul gibi işlev gören dershaneler, 1930’lu yıllardan sonra öğrencileri okuldaki derslere yönelik hazırlamaya başlamıştır. 1960’lardan sonra ise, takviye kursları olarak işlev görmüştür (Akgündüz, 2012: 37; Mukul, 2014: 137). Özel dershanelerin eğitim sistemi içinde yer alması, 1965 yılında çıkarılmış olan 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile gerçekleşmiştir. Özel öğretim kurumlarının, kâr amacı güden ticari bir sektör olarak özel dershane ağırlıklı yaygınlaşmaları 1970’li yıllarda gerçekleşmiştir. Aynı zamanda 1970’li yıllar Türkiye’de özel dershaneler ile ilgili tartışmaların yoğun olarak yaşandığı yıllar olmuştur (Demirer, 2011: 443); bu konudaki tartışmalar ise, 24 Ocak kararları ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi sürecinde şekillenecektir. O zamandan bugüne kadar eğitimin sistemi içerisinde özel dershaneler, devletin eğitim alanındaki yetersizliklerinin bir göstergesi olarak eğitim sektöründeki varlığının önemini vatandaşların nezdinde meşrulaştırmıştır (Bacanlı ve Dombaycı, 2013: 8). Türkiye’de bu tarihten önce de üniversiteye giriş sınavı açısından, özel dershaneler eğitim sistemi içerisinde eğitim sistemi içerisinde önemli bir işleve sahiptirler. Ancak Türkiye’de özellikle 1980’lerden başlayarak sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere bağlı olarak eğitim müşterilerinin beklenti ve istemlerinde değişimler yaşanmış ve eğitim hizmetlerine olan talep hem nicelik hem de nitelik olarak artmıştır. Dolayısıyla da eğitim sistemindeki çeşitlenmeler ve üniversite öğretiminin bir sosyal hareketlilik aracı olarak kabul edilmesi üniversite giriş sınavlarının cazibesini artırmış (Şirin, 2000: 387-388) ve bu koşullarda ticarileştirilen eğitim sektöründe özel dershaneler ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır.

Türkiye’de özel dershanelerin öne çıkışı özellikle 1980’li yıllarda kendisini göstermiş olsa da bu tarihten önceki süreçler de 1980’lerdeki gelişmeleri tetiklediği için önemli olmaktadır. 1924 – 1925 yılları arasında hem ilk ve orta öğretim hem de yükseköğretim gören öğrenci sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu durum 1950’li yıllardan sonra derslik ve öğretmen sıkıntısının yaşanması ile birlikte öğrencileri dershanelere yönlendiren koşullara zemin hazırlamıştır. Türkiye’de 1960’lı yılların başında uygulanmaya başlanan üniversiteye giriş sınavı, hem dershanelere giden öğrenci sayılarını gittikçe artırmış hem de sayıları gittikçe artacak bir biçimde büyük-küçük tüm kentlerde, kasabalarda sayısız dershane açılmıştır. Bu dönemde dershanecilik, sadece eğitimciler için değil, az da olsa parasal birikimi olan herkesi için en kârlı yatırım alanı haline gelmiştir. Sonuçta ise eğitim, devletin vatandaşlarına sunmakla yükümlü olduğu temel bir hak olmaktan çıkmış ve okullar, eğitilmiş ucuz insan gücü üreten en verimli üretim alanlarından biri haline gelmiştir (Akgündüz, 2012: 37-38). 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ise, 1983’te özel dershanelerin kapatılması durumu gündeme gelmiştir. Çünkü hem halk hem de meclis tarafından, özel dershanelere fırsat eşitliğini engelleyen ve sadece zengin (üst gelir grubundaki) ailelerin çocuklarına yarayan kurumlar olarak bakılıyordu (Tansel ve Bircan, 2004). Ancak kapatma ile ilgili yasa mecliste görüşülmüş ve reddedilmiştir. Milli Güvenlik Kurulu’nun bu kapatılma kararını veto ederek, 1983 tarihli 2843 sayılı yasayı (625 sayılı yasanın bazı maddeleri değişmiştir) kabul etmesi ile özel dershanelerin, 1984 tarihinden itibaren kapatılması sonucu ortaya çıksa da 2843 sayılı yasa ile getirilen kapatma hükmü iptal edilmiştir. Türkiye’deki eğitim alanında yaşanan bu dönüşümler ve eğitimde yaşanan kriz süreçleri dünya çapındaki kapitalist eğilimler ve neoliberal politikaların eğitim alanını tüm boyutları ile sermayenin denetimine ve hizmetine sokma hedefleri ile ilgilidir. Bu açıdan, 1984 yılında 174 olan özel dershane sayısı, bugün dört binlere ulaşarak tüm Türkiye’ye yayılmıştır (Mukul, 2014: 137- 138).

Türkiye’de özel dershanelerin giderek artması ve eğitim sistemi içerisinde merkezi bir konuma sahip olmaları, dershane sermayesinin zaman içinde farklı örgütlenmelerini oluşturmuştur. Özel dershanelerin örgütlenmeleri, Özel Dershaneler Birliği (Öz-De-Bir), Tüm Özel Öğretim Kurumları Derneği (TÖDER), Güven Dershane Sahipleri Derneği (Güven-Der) ve etüt merkezlerini de kapsayan Özel Öğretim Kurslar,

Dershaneler ve Etüt Eğitim Merkezleri Birliği Derneği (Öz-Kur-Der) olarak faaliyet göstermektedir (Demirer, 2011: 449-450). Ancak Türkiye’deki özel dershaneler için, sermaye sahiplerinin örgütlenmeleri bu şekilde gerçekleşirken, özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin ise herhangi bir örgütlenme altında faaliyet göstermemeleri önemli bir boşluğu ifade etmektedir. Böyle bir durumda, özel dershaneler eğitim sistemi içerisinde gittikçe genişleyen ve önemli görülen bir düzeye ulaşırken sermaye sahiplerinin, işverenin çıkarlarının, emeğin kazanımlarını (tüm sosyal hak ve özgürlüklerini) ticari hırs ve kaygıları için sömürmesini beraberinde getirmiştir. Yine sermaye sahipleri, özel dershanelerin kapatılması veya dönüştürülmesi sürecinden duydukları kaygılar karşısında ortak bir güç olarak hareket etmekte ve örgütleri aracılığı ile özel dershanelerin toplumun ve bireyin geleceğinde ne şekilde olumlu etkiler gerçekleştireceğini, özel dershanelerden vazgeçilmemesi gerektiğini hırslarla çevrili zihinlerinin içerisinde geldiği gibi, yayma olanağı bulmuşlardır. Diğer yanda ise, böyle bir süreç yaşanırken kendilerini savunmasız ve savrulmuş durumda bulan özel dershane öğretmenleri ise, bireysel rekabetin kendilerine yönelik olumsuz etkilerinden de tam olarak sıyrılamamış olduklarından ve örgütlü bir güçle hareket edememiş olduklarından içinde buldukları çalışma koşullarından büyük bir rahatsızlık duysalar da çareyi yine sermayenin gölgesinde aramaya çalışmışlardır. Bir anlamda rekabet, sermaye sahipleri için birleştirici bir güç olarak da ortaya çıkabilirken, aynı rekabet koşulları emek gücünün kaygılarının önüne geçerek bir birlikteliğe “izin vermemiştir”.

Bugün kaçak olarak faaliyet gösterenler hariç, yaklaşık dört bin özel dershane bulunmakta ve yaklaşık 100 bin çalışan istihdam edilmektedir. Ülkemizdeki 16 milyon öğrencinin %8’i dershanelere devam etmektedir (Öz-De-Bir, 2012: 8). Ancak, özel dershaneleri bu kadar yaygınlaştıran ve bunun da temel sebebi olarak sınav yarışını, kamusal eğitim alanında sınava yönelik yetersizlikleri gösteren özel dershanelerin faydasına yönelik düşünce üretimlerinde, dershanelerin, insanlara topluma sunduğu hizmetler açısından “faydaları” savunulurken; kaçak özel dershanelerin önüne geçilememesi, yine bu dershanelerde çalışan öğretmenlerin durumunu da meşrulaştırılmış olmaktadır. Çünkü asıl sorun sınav yarışının, okul eğitiminin yetersizliğinin kendisi değildir; bu koşulları üreten ve ülkeyi kapitalist gidişatlara uyum sağlamaya, neoliberal politikalara kucak açmaya iten süreçlerdir. Yani, özel

dershanelerin eğitim sistemi için bir kurtarıcı rolü ile yansıtılması, toplumu ve bireyleri özel dershanelere minnettar kılma anlayışı ve çabaları bugünkü aşamada da dershaneler ile ilgili “düzenlemelerin” içerisinde gizli kalan çelişkileri göz önünden silip atmaktadır. Çünkü özellikle özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin bugünkü çalışma koşulları, eğitimin her kademesinin hızla piyasalaşma sürecine girdiği 1990’lı yıllardan oldukça farklılaşmıştır. Örneğin, 1980’li ve 1990’lı yıllarda özel dershanelerde çalışan öğretmen profili, günümüzdeki gibi daha çok işsizlik ile ilgili kaygılar ile özel dershanelere yönelen ve işverenin rekabet ve reklam amaçlı işleyişlerinin altında ezilen bir görünüme sahip değildir. Demirer’in de belirttiği gibi (2011: 450), bu yıllarda özel dershaneler, devlet okullarında çalışan, zorunlu hizmet nedeniyle tayini uzak illere çıkmış olan ve çeşitli nedenlerle kamudaki görevinden istifa eden öğretmenler tarafından ikinci bir şans olarak görülmüştür. Ayrıca bu yıllar henüz öğretmenlerin atanma sıkıntısı yaşanmadığı ve kadrolu öğretmen olmak için Kamu Personeli Seçme Sınavı gibi zorlu bir sürecin olmadığı yıllardır. O dönemlerde öğretmenlerin özel dershanelerdeki çalışma koşulları da bugünün sömürü ortamından oldukça uzaktır ve çalışma koşulları, iş ilişkileri açısından daha çok olumlu özellikler taşımaktadır. Ancak, eğitim sektörünün giderek ticarileştirilmesi, istihdam politikalarını etkilemiş ve emek gücü giderek sermayeye daha fazla bağımlı hale getirilmiştir. Aynı şekilde emek gücünün metalaştırılması, sahip olduğu haklara yabancılaştırılmış olması hem eğitimin kalitesini olumsuz etkilemiş hem de eğitim sektöründe farklı istihdam koşullarında (kadrolu, ücretli öğretmenlik gibi) çalışan öğretmenlerin sistemin ürettiği sorunlara karşı birlikte hareket edebilecekleri bir zeminin oluşmasını engellemiştir.

Türkiye’de özel dershanelerin durumuyla ilgili olarak son gelişmeler ise kısaca şöyledir: Bakanlığın daha önce 1 Eylül 2015’te dershanelerin kapatılacağını açıklaması doğrultusunda, 5 Temmuz’daki Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği’nde “dershane” ismi tamamen kaldırılmıştır. Bu değişiklikle birlikte yönetmeliğe, ‘Temel lise’ kavramı girmiştir. Yönetmeliğin konuyla ilgili maddesinde, dönüşüm programı ve temel lise kavramı ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Dönüşüm programı, 14/3/2014 tarihi itibarıyla kanun hükümlerine göre dershane veya öğrenci etüt eğitim merkezi olarak faaliyet göstermekte iken 1/9/2015 tarihine kadar özel öğretim kurumuna dönüşmek isteyenlerin başvuru süreçlerinin, değerlendirme kriterlerinin, kurucuların dönüşmek

istedikleri okul ve kurum ile dönüşümü tamamlayacakları süreye ilişkin taahhütlerinin yer aldığı programı ifade etmektedir. Temel lise ise, Kanunun geçici 5'inci maddesi kapsamında dönüşüm programına alınan kurumların kurucuları tarafından açılan ve faaliyetleri 2018-2019 eğitim öğretim yılının sonuna kadar devam eden ortaöğretim özel okullarını ifade etmektedir (hukukihaber, 2014). Türkiye'de dershaneden özel okula dönüşen ilk temel lise, Özel Bingöl Boğaziçi Temel Lisesi olmuştur. Bu kurum da temel amacını, özel dershanelerin de sıkça vurguladığı söylemleri ile desteklemektedir ve öğrencilerini en iyi yere taşımak olarak hedefini ifade etmektedir (ilkehaberajansi, 2014). Dolayısıyla dönüşüm süreci, aslında özel dershanelerin biçimsel ve teknik olarak işleyişlerindeki bir takım değişimleri belirtmektedir. Bu nedenle de eğitim sisteminde köklü bir dönüşümün yaşanmadığı görülmektedir. Çünkü özellikle sınava hazırlık vurgusunun, dershanelerin “dönüşüm” sürecinde öneminden, reklam etkisinden hiçbir şey kaybetmediği görülmektedir.

2.3.2. Türkiye’de Özel Dershaneciliği Tetikleyen Faktörler

Türkiye’de özel dershanecilik, eğitim sistemi açısından eksik ve tamamlayıcı pek çok boyutları ile tartışılırken, özel dershanelere duyulan ihtiyacı besleyen pek çok faktör de art arda sıralanmaktadır. Özellikle de özel dershanelere yönelme sebebi olarak üzerinde en çok durulan konu sınav sistemi olmaktadır. Ancak asıl önemli olan konulardan biri sınav sisteminin kendisi ya da eğitim sisteminin her kademesinde sınavların yapıyor olması değildir. Bundan daha önce tartışılması gereken konu, sınav mekanizmasının ya da sınav sisteminin hizmet ettiği ekonomik-politik sistemin kendisidir. Bu açıdan devlet okullarına aktarılan kaynakların azaltılmasıyla birlikte, devlet okullarının olanakları giderek sınırlanmış ve bu durum devlet okullarındaki eğitim kalitesinin düşmesine neden olmuştur (Gök, 2005). Yaşanan bu süreç, Demirel’in de belirttiği gibi (2011: 448), özel dershanelere yönelme çabalarını, eğitime verilen önemin göstergesi haline getirmiştir. Hem maddi hem de manevi anlamda özel dershanelerin bireylerin yaşamında önemli bir yer edinmiş olması ile dershaneler, yaşamın hemen her alanına yayılmış olan rekabet koşullarında başarının anahtarı olarak görülmüştür. Türkiye’de üniversiteye giriş sınavının, bir öğrencinin hayatı için önemi göz önüne alınırsa, özel dershanelere gidemeyen öğrencilerin kendilerini daha sınava girmeden yenik hissetmeleri, başarısızlık hissine kapılmaları gibi (Gök, 2005: 105)

aileleri de olumsuz etkileyen durumlarla karşılaşmaktadır. Çünkü başarısızlık hissi ya da sonucu ile özel dershanelere gidememiş olma durumu arasında kurulan güçlü bağ, aileleri ve öğrencileri karşılaşılan olumsuz durumlardan kendilerini sorumlu tutma duygusuna sürüklemiş olmaktadır. Bu rekabet yolculuğu, sınav odaklı eğitim sisteminin yarışmacılarını, adil olmayan koşullarda (hem kamusal eğitimin yetersizleştirilmesi hem de gelir düzeyine göre çeşitlenmiş dershaneler) ve para ödeyerek aldıkları “eğitim hizmetinde” neoliberal bireylere dönüştürmüştür (Demirer, 2011). Bu nedenle de eğitim sisteminin ticarileştirilmesinde gerçekleştirilecek her adım, neoliberal bireyler tarafından desteklenecek girişimler ve işleyişler olacaktır.

Türkiye’de özel dershanelerin büyük çoğunluğu sınavlara hazırlık işlevi görmekte ve özel dershanelere duyulan talep de genellikle sınavlar üzerinden tartışılmakta ve açıklanmaktadır. Bu nedenle de özel dershanelerin yaygınlaşması ile eğitim kademeleri arasındaki geçiş sınavları arasında doğrudan bir ilişkilendirme kurulmaktadır. Ancak böyle yaklaşım, sınavlar olmazsa özel dershanelerin de olmayacağı, ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir (Özoğlu, 2011). Çünkü sınavlar dışında özel dershanelere duyulan talebi etkileyen pek çok faktör (sosyal, ekonomik, psikolojik, siyasi) söz konusudur. Aslan’ın (2013) dershanelerin eğitim alanındaki yeri ve algısı üzerine yaptığı çalışmada katılımcıların görüşlerine göre, özel dershanelerin öğrenciler üzerinde özellikle motivasyonu artırma, güven duygusu sağlama, hedef belirlemede yol gösterme gibi daha çok kaygı ve stres durumlarını yatıştırabilecekleri konularda olumlu etkilerinin olduğu belirtilmiştir. Ancak böyle bir durum aynı zamanda özel dershanelerde işverenlerin, dersane öğretmenlerini de kâr hırslarına ortak ederek öğrenci ve velilerin eğitim sistemi konusunda yaşadıkları sorunlara, kaygı, stres gibi durumlara gerçek anlamda ya da samimi olarak çözüm geliştirmelerinden çok, pek çok sorunu daha da derinleştiren koşulları (özel dersane ücretlerinin aileler üzerinde oluşturduğu yükler, veli ve öğrencilerin giderek artan beklentileri ve bu beklentilerin gerçek anlamda eğitimde bir kalite ve verimliliğe dönük işleyişlerle sunulmaması gibi) da üretmiş olmaktadır. Dolayısıyla öğrenci ve velilerin özel dershaneler için müşteri olarak tanımlanması, onların sorunlarının çözümüne yönelmeyi değil, kendilerine duyulan ihtiyacı artırmayı gerektirmiştir.

Türkiye’de özel dershanelere yönelme sebepleri ve eğitimde piyasalaştırmanın meşrulaştırılması, eğitim sisteminin sınav odaklı olması, sadece eğitim politikaları üzerinden değerlendirilemeyecek kadar geniş kapsamlı konulardır. Çünkü eğitim sisteminin istihdam politikaları ile ilişkisi, Türkiye’de özel dershaneleri ortaya çıkaran koşulların toplumsal ve bireysel yaşam alanında rekabet, yarışma ve tüketim kültürünü inşa etmedeki rolleri, kamusal eğitim sistemindeki aksaklıklar ile bireylerin gelecek kaygıları arasındaki ilişkinin piyasa mekanizması için önemi, ahlaki ve insani değerlerin değersizleştirilmesi ile özel dershanelere bir anlamda kendi başlarına hareket edebilme serbestliğini tanıyan sistemin yaygın hale getirmiş olduğu uygulamalar arasındaki ilişki gibi daha pek çok işleyiş ve durum üzerinden sıralayabileceğimiz konuların temelinde, kapitalist küreselleşme süreci kapsamındaki ideolojik, ekonomik ve siyasi belirlemelerin, toplumsal ve bireysel yaşamı neoliberal ilkeler çerçevesinde dönüştürme politikaları yer almaktadır. Bu nedenle de aşağıda yer verdiğimiz, Türkiye’de özel dershaneciliği tetikleyen faktörler, özel dershanelerin bir sebebi değil, özel dershaneciliğin sürdürülmesinde rol oynayan işleyişler, mekanizmalar olarak değerlendirilmiştir.

2.3.2.1. Türkiye’de Merkezi Sınav Sistemi ve Kamusal Eğitim Sisteminde Aksaklıklar

Eğitim sisteminin sınav odaklı olması, sınav sisteminde sürekli yapılan değişiklikler kamusal eğitimdeki aksaklıkların nedeni olduğu kadar, kamusal eğitimin aksatılması doğrultusunda işletilen politikaların da bir sonucu olarak karşımızda durmaktadır. Eğitimin paralılaştırılması, emek gücünün, veli ve öğrencilerin eğitimde ticari işleyişler içinde yer alma çabaları ve bu işleyişlerin en önemli hedeflerinden biri olarak yoksulluğun temerküzü, neoliberal sistemin eğitim üzerindeki en önemli etkileridir. Çünkü zenginliğin belli ellerde toplanması, yoksullaşmanın derinleşmesi ve artması ile doğru orantılıdır. Bu nedenle Türkiye’de eğitim sisteminin durumu bu anlayışa hizmet etmektedir. Hayata dair hedeflerini ticarileştirilmiş ve metalaştırılmış eğitim sistemine bağlamış olan öğrenciler ve ailelerin çıkmazı, bu yapıdaki eğitim sisteminin sınıfsal dengesizlikleri ve eşitsizlikleri ürettiğinin önemli bir göstergesidir.

Eğitim sisteminde süregiden aksaklıklar ve eşitsizlikler, bu sorunlardan etkilenen öğrencileri ve aileleri özel dersanelere yöneltmektedir. Örneğin, okullarda öğretmen kalitesi, öğretmen sayısı, sınıf mevcudu, fiziksel altyapı gibi pek çok konuda bölgelere, illere ve il içerisindeki yerleşim yerlerine göre ciddi farklılıklar söz konusudur (Özoğlu, 2012: 50). Bu farklılıklar üniversiteye giriş sınavı açısından değerlendirildiğinde ise özel dersaneler, kamusal eğitim alanındaki aksaklıklar karşısında topluma ve bireylere bir çare arayışı olarak görünmektedir. Ancak bu özel dersaneler de sunulan eğitim hizmetinin ve emeğin “kaliteli” olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü özel dersanelerin kendi içinde de farklı gelir gruplarına yönelik ayrışmalar vardır ve gerçek olan şudur ki, özel dersaneler eğitim sistemindeki çarpıklaşmaları yok edici ya da azaltıcı bir amaca yönelik hizmet vermemektedirler. Kamudaki eğitim sisteminin eksik ve eşitsizliğe dayalı yönlerinin özel dersaneler aracılığıyla giderilmeye çalışılması, formel olanın enformel olanı üretmesi ile ilgili bir durumdur. Çünkü devletin izlediği eğitim politikası ve aynı şekilde emek gücünün koşulları ile ilgili işleyişleri kapitalist mekanizmalara bağımlı olduğu için, kamu kesiminin ve emekçilerinin nicel ve nitel anlamda yetersizleştirilmesi, eğitimde enformel biçimleri ve emek sömürüsünün sürekliliğini özel dersaneler şeklindeki pek çok yönüyle ve uygulamaları ile yasal olmayan, denetimsiz bırakılan kurumların varlığını üretmekte ve bu kurumları kamusal eğitimin önüne geçirmektedir. Amaçlanan ise, eğitim sisteminin piyasalaştırılması ile sömürü sermayesinin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılmasıdır.

Türkiye’de özel dersane sektörünün yıllık cirosunun tahminlere göre iki milyar dolara yaklaştığı düşünülürse, dersane sektörünün eğitim sistemi içerisinde işgal ettiği konumun büyüklüğü de anlaşılmış olmaktadır. Eğitime yeteri kadar kaynak aktarılmaması ve bu durumun yansıması olarak, devlet okullarında yeterince nitelikli eğitim verilmemesi, sınavlara hazırlanma açısından kamudaki eğitimin ve öğretmenlerin yetersiz bulunması özel dersaneleri okullara alternatif kurumlar haline getirmiştir. Özel dersaneler, her öğrenciye sınav kazandıran ve üniversiteye girişi vaat eden kurumlar olarak görülmektedirler (Mukul, 2014). Öğrencilere ve aileleri özel dersanelere yöneltten bu tarz vaatler, hiçbir şekilde özel dersanelere meşruluk kazandırmamaktadır. Çünkü özel dersanelerin temel amacı kaliteli, verimli bir eğitim hizmeti sunmak değildir, insanların gelecek hedefleri ve hayata dair umutları üzerinden reklam yapmak,

kurumlar arası rekabeti güçlü tutmak ve bu şekilde eğitimin içeriğini ve biçimini ticari kaygılarla sömürerek daha fazla kâr elde etmektir. Üniversiteyi kazanmanın yolunun özel dershanelere gitme durumu ile ilişkilendirilmesi ve kamusal eğitimin bu konudaki yetersizliğinin eleştirilerek özel dershanelerin varlığının desteklenmesi, eğitim ile ilgili yaşanan sürecin eksik değerlendirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla özel dershaneler, sınav sistemi göz önüne alındığında eğitimde fırsat eşitliğini sağlayan kurumlar değildir. Örneğin, hem üniversitelerin kontenjanları hem de üniversite sonrasında mezunların istihdam durumu göz önüne alındığında özel dershanelerin eğitim alanındaki “olumlu katkıları” tartışılır olmaktadır.

Özel dershanelerin artışında yükseköğretime ulaşım hedefinin etkili olması kadar, özellikle son yıllarda öne çıkan akademik sınavlar da (Açıköğretim, Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı, Tıpta Uzmanlık Sınavı gibi) üniversiteye giriş amacı dışında özel dershanelerin sayısını artırmıştır. Özellikle kamuda kadrolu olarak atanmanın bireyler için önemi düşünüldüğünde (özel sektördeki çalışma koşullarının zorluğu açısından), Kamu Personeli Seçme Sınavı’na hazırlık dershaneleri, diğer akademik dershanelere göre sayıca daha fazladır. Ülkemizde özel dershanelere yönelik talepler, genellikle sınavlar üzerinden açıklanıp- tartışıldığından, özel dershanelerin bir sektör olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşması eğitim kademeleri arasındaki geçiş sınavları ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle de sınavların kaldırılmasıyla özel dershanelere talebin olmayacağı varsayılmaktadır (Özoğlu, 2012: 48-49). Ancak her ne kadar özel dershanelere olan talepler eğitim sistemindeki sınavların yoğunluğu ile ilişkilendirilse de, sınavların kalkmasının özel dershanelerin de sonunu getireceği düşüncesi de dar kapsamlı bir yaklaşım olmaktadır. Çünkü merkezi sınavlar kalksa da bunu yerini çeşitli uygulamalar alacaktır ve aynı şekilde özel dershaneler kapatılsa ya da dönüştürülse de bu onların işleyiş mantığının bir eleştirisi olarak ortaya konmayacaktır. Yani dönüşüm olarak adlandırılan süreç, daha çok uygulamada birtakım farklılıkları getirmiş olacaktır. Çünkü devletin izlediği neoliberal politikaların bir gerekliliği olarak eğitimde özelleştirmeden vazgeçilmediği ortadadır ve merkezi sınavların kaldırılması da aslında özelleştirme ve ticari işleyişlere daha fazla olanak sağlayacak, sınav yerine geçebilecek birtakım uygulamaların (belirli aralıklarla

performansın ölçülmesi, denetlenmesi gibi), sınav sisteminin eleştirisi şeklinde topluma aktarılarak meşrulaştırılmasına olanak vermiş olacaktır.

Özel dersanelerin durumu ile ilgili süreçte sona gelinmişken, bununla birlikte/paralel ele alınan bir diğer konu da üniversiteye giriş sınavına yönelik değişimler ile ilgilidir. Özellikle son yıllarda sınav sorularının çalındığı yönündeki tartışmalarla birlikte, büyük bir adaletsizlik yarattığı düşünülen (ya da adaletsizliklerin boyutları dikkat çekici boyutlara ulaşmış olduğundan) üniversiteye giriş sınavları ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Bu nedenle de sınavların kaldırılmasından yana olanlar olduğu gibi, sistemin tamamen değiştirilmesi, tek sınav yapılması, olgunluk sınavı ve merkezi bir sınav yapılması, merkezi yerleştirmenin kaldırılması yönünde konuyla ilgili çeşitli görüşler hâkim olmaktadır (ideal-dergisi, 2012). Yeni sisteme göre öğrenciler 11. sınıfta, kişisel ilgi ve tercihlerine göre Türkçe-Sosyal, Türkçe-Matematik, Matematik-Fen ve Dil alanlarından birini seçecekler ve 12. sınıfta öğrencilerin alanlarına göre aldıkları her temel dersin birer yazılısı MEB tarafından merkezi olarak yapılacaktır. Sınavların not ortalaması ile öğrencinin kişisel becerileri hesaba katılarak, öğrencilerin üniversiteye geçiş puanı hesaplanacaktır. Kişisel beceriler ise, spor, kültür, sanat gibi aktivitelerin yanı sıra bilgi yarışması gibi etkinlikleri de kapsayacaktır. Ayrıca kapısında yığılma olan üniversitelere öğrencilerin yerleştirilmesinde, öğrencilerin üniversiteye geçiş puanlarının yanı sıra üniversitelerin kendi yapacağı sınav da etkili olacaktır. Üniversiteler tüm fakülteleri için tek bir sınav yapabileceği gibi, her fakülte öğrencilerin alımında kendi sınavlarını da yapabilecektir ve burada açık uçlu soruların açıklamaları ya da çözümleri üzerinden öğrencilere puan verilecektir (egitimgundem, 2014). Üniversiteye geçişteki yeni düzenlemeler, eğitim sistemini merkezi sınav sisteminin tek boyutlu uygulamalarından sıyrarak, öğrencilerin kazanımlarının ve niteliklerinin ön plana çıkarılmasında daha etkin bir model olsa da, öğrencilerin hedefe ulaşması yolunda gösterecekleri performansın ne ölçüde adil bir biçimde gerçekleştirilmiş olacağı da önemli bir konudur.

Eğitim sistemindeki işleyişler ile ilgili pek çok belirsizlik söz konusudur. Çünkü hem özel dersanelerin dönüştürülmesi politikasında yaşanan süreç hem de üniversiteye giriş sistemindeki değişiklikler ile ilgili açıklamalarda her ne kadar, değişimin gerçekleşeceği tarih belirtiliyor olsa da eğitim sistemi ile ilgili sağlam ve çok

boyutlu (kurumlar, veli, öğrenci, öğretmenler ile ilgili durumların belirlenmesi gibi) bir alt yapı oluşturulmadığı için, eğitime dair işleyişler bir kaos ortamı oluşturmaktadır. Yani bireyler neyin, hangi uygulamanın ya da hangi kurumun varlığının kendileri için faydalı olup olmadığını anlamlandırmada güçlük yaşamaktadırlar. Bunun da nedeni gerçek anlamda uygulanan politikaların içeriğinin eğitime ve bireylere, emeğe verilen değer üzerine biçimlendirilmemiş olmasıdır. Çünkü kamusal eğitim sisteminin iyileştirilmesi yönünde bir politika izlenmemekte, eğitimde piyasalaştırmanın daha verimli yollarının aranması çabası içerisine girilmektedir. Ancak toplumun ve bireylerin de kamusal eğitim alanını “işe yaramaz” olarak görmeleri de eğitimde ticarileşmenin kanıksanması olarak, eğitim sektörünün piyasalaştırılmasında destekleme mekanizması rolünü belirtmektedir.

Eğitim sisteminde düzenlenmesi ve dönüştürülmesi gereken konuların başında, eğitim sistemi aracılığıyla neoliberal ilkelerin yaşamda egemen hale gelmiş olan politikalarının çürütülmesi gelmelidir. Örneğin, farklı gelir gruplarına göre çeşitlenmiş olan (zincir, yerel, butik dersane türleri gibi) ve sözde her gelir düzeyindeki öğrencilere eğitim hizmeti sunan özel dersaneleri özel okullara dönüştürme ve bunun arkasındaki samimiyetsizliği örtmek için de yükseköğretime giriş sınavı ile ilgili olarak merkezi sınav sisteminden vazgeçilmesi yönündeki politikalar üzerinden gösterilen sermayeye ve piyasalaştırılan eğitim alanı üzerinden beslenen sermaye sahiplerine gösterilen hassasiyetler yerine, eğer eğitim sistemi gerçekten temel bir kamu hakkı olarak tanımlanmış ve uygulanmış olsaydı asıl hedefler, ana dilde eğitim hakkını savunmak ve bununla ilgili düzenlemeler üzerinde yoğunlaşılması, eğitimde bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesi (eğitim olanaklarının her gelir grubuna ya da her bölgeye adil ve eşit düzeyde ulaşmasına yönelik politikalar üretilmesi), öğretmenlik mesleğinin özel dersaneler dışında da (özel okullar ve diğer istihdam biçimleri açısından) ucuz emek gücü olarak görülmesinin önüne geçilmesi gibi toplumun belli bir kesimine değil, toplumsal yarara hizmet eden bir içerikte belirlenmiş olacaktı.

2.3.2.2. Öğretmen İşsizliği (Kamuda İstihdam Kısıtlılığının Etkileri)

Küreselleşmenin yeni paradigması olan bilgi toplumu çağında, kamuda istihdam kısıtlılığının öğretmen işsizliğini üreterek, sermaye sahiplerinin daha fazla kâr isteğine ve ucuz emek gücü bolluğuna duydukları açlığa cevap verebiliyor olması, kendi içerisinde pek çok çelişki bulundurmaktadır. Aslında küreselleşme ve bilgi toplumu daha önce de belirttiğimiz gibi, kapitalizme içkin süreçlerdir. Ancak bilgi toplumu süreci, özellikle eğitime dair işleyişlerin yenden düzenlenmesi doğrultusundaki politikalara öncelik verilmesi gerekliliği ile ortaya çıkmıştır. Eğitime duyulan ilgi ise bilgi toplumunda, neoliberal söylemlerde geçtiği gibi çağdaş, modern, toplumu ve bireyi daima ileriye taşıyan amaçlarla belirlenmiştir. Bilgi toplumu sanayi sonrası toplum biçimi olarak, toplumlar ve bireyler arasında sosyo-ekonomik düzeyde eşitsizliklerin derinleştirilmesine ve bu derinliğin ideolojik söylemlerle üstü kapalı hale getirilmesinde eğitim alanında metalaştırılması, beyaz yakalı emeğin işçileştirilmesi, eğitim sektöründe alıcı-satıcı ilişkilerinin geliştirilmesi şeklindeki işleyişlere hizmet etmektedir. Ancak bilgi toplumu politikalarının her ülke için aynı hedefleri içinde barındırmadığı bir gerçektir. Çünkü teknolojik yeniliklerde, bilgi üretiminde ve dağıtımında etkin olan ülkelerin diğer ülkeler üzerindeki egemenliği, bilgi toplumunda ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin farklılaştırılmasında önemli bir ölçüttür. Dolayısıyla da hem kamu hem de özel sektörde esnekleştirme, güvencesizleştirme, kuralsızlaştırma, örgütsüzleştirme gibi neoliberal ilkelerin belirleyici olması, eğitim sektörü açısından öğretmenlik mesleğinde emeğin parçalanmasını ve metalaştırılmasını gündeme getirmektedir. Ancak toplumsal alanda yaşanan dönüşümlerin, kamusal eğitim sistemindeki aksaklıklar, eğitim sisteminde ticarileştirme politikalarının etkinleştirilmesi, eğitim sisteminde sınav odaklı başarının ölçülmesi ya da yarışmacı, rekabetçi sisteme daha iyi hizmet sunabilecek biçimde eğitimde başarının ölçütünün yerini merkezi sınavlar dışında öğrencilerin belli alanlarda gösterecekleri performansların (bireysel performansı etkileyerek başarıya ulaştıracak konularda öğrencilerin ve ailelerin bilgi ve pratikleri satın alabilme güçleri önemli bir belirleyici olacaktır) belirleyecek olması sadece öğretmen işsizliğini daha da artacak boyutlar da etkilemekle sınırlı kalmayacağı gibi, diğer meslekler açısından da istihdam politikalarını ve çalışma koşullarını giderek daha fazla neoliberal işleyişlerin pençesine tutturmuş olacaktır.

Küreselleşme ve rekabet koşullarının yaşamın her alanını sarmış olduğu bir süreçte, eğitim sisteminin dönüştürülmesi, özelleştirilmesi doğrultusunda atılan adımlar tüm çalışma yaşamını etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle 1980'lerden bu yana ucuz emek gücü bolluğunun oluşturulması amacıyla sürdürülen politikaların, eğitim sistemi üzerindeki etkileri hem öğretmenlik mesleğini nicel ve nitel boyutları ile etkilemiş hem de kamu hizmetlerinin piyasalaştırılmasının eğitim sistemindeki uygulamalarla desteklenmesi ile birlikte standart-dışı çalışma ilişkilerine meşruluk kazandırılmıştır. Dolayısıyla da işgücü ve istihdam ilişkisindeki yapısal dönüşümler ile kısmi süreli, bağımsız çalışma, geçici istihdam biçimleri pek çok ülkede hızla artmıştır (Ekin, 1996). Bu koşulları eğitim alanı açısından değerlendirdiğimizde, özellikle emek gücünü kuralsızlaştırma, güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme gibi pek çok biçimsizlikle karşı karşıya bırakan dönüşümlere, neoliberal ideolojinin söylemleri ile verimlilik, başarı için rekabet, çeşitliliğin (eğitimde ticari kurumların artması ile) sağladığı daha kaliteli eğitim olanakları şeklinde anlam yüklenmiş olmaktadır. Bu nedenle de eğitimin enformelleşmesi ile çalışma yaşamının ve emek gücünün enformelleşmesinden ayrı düşünülemez. Bu açıdan istihdam yapısındaki enformelleştirme ile gelir güvencesizliği, düşük ücretli çalışma, ücret esnekliği ve ücret farklılığı, yoksullaştırma teşvik edilirken, görünürdeki en önemli çelişkilerden biri de formel istihdam içerisinde yer alan emek gücü için de bu sorunların geçerli olmasıdır (Erdut, 2005). Ancak formel istihdam ile de yoksulluk kısır döngüsünün kırılmaması bir çelişkinin ötesinde, amaçlanmış olan bir durumdur. Çünkü eğitim alanında çalışanlar ya da diğer meslek gruplarında çalışanlar açısından emek gücünün parçalanması, enformel ve formel istihdam alanlarında çalışan emek gücünün koşullarını belirsizleştirmekte, her iki alanda da emek gücü kendi kazanımlarına sahip olabilmenin yolunu birbirleri ile rekabet edebilme güçleri ile arar hale gelmektedir.

Eğitim alanında çalışan emek gücü açısından, Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin ve eğitim sektörünün durumu izlenen özelleştirme, metalaştırma politikaları doğrultusunda her yönüyle tartışmalara açık önemli sorun haline gelmiştir. Öğretmenlik mesleğinde işsizlik sorunu her geçen gün artarken, özellikle bu sorunu kendi lehine çeviren özel dersaneler için, işsizlik sorunu ile boğuşan öğretmenler ucuz emek kaynağı oldukları gibi, özel dersanelerin reklam ve rekabet odaklı eğitim anlayışları ile

daha fazla müşteri çekebilme amaçlarının da en önemli parçası konumundadırlar. Bu nedenle de öğretmenin temel görevi öğrenmeyi sağlamak değil, sadece öğretmenlik sorumluluklarına bağlı kalmayarak çalıştığı kuruma daha fazla veli ve öğrencinin kayıt olmasını sağlayacak rollere uygun davranabilmesidir. Ayrıca eğitim fakültesi mezunları dışında, fen-edebiyat fakültesi mezunlarının da kamuda istihdam sorunları ile karşı karşıya kalmaları, dolayısıyla da işsizliğin artan boyutları, özel dersaneler için emek maliyetini ucuzlatan bir işlev görmüş olmaktadır. Öğretmen yetiştirme ve atanması konusunda yaşanan sorunlara öğretmenlik alanı dışındaki bölümlerin istihdam sorunun da eklenmesi ve özel dersanelerin kendi aralarındaki rekabet kaygıları, bireylere öğretmenlik dışındaki sorumlulukların yüklenmesi, mesai sürelerinin artırılması, işsizlik tehdidi ile ücret düşüklüğünün emek gücüne kabul ettirilmesi şeklindeki çarpık işleyişler devletin izlediği neoliberal eğitim politikalarının ve beslemiş olduğu eğitim amaçlı olmanın dışında kâr bağımlılığı peşinden koşan kurumların sömürden kendilerine düşecek payı kapışma sahnelerinin göstergesi olmaktadır.

İşsizlik, Türkiye’de öğretmenler arasında belirgin bir artış göstermektedir. Öğretmen istihdamında yaşanan sorunlar, iktisadi akılcılığın egemen hale gelmiş olduğu eğitim sektöründeki dönüşümler ile ilişkili olmaktadır. Öğretmen adaylarının, mezunların sayısı artarken, istihdam oranı benzer bir artış göstermemektedir. Öğretmen yetiştirme ve istihdamında bir planlama eksikliği görülmektedir. Bu açıdan, 2009 yılında Yüksek Öğretim Kurulu’nun (YÖK) fen-edebiyat fakültesi öğrencilerine pedagojik formasyon hakkı tanınmıştır. Bu hak, 2010’da ise fakülte ayrımı olmaksızın, bazı gerekli koşulları yerine getiren öğrencilere ve mezunlara da tanınmıştır (Şahin, 2011: 1168-1169). Ticarileştirmeye dönük işleyişlerin üniversiteler aracılığıyla sürdürülmesi eğitim kalitesinin düşmesi, bilime, bilgiye verilen değerın sarsılması şeklinde yorumlanabileceği gibi, üniversitelerin bağımsızlığı önemli ölçüde zarar görmektedir. Bu nedenle devletin, her dönem yeni ve sayıca daha fazla olacak biçimde işsizleri üretmesine üniversitelerin katkıları büyük olmaktadır. Türkiye’de eğitim ve istihdam politikalarındaki tutarsızlıklar nedeniyle üniversite mezunu işsizlerin sayısı artarken, işsizlerin büyük bir kesimini de öğretmenler oluşturmaktadır. Devlete kadrolu olarak atanmanı zorlaşması ise, öğretmenleri özellikle özel dersanelerde çalışmaya yönlendirmiştir. Giderek artan atanamayan öğretmenler, özel dersanelerde işverenler

için devlet eliyle sağlanan ucuz işgücünü ifade etmektedirler. Özel dershanelerdeki çalışma koşulları, iş ilişkileri öğretmenlik sorumluluklarından uzak olduğu için ve MEB'in dershaneler ile ilgili kanununda yasal olarak belirlenmiş ve özel dershane öğretmenlerini kapsayan işleyişlere (sosyal, ekonomik, özlük hakları) uyulmadığı için (özel dershanelere yapılan denetimlerin niteliksizleşmesi, MEB'in özel dershanelerdeki çarpık işleyişleri kabul etmesi ve bir anlamda da desteklemesi anlamına gelmektedir), özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin temel sorumlulukları, çalıştıkları dershaneye daha fazla öğrenci- müşteri kazandırabilmeleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bu nedenle de öğrenciler ve aileler, dershaneler arası rekabet, reklam ve ticari hırslarla öğretmen kimliğini ve emeğini sömüren işverenin öğretmenlere ders dışı sorumluluklar yükleyerek, özellikle de zorunlu ve birebir etütlerin yaygınlaştırılmasını desteklemekte, kendi sömürüme durumlarına öğretmenlerin sömürülmesi üzerinden katkıda bulunmaktadır.

Kapitalist bilgi toplumu çağında eğitime ve çalışmaya (burada çalışma, insani ve yaşamsal kazanımlarından arındırılmış, hissizlik ve duyarsızlıkları yaşatma, oluşturma çabasında sürdürülen iş ilişkilerini ifade etmektedir) yapılan vurgu, işsizlik kaygısını artırarak eğitimin her kademesinde eğitim hizmetlerinin satın alınmasını, pazarlanmasını desteklemiş olmaktadır. Bu konu açısından, öğretmen işsizliğinin araçsallaştırılarak özel dershanelerin arz ve talep koşullarını olumlu yönde etkilemesi, eğitimin piyasalaştırılması ve emeğin metalaştırılması sürecinde işsizleştirme politikalarının, sermaye sahipleri lehine sunmuş olduğu fırsatlar, kapitalist sistemin yenedünya düzeni kurgusunda önemli görülen çalışma ideolojisi ile desteklenmektedir. Bu durum işsizliğin bireyselleştirilmesini ve işsizlikle ilgili tüm etkenlerin yıkıcı sonuçlarını bireysel başarısızlıklar üzerine temellendirmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla çalışma ideolojisi, çalışma ve bireysel mutluluk, işsizlik ve sosyal dışlanma, “iyi çalışma” ve toplumsal kabul, başarılı olma şeklinde bir ilişkiler ağı belirlemiş olmaktadır (Gorz, 2007). Örneğin, üniversiteye girebilmek için özel dershanelerin bir gereklilik olarak sunulması, aynı şekilde mezuniyet sonrası iş kaygıları için de bireyleri, devlete atanabilmek için KPSS kurslarına ya da diğer akademik kurslara (ALES, Yabancı Dil Bilgisi Seviye Belirleme Sınavı/YDS gibi) yönlendirmektedir. Bu süreç içerisinde ise bireyin işsizlik ile karşılaşması, yaşadığı sıkıntıların, maddi ve manevi

zorluklarla satın aldığı eğitim hizmetlerinin bir anda arka plana atılarak “suçlu birey” algısının öne çıkmasına neden olmaktadır. Bu suçlu birey, işsizlik durumları ve yaşadığı kaygılar karşısında kendinde toplamış olduğu nitelikleri, kazanımları, emeği maliyet unsuru olarak değerlendiren özel sektör girişimcilerine ucuz ve giderek daha da ucuz olarak pazarlayabilme çabasıyla yitirmiş olmaktadır. Bu nedenle de özel dersanelerde, öğretmenlerin maaşları giderek düşerken, çalışma koşulları ise bir o kadar zorlaşmıştır. İşveren için oldukça ucuza çalıştırabildiği emek gücünün bollaşması, özel dersanelere öğrenci ve velilerin ilgisini çekebilecek, “kamudaki eğitim yetersizliklerine cevap verebilecek” (bu konu bir reklam aracı olarak kullanılmaktadır), öğrencilerin ve velilerin sonsuz hizmetlerden faydalanabilecekleri biçimlerde emeğin piyasalaştırılmasını ve birbiri ile rekabetini giderek artan boyutlarda öne çıkarmıştır. Özel dersanelerdeki eğitimin anlayışının ve öğretmenlik mesleğinin belirttiğimiz şekilde ticari ilişkiler ile belirlenmiş olması Gök’ün de belirttiği gibi (2005), öğretmen kimliğine ve sorumluluklarına önemli ölçüde zarar vererek, eğitimde piyasalaştırmanın ve emek sömürsünün çeşitli yönleri ile artmasına hizmet etmektedir. Özellikle özel dersanelerde çalışan emek gücünün örgütlülüğünün elinden alınması, özel dersane öğretmenlerinin eğitimde piyasa ilişkilerinin gelişmesine karşı çaresiz bırakılmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla ücretler, yoğun çalışma süreleri, öğretmenlik dışında tamamen müşteri ve satıcı arasındaki ilişkilere uygun belirlenmiş sorumluluklar karşısında örgütlenme hakları elinden alınmış ve en önemlisi örgütlü olmanın dersane öğretmenlerinin gözünde önemsizleştirilmiş olması emek gücünün, özel dersane sisteminin kuralsız, güvencesiz ilişkilerine bağımlı olmasına neden olmuştur.

2.3.2.3. Girişimcilerin Özel Dersanelere Olan Talebi Artırmadaki Roller

Türkiye’de eğitim sistemindeki aksaklıklar, eğitim alanının sermaye ve piyasanın kuralsız ve belirsiz güç ilişkilerine teslim edilmiş olması, eğitimin bir rant aracı olarak belirlenmesi ve işletilmesi şeklindeki uygulamalar, özel dersaneleri eğitim sisteminin temel unsuru olarak konumlanmışken, özel dersane girişimcileri ise tüm bu çelişkileri, eğitim sistemindeki yapısal çarpıklıkları daha da besleyen uygulamalar ile veli ve öğrencileri özel dersanelere yöneltme çabası içinde olmuşlardır. Bu nedenle de özel dersanelerden önce eleştirilmesi gereken konu, özel dersane koşullarını üreten,

girişimcilere emek gücünün sömürülmesi fırsatını veren ve veli ve öğrencilerin bu sömürünün hem destekleyicisi hem de sömürüleni durumuna düşmesine neden olan devletin kamusal alanlarındaki sorumluluklarından vazgeçme süreci olmaktadır. Devletin kamu yararını gözetmeksizin toplumsal yaşamdan giderek daha fazla çekilmesi, eğitim yönetiminin piyasa beklentileri doğrultusunda kurgulanmasına neden olmuştur. Bu durum, eğitim sektörünün piyasalaştırılması ile toplumsal tabakalar arasındaki eşitsizliği derinleştirmiş olmaktadır (Şentürk, 2010). Dolayısıyla özel dersane girişimcilerinin reklam ve rekabet kaygılarının arka planında, bireylerin ve toplumun içinde bulunduğu ve giderek daha fazla eşitsizlik ve adaletsizliklerin arttığı bir yaşamda, özellikle kamudaki eğitimin ve emek gücünün yetersizliklerine, özel dersanelerin eğitimde kaliteyi artıracağına vurgu yaparak öğrencileri ve velileri özel dersanelere yönlendirme gayreti yer almaktadır. Özel dersane girişimcilerinin, kamusal eğitim alanındaki yetersizlikler ve özellikle bireylerin geleceğe dair umutlarında önemli bir yer alan üniversiteye giriş konusundaki kaygıları üzerinden yürütmüş oldukları politikaları, toplumda ücretli ders alma gerekliliğini öne çıkarmıştır.

Kamu hizmetleri nitelikleri gereği, yüksek bir talep potansiyeline sahiptir. Yüksek talep ise şirketlerin, tekellerin iştahını kabartan ve onları bu alanlara yönlendiren en temel unsurdur. Özellikle en yaygın ve en önemli hizmet alanı olarak eğitimin ticarileştirilmesi ve devletin neoliberal politikalara bağımlılığını sürdüren politikalar ile eğitimin her kademesinin özel sektör girişimcileri açısından bir meta olarak değerlendirilmesi, temel bir hak olarak eğitim anlayışını ortadan kaldırmıştır. Türkiye’de eğitim sistemi, yıllardır sürdürülen bilinçli politikalar sonucu tam bir sorun yumağı haline gelmiş, okul öncesi eğitimden üniversite sistemine kadar eğitimin tüm düzeyleri, en temel işlevlerini bile yerine getiremez hale getirilmiştir. Eğitimde yaşanan sorunları çözmek adına atılan adımların çıkış noktasını, eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesine yönelik uygulamalar oluşturmaktadır (Aydoğan, 2008: 171,175). Eğitime yeterli kaynak ayrılamaması ve okullardaki nitelikli eğitimin verilememesi, özel dersane sistemini her geçen gün büyütmüş ve girişimcilere veli ve öğrencileri özel dersanelere yönlendirme konusunda iyi bir reklam malzemesi vermiştir. Ancak girişimcilerin bu çabasına kamu sektörü de destek vermektedir. Özellikle eğitim sisteminin sınav odaklı olması ve kamuda eğitim müfredatının sınav biçim ve

içeriğinden farklı olması nedeniyle kamudaki öğretmenler, öğrencilerini özel dershanelere gitmeleri konusunda desteklemektedirler. Ancak bu anlayış sadece öğrencilerin durumunu düşünme, onların daha iyi eğitim hizmeti almasına destek olma gibi masumane bir düşünceye dayanmamaktadır. Örneğin, özel dershane girişimcileri kamudaki öğretmenlere, kendilerine gönderdikleri öğrenci sayıları üzerinden prim ödemekte ya da bunun dışında, eğitim alanında emeğin parçalanması süreci özel dershanede çalışan öğretmenler ile kamuda kadrolu olarak çalışan öğretmenler arasında rekabete neden olduğundan kamudaki öğretmenler, öğrencileri özel dershanelere yönlendirerek kendi üzerlerindeki sorumlulukları azaltma isteği duymaktadırlar. Dolayısıyla bu durumların her biri özel dershaneler de işverenin kâr hırsını yükseltmekte ve emek gücü üzerinde kurmuş olduğu baskı ile de öğrenci ve velilerin müşterileştirilmesi koşullarına hız kazandırmaktadır.

Müşterisinin okullarda olduğunun bilincinde olan dershaneciler, okullarla yakın ilişki kurarak ve bu ilişkiyi de öğretmenler ve yöneticiler aracılığıyla gerçekleştirerek veli ve öğrencileri özel dershanelere meşru bir temelde yönlendirebilme olanağına sahip olmaktadır. Okul yöneticileriyle çok sıkı ilişkiler kuran hatta ortaklıklar kuran dershaneciler, broşürlerini yöneticiler aracılığıyla dağıtmakta, hatta dershane sınavlarını okullarda gerçekleştirmektedir. Öğrencinin çok yönlü gelişmesinde, kendini tanımasında ve eleştirel düşünmesinde rehber konumunda olması gereken öğretmenler, dershanelere öğrenci yönlendirmekte ve komisyonculuk yapmaktadır (Buyruk, 2009: 81). Bu durum emek gücünün ve toplumun piyasa ilişkilerinin hizmetine girmiş olduğunun bir göstergesi olarak, kamu ve özel alandaki ticari odaklı işleyişlerin toplum ve bireyler üzerindeki ayrımcılıkları derinleştiren uygulamalarının eleştirilmesi yönünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu nedenle eğitim sistemi, kamu ve özel alandaki çelişkili koşullarını toplumsal eşitsizliklerin giderek daha fazla üretebilmesi amacıyla, emek gücünün piyasalaştırma ilişkilerine dâhil olmuş hali ile hızlandırmış olmaktadır. Akgündüz'e göre de (2012: 41), özel dershaneler ile kamusal eğitim kurumlarının öğretimlerindeki temel farklılıklar, öğrencileri özel dershanelere yönelten önemli bir durumu belirtmektedir. Ancak buradaki farklılık eğitimin kalitesinden ziyade, girişimcilerin kamusal eğitim sistemindeki aksaklıklarla birlikte ellerine geçmiş olan fırsatları, özel dershanelerde müşteri memnuniyetine uygun işleyişler ile harmanlayarak

(deneme sınavları, farklı biçimlerde etüt uygulamaları vs.) standart dışı ve eğitimde verimlilik kaygısı dışında her türlü uygulamayı sunma olanağına sahip olması ile gerçekleştirilmektedir. Buna göre, özel dersanelerin okuldan farklı olarak sunduğu olanaklar arasında en fazla kabul gören seçenek, özel dersanelerin öğrencilere yetersiz oldukları konularda etüt imkânı tanınması olmaktadır. Bu durum aynı zamanda okullarda konuların yeterince pekiştirilmediğinin, öğrenciler arasındaki farklılıkların dikkate alınmadığının da bir göstergesi olmaktadır. Ancak öğrenciler, özel dersanelerde kamudaki bu aksaklıkların ticari bir unsur olarak değerlendirildiğinin, girişimcilerin en önemli reklam ve rekabet aracı olarak kullanıldığının da farkındadırlar. Çünkü özel dersanelere kayıt yaptırılırken gösterilen “ilgi”, işleyiş sürecinde yerini “ayrıştırmalara/ayrımcılıklara” bırakmaktadır. Özel dersanelerde işveren, kayıt dönemlerinde öğrencilere pek çok imkânın ve hizmetin sunulacağını vaat ederken, ilerleyen süreçte öğrencilerin karşılaştıkları durum ise başarı, ekonomik düzey, sosyal statü gibi nedenlere bağlı yaşadıkları ayrımcılıklar olmaktadır. Özel dersanede işveren, diğer dersaneler ile rekabet ederken bu rekabetini ve reklam çalışmalarını başarılı öğrenciler, üniversiteye yerleşen öğrenci sayıları üzerinden gerçekleştirmektedir.

Özel dersane girişimcileri, öğrenci ve velileri dersanelere yönlendirme konusundaki başarılarını, özel dersanelerin eğitim sisteminde varlığını sürdürmesi gerektiği konusundaki görüşlerinde de sürdürmektedirler. Çünkü devletin neoliberal politikalar üzerinden yürüttüğü eğitim işleyişlerinin kendilerine sağladığı kâr olanaklarından vazgeçmek ve şu anki mevcut durumlarının, gördükleri ilginin sarsılması oldukça anlamsız gelmektedir. Bu nedenle de girişimciler, özel dersanelerin belli ilkeler çerçevesinde dönüştürülmesi veya kapatılması konusuna karşı verdikleri tepkilerinde de özel dersanelerin eğitim için vazgeçilmez olduğu noktasında hemfikir olmakta ve ortak bir güç birliği oluşturmaktadırlar. Örneğin, özel dersane girişimcilerinin ortak görüşlerinden biri, özel dersanelerin eğitim sisteminin ortaya çıkardığı bir ihtiyaç olduğu yönündedir. Bu nedenle de girişimciler, özel dersaneleri sistemin yarattığı bir sorun olarak değil, bir sonuç olarak temellendirmektedirler ve bu görüş çerçevesinde sonucun sorun oluşturduğu ya da oluşturabileceği düşüncesine karşı durmaktadırlar. Yine özel dersanelerin toplum ve birey için güven, saygınlık, kabul görme, işini iyi yapma yönleri ile kabul gördüğü yönündeki söylemlerini, kamusal

eğitimin eksik yönlerini öne çıkararak vurgulamaktadırlar (Öz-De-Bir, 2012). Ancak bu görüşler, veli ve öğrencilerin, emek gücünün yaşadığı, içinde bulunduğu zorlu süreçleri yansıtmamaktadır. Bu nedenle de girişimciler için toplumun ve bireylerin özel dersaneleri zorunluluklarla ya da istekli olarak kabullenmiş olmaları arasındaki ayrımın çok da önemi olmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir güç birlikteliğinin hem özel dersane öğretmenlerinin kendi aralarında hem de kamudaki öğretmenler ile özel dersane öğretmenlerinin eğitimin ve emeğin içinde bulunduğu zor, kuralsız koşullara karşı gösterilememiş olması (her ne kadar sistemin birey ve toplum üzerindeki etkileri ile ilgili görülüyor olsa da) özel dersanelerin işleyişi ve girişimcilerinin emek üzerinde kurmuş oldukları baskıdan daha öncelikli tartışılması gereken bir durumdur. Çünkü özel dersanelerdeki hem veli ve öğrencilere yönelik samimiyezsiz işleyişlerin (eğitim konusundaki vaatler ve sonuçların tutarsızlığı) sürdürülmesinde hem de özel dersanelerdeki çalışma koşullarının giderek kötüleşmesinde, emek gücünün tepkisiz kalmasının ve içinde bulunduğu iş ilişkilerini kabullenmesinin önemli bir etkisi vardır.

2.3.2.4. Toplumun Bir Hizmet Alanı Olarak Özel Dersanelere Bakışı

Özel dersanelerin toplumda yaygınlaşmasının ve kabul görmesinin nedenleri daha çok merkezi sınav sistemleri, öğrencilerin üniversiteye hazırlanması süreci üzerinden değerlendirilse de, konuya sadece bu yönüyle bakmak doğru olmayacaktır. Çünkü rekabet ve yarışma, sadece sınavlar için geçerli bir durum olmanın ötesinde, eğitimin her kademesinde daha iyi bir eğitim için ulaşılmaması gereken hedeflerde, bireylerin sahip olması gereken en öncelikli durumlardan birini ifade ettiği için, özel dersanelere olan ilgi merkezi sınavlarla sınırlı olmamaktadır. Bu nedenle özel ders ve dershaneciliğe olan talebin nedeni rekabeti artıran sınavlar gibi gözükse bile, merkezi sınavların olduğu ülkelerin en büyük ortak özelliği eğitim sistemlerinin hiyerarşik bir yapıya sahip olmasıdır (Saracaloğlu, Gündoğdu, Baydilek ve Uça, 2014: 420). Eğitim sisteminde rekabet ve yarışma koşullarının belirleyici hale gelmesi, eğitimin biçimsel ve teknik olarak öneminin artması, eğitimin içeriği konusunu arka plana atmıştır. Bu nedenle de eğitim ve okullarla ilgili talep ve sorunlar genellikle bireylerin gidecekleriveya gitmek istedikleri okul ve alacakları veya almak istedikleri diploma konusundayoğunlaşmaktadır (Bacanlı ve Dombaycı, 2013: 8). Bu durum toplumsal

alandaki özel dershaneleri bir “ihtiyaç” olarak belirlemiş ve bireysel hedefleri, eğitim sistemine eleştirel yaklaşımdan uzak tutarak tekniğin ve biçimselliğin öncelikli görülmesi şeklinde sınırlandırmış olmaktadır.

Toplumun özel dershanelere yönelik bakışını etkileyen faktörler, daha çok kamusal alandaki eğitimin yetersizlikleri (eğitimin her kademesinde okulların kalite bakımından önemli farklılıklar göstermesi, okullarda sınıfların kalabalık oluşu, veli ve öğrencilerin sosyal statü, yüksek iş ve meslek sahibi olma istekleri, eğitim kademeleri arasında geçişin sınavlara dayalı olarak yapılması ve bu durumun rekabeti güçlendirmesi gibi) üzerinden ele alınmış olsa da (Saracaloğlu vd., 2014), özel dershaneler bireylerin sosyal yaşamlarına yön vermesi ve toplumsal yaşama etkileri (boş zamanların değerlendirilmesi, sosyalleşme ve özgüven gelişimine etkileri) açısından da tartışma konusu oluşturmaktadır. Tansel ve Bircan’ın çalışmasına göre (2008: 6), lise son sınıf öğrencilerinin (%58), lise mezunlarının (%77), üniversite öğrencilerinin (%57), öğretmen ve yöneticilerin pek çoğu (%72) üniversiteye giriş sınavında başarı için okul eğitiminin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Özel dershanelerin eğitim ile ilgili işleyişlerinin yanı sıra, bireylerin sosyal yaşamlarına da yön vermesi konusunda öğrencilerin kişisel ve öğrenme ile ilgili farklılıklarının da göz önünde tutulması gerekmektedir. Çünkü toplumdaki genel görüşe göre, okulda başarılı bir öğrencinin özel dershaneye giderek başarı kapasitesini daha iyi geliştirebileceği ve yine başarılı bir öğrencinin dershanedeki sosyal ortamdan da daha kaliteli bir biçimde yararlanabileceği düşünülmektedir. Ancak gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarını özel dershanelere göndermeleri ile sosyal adaletsizlikler önlenemeyeceği gibi (yüksek ücretli ve daha fazla imkân sunan dershanelerin varlığı açısından da), okullar arasındaki kaliteli eğitim sunumunda görülen farklılıkların, öğrencilerin özel dershanelere gitmesi ile çözüme ulaşmış olmadığı önemli bir gerçekliktir (dershanelergerçeği, 2014). Özel dershaneler, toplumda kendilerini her ne kadar hem öğrencilerin eğitim sürecini destekleme hem orta ve dar gelirli ailelerin çocuklarına da kaliteli bir eğitim olanağı sunabilme hem de öğrencilerin kişilik ve sosyal gelişimlerine katkı sağlama amaçlarını ön planda tutarak işleyişlerini ve var olma durumlarını meşrulaştırsalar da, kendilerine yönelik eleştirel yaklaşımların önemli bir kısmı bu konulardaki tutarsız ve aksi yöndeki işleyişleri ile ilgili olmaktadır. Özel dershanelerin amaçları ve niyetleri zarar vermek olmasa da,

verdikleri zarar yararlarının çok üstünde olmaktadır. Örneğin, okul sonrası ödevlerini yapmaları, kendilerine zaman ayırmaları (ders dışında farklı alanlarda kitaplar okuma, müzik ile ilgilenme gibi kendilerini geliştirebilecekleri farklı uğraşlar), dinlenmeleri gereken öğrenciler, özel dersanelerdeki yoğun tempunun içerisinde, rekabet ve yarış koşullarına uyum sağlayabilmenin stresini taşımaktadırlar. Yine sınavlara hazırlık yapan öğrenciler, kendilerini, sadece sınavla ilgili derslerin öğrenimine ve test tekniğine kaptırarak bir anlamda yaşamdan da soyutlanmış olmaktadır (memurhaber, 2013). Özellikle dersanelerin en yoğun olduğu günler olarak hafta sonlarında hem öğrenciler hem de dersane öğretmenleri, yoğun ve aslında hiç de verimli olmayan bir biçimde, girişimcilerin de kayıtlarını artırmasında çok önemli bir rol oynayan etüt uygulamaları ve test çözümleri ile sınırlanmış olmaktadır.

Özel dersanelerin toplumun birçok kesiminde kabul görmüş eğitim kurumları olmaları, dersanelere duyulan ilginin en önemli göstergesi olarak belirtilmektedir (Ardıç, 2012). Ancak toplumda kabul görme ve özel dersanelere yönelme arasındaki ilişki bu kadar basit bir yaklaşım ile değerlendirilemeyecek kadar çetrefilli bir ilişkiler ağını ifade etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, toplumdaki gelir dağılımı, sosyal statü gibi ayrıştırmaların eğitim sisteminin dönüştürülmesi (piyasalaştırma mekanizmaları, eğitim sektörünün ticarileştirilmesi) ile birlikte daha fazla derinleşmesi ve özel dersanelerin de eğitime bir tüketim nesnesi olarak yaklaşımından dolayı her kesime hitap edebilecek düzeyde çeşitliliklerini artırmış olması toplumda ilgi gören ve desteklenen kurumlar olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla toplumu özel dersanelere ihtiyaç duyar bir yöne doğru götüren ekonomik, sosyal, siyasi faktörler bir bütün olarak özel dersanelere olan ilgiliyi, yöneltilecek eleştirileri belirleyen süreçler olmaktadır. Özellikle toplumun özel dersanelere yaklaşımı, özel dersane girişimcileri tarafından yönlendirilmekte ya da toplum içerisinde bireyler, içinde buldukları ve daha çok rekabet, yarışma amacıyla güdülenmiş oldukları, hedeflerine ulaşmada yoğun bir stres içerisinde yaşamdan kopuk koşuşturmalarını içselleştirmiş halleri ile eğitim sistemindeki işleyişlere karşı net bir tavır alma, kendilerini bu koşullar içerisinde hapseden sisteme yönelik eleştirel bir yaklaşım sergileme durumu göstermemektedirler. Bu durum ise, özel dersaneler lehine öğretmenlerin, velilerin, öğrencilerin ve işverenin birlikteliğini sağlamış olmaktadır. Buna göre, öğrencilerin pek çoğu, dersane

öğretmenlerini kamudaki öğretmenlere göre daha tecrübeli, daha kaliteli eğitim veren, daha iyi iletişim kurabildikleri bir yapıda tanımlamışlardır. Dershane öğretmenleri ise, dershane ortamının kendilerini iş konusunda tatmin ettiğinin, çalışmalarının karşılığını aldıklarının, kendilerini dershane çalışarak kamudaki öğretmenlere göre daha iyi yetiştirdiklerinin “bilincinde olan” bireyler olarak tanımlamışlardır. İdareciler de yine öğrenci ve dershane öğretmenlerinin sahip oldukları yüksek bilinçlilik düzeyi ile özel dersanelerin veli ve öğrencilere eğitim sürecinde en iyi düzeyde hizmet sunduğunu belirtmişlerdir. Veliler ise, dershane öğretmenlerinin daha tecrübeli olduğunu, okullarda verilen eğitimin yeterli olmadığını, çocuklarının özel dersanelere devam etmeden üniversite sınavını kazanamayacağını farkına varmış olmaktadır (Ardıç, 2012). Bilinçliliğin ve farkındalıkların gücü ile toplumda özel dersanelerin yerini ifade eden bu görüşler, özel dersanelere yönelik algıların nasıl bireylerin zihninde kurgulanmış olduğunu ve bu konuda toplumsal bilincin manipüle edildiğinin önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla özel dersaneleri tutarsızca eleştirmek ne kadar yanlışsa, özel dersaneleri tüm boyutları ile olumlamak ve işleyişlerindeki gerçek koşullara değinmeden toplumun her kesimi için ve dershane öğretmenlerin çalışma koşulları açısından (gerçekçi bir biçimde ele almadan) özel dersaneleri ideolojik yaklaşımlarla savunmak da oldukça yanlış bir tutumdur.

2.4. TÜRKİYE’DE ÖZEL DERSHANELERDE ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN SOSYO- EKONOMİK PROFİLİ

Türkiye’de özel dersanelerin eğitim sistemi içerisindeki konumu ve eğitime yaklaşım biçimleri ile özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları, mesleki durumları, maaş, özlük hakları, örgütlülük, mesleki doyum gibi sosyo-ekonomik durumları birbirini karşılıklı olarak etkileyen süreçlerdir. Hem kamudaki eğitim sistemi içerisinde yer alan öğretmenlerin hem de eğitimin ticarileştirilmesinde öne çıkan kurumlar olarak özel dersanelerde çalışan öğretmen profilinin piyasa merkezli olarak dönüşümünde ve genel olarak eğitim sektöründe yaşanan aksaklıkların artmasında ve öğretmenlik mesleğinin “saygınlığını” olumsuz etkileyen faktörlerin belirleyici olmasında eğitim sistemi ile ilgili neoliberal boyuttaki düzenlemelerin etkisi olduğu kadar, bu durumun beraberinde getirmiş olduğu emek gücü üzerinde kurulan

tahakküm mekanizmalarının etkisi oldukça fazladır. Bu nedenle de emek gücünün piyasada bir meta olarak yer alması, eğitim sektöründeki parçalanmanın emeğin ticari getirilerinin ve maliyetinin hesaplanması süreci ile birlikte ilerlemesi özel dersanelerde çalışan ve çalışmaya yönelen iş gücü için ucuz emek tanımlamasının içini doldurmuş olmaktadır. Dolayısıyla da ucuz emek, ücret düşüklüğünü aşan boyutları ile bireylerin ve aynı zamanda toplumun gelecek koşullarını etkilemiş olmaktadır. Özel dersanelerde çalışan öğretmenler açısından ucuz emek kavramı hem işverenin emek üzerinde baskı kurabildiği bir tehdit faktörü olarak işlev görebilmekte hem de dersane öğretmenlerinin “yasalar ile belirlenmiş olan” sosyo- ekonomik haklarının tanınmaması şeklindeki işleyişlere yön vermektedir.

Özellikle dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını, iş sorumluluklarını, ekonomik, sosyal ve özlük haklarını kapsayan yasal hükümlerin özel dersanelerde işveren tarafından geçersizleştirilmesi, özel dersanelere yönelik denetlemelerin işverenin belirleyiciliğinde yapılarak, süregiden pek çok yanlışın düzeltilmesi doğrultusunda (eğitimle ilgili uygulamalar da dâhil olarak) girişimlerin olmaması özel dersanelerdeki emek sömürsünü ileri boyutlara taşımıştır. Bu nedenle de hem bir sistem ve kurum olarak hem de eğitime dair işleyişlerinin tüm boyutları ile değerlendirilmemiş olan ve dersane öğretmenlerinin koşullarına yönelik gerçekçi bir yaklaşımdan yola çıkılarak yapılmamış olan özel dersanelerin dönüştürülmesi sürecinin eğitim sistemine ve emek gücünün durumuna etkileri de samimi bir yaklaşımı ve ardından yaşanacak sorunların çözümüne dayalı net koşulları belirtmediği için tartışmalara açık bir gündem oluşturulmuştur. Ancak bu tartışmalarda özel dersane öğretmenlerinin değil de, işverenlerin sesinin daha gür çıkmış olması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. İnal’ın da belirttiği gibi (2014), özel dersaneler eğitim piyasasının kendilerine sunduğu tüm olanakları en son noktasına kadar kullanmışlar ve toplumsal ve bireysel anlamda vermiş oldukları zararın boyutları açısından da kapatılmaları gerekmektedir. Ancak özel dersanelerin kapatılması ya da dönüştürmesi sürecinde veli ve öğrencilerin durumu ve emek gücünün istihdamı gibi konularda iyileştirici koşulları öncelikli kılacak adımların da atılması gerekmektedir. Çünkü eğitim konusunda toplumun ve bireylerin geleceğini etkileyecek düzenlemelerin

temelsiz ve belirsizlikler üzerinden sürdürülmesi daha fazla kuralsızlıkların üretilmesine temel hazırlamış olacaktır.

Özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları kadar gelecekleri ile ilgili durumları da pek çok yönden belirsizliklerle kuşatılmıştır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi, özel dersanelerin dönüştürülmesi ile birlikte istihdam edilecek olan dersane öğretmenlerin de (çalışma süreleri, sigortalılık durumları açısından) birtakım şartlar aranmaktadır. Yani yasal işleyişe uygun olarak çalıştırılan dersane öğretmenleri yeni süreçte kendilerine bir yer bulabileceklerdir. Ancak ücret, özlük hakları gibi konularda dersane öğretmenlerinin çok az bir kesimi emeklerinin karşılığını alabildikleri koşullara sahiptir. Özellikle Yücel'in de belirttiği gibi (2014) özel eğitim şirketlerinin esnek ve güvencesiz çalışma koşullarını bireysel iş sözleşmeleri ile temellendirmiş olmaları işçiyi patron karşısında yalnızlaştırmayı amaçladığı gibi, emek gücü arasında gelişecek olan rekabeti de kendi lehine çevirmiş olmaktadır. Özel dersanelerde işveren, dersane öğretmenleri açısından bir güvence sağlayan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nde belirtilmiş iş sözleşmesi maddelerinin uygulanmasını kendisine yük olarak görmektedir. Ancak diğer taraftan da kendisinin bu "yük" altında ezilmesini önlemek için, dersane öğretmenlerine işe başlama sürecinde senet imzalatılmakta ve sene sonunda istifa dilekçelerini almaktadır. Bunların anlamı da ders saatleri, mesai süresi, ücret durumu, ders dışı sorumluluklar, sosyo- ekonomik haklar konusunda tüm inisiyatifin işverene ait olmasıdır. Ayrıca özel dersaneler, günümüzde özellikle sayıca fazla olan fen- edebiyat fakültesi mezunlarının (fizik, kimya, felsefe, matematik gibi alanlarda) öğretmen olarak çalışmalarına imkân vererek istihdam olanağı oluşturduklarını savunmaktadırlar (Özoğlu, 2011). Ancak buradaki asıl amaç, hem eğitim fakültesi mezunları hem de fen-edebiyat fakültesi mezunları açısından geçerli olan kamudaki istihdam kısıtlılığından yararlanarak, ucuz emek gücünün kapsamını genişletmek ve emeğin işveren üzerindeki maliyetini en az seviyede tutmak olmaktadır.

Öğretmenlik mesleği içerisinde dersane öğretmenliği kategorisinin yaratılmış olması, güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışma koşullarının ifadesi olarak görülmektedir. Çünkü dersane öğretmenlerinin sendikaya üye olmaları söz konusu değildir ve sözleşmeleri yıllık yapılmaktadır (Gök, 2005: 106). Dersane

öğretmenlerinin, özel sektörde çalışmanın tüm dezavantajları ile karşılaşılıyor olmalarının yanı sıra, işsizliğin giderek artması, işten çıkarılmanın herhangi bir engelle karşılaşmaması gibi durumlar örgütlenmeleri konusunda da engel oluşturmaktadır. Ayrıca bu durum dersane öğretmenleri üzerinde örgütlülüğün uzak durma tavrının gelişmesine de neden olmuştur. Örgütsüzlük durumu ise, işveren ile öğretmen arasında yapılan iş sözleşmesinin, emekçilerin patronların hesabına karşılıksız artı değer üretecekleri biçimde düzenlenmesini ve uygulanmasını dersane sektöründe meşrulaştırmış olmaktadır (Yüce, 2008). Ancak sözleşmelerin yıllık yapılması konusunda da standart bir işleyiş söz konusu olmamaktadır. Çünkü işveren, sözleşme süresini öğretmenin kendi işine yarayacağı ya da emeğinden faydalanacağı ve daha fazla ücret ödemeyeceği bir zaman dilimi için geçerli olabilecek biçimde de (genellikle 10 ay üzerinden sözleşmeler yapılmaktadır) hazırlayabilmektedir. Demirer'in de belirttiği gibi (2012), eğitimin piyasalaşması sürecinin etkilerinin emek gücü üzerindeki yansımaları emeğin, değişim değeri yaratan bir meta halini alması yönünde gerçekleşmiştir. Eğitimin neoliberal toplum projesi açısından taşıdığı merkezi rol, öğretmen kimliğinin yeniden tanımlanması gerektirmiştir. Öğretmen kimliğinin yeniden tanımlanması durumu sadece özel dersanelerde çalışan öğretmenleri kapsamamakta, kamudaki öğretmenin de dönüşümünü belirtmektedir. Ancak bu kimlik tanımlamasının etkili olduğu nokta sadece öğretmenlik mesleğinin sorumlulukları ile ilgili değildir. Aynı zamanda emek gücünün sosyo-ekonomik durumunu çalışma alanına, istihdam koşullarına göre farklılaştıracak, rekabet ve performansı “iyi öğretmen” olmanın ölçütü haline getirecek düzenlemeleri de içermektedir (Ünal, 2008).

Özel dersaneler de çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları, genel hukuksal çerçeveye göre İş Kanunu, Borçlar Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun ilgili hükümleri ile belirlenmiştir. Özel olarak dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarına ilişkin hükümlere ise, MEB Özel Eğitim Kurumları Kanunu ve MEB Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nde yer verilmiştir. İş Kanunu'nda iş sözleşmesine dayalı olarak, çalışma ortamına ilişkin sorumlulukların düzenlenmesi ile ilgili işleyişler yer almaktadır. Borçlar Kanununa göre, işveren sözleşmede belirtilen ücreti ödemekle yükümlü olmaktadır ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda da dersane öğretmenlerinin işe başlamaları ile birlikte sigorta kayıtlarının

yapılması zorunluluğu belirtilmiştir. Özel dershanelerin işleyişleri ve dersane öğretmenlerinin iş koşulları ile ilgili özel olarak belirleyiciliğe sahip olan MEB Özel Öğretim Kurumları Kanunu'na göre özel dershaneler, MEB'in denetimi ve gözetimi altında olduğu ve sözleşmeler için özel, standart bir biçime uygun olma zorunluluğunun olmadığı belirtilmiştir. Ancak sözleşmelerde görev süresi, ders saatleri, ücret bilgileri (aylık ya da ders saati üzerinden), sözleşme süresi gibi bilgilerin yer alması gerekmektedir (Çağlayan, 2008). Ancak özel dershanelerde işveren tüm bu yasal işleyişlere uygun davranmak yerine, işleyişi ve yasalarda belirtilmiş durumları iki ayrı yapıda düzenleyerek üzerindeki yükümlülüklerden kurtulma yoluna gitmiştir. Bu nedenle de pek çok dershanede işveren, iş sözleşmesini iki farklı biçimde düzenlemekte ve yasal geçerlilik açısından uygun olan bilgilerin bulunduğu sözleşmeyi MEB'de ilgili birimlere göndermekte, işleyişte ise öğretmen üzerinde kurmuş olduğu baskı ile kendi isteklerinin geçerli olduğu sözleşmeye uygun davranmaktadır. Aynı şekilde işveren, denetlemelerde sorun çıkmasını önlemek için çift bilgisayar sistemi kullanarak önlemini almış olmaktadır. Böylece dersane öğretmenlerinin çalışma koşulları, sosyal ve ekonomik durumları, eğitim ve öğretime dair uygulamalar yasal çerçeveye uygun olarak görünmüş olmaktadır.

Özel dersane sektöründe kurlsız işleyişlerin egemen olması sonucunda özellikle ücretlerin çok düşük olması, dersane öğretmenlerini ekonomik yönden olumsuz etkilediği gibi, psikolojik olarak da üzerlerindeki baskıyı artırarak meslekleri ve iş alanları ile ilgili kaygılarını giderek artırmıştır. Özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin maaşları kurumdan kuruma farklılık gösterdiği gibi, bireysel sözleşmelerde maaş ile ilgili bilgilerin diğer öğretmenler ile paylaşılmaması gerektiği yönündeki uyarılar nedeniyle, aynı branşta olan ve mesleki kıdemleri aynı olan öğretmenler arasında önemli maaş farklılıkları olabilmektedir. Bu nedenle ücret durumu daha çok işverenin, o öğretmenden beklentilerine, dershaneye daha fazla öğrenci getirebilecek potansiyele sahip olup olmama durumuna göre değişebilmektedir. Türkiye'deki 3 bin 640 dershanede yaklaşık 50 bin öğretmen görev yapmakta ve öğretmenlere asgari ücretten maaş ödeyen dershanelerin çoğu sigorta bile yapmamaktadır. Ayrıca öğretmenler, dersleri bitse bile dershanede kalmak zorundadırlar (ahaber, 2014). Çünkü özel dershanelere talebi artırmada ve daha çok

kayıt alabilmede işverenin, veli ve öğrencilerin öğretmenlere her an ulaşabileceklerine dair söylemleri oldukça etkili olmaktadır. Bu durum aynı zamanda yoğun çalışma koşullarına rağmen ücret düşüklüğünün neden olduğu sorunlara, özel yaşamları ile ilgili sorunları da eklemiş ve bu sorunlara dair çözümlerin zorlaşmasına neden olmuştur. Örneğin, öğretmenin hastalanması çoğu zaman işveren tarafından hoş karşılanmamaktadır ve bu durum diğer öğretmenlerin de genellikle işverenden yana bir tavır almaları ile hastalanan öğretmen üzerinde psikolojik bir baskının kurulması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle dersane öğretmenin izin alma durumu, neredeyse onun mesleki yetersizliği, işine dair sorumsuzluğu olarak gösterilmektedir. Yine bir yakınının vefatı ya da evlilik gibi durumlarda da genellikle işveren, öğretmene izin vermemek için elinden gelen baskıyı yapmaktan çekinmemektedir. Tüm bunlar aslında rekabet ve ticari hırslara teslim olmuş bir çalışma alanında insani ilişkilerin, ahlaki değerlerin anlam kaybettiği anlamına gelmektedir.

Özel dersanelerde, eğitim konusunda daha iyi bir hizmet sunma anlayışı temel amaç olsaydı, öğretmenlerin sosyal, ekonomik ve özlük hakları bakımından bu kadar yıpratılmış bir durumda olmamaları gerektirir. Çünkü eğitim hizmetini sunan, bilgisini öğrencisine aktarma çabası içinde olan öğretmenin, hem çalışma alanındaki işverene ve diğer öğretmenler ile hem de öğrencileri ve velilerle iletişimde motivasyonunun yüksek olmasında, ortaya koymuş olduğu emeği üzerinde sahip olduğu haklarını kullanabiliyor olması son derece önemli olmaktadır. Dolayısıyla dersane öğretmenlerinin haklarını belirleyen yasal mevzuatların, özel dersanelerdeki çalışma koşullarında uygulanmıyor olması, dersane öğretmenlerinin hem iş yaşamını hem de özel yaşamlarını pek çok yönüyle olumsuz etkilemiş olmaktadır. Ancak çalışma alanında yasal sürecin işletilmesi kadar önemli olan bir durum da çalışanların örgütsüzlüğü durumudur. Çünkü örgütlülüğün olmaması, emek sömürsüne karşı verilen tepkilerin etkisiz, sonuçsuz kalmasına neden olduğu gibi, dersane öğretmenlerinin pek çoğunun içinde buldukları koşulları kabullenmesi, birbirlerinin emeği üzerinden patronların kâr hırsına ortak olma durumunu beraberinde getirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞIRMASI TASARIMI VE UYGULANMASI

3.1. ARAŞTIRMA PROBLEMİ VE AMACI

Küreselleşme süreci ve neoliberal ekonomi politiği ekseninde ekonomik, siyasi, hukuksal, toplumsal ve bu boyutlarla etkileşimsel olarak sürdürülen pek çok alandaki dönüşümler (istihdam biçimi, iş koşulları, mesleğe ve emeğe yüklenen anlamlar vd.), etkilerini özellikle emek süreçleri ve emek gücünün değiş(tiril)en yapısında göstermektedir. Çünkü ekonomik ve politik yönelimler doğrultusunda, emeğin konumu ve emek gücü üzerindeki etkiler çalışma alanı (farklı istihdam alanları ve emeğin farklılaştırılan koşulları) ya da çalışma yaşamına dair dönüşümler ile sınırlı kalmayarak, neoliberalizmin ilkeleri ve araçları yoluyla (piyasalaştırma, metalaştırma, yoksullaştırma gibi işleyişler) yaşam alanlarına (bireycilik düşüncesinin öne çıkması, sorunların nedeninin bireysel yetersizliklerle ilişkilendirilmesi, sorunlara yönelik tepkisizleştirme vb.) etkiler ile kapitalizmi güçlendirme ve etkinleştirme politikalarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla üretim süreci, üretim araçlarının dağılımı, üretim ilişkileri konusunda neoliberal dönüşümler, kapitalizme hizmet üretebilecek emek rollerini de belirlemiş olmaktadır. Bu sürece uygun olacak biçimde kamu hizmetlerinin dönüşümü (sınırlandırma, ticarileştirme eksenli politikalar ve devletin bu politikaların işleyişine uygun roller üstelenmesi), üretim örgütlenmesinin dönüşümü (esnek üretim örgütlenmesi ile emeğin maliyet unsuru olarak görülmesi ve güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme şeklinde işleyişler), hizmet sektörünün genişlemesi (ya da çalışan emek gücünün koşulları açısından meta üretimi ve hizmet üretimi arasındaki keskin ayrımın belirsizleştirilmesi) ve özellikle temel kamu hizmetlerinden biri olan eğitim alanının (bilginin ve bilimin de ticarileştirilmesi ile) piyasalaştırılması süreciyle birlikte öğretmen emeğinin (hem dersane sektörü hem de farklı istihdam alanları açısından) metalaştırılması şeklinde kaşımıza çıkan işleyişler, emeği güçsüz, değersiz, tepkisiz bir yapının içerisinde koşullandırılarak ve bu olumsuz şartların aşılamayacağı inancı (daha çok razı olmanın ve kabullenmenin gerekliliği vurgusu yoluyla) ile de çalışanların algılarına işleyerek emek üzerindeki baskıları giderek artırmaktadır. Kısaca,

kapitalizmin kendisini ve koşullarını yenileme süreci olarak neoliberalizm ve küreselleşmenin ekonomik, politik ve hukuki dayanakları, emek gücü üzerindeki olumsuz durumları toplumsal alanın her biriminde yaygınlaştırarak, emek sömürsünün genişleyen boyutlarını meşrulaştırmaya hizmet etmektedir.

Tüm bunların eğitim sektörü açısından işleyişi de eğitim alanındaki dönüşümlerin, emek gücünün metalaştırılması sürecini hızlandırmasından bağımsız olamayacaktır. Çünkü neoliberal küreselleşme süreci, eğitim sektörünü piyasa mekanizmasının bir parçası olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre eğitimin de dâhil olduğu kamu hizmetleri ticari bir meta olarak pazarlanmalıdır. Bu yaklaşım eğitim sektörünün özelleşmesine yol açmıştır. Eğitim sektörünün özelleşmesi eğitimi bütün yurttaşlar için erişilebilir bir hak olmaktan çıkarmıştır. Bu değişim sadece eğitim hakkını değil, buna bağlı olarak sivil ve politik yurttaşlık haklarının kullanımını da engellemektedir. Eğitimin özelleştirilmesi ile beraber devlet eğitim alanından çekilmiş, yerini özel okul, dersane ve vakıf üniversitelerine bırakmıştır. Eğitim, ekonomik ve politik güdümlere en uygun ve en temel hizmet alanlarından biri olarak kapitalizmin, neoliberalizm ve küreselleşme biçiminde ulaştığı görünümünün ve işleyişlerinin en anlamlı meşrulaştırma alanlarından biridir. Sermayenin değişen durumlarına uygun roller ve koşullar açısından emek gücünün yetiştirilmesinde eğitim (ekonomik ve politik süreçlerin eğitimle işletilmesi ya da etkinleştirilmesi için) önemli bir araçtır. Dolayısıyla eğitim, bilim ya da bilgi toplumsal yapıda bir amaç olarak belirlenmişken, diğer yanda kapitalizmi güçlendirmeye hizmet eden neoliberalizm ve küreselleşme politikaları ile çalışma yaşamındaki emeğin eğitim sürecindeki rollerinde, insan ilişkilerinde (bu hem iş alanındaki-veli, öğrenci, işveren, öğretmenler- hem de iş dışındaki ilişkiler üzerinde bir etki) vd. boyutlarda gerçekleştirilmiş dönüşümler, eğitim, bilim ya da bilginin bir meşruluk aracı olarak metalaştırılmasını gerektirmiştir. Bu açıdan öğretmen emeğinin, piyasa yönelimli olarak ve meşru bir temelde oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde dersane sektörü, eğitim alanında önemli bir işleve hizmet etmektedir. Bu nedenle de temel hizmetlerin hızla piyasalaştırıldığı, emek gücünün parçalandığı (metalaştırma yönünde), çalışma alanındaki ve ilişkilerdeki kapitalist etkileşimler neoliberal dönüşüm sürecinde, dersane sektöründe emeğin koşullarında somutlaşarak (diğer alanlarda da olduğu gibi) eğitimde metalaştırmanın toplumun tüm kesimlerine yayılmasının önemli

bir ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizm güdümünde hareketliliğine yön verilmiş olan sermaye ve sermaye sahipleri için özel dershaneler, eğitim sektöründe neoliberal ilkelerin kendisini en iyi gerçekleştirebileceği alanlar haline gelmiştir. Özellikle rekabet edebilirlik (öğretmenler, kurumlar ve diğer bireyler arasındaki ilişkilerde), ticarileştirme, kârlılık, metalaştırma doğrultusundaki işleyişler, dersane sektöründe eğitime dair tüm boyut ve ilişkilerde somut görünümüne ulaşmıştır. Yine özellikle neoliberal politikaların etkisinin en belirgin olduğu dönemsel bir süreç olarak, 1980'li yıllardan 1990'lı yıllara uzanan dönemde, atanamayan öğretmenlerin sayılarının giderek artması (kamuda istihdam kısıtlılığı), işsizlik ve ekonomik sorunlar ile ilişkili sorunların artması, dersane öğretmenleri ve diğer farklı statülerde istihdam edilen ve piyasalaştırma ekseninde mesleğe dair sorumlulukları, iş koşulları farklılaştırılan (rekabetin öne çıkarılması amaçlı) çok boyutlu etkileşimlerle (ekonomik, politik, hukuki, toplumsal, ideolojik belirlemeler) emek üzerinde sürdürülen baskıları güçlendirmiştir. Dolayısıyla neoliberalizm ve küreselleşme süreci emek gücünün durumu üzerinde sadece sosyo- ekonomik boyutları ile etkili olmamış; kişiliğin şekillenmesi, duygular, düşünceler yönelimler, tutumların belirlenmesi (tepkisizleştirme, güçsüzleştirme, kabullenme, yalnızlaştırma vb. şeklinde ve mesleğe yüklenen anlam, mesleki ilişkilerin değerlendirilmesi üzerindeki etkileri) açısından da emek koşulları üzerinde belirleyici olmuştur.

Bu çalışmada yukarıda da açıkladığımız gibi araştırmanın problemi, neoliberal ideoloji ve küreselleşme sürecinin eğitim sistemi ve beyaz yakalı emek üzerindeki belirleyiciliğinin, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarında yaşanan sorunlara ve bu sorunları algılayış biçimlerine yönelik etkileridir. Bu doğrultuda emeğin, neoliberal politikalara hizmet yönünde metalaştırılmasını amaçlayan kapitalist küreselleşme sürecinde eğitim sektöründeki dönüşümler, beyaz yakalı emeğin koşullarının değerlendirilmesi amacıyla öğretmen emeğinin durumu, mesleki koşulları üzerinden ele alınacaktır. Bu konuda neoliberalizmin ve küreselleşme sürecinin kapitalizm sürdürülebilmesi lehine getirileri/ dayattıkları, eğitim sektörünün bir parçası haline gelmiş olan dersane sektöründe öğretmen emeğinin durumu ve mesleki şartlarının somut görünümü üzerinden, hem emeği değersizleştiren, güçsüzleştiren işleyişler hem de emek gücünün koşullarının iyileştirilmesi için oluşturulması gereken boyutları ile

birlikte değerlendirilecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, neoliberalizm ve küreselleşmeye dair süreçlerle beyaz yakalı emeğin dönüştürülmesinde ve dersane sektöründeki işleyişlerde emeğin durumunun değerlendirilmesinde sadece olumsuz koşullarda ortaya çıkan görünümleri sunmak değildir. Araştırmada, emek aleyhine oluşturulmuş bu koşulları ve emek sömürsünün genişletilmiş boyutlarını ortaya çıkmış sonuçlar üzerinden değil; ekonomik, siyasi, toplumsal boyutlar ile birlikte bu koşulları üreten ve yaşamın gerçekliği olarak sunulan nedenler üzerinden değerlendirmek amaçlanmıştır.

Çalışmada, araştırma problemi ve amacına uygun olarak belirlediğimiz yedi alt sorgulama alanı belirlenmiştir. Bunların her biri “bulguların değerlendirilmesi ve yorum bölümünde (4. Bölüm) alt temalar olarak değerlendirilmiştir. Alt sorgulama alanları üzerinden, özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin neoliberal ilkeler doğrultusunda sürdürülen iş koşulları ele alınmış ve katılımcıların görüşleri ile birlikte her bir temaya dair elde ettiğimiz nicel veriler, nitel veriler ile birlikte geniş kapsamlı olarak açıklanmıştır. Araştırmanın alt sorgulama alanları sırasıyla şunlardır:

1. Demografik Özellikler: Emek gücünün demografik özellikleri, meslek ve çalışma koşullarına dair değerlendirmelerinde etkili olabilmektedir. Demografik özelliklerin dersane öğretmenlerinin, iş koşullarına yönelik değerlendirmelerinde ayırt edici bir farklılık oluşturup oluşturmadığını sorgulamak alt sorgulama alanlarından birincisini oluşturmaktadır.
2. Öğretmenlerin Dershanede Çalışmaya Başlama Süreci ve Dersane Sektörüne Yönelme Sebepleri: Eğitim sistemindeki neoliberal dönüşümlerin, istihdam politikalarının tutarsızlığı ile birlikte gelmiş olduğu nokta, ucuz ve bol emek gücünü sermayenin hizmetine sunmuş olmaktadır. Bu durum öğretmenlik mesleğinin ticari kazanımlar doğrultusunda dönüştürülmesine neden olmuştur. Neoliberal politikaların öğretmenleri ve diğer bölüm mezunlarını özel dersanelerde çalışma sürecine iten dinamikleri sorgulamak alt sorgulama alanlarından ikincisini oluşturmaktadır.

3. Dershane Öğretmenlerinin Maaş ve İstihdam Durumları: Neoliberal ekonomi politikaları, toplumu ve bireyleri özel dersanelere yöneltecek koşulları hazırlarken, emek maliyetinin düşük tutulmasına, özel dersanelerin artan işsizlik ile birlikte ucuz emek bolluğundan yararlanmasına önem vermiştir. Özel dersanelerde çalışan öğretmenler ders saatleri, mesai süreleri, ders dışı sorumluluklar açısından oldukça yoğun çalışmaktadırlar. Ancak özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları giderek daha da zorlaşırken maaşlar ise giderek daha da düşmektedir. İstihdam durumları, düşük ücret karşılığında işverenin baskısıyla tam gün olmaktadır. Dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumlarını olumsuz etkileyen ve emek üzerinde işverenin baskısını artıran durumların değerlendirilmesi, alt sorgulama alanlarından üçüncüsünü oluşturmaktadır.
4. Dershane Sektöründe Emeğin Güvencesizleştirilmesine ve Örgütsüzleştirilmesine Yönelik Koşullar: Özellikle emeğin örgütsüzlük durumu, karşılaşıcağı tüm kötü koşulların meşrulaştırılmasına neden olmaktadır. Eğitim sektörünün ticarileştirilmesi süreci, emek gücünün parçalanmasını ve emeğin koşullarının farklılaşmasını da beraberinde getirmiştir. Özel dersanelerde emeğin güvencesiz ve örgütsüz çalışması ile ilgili durumların sorgulanması, dershane öğretmenlerini bu koşulları kabul etmeye (razı olmaya) yönelten faktörlerin değerlendirilmesi, alt sorgulama alanlarından dördüncüsünü oluşturmaktadır.
5. Dershane Sektöründeki Çalışma Koşullarında Esneklik ve Kuralsızlık Sürecine Yönelik İşleyişler: Çalışma yaşamının esneklik ilkelerine uygun dönüştürülmesi piyasa ekonomisinin güçlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Özel dersaneler açısından esneklik uygulamaları, öğretmenlik mesleğinin değersizleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Çünkü esnek ücret uygulaması, esnek mesai ve ders saatleri süresi gibi işleyişler, özel dersanelerde öğretmenin net bir görev tanımının olmaması ile ilgilidir. Müşteri ve satıcı ilişkisinin gelişmesine hizmet eden esneklik ve kuralsızlık uygulamalarının özel dersanelerde hangi boyutları ile yer aldığını,

dershane öğretmenlerinin kuralsız işleyişlere yönelik düşüncelerini değerlendirmek, alt sorgulama alanlarından beşincisini oluşturmaktadır.

6. Dershane Sektöründe Özlük Haklarının İşleyişi: Özel dershanelerin gittikçe artan kâr hırsları ve onları besleyen-güçlendiren neoliberal politikalar, emek gücü üzerindeki baskıda yasal hükümlerin geçersizleştirilmesini, tüm inisiyatifin işverende olmasını beraberinde getirmiştir. Dershane öğretmenlerinin özlük hakları ve sosyal güvence durumlarını işverenin inisiyatifine bırakan koşulların ortaya konması ve içinde buldukları bu durumun dershane öğretmenleri tarafından nasıl değerlendirildiğini sorgulamak alt sorgulama alanlarından altıncısını oluşturmaktadır.
7. Dershane Öğretmenlerinin Mesleğe Yönelik Beklentileri ve Geleceğe Dair Bakış Açıları: Dershane öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine bakışları, öğretmenliğe dair hem içinde buldukları koşullara yönelik değerlendirmeler yapmaları hem de yine mesleki anlamda gelecek ile ilgili görüşlerini ortaya koymaları sadece emek gücünün çalışma koşullarını, mesleki durumunu belirtmemektedir. Bu yöndeki açıklamalar aynı zamanda eğitim sisteminin dönüşen yapısı açısından öğretmen emeğini parçalayan koşulların çalışma alanlarında ve toplumsal alanda ayrımcılıkları geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hem kamudaki öğretmenler hem de dershane öğretmenleri piyasa ekonomisine sundukları katkı ile tanımlanır hale gelmişlerdir. Bu koşullar nedeniyle dershane öğretmenlerinin meslekleri ile ilgili beklentilerini etkileyen, geleceğe dair düşüncelerini şekillendiren dinamiklerin sorgulanması alt sorgulama alanlarından yedincisini oluşturmaktadır.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ /BEKLENEN YARARLAR, SINIRLILIKLAR

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu tez çalışmasının amacı, küreselleşme sürecinde izlenen neoliberal politikaların özel dersaneleri eğitim sisteminin vazgeçilmez bir unsuru olarak ortaya çıkarması sürecinde beyaz yakalı emeğin dönüşümünün, dersane öğretmenlerinin çalışma koşulları ve öğretmenlerin bu koşullara ilişkin görüşleri üzerinden saptanmasıdır. Bu anlamda küresel kapitalizmin etkileri ile şekillenen iş piyasasındaki dönüşümde, dershanede çalışan öğretmenler örneği bize hem örgütsüzleşmeyi, güvencesizliği hem de esnekleşmeyi yine, formel ve enformelin karşılıklı olarak etkileşimlerinin bu durumu nasıl daha fazla ürettiğine dair iyi bir inceleme alanı sunmaktadır. Örneğin, esnekleşme açısından baktığımızda, dershanede öğretmen sadece ders veren kişi değildir. Dershane öğretmenleri, yasal hükümlerle belirlenmiş iş sorumlulukları dışında başka alanlarla da (meslek ya da ders dışı sorumluluklar) uğraşmak zorundadırlar. Bu durumun nedeni de iş koşulları piyasa ilişkisine dayalıdır, örgütsüzlük ve güvencesizlik hâkimdir. Dolayısıyla, özellikle hizmetler sektöründe çalışanlardan artık daha fazla "şey" beklenmektedir ve bu anlayış da çalışma yaşamında iş tanımının esnekleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Neoliberalizm ve küreselleşme süreciyle birlikte kapitalist işleyişlerin ve ilişkilerin boyutları emek gücü aleyhine daha fazla genişletilmiştir. Neoliberalizm ve kapitalist küreselleşmenin ekonomi politiğinin biçimlendirdiği toplumsal yapıda, insana dair tüm boyutlar (duygu, düşünce, ilişkiler, ahlakilik, emek gücü vb. bu ekonomik ve politik belirleyicilik ekseninde tanımlanmakta ve algılanmaktadır) sermayeye aktarılmıştır (nesneleştirme) ve sermaye sahiplerinin rant araçları olarak konumlandırılmıştır.

Ancak önemli olan günümüzde yaşanan sürecin eleştirel bir değerlendirmesini yaparak dershanede çalışan öğretmenler örneği bağlamında bu durumun algılanmasına dair bakış sunabilmektir. Ya da emek gücünü, nesne konumunda değil de çalışanların bu işleyiş ve sisteme dair farklı görüşleri ile içindeki buldukları koşulları değerlendirmeleri açısından özne boyutlarıyla ele almak, neoliberalizm ve küreselleşme politikalarına eleştirel yaklaşım için daha anlamlı olacaktır. Böylece bireyler, kendilerine sunulan durumla ve şekillendirilen zihinleri, duyguları hatta kişilikleri ile

aslında “askıya alınmış olan” kendi gerçeklikleri ve doğaları arasında bir karşılaştırma da kurabileceklerdir. Bu, bir anlamda kişilerde rahatsızlık duygusu uyandırarak, farkındalıkları da bize sunabilecektir: Bu şekilde, “inşa edilmiş insanlık durumundan doğal insanlık durumuna” doğru anlamlandırmaların oluşumu yönünde bir izlenim görülebilecektir. Çünkü en temelde emek sürecindeki dönüşümün, neoliberalizm ve küreselleşme için anlamı, emeğin değersizleştirilmesi, piyasalaştırılmasıdır ve bunu kalıcılaştırmak için de kendisini hem toplum hem de birey için var olan en iyi durum olarak sunar ve inşa eder. Bu da özünde insanın doğasına yapılan bir müdahaledir. Bu açıdan yaşanan sürece dair sorgulayıcı yaklaşım ile yön verdiğimiz çalışmamızda, inşa edilmiş piyasalaştırma (doğal durum dışı) sürecinin hem nicel (gelir, yaşam koşulu vs.) görünümünü hem de bireylerin bu süreci nasıl anlamlandırdıklarını (yoksunluk, dışlanma, kabullenme, tepkisizleşme vs.) değerlendirebilmek önemlidir.

Bu araştırma, kapitalist dinamiklerle biçimlenen neoliberal küreselleşme süreci ekseninde devletin işlevinde gerçekleşen değişimi, sosyal politikaların dönüşümünü, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini, bunun emek sürecine yansımalarını; Türkiye’de eğitim alanında ve öğretmenlik mesleğindeki dönüşüm üzerinde nicel ve nitel bağlamları ile anlayabilmek açısından önemlidir. Bu açıdan da, Nazilli’de özel dershanelerde çalışan öğretmenler örneği, bize iyi bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu nedenle uygulama alanı olarak seçtiğimiz, Nazilli’de özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin neoliberalizm ve kapitalist küreselleşme ekseninde farklı istihdam koşullarının emek üzerindeki etkileri, eğitim alanının ticarileştirilmesi sürecindeki işleyişler ile birlikte, çalışma koşulları, çalışanların iş sorumlulukları ve ilişkileri, meslekleri, geleceğe yönelik düşüncelerinin değerlendirilmesi üzerinden ele alınacaktır. Daha önce dersane sektörü ya da dersane öğretmenleri üzerine yapılan çalışmalarda, genellikle belli bir konu ya da durum (mesleki tükenmişlik, mesleki doyum vd. gibi) üzerinden değerlendirmelere ve yorumlamalara gidilmiştir. Bu çalışmada ise, nicel ve nitel verilere dayanarak neoliberalizm ve küreselleşme etkileşiminde ekonomik, politik, toplumsal boyutların emeğin iş koşullarıyla da sınırlı kalmayacak biçimde, emek gücü üzerinde ne yönde, ne şekilde ve hangi ideolojik tutumlarla yaşam alanlarına, ilişkilerine dâhil olan kapitalist biçimlendirmenin çeşitli boyutlarına yer vermeye çalışılacaktır. Dolayısıyla da neoliberal ve kapitalist küreselleşme politikalarının

toplumsal yapıyı biçimlendirmeye yönelik işleyişleri, eğitim sektörünün durumu, dersane sektöründe çalışan ‘bireyler’ (tükenen ve tüketen olarak), emeğin koşulları ve çalışanların bu süreci nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili daha kapsamlı sonuçlara ulaşılmış olacaktır. Araştırmanın sınırlılıkları açısından ise, bu çalışma Aydın ili Nazilli ilçesinde, üniversiteye hazırlık grubuna yönelik dersaneler ile sınırlandırılmıştır. Dersanelerin seçiminde üniversiteye hazırlık grubunda görev yapan öğretmenlerin bulunması (esnek istihdam biçimleri ve iş koşulları açısından bu ayırım çok net olmasa da) ve öğretmenlerin en az 3 yıl dersane sektöründe çalışıyor olması (soruların kapsamı açısından) esas alınmıştır.

Neoliberalizm ve küreselleşme süreci kapitalizmin dinamiklerinin sekteye uğratılmasını engellemek için, enformel olanın ya da enformel alanların formel etkileşimlerle birlikte sürdürülmesini (“meşru” temelleri için) ister. Eğitimin, temel kamu hizmeti ya da amaç olma konumundan meta durumuna aktarımı ya da piyasalaştırılması süreci, ticarileştirilmiş eğitim-öğretim sistemini arz ve talep dengelerinin üretimi ile destekleyecektir ve bu sürece uygun olarak emeğin konumu ve emekçilerin koşulları üzerinde belirleyici olacaktır. Örneğin, özellikle işsizlik ve bununla ilgili pek çok konunun etkisinde (bu yönde desteklenen arzlar ile birlikte işletilen hatta desteklenen toplumsal kaygılar) yükseköğrenim talebinin giderek artması, eğitimin merkezi sınav sistemlerine odaklı olarak biçimlendirilmesi (bu durum sınavların hem içeriği hem de biçimi açısından bir anlamda özel dersanelere teşviki sağlar), “iyi” bir lise eğitim-öğretim sürecinde okulun yanı sıra özel dersanelere yapılan vurgu (eğitim-öğretim sürecinde kalite ve verimlilik ile ilgili durumlar da piyasalaştırmanın güdümündedir) şeklinde eğitim sektörü kâr odaklı yapılanmalar ile neoliberalizmin ilkeleriyle karşılıklı etkileşimlerini sürdürmektedir ve böylece eğitim hizmetini alanlar “tüketici”, bu hizmeti sunan emek ise “satıcı” konumuyla sürdürülen bu hizmet alışverişini metalaştırılmış görünümüleri ile sürdürmektedirler.

3.3. TANIMLAR

Araştırmada kullanılan bazı kavramların tanımları şöyledir:

Özel dersane: 5580 Sayılı Özel Öğretim Kanunu'nda yasal hükümler çerçevesinde işleyişleri belirlenmiş ve öğrencileri; bir üst okulun veya yükseköğretime giriş sınavlarına hazırlamak, istedikleri derslerde yetiştirmek ve bilgi düzeylerini yükseltmek amacıyla faaliyet gösteren özel öğretim kurumlarıdır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın özel dersanelerin dönüştürülmesi sürecine yönelik işleyişlerine göre, dersaneler 1 Eylül 2015'ten itibaren tamamen kapanacak ve Özel Öğretim Kurumları Kanunu'ndan "dershane" tanımı tamamen çıkarılacaktır.

Dershane öğretmeni: Dershane öğretmenleri, İş Yasası'na tabii "işçi" konumunda tanımlanmışlardır ve "iş sözleşmesi" ile çalışmaktadırlar. Özel öğretim kurumları arasında en zor şartlarda çalışan kitledir. Çalışma alanlarına dair sorumluluklarına ve haklarının işleyişi ile ilgili konulara çeşitli kanun hükümlerinde yer verilmiş olsa da dersane öğretmenlerini belli kanunlara tabii olarak tanımlamak zordur. Zaten neoliberal politikaların eğitim sektörünü piyasalaştırma amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirmiş olduğu dersane sektöründe, yine eksikliklerle, alt yapısız bir işleyişin ve emek aleyhine koşulların sürdürüleceği gündemde olan dönüşüm sürecinde, "dershane öğretmeni tanımını karşılayabilecek" çalışanların, Milli Eğitim Bakanlığı'nca öğretmenlik kadrosuna alınacağı (belirlenmiş şartlara uygun olanlar) belirtilmiştir. Kısaca, dersane öğretmenleri, eğitim sektörünün özel dersaneler ayağında emek sömürsünün nesneleştirilmiş işçileri olarak tanımlanabilir.

Kurucu/ işveren: Özel dershanenin sahibi olan ve adına kurum açma izin belgesi düzenlenen gerçek veya tüzel kişidir. Özel Öğretim Kurumları Kanunu'na göre, kurumun veya yönetimleri birleştirilen kurumların bir müdür tarafından yönetilmesi esastır. Yine bir kimse birden fazla kurumun kurucusu olabilir. Gerekli nitelikleri taşıyan kurucu/kurucu temsilcisi, kurumun müdürü de olabilir. Üzerinde müdürlük görevi bulunmayan kurucu/kurucu temsilcisi, kurumun eğitim-öğretimine ve bunlarla ilgili yönetim işlerine karışamaz. Bünyesinde birden fazla kurum bulunduran kurumlara genel müdür ve genel müdür yardımcısı atanabilir.

3.4. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı doğrultusunda Nazilli’de bulunan dershaneler tespit edilmiş ve sayılarına bakılarak örnekleme yöntemi ile çalışma alanı için bir grup oluşturulmuştur. Bu şekilde dershanede çalışan farklı konumlardaki öğretmenlerle soru formu eşliğinde yüz yüze görüşmeler (her öğretmenle birebir görüşme şeklinde) yapılmıştır. Ancak soruların içeriği ve sürecin etkilerinin daha net gözlenebilmesi açısından stajyerlik aşamasını tamamlamış öğretmenlerle görüşmek önemli olduğundan örneklem seçiminde, en az 3 yıl deneyim sınırı konulmuştur. Ayrıca, katılımcılara yönelttiğimiz açık uçlu sorular ile konunun belli boyutları üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle neoliberal küreselleşme sürecinin sosyo-ekonomik boyutta yansımalarını (gelir, yaşam koşulları vs.) soru formu yardımıyla nicel bir biçimde ortaya koyabilme olanağımız olmuştur. Fakat diğer bir boyut da bireylerin, çalışma yaşamının dönüştürülmesi ile birlikte yaşanan ve sürdürülen eşitsizlikleri, adaletsizlikleri, fırsatların dengesiz dağılımını nasıl tecrübe ettiklerini anlayabilmek olduğundan, karşılıklı/birebir görüşmelerle elde ettiğimiz nitel veriler üzerinden, bireylerin yaşanan süreci nasıl algıladıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma 2012- 2013 öğretim yılında, Nazilli ilçe merkezindeki özel dershanelerde üniversiteye hazırlık (lise ve mezun grubu öğrencilere ders veren) grubunda görev yapan ve en az 3 yıl dershane sektöründe çalışıyor olan (çalışmada, deneyim süresine böyle bir sınır konulmuştur) dershane öğretmenlerine anket ve görüşme formu biçiminde düzenlenmiş soru formu uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Soru formu, anket ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun olarak hazırlanmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise, yüzde ve frekans tekniği kullanılmıştır. Yine hem nicel hem de nitel veriler, çalışmanın amacına yönelik bir bütün oluşturabilecek ve neoliberal politikalar ile kapitalist küreselleşmeye yönelik eleştirel bakış açısını değerlendirebilme fırsatı sunacak biçimde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Nazilli’de üniversiteye hazırlık grubunu da kapsayan iki yerel ve yedi zincir (genel merkeze bağlı ya da isim hakkı almış olan) özel dershane vardır. Araştırmaya 29’u yerel dershanede, 71’i de zincir dershanede çalışan öğretmenler olmak üzere

toplam 100 öğretmen katılmıştır. Ayrıca soruların çalışmanın amacına uygunluğunu test etmek ve özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin sorulara yönelik tutumlarını belirleyebilmek için, 10 kişi ile pilot çalışma yapılmıştır. Bu ön çalışma sürecinde elde ettiğimiz çıkarımlar doğrultusunda düzenlenen (soruyu öğretmenlere yöneltme tarzında değişiklikler yapılması, dersane sektöründe yaygınlaşmış kuralsız işleyişleri ifade etmede ya da gerçek düşüncelerini belirtmelerinde çok fazla tedirginlik durumu yaşadıkları için bazı soruların kapalı uçlu hale getirilmesi, daha net cevapların alınabilmesi yönünde düzenlemeler vb.) anket ve görüşme formu, uzman görüşlerine de başvurularak geçerlilik düzeyi yükseltilmiştir. Bu süreçte öncelikle alan yazın taranmış, bu alan yazına dayalı olarak soru formu oluşturulmuş ve hem dersane sektöründe deneyimli olan (10- 15 yılın üzerinde işveren ve öğretmen olarak çalışmış, şu an başka bir iş alanında olan ve emekli olmuş kişiler) kişilerden özel dersanelerde çalışanların konumu, çalışma koşulları, sorumlulukları, iş ilişkilerinin işleyişi gibi konularda elde ettiğimiz bilgilerle hem de uzman görüşleri ile desteklenen ve geliştirilen soru formuna son biçimi verilmiştir.

3.4.1. Evren ve Örneklem Seçimi

Örneklem seçimi konusunda yukarıda materyal ve yönteme dair açıklamalarımızda da belirttiğimiz gibi, bu araştırmanın evrenini 2012- 2013 öğretim yılında Nazilli ilçe merkezindeki ikisi yerel, yedisi zincir olarak toplam dokuz özel dershanede görev yapan dersane öğretmenleri oluşturmaktadır. Amaca dönük olarak da bu evrenden, özel dersanelerde üniversiteye hazırlık grubunda görev yapan ve deneyim süresi en az üç yıl olan öğretmenler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Örneklem grubundaki dersane öğretmenlerinin, özel dersanelere göre sayısal dağılımı şöyledir:

Görüşme Yapılan Nazilli İlçesindeki Özel Dershaneler	Özel Dershanelerdeki Öğretmenlerin Sayısı	Örneklem Grubundaki Öğretmen Sayısı
Özgün Dershanesi (Yerel)	15	10
Büyük Nazilli Dershanesi (Yerel)	30	19
Birey Dershanesi (Zincir)	10	10
Final Dershanesi (Zincir)	30	12
Uğur Dershanesi (Zincir)	20	8
Sınav Dershanesi (Zincir)	18	15
Zafer Dershanesi (Zincir)	20	9
Körfez Dershanesi (Zincir)	40	6
Fen Bilimleri Dershanesi (Zincir)	25	11

Ancak özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin sayısına ulaşmak ve bu konuda net bir bilgi edinmek oldukça zordur. Özel dersanelerde çalışan öğretmenler sürekli çalışmadıkları için (dönem içi ya da dönem başında iş anlaşmaları yaptıklarından) ve her dersanede çalışan öğretmenlerin pek çoğu aynı dersanede kalmadığı için (başka dersaneye anlaşma ya da başka iş alanına geçme vs.) Nazilli’de özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin tam olarak sayıları belirlenememiştir. Milli Eğitim Bakanlığının resmi verilerinden, sadece iller bazında özel dersanelerde istihdam edilen öğretmen sayıları saptanabilmektedir. Nazilli ilçesindeki özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin sayıları ile ilgili yukarıdaki tabloyu ise, gerçeğe yakın olan sayısal durum olarak kabul edebiliriz. Buna göre, Nazilli ilçe merkezindeki üniversiteye hazırlık grubu öğrencilerini (ilköğretim grubunun yanı sıra) kapsayan özel dersanelerde yaklaşık olarak 208 dersane öğretmeni çalışmaktadır.

Nazilli’de örnekleme uygun özel dershanelerde çalışan öğretmenlerin sayılarına ulaşma konusunda kendi gözlemlerimizin yanı sıra, özel dersane kurucularını ve dersane sektöründeki pek çok öğretmeni tanıyan kişilerle görüşülmüş ve bu şekilde gerçeğe yakın bir sonuca ulaşılmıştır. Çünkü bu araştırmanın evreni kapsamında diyebiliriz ki, kayıt dışı istihdam çok fazla, stajyerlik süresi adı altında çalıştırılan pek çok öğretmen var ve özellikle zincir dershanelerde öğretmenlerin yakındaki diğer şubelere gönderilmeleri (gün içerisinde ya da haftanın belirli günlerinde diğer şubelere gidilmesi) gibi pek çok durum söz konusudur. İşveren ise paradoksal bir çıkarım olsa da, bir anlamda maliyet unsuru olarak gördüğü dersane öğretmenlerinin sayılarını gizleme kaygısı içerisinde. Örneklem açısından, dersane kadrosunda yer alan (stajyer ve kayıt dışı olanlar hariç) öğretmenlerin istihdam durumları ve buna dayalı işleyişler (haklar, mesai süresi, maaş ve istihdam durumu vd.) özel dershanelerde çalışan öğretmenleri kapsayan yasal hükümlere uygun sürdürülmemektedir. Bu yöndeki işleyişlerin hem dersane öğretmenleri hem de işveren açısından hangi durumlara dayandırıldığına, ne gibi konularla ilgili olduğuna bulguların değerlendirilmesi kısmında geniş yer verilmiştir.

3.4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi:

Veriler; Nazilli ilçe merkezinde özel dershanelerde çalışan, üniversiteye hazırlık grubu öğrencilerinden sorumlu ve en az üç yıl deneyimi olan 100 dersane öğretmenine, birebir görüşme biçiminde soru formu uygulanması yoluyla elde edilmiştir. Anket ve görüşme formunda, dershanede çalışan öğretmenlere 22 açık uçlu, 55 kapalı uçlu soru yöneltilmiştir. Ancak daha sonra verilerin istatistiksel analiz için SPSS programına (Statistical Packages For The Social Sciences/ Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) işlenmesi ve çözümlenmesi sürecinde, ortak cevapların oluştuğu ya da gruplandırma yapılabilecek açık uçlu sorularda cevap seçenekleri oluşturma yoluna gidilmiştir: (yaş, kira tutarı, eşin işi, branş, dersane öğretmenliğini geçici iş olarak görenler için asıl hedefleri vd. sorularda). Bu nedenle soru formunun son biçiminde 9 açık uçlu soru yer almaktadır. Dolayısıyla verilerin analizi sürecinde, katılımcılara uyguladığımız soru formu istatistiksel analize uygun olacak şekilde (uzman görüşleri alınarak) yeniden biçimlendirilmiş ve katılımcıların cevapları tek tek bu yeni soru formuna (EK1) işlenmiştir. Bu şekilde katılımcılara açık uçlu sorulmuş soruları daha sonra

gruplandırılmamız veya cevap seçenekleri oluşturarak düzenlememiz, yüzdelik dağılımların ortaya konmasına ve bunlar üzerinden çeşitli kaynaklara da dayanarak yorumlamalar yapabilmemize olanak vermiştir.

Yine EK1’de yer verdiğimiz anket ve görüşme formunda görüleceği gibi, belli konularda katılımcıların öncelikli ve önemli buldukları durumları derecelendirebilmek ve bunlar arasında önem ve öncelik sıralamasına ilişkin açıklamalar yapabilmek için, bu sorularda cevapların her biri tek tek ayrı sorular biçiminde yazılmıştır. Bu yönde bir düzenlemeye dâhil olan sorular şunlardır: “Katılımcıları dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler, çalışılan dershanede sözleşmenin yenilenmesinde öncelikli kriterler, çalışma koşulları ve iş alanındaki sorumlulukları açısından kamudaki kadrolu öğretmenler ile aralarında hangi yönlerden farklılıklar gördükleri konusunda ve katılımcıların dershane sektöründe çalışma koşullarının iyileştirilmesi için hangi durumları öncelikli buldukları” şeklindeki sorulara, katılımcılara uyguladığımız soru formunda tek bir soru ve altında sıraladığımız cevapları ile yer verilmiştir. Katılımcıların görüşlerinde öncelikli ve önemli olan durumların belirlenmesi için, katılımcılara bu soruların şıkları arasından en öncelikli ve en önemli buldukları belirtmeleri istenmiştir. Aslında bu sorularda hemen hemen tüm şıkların katılımcıların önemli ya da öncelikli bulabileceği durumları içermesi ve bunlar arasından kendileri için en önemli ve en öncelikli olanı işaretleyebilmeleri, dershane sektöründe emeğin koşulları ve emek gücünün durumuna yönelik açıklamalarımızda daha detaylı, kapsamlı çıkarımlar ortaya koyabilmemiz açısından önemli olmuştur. Soru formunun uygulanması, katılımcıların tümüyle birebir görüşmeler biçiminde sürdürülmüş olduğundan, karşılıklı iletişimde bulunmak ve her iki tarafında (araştırmacı ve katılımcı) dershane sektörünün işleyişi ve çalışanların koşullarından haberdar olması (formel görünümü enformellikler açısından) özellikle böyle sorularda anlamlı, gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca soru formunun en son biçiminde, öncelik ve önem durumlarının belirlenmesiyle ilgili bu sorulara verilen cevapların tek tek sorulara ayrılması işleminin, uygulamada kullandığımız soru formunda yapılmamasının önemli nedenlerinden biri de, özellikle katılımcıların soruların fazlalığından ve uzunluğundan dolayı (biçimsel olarak daha fazla sorunun olduğunun düşünülmesi) görüşme yapmak istememeleridir. Sonuçta ise, tüm

katılımcılara soru ve görüşme formunun uygulanması süreci tamamlandığında, çalışmanın konusuna ve amacına da daha uygun olacağından, soru formunda bu sorular üzerinde yukarıda belirttiğimiz şekilde değişime giderek, belli konularda öncelik ve önem durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece uygulama süreci tamamlandığında cevapların her biri bir soru olacak biçimde ayrıştırılması ile ortaya çıkan yüzdeler dağılımlardan önem ve öncelikle ilgili konularda anlamlı, tutarlı sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Dolayısıyla anket ve görüşme formunda yer alan sorular, özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin demografik özelliklerine, sosyo-ekonomik ve sosyo- psikolojik durumlarına, gelirlerine, iş alanına dair değerlendirmelerine, mesleklerine yönelik düşüncelerine, farklı statüde ve farklı istihdam koşullarında çalışan öğretmenlerle ilgili görüşlerine yönelik ve bize eleştirel bir bakış açısıyla konuyu yorumlayabilme olanağı sunacak doğrultuda hazırlanmıştır. Çünkü kapalı uçlu sorular ve nicel veriler pek çok soru için, açık uçlu sorulmamış olsa da katılımcıların söylemleri ile desteklenmiş olduğundan nitel veriler önemli bir biçimde öne çıkmıştır. Böylece araştırmada nicel ve nitel verilerin bir arada yer alması, alan çalışmasında araştırma problemini çeşitli kaynaklarla (dergiler, kitaplar vd.) desteklediğimiz konularda daha kapsamlı sonuç ve değerlendirmelere ulaşmamızı sağlamıştır. Araştırmada verilerin analizinde daha önce belirttiğimiz gibi, yüzde ve frekans tekniği kullanılmıştır. Ancak nicel verilerin değerlendirilmesinde, soru formundaki pek çok konuyla ilgili nicel veriler katılımcıların söylemleri ile desteklendiğinden nicel ve nitel veriler arasında bütünlük oluşturulabilmiş ve her iki tekniğin kullanılmış olması tutarlılığa ya da tutarsızlığa dair durumları değerlendirmemizi sağlamıştır. Yine, araştırma amacına uygun olarak, önemli görülen bazı bağımsız ve bağımlı değişkenler için çapraz tablo/Crosstabulation kullanılmıştır ve bu şekilde değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığı da araştırılmıştır. Araştırmada hem nicel hem nitel veri toplama tekniği kullanıldığından bazı sınırlılıklar söz konusu olmuştur. Bu açıdan verilerin analizi veya çözümlenmesi sürecinde betimsel istatistikler, basit yüzdeler dilimler ve çapraz tablolar kullanılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, bilgisayar ortamında bilim araştırmalarına uygun olarak hazırlanan SPSS 15.0(Statistical Package For Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiştir. SPSS programına hem nicel hem de nitel veriler girilmiş

ve araştırmada elde ettiğimiz nicel veriler öncelikle tablolaştırılmıştır. Soru formundaki yanıtlar ile de frekans ve yüzde tabloları oluşturulmuştur. Araştırmada nitel verilerin çözümlenmesi sürecinde ise, ilgili sorular açısından katılımcıların, görüşlerinde ortak buldukları ve farklılaştıkları noktalar tespit edilmiş ve bu şekilde öne çıkan görüşleri, alt sorgulama alanlarına göre oluşturduğumuz temalara aktarılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE YORUM

Araştırmada, çalışmanın amacına uygun olarak belirlediğimiz her bir temada yer alan nicel ve nitel veriler değerlendirilmiştir. Aşağıda, araştırmada elde edilen bulgular ve ilgili yorumlara yer verilmiştir. Nicel veriler için frekans ve yüzdelik dağılımlar belirtilmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Nitel veriler için de katılımcıların söylemleri aktarılmış ve belli konularda ortak olan ya da farklılaşan görüşler değerlendirilmiştir. Her temada nicel ve nitel verilerin değerlendirilmesine dair açıklamalara ve yorumlara yer verilmiştir. Yapılan doğrudan aktarmalarda katılımcılar, görüşme sırasına göre kodlanmış ve K1, K 2,..., şeklinde gösterilmiştir.

4.1. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Neoliberalizm ve küreselleşme süreci ekseninde beyaz yakalı emeğin dönüşümünü ele aldığımız bu tez çalışmasında, alan çalışması bölümümüzü oluşturan dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarının değerlendirilmesi konusu, dersane sektörünün aldığı biçimlerle birlikte değerlendirilmesi gereken bir konudur. Dolayısıyla neoliberalizm ve küreselleşme politikalarının dersane sektöründeki yansımaları, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarına, demografik özelliklerine, kendi durumları ve bu sektör hakkındaki görüşlerine, dersane öğretmenlerinin kamudaki kadrolu öğretmenlere yönelik görüşlerine, toplumun dersane öğretmenlerine yönelik düşüncelerine de yansımıştır. Dersane öğretmenlerine yönelik çalışmalar daha çok mesleki tükenmişlik boyutu, öğretmenlerin yeterlilik düzeyi ile ilişkili olarak mesleki doyumları ve örgütsel adalet algıları ilgili ilgilidir. Ancak bizim çalışmamızda önemli olan, dershanede çalışan öğretmenlerin içinde buldukları koşulları ortaya koymak kadar, bu çalışma koşullarını üreten süreçleri (esnekleştirme, kuralsızlaştırma, güvencesizleştirme vd.) değerlendirmek ve bunlar üzerinden dersane öğretmenlerinin iş koşullarını ortaya koyarak, her bir boyutu onların görüşleri ile beraber daha kapsamlı şekilde ele almaktır.

Ekonomik, siyasi, hukuki, toplumsal koşulların ürettiği ve bu araştırmada somut bir çalışma alanı olarak değerlendirme olanağı bulduğumuz dersane sektöründeki çalışma koşullarında var olan bu somut gerçekliğin dersane öğretmenleri açısından nasıl algılandığı, hangi söylemlerle ifade edildiği önem taşımaktadır. Tabii bu noktada da tüm bunların değerlendirilmesinde, demografik özelliklerin de göz önünde bulundurulması, bu özelliklerin dersane öğretmenlerinin dersane sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirmelerinde ayırt edici bir farklılık oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi önemli olmaktadır. Bu nedenle aşağıda katılımcıların demografik özellikleri hakkında ele alıp değerlendirdiğimiz boyutlarla birlikte dersanelerin günümüzdeki durumları ile ilgili de bazı konular önemli ve aydınlatıcı olacaktır. Özel dersaneler ve dersane sektöründe çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları üzerinde ekonomik, hukuki, toplumsal ve siyasi etmenlerin birbiriyle ilişkili durumdaki belirleyiciliği, ilk bölümde “demografik boyutlar” olarak ele aldığımız konulara da yansiyacaktır. Çünkü bu sektörde çalışan kişilerin yaş aralığı, hangi fakülteden mezun olduğu, branşı gibi bireye dair özellikler bu çalışma alanında hukuki, ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutlarla birbirini karşılıklı olarak etkileyen süreçlerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, dersane sektörüne dair yeni gelişmeler açısından, gündemde olan dersanelerin kapatılması ya da dönüştürülmesi sürecindeki yeni düzenlemelere göre, dersanelerde öğretmenlerin iş koşullarına, mesleki yeterliliklerine dair denetim yapılmayacağı belirtilmiştir (gündem.milliyet, 2013). Durum böyle olunca da yeni haliyle, okula yardımcı kuruluşlar olarak biçimlenecek dersanelerde “öğretmen” olarak çalışacak kişilerin hangi fakülteden mezun olduğu denetlenmeyecektir. Yine, bu sektörde çalışan öğretmenlerin daha çok gençlerden oluştuğu ve özellikle de işsizlik kaygısına bağlı nedenlerle genelde dersane öğretmenlerinin üniversite öğrencisiyken bu sektörde çalışıyor olmaları gerçeği önemli bir konudur (memurlar.net, 2006). Dolayısıyla ekonomik, siyasi, hukuki, toplumsal boyutlar emeğin çalışma koşullarında olduğu gibi, demografik özelliklerinin ayırt ediciliği açısından da etkili olmaktadır.

Nazilli’de dershanede çalışan öğretmenlerin demografik özelliklerine ve dağılım sonuçlarına bakmadan önce, genel olarak dersane sektörünün nicel durumuna ya da eğitim-öğretim konusu açısından sayısal ifadesinin ne derece kapsayıcılık arz ettiğine

kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Çünkü bir iş alanı olarak dersane sektöründeki nicel durumun, bireyi niteleyen özellikleri üzerinde etkili olup olmadığı, nicel olanın nitelde belirli bir özelliği daha baskın olarak bünyesinde barındırmak isteyip istemediği ya da nitel olanı nötrleştirip nötrleştirmede olduğu şeklinde bir takım düşünceler elde edebilmek için dersanelerin genel durumunu paylaşmak gerekliliği oluşmaktadır. Bu noktada dersanelerin durumuna dair nicel veriler açısından, son on yılda özel dersane, öğrenci ve öğretmen sayıları şöyledir (mebpersonel, 2013):

Yıllar	Özel Dersane Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
2003- 2004	2. 568	668. 673	23. 730
2004-2005	2. 984	784. 565	30. 567
2005-2006	3. 570	925. 299	41. 031
2006-2007	3. 986	1. 071. 827	47. 621
2007-2008	4. 031	1. 232. 129	48. 855
2008-2009	4. 262	1. 178. 943	51. 916
2009-2010	4. 193	1. 174. 860	50. 432
2010-2011	4. 099	1. 234. 738	50. 209
2011-2012	3. 961	1. 219. 472	50. 163
2012-2013	3. 858	1. 280. 297	51. 522

Yukarıdaki tabloya göre, 2011-2012 eğitim yılında 3 bin 961 olan dersane sayısı 2012-2013 döneminde 3 bin 858'e düşmüştür. Milli Eğitim Bakanlığının 2012-2013 istatistiklerine göre, dersane sayısında bir önceki eğitim dönemine göre yaklaşık yüzde 3'lük düşüş gerçekleşmiştir. Bir önceki dönem 3 bin 961 olan dersane sayısı 3 bin 858'e düşmüştür. Dersanelerde eğitim gören öğrenci sayısı ise önceki döneme göre 60 bin 825 artarak, 1 milyon 219 bin 472'den 1 milyon 280 bin 297'e çıkmıştır. Özel dersanelere gidenlerin 644 bin 59'ünü erkek, 636 bin 238'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Dersanelerde çalışan öğretmen sayısı 50 bin 163'ten 51 bin 522'ye

yükselmiştir. Bakanlığın verilerine göre, son 5 yılda dershanelerin sayısı azalmıştır. Bu durum bize son on yıllık dönemde bugüne dair önemli noktaları vermektedir. Son 5 yılda dershanelerin sayılarında azalma olsa da dershaneler, eğitim sektöründeki ticarileştirme ve metalaştırmanın en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Diğer ülkelerde özel dershanelerin eğitim sistemi ve ekonomileri içerisindeki yerine dair şu verilere yer verebiliriz: Dünyanın hemen hemen her yerinde karşılaşılan bir eğitim yaklaşımı olarak dershaneler, gölge eğitimin en önemli unsurudur ve genel olarak sınava hazırlık bağlamında değerlendirilmektedir. Gölge eğitim, okul dışında verilen eğitimleri kapsayan bir terimdir. Özel dershane dendiğinde ilk akla gelen ülkeler Güney Kore, Hong Kong ve Japonya'dır. Güney Kore'de özel dershanelere katılım oranı 2007 verilerine göre ilkokulda % 88, ortaokulda % 74 ve lisede % 55 civarındadır. Japonya'da dershane sayısı okul sayısından fazladır (okul sayısı: 39.000, dershane sayısı: 49.000) ve öğretmenlerin %30'u dershanelerde de çalışmaktadır. Hong Kong'da öğrencilerin dershanelere katılma oranı ilkokulda % 36, lisede ise % 48'dir. Yunanistan'da ise, 3.000'i aşkın dershane bulunmaktadır ve lise son sınıftaki öğrencilerin yaklaşık % 90'ı dershaneye gitmektedir. Almanya ve Portekiz gibi ülkelerde ise, dershaneleri düzenleyen bir mevzuat bulunmamakta, öğrenciler daha çok özel ders almaktadırlar. İngiltere ve Fransa'da özellikle hafta sonları destek eğitiminin verildiği görülmektedir. Gerek ABD (Amerika Birleşik Devletleri) gerek AB (Avrupa Birliği) ülkelerinde özel ders ve özel dershanelerin destek eğitim kurumları olarak mevcut oldukları görülmektedir. Genellikle uluslararası sınavlarda başarılı oldukları görülen Finlandiya, İsveç, Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise dershane gibi ayrı bir yapıya rastlanmamaktadır. Dolayısıyla dershaneler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağlantısız şekilde pek çok ülkede bulunmakta ve ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yer işgal etmektedir (Bacanlı ve Dombaycı, 2013: 14-15) Ancak özel derslerin ya da dershanelerin toplumda bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasını ya da toplumsal alanda böyle bir ihtiyacın olduğu ve bunun giderilmesi gerektiği inancının üretilmesi konusunu, ekonomik ve siyasi boyutlardan ayrı düşünemeyiz. Çünkü küresel kapitalizm ve neoliberal politikalar toplumsal yapının öğelerini (ekonomik, siyasi, hukuksal, kültürel boyutlarda) etkileyerek, toplumsal alandaki ihtiyaçları (toplumsal olduğu kadar bireysel de) şekillendirmiştir.

Dershanelerin eğitim sektöründe bir “gereklilik” olarak görülmesi düşüncesinin yaygınlaş(tırıl)ması özellikle de üniversiteye hazırlık sınav gruplarında çok fazladır. Dolayısıyla eğitimin ticarileştirilmesi ve metalaştırılması öğretmen emeği ve öğrencilerin koşullarını da kendisine dâhil ettiğinden, dersane sektörü eğitim alanı içerisinde (ekonomik, siyasi ve hukuksal yansımaları ile) geniş bir yere sahip olmuştur. Ancak yukarıda yer verdiğimiz, dersane sektörünün nicel durumuna dair verilerden, nitel olanın ya da dersane öğretmenlerinin bireysel durumlarının sadece “etkilenen” olduğu şeklinde bir anlam ortaya konması söz konusu değildir. Yukarıdaki verilerde de gördüğümüz gibi, 2012- 2013 döneminde bir önceki döneme göre dershanede çalışan öğretmenlerin sayısında artış söz konusudur. Bu durum aynı zamanda kamuda istihdam politikaları, bireyin aile, çevre ve ekonomik koşulları, branşı, mezun olduğu fakülte ve tüm bunların çalışma yaşamına nasıl yansıdığına dair çok kapsamlı konuları içinde barındırır. Özellikle bu tez çalışmasında en önemli olan noktalardan birini bireyin bu sektöre bakış açısı, beklentileri yani çalışma alanına dair fikirleri oluşturmaktadır. Önemli olan bu bahsettiğimiz durumların karşılıklı etkileşimlerinin bizim çalışmamızda nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığını anlayabilmek, bunları katılımcıların farklı bakış açılarıyla besleyebilmek ve aktarabilmektir. Aşağıda araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin demografik özellikleri açısından cinsiyet, yaş, doğum ili, medeni durum, eşin işi, hane halkı sayısı, oturulan ev durumu (kira vd.), kira tutarı ve mezun olunan fakülte durumlarına dair veriler yer almaktadır:

Tablo 4.1.1: Örneklemin Cinsiyet Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kadın	50	%50,0	50,0	50,0
Erkek	50	%50,0	50,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, %50’si kadın, %50’si erkektir. Cinsiyet değişkeni, katılımcılar arasında eşit bir dağılım göstermiştir.

Tablo 4.1.2: Örneklemin Yaş Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
24 yaş ve altı	6	%6,0	6,0	6,0
25- 34 yaş	71	%71,0	71,0	77,0
35- 44 yaş	16	%16,0	16,0	93,0
45- 54 yaş	4	%4,0	4,0	97,0
55 yaş ve üzeri	3	%3,0	3,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Örneklemini oluşturanların, %71,0'inin yaşı 25- 34 yaş aralığında yer almaktadır ve yaş grubundaki yoğunlaşma dershanede çalışan öğretmenlerin, yaş profili olarak “genç orta yaş” kesimi temsil ettikleri görülmektedir. Bu konuda, dershaneler hem rekabet hem reklâm gibi piyasaya yönelik taleplerine (yoğun iş süreci ve öğretmenlik görevleri dışındaki performanslar için) karşılık verebilecek hem de daha ucuza çalıştırabilecekleri kesim olarak gençleri görmektedirler ve özellikle atamayan öğretmenlerin varlığı, giderek artan kamudaki istihdam kısıtlılığı işverenin ucuz emek ihtiyacını karşılayabilecek önemli bir potansiyeli ifade etmektedir. Daha sonra yine yaş değişkeni ile birlikte öğretmenlerin gelecekte dershane sektöründe çalışmaya devam edip etmeme düşünceleri ile birlikte analiz edeceğimiz değişkenlerde de göreceğimiz gibi özellikle yeni mezun ve 25 yaş altı gençler ile %71'lik kesim içerisinde yer alan katılımcıların büyük çoğunluğu, artık dershanede çalışmayı istememekte ve dershane öğretmenliğini geçici bir iş olarak görmektedir. Katılımcıların, % 6'sı 24 yaş ve altı, %16'sı 35- 44 yaş, %4'ü 45- 54 yaş ve %3'ü 55 yaş ve üzeri yaş aralıklarında yer almaktadırlar. Kısaca, yaş değişkeni açısından dershanede çalışan öğretmenlerin en yoğun olduğu yaş profili genç orta yaş grubu (%71) ve budan sonra gelen en yüksek değerle (%16'lık kesim) orta yaş grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla da bu çalışmada yaş değişkeni açısından 25- 44 yaş aralığı %87'lik en fazla grubu oluştururken, %7'lik 45 yaş ve üzeri ile %6'lık 25 yaş ve altı öğretmenler ise, en az kesimi belirtmektedir.

Tablo 4.1.3: Örneklemin Doğum İli Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Doğum ili Aydın olanlar	38	%38,0	38,0	38,0
Doğum ili Aydın olmayanlar	62	%62,0	62,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların, %38'inin doğum ili Aydın iken, %62'sinin doğum ili Aydın değildir. Bu açıdan Nazilli'de dershanede çalışan öğretmenlerin yarısından fazlasını, Aydın dışında doğan öğretmenler oluşturmaktadır. Sonradan bireysel olarak ya da aileleriyle birlikte Nazilli'ye yerleşmişlerdir. Bu durumda Aydın ilinde ve Nazilli'de dershanecilik potansiyeli ve dersanelere olan talebin etkisi de göz önünde tutulabilir. Örneğin, Birey dershanesindeki araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi aynı zamanda Aydın'daki Birey dershanesi şubesinde de derslere girmektedirler. Bu durum Nazilli'deki diğer zincir dersanelerde de (Birey dershanesindeki kadar yaygın ve programlanmış olmasa da) yaygın görülen bir işleyiştir. Tabi ki bu durum katılımcılara göre, kendi istekleri dışında ve zorunluluktan yapılan bir görev olarak görülmektedir; yani işverenin bir dayatmasıdır. Çünkü bunun iş tatminini sağlayıcı maddi ve manevi getirileri söz konusu değildir.

Katılımcıların yarısından fazlasının doğum ilinin Aydın olmaması, bu durumun Aydın'daki eğitim potansiyeli ile olan ilişkisini de karşımıza çıkarmaktadır. Aydın Ticaret Borsası 2012 ekonomik raporu verilerine göre, Aydın ili nüfusu okuma yazma durumu açısından değerlendirildiğinde % 96 genel nüfus okuma yazma oranı ile Türkiye ortalamasının (% 93) üzerinde değerler almaktadır. Türkiye geneli tüm iller arasındaki değerlendirmeye göre de Aydın İli okuma yazma oranı en yüksek 7. il olarak ön plana çıkmaktadır. Yine, Aydın Ticaret Borsası ekonomik verilerine göre, 2012-2013 döneminde Aydın il genelindeki özel dershane sayısı 66'dır ve özel dershanede çalışanların 531'i erkek, 521'i de kadındır; özel dersanelerdeki öğrenci sayısı da 17.695'tir (Karabulut, 2012: 17-18). 2013 dönemi verilerine göre ise, Aydındaki dershane sayısı 73'tür (mebpersonel, 2013). En yüksek Özel Dershane yoğunlaşmaları, her yüz ortaöğretim okulu başına 60'ı aşkın Özel Dershane sayısı ile Ankara ve İstanbul'dadır. İzmir, Bursa, Antalya, Mersin, Adana, Kocaeli, Denizli, Aydın, Tekirdağ, Osmaniye,

Mardin Özel Dershanelerin yoğunlaştığı öteki illerdir. Düşük dersane yoğunluklu iller Ardahan, Gümüşhane, Bayburt, Kilis, Çankırı, Sinop ve Bingöl'dür (Tansel, 2013: 20).

Ancak eğitim potansiyelinin durumu ya da eğitim kavramı bir amaç olmaktan çıkarılıp, bir rant elde etme aracı ve ticari bir güdüme hizmet aracı halini aldığı ve bu haliyle de yaygınlık kazandığında sadece eğitimin kendisi değil, onu sunan ve biçimlendiren emek de ticari bir meta halini almıştır. Yani eğitimin yaygınlaşan ve bir gereklilik halini alan ya da öyle gösterilen boyutlarıyla (dershaneler, özel etüt merkezleri vd.) toplumda emeği mağdur eden ekonomik, hukuki ve siyasi boyutları (işsizlik, sigortasız çalıştırma vs.) bir araya gelince burada “yüksek eğitim potansiyeli” anlamını yitirir. Çünkü eğitim potansiyeli daha fazla ucuz emek potansiyeline, daha fazla müşteri potansiyeline dönüşür ve bu “anımlar” ile biçimlenir. Dolayısıyla eğitim süreci işgücünün durumundan, gelir dağılımından, siyasi, ekonomik ve hukuki boyutlardan bağımsız değildir.

Tablo 4.1.4: Örneklem Grubun Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Birikimli Yüzde
Evli	33	%33,0	33,0	33,0
Boşanmış	6	%6,0	6,0	39,0
Bekâr	61	%61,0	61,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Medeni durum değişkeni açısından, katılımcıların %61'i yani, öğretmenlerin yarısından fazlası bekârdır. Katılımcıların, % 33'lük kesimi evli ve %6'sı da boşanmıştır. Burada şunu belirtmek gerekir ki, katılımcıların yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenleri açısından dershanedeki çalışma koşulları ve ders ya da ders dışı sorumluluk dağılımlarında herhangi bir ayırt edici durumun etkili olup olmadığı konusundaki görüşleri de alınmıştır. Örneklemi oluşturan dersane öğretmenleri medeni durum, cinsiyet, branş gibi değişkenlerin dershanedeki iş sorumluluklarının paylaşımında, çalışma koşullarında bir farklılaşma ya da ayırt edici davranma durumu oluşturmadığını ifade etmişlerdir. Yani, çeşitli değişkenler açısından öğretmenlerin iş koşullarında bir ayırt edicilik söz konusu değildir.

Medeni durumun ve diğer kişisel durumların dershanedeki çalışma koşullarında ve sorumlulukların dağılımında bir etkisi olup olmadığına dair konuda bazı katılımcıların söylemleri şu yönde olmuştur:

“Dershane sektörünün genel anlayışı açısından, eğer dershane öğretmeni olarak çalışılıyorsa, reklâm ve rekabet edebilme koşullarına uygun davranmak ve bu doğrultuda iş koşullarına uyum sağlamak bir gereklilik ve olmazsa olmaz bir durumdur.”(K26)

“Dershane sektöründeki tüm uygulamalar ticari bir anlayışa dayandığı için rekabet ve reklâm çok önemlidir. Bu nedenle öğretmenler bu koşullara bağlı olarak gelişebilecek her türlü değişime uyum sağlayabilmelidirler. Örneğin, dershane sektöründe zorunlu ve birebir etütlerin, sınav zamanlarına yakın dönemlerde yapılan akşam etütlerinin, sınıf danışmanlıklarının vs. asıl amacı daha fazla veli ve öğrenci çekmek yani, para kaynağı olarak görülen veliyi kaybetmeme uğraşdır.” (K7)

“İşveren için öğretmenin yaşa, cinsiyete ya da medeni duruma bağlı olan kendi özel yaşamındaki sorumlulukları dershanedeki işleyişin önünde yer alamaz. Yine dershanedeki çalışma koşullarında da bu durumlara bağlı olarak ayırt edicilik sağlayan her hangi bir işleyiş gerçekleşmez. Örneğin, işveren için kadın olması, evli ve çocuğunun olması akşam etütlerinde kalmama sebebi olamaz. Çünkü dershane sektöründe her şeyden önce gelen konu ve düşünce daha az maliyetle daha fazla kazanmaktır. Bu anlayış, diğer tüm bireysel nitelik ve nicelikleri anlamsız kılar.” (K10)

Katılımcıların söylemlerine göre, dershane sektöründe iş yükünün dağılımı ya da sorumlulukların paylaşımı açısından medeni durum herhangi bir ayırt ediciliği ortaya çıkarmamaktadır. Ancak bu, iş alanındaki sorumlulukların adil bir paylaşımı, dağılımı olduğu durumunu da belirtmez. Çünkü katılımcılar söylemlerinde dershanelerin amacının eğitim ve öğretimden uzak, yönünü ticari eksene çevirmiş, piyasaya uygun bir alan olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla amaç maliyet hesaplarına ve ticari kaygılara göre biçimlenmişken, dershanede öğretmenden de bu amaca uygun hareket etmesi, bu

“bilinç” ile (daha fazla veli ve öğrenci kazanmak gibi) görevlerini yerine getirmesi beklenmektedir.

Tablo 4.1.5: Örneklemi Oluşturanların Eşlerinin Yaptığı İş- Çalıştıkları Yer Açısından Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Memur (kamu kesimi)	3	%3,0	9,1	9,1
Küçük esnaf (ticaret, zanaatkâr)	2	%2,0	6,1	15,2
Ev hanımı	6	%6,0	18,2	33,3
Özel sektör çalışanı	22	%22,0	66,7	100,0
Toplam	33	%33,0	100,0	
Kayıp Veri	67	%67,0		
Toplam	100	%100,0		

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin eşlerinin işi ile ilgili değişkende, evli olan %33'lük kesimin eşlerinin %3'ü memur, %2'si küçük esnaf, %6'sı ev hanımı, %22'si de özel sektör çalışanıdır. Burada özel sektör olarak tanımladığımız iş alanı, dersane öğretmenliğini ifade etmektedir. Çünkü katılımcıların %22'si de eşlerinin dershanede öğretmen olarak çalıştığını özellikle ifade etmişlerdir. Katılımcıların %67'si yani yarısından fazla kesimi bekâr (%61) ve boşanmış (%6) olduğu için, “eşin işi” ile ilgili bu soruya, %33'lük kesimde kalan evli öğretmenler yanıt vermişlerdir. Bu nedenle %67'lik kesim, bu değişkende kayıp veri olarak görünmektedir. Dolayısıyla katılımcılardan evli olan öğretmenlerin yarısından fazlasının (%22) eşi, özel sektör çalışanı yani dersane öğretmenidir.

Tablo 4.1.6: Örneklem Grubun Hane Halkı Sayısı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
2 kişi ve altı	21	%21,0	21,0	21,0
3- 4 kişi	67	%67,0	67,0	88,0
5- 6 kişi	12	%12,0	12,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların hane halkı sayılarına ilişkin değişkende, kendileri de dâhil olarak hane halkı sayıları %21'i 2 kişi ve altı, %67'si 3-4 kişi ve %12'si de 5-6 kişi olarak saptanmıştır. Dolayısıyla da ortaya çıkan sonuçta, seçeneklerde yer alan 7 kişi ve üzeri hane halkı sayısı bulunmamaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının hane halkı sayıları 3-4 kişiden oluşmaktadır. 5-6 kişilik daha kalabalık hane halkı sayısı, en az kesim (%12) olarak saptanmıştır.

Tablo 4.1.7: Örneklemin Oturdukları Evin Aitlik Durumuna Göre Dağılımı: (Kira, Kendine Ait, Akraba ya da Aileye Ait)

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kira	52	%52,0	52,0	52,0
Kendi evi	8	%8,0	8,0	60,0
Akraba/aileye ait	40	%40,0	40,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların oturdukları evin kira mı, kendilerine mi ait ya da akraba ve aileye mi ait (yani aileleri ile mi yaşıyorlar) olduğunu belirlemeye dair değişkende, öğretmenlerin oturdukları evin %52'sinin kira, %8'inin kendi evi, %40'ının da akraba veya aileye ait olduğu saptanmıştır. Burada oturulan eve dair değişkende, kira ve akrabaya/aileye ait olduğu belirtilen kesimin oranları birbirine yakın bir sonucu ortaya koyarken, kendi evi olarak belirtilen %8'lik kesim en alt seviyede kalmaktadır. Yani, katılımcıların yarıdan fazlası kirada oturmakta, yarıya yakın kesimi akraba/aileye ait evde oturmakta (ailesiyle yaşamakta) ve %8'lik kesim olan kendi evi olanlar çok az bir

grubu oluşturmaktadır. Dolayısıyla da örneklem grubun %92'lik kesimi kendi evine sahip değildir.

Tablo 4.1.8: Örneklem Grubun Kira Tutarı Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
350 TL ve altı	6	%6,0	11,5	11,5
351 TL ve 500 TL	35	%35,0	67,3	78,8
501 TL ve 650 TL	9	%9,0	17,3	96,2
651 TL ve üzeri	2	%2,0	3,8	100,0
Toplam	52	%52,0	100,0	
Kayıp Veri	48	%48,0		
Toplam	100	%100,0		

Araştırmaya katılanların % 52'si kirada oturdukları için, kira tutarı ile ilgili değişkende geri kalan % 48'lik kesim (kendine ait evi olanlar ve akraba ya da aile ile yaşayanlar) dışarıda kalmaktadır. . Bu açıdan, örnekleme oluşturanların %6'sının 350 TL ve altı, %35'inin 351 TL ve 500TL aralığında, %9'unun 501 ve 650 TL aralığında ve %2'lik kesimin de 651 TL ve üzeri kira ödemekte olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla da katılımcılardan kirada oturan %52'lik kesimin, kira tutarında en çok yoğunluk gösteren ödeme tutarı, 351 TL ve 500TL aralığında olmaktadır. Kira tutarı dağılımında en az ödeme tutarını ise, 651 TL ve üzeri oluşturmaktadır. Yine en alt kira tutarı olarak belirlenen 351 TL ve altı ile yüksek sayılabilecek kira tutarı miktarı olan 501 TL ve 650 TL aralığı birbirine yakın bir dağılım göstermiştir. Dolayısıyla da örnekleme oluşturanların yarısından fazlası 351 TL ve 500 TL aralığında kira ödemektedirler.

Tablo 4.1.9: Örneklem Grubun Mezun Olunan Fakülteye Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Fen-edebiyat fakültesi	88	%88,0	88,0	88,0
Eğitim fakültesi	8	%8,0	8,0	96,0
Diğer	4	%4,0	4,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların mezun oldukları fakülteye dair değişkende, öğretmenlerin %88'i fen- edebiyat fakültesi mezunu, %8'i eğitim fakültesi mezunu ve % 4'ü de diğer seçeneği olarak saptanmıştır. Burada % 4'lük kesim, yaş değişkeninden kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Daha üst yaş düzeyinde yer aldıklarından bu %4'lük kesim eğitim enstitüsü mezunu ve dil tarih coğrafya fakültesi mezunu olan katılımcıları belirtmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası, %90' a yakın bir kesim fen- edebiyat fakültesi mezunudur. Dolayısıyla da dersane öğretmenlerinin mezun oldukları fakülteye yönelik dağılımları, eğitim ve fen-edebiyat fakültesi açısından birbirine yakın bir dağılım göstermemiştir. Yani, dersanelerde daha çok bölüm mezunu öğretmenler çalışmaktadır. Bu durum aslında kamudaki istihdam kısıtlılığının da bir yansıması olmaktadır. Çünkü özellikle fen –edebiyat yani bölüm mezunlarının kendi alanları ile ilgili olarak (kimya, fizik, tarih bölümü gibi) kamuya atamalar çok kısıtlı olduğundan, dersaneler bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Tabii ki ilerleyen başlıklarda da ele alacağımız gibi, dersanedeki istihdam koşulları bize daha çok emek yoğun ve emeğin karşılığının alınmadığı çalışma koşullarını, güvencesiz iş ortamını yansıtacaktır.

Yukarıda ele aldığımız demografik bulgular açısından öne çıkan durumlardan bazıları şöyledir: Nazilli'de dershanede çalışan (üniversiteye hazırlık grubundaki öğretmenler) öğretmenlerden bu çalışmamızda 100 kişi üzerinden (pilot uygulama dışında) hem nitel hem de nicel sorularımıza yönelik aldığımız cevapları değerlendirdik. Demografik özellikleri açısından ortaya çıkan sonuca göre, cinsiyet değişkeni (Tablo 4.1.1) katılımcılar arasında eşit bir dağılım göstermiştir. Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin yarısından fazlasının genç orta yaş grubuna dâhil oldukları görülmüştür (Tablo 4.1.2). Bu noktada yine şunu belirtmeliyiz ki, bu tez çalışmasında dersane

sektöründe çalışan öğretmenlerin çalışma koşullarını ve bu iş koşullarının farklı boyutlarına yönelik yorumlamalarını, düşüncelerini daha kararlı ve daha net ortaya koyabilmek için stajyerlik sürecini tamamlamış ya da daha deneyimli olarak değerlendirebileceğimiz katılımcılarla görülmüştür. Çünkü dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını farklı boyutlarıyla ele alan çalışmalarda, özellikle öğretmenlerin ilk yıllarında iş yükümlülüklerinde daha fazla zorlandıkları, çalışma hayatına dair haklarının (ücret, sigortalılık durumu vd.) daha fazla göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, Yılmaz'ın (2009) örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmasına göre, özel dersane sektörü çok büyük bir sektör olmasına rağmen özellikle göreve yeni başlayan öğretmenlerin çalışma koşullarının çok da iç açıcı olmadığı görülmektedir ve bu dersane öğretmenlerinin başarısı sınavı kazanan öğrencilerin sayısı ile ölçüldüğünden bu durum hem çalışma koşullarının zorlaşmasına hem de öğretmenler arasında rekabete yol açmaktadır. Ancak bu çalışmaya göre, daha çok mesleğin ilk yıllarında kendine bu sektörde yer edinme çabası ve yöneticilerin yeni başlayan öğretmenler üzerinde oluşturduğu baskı (stajyerlik, düşük ücret, daha fazla iş gibi) süreçlerinin öğretmenler arası rekabeti daha fazla görünür hale getirdiği ortaya konya da, bizim çalışmamızda hem yaş aralığı hem de çalışma kıdemi açısından daha deneyimli olarak düşünebileceğimiz öğretmenler arasında da rekabetin azalmadan devam ettiği görülmektedir. Yine Yılmaz ve Altinkurt'un (2011) çalışmalarında, özel dersanelerde çalışan ve hizmet süresi 5 yıl ve daha az olan öğretmenlerin çalışma koşulları ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada da öğretmenlerin söylemlerinde, dersane sektöründeki işleyişte rekabetin eğitim-öğretime yönelik amaçların önüne geçtiği, çalışma koşullarındaki zorlukların ve bunun en önemli nedeni olarak da dersanelerin bir ticarethane olarak işletilmesinin hem mesleki hem de bireysel boyutlarda öğretmenleri olumsuz etkilediği yönünde düşünceler öne çıkmıştır. Yani, dersane sektörüne yönelik çalışmalarda, çalışma yaşamının zorlukları ve zorluklardan daha çok olumsuz yönde etkilenenler daha çok mesleğinin ilk yıllarında olan ya da genç yaş grubunu oluşturan öğretmenler açısından değerlendirilmiştir.

Dershane sektöründe çalışan öğretmenlere yönelik çalışmaların birçoğunda yaş faktörü çalışma koşullarına yönelik bakış açılarında ayırt edici bir duruma işaret etse de, bizim çalışmamızda belirli temalar altında ele aldığımız çalışma yaşamına yönelik soru ve sorunlarda “yaş, deneyim süresi, medeni durum” değişkenleri bize, farklı bir yaklaşım biçimini sunacak biçimde karşımıza çıkmamıştır. Örneğin, buna paralel bir sonuca ulaşılan Erçen’in (2007) çalışmasında da öğretmenlerin deneyim sürelerinin ya da kişilerin yaşı arttıkça deneyimlerinin artması durumunun mesleki tükenmişliği açıklamada yani, mesleğe olan bağımlılığın artışıyla çalışma alanındaki koşulları benimseme durumunda anlamlı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla çalışma koşullarında öğretmenleri hem fizyolojik hem de psikolojik boyutları ile zor durumda bırakan işleyişlerin, çalışma alanında yöneticilerin baskısının, ders dışı- öğretmenlik dışı görevlendirmelerin kısaca, bunların temelinde olan ve çalışma yaşamındaki dönüşümlerle tüm bu durumlarla karşılaşmamıza neden olan esnekleştirme, güvencesizleştirme, kuralsızlaştırma, örgütsüzleştirme süreçlerinin iş alanındaki yansımaları öğretmenler arasında rekabet, iş alanında güven duygusu ve güvene dayalı ilişkilerin eksikliği ya da mesleki tükenmişliğin sürekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, bizim çalışmamızda araştırmaya katılan öğretmenlerin tümü, dershanedeki çalışma koşullarında iş arkadaşları ile uyumun ya da dayanışmanın, herhangi bir birliktelik oluşturabilmenin geçerli ya da anlamlı bir durum olmadığını (emeğin güvencesizleştirilmesine ve örgütsüzleştirilmesine ait bulgular/ Tema: 4.4, Tablo 4.4.41’deki dağılımın sonucuna göre) belirtmişlerdir. Dolayısıyla çalışma alanına ve çalışma arkadaşlarına güven konusunda mesleki kıdem ve yaşın etkili olabileceği düşünülse de, ulaştığımız sonuçlarda güvensizleştirmenin kapsayıcılığı ve sürekliliği ortaya çıkmıştır.

Medeni duruma yönelik dağılımın sonuçlarına göre ise (Tablo 4.1.4), katılımcıların yarısından fazlasının bekâr olduğu saptanmıştır. Katılımcılar, medeni durumun dersane sektöründeki iş koşullarında, sorumlulukların dağılımında herhangi bir ayırt edici durum ya da iş yükünün dağılımında herhangi bir farklılık oluşturmadığını belirtmişlerdir. Yine Erçen’in (2007) mesleki tükenmişlik konusundaki çalışmasında öğretmenlerin cinsiyet ve medeni durum faktörleri ile mesleki tükenmişlik, iş yaşamındaki stres arasında manidar bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.

Ayrıca bekâr oranının fazla olmasının nedeni, katılımcıların büyük bir kısmının dersane öğretmenliğini geçici olarak görmeleri, iş konusundaki asıl hedeflerinin dersane öğretmenliği olmaması ya da dersane sektöründeki işleyişlerin ve çalışma şartlarının neden olduğu kaygılar olarak gösterilebilir.

Mezun olunan fakülte durumuna yönelik dağılım (Tablo 4.1.9) sonuçlarına göre de katılımcıların tamamına yakın kesiminin fen- edebiyat fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Bu durum ise daha çok, kamudaki istihdam kısıtlılığının ya da bölüm mezunlarının kendi alanlarında çalışabilecekleri iş alanlarındaki sınırlılıkların, bireyin bu konu hakkındaki algısında belirsizlikler oluşturması ve dersane öğretmenliğinin de bireyin yaşadığı bu belirsizlikler içerisinde yine onun tarafından bir belirlilik olarak görülmesi ya da iş sorununu erteleyebildiğini düşüncesini kendisine bu şekilde kabul ettirmesi düşüncesi ile ilgili olabilmektedir. Yine dersane sektöründeki çalışma koşullarının emek aleyhine giderek kötüleşmesi, dersane öğretmenlerinin iş sorumluluklarının ticari hırslar, rekabet ve reklam amaçlı olarak biçimlendirilmesi, emeğin güvencesizleştirilmesi gibi birbirini takip eden bu olumsuz durumlar nedeniyle özellikle eğitim fakültesi mezunları dershanede çalışmayı (geçici bir süreç de olsa) istememektedirler. Dershanede çalışmak yerine kendilerine daha fazla zaman kalacağı düşüncesiyle ücretli öğretmenliği daha fazla tercih etmektedirler. Ancak fen-edebiyat fakültesi mezunlarının hele bir de formasyonu olmayanların kendi bölümlerinden atanmaları durumu giderek zorlaştığından, bu durum bireyleri dershanede çalışmaya yöneltmektedir.

4.2. ÖĞRETMENLERİN DERSHANEDE ÇALIŞMAYA BAŞLAMA SÜREÇLERİ VE DERSHANE SEKTÖRÜNE YÖNELME SEBEPLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, bu sektörde çalışmaya başlama süreçleri ve dershaneye yönelme sebeplerine dair bulgularda “öğretmenlerin çalıştıkları kurumun yapısı, branşları, çalıştıkları dershanede işe giriş şekli, kaç yıldır çalışıyor oldukları, dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler, dersane öğretmenliğini geçici ya da daimi görme ve çalıştıkları kurumun yapısı açısından hangisini (zincir ya da yerel) daha avantajlı buldukları” konusunda bir değerlendirme yapılmıştır. Bu temadaki amaç, katılımcıların dersane sektörünü hiçbir etkene bağlı kalmadan burada çalışmak istedikleri için mi seçtikleri yoksa bazı “durumların” onları bu sektörde çalışmaya zorladığı ya da yönelttiği, iş ile ilgili başka hedeflerin olup olmadığı şeklindeki sorulara bir cevap alabilmektir. Çünkü bu cevaplardan hareketle, neoliberal politikaların dershanedeki çalışma koşullarına ve bireyin yaşam alanına etkisini, dersane öğretmenlerinin fikirleri, beklentileri ve tüm bunları değerlendirışı ile ortaya koyabilmek önemli olacaktır. Yine bu değerlendirmeler bize, katılımcıların şu an içindeki buldukları koşulları nasıl değerlendirdiklerini ve en önemlisi de aslında önemsiz olarak gördükleri ya da üzerinde durmadıkları pek çok konunun aslında bugün ve gelecekle ilgili planlarında zihinlerini hangi yönleri ile meşgul edebileceğini ya da ettiğini gösterecektir.

Katılımcıların dershanede çalışmaya başlama süreçleri ve onları bu iş alanına yönelten ekonomik, çevresel-ailesel pek çok faktör, bize dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarına dair bir bilgi verdiği gibi bu değişkenler aynı zamanda, bireysel verimi de belirleyebilmektedir. Çünkü bireysel verimlilik, mesleki doyum kişinin yaptığı işten hoşlanıp hoşlanmamasına ya da iş tatminine yönelik duruma da işaret eder. Bu konuda da bireyin demografik özellikleri, kurumun yapısı ve işleyişi, kişiyi dershanede çalışmaya yönelten nedenler, iş yaşamı ile ilgili asıl hedefleri, beklentileri gibi aslında bireyin kendi dünyası ile şuan içinde bulunduğu koşulların birbirine eklemlendiği faktörler etkili olmaktadır. Dersane öğretmenlerinin mesleki doyumlarını ele alan çalışmaların çoğunda göze çarpan durum, kişinin şu an içinde bulunduğu iş

koşullarını onun yaşamının “temellerinden” (hedefler, beklentiler, şu an neden bu işi yapıyor olduğu vs. gibi) ele almaktansa, bu iş alanının bireye yüklediği görevlendirmeler, sorumluluklar ya da kurumun işleyişi üzerinden değerlendiriliyor olmasıdır. Oysa kişinin hedefleri, işten beklentileri onun bu iş alanındaki sorumluluklarına, kurumun işleyişine vereceği tepkiye, tepkisizliğe ya da uyum sağlama durumuna daha fazla etki edecektir. Örneğin, Çifçili’nin (2008) “dershane öğretmenlerinin öğretmen yeterlilik düzeyleri ve mesleki doyumları arasındaki ilişki” konusundaki çalışmasında, öğretmenlik mesleğinin “gerektiği gibi” sürdürülmesinin, öğretmenin mesleki doyumu ile doğru orantılı olduğu belirtilmiştir. Buradaki ifade için, Çifçili’nin çalışmasında düzeyi belirleyen değişkenler öğretmenlik mesleğine uygun davranışları içermektedir. Ancak öğretmenlik mesleğinin farklı yapılarıdaki biçimleri (kadrolu öğretmen, ücretli öğretmen, dershane öğretmeni gibi), öğretmenlerin farklı kurumlardaki sorumlulukları, çalışma alanları, karşı kaşıya kaldıkları koşullar birbirinden ayrı olduğundan ve öğretmenlik mesleğinin gerektiği gibi sürdürülmesi durumunun tek bir tanımı olmadığından (çünkü farklı koşullar mesleğe dair farklı tanımları da bireyin algısında inşa eder) ya da her öğretmenin bu meslekten aynı beklentileri duymaması gibi durumları göz önüne aldığımızda, öğretmenlik mesleğinin gerektiği gibi sürdürülmesi ile mesleki doyum arasındaki ilişki doğru orantılı olarak ortaya çıkmayabilir. Bizim çalışmamızda da bireyin beklentisi, öğretmenlik mesleğine uygun davranmak ve öğretmenlik sorumluluklarını yerine getirmektir. Ancak dershane sektöründe, katılımcıların söylemlerinde sıkça vurguladıkları gibi ticari kaygıların, reklam ve rekabet amaçlı işleyişlerin fazlasıyla ön planda tutulması ve bu koşullar üzerinden çalışma alanının oluşturulması öğretmenlerin sorumlulukları üzerinde belirleyici olmaktadır. Yine katılımcılar söylemlerinde, bu durumlar nedeniyle kendilerini öğretmen olarak gör(e)mediklerini, işveren tarafından iş ile ilgili sorumluluklarının müşteri-satıcı ilişkisine dayandırıldığını ve dershane öğretmeni olarak sürekli bir iş olarak düşünenlerin bu sektörde kalıcı olabilmesi için bu yönde davranmanın gerektirdiği rolleri uygulamalarının gerekliliğini belirtmişlerdir.

Dershane sektöründe öğretmenlik mesleğinden beklenen, eğitim-öğretim çerçevesi içindeki sorumluluklarından çok, öğretmenin çalıştığı kuruma daha fazla öğrenci- veli çekilmesinde etkin olabilmesidir. Bu görevlerin maaş konusunda

öğretmene ekonomik getirisi minimum seviyededir. Siyasi boyutta ele alınan dersane kurumları konusu, eğitim-öğretime ve mesleğin bu yapıdaki koşullarına yönelik bir yol çizme, öğretmenlerin bu sektördeki koşulları değil, dershanelerin biçimsel yapısı ile ilgili düzenlemelerdir. Ya da üzerinde özellikle durulan durumun daha fazla şekilsel olarak bizlere yansıtılması bizi bu düşüncelere götürmektedir ve bütüncül yaklaşımları engellemektedir. Hukuki boyutta ise, dersane öğretmenini ilgilendiren, çalışma haklarını belirleyen hükümler dersane sektöründe pek çok “çıkar yol” ile işverenine bırakılmıştır. Tüm bunlar neoliberalizmin gerekliliğidir. Çünkü ekonominin, siyasetin, hukukun neoliberal içeriğinde eğitim-öğretim konusu bir amaç değil; sermaye kaynağına dönüşecek bir araçtır. Bu açıdan öğretmenlerin çalışma koşullarını ve bunun bir boyutu olarak mesleki doyumlarını ele alırken, hem mesleğin neyi gerektirdiği hem öğretmenin çalıştığı kurumun bu meslekten neler beklediği hem de bu kurumu yasal çerçevede biçimlendiren hükümlerin uygulamada ne kadar dikkate alınıp alınmadığı ya da öğretmenin dershanede çalışıyor olmaktan elde ettiği ekonomik, sosyal, özlük haklarının göz ardı edilmesine çanak tutulup tutulmadığı birbirinden ayrı ve bağımsız durumlar olarak düşünülmemelidir. Dolayısıyla da aslında mesleki doyum, öğretmenlik mesleğinin sürdürüldüğü alanlarda, bu kurumların şekillendiği ekonomik, siyasi ve hukuki boyutlardan bağımsız düşünülmemektedir. Çünkü tüm bunlar bir bütün olarak bireyin o meslekteki yerini ve nasıl davranacağını belirleyen koşullardır. Ayrıca kapitalizmin desteklediği neoliberal dönüşümle eğitim- öğretim konusunun bir tüketim nesnesi olarak pazarlanması süreci ve bu sürecin dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarına yansımalarının emek sömürsünü besleyen ve üreten koşulları ekonomik, siyasi, toplumsal boyutları çerçevesinde daha sonraki temalarda daha kapsamlı olarak değerlendirilecektir.

Tablo 4.2.10: Örneklem Grubun Çalıştıkları Kurumun Yapısına (Zincir ya da Yerel) Yönelik Dağılımları

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Yerel dershane	29	%29,0	29,0	29,0
Zincir dershane/genel merkeze bağlı	71	%71,0	71,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılanların %29'u yerel dershanelerde, %71'i de genel merkeze bağlı olan ya da isim hakkı almış olan zincir dershanelerde çalışmaktadır. Burada çalışılan kurumun türü ile ilgili değişkende, katılımcılar arasında birbirine yakın bir dağılım ortaya çıkmamıştır. Çünkü Nazilli'de üniversiteye hazırlık dershanesi olarak, iki tane yerel dershane vardır, diğerleri zincir dershane (genel merkeze bağlı olan ya da isim hakkı almış olan) olarak tanımlanan türdedir. Dolayısıyla da %50'sinden fazla kesimi, zincir dershanede çalışan öğretmenler oluşturmaktadır.

Tablo 4.2.11: Örneklem Grubun Branşlara Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Matematik	29	%29,0	29,0	29,0
Fizik	12	%12,0	12,0	41,0
Kimya	8	%8,0	8,0	49,0
Biyoloji	7	%7,0	7,0	56,0
Coğrafya	10	%10,0	10,0	66,0
Tarih	14	%14,0	14,0	80,0
Türkçe	5	%5,0	5,0	85,0
Türk dili ve edebiyat	9	%9,0	9,0	94,0
Felsefe grubu	6	%6,0	6,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dershane öğretmenlerinin branşlarına yönelik dağılımlarına göre, %29'unun Matematik, %12'sinin Fizik, %8'inin Kimya, %7'sinin Biyoloji, %10'unun Coğrafya, %14'ünün Tarih, %5'inin Türkçe, %9'unun Türk Dili ve

Edebiyatı, %6'sının da Felsefe Grubu öğretmeni olarak çalışmakta olduğu saptanmıştır. Sözel ve sayısal branş dağılımları açısından, öğretmenlerin %56'sı yani, yarısından fazlası sayısal branşta yer almaktadır. %44'ü de sözel branşta yer almaktadır.

Dershaneler özellikle rekabet edebilmek için, sözel gruptan öğrencileri olsa da sayısal gruba yönelik daha fazla reklâm yapmaktadırlar. Yani, sayısal alanda daha fazla öğretmeni olan ve bunun reklamını da iyi yapabilen dersane, veli ve öğrenciler tarafından “daha iyi” dersane olarak görülmektedir. Katılımcıların görüşlerine göre, veli ve öğrencilerin dersane seçiminde o dersanedeki sayısal branş öğretmenlerinin sayısı, isimlerinin duyulmuş olması önemlidir. Yine dershanenin reklamında kaç öğrenciyi üniversiteyi “kazandırmış” olduğu değil; kaçının tıp fakültesini kazandı(rıldı)ğı daha etkili olmaktadır. Bu nedenle dersane sektöründe işverenin rekabet anlayışı ve ticari kaygıları açısından özellikle, sayısal grubu öğrencilerini ve sayısal branş öğretmenini daha fazla bulundurma çabası, daha fazla kazanma ve diğer dershanelerinin önüne geçme açısından önemli görülmektedir. Dolayısıyla öğretmenin branşı da dersaneler arasındaki rekabet ve reklam amaçlı işleyişlerin bir aracı haline gelmiştir. Bu konu ile ilgili, bu araştırmadaki soruları hazırlama aşamasında ön bilgiler edindiğim eski bir dersane öğretmenin söylemi şöyledir:

“Dershaneler daha fazla kayıt almak için, öğrencinin alanı ne olursa olsun sayısal branş öğretmenlerini kullanırlar. Bunun için de seçilmiş 4-5 tane flaş öğretmenleri vardır. Bunlar vitrin malzemesi olarak işlev görürler. Yani bu öğretmenlerin varlığı ile veliye ve öğrenciye gökteki yıldızlar vaat edilir. Dershaneciliğin yarısı bilim yarısı da film olduğundan burada en iyi figüranlar, flaş sayısal öğretmenleri olur. Eğitimi iyi olan değil, kendini iyi pazarlayan dersane ve dersane öğretmeni vardır.” (Kimya Öğretmeni)

Tablo 4.2.12: Örneklemin Şu An Çalıştığı Dershanede İşe Giriş Şekline Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Dershaneler arası transfer yoluyla	11	%11,0	11,0	11,0
Dershane kurucu-yöneticilerini tanıyor olmak	17	%17,0	17,0	28,0
Bu dershanede arkadaşlarının çalışıyor olması	10	%10,0	10,0	38,0
Doğrudan başvurarak	55	%55,0	55,0	93,0
İnternet üzerinden başvurarak	7	%7,0	7,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların %11'i dershaneler arası transfer (zincir dershanelerdeki diğer şubelere geçiş durumu), %17'si dershane kurucu ve yöneticilerini tanıyor olmak, %10'u bu dershanede arkadaşlarının çalışıyor olması, %55'i doğrudan başvurarak ve %7'si de internet üzerinden başvurarak şu an çalıştıkları dershanede işe girdiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bir anlamda dershanenin (kurucu ya da yöneticiyi tanıma, transfer) ve arkadaşlarının etkisi ile şu anki çalıştıkları dershanede olan öğretmenler (bireysel başvuru yapanların dışında kalan kesim), toplamda %38'lik bir kesimi oluşturmaktadırlar. Bireysel olarak doğrudan ya da internet üzerinden başvurarak, şu an çalıştıkları dershanede işe giren katılımcılar ise, toplamda %62'lik bir kesimi oluşturmaktadır.

İşveren açısından bireysel başvuru, bireysel sözleşmelerde daha fazla çıkar getirecektir. Bu konu “güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme” temasında (Tema 4.4) detaylı olarak ele alınmıştır. Bununla ilgili bir durum olarak örneğin, katılımcıların tümü çalıştıkları dershanede sözleşmelerinin yenilenmesinde iş arkadaşları ile uyum içinde çalışmayı öncelikli bir kriter olarak kabul etmemiştir. Çünkü her öğretmenin sözleşme koşulları birbirinden farklıdır ve bu da çalışma ortamında rekabeti öne çıkarmıştır. Dolayısıyla işveren tarafından, dershanelerle ilgili kurumlara gönderilen sözleşme metni dershanedeki çalışma alanında uygulanmaz. Bu durumda öğretmenler

arasında, sözleşmelerinin yenilenmesi ya da başka bir dersane ile anlaşmak için kendini bu sektörde öne çıkarma (isminin duyulması gibi) amacıyla rekabete dayalı ilişkiler oluşmaktadır. İşveren açısından ise bunların anlamı, daha az maliyet ve daha fazla öğrenciyi ve veliyi dershanesine çekme politikasına hizmet eder.

Tablo 4.2.13: Örneklem Grubun Dershane Sektöründe Kaç Yıldır Çalışıyor Olduklarına Dair Dağılımları

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
0- 3 yıl	16	%16,0	16,0	16,0
4- 7 yıl	44	%44,0	44,0	60,0
8- 11 yıl	23	%23,0	23,0	83,0
12- 15 yıl	10	%10,0	10,0	93,0
16- 19 yıl	3	%3,0	3,0	96,0
20 yıl ve üzeri	4	%4,0	4,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Örneklemin dershanede çalışma süresine ilişkin değişkende, katılımcıların %16'sı 0-3 yıl, %44'ü 4- 7 yıl, %23'ü 8-11 yıl, %10'u 12- 15 yıl %3'ü 16- 19 yıl ve %4'ü de 20 yıl ve üzeri dersane sektöründe çalışmaktadır. Bu çalışmada özellikle çalışma koşulları, istihdam ve maaş gibi değişkenlere yönelik daha "anlamlı" veriler elde edebilmek için, en az 3 yıl dershanede çalışan öğretmenlerle görüşülmüştür. Çünkü dersane sektöründe yeni mezunların, çalışma yaşamında ilk yılında olanların ya da kayıt dışı olanların koşullarındaki olumsuzluklar hem yapılan diğer araştırmalarda bizlere sunulmuş hem de giderek dershanecilikte olağan bir durum olarak karşılanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada daha deneyimli olan ve bu niteliğinden dolayı da daha iyi koşullarda çalışıyormuş gibi görünen (ancak gerçeğin çok da ya da hiç olumlu olmadığı) bir kesime sorular yöneltilmiştir. Çalışma sürelerine dair değişkende, en fazla 4- 7 yıl aralığında çalışan öğretmenler yer almaktadır. Toplamda, %93'lük kesim, 3-15 yıl aralığında çalışanları ifade etmektedir ve 16 yıl ve üzeri (16- 19 yıl ve üzeri) çalışma süresi olanlar da %7'lik en az kesimi oluşturmaktadır.

Tablo 4.2.14: Örneklemi Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “İşsizlik(Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı) Ve Ekonomik Sorunlar” Etkeninin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	88	%88,0	88,0	88,0
Hayır	12	%12,0	12,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmada, katılımcıları dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler arasında yer verdiğimiz, “işsizlik (kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik sorunlar” değişkeni, katılımcıların %88’i açısından dershanede çalışmaya yönelten en temel sebep olarak görülmüş, %12’si için ise, işsizlik ve ekonomik sorunlar dershanede çalışmaya yönelmelerinin temel sebebi arasında yer almamıştır. Bu açıdan araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası için işsizlik, özellikle de kamudaki istihdam kısıtlılığı ve ekonomik yetersizlikler dershanede çalışmaya yönelmelerinde en temel neden olarak saptanmıştır.

Bireyin mesleği ile ilgili asıl hedeflerinin işsizlik temelli olarak yön değiştirmesi, hem neoliberal ekonomik politikaların eğitim sektörünü biçimlendirmesi hem de giderek büyüyen işsizlik oranlarının ve bireyin artan kaygılarının işveren açısından ucuz emek gücünün sürdürülen bolluğu haline gelmesi arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun Eylül 2013 Hanehalkı İşgücü İstatistiklerine göre (Ağustos, Eylül ve Ekim ayları için), Türkiye genelinde işsiz sayısı 2013 yılı Eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 292 bin kişi artarak 2 milyon 831 bin kişiye yükselmiştir. İşsizlik oranı ise 0,8 puanlık artış ile %9,9 seviyesinde gerçekleşmiştir(TÜİK, 2013). Bu konu ile ilgili olarak Yıldız’ında belirttiği gibi (2008), neoliberal politikaların (özelleştirme, ticarileştirme vd.) eğitim sektörünü ticari bir faaliyet alanına dönüştürmesi ile birlikte rekabet edilebilirliğin söylemi bu dönüşüme en iyi dayanağı oluşturacağından, işsizlik ve ucuz işgücü üretimine gereksinim duyulması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü işsizlik, kamuya atanamama şeklindeki kaygılarla dershane sektöründe çalışmaya yönelen bireyler, çalışma koşullarının rekabet odaklı olduğu bu sektörde daha az ücret, daha fazla mesai, daha fazla emek zihniyetine rıza göstereceklerdir. Dolayısıyla kamusal bir hizmet alanı olan eğitim sektörünün bir işletme mantığı ile ticarileştirilmesi, eğitimin işsizliği önleyen işlevinin yitirilmesi

anlamına dağelmektedir. Ya da yaşamın her alanındatüketirmenin ve tüketilebilir olmanın önemini ya da gerekliliğini vurgulayan neoliberal ekonominin eğitim sektöründen beklentisi, işsizliği ve yoksulluğu artırarak emeğin haklarının gözetil(e)meyeceği biçimde yeniden sürekli üretimi olmaktadır.

Yukarıda demografik bulgularda (Tablo 4.1.9) belirttiğimiz gibi, katılımcıların büyük çoğunluğu (%88) fen- edebiyat fakültesi mezunudur ve kamudaki istihdam kısıtlılığı, işsizlik, ekonomik sorunlar bu sektörde çalışmaya yönelmenin en temel nedeni olarak belirtilmiştir. Tabii bu konuda işsizliğin ayırt edici bir durum olarak karşımıza çıkmasını sadece fen-edebiyat fakülteleri mezunlarının yaşadığı işsizlik probleminde, atanamama sorununa bağlı ele almak yeterli değildir. Ancak işsizlik konusunda fen-edebiyat fakültesi mezunlarının kaygıları daha belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada işsizlik ve buna yönelik sorunların dershanede çalışmaya etkisi, sadece öğretmen işsizliği ya da eğitim fakültesi mezunları açısından değerlendirilmemiştir. Aşağıda mezun olunan fakülte açısından işsizlik ve ekonomik sorunların dersane sektöründe çalışmaya etkisine ait tablo yer almaktadır (Tablo 4.2.14.1):

Tablo 4.2.14.1: Mezun Olunan Fakülte Ve İşsizlik(Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı) Ve Ekonomik Sorunlar Arasındaki İlişkiye Ait Dağılım (Çapraz Tablo)

(Crosstabulation)		İşsizlik(kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik sorunlar		Toplam
		Evet	Hayır	
Lütfen mezun olduğunuz fakülteyi belirtiniz	Fen-edebiyat fakültesi	%79	%9	88
	Eğitim fakültesi	%8	%0	8
	Diğer	%1	%3	4
Toplam		%88	%12	100

Buna göre, fen-edebiyat fakültesinden mezun olanların %79'unun yani tamamına yakınının dersane sektörüne yönelmelerinin temel nedeninin işsizlik, kamudaki istihdam kısıtlılığı ve ekonomik sorunlar olduğu saptanmıştır. Bu dağılıma göre, katılımcıların çok az bir kesimini oluşturan eğitim fakültesi mezunlarının tamamı

da (%8) işsizlik ve kamuya atanma konusundaki sorunları bu sektöre yönelmelerinin temel nedeni olarak belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların büyük bir kesimi için kamudaki istihdam politikaları ve işsizlik konusu ortak bir sorun olmaktadır.

İşsizliğin ve kamuya atanma konusunun katılımcılar açısından, dershanede çalışmalarının en temel nedeni olması mesleki doyumlarını, iş tatminini ve aslında işsizlik ve kamuda istihdam sorunu gibi bir zorunlulukla bu sektörde olduklarından bu sektördeki çalışma koşullarını değerlendirmelerine de etki edecektir. Bu nedenle de dersane öğretmenlerine yönelik çalışmalar (örneğin: Çifçili, 2008; Kürşad, 2009; Erçen, 2007) özellikle, mesleki doyum, yeterlilik düzeyi, örgütsel adalet algıları konusunda yapılmış olduğundan, bu çalışmalarda diğer değişkenlerin yanında bireyleri bu sektörde çalışmaya yönelten nedenler üzerinden değerlendirilmelerin yer almaması ya da değişkenler arasında karşılıklı ilişkilerle birlikte ele alınmaması dersane öğretmeni bireye yönelik olan çalışmayı, bireyin sunacağı nedenlerden yoksun bırakmaktadır. Çünkü bu kavramlar, kurumun bireye yönelik uygulamaları ile diğer bireylere yönelik uygulamaların karşılaştırılmasının yanı sıra bireylerin bu sektörle ilgili kendi algılamalarına yönelik değerlendirmelerini de içermektedir.

Kamuya atanmak, kadrolu öğretmen statüsünde olmak araştırmaya katılan öğretmenler açısından önemli görülmektedir. Tablo 4.2.20'deki dağılımın sonuçlarına göre, dersane öğretmenlerinin %57'si asıl hedeflerinin kamuya atanmak olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü katılımcıların pek çoğu dersane öğretmenliğinin belli bir yaştan sonra devam ettirilemeyeceği, sektörün giderek kötüleştiği, ticarethane mantığının insani, ahlaki, eğitim-öğretim boyutlarında artık zarar verici boyutlara ulaştığı şeklinde olumsuz düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla ticari zihniyetin ağır bastığı bu sektörde dersane öğretmenleri öğretmenlik vasıflarından uzak kalmaktadırlar. Öğretmenin dershanedeki durumu, iş sorumlulukları daha fazla öğrenci çekebileceği rolleri yüklenmesi ile gerçekleşmektedir. Yani işveren için öğreticiliğin ön planda tutulması, öğrenciye daha fazla ve gerçek anlamda verimli olabilecek bir işleyişin uygulanması değil, diğer dershanelerle rekabet edebilmeyi sağlayacak işleyişler önemlidir. Bu nedenle de birebir zorunlu etütler, sınıf danışmanlığı gibi sorumluluklar derslerden daha önemli görülmektedir. Örneğin bukunu ile ilgili olarak, Ulutaş (2012: 46) dersane öğretmenlerine yönelik çalışmasında öğretmenliğine yüklenen anlamın, dersane

sektöründe dersane öğretmenlerinin iş koşullarına bağlı olarak olumsuz bir anlama dönüştü(rül)düğünü işaret etmektedir. Çünkü dersane sektöründe hem işverenin hem veli ve öğrencilerin beklentileri bir öğretmen rolünden çok, teknik bir eleman rolüdür. Bu şekilde rekabet güdümlü ve rekabet için memnuniyeti sağlama güdümlü yönü ağır basan dersane sektöründeki çalışma koşulları iş tatminini olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla dersane öğretmenleri açısından, ticari kaygılarla samimiyetten ve gerçek amaçlarından uzaklaştırılmış bir çalışma ortamında, sınırlarını reklam ve rekabetin belirlediği sorumluluklar ön planda olmaktadır.

İşsizlik, kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığının ve ekonomik sorunların bireylerin iş alanı olarak dershaneye yönelmelerindeki en önemli neden olmasının yanında bir de çalışma koşullarının giderek kötüleşmesi, ekonomik, sosyal ve özlük haklarının göz ardı ediliyor olması bireylerin, iş dışında kendi yaşamlarını şekillendirme, yönetmeleri konusunda da karşılarında bir engel olarak durmaktadır. Çünkü diğer temalarda da ele alacağımız gibi pek çok boyutu ile dersane öğretmenleri tarafından olumsuz görülen çalışma koşulları söz konusudur. Bu durum da kişinin gelecekle ilgili kaygılarını artırdığı gibi, yaşamına dair kararlarını da etkilemektedir. Örneğin, araştırmaya katılan öğretmenlerin %61'i (Tablo 4.1.4) bekârdır. Katılımcıların pek çoğunun işsizlik, atanamama ve ekonomik sorunlar nedeniyle bu sektörde çalışıyor olmaları durumu, duygusal ve sosyal bir durum olduğu kadar ekonomik boyutlarıyla da bireyin kararlarını etkileyen evlilik konusu üzerinde etkili olabilmektedir. Bu konu ile ilgili Gümüş ve Çetin'in (2012: 27- 28) çalışmasında, öğretmenlerin evlilik durumlarına statülerin etkisi açısından da yer verilmiştir. Buna göre, atanması yapılmayan veya özel sektörde yeterli güvence ve ücret düzeyinde iş bulamayan kişilerin evlilik sürecini ertelemek zorunda kaldıkları ve dersane öğretmenlerinin %82,9'unun bekâr oldukları saptanmıştır. Ancak bu çalışmada eski dersane öğretmenlerinin (2000 yılı öncesinden beri çalışanlar) ise, %12,5'inin bekâr olduğu ortaya konmuştur. Bu durum da dersane sektöründe değişen koşulların (özellikle ticarileştirme ve metalaştırma sürecinin etkileri) evlilik konusunda ortaya çıkardığı ayırt ediciliği göstermektedir.

Aşağıda (Tablo 4.2.14.2) işsizlik, atanamama ve ekonomik yetersizlik konusunu dershanede çalışmalarının temel nedeni olarak gören katılımcıların bu durumlarının, medeni duruma etkisini gösteren dağılıma yer verilmiştir. Böylece işsizlik, kamuya

atanamama ve ekonomik sorunların, katılımcıların evliliği ertelemelerine ne oranda etki ediyor olabileceği saptanmaya çalışılmıştır:

Tablo 4.2.14.2: İşsizlik(Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı) Ve Ekonomik Sorunlar İle Medeni Durum Arasındaki İlişkiye Dair Dağılım (Çapraz Tablo)

(Crosstabulation)	Medeni durumunuz nedir?			Toplam
	Evli	Boşanmış	Bekâr	
İşsizlik (kamu sektöründe istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik sorunlar	25	4	59	88
Evet	28,4%	4,5%	67,0%	100,0%
Hayır	8	2	2	12
	66,7%	16,7%	16,7%	100,0%
Toplam	33,0%	6,0%	61,0%	100,0%

Yukarıdaki dağılımın sonucuna göre işsizlik, kamuda istihdam kısıtlılığı ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle sorun yaşayarak, dersane sektörüne yönelenlerin %67'sinin bekâr olduğu saptanmıştır. Ekonomik kaynaklı sorunların kişilerin yaşamlarına etkisi önemli boyutlarda olabilmektedir. Çünkü çalışma koşullarından dolayı giderek kötüleşen ve iş stresinin dersane öğretmenleri açısından büyük bir sorun oluşturduğu, emeğin ücret ya da diğer hakları konusunda mağdur edildiği dersane sektöründe öğretmenler, kendi hayatlarına dair düşüncelerine yön vermekte zorlanmaktadır. Yine, katılımcıların yarısından fazlası asıl hedeflerinin kamuya atanmak olduğunu belirtmişler (Tablo 4.2.20) ve bu da onlar için evliliğin ertelenmesi gerektiği düşüncesini getirebilmektedir. Ayrıca dershanedeki zor çalışma koşullarının yanında, işverenin öğretmen üzerinde kurduğu psikolojik hâkimiyet de önemli bir etkileme gücüne sahiptir. İşveren, öğretmenin kendi yaşam koşullarından dolayı dershanedeki işini aksatmasını ya da kendi deyimiyle gereksiz bahaneler bularak veli ve öğrenci memnuniyetinin olumsuz etkilenmesini istemez. Yani dersane öğretmeninden

hayatıyla ilgili kararları alırken dersane koşullarına, sınav dönemlerine uygun davranması beklenmektedir. Çalışma yaşamındaki tüm bu olumsuz etkiler, dersane öğretmenin hem sosyo-ekonomik hem de psikolojik yönden yaşamını etkileyebileceği gibi, evlilik durumunu da etkilemiştir.

Dershanede çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları açısından yaşadığı sorunlar daha çok genç ve yeni mezun öğretmenler üzerinden ele alınmaktadır. Çünkü özellikle gençlerin ya da yeni mezunların işsizlik kaygıları kamuya atanmayı bekleme süreçleri, sadece bireysel olarak içinde buldukları belirsizliğe işaret etmez, yukarıdaki tabloda da ele aldığımız gibi yaşamlarına yön verme konusunda da onları belirsizliğe ve karamsarlığa götürebilir. Dolayısıyla da böyle bir durum içerisinde sadece kendi kararları ile değil, aile ve çevre gibi faktörlerinde etkisi ile bu sektörde çalışmaya yönelebilirler. Çünkü bu şekilde davrandıklarında en azından, bu sektörde çalışmayı daimi olarak görmeseler de içinde buldukları ve kendi yaşamlarına yansıttıkları belirsizliği, işsizliğe dershanede çalışma yoluyla buldukları çare açısından bir belirliliğe dönüştürmüş olurlar. Örneğin, Gök (2005) dershanedeki sömürü ortamında çalışmaya özellikle yeni mezunların KPSS nedeniyle razı olduklarını belirtmiştir. Burada da işverenin stajyerlik ya da deneyim adı altında emeği değersizleştirmesine değinmiştir. Yine Yavuz'un (2012) çalışmasında özellikle mesleğin başında olan öğretmenlerin, dersane sektöründe daha zor ve kötü çalışma şartları içerisinde oldukları saptanmıştır. Çünkü yeni mezun olan kişinin işsizliğe dair duyduğu kaygı, ona bir iş sunan işveren açısından son haddine kadar kullanılacaktır. Dolayısıyla dersane sektöründeki çalışma koşullarını ele alan çalışmalarda ortaya çıkan bu sonuçların bireyi bu sektörde çalışmaya yönelten nedenlerle bir arada ele alınması, dersanelerdeki emek sömürüsünün temelindeki neoliberal kapitalist süreçlerin, öğretmenlik mesleğinin eğitimdeki piyasalaşma süreci ile ucuz emek gücünün bir meta olarak işverene lehine gerçekleşen karşılıklı etki ile ürettiği koşulların daha diyalektik açıklamasını ortaya koyabilecektir. Ancak bu çalışmalarda gerçek ve ortak olan nokta, işverenin özellikle genç emeği sömürecek koşulları dayatması olmaktadır.

Temel olarak, kişilerin atanamama ya da işsizlik kaygısı, piyasalaşan eğitim sisteminin somut göstergelerinden olan dersane sektöründe daha az maliyet ile daha fazla kâr mantığında bütünleşen bir meta haline gelmiştir. Bu çalışmada da bu durum ile

ilgili olarak elde ettiğimiz sonuçlar açısından karşılaşılan sorun, atanamama ya da KPSS sorunundan daha büyük, daha genel bir boyutta karşımıza çıkmaktadır. Kamu Personel Seçme Sınavının (KPSS), işsizliğe etkisi (maddi ve manevi boyutları ile) ve kamuya atanmaya yüklenen anlam açısından önemi fazladır. Ancak bu duruma yönelik kaygılar sadece yeni mezun gençleri kapsayacak şekildeki sınırlarını çoktan aşmıştır. Çünkü 2000’li yılların başında ataması yapılmayan öğretmen sayısı, 60-70 bin civarındayken, 2013 itibariyle bu sayı 250 bini aşmış durumdadır (personelmehaber, 2013). Yani, kamuya atanamama sorununun işsizlik kaygısı ve ekonomik yetersizliklerle bütünleşerek bireyi, dersane sektöründe çalışmaya yönlendirmesinde yeni mezun gençler ayırt edici bir grup olarak karşımıza çıkmamaktadır. Atanamayan öğretmenlerin sayısı ve bu konudaki sorunlar giderek daha da büyümektedir. Atanamayan öğretmenlerin sayısının 90’lı yılların sonunda yaklaşık 65.000 kişi olduğu tahmin edilirken, 2013- 2014 dönemi için bu sayının 300.000 kişiye yaklaşması söz konusudur (derszamani, 2013). Bu konuyla ilgili olarak “yaş değişkeninin, işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle bireyin dershanede çalışmaya yönelmesi durumuna etkisi” aşağıdaki tabloda değerlendirilmiştir (Tablo 4.2.14.3):

Tablo 4.2.14.3: Yaş Değişkeninin, İşsizlik (Kamu Sektöründeki İstihdam Kısıtlılığı), Ekonomik Sorunlar Nedeniyle Dershanede Çalışmaya Yönelme Durumuna Etkisine Ait Dağılım (Çapraz Tablo)

(Crosstabulation)		İşsizlik (kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik sorunlar		Toplam
		Evet	Hayır	
Yaşınız	24 yaş ve altı	6 100,0%	0 ,0%	6 100,0%
	25- 34 yaş	68 95,8%	3 4,2%	71 100,0%
	35- 44 yaş	13 81,3%	3 18,8%	16 100,0%
	45- 54 yaş	0 0%	4 100,0%	4 100,0%
	55 yaş ve üzeri	1 33,3%	2 66,7%	3 100,0%
		88 88,0%	12 12,0%	100 100,0%
Toplam		88,0%	12,0%	100,0%

Araştırmaya katılan 24 ve 44 yaş aralığındaki dersane öğretmenlerinin yarısından fazlasının dershanede çalışmaya yönelme sebebi işsizlik, kamuya atanmayı bekleme ve ekonomik sorunlar olarak saptanmıştır. Buna göre, 24 yaş ve altındaki katılımcıların tümü, 25- 34 yaş aralığında olanların %95,8'i, 35-44 yaş aralığında olanların ise, %81,3'ü açısından bu sektörde çalışmaya yönelmede işsizliğe dair nedenler etkili olmuştur.

Üniversiteyi yeni bitirmiş olan gençlerin işsizliği görece dikkat çeken ya da dramatize edilen bir olgu olsa da, bu konunun diğer bir önemli boyutu da orta yaşlıların işsizliğidir. Yukarıda dersane sektöründe bu duruma yaklaşımı belirttiğimiz gibi, kısa süreli sözleşmelerle istihdamın geçerli olduğu sektörlerde daha çok genç işgücünü istihdam etme eğilimi olmaktadır. İşveren hem daha fazla ücret ödememek için hem de daha fazla iş yükü yüklemek istediği için genç işgücüne yöneldiğinden bu durum, orta yaşlı işsizliğini artırmaktadır (Bora, 2011: 67). Bu durum bizlere, eğitimde piyasalaşma sürecinin ve neoliberal politikaların etkinliğinin, geniş bir kesimi güvencesiz bir çalışma ortamı olan dersane sektörüne yönlendirip, kamuya atanamama ve işsizlik sorununun giderek daha büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bireyin taşıdığı bu kaygılar, dersane piyasasının iştahını kabartan bir durumdur. Çünkü dershanede işveren işsizlik sorununu bireyin sırtına yüklediği için, ondan sürekli öğretmenlik görevleri dışında rekabet ve reklam amaçlı performans göstermesini bekleyecektir. Böylece esnekleştirme, kuralsızlaştırma, güvencesizleştirme gibi neoliberal kapitalizmin üretip beslediği koşullar daha geniş kitlelere etki edebilecektir.

Tablo 4.2.15: Örneklem Grubu Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “Aile Ve Sosyal Çevre Baskısı” Etkeninin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	41	%41,0	41,0	41,0
Hayır	59	%59,0	59,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

“Aile ve sosyal çevre baskısı”, örnekleme oluşturanların % 41'i için kendilerini dershanede çalışmaya yönelten en temel sebeplerden biri olarak görülürken, %59'u için

aile ve sosyal çevre baskısı dershanede çalışmalarına etki eden temel neden olarak görülmemiştir. Dolayısıyla derslane sektöründe çalışmaya yönelmelerinde öğretmenlerin yarısından fazlası için, aile ve sosyal çevre baskısı en temel neden olmamaktadır. Ancak aile ve sosyal çevre baskısı- katılımcıların bu konuyla ilgili ifadelerini genel olarak değerlendirdiğimizde- özellikle günümüzde kamudaki istihdam kısıtlılığı, atanmayan öğretmenlerin giderek artması, özellikle de fen edebiyat fakültesi mezunlarının giderek dershanelerden başka iş alanı seçenekleri olmadığını düşünmeleri gibi etkenlerle şekillenmektedir. Çünkü birey için kendi yaşamında rahatsızlık oluşturan işsizlik kaygısı, aile ya da çevrenin iş ile ilgili beklentileri ile birlikte daha da artmaktadır. Dolayısıyla da katılımcılar söylemlerinde, bu sektöre yönelmelerinde aile ve sosyal çevre baskısının işsizlik, kamuya atanamama durumu ile birlikte kendilerine yansıtıldığı görüşündedirler.

Tablo 4.2.16: Örneklem Grubu Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “Statü Elde Etme/ Dershanede Çalışmanın Statü Sağlaması” Etkeninin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Dershanede çalışmanın statü sağlaması ya da dershanede çalışarak statü elde etme isteği, katılımcıların tümü için anlamsız bulunmuştur. Yani, katılımcıların hiçbiri derslane sektöründe çalışmanın-derslane öğretmenliğinin statü sağladığını kabul etmemektedir. Dolayısıyla da “statü” konusu, örneklemin dershaneye yönelmesinde hiçbir etki etmemiştir.

Tablo 4.2.17: Örneklem Grubu Dershanede Çalışmaya Yönelten En Temel Nedenler Arasında “İyi Bir Gelir Sağlaması” Etkeninin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	12	%12,0	12,0	12,0
Hayır	88	%88,0	88,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıları dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler arasında yer verdiğimiz “iyi bir gelir sağlaması” değişkeni, katılımcıların %12’si için kabul

görürken, %88'i dershanede çalışmanın iyi bir gelir sağlamadığını ve dolayısıyla da dershanede çalışmaya yönelmeleri açısından bu değişkenin en temel neden olmadığını belirtmişlerdir. Yani araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlasının dershaneye yönelmesinde, “dershane sektörünün iyi bir gelir sağlaması” durumu öncelikli bir etken olmamıştır ve örnekleme oluşturanların yarısından fazlası için, dershane sektöründe çalışarak iyi bir gelir elde etme düşüncesi kabul edilmemiştir.

Tablo 4.2.18: Örneklemin Dershane Sektöründe Çalışmasında Bir Etken Olabilecek “Özel Ders Çevresi Oluşturması” Durumunun Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	59	%59,0	59,0	59,0
Hayır	41	%41,0	41,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin dershane sektöründe çalışmaya yönelmelerinde “özel ders” in etkisi, katılımcıların %59’u için geçerli olurken, %41’i için geçerli olmamaktadır. Yukarıda da öğretmenlerin, dershaneye yönelmelerindeki etkenler olarak yer verdiğimiz “dershanede çalışmanın iyi bir gelir sağlaması” (Tablo 4.2.17) öğretmenlerin %88’i yani yarısından fazlası için kabul edilmemiştir. Dolayısıyla da bu değişkende öğretmenlerin yarısından fazlası özel ders çevresi oluşturması açısından dershanede çalışmayı seçtiklerini belirtmişlerdir.

Dershanelerde genel durum olarak ücretler düşük bulunmaktadır ancak, diğer yandan da bu olumsuzluğun özel ders çevresi oluşturarak giderilebileceği düşünülmektedir. Tabii ki özel ders bulma açısından öğretmenlerin branşları da önemli olmaktadır, çünkü özellikle sayısal branş öğretmenleri açısından özel ders bulma imkanı fazla olurken, sözel branşlarda bu oran daha düşük olmaktadır. Zaten yukarıda branş değişkenine ait oranlarda (Tablo 4.2.11) katılımcıların %56’sının sayısal branş grubunda yer aldıklarını ve yine dershane sektöründe rekabet ve dershanenin reklamı için sayısal alanın daha güçlü tutulmasının öncelikli bir durum olarak görüldüğünü ifade etmiştik.

Tablo 4.2.19: Örneklemin Dershane Öğretmenliğini Geçici Ya Da Daimi Bulma Durumuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Geçici	81	%81,0	81,0	81,0
Daimi	19	%19,0	19,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılanların, %81’i dershane öğretmenliğini geçici bir iş olarak görürken, %19’luk kesim de dershanede çalışmayı daimi olarak düşünmektedir. Ancak buradaki “daimi” düşüncesi, severek ve iş koşullarından memnuniyetle süren bir daimilik ifadesi değildir. Bu konuda dershanede çalışmayı daimi olarak gören (%19’luk kesimi oluşturan) bazı katılımcıların söylemleri şu yöndedir:

“Bu yaştan sonra iş konusunda başka bir çarem yok bu nedenle de dershane öğretmenliğini daimi gibi düşünmek zorundayım. Ama çalışma koşullarının yoğunluğu, ticari kaygılara yönelik beklentiler (öğrenci ve velileri dershaneye daha fazla çekme, reklam yapma vs.) belli bir yaştan sonra fazlasıyla ağır geldiği için iş stresi insanı yıpratıyor.”(K21)

“Kamuya atanma çabasının verdiği stres yeterince bunalttı ve bu nedenle her ne kadar dershane sektöründe çalışmaktan memnun olmasam da, iş için kendimi şu anda bu meslekte devamlı olarak görüyorum. Başka bir iş alanında çalışma imkânım olsaydı dershanede öğretmen olmak istemezdim.”(K8)

“Tarih bölümünden mezun biri olarak iş bulma stresi ve kamuya atanma konusunda aile ve çevreden gelen baskılar fazlasıyla beni yıpratmış durumda olduğundan artık kendimi, dershane öğretmenliğini daimi bir meslek olarak görmek zorunda hissediyorum.” (K19)

Dolayısıyla bu konuya dair ifadelerinde genel olarak katılımcılar, özellikle iş konusunda başka çarelerinin olmadığını bununda daha çok bölümleri- branşları nedeniyle kamuya atanmalarının zor olması ya da yaş değişkenine bağlı olarak daha çok orta yaş ve üzeri olmaları sebepleri ile “zorunlu” olarak bu sektörü kalıcı düşündüklerini belirtmişlerdir. Ortaya çıkan sonuca göre, katılımcıların %19’u dershanedeki çalışma koşullarını birtakım nedenlerle kabullenmek zorunda kalmış ya da bu koşullarda çalışmaya razı olmuş kesimi ifade etmektedir. Bu durumu genellediğimizde, aslında katılımcıların tümü, isteyerek bu sektörde çalışmamaktadır. Pek çoğunun meslekleri ile ilgili başka amaçları varken, diğerlerinin de birtakım nedenlerle meslekleri ile ilgili başka hedeflerinin ol(a)madığı görülmektedir.

Katılımcıların pek çoğunun dershanede çalışmayı geçici bir süreç olarak düşündüğü saptanmış ve bu nedenle de araştırmaya katılan öğretmenlerin “asıl hedefleri” ne yönelik görüşleri alınmıştır (Tablo 4.2.20).

Tablo 4.2.20: Dershane Sektöründe Çalışmayı “Geçici” Bir Süreç Olarak Düşünen Örneklem Grubunun “Asıl” Hedeflerine Dair Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Kamuya atanmak (öğretmenlik ya da memurluk fark etmeksizin)	57	%57,0	70,4	70,4
Özel okula geçmek	12	%12,0	14,8	85,2
Okul öncesi ve İlköğretim grubuna yönelik özel eğitim merkezi açıp, burada (üniversite hazırlık dahil) özel ders alanı oluşturmak	5	%5,0	6,2	91,4
Aile- öğrenci koçluk merkezi açıp, bunun bünyesinde çeşitli branşlardan özel ders grupları oluşturmak	7	%7,0	8,6	100,0
Toplam	81	%81,0	100,0	
Kayıp Veri	19	%19,0		
Toplam	100	%100,0		

Yukarıda Tablo 4.2.19'daki dağılımın sonucuna göre, araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin %81'i dershaneyi geçici bir iş alanı olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak da katılımcılara, asıl hedeflerinin ne olduğu sorusu açık uçlu olarak sorulmuş ve daha sonra tüm veriler toplandığında katılımcıların, asıl hedeflerine dair yüzdeler kesimleri SPSS programında ortaya koyabilmek için cevaplar gruplandırılmıştır. Ayrıca, "asıl hedefe" yönelik değişkenin değerlendirilmesinde, dersane öğretmenliğini daimi olarak gören %19'luk kesim dışarıda kalmaktadır. Dolayısıyla dersane öğretmenliğini geçici gören katılımcıların, %57'sinin asıl hedefi kamuya atanmak, %12'sinin asıl hedefi özel okula geçmek, %5'inin asıl hedefi okul öncesi ve ilköğretim grubuna yönelik özel eğitim merkezi açıp, burada (üniversiteye hazırlık da dâhil) özel ders alanı oluşturmak, %7'sinin asıl hedefi ise, aile ve koçluk merkezi açıp, bu kurumun bünyesinde çeşitli branşlardan özel ders grupları oluşturmaktır.

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, yarısından fazlası öğretmenlik ya da memurluk fark etmeksizin kamuya atanmak istediklerini ve yoğun iş koşullarının yanı sıra KPSS'ye de hazırlanacaklarını belirtmişlerdir. Demirer'in de belirttiği gibi (2012: 178), ataması yapılmayan öğretmenlerin ya da bölüm mezunlarının pek çoğu biryandan KPSS'ye hazırlanırken diğer yandan işsizlik konusuna bir çare gibi görünen dersane, etüt merkezi, özel ders bürosu gibi yaygın eğitim işletmelerinde istihdam olanakları aramaktadır. Kamusal eğitim sisteminden dışlanan çok sayıda işsiz öğretmenin okul dışındaki eğitim kurumlarına yönelmesi, bu alanı öğretmenin işçileşmesine ve öğretmen emeğinin sömürüsüne uygun hale getirmiştir. Katılımcıların çoğu, dershanede mesai bitiminden sonra kurslara giderken, bazıları da kendileri sınava yönelik hazırlanmaktadırlar. Özellikle dersane sektöründe hafta sonu tatilinin olmaması ve yine özellikle hafta sonunun (tüm öğrenci grupları dershanede olduğundan) çok yoğun geçmesi en rahatsızlık duydukları durumlardan biri olmaktadır. Ayrıca daha sonra ele alacağımız değişkenler olarak, sigorta primlerinin ödenmesi, ücretler, özlük hakları ve izin alma vb. konularda bunlarla ilgili belirlenmiş yasal çerçevenin uygulanmaması durumları da kamuya atanmak istemelerinde önemli buldukları noktaları oluşturmaktadır.

Özel okula geçmeyi asıl hedef olarak belirten %12'lik kesim ise, özel okulda çalışma koşullarının, maaş durumunun (hem daha fazla maaş hem de düzenli ödeme açısından), sigorta ve özlük hakları uygulamalarının dersanelerden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Yine özel okula geçmek isteyenler için de hafta sonu tatili olması (bazı durumlar, toplantılar, gezi vs. dışında) önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir grubu oluşturan ve toplamda %12'lik kesimi oluşturanlar da dersane sektörü dışında, eğitim alanında özel kurum sahibi ya da ortağı olmayı ve özellikle de özel ders çevresi oluşturmayı planlamaktadır. Bu yönde düşünen katılımcılar için de, dersane sektörünün belirttiğimiz olumsuz koşulları etkili olmaktadır. Yani, katılımcılar dersane sektörünün giderek kötüleştiğini ve artık belli bir yaşa kadar emek yoğun çalışma koşullarına dayanılabileceğini düşünmektedirler.

Tablo 4.2.21: Örneklemin Zincir Ya Da Yerel Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulması Konusunda Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Zincir	79	%79,0	79,0	79,0
Yerel	21	%21,0	21,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, %79'u zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulduğunu belirtirken, %21'i ise yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulmaktadır. Ancak bu değişken için, yerel ve zincir dersanelerin sayısından ve buna bağlı katılımcıların bu iki tür dersane arasındaki sayısal dağılımlarından kaynaklı, daha çok çoğunluğu oluşturan zincir dershaneyi avantajlı görme durumu ortaya çıksa da, zincir dershanede çalışıp yerel dershaneyi daha avantajlı bulan ve yerel dershanede çalışıp zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulan katılımcılar söz konusudur.

Zincir dershanede ya da yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulma nedenlerine dair görüşler konusunda, daha önce de belirttiğimiz gibi (Tablo 4.2.10), katılımcıların %71'i genel merkeze bağlı ya da isim hakkı almış olan zincir dersanelerde çalışırken, %29'u da yerel dersanelerde çalışmaktadır. Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin çalıştıkları dershanenin türü açısından, zincir (genel

merkeze bağlı ya da isim hakkı almış olan) ya da yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulma durumları aşağıdaki tabloda ortaya konmuştur (Tablo 4.2.21.1):

Tablo 4.2.21.1: Örneklemin Çalıştığı Kurumun Türüne Göre, Zincir Dershanede Ya Da Yerel Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulmasına Yönelik Dağılım (Çapraz Tablo)

(Crosstabulation)		Size göre, zincir dershanede mi, yerel dershanede mi çalışmak daha avantajlı?		Toplam
		Zincir	Yerel	
Şu an çalıştığımız kurum zincir dersane mi, yerel dersane mi?	Yerel dersane	18 62,1%	11 37,9%	29 100,0%
	Zincir dersane/genel merkeze bağlı	61 85,9%	10 14,1%	71 100,0%
Toplam		79 79,0%	21 21,0%	100 100,0%

Buradaki dağılımın sonucuna göre, yerel dershanede çalışan katılımcıların %62,1'inin zincir, %37,9'unun ise yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı buldukları saptanmıştır. Zincir dershanede çalışanlar açısından ise, katılımcıların %85,9'u zincir, %14,1'i de yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulmaktadır. Dolayısıyla hem zincir dershanede hem de yerel dershanede çalışmakta olan öğretmenlerin yarısından fazlası zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlere, zincir ya da yerel dershaneyi avantajlı bulma durumları ve hangi yönlerden avantajlı buldukları açık uçlu olarak sorulmuştur ve aşağıda katılımcıların bu konuda belirttikleri görüşleri, kendi ifadeleri ile aktarılmaktadır. Bu konuda araştırmanın nitel verileri açısından, öne çıkan temalara göre şu tespitler yapılmıştır:

Zincir Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulma Nedenleri Konusunda Öne Çıkan Temalar Ve Bazı Katılımcıların Görüşleri

1-Referans, transfer (kurumlar arası geçiş), statü konusunda düşünceler: Zincir dershanede çalışmanın öğretmene daha iyi ya da daha geçerli bir referans sağladığı, öğretmenin daha yüksek statülü olarak görüldüğü ve kurumlar arası geçiş ya da şehir değişikliği durumunda transfer olanağı sağladığı düşüncesi, katılımcıların pek çoğu tarafından ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Veli ve öğrenciler tarafından daha fazla tercih edilir ve öğretmen daha yüksek statülü görülür. Başka bir şehre gitme durumu olduğunda transfer imkânı ve daha iyi referans sağlar”. (K13, K25)

“Daha iyi bir referans sağlar ve kurumlar arası geçiş olanağı vardır. Yayınları, kaynakları daha çoktur ve bu öğretmene kolaylık sağlar. Özel ders için daha avantajlıdır. Çünkü hem velilerin ekonomik düzeyi daha yüksektir hem de öğrenci sayısı daha fazladır. Zincir dershanede öğretmen, veli ve öğrenci tarafından daha yüksek statülü olarak algılanır”.(K30,K36)

“Kurumsal olarak görüldüğü için ve daha fazla reklâmları yapıldığından, veliler ve öğrenciler daha fazla tercih eder. Genellikle zincir dershanelerde veli ve öğrencilerin ekonomik durumu daha iyidir bu da özel ders bulmayı kolaylaştırır. Öğretmen için daha iyi bir statü oluşturur ve referans sağlar.” (K40, K51)

“Daha biliniyor olduğu için ve daha fazla dikkat çektiği için veli ve öğrenciler, zincir dershaneleri daha çok tercih ediyorlar. Bu durum zincir dershanede çalışan öğretmenin daha yüksek statülü olarak görülmesini sağlar. Başka bir kurumla anlaşma durumunda, önceden zincir bir dershanede çalışmak daha iyi bir referans sağlar.”(K59, K64)

2-Dershanede öğretmenin mesleğine yönelik sorumlulukları açısından, zincir dersanelerin işleyişinin daha düzenli, sistemli bulunması ve yayınlar, kaynaklar, sorular açısından daha yeterli görülmesi yönünde düşünceler: Zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulan katılımcılar, zincir dershanede işlerin yürütülmesinin, planlamaların daha düzenli olduğunu ve bu durumun da öğretmene sorumluluklarını yerine getirirken kolaylık sağladığını belirtmişlerdir. Çünkü zincir dersanelerde genel merkezin derslerin işlenişi, konular, bunlarla ilgili uygulama soruları, deneme sınavları gibi işleyişi belirleyip ve şubelerine bunları kitapçıklarla ya da internet gibi farklı yollarla ulaştırdığı bir sistemi vardır. Bu nedenle öğretmenler, zincir dersanelerde soru bulma ve kaynak sıkıntısı yaşamadıklarını, yine deneme sınavları genel merkezden geldiği için bunların kontrol ve değerlendirmesiyle uğraşmak zorunda kalmadıklarını söylemişlerdir. Bu durum ile ilgili olarak bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Teknolojik uygulamalar daha yaygın olarak kullanılır, bu dersin daha düzenli ve verimli işlenmesini sağlar. Teknolojik uygulamalar ve kaynaklarının daha bol, yayınlarının düzenli olması öğretmene rahatlık sağlar. Daha iyi statüde algılanmayı sağlar. İşleyiş olarak daha sistemlidir.”(K50)

“Yerel dershanede öğretmen personel konumundadır. Yani, yerel dershanede ders dışı sorumluluklar daha fazladır. Çünkü işleyiş düzensizdir, oturmuş bir sistem yoktur. Yerel dershanede müdürün ve kurucuların söyledikleri ve istekleri doğrultusunda hareket edildiğinden düzenli ve sistemli bir işleyiş olmaz ve öğretmen çok verimli olamaz. Öğretmen, müdür ve kurucuların sürekli talimatlarıyla karşı karşıyadır. Dolayısıyla zincir dershanede işleyiş daha sistemli ve düzenlidir ve öğretmen daha yüksek statülü olarak görülür. Öğrenci sayısı daha fazla olduğundan özel ders için daha iyi fırsat sağlar.” (K62)

“Kurumsal olduğu için, öğretmenlerin görev tanımı nettir. İşleyiş daha düzenlidir. Yerel dershanede sınavların değerlendirilmesi, okunması, ders planlarının yapılması gibi işleyişle ilgili birtakım sorumluluklar öğretmene yüklenir. Kurucu ve müdür öğretmene çok fazla iş yükler. Daha fazla reklâmı olduğu için daha iyi bir statü sağlar. Batma olasılığı düşüktür. Daha düzenli bir işleyişi olduğu için, dersane

öğretmeni kendini daha iyi yetiştirir. Diğer kurumlarına transfer olanağı vardır.” (K69, K76)

“Kurumsal olduğu için, işleyişi daha düzenlidir. Daha düzenli ve sistemli olduğundan, öğretmene sorumluluklarını yerine getirirken kolaylık sağlar. Yine, öğretmeni kayıt aldirmaya zorlamaz, daha çok kurum kendisi kayıt alır.”(K86, K37)

3- Zincir dershanelerin hem reklâmlarının daha fazla olması hem de öğrenci sayıları daha fazla olduğundan özel ders çevresi oluşturma ve iş bulma imkanı sağlaması yönündeki düşünceler: Zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulan katılımcılar, zincir dershanelerin-kurum reklâmlarının daha fazla olması nedeniyle öğrenci sayılarının daha fazla olduğunu ve yerel dershanelere göre zincir dershanedeki öğrencilerin genellikle daha yüksek gelir grubundan bir kesimi oluşturduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle de özel ders çevresi oluşturma konusunda zincir dershaneleri daha avantajlı gördüklerini söylemişlerdir. Bu açıdan bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Veli ve öğrenciler dershanenin ismine önem verdiği için zincir dershaneler daha fazla tercih edilmektedir ve bu nedenle öğrenci sayıları daha fazladır. Dolayısıyla da zincir dershaneler iş bulmak açısından daha avantajlıdır. Yine öğretmenin özel ders bulma ve daha yüksek ücretle özel ders verme olanağı daha fazla olmaktadır. Öğretmen, daha yüksek statülü olarak algılanır. Şehir değişikliğinde, diğer şubelerine geçiş olanağı vardır.” (K32)

“Daha fazla öğrencisi olduğundan özel ders bulma ve özel dersten daha iyi kazanma olanağı daha fazladır. Kurumsal olarak görüldüğü için veli ve öğrenciler daha fazla tercih ederler. Öğretmen daha yüksek statülü olarak görülür. Referans açısından daha iyidir. Yine, yayınları daha düzenli olduğu için ve kaynaklar daha yeterli olduğundan öğretmene kolaylık sağlar. Yerel dershanede kaynaklar dışarıdan alınır ve öğretmen sınavları değerlendirme, kaynak bulma gibi işlerle uğraşmak zorunda kalır.” (K18, K23)

“Reklâmları daha fazla yapıldığı için veliler ve öğrenciler daha çok zincir dersaneleri tercih ediyorlar. Kurumsal olduğu için öğretmene daha iyi bir referans sağlar. Öğrenci sayıları daha fazla olduğundan özel ders bulma avantajı daha fazla. Ayrıca diğer kurumlarla iletişim içinde olunabildiğinden öğretmene dersane sektöründe geniş bir çevre sağlayabilir.” (K57, K66)

“Zincir dersaneler daha fazla tanındığı ve tercih edildiği için, öğretmene daha iyi bir statü sağlar. Referans açısından daha iyi olarak görülür. Diğer kurumlardaki öğretmenler ve işverenlerle iletişim kurmak öğretmenin çevre oluşturmasını sağlar. Genellikle öğrencilerin ekonomik düzeyi daha yüksek olduğu için özel ders konusunda daha fazla olanak vardır.” (K59)

“Öğretmen daha yüksek statülü olarak görülür. Zincir dersanedeki velilerin ekonomik gücü daha iyidir ve özel ders bulma olanağı daha fazladır. Yerel dersanede daha çok alt gelir grubundan öğrenciler vardır.” (K90)

4-Katılımcıların, zincir dersanelerde ücretlerin daha iyi olduğu ve düzenli ödendiği yönündeki düşünceleri: Zincir dersanede çalışmayı daha avantajlı bulan katılımcılardan bazıları da, yerel dersanelere göre ücretlerin daha iyi olduğunu ve ödemenin daha düzenli yapıldığını söylemişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Maaşların ödenmesi daha düzenlidir. Yerel dersanede maaşların ödenmesinde aksamalar olur. Zincir dersanede çalışmak daha iyi referans ve statü sağlar.” (K80)

“Zincir dersane daha kurumsal olduğu için işleyişi daha sistemlidir. Yayınları düzenli ve kaynakları yeterlidir. Ücretleri daha düzenli ödenir ve maaş yerel dersaneye göre daha yüksektir. Yerel dersanede işleyiş oturmamıştır, müdür sürekli öğretmenleri yönlendirir ve bu öğretmen üzerinde baskı oluşturur. Zincir dersane, bu sektör için daha iyi bir referans oluşturur.” (K85)

“Kurumsal olduğu için oturmuş bir düzen vardır. Ücretlerin ödenmesi daha düzenlidir. Reklamları daha fazla olduğu için öğrenci sayıları fazladır, bu nedenle daha çok özel ders çıkar.”(K93)

“Ücretler daha iyidir ve maaş düzenli ödenir. Şehir değişikliğinde transfer imkânı vardır. İşleyişi daha düzenlidir. Yerel dershanede iş ile düzenlemeler öğretmenlere yaptırılır ve müdür öğretmenlere sürekli talimat verme peşindedir.” (K73)

Yerel Dershanede Çalışmayı Daha Avantajlı Bulma Nedenleri Konusunda Öne Çıkan Temalar Ve Bazı Katılımcıların Görüşleri

1-Öğretmenlerin, dershanedeki konularına ve tanımlanmalarına dair düşünceleri: Yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulan katılımcılardan bir kısmı, zincir dershanelerde öğretmenlerin bir obje olarak görüldüğünü yani, kurum kazancının her şeyin önünde tutulduğunu, öğretmenin bir araç olarak tanımlandığını ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Zincir dershanede öğretmen sadece bir objedir. Yerel dershanede öğretmen kendini daha fazla ön plana çıkarabilir, öğrenci- veli öğretmenin ismi için gelir. Öğretmen yerelde işleyişte, sorumluluklarında esnek davranabilir.”(K79)

“Zincir dershanede öğretmen kurumun kuklası gibidir, dersin işlenişi ya da etüt gibi konularda söz hakkı yoktur. Yerel de ise öğretmen dersler ve etüt konusunda kendi sistemini oluşturabilir, taleplerini dile getirebilir. Yani yerel dershane öğretmenin çeşitli sorumluluklarında esneklik sağlayabilir. Bu nedenle yerelde öğretmen daha aktif konumdadır.”(K11)

“Zincir dershanede emek sömürüsü daha fazladır, ihtiyaç olduğunda öğretmeni diğer yakın kurumlarındaki dershaneye gönderebilirler ve bu durumda öğretmene ek bir ücret ödenmez. Zincir dershanede öğretmen bir obje olarak görülür, öğretmenin fikir sunmasına izin verilmez, kurumun adı ve kazancı ön plandadır. Yerel dershanede ise öğretmen ismiyle

daha fazla ön plandadır, sorumluluklarında daha esnek davranabilir, daha az sınırlandırılır.” (K84)

“Yerel dershanede öğretmen daha aktif olduğundan, üretkenliği değerlendirilir. Zincir dershanede kalıplaşmış ve robotlaşan bir öğretmen profili vardır.” (K82)

2-Zincir dershanelerde ticari hırsların, reklâm kaygısının fazla ön planda tutulması ve bunun öğretmen üzerindeki etkileri konusunda düşünceleri: Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı katılımcılar, zincir dershane öğretmenin sadece bir obje olarak görüldüğünü ifade etmişlerdi. Bazı katılımcılar da bu durumun yanı sıra, ticari kaygıların ve reklâm kaygısının da rekabet koşullarında çok fazla ön planda tutulduğunu ve bu şekilde öğretmenin iş koşullarının daha da zorlaştığını belirtmişlerdir. **Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:**

“Yerel dershanede çalışmak, oradaki çevre tarafından tanınmayı sağlar. Yani, yerel dershaneye veli ve öğrenci genellikle öğretmeni için gelir, öğretmen daha çok kayıt alır. Zincir dershanede önemli olan kurumun çıkarlarıdır, ticari kaygılar çok fazladır ve öğretmen kuruma kazanç sağlayacak bir araçtır. İşleyişte öğretmenin görüşleri alınmaz.”(K87)

“İşleyiş ve kuralları daha esnek olduğundan, öğretmen daha rahattır. Zincir dershanede ticari hırslar çok fazladır, daha katı bir işleyiş vardır. Yerel dershanede öğretmen daha fazla tanınır, daha çok çevresi olur. Veli ve öğrenciler öğretmen için kayıt yaptırırlar. (K94)

“Zincir dershanede reklam ve ticari kazançlar çok fazla ön planda olduğundan çok sıkı kurallar vardır, öğretmen rahat davranamaz. Yerel dershanede, öğretmen sorumluluklarını yerine getirirken rahat, esnek davranabilir, daha samimi bir ortam vardır.”(K96)

“Çalışan açısından tekelleşme olumsuzdur. Zincir dersane, kapitalizmin, emek sömürsünün tam uygulandığı yerdir. Öğretmenler, reklâm ve rekabet baskısı altındadır. Yerel dershanede öğretmenin iş koşulları daha rahattır, daha fazla çevre edinebilir. Zincir dershanede öğretmen diğer kurumlara da gönderilebilir ve ücretine eklenmez.” (K97)

“Yerel dershanede ticari kaygılar zincir dersanelerdeki kadar ön planda değildir. Öğretmen iş koşullarında daha rahat hareket edebilir ve sevilen bir öğretmen olursa daha kolay özel ders çevresi oluşturabilir.” (K20)

Katılımcılar görüşlerinde zincir ve yerel dershanede çalışmanın kendileri açısından daha avantajlı olduğunu düşündükleri durumları ifade etmişlerdir. Ancak onların bu söylemlerinin, dersane sektöründeki çalışma koşullarına dair iki dersane türü arasında ayırt edici farklılığı yansıtmaması önemli bir konudur. Yerel ya da zincir dershanede çalışmanın daha avantajlı olduğunu düşünen iki farklı görüşteki dersane öğretmenlerinin, şu an çalışmakta oldukları dersanelere dönük eleştirileri birbirine benzer noktalara işaret etmektedir. Örneğin, her iki farklı görüşteki katılımcılar da dersane sektöründe ticari kaygıların, rekabet ve reklama dayalı işleyişlerin ve bu yönde sorumluluklarının olduğuna dair fikre sahiptirler. Bu nedenle de bu sorunun yönetilmesindeki amacımıza ulaşmış oluyoruz. Çünkü dershanedeki çalışma koşulları, işverenin amaçları, dersane öğretmenine olan yaklaşımlar, dershanedeki öğretmenden beklenenler dersane türü açısından bir ayırt edicilik ya da çok farklı bir işleyişin varlığını ortaya koymamaktadır. Kısaca, katılımcıların görüşlerindeki farklılığın nedeni, zincir ya da yerel dershanedeki çalışma koşullarının farklılığından değil, bu koşulların kurumdaki iş ortamına ve ilişkilerine bağlı olarak her birey tarafından belli bir boyutu ile değerlendirilmesinden ve algılanmasından kaynaklanmaktadır.

Bireylerin dershanede çalışmaya başlama süreçleri ve dershanede çalışmaya yönelme sebeplerini ele aldığımız bu temada amacımız, bireylerin içinde buldukları çalışma koşullarını ve bu koşullara yönelik değerlendirmelerini, onları bu sürece dâhil eden, çalışma alanlarındaki iş şartlarına dair algılamalarına etki eden çeşitli faktörlere yer vererek ayırt edici birtakım durumlar ile birlikte saptayabilmektir. Bu tema için,

ayırt edici olarak öne çıkan bazı durumlar şöyledir: Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, bu sektöre yönelme sebepleri konusunda en temel nedenlerin ekonomik boyutlarla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü neoliberal politikaların biçimlendirdiği bir sistemin ürünü olan dersane sektörünün işleyişinde çalışan emeğin, eğitimin, veli ve öğrencilerin sömürülmesi, kapitalizmin geldiği neoliberal aşamada - yine eğitim aracılığı ile -bu sömürü araçlarının yeniden ve daha fazla üretilmesi rolüne sahiptir. Bunun yansımaları da işsizliğin artması ya da yoksullaştırmaya ihtiyaç duyulması, kamuda istihdamın kısıtlılığı gibi koşullarla bireyi bu sistemin içine çeken ve dershanenin “işveren”, “eğitim veren” rollerini vurgulayıp (yani, asıl amaçların gizlenip, bunlara farklı ve olumlu anlamlar yükleyerek) rıza üreten gerçeklikleriyle karşımızda durmaktadır. Katılımcılar arasında dershanede çalışmalarına neden olan en temel konu işsizlik, ekonomik yetersizlikler, kamuda istihdam kısıtlılığı (%88- Tablo 4.2.14) olurken, bunun ardından gelen ikinci neden de dersane sektöründe özel ders çevresi oluşturma amacı (%59- Tablo 4.2.18) olmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bu sektöre yönelmelerinde statü konusunun hiçbir etkisinin olmadığı saptanmış (Tablo 4.2.16), katılımcıların tümü dersane öğretmenliğine yönelmelerinde statü elde etme ve dershanede çalışmanın statü sağladığı düşüncesine katılmamıştır. Bunun ardından gelen ve katılımcıların tamamına yakınının (%88- Tablo 4.2.17) kabul etmediği değişken de, “dershane öğretmenliğinin iyi bir gelir sağlaması” olmuştur. Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin pek çoğu dershanede çalışma sebeplerinin, bu sektörün iyi gelir sağlaması ile ilgili olmadığını belirtmişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak bir sonraki temada (maaş ve istihdam durumları) yer verdiğimiz Tablo 4.3.26'daki dağılımın sonuçlarına göre, katılımcıların hiçbiri maaşlarını yüksek bulmamaktadır. Yine, katılımcıların pek çoğu dersane öğretmenliğini geçici bir iş olarak gördüklerini (Tablo 4.2.19) ve asıl hedeflerinin (yarısından fazlası için- Tablo 4.2.20) kamuya atanmak olduğunu, daha fazla bu sektörde çalışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Ancak dersane sektöründe çalışmaya devam etmeyi düşünen katılımcılar ise, bu düşüncelerinin bazı zorunluluklardan (yaş, branş gibi) ya da hedef belirlemenin, umut etmenin kendilerini yorduğundan kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla katılımcıları dershanede çalışmaya yönelten sebepler, aşağıdaki temalarda dershanedeki işleyişlerle ilgili durumlarla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı olmaktadır. Çünkü tüm bunlar, sadece çalışma koşullarından kaynaklanan sorunları pekiştirmekle kalmayacak; bireylerin iş dışındaki yaşamlarına yön vermelerinde ve geleceğe dair fikirlerinde de birbirine eklemlenmiş sürecin zincirleri olarak bir yük haline gelecektir. Bu noktada önemli olan, emeğin üzerinde oluşturulan bu yükü iyi çözümleyebilmek, sorunları sadece içinde bulunulan koşullara bağımlı kalarak değerlendirmemek olacaktır. Kapitalizmin ulaştığı neoliberal aşamada sermayeye kâr olanakları sunmak için eğitim gibi temel hizmetlerin piyasalaştırılması, bu sürece göre emeğin iş koşullarının belirlenmesi, ticarileştirme ve metalaştırmanın etkilerinin toplumun her alanına yayılması, özel dershanelerin tüm bunların üstlendiği rollerin gerçekleşmesine imkân veren araçlardan sadece biri olduğunu göstermektedir.

4.3. DERSHANE ÖĞRETMENLERİNİN MAAŞ VE İSTİHDAM DURUMLARINA AİT BULGULAR

Araştırmaya katılan derslane öğretmenlerine yönelttiğimiz sorular arasında, katılımcıların cevaplarırken en çekingen davrandıkları bölüm, bu tema (ücret, ders saatleri gibi verilerin yer aldığı) ve daha sonraki temalarda (güvencesizleştirme, esnekleştirme, kuralsızlaştırma, örgütsüzleştirme) yer verdiğimiz sorular olmuştur. Bu nedenle de katılımcıların vereceği cevapların geliş güzel olmaması konusundaki ısrarımız yani gerçek fikirlerini ya da ayrıntılı ifadelerini ortaya çıkarma çabamız ile bireyin hem kendini, hem işini ve işteki ortamı hem de geleceğe dair fikirlerini bunları dile getirirken “rahatsızlık” da duysa aktarması bu çalışmanın en önemli boyutlarından. Çünkü katılımcılara yönelttiğimiz soruların tamamına yakını derslane sektöründe olağan kabul edilen ya da bu sektörün niteliği olarak görülen durumları yansıttığından, öğretmenleri bu kalıplardan ayırmak ve aslında onların da farkında oldukları ama kabullenmek durumunda oldukları koşullar ile ilgili görüşlerini almak çoğu defa onlardaki rahatsızlık duygusu ile ortaya çıkmıştır. Örneğin, maaş, ders saati, sigortalılık durumu gibi sorularda çoğu öğretmenin verdiği tepki “bunları neden ‘bana’ soruyorsun” şeklinde olmuştur. Oysa ben sadece ona sormuyorumdur ve geçmiş derslane deneyimimden dolayı da bu gibi konuların hem işveren tarafından hem de arkadaşlar arasında birbirlerine konuşulmaması konusunda uyarılarda bulunulduğunun farkındayım. İşte tüm bu badireleri atlatma sürecinde, işleyişin farkında olduğu yönde bir konuşma ve empati kurulması sürecinden sonra, bu sorulara cevaplar “çok gizli” olarak, duvar arkasına ses geçebilir tedirginliği ile verilmiştir. Yine katılımcıların tedirgin olmasının bir nedeni de gündemdeki derslane tartışmaları olmuştur. Çünkü kendi koşullarının nasıl ve ne yönde değişeceği, istihdama dair belirsizlikler gibi düşünceler kaygılarını artırmıştır.

Gündemdeki derslane tartışmaları, derslanelerin ne şekilde dönüşeceği gibi konular yer almaya devam ederken, bu konudaki farklı görüşler “eğitim sisteminde derslanelerin yeri” üzerinden yola çıkmışlardır. Oysa zaten derslanelerin olumlu ya da olumsuz yönleri ile eğitim sisteminde büyük bir yer kapladığı gerçektir. Dolayısıyla bu değişim ya da dönüşüm sürecinde emeğin koşullarını göz ardı etmemek gerekmektedir.

Çünkü kapitalist üretim ilişkilerinin somut bir göstergesi olan dershaneler, emeğe artı-değer üreten bir meta, eğitimi reklam ve rekabetle ölçen ve öğrenci ve veliye müşteri olarak yaklaşan bir ticari işletmedir. Evet, dershaneler eğitim sisteminde büyük öneme sahiptir; çünkü eğitim, neoliberal politikalar doğrultusunda hem işsizliğin artışına, yoksulluğun üretilmesine destek vererek, ucuz emek gücünü her dönemde daha fazla sayıda üretme sorumluluğuna sahip olmuştur. Bunun için de dershanelerin kapatılmasına karşıt olan görüşlerde, dershanelerin farklı sosyo- ekonomik şartlara sahip öğrencilerin umudu olduğu, üniversiteyi kazanmak için sadece kamudaki eğitimin yeterli olmadığı ve bunun türevleri şeklinde pek çok söylem dile getirilmiştir (Özel Dershaneler Birliği Derneği [Öz-De-Bir]2013). Ancak bu düşünceler içinde çelişkileri de barındırmaktadır: Zaten neoliberal politikaların biçimlendirdiği ve ticarileştirdiği eğitim sektöründe kamudaki eğitimin yeterliliği söz konusu olamaz. Çünkü kapitalizmin ulaştığı neoliberal görünüm kamu hizmetlerinin piyasalaştırılmasını, ticarileştirilmesini beraberinde getirmiştir. Yine belirttiğimiz gibi, en çok kullanılan söylemlerden biri, dershaneler sayesinde farklı sosyo-ekonomik şartlardaki öğrencilerin üniversiteyi kazanabileceği vurgusu olmakta ve sanki burada adil bir işleyişin varlığından söz ediliyor gibi bir dil kullanılmaktadır. Ancak eğitim konusunun toplumsal bir gerçekliği yansıttığını, toplumsal koşullarla karşılıklı olarak etkileşim içinde olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Dershaneler sayesinde üniversite kazanılıyor diyelim; ancak bu pek çok insan için sosyo- ekonomik şartlarının iyileşeceği anlamına gelmiyor. Çünkü yukarıda katılımcıları bu sektöre yönelten en temel nedeninin işsizlik, kamuda istihdam kısıtlılığı ve ekonomik sorunlar olduğuna (Tablo 4.2.14) yer vermiştik. Ayrıca kamudaki eğitimin yetersizliğini dershanenin tamamlıyor olduğuna dair düşüncede bir anlamda bu çalışmada çürütülmüştür. Çünkü katılımcıların yarısından fazlası (Tablo 4.2.18) hem dershaneye gelen öğrencilerine hem de başka öğrencilere özel ders verdiklerini belirtmişlerdir. Aslında tüm bu durumlar bize neoliberal ekonomide sermayenin dönüşüm ve kendini yeniden üretme işleyişlerini göstermektedir.

Dershanelerde çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları ele alındığında en büyük sorunlardan birinin maaş ve istihdam konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Düşük ücretle veya asgari ücret ile çalıştırma, mesleğin ilk yıllarında stajyerlik uygulamasının olması, sigorta primlerinin ödenmesi konusundaki düzensizlikler ya da sigortasız çalıştırma,

ders ve mesai zamanlarının çok fazla olması gibi pek çok yönden emeğin sosyal, ekonomik ve özlük haklarının yok sayılması dersane sektörünün karakteristik özelliği haline gelmiştir. Oysa tüm bunlara dair yasal işleyişler, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını kapsayan ilgili yasal hükümlerde yer almaktadır. Yasal düzenlemelere ve hükümlere göre dersane öğretmenleri, İş Kanunu ve iş hukukunun diğer temel tüzük ve yönetmeliklerinin yanı sıra, 625 sayılı Devlet Memurları Yasası, 5580 sayılı Özel Eğitim Kurumları Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Dershaneler Yönetmeliği, Özel Eğitim Kurumlarında Görevlendirilen Personelin İşlemleri ile Sicil ve Disiplin Amirleri Hakkında Yönerge ve ilgili diğer yasal düzenlemelere tabiidir (sosyal-is.org, 2010). Asgari ücretin belirlenmesi konusunda ise yasal çerçeve itibariyle, ekonominin genel durumunun ve çalışanların geçim şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, asgari ücretin açlık sınırının üzerinde olması gerektiği bildirilmiştir. Türkiye'de çekirdek aile olarak tanımlanan ebeveynler ile iki çocuktan oluşan dört kişilik bir aile için (teknik olarak çekirdek ailedeki çocukların istihdam edilmeyecekleri düşünülebilir) açlık ve yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır. Bu açıdan asgari ücret ile açlık ve yoksulluk sınırı arasında sadece sayısal bir ilişki yoktur. Bu, asgari ücretli çalışanın çekirdek ailesinin geçimini temin edebildiği ya da edebileceği anlamını taşımaktadır (Kargı, 2013: 192). Türk-İş'in (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) Haziran 2013 verilerine göre (katılımcılarla görüşmelerimizin zamanına uygun olması için), dört kişilik bir aile için açlık sınırı 1021 lira, yoksulluk sınırı 3328 lira ve net asgari ücret 773 liradır. Buna göre, Mayıs 2013 itibariyle 1021 lira, dört kişilik bir ailenin dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarına, 3328 lira ise gıda ile birlikte giyim, konut, ulaşım, sağlık benzeri zorunlu harcamalarının minimum tutarına karşılık gelmektedir (bianet.org,2013). Dolayısıyla da açlık ve yoksulluk sınırı değerlendirmelerinin insani yaşam koşullarına göre hesaplanması anlamlı olmaktadır.

Dershane sektöründe emeğin iş koşullarında, maaş ve istihdam durumuna yönelik yasal düzenlemelerin işleyişine dair kuralsızlıklar mevcuttur. Örneğin maaş konusu için, ücretin düzenli ödenmemesi ya da geciktirilmesi, bankaya yatırılan maaşın asgari ücret üzerinden gösterilmesi (ancak bu da düzenli işleyen bir durum değildir;

bankayla ilgili işlemin gerçekleştirilmesi için işveren çoğu zaman bir asgari ücret tutarı kadar hesaba yatırıp, bunu diğer hesaplara da aktararak bu şekilde yapılan işlemi gerçekmiş/yani tüm öğretmenlerin hesabına bu para yatırılmış gibi gösterebilmektedir), ücretlerin piyasa koşullarına göre işveren ile öğretmen arasındaki bireysel sözleşmede belirlenerek düşük ücret ile emeği çalışmak zorunda bırakılması gibi durumlar söz konusudur. Eğer öğretmenin gerçek maaşı bankaya yatırılan asgari ücretten yüksek ise, ücretin geri kalan kısmı her dershanenin kendi belirlediği zamanda (bu zaman genellikle sabit değildir, yani düzenli ödeme olmaz) elden alınmaktadır. Öğretmenin maaşı asgari ücretten düşükse bunu, elden işverene geri ödemektedir. Ancak genelde asgari ücretten düşük maaşla çalışan öğretmenler kayıt dışı bir durumdadırlar. Ücret konusundaki dengesizlikleri katılımcılar, piyasadaki dalgalanmaların ücretlerine yansımaları olarak ifade etmişlerdir. Yani ücret konusunda ve diğer haklar konusunda yasal hükümlere uygun işlemler yapılmamaktadır. Bununla ilgili olarak katılımcıların söylemlerinde belirttikleri gibi, özellikle her geçen gün atanamayan öğretmenlerin sayısının artması, kamudaki istihdam kısıtlılığı işveren için ucuz emek yığını olarak görülmekte ve bu da giderek ücretlerde düşüşe neden olan en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Ücretler ile ilgili genel durum bu iken, çalışma koşullarının diğer alanlarına dair (ders saatleri, istihdam durumları, sözleşmeler vd.) dersanelerdeki işleyişlere detaylı olarak yer vereceğiz.

Dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumları, dershane sektöründe yasal işleyişlere uygun olarak gerçekleştirilmese de, bu konuların ilgili kanun hükümlerine göre işleyişlerini ele alabiliriz. Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre, “okullarda yöneticilik, eğitim ve öğretim hizmeti yapanlara, kıdemlerine göre (emekliler hariç) dengi resmî okullarda ödenen aylık ile sosyal yardım kapsamındaki ek ödeme tutarlarından az ücret verilemez” (ozelegitim.org, 2012). Dolayısıyla burada özel okullarda çalışan öğretmenlerin ücretlerinin, resmi okullardaki emsallerinden az olamayacağı belirtilse de, diğer özel öğretim kurumları için böyle bir koşul söz konusu değildir. Bu nedenle de dershane sektöründe asgari ücret uygulaması yaygınlaşmaktadır. Yine, Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre, okullar dışındaki kurumlarda eğitim personeli haftada en fazla 40 saate kadar derse girebilmektedir ve sözleşmede haftalık ders saat süresinin belirtilmesi zorunludur. Çünkü 40 saatten fazla derse

girildiğinde, girilen her ders için ücret, yüzde 50 zamlı ödenmektedir (sosyal-is.org, 2010: 15). Ancak derslane sektöründe, ücretlerde olduğu gibi ders saatleri konusunda da bu işleyişlere uygun bir durum görülmemektedir.

Araştırmaya katılan derslane öğretmenlerinin pek çoğunun haftalık ders saati 40 saatin üzerindedir (Tablo 4.3.23) ve bunun için de herhangi bir ek ücret ödenmemektedir. Haftalık mesai süresini ise, katılımcıların çoğu 66 saat ve üzeri olarak bildirmişlerdir (Tablo 4.3.24). Katılımcıların istihdam durumları (Tablo 4.3.22) ve haftalık ders saatleri, haftalık mesai süresi durumlarından elde ettiğimiz sonuçları birlikte ele aldığımızda, öğretmenlerin derslanedeki sorumluluklarının sadece derslere girmek olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla derslane öğretmenleri ders dışı zamanlarda farklı sorumluluklarla derslanede bulunmaktadır. Ders dışı ya da öğretmenlik dışındaki sorumlulukların derslane sektöründe nasıl işlediği, katılımcılar tarafından nasıl değerlendirildiği konusuna “derslane sektöründe esneklik ve kuralsızlık sürecine dair bulgular” temasında (Tema 4.5) detaylı olarak ele alacağız. Ancak bu kadar yoğun çalışma koşullarında katılımcıların pek çoğunun aylık maaşlarının ise, 751 TL ve 1000 TL aralığında olduğu saptanmıştır. Tüm bu birbirini besleyerek daha da büyüyen düzensiz işleyişler ve emek yoğun çalışma koşulları, emeğin mağduriyetinin bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır. Ancak daha önceki temalarımızı değerlendirirken de belirttiğimiz gibi, önemli olan derslane sektörünün bugün geldiği noktada sonuçlarını toplamak değildir; emeği bu koşullar içinde bırakan ve bir anlamda tüm bu çarpık işleyişlere imkân vermiş olan koşulları değerlendirmektir.

Yukarıda genel olarak ücret ve istihdam konusuna dair, hem derslanedeki işleyişler ile ilgili hem de bunlarla ilgili belirlenmiş kanun hükümleri açısından açıklamalara yer verdik. Aşağıda ise bu konu, araştırmada elde ettiğimiz veriler üzerinden daha kapsamlı olarak ele alınacaktır: Bu tema ile ilgili olarak bu bölümde “katılımcıların istihdam durumları, haftalık ders ve mesai saatleri, aylık ücretleri ve aylık ücretleri hakkında derecelendirmeleri, maaşın düzenli ya da gecikmeli ödenmesi durumu, gelir getiren başka bir iş durumu, özel dersten kazanılan ücretin aylık ücretten daha fazla ya da daha düşük olması durumu” olarak yer verdiğimiz sorulara yönelik veriler değerlendirilecektir.

Tablo 4.3.22: Örnekleme Grubun İstihdam Durumlarına Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Asıl görevli aylık ücretli çalışan	94	%94,0	94,0	94,0
Ders saati ücretli çalışan	6	%6,0	6,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, %94'ü asıl görevli aylık ücretli çalışan (mesai ücretli), %6'sı ise ders saati ücretli çalışandır. Günümüzde, dersane sektöründe rekabet ve ticari kaygılar giderek daha fazla görünür hale geldiğinden, işveren daha çok mesai ücretli çalışacak öğretmenle anlaşmak istemektedir. Dersane sektöründe daha çok mesai ücretli olarak çalışmanın yaygın olması ve bunun nedenleri konusunda katılımcıların görüşleri birbirlerine yakındır. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dersane sektöründe hem iş koşulları hem de öğretmenin emeğinin karşılığı olarak ücret ya da diğer sosyal ve ekonomik haklar piyasaya bağlı olarak işveren tarafından belirlenmektedir. Örneğin, rekabet koşullarının ve piyasanın dayatması ile birlikte dersanelerde zorunlu ve birebir etüt uygulamaları yapılmaktadır ve işveren de gün boyu dersane kalacak öğretmenlerle çalışmak istemektedir. Yani, ders saati ücretli çalışan öğretmenler yok denecek kadar azdır.” (K3)

“İşverenin düşüncesine göre, daha fazla kayıt almak, veli ve öğrencilerin gözünü boyamak için ders anlatımından ziyade, öğrenciyle daha fazla ilgileniliyormuş hissi oluşturan zorunlu ve birebir etütlere çok fazla öncelik, önem verilmektedir ya da verilmesi gerekmektedir. Ya da ders saati ücretli anlaşılmış olsa bile öğretmen yine etütlere kalmaya zorlanmaktadır.” (K31)

“Dershanecilik bir kurtlar sofrası ve bu sofrada herkesin midesine adil biçimde lokma düşmez. Her ayın 15 inde tıkr maaş bankaya yatma durumu olmuyor, sağlık güvencen tam

olmuyor. Çalışma koşulları da zaten belli bir yasal standarda uygun olmaktan uzak. Her türlü konu (maaş, ders saatleri, etütler, ders dışı görevler vs.) öğretmen ve işveren arasında bireysel olarak görüşülüyor. Haftada 6 gün ortalama 10 saat bir çalışma süresi içinde (bu süre eksilmez artar) çoğu zaman öğlen arası bile yok. Dolayısıyla, dersane sektöründe koşullar giderek öğretmenler aleyhine dönüşmüşken, her şey reklam, rekabet ve daha fazla kâr elde etme maksadıyla sürerken işveren öğretmenin gün boyu dershanede kalmasını, öğrenci ve veli için kolay ulaşılabilir olmasını istemekte ve öğretmene bu şekilde çalışmasını dayatmaktadır. Özellikle her dershanenin uygulamakta olduğu (rekabet amaçlı) zorunlu ve birebir etüt sistemi bu koşullar üzerinde çok etkilidir. Artık işveren daha çok, mesai ücretli çalışan öğretmen ile anlaşılıyor yani daha az maliyet daha fazla kazanç mantığı, olabilecek tüm boyutları ile dersane sektöründe mevcuttur.”(K13, K77)

Katılımcıların söylemlerinde de belirttikleri gibi, yasal çalışma standartları ne olursa olsun dersane sektörünün iş koşullarında belirleyici olan durum, piyasa koşulları ve rekabet edebilirliğin araçlarıdır. Yoğun ve zorlamalara dayalı iş sorumlulukları, dersane öğretmenlerinin emeklerinin karşılığını alamama durumları ile bir araya gelince, dersane sektörünün ticarileşme süreciyle emeğin sosyal, ekonomik hatta hukuksal haklarını yok sayan yapısı ileri bir seviyeye ulaşmış bulunmaktadır. Çünkü istihdam koşulunu belirleyen durum emeğin metalaşması ile ilişkili olmaktadır. Katılımcıların da ifade ettikleri gibi, dersane öğretmenleri daha fazla kâr ve daha fazla reklam alanı oluşturulabilmesi için, her an ulaşılabilir (öğrenci- veli, işveren için) olması gereken bir meta konumunda görülmektedir. İşverenin, öğretmenin gün boyu dershanede olmasını istemesi özellikle, onun daha fazla kayıt alabilmesi ve öğretmenlik görevi dışında (sekreterlik görevleri gibi) işleri yerine getirmesi ile ilgilidir. Ancak çok az sayıda da olsa, ders saati ücretli olan öğretmenler de dershanede bütün gün kalmasalar da dersleri bittiğinde dershaneden ayrılamamaktadırlar. Bu konuda özellikle işverenin psikolojik baskısı (dışlama, olumsuz söylemler vb.) etkili olmaktadır ve belli bir süre dershanede tutulmaktadırlar. Dersane sektöründe esneklik ve kuralsızlık sürecine dair bulgularda (Tema 4.5) yer verdiğimiz Tablo 4.5.45’deki dağılımın sonuçlarına göre, katılımcıların tümü dersleri olmadığı günler ya da saatlerde de dershanede bulduklarını belirtmişlerdir. Yine Tablo 4.5.46’daki dağılıma göre, katılımcıların tümünün dershanede öğretmenlik ve ders dışı sorumluluklarının olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla dersane sektörünün emeğe ve eğitime yaklaşımında öncelikli olan, derslere girilmesi ya da iyi bir öğretmen niteliğine sahip olunması (öğretmenlik sorumluluklarının yerine getirilmesi) değil; dersane sektörünün ticari işleyişinde “iyi” bir meta (değişim aracı olarak) özelliklerini taşıyabilmesidir.

Tablo 4.3.23: Örneklemin Ortalama Haftalık Ders Saati Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
20 saat ve altı	4	%4,0	4,0	4,0
21- 30 saat	5	%5,0	5,0	9,0
31- 40 saat	18	%18,0	18,0	27,0
41- 50 saat	70	%70,0	70,0	97,0
51 saat ve üzeri	3	%3,0	3,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Haftalık ders saati ile ilgili değişkende, örnekleme oluşturanların, %4’ünün 20 saat ve altı (en az 20 saattir), %5’inin 21- 30 saat, %18’inin 31-40 saat, %70’inin 41- 50 saat ve %3’ünün de 51 saat ve üzeri ortalama haftada dersleri olduğu saptanmıştır. Bu değişken için, katılımcılara ortalama haftalık ders saati süreleri açık uçlu olarak sorulmuş, daha sonra yüzdeler dağılımlarının daha net ortaya konabilmesi için cevaplar gruplandırılmıştır. Dolayısıyla da araştırmaya katılan öğretmenlerin, yarısından fazlasının haftada ortalama 41- 50 saat aralığında derse girdikleri saptanmıştır. Ancak katılımcıların tümü de, ortalama haftalık ders saati sürelerinin dönem içerisinde standart olmadığını yani, bazen (sınav dönemine yakın zamanlarda ya da sınav zamanına yakın olmasa bile daha fazla ders yapılması isteniyorsa vs.) 60 saat ve üzeri de olabilecek biçimde ders saatleri olabildiğini belirtmişlerdir.

Ders saatlerinin dağılımında, düzenlenmesinde özellikle kurucular, müdürler belirleyici olmaktadır ve hazırlanan program öğretmene bildirilmektedir. Çünkü bu konuda öğretmenin bir inisiyatif sahibi olma durumu yoktur. Ayrıca katılımcıların tümü, dersane sektöründe derslerin değil zorunlu ve birebir etütlerin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ama dersanedeki işleyişte “önemli” olanın temel belirleyicisi de rekabet koşulları olduğundan bunlar işveren tarafından düzenlenmektedir. Yine,

katılımcıların ortalama haftalık ders saatleri ile ilgili bu görüşleri, katılımcıların istihdam durumlarına dair (Tablo 4.3.22) söylemlerini de desteklemektedir. Dershane sektöründe, emek aleyhine amaçlanmış hedefler, adil koşulları ve yasal olarak belirtilen durumları çoktan kılıfına uygun bulunmuş işleyişlerle aşmış geçmiştir. Bu durum da emeğin hakkının korunması yönünde ekonomik, siyasi ve hukuki işleyişlerin eksik ya da işveren lehine boşluklar içeren bir düzeyde olduğunun ifadesidir. Çünkü dershane sektöründe işverenler, diğer dershanelerle rekabet edebilmek, reklam yolu ile öne çıkabilmek ve kârlarını artırmak için emeği ve aynı zamanda da veli ve öğrencileri sömürmenin yollarını bulabilmişlerdir.

Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliğine göre, okullar dışındaki kurumlarda eğitim personeli haftada en fazla 40 saate kadar ders okutabilmektedir (ozelegitim.org, 2012). Ancak dershane sektöründe 40 saat sınırına uyulmamaktadır ve sabit bir haftalık ders saati zamanından bahsedilememektedir. Ayrıca dershane sektöründe yönetmelikle belirlenmiş 40 saat sınırına uyulmadığı gibi, fazla mesai ya da ek ders ödemesi yapılmamaktadır. Sosyal- İşSendikası tarafından hazırlanan rapora göre, dershanelerde yaklaşık 51 bin 500 öğretmenle hizmet verilmekte ve Özel öğretim kurumları arasında en zor şartlarda çalışan kitleyi, dershane öğretmenleri oluşturmaktadır. İşsizlik ve sektörde rekabetin artması, başta dershaneler olmak üzere özel öğretim kurumlarında çalışma koşulları, ücret ve hakları olumsuz yönde etkilemekte, kuralsızlık ve hak ihlallerinin artmasına yol açmaktadır (hurriyet.com, 2013).

Katılımcılar, Tablo 4.3.22'deki istihdam durumlarına dair dağılımın sonuçları açısından söylemlerinde, dershane sektöründe ticari ilişkiler, rekabet ve reklam odaklı işleyişler nedeniyle mesai ücretli çalışmanın daha fazla olduğunu ancak, ücret konusunda emeklerinin karşılığını alamadıklarını, çoğu zaman öğle arasının bile olmadığı çalışma koşullarından duydukları rahatsızlıkları belirtmişlerdi. Ortaya çıkan tüm bu emek aleyhine gerçekleşen koşullarda, kapitalist sistemin eğitime yüklediği anlam ve eğitimi, eğitime dâhil olan emek gücünü kendi ihtiyaçları doğrultusunda dönemselsel olarak daha fazla üretebileceği şekilde biçimlendirmesi etkili olmaktadır. Demirer'in de belirttiği gibi (2011: 451-452), son yıllarda artan rekabet ve kârlılık dershaneleri büyük sermaye sahipleri için de yatırım alanları haline getirdiğinden bu kurumlar öğretim kurumları niteliğini her geçen gün biraz daha yitirerek, ticari

niteliklerini güçlendirmişlerdir. Ancak bu ticari işletmelerde satılan şey bilgi olduğuna göre dershanelerin en önemli kaynakları bu bilgiyi sunan öğretmenlerdir. Dolayısıyla sektörde kârları artırmanın birincil yolu da öğretmenler üzerinden olacaktır ve süreç için de öyle de olmuştur. Öğretmen ücretlerinin hem mutlak hem de göreceli olarak sürekli azaltılması, öğretmenlerin çalışma saatlerinin sürekli artırılarak kimi durumlarda haftada 70 saate kadar çıkması, öğretmenlere çeşitli isimler altında (etüt, birebir ders, gece etütleri, ek ders gibi) karşılıksız ek dersler verdirilmesi gibi pek çok dikkat çekilmesi gereken sömürü yöntem ve biçimleri dershanelerde uygulanmaktadır.

Özellikle dersane öğretmenlerinin dershanede çalışmaya başlama süreçleri ve dershanede çalışmaya yönelme sebeplerini ele aldığımız bölümde (Tema 4.2), katılımcıların pek çoğu için (%88- Tablo 4.2.14) işsizlik, kamuda istihdam kısıtlılığı ve ekonomik sorunların dershanede çalışmalarında en temel neden olarak görüldüğü saptanmıştı. Yine araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, pek çoğunun (%81- Tablo 4.2.19) dersane öğretmenliğini geçici olarak gördüğü ve asıl hedef (%57- Tablo 4.2.20) konusunda en büyük oranın kamuya atanmak olduğu sonucuna ulaşmıştık. Dolayısıyla katılımcıları dershaneye yönelten bu nedenlerle birlikte istihdam durumu, haftalık ders ve mesai zamanları, ücret ve diğer sorumluluklar açısından dersane sektöründe emek aleyhine süregiden çalışma koşulları, öğretmenleri hem bu sektörden kendilerini kurtarmaya çalışmaya hem de belirttikleri bazı nedenlerle bu durumlara katlanmaya yöneltebilmektedir. Örneğin, işverenin atanamayan öğretmenlerin giderek artan nicel/sayısal ve nitel (kaygı vs.) durumunu dersane öğretmenine karşı bir tehdit unsuru olarak göstermesi (ucuz emek bolluğu) zor çalışma koşullarının boyutunu giderek genişleten önemli bir konudur. Dersane öğretmenlerinin, ticari çıkarlarla güdümlenmiş dersane sektöründe karşı karşıya kaldıkları olumsuz çalışma koşullarına dair Gümüş ve Çetin'in (2012: 23) çalışmalarında da güvence azaldıkça daha fazla ve düzensiz mesaiye razı olma durumunun görüldüğü belirtilmiştir. Elde edilen verilere göre, çalışma saatlerinin kamuda çalışandan özeldede çalışana doğru yükseldiği, kamuda kadrolu bir öğretmenin haftada ortalama 31 saat, dersane öğretmenin ise haftada ortalama 49 saat çalıştığı ve çalışma saatlerinin kamudaki kadrolu öğretmenlere göre daha düzensiz olduğu saptanmıştır. Yine, bizim çalışmamızda katılımcıların da

belirttikleri gibi dersane sektöründe haftalık ders saatleri ya da mesai süresi açısından bir standardizasyon söz konusu değildir.

Tablo 4.3.24: Örneklem Grubun Ortalama Haftalık Mesai Süresi Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
26- 35 saat	5	%5,0	5,0	5,0
36- 45 saat	1	%1,0	1,0	6,0
46- 55 saat	5	%5,0	5,0	11,0
56- 65 saat	39	%39,0	39,0	50,0
66 saat ve üzeri	50	%50,0	50,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlere, ders saatleri ve etüt zamanları da dâhil olmak üzere, ortalama haftalık mesai süreleri açık uçlu olarak sorulmuş, daha sonra cevaplar gruplandırılmıştır. Araştırmaya katılanların %5'inin 26- 35 saat, %1'inin 36- 45 saat, %5'inin 46- 55 saat, %39'unun 56- 65 saat ve %50'sinin de 66 saat ve üzeri olarak ortalama haftalık mesai süreleri saptanmıştır. Örnekleme oluşturanların yarısının ortalama haftalık mesai süresi 66 saat ve üzeridir. Yine örnekleme oluşturanların yarısına yakın kesiminin de haftalık mesai süresi 56- 65 saat olarak görülmektedir. Dolayısıyla, haftalık mesai süresi değişkeninde en fazla yoğunluk, katılımcıların %89'u için 56- 65 saat ve 66 saat ve üzeri aralığında saptanmıştır.

Yukarıda da (Tablo 4.3.23)belirttiğimiz gibi dersane sektörü, daha çok piyasa koşulları ve dersaneler arası rekabet ortamı neyi gerektiriyorsa ona göre bir işleyiş izlediği için, mesai süreci içinde öğretmenlerin iş yoğunlukları derslerden çok yine, ders anlatımı biçiminde süren zorunlu ve birebir etütlerle oluşmaktadır. Yine sınav zamanlarına yakın dönemlerde dersaneler “akşam etütleri” uygulamasını getirmekte ve bu dönemlerde öğretmenlerin mesai süreleri uzamaktadır. Dolayısıyla dersane sektöründe mesai sürelerinin net bir tanımı, belirlenmiş bir zaman dilimi yoktur. Ayrıca öğretmenlerin mesai süreleri sadece dershanede son bulmamaktadır: Sınıf danışmanlıkları ya da diğer sekreterlik görevleri için öğretmenler işlerini çoğu zaman dersane dışına taşımak zorunda kalmaktadırlar. Çünkü özellikle etütlerin yoğunluğu

fazlayken, zorunlu olarak öğrencilerle ders anlatımı şeklinde birebir yapıyorken ve diğer yandan işverenin ders dışı beklentileri de olduğundan öğretmenler velileri, öğrencileri arama ya da sorularını, testlerini hazırlama gibi diğer iş sorumluluklarını dersane dışındaki zamanlarına bir mesai süresi olarak taşımaktadırlar.

Dershane öğretmenlerinin istihdam durumlarını da göz önünde bulundurarak ortalama haftalık ders saatlerini ve mesai sürelerini birlikte değerlendirdiğimizde, öğretmenlerin görevlerinin ya da en önemli görevlerinin (kapitalist amaçlarla işverenin beklentileri yönünde) derse girmek olmadığı, ders dışı zamanlarının büyük bölümünü de dershanede geçirmek durumunda kaldıkları (veli ve öğrencilerde iyi hizmet sunulduğu inancını oluşturmak için) ve günlük sekiz saatin üzerinde çalıştıkları görülmektedir. Bu konuda dersane öğretmenlerinin haklarını da düzenleyen 4857 sayılı İş Kanunu'nun 63. maddesine göre “Genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok kırk beş saattir. Aksi kararlaştırılmamışsa bu süre, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine eşit ölçüde bölünerek uygulanır” şeklinde düzenlenmiştir. İş Kanunu'nun 41. maddesinde de “fazla çalışma ücreti” konusuna dair, “Her bir saat fazla çalışma için verilecek ücret normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının yüzde elli yükseltilmesi suretiyle ödenir. Haftalık çalışma süresinin sözleşmelerle kırk beş saatin altında belirlendiği durumlarda yukarıda belirtilen esaslar dâhilinde uygulanan ortalama haftalık çalışma süresini aşan ve kırk beş saate kadar yapılan çalışmalar fazla sürelerle çalışmalardır. Fazla sürelerle çalışmalarda, her bir saat fazla çalışma için verilecek ücret normal çalışma ücretinin saat başına düşen miktarının yüzde yirmi beş yükseltilmesiyle ödenir” şeklinde belirlenmiş bir düzenleme yer almaktadır (iskanunu, 2013). Ancak, öğretmenlerin %70'i – yarısından fazlası haftada ortalama 41- 50 saat derse girerken (Tablo 4.3.23), % 50'si de haftalık mesai süresinin 66 saat ve üzeri olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla da ortaya çıkan bu sonuç açısından, öğretmenlerin hem ders hem de mesai süresi olarak haftalık çalışma sürelerinin ve iş koşullarının çok yoğun olduğu ve İş Kanunu'nun ilgili maddelerinde belirtilmiş düzenlemelere uygun olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.3.25: Örneklemin Ortalama Aylık Ücret Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
750 TL ve altı	26	%26,0	26,0	26,0
751 TL ve 1000 TL	42	%42,0	42,0	68,0
1001 TL ve 1500 TL	25	%25,0	25,0	93,0
1501 TL ve 2000 TL	7	%7,0	7,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, %26'sının 750 TL ve altı, %42'sinin 751 TL ve 1000 TL, %25'inin 1001 TL ve 1500 TL ve % 7'sinin de 1501 TL ve 2000 TL aralığında aylık ücret aldıkları saptanmıştır. Aylık ücret değişkeninin diğer bir şıkkı olan 2500 TL ve üzeri seçeneği ise hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemiştir. Katılımcıların aylık ücretleri incelendiğinde, en büyük oranı 751 TL ve 1000 TL aralığı (%42) oluşturmaktadır. Aylık ücretin en az olduğu oran ise, %7'lik kesim için 1501 TL ve 2000 TL aralığıdır. Bu konuda daha önce de belirttiğimiz gibi, 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'na göre "Okullarda yöneticilik ve eğitim-öğretim hizmeti yapanlara, kıdemlerine göre (emekliler hariç) dengi resmi okullarda ödenen aylık ile sosyal yardım kapsamındaki ek ödeme tutarlarından az ücret verilemez" hükmü yer almaktadır (ozelegitim.org, 2012). Bu hükme karşılık bu kadar yoğun çalışan (ders ve mesai süreleri yukarıda açıklanmıştır: Tablo 4.3.23 ve Tablo 4.3.24) dersane öğretmenlerinin %93'ünün aylık ücreti 1501 TL'nin altında kalmaktadır.

Bu konuda katılımcıların ifadelerine göre, maaşın asgari ücret tutarı bankaya yatırılmakta, eğer varsa üzeri de (maaşın kalan kısmı) dershaneden elden alınmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin ifadesine göre, eğer öğretmen sadece asgari ücret alıyorsa, bunun 70 TL (asgari geçim indirimi) kadarını (dershaneye göre miktarı değişir) işverene vermektedir. Bu uygulamanın işveren için sağladığı çeşitli çıkarlar vardır: Örneğin, daha sonra inceleyeceğimiz (Tema 4. 6: "dershane sektöründe özlük haklarının işleyişine dair bulgular) gibi, dersane öğretmenlerinin sigorta primleri de asgari ücret üzerinden gösterilmektedir. 2013 yılı ilk 6 ay (katılımcılarla görüşme dönemleri) asgari ücret miktarı 978, 60 TL olarak belirlenmiştir. Kesintilerin toplamı 205, 59TL ve net asgari ücret miktarı 773, 01'dir (ssksorgu.net, 2013). Ücret konusunda özel okulda

çalışan öğretmenlerin durumlarının da iç açıcı olmadığı görülmektedir. Özel okulların fahiş fiyatlarını açıklamak için, öğretmenlerine iyi paralar verdiklerine dair söylemleri aslında gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin pek çoğuna göre, özel okulda çalışan öğretmenlerin çalışma koşullarının ve maaşlarının, kendi koşullarına göre daha iyi olduğu düşünülmektedir. Tablo 4.2.20'deki dağılımın sonucuna göre, dersane sektöründe çalışmayı geçici olarak gören katılımcıların, %12'sinin (%57'lik kesimin kamuya atanma hedefinden sonraki en fazla oran) asıl hedeflerinin özel okula geçmek olduğu saptanmıştır. Oysa özel okullarda da, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun yaptığı asgari işçilik ücreti hesaplamaları ve Özel Öğretim Kurumları Kanunu gereğince öğretmene verilmesi zorunlu olan ücret üzerinde oynanan oyunlar söz konusudur: Bu ücret önce öğretmen adına bankaya yatırılıp, ertesi gün de yarısı öğretmenden geri istenmektedir (Tezel, 2013). Dolayısıyla dersane sektöründe ve özel okullardaki asgari ücret uygulaması, asgari ücret miktarının anlamını (ücretin, çalışanın zorunlu ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilir olması) ifade etmemesinin yanı sıra, çarpıtılarak (asgari ücretten daha az tutarda ödeme yapılması ya da gerçek maaşın gizlenmesi, yanlış gösterilmesi gibi) ve çalışanın koşullarını zorlayacak biçimlerde işletilmektedir. Bu şekilde işletilen ücret konusu cezası olduğu halde aşılamamıştır. Çünkü işveren bu süreci devam ettirebileceği çok çeşitli yolları bulabilmiş ve bunları da çalışanlara, “çalışabilmenin kuralları” olarak benimsemeye zorlamıştır.

Bu konuda “dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi” teması (Tema 4.4) içerisinde ele alacağımız, Tablo 4.4.31 (örneklem sözleşme süresi) ve Tablo 4.4.37'deki (sözleşme sırasında istifa dilekçesi alınması veya senet imzalatılması) dağılımın sonuçları, emek sömürsünün kapsamının genişlediğini göstermektedir. Ancak burada asıl sorun, işverenin yasal olmayan yaptırımlarının ve işleyişlerin bu denli genişliğe ulaşması ve ceza gibi caydırıcı bir durum söz konusu iken bu uygulamaların artarak sürdürülmesidir. Bu açıdan, dershanelerin denetlenmesi ya da denetleniyor olması anlamını yitirmektedir. Çünkü ortada sermaye lehine gerçekleştirilen ve emeğin hemen her yönden baskı altında tutulması, haklarını aramasına engel olunması ile (ders saatleri, mesai süresi, istihdam durumları, ücretler, sözleşme süresi, senet ya da istifa dilekçelerinin alınması vd.)

sürdürülen bir sistem vardır. Ayrıca, ücretin bir kısmının bankadan bir kısmının elden alınması dershanede çalışan gerçek öğretmen sayısının gizlenmesine de fırsat verir. Çünkü bankaya ücretini yatırdığı öğretmen sayısını, ilgili birimlere gönderip geri kalan öğretmenleri böyle bir işleyişin dışında bırakabilmektedir. Temel amaç vergi yükünü, maliyeti azaltmaktır ve işveren bunun için kendisine en iyi çıkarı sağlayacak yolları öğretmen emeği ve yasal olmayan uygulamalar üzerinden kullanmaktadır. Dolayısıyla, dersane öğretmenlerinin ücret konusunda yaşadıkları sorunlar ya da bu sorunu oluşturan koşullar, neoliberal ekonomi politikasının eğitim olgusunu araçsallaştırması sürecinden bağımsız değildir. Tablo 4.3.22'deki (örneklem istihdam durumu) dağılımın sonuçları açısından yer verdiğimiz bazı katılımcıların söylemlerinde dersane sektöründe ücretlerin piyasaya koşullarına belirlendiğini ve asıl önemli olanın daha fazla kayıt alabilmek olduğunu belirtmişlerdi. Ticari işletme biçimini alan dersane sektöründe ticari amaçlar doğrultusunda, emeğin ücreti piyasa ekseni ya da piyasa içinde edindiği rolün verimliliği açısından belirlenmektedir.

Dersane sektöründe sermaye lehine düzenlenmiş çalışma koşullarında olduğu gibi, maaş konusunda da pek çok yönü ile kural dışı işleyişlerin söz konusu olduğu görülmektedir. Özellikle gençler ve yeni mezunlar açısından çalışma koşulları ve ücret konusunda daha fazla olumsuz işleyişlerin olduğu bilinen bir durumken, deneyimli öğretmenlerin ise ücret durumu açısından daha iyi şartlarda olduğuna dair çalışmalar ya da görüşler de mevcuttur. Buna göre, sektördeki kimi kıdemli ve isim yapmış öğretmenler haricinde, öğretmenlerin çoğunun ücretinin oldukça düşük seviyede olduğu vurgulanmaktadır (sabah.com, 2013; haberinvakti, 2013). Yine devlet büyük bir işveren olma konumunu korusa da özel kesim de büyük bir atılım içerisinde olduğundan, özel eğitim kurumları ve özel dershanelerde “nitelikli öğretmenlerin” yüksek kazanç elde etmelerine imkân sağlandığı yönünde görüşler yer almaktadır (Özdemir ve Yalın, 1999). Bu görüşler, dersane sektörünün ilk yılları açısından geçerli olsa da, bu çalışmanın da temel noktalarından olan, özellikle 1980 sonrası neoliberal politikanın Dünya’da ve Türkiye’de çalışma hayatını, emeğin koşullarını ve eğitim gibi temel hizmetleri piyasa mekanizması içerisine hızla sürüklemesi ve dönüştürmesi, tüm bu konuların günümüzde karşımıza çıkan görünümünü etkilemiş ve belirlemiştir. Dolayısıyla bu durum, dersane sektörünün giderek ticarileşme ve metalaştırma sürecine dayalı amaçlar ile

birlikte şekillendiği noktada önemlidir. Yani, dersane sektöründe emeğin, eğitim-öğretim kalitesi açısından sahip olduğu deneyim ya da mesleki kıdem, nitelikli olma özelliklerine sahip olmasının, öğretmene daha fazla ücret getirip getirmemesi bize, hem dershanedeki çalışma koşullarını hem de dersane sektörünün hangi amaçları barındırdığını da gösterebilir. Çünkü katılımcıların söylemlerine ve gözlemlerimize göre, dersane sektöründe asıl amaç, gerçekten de eğitim-öğretime katkıda bulunmak, veli ve öğrenciye verimli, kaliteli bir hizmet sunmak ve eğitim- öğretim odaklı bir işleyiş yürütmek değildir. Bu nedenle de öğretmenin, eğitim- öğretim alanında nitelikli, daha kıdemli olması değil, öğrenci ve veliyi dershanede tutabilme, kayıt alabilme ve bunlara yönelik dershanedeki görevlerini (daha çok ders ve öğretmenlik dışı sorumluluklar gibi) yerine getirilme konusunda “nitelikli” ve “kıdemli” olması daha öncelikli olduğu düşünülen bir durumdur.

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin ifade ettikleri gibi, özellikle kamudaki istihdam kısıtlılığı nedeniyle atanamayan öğretmenlerin sayısının giderek artması işveren tarafından öğretmenlere yönelik bir tehdit aracı olarak kullanılmakta ve bu şekilde güvencesizliğinin artması da öğretmenleri koşulları kabullenmeye yöneltmektedir. Deneyimli öğretmenlerin durumu ise, böyle bir bakış açısında işveren için yarar sağlamaları yönünden görülmektedir. Yani, daha fazla kayıt almak, diğer dershanelerle rekabet edebilmek, daha fazla reklam yapabilmek için deneyimli öğretmenlerin çevresi ya da isimlerinin duyulmuş olması önemli olabilmektedir. Bu durum yine de deneyimli öğretmenlerin ücretlerinin düşük olmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak deneyim durumunun işverene sağlayacağı yararlılık açısından, daha fazla deneyimli olmak görece daha iyi ücreti getirebilmektedir. Bu nedenle aşağıdaki tabloda (Tablo 4.3.25.1), katılımcıların mesleki kıdemlerine göre, ücret farklılaşmalarının olup olmadığını ortaya koyabilmek amaçlanmıştır:

Tablo 4.3.25. 1: Örneklemin Mesleki Kıdem Durumuna Göre Aylık Ücretlerinin Dağılımı (Çapraz Tablo)

Crosstabulation	Aylık Ücret				Toplam
	750 TL ve altı	751 TL ve 1000 TL	1001 TL ve 1500 TL	1501 TL ve 2000 TL	
Mesleki kıdem					
0- 3 yıl	13 81,3%	3 18,8%	0 ,0%	0 ,0%	16 100,0%
4- 7 yıl	13 29,5%	30 68,2%	1 2,3%	0 ,0%	44 100,0%
8- 11 yıl	0 ,0%	8 34,8%	14 60,9%	1 4,3%	23 100,0%
12- 15 yıl	0 ,0%	1 10,0%	5 50,0%	4 40,0%	10 100,0%
16- 19 yıl	0 ,0%	0 ,0%	2 66,7%	1 33,3%	3 100,0%
20 yıl ve üzeri	0 ,0%	0 ,0%	3 75,0%	1 25,0%	4 100,0%
Toplam	26 26,0%	42 42,0%	25 25,0%	7 7,0%	100 100,0%

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, dersane sektöründe çalışma sürelerinin (mesleki kıdem) aylık ücretlerinin dağılımına etkisi konusunda, çalışma süreleri en az 3 yıl olan katılımcıların %81,3'ünün 750 TL ve altı, 4- 7 yıl aralığında olan katılımcıların %68,2'sinin 751 TL ve 1000 TL arasında, 8- 11 yıl aralığında olan katılımcıların %60,9'unun 1001 TL ve 1500 TL arasında, 12- 15 yıl aralığında olan katılımcıların %50'sinin 1001 TL ve 1500 TL aralığında, 16- 19 yıl aralığında olan katılımcıların %66,7'sinin 1001 TL ve 1500 TL aralığında ve mesleki kıdemi 20 yıl ve üzeri olanların da %75'inin 1001 TL ve 1500 TL aralığında ücret aldıkları saptanmıştır. Ancak bu dağılımın sonucunda mesleki kıdemin ücrette sürekli artan bir boyutta artış getirmediği görülmektedir. Bu sonuç da ücretin piyasanın belirleyiciliğine teslim edilmiş olmasının ve bireyin mesleği ile ilgili donamım ya da birimlerinin, mesleki deneyiminin ücrete yansımaları durumunun olmadığını belirtmektedir. Çünkü mesleğin başında olan öğretmenler ve deneyimli öğretmen arasında ücret konusunda ayırım olmadığını, verimliliğe (öğretim açısından) dair bir ücret belirlendiğini düşünsek bile

burada her açıdan ücretlerin düşük olduğu, ya da amacın düşük ücret ile emeği araçsallaştırılması olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu konu ile olarak Kürşad ve Altınkurt'un (2011: 643) 5 yıl ve daha az kıdeme sahip dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını ele alan çalışmada ücret, istihdam durumu, sorumluluklar, işveren ya da öğretmenler arasındaki ilişkiler gibi çalışma koşullarına dair pek çok konuda mesleki kariyerlerinin başında olanların kıdemli öğretmenlere göre daha fazla sorun yaşadıkları saptanmıştır. Katılımcılar çalışma koşullarının ağır olduğunu, ancak ücretin de emeklerini karşılamadığını ve dersane sektöründe, özellikle mesleğin ilk yıllarında ücretlerin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Yine Yavuz'un (2012: 1153- 1155) özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin örgütsel adalet algılarına yönelik çalışmada, mesleki kıdem arttıkça, aylık gelirin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da dersane sektöründe yoğun ve zor çalışma koşullarının, fazla mesai ve ders saatlerinin öğretmenler tarafından tanındığı ya da dershanede çalışmanın fazla iş yükü anlamına geldiğinin "normal" olarak görüldüğü belirtilmiş ve öğretmenlerin beklentileri iş güvencesine ve sosyal güvenliğe sahip olma düşüncesinde yoğunlaşmıştır. Ancak Tablo 4.3.25.1'deki dağılımın sonuçlarına göre, mesleki kıdemi en az 3- 7 yıl aralığında olan katılımcıların büyük çoğunluğu için ücretleri 750 TL ve altı ile 1000TL arasında artış göstermiştir. Mesleki kıdemi 8 yıl ve daha fazla olanların büyük çoğunluğunun ücretleri ise, 1001TL ve 1500 TL aralığında kalarak artış göstermemiştir. Bu nedenle mesleki kıdemin, ücreti pozitif yönde artırarak etkilediği bir sonuca ulaşılmamıştır.

Dersane öğretmenlerinin beklentileri konusunda iş güvencesi ve sosyal güvenlik konusuna verdikleri önem, bizim çalışmamızda da öne çıkmıştır. Buna göre, "emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi" (Tema 4.4) konusunda, Tablo 4.4.33'deki dağılımın sonucuna göre katılımcıların pek çoğunun (%77), sözleşmelerinin yenilenmemesi konusunda endişeli ve kaygılı oldukları, Tablo 4.4.37'deki dağılımın sonucuna göre ise, katılımcıların tümünden sözleşmenin yapılması sırasında, istifa dilekçesi ya da senet alındığı saptanmıştır. Çünkü dersanelerde, en az 1yıl olarak belirlenmiş sözleşme süresine uyulmamakta ve bu nedenle de iki farklı sözleşme hazırlanmaktadır. Dersane öğretmenlerinin çalışma koşulları, sorumlulukları, ders saatleri, mesai durumları gibi işleyişlerde işverende bulunan sözleşme metni geçerli

olmaktadır. Çünkü Milli Eğitim'in dershaneler ile ilgili birimlerine standart/formel biçimde hazırlanmış sözleşme metni gönderilmektedir. Bu iki farklı uygulama nedeniyle işveren, kendisini zor durumda bırakabilecek herhangi bir durum için en başından öğretmenden istifa dilekçesi ve senet almaktadır: İşveren ve sermaye için güvencenin temelleri sağlam atılırken; emeğin hakları büyük oranda baskı altında tutulmaktadır. Dershane sektöründe özlük haklarının işleyişini ele aldığımız temada (Tema 4.6), Tablo 4.6.51'deki dağılımın sonucuna göre, katılımcıların tümünün sigorta primlerinin asgari ücret üzerinden ödendiği, Tablo 4.6.54'deki dağılımın sonuçları yönünden ise, katılımcıların tümünün, kamudaki öğretmenlere göre özlük haklarının kısıtlı olmasının iş tatminini olumsuz etkilediği saptanmıştır. Tüm bunlar dershane sektöründe çalışan öğretmenlerin, iş güvencesi ve sosyal güvenlik konusunda olumsuz şartlar içerisinde olduklarının ifadesidir. Katılımcıların tümü, dershane sektöründe daha iyi bir iş koşullarına erişebilmeye dair (Tema 4.7) düşüncelerinde, iş güvencesinin sağlanması ve sosyal güvenlik konusunda bunlarla ilgili belirlenen kanun hükümlerine uyulmasını, dershane öğretmeni olarak haklarının korunmasını öncelikli bir konu olarak görmüşlerdir. Tablo 4.7.61'deki dağılımın sonuçları açısından, katılımcıların tümünün dershane sektöründe daha iyi iş koşullarına erişebilmek için, maaş ve iş güvencesinin sağlanmasını öncelikli bir konu olarak gördükleri saptanmıştır. Yine bu konuda, Tablo 4.7.63'deki dağılıma göre ise, katılımcıların tümü için sigorta primlerinin ödenmesi ve özlük hakları konusunda bunlarla ilgili belirlenmiş kanun hükümlerine uyulması öncelikli bir konu olarak görülmüştür. Dershane sektöründe öğretmenlerin, ticari kazanç getiren aracı elemanlar şeklinde görülmesi ve ortaya konan bu metadan en fazla kâr elde etme düşüncesi, emeğin sahip olduğu sosyal, ekonomik, hukuksal hakların sömürülmesi sürecine hız ve bu sektör için anlam (dershane sektöründe çalışmanın tanımlayıcısı haline geldiğinden) kazandırmıştır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, dershane sektöründe iyi ücret, işveren açısından mesleğin sorumluluklarına sahip olmaktan çok, dershane bulunması ile oraya daha fazla kazanç sağlayacak eleman olabilme nitelikleriyle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca dershane sektöründe öğretmene “kayıt turizminin aktörleri” (çünkü dershanedeki sorumlulukları bu amaca yönelik belirlenmiştir ve ya bizzat kendileri kayıt almalı ya da kayıtların artmasını sağlamalı) şeklinde yaklaşılması hem eğitim ve öğretimin

kalitesini, verimliliğini olumsuz etkilediği gibi, hem de öğretmenlik mesleğinin anlamını yitirmesine, emeğin değersizleştirilmesine neden olmaktadır. Yine, bu konuda eğitime dair unsurların (sınavlar, öğrenciler, öğretmenler gibi) ticarileştirilmesi ve metalaştırılması sürecinde öğretmenlik mesleğindeki parçalanma (kadrolu, ücretli, dershanede ya da özel okulda çalışan) ve her bir alanın farklı çalışma şartlarına ve çalışma haklarına sahip olarak belirlenmeleri, süregiden eşitsizliklerde tepkisizliğe yol açtığı gibi, hakların sömürüldüğü işleyişlerin kapsamını artırmıştır. Çünkü oluşturulan koşulların toplumsal alanda yayılması, birbirleri ile rekabet etmeleri gerektiği algısını da oluşturmuştur. Tablo 4.3.25 ve 4.3.25.1'deki dağılımın sonuçları, ücretlerin hem oldukça düşük olduğunu ve ücretin ödenmesi konusunda pek çok emek aleyhine işleyişin gerçekleştiğini hem de mesleki kıdem ya da deneyimin ücrete etkisi konusunda herhangi anlamlı bir ayırt ediciliğin ortaya çıkmadığını göstermektedir. Dolayısıyla emeğin değersizleştirilmesi üzerinde etki eden koşullar, ücretler üzerinde de piyasalaştırmanın etkisinin sermayeye yüklediği anlam ve güce hizmet etmektedir.

Tablo 4.3.26: Örneklem Grubun Dershanedeki Aylık Gelirini Derecelendirme Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Düşük	86	%86,0	86,0	86,0
Orta	14	%14,0	14,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, %86'sı dershanedeki aylık gelirini “düşük”; %14'ü ise aylık ücretini “orta” seviyede görmektedir. Örnekleme oluşturanların hiçbiri, dershanedeki aylık ücretini “yüksek” bulmamaktadır. Dolayısıyla bu değişkende şıklarda yer alan “yüksek” seçeneği, hiçbir katılımcı tarafından işaretlenmemiştir. Katılımcıların yarısından fazlası, aylık ücretlerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Aylık ücretlerini “orta” olarak değerlendiren katılımcılar (%14), dershane sektöründe hem çalışma koşullarının hem de iş tatmininin giderek kötüleştiğini ve özellikle kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı atanamayan öğretmenlerin, işveren için en önemli ucuz iş gücü kaynağını oluşturduklarını, çok düşük ücretlerle anlaşılan öğretmenlerin sayısının giderek arttığını dolayısıyla da bu koşullarda kendi ücretlerini “orta düzeyde” olarak değerlendirdiklerini vurgulamışlardır. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dershane sektöründe ücretler giderek düşmektedir. Bu nedenle dershane sektörünün içinde bulunduğu koşullar içinde kendi ücretimi düşük değil de orta olarak görüyorum. Çünkü artık giderek her şey piyasa koşullarına göre biçimleniyor; derslerin işlenişinden öğretmenin sorumluluklarına kadar her şey ve tabii ücret de piyasadaki hareketlere bağlı olmaktadır. Özellikle atanamayan öğretmen sayısının çok fazla olması ve komik rakamlarda ucuza çalışmayı baştan kabullenmiş olmaları, dershane sektöründe çalışan öğretmenlerin ücretlerinin düşmesinde önemli bir rol oynamıştır.” (K1)

“Dershane çalışmaları rekabet, reklâm ve ticaret üçgeni içinde piyasa hâkimiyeti altında giderek zorlaşırken ve emek sömürsü artık bu sektörün tanımlarından biri haline geldiğinden ücretler de gün geçtikçe düşmektedir. En kötüsü de dershane sektöründe artan emek sömürsünün neden olduğu karamsar ve umutsuz psikolojik durumun düşük maaş ile birlikte daha da katmerlenmesidir.”(K15)

“Ücret konusundaki tek kriter piyasa olmaktadır ve zaten anlaşma işveren ile öğretmen arasında birebir yapıldığından ücretle ilgili belirli bir kriter göz önünde tutulmamaktadır ya da böyle bir kriter olsa bile uygulanmamaktadır. Örneğin, işveren öğrenci sayısının az olduğunu gerekçe göstererek öğretmenle ucuza anlaşabilmekte ya da maaş indirimine gidebilmektedir. Öğretmenler ise, özellikle kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı, dışarıda ucuza çalışacak emek bolluğunu her daim vurgulayan işverenin tutumu nedeniyle kendilerine sunulan ücreti kabul etmek durumunda kalmaktadırlar”(K22)

Aslında katılımcıların söylemlerinde de görülebileceği gibi, işveren lehine oluşturulmuş bu tuzağı işleten öğretmenler olmaktadır. Çünkü açıkça ifade edilse de edilmese de bir kabulleniş söz konusu: Katılımcılar tarafından dershane sektöründe koşulların kötüleşmesi vurgulandığı halde, bu duruma karşı geliştirilen bir eleştiri ya da bir karşı duruş eyleminin oluşturulduğuna dair bir söylem görülmemektedir. Yani katılımcılar ifadelerinde kötüleşen koşullara karşı rahatsızlık duyduklarını belirtse de bu durumu eylemsel bir tepki olarak ortaya koyacak biçimde (örgütlenme gibi) bir direniş gerçekleştirme düşüncesine sahip değillerdir. Ancak diğer yandan da bireysel sözleşmeler, örgütsüzlük, güvencesizlik ve özellikle de dershane öğretmenlerinin

çalışma koşullarını düzenleyen kanunlara uygun davranılmaması ve dersanelerin denetlenmesinin yüzeysel olarak geçiştirilmesi ya da yasal boşlukların işveren lehine işlemesi öğretmenlerin hem iş koşullarını giderek zorlaştırmakta hem de emeklerinin karşılığı olabilecek ücreti almalarını engellemektedir. Demir'in de belirttiği gibi (2011:56), kapitalizmde çalışma, toplumsal faydayı sağlama amacı taşımaz. Yaşamak için emek zamanını sermayedara satan işçinin yarattığı değer, ona emeğinin karşılığı olarak ödenen değerden daha fazladır. Dolayısıyla işçi, emeğinin karşılığını alamamaktadır ve bu durum kapitalizmin tarihsel sürecinde artı değeri artırma çabasıdır. Yine katılımcılar söylemlerinde, özellikle atanamayan öğretmenlerin sayısının giderek artmasının ve işsizlik kaygısı ile dersane sektöründe çok az bir ücretle çalışmayı kabul etmelerinin de dersanedeki ücretlerin düşmesinde etkili olabildiğini belirtmişlerdir. Ancak unutulmamalıdır ki, bu sorunun nedeni olarak görülen atanamayan öğretmenlerin sayısının artışı aslında bir sonuçtur. Çünkü neoliberal ekonominin güdümündeki eğitim olgusu, eğitimin metalaştırılması yoluyla emeğin koşullarını piyasa işleyişinin yararına uygun (emek gücünün metalaştırılması) olarak hazırlamakla sorumludur.

Tablo 4.3.27: Örneklemin Maaşlarının Genellikle Zamanında Ve Düzenli Ödenme Veya Ödenmeme Durumuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	31	%31,0	31,0	31,0
Hayır	69	%69,0	69,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin, %31'inin maaşlarının genellikle zamanında ve düzenli ödendiği, %69'unun da maaşlarının genellikle zamanında ve düzenli ödenmediği (maaşların geç ödenmesi, eksik ödenmesi durumları) saptanmıştır. Dolayısıyla da katılımcıların yarısından fazlasının maaşları zamanında ve düzenli ödenmemektedir. Ücretin zamanında ödenmemesi durumu, İş Kanunu'nda da yer almaktadır. Kanunun 34. maddesine göre ücret, en erken haftada bir, en geç ayda bir ödenmek zorundadır. Zaman zaman, ücretin gününde ödenmediğini ya da uzunca bir süre işçinin ücret alamadan çalışmak zorunda kaldığını biliyoruz ve bu durum işveren karşısında emek gücünün değerinin düşürülmesidir. Reel işsizlik durumunun karşısında da, ücretin parça parça ya da çok geç ödenmesine karşın işçinin işini terk edememesi, işi

bırakamaması da işveren açısından bir koz olarak kullanılmaktadır (birgun.net, 2013). Bu durum da neoliberal ekonomi politığının, her dönemde yoksulluğun nicel ve nitel boyutlarının artırılmasına duyduğu ihtiyacı “anamlı/işe yarar” kılmaktadır.

Bu değişkente en önemli nokta, tabloda ortaya çıkan her iki grupta da maaşlar tam anlamıyla düzenli bir biçimde, zamanında ödenmemektedir; katılımcılar (hem yerel dersane hem zincir dersane için geçerli) bu durumu özellikle belirtmişlerdir. Ancak bu konuda yerel dersanede çalışan katılımcıların (%29 – Tablo 4.2.10) hepsi de maaşlarının her zaman için, zamanında ve düzenli ödenmediğini ifade etmişlerdir. Aşağıda (Tablo 4.3.27.1), çalışılan dersane türüne göre, maaşların zamanında ödenip-ödenmemesi durumuna dair tablo yer almaktadır:

Tablo 4.3.27.1: Örneklemin Çalıştığı Dersane Türüne (Zincir Ya Da Yerel) Göre, Maaşlarının Düzenli Ve Zamanında Ödenip-Ödenmemesi Durumuna Dair Dağılım (Çapraz Tablo)

(Crosstabulation)		Maaşınız genellikle zamanında ve düzenli ödenir mi?		Toplam
		Evet	Hayır	
Şu an çalıştığınız kurum zincir dersane mi, yerel dersane mi?	Yerel dersane	0 ,0%	29 100,0%	29 100,0%
	Zincir dersane/genel merkeze bağlı	31 43,7%	40 56,3%	71 100,0%
Toplam		31,0%	69,0%	100,0%

Buna göre, Tablo 4.3.27.1’deki dağılımın sonuçları, Tablo 4.2.21’deki dağılımın sonuçlarını ve yerel dersanede çalışan öğretmenlerin tümünün maaşlarının düzensiz ve zamanında ödenmemesi yönündeki söylemlerini desteklemektedir. Dolayısıyla yerel dersanede çalışan katılımcıların tümünün, zincir dersanede çalışan katılımcıların da %56,3’ünün maaşlarının düzenli ve zamanında ödenmediği saptanmıştır. Yani, maaşın ödenmesi konusunda zincir dersanelerde aksamlar olsa da yerel dersanelerde bu konudaki aksamlar ve düzensizlikler daha fazla olmaktadır. Maaşlarının genellikle zamanında ve düzenli ödenmediğini belirten (%69) bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Maaşımızı zamanında alamadığımız için özel yaşamlarımızda pek çok konuda aksamalar olmaktadır. Örneğin, ödenmesi gereken taksitler aksıyor. Ücretlerin düzenli ödenmemesi durumu birkaç ay ile sınırlı olmuyor, hemen her ay bu sorunla karşılaşılıyor. Bu nedenle geleceğe dair planlarımızda aksamış oluyor. Çünkü aldığımız ücrete ve yine dersane koşullarına güvenemiyoruz. Bankalardan kredi alamıyoruz”. (K19)

“Düğünüm yaklaşıyor, ancak maaşlarımız düzenli ödenmediği için planladığım pek çok şeyi yapamıyorum, ödemelerim aksıyor. Ayrıca, hem ücretlerin düzenli olarak ödenmemesi hem de dersanedeki yoğun iş koşullarında harcadığımız emeğin karşılığını yansıtmaması kendimi öğretmen olarak görmemi engelliyor. Özellikle ücret konusundaki yetersizlikler ve düzensiz uygulamalar aşırı bir iş stresine neden oluyor, bu durumlar iş tatminini olumsuz etkiliyor. Çünkü dersanede çalışırken, öğretmenin zihninde öğretmenlik görevinden çok geleceğe dair belirsizlikler, kararsızlar yer alıyor. Örneğin, öğretmenler odasında herhangi bir zamanda kısa süreli de olsa boş ve öğrencisiz kalmayı başarabilmiş öğretmenler genellikle geleceğe dair karamsarlıklarından, belirsizliklerden bahsederler.” (K33)

“İşveren bankaya yatırılan asgari ücret içindeki sosyal ek tutarını geri almaktadır. Yine işveren, bankadan gösterdiği tek miktar asgari ücret tutarını öğretmenlerin hesaplarına giriş-çıkış yaptırarak, resmi işlem yapılmış gibi gösterebilmektedir; yani bu durumda aslında maaşın bankaya yatırılan kısmı olan asgari ücret tutarı öğretmenlerin eline geçmemiş olmaktadır.”(K43)

Katılımcıların söylemlerinde belirttikleri gibi, maaşların zamanında ve düzenli ödenmemesi yoğun çalışma koşullarına bağlı iş stresini daha fazla artırırken diğer yandan hem meslekleri konusunda geleceğe dair düşüncelerinde karamsarlıklara hem de iş alanı dışında kendi yaşamlarına dair planlarında ve kararlarında olumsuz durumlara neden olmaktadır.

Tablo 4.3.28: Örneklemin Ek İş Durumuna Yönelik Dağılımı (Gelir Getiren Başka Bir İş)

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	61	%61,0	61,0	61,0
Hayır	39	%39,0	39,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, %61'i dersane dışında gelir getiren başka bir iş ile uğraşırken, katılımcıların %39'u gelir getiren başka bir işle uğraşmamaktadır.

Tablo 4.3.29: Örneklem Grubun Dersane Dışındaki Gelir Getiren İş Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Özel ders	61	%61,0	100,0	100,0
Kayıp veri	39	%39,0		
Toplam	100	%100,0		

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinden, gelir getiren başka bir iş ile uğraştıklarını ifade eden (%61- Tablo 4.3.28) öğretmenler, “dersane dışında gelir getiren işiniz nedir?” sorusuna “özel ders” olarak yanıt vermişlerdir. Yani, katılımcıların yarısından fazlası (%61) dersane dışında gelir getiren iş olarak özel ders vermekle uğraşmaktadırlar. Ayrıca dersane dışında gelir getiren başka bir iş ile uğraşanlara, bu işin ne olduğu sorusu açık uçlu olarak sorulmuş ve katılımcılardan tek bir cevap olarak “özel ders” yanıtı gelmiştir.

Tablo 4.3.30: Örneklem Grubun Bir Ayda Özel Dersten Kazandıkları Ücretin, Dersanedeki Aylık Ücretlerinden Daha Fazla Ya da Daha Az Olma Durumuna Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	26	%26,0	42,6	42,6
Hayır	35	%35,0	57,4	100,0
Toplam	61	%61,0	100,0	
Kayıp veri	39	%39,0		
Toplam	100	%100,0		

Katılımcılardan, dersane dışında başka bir işle de uğraşan %61'lik kesime (Tablo 4.3.28 ve Tablo 4.3.29), “bir ayda bu işten (özel ders) kazandığınız ücret, dershanedeki aylık ücretinizden daha mı fazladır?” soru sorulmuştur. Katılımcıların %26'sı bir ayda özel dersten kazandıkları ücretin dershanedeki aylık ücretlerinden daha fazla olduğunu belirtirken, %35'i de bir aylık özel ders kazancının dershanedeki ücretini geçmediğini belirtmiştir.

Bu konuyla ilgili olarak katılımcıların görüşlerinden ve gözlemlerimizden hareketle kısaca şunları söyleyebiliriz: Özellikle zorunlu ve birebir etüt sistemi özel dersler önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Çünkü öğretmenler dershanede zaten, işverenin zorunlu olarak yüklediği bir iş sorumluluğu olarak bir ders saati kadar her öğrenci ile birebir etüt yapmaktadır ve öğrenci her an öğretmene ulaşabilmektedir. İşveren daha fazla kayıt almak için veli ve öğrenci memnuniyetine her şeyden çok önem vermekte ve bu koşullarda öğretmenin asıl görevlerinden biri de öğrenci ve veli için her an ulaşılabilir olmaktır. Dersane sektöründeki öğretmenlere yüklenen sorumlulukların temelinde ticari çıkarlar olduğundan, bu yöndeki işleyişler hem öğretmenlerin özel ders bulmalarını engellemekte hem de özel derse duyulan gereksinimi azalttığından özel ders ücretlerini düşürmektedir. Burada özel ders konusunun önemsenmesinin nedeni, özel derslerin (özellikle sayısal branşlarda ve bunun dışında Türkçe ve Coğrafya branşlarında da özel ders fazladır) hem öğretmenin kendi açısından, kendini kanıtlama ya da tanıtma özellikle de daha iyi bir gelir elde etme hem de işveren açısından özel ders çevresi bol olan öğretmenin daha fazla kayıt getirileceği düşüncesindedir. Bu durumda işveren çevresinde çelişki var gibi görünse de, aslında durum açıktır. Çünkü işveren için “iş yararlılık” önemlidir. Yani, işverenin bakışında öğretmenin geniş bir özel ders çevresi olması onları, “dershaneye çekmede” önemli olduğu gibi, diğer yandan işveren için dershanedeki gittikçe yoğunlaşan, birebir ve zorunlu etütlerle de katmerlenen iş koşullarında öğretmenin özel derslerini sürdürebilir olması ya da olmaması göz önünde bulundurulmaz.

Dersane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumlarına çeşitli yönleri ile yer verdiğimiz bu temada, bu konuya yönelik pek çok olumsuz koşulların, “temel dayanakları” (ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal) ile dersane sektöründe üretilmiş ve bu çalışma alanını tanımlar hale gelmiş işleyişlerin ulaştığı boyutun,

katılımcıların neredeyse tümü üzerinde, aynı emek karşıtı şekilleri ile etkili olduğunu görmekteyiz. Diyebiliriz ki, emeğe adil davranmayan çalışma koşulları, emeğin tüm boyutlarını ticarileştirme ve metalaştırmanın ögesi haline getirme anlamında “adil” davranabilmiştir. Çünkü dersane sektöründe kurucular veya müdürler, öğretmenlerin ders saatlerinin ve mesai sürelerinin ayarlanmasında (bu konuda öğretmenin pek de söz hakkı olmaz; bu görev sekreterliğe ve rehberlik servisine yüklenmiştir) her öğretmenin aynı yükü paylaşmasını adaletli bir görev dağılımı olarak tanımlamaktadırlar. Örneğin, ana ders yükü daha az olabilecek branşlara birebir dersler ya da zorunlu etütler daha fazla yazılır. Bu şekilde uygulamalarla her öğretmen dershanede hem daha fazla tutulmakta (mesai olarak) hem de ders dışı sorumluluklar da kendilerinden daha fazla performans göstermeleri beklenmektedir. Örneğin, öğretmenin boş olduğu zamanı “bilen” müdürler, hemen sekreterlikten ya da rehber öğretmenler aracılığı ile kendilerini çağırarak (burada rehber öğretmenlere yüklenen sorumluluğu da görmüş oluyoruz), ona bir arama listesi (veli ve öğrenciyi bilgilendirme, ilgileniliyor hissini verilmesi amacı ile) vererek, öğretmenler arasında görülebilecek ayrımcılığı engellemiş olur. Ancak bu tabi ki de adaletli ve samimi bir işleyiş anlamına gelmemektedir. Çünkü yoğun ve öğretmene zorunluluklarla dayatılmış çalışma koşullarının karşılığı, yani emeğin hakları olabildiğine sömürülmektedir.

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, istihdam durumlarına baktığımızda (Tablo 4.3.22), pek çoğunun mesai ücretli olduğu (aylık ücretli çalışan) görülmektedir. Ders saati ücretli olarak çalışan öğretmenlerin sayısı oldukça azdır. Dersane sektöründeki mesai ücretli çalışanlardaki bu yoğunluğun sebebi de rekabet edebilme koşullarının aranması (hem dersaneler arasında hem de öğretmenler arasında), ticarileştirme, metalaştırma çemberi etrafında gelişen ve ilerleyen neoliberal ekonomik işleyişlerin dayatmalarıdır. Bu konuda katılımcılar, gün boyu dershanede kalmaya zorlandıklarını, veliler ve öğrenciler için her an ulaşılabilir olmaları gerektiğini ve gerçek anlamda eğitim-öğretim konusunda verimli olabilmenin asıl amaç olmadığını belirtmişlerdir. Önemli olan, ticari amaçlara odaklanmış dersane sektöründe bu yapıya uygun bir meta haline gelebilmektir ve bu biçimde performans ortaya koyabilmektir. Yani, emeğin bu koşullar içinde ticari sürece uygun meta haline gelmesi, onun performansını artıran bir durum olarak gösterilmektedir. Emeğin bu koşulların baskısı

altında üretiminde ve tüketiminde ya da emeğin metalaştırılması sürecinde sahip olunan ya da “hak” olarak sunulmuş her şey bir anlamda anlamsızlaştırılmış (çalışma alanında bu hakların yok sayılması, hakların anlamsız kılınması ve böyle algılanması gerektiği konusunda emek üzerinde oluşturulmuş baskı) olmaktadır. Ancak bu durum, var olan çarpıklaştırılmış ve sermaye lehine biçim değiştirmiş bu koşulları kabullenmenin bir gerekliliği olarak düşünülmemelidir.

Kapitalizmi izleyen neoliberal küreselleşme süreci, kapitalist mülksüzleştirmeden ya da kapitalist temellerinden, küresel ve döngüsel yoksullaştırmayı izleyen yolda sermaye lehine hızla, yeni görünümleri ile ilerlemektedir. Bu da ekonominin, eğitimin, hukukun, siyasetin, toplumun, kültürün vd. sermaye lehine piyasa koşullarına bağımlı hale getirilmesi ve ticarileştirme, metalaştırma alanlarına daha fazla fırsatlar tanınması şeklinde süregiden yolu işaret etmektedir. Dershane sektörünün bu yoldaki serüveni açısından, eğitime yüklenen anlam, eğitime dâhil olan emek gücü, eğitimi alan veli ve öğrenciler bir meta olarak sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Ticari bir sektör olarak dershanelerde öğretmen emeği, bir kâr aracı olduğundan, çalışma koşulları ve çalışma alanlarından doğan hakları da bu amaca uygun olarak biçimlendirilmiş görünümleri ile karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların pek çoğunun, haftalık ders saatleri (Tablo 4.3.23- %70) 41- 50 saat aralığında (bu ders saatleri içerisine, birebir ders ve zorunlu etüt şeklindeki uygulama süreleri dâhil değil), haftalık mesai süreleri (Tablo 4.3.24- %50) 66 saat ve üzerine çıkmakta ve aylık ücretleri de (Tablo 4.3.25- %42’si için, 751 TL ve 1000 TL aralığında) oldukça düşüktür. Yine, mesleki kıdem açısından da ücretlerde anlamlı bir farklılık (mesleki kıdeme bağlı pozitif yönde bir süreklilik gösteren artış yok/Tablo 4.3.25.1) ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla sermayeye yüklenen anlam ve güç, emeğin ortaya koyduğu değer karşılığını almasına engeldir. Çünkü haftalık ders saatleri, mesai süreleri ve ücretler konusunda dershane öğretmenlerinin iş koşullarını belirleyen kanun hükümlerine uygun işleyişler söz konusu değildir. Bu konuda daha önce de belirttiğimiz gibi, Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği’nde okullar dışındaki kurumlarda, eğitim personelinin haftada en fazla 40 saate kadar derse girebileceği, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 63. maddesinde de genel bakımdan çalışma süresi haftada en çok 45 saat olarak belirlenmiştir. Yine ücret konusunda da Özel Öğretim Kurumları

Kanunu'nda, "Okullarda yöneticilik ve eğitim-öğretim hizmeti yapanlara, kıdemlerine göre (emekliler hariç) dengi resmi okullarda ödenen aylık ile sosyal yardım kapsamındaki ek ödeme tutarlarından az ücret verilemez" hükmüne yer verilmiştir.

Dershane sektöründeki yoğun ve stresli çalışma koşullarında, toplamda katılımcıların %93'ünün maaşının 1501 TL'nin altında olduğu saptanmış (Tablo 4.3.25) ve katılımcıların pek çoğu (Tablo 4.3.26- %86) ücretlerini düşük bulduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durum da hem dershanedeki çalışma koşullarından duyulan rahatsızlık hem de emeğin karşılığında ödenen ücret, katılımcıların iş tatmini olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Ücret konusunda durum hiç de iç açıcı değilken; ücretlerin zamanında ve düzenli ödenmemesi (Tablo 4.3.27) konusunda ortaya çıkan sonuç da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda araştırmaya katılan öğretmenlerin pek çoğunun (%69) ücretlerinin zamanında ve düzenli ödenmediği saptanmıştır. Bu durumdan özellikle de yerel dersanelerde çalışan dershane öğretmenleri rahatsızlık duymaktadırlar. Çünkü Tablo 4.3.27.1'deki dağılımın sonucuna göre, yerel dersanelerde çalışan öğretmenlerin tümünün maaşlarının zamanında ve düzenli ödenmediği ortaya çıkmıştır. Ancak zincir dersanelerde çalışan öğretmenler de bu konuda sorun yaşamaktadırlar. Buna göre, zincir dershanede çalışan öğretmenlerin, %56,3'ü maaşlarının düzenli ve zamanında ödenmediğini belirtmişleridir. Dolayısıyla yerel dershanede bu sorun tüm öğretmenler için geçerli olurken, zincir dersaneler genel merkeze bağlı ya da isim hakkı almış olan kurumlar olduğundan, işleyişlerinde ve çalışma koşullarında birbirlerine daha çok yakın durumlarda olabilecekleri için, ücretler ile ilgili durumlarda da birbirlerine benzer işleyişler olabilmektedir. Çünkü gözlemlerimize ve katılımcıların söylemlerine göre, zincir dersaneler kendilerinin formel bir işleyişe sahip(-miş gibi) oldukları ve bu algının yaygınlaşması konusunda daha dikkatli olmaya yönelebilmektedirler. Neoliberal küreselleşme sürecinin ekonomi politiği, her alanda olduğu gibi dershane sektöründe de, piyasa düzenin potasında (ticaret mekanizması) emeği, üretkenliği kendi lehine (görünür de farklı da olsa) eriterek dönüştürmüştür.

Ücretlere dair sorunlar, dersane öğretmenlerinin dershanede çalışma dışında başka işlere yönelmelerini de etkileyebilmektedir. Bu konuda, katılımcıların pek çoğunun, dersane dışında özel ders verdikleri (Tablo 4.3.28 ve 4.3.29) saptanmıştır. Ancak bu işten elde ettikleri gelir, pek çoğu için dershanedeki aylık ücretlerinden daha fazla bir gelir getirmemektedir (Tablo 4.3.30). Çünkü dersane sektöründe işveren, hem mesai ücretli çalışacak öğretmenlerle anlaşmak istemekte hem de diğer dersanelerle rekabet edebilmek, reklamını yapabilmek, daha fazla kayıt alabilmek ve kâr edebilmek için öğretmenleri, dershanede daha uzun süre tutarak (mesai) özellikle birebir dersler ya da zorunlu etütler adı verilen uygulamaların sürdürülmesine çok önem vermektedir. Dersane öğretmenleri ise, bu durumların özel ders verebilmeleri önünde bir engel oluşturduğunu düşünerek eleştirmektedirler: Asıl eleştirilmesi ve tepkilerini ortaya koymaları gereken durum, içinde buldukları ve bunları üreten, emeğin üretkenliğini değersizleştiren koşullar olması gerekirken (!). Ancak işveren, kâr elde etmesini sağlayacak olan, emeğin metalaştırılmasına uygun süreçler olduğundan, öğretmenin özel ders çevresinin geniş olmasını destekler. Dershanedeki öğretmenlerden özel ders çevrelerini, “dershaneye daha fazla kayıt çekme” işlevini gerçekleştirecek biçimde kullanmalarını ister. Dolayısıyla ticaret, reklam ve rekabet süreci etkisiyle biçimlenen dersane sektöründe öğretmenden asıl beklenen, eğitim- öğretimin verimliliğini gözeterek öğretmenliğe dair sorumluluklara sahip olması değil; o dershanede çalışıyor olması ile daha fazla kâr getirebileceği performans sergilemesidir.

4.4. DERSHANE SEKTÖRÜNDE EMEĞİN GÜVENCESİZLEŞTİRİLMESİNE VE ÖRGÜTSÜZLEŞTİRİLMESİNE AİT BULGULAR

Dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumlarına yönelik bulgulardan elde ettiğimiz sonuçlar, kapitalizmin her dönemde (karşılaştığı krizlerle birlikte) kendini yeniden üreten ve etki alanını hem bireyler hem de toplumsal yaşamın her alanına etki etmesi üzerinden giderek artırdığı süreçte neoliberal küreselleşme politikalarının biçimlendirdiği çalışma yaşamının dönüşümlerini karşımıza çıkarmaktadır. Ünal'ın dabelirttiği gibi (2005a: 5), kapitalist küreselleşme sürecinin hızlanmasında önemli rol oynayan neoliberal politikalar, tüm kapitalist ülkeler de olduğu gibi Türkiye'de de uygulanmış, giderek eğitim ve diğer sosyal alanlara da yaygınlaştırılmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren, Dünya Bankası destekli eğitim projeleri eğitim sisteminin yönlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu süreçte kamusal eğitim kavramı, “eski” ve “modası geçmiş” bir kavram olarak ilân edilerek, eğitimin satın alınması gereken bir hizmet olduğu büyük ölçüde kabul ettirilmiştir. Güvencesizlik sadece eğitim alanında yaşanmamaktadır. Çünkü neoliberal dönemde tüm çalışma ilişkilerinin değiştirilmesi/kuralsızlaştırılması ve temel hizmetlerin piyasalaştırılmasıyla iç içe geçen bir süreç yaşanmaktadır. Dolayısıyla eğitim alanında yaşanan güvencesiz çalıştırma, bir uygulama olarak da bir devlet politikası olarak da eğitimin paralılaştırılmasından ve gericileştirilmesinden bağımsız ele alınamaz (halkevleri.org, 2013). Bir kapitalist küreselleşme politikası olarak emeğin metalaştırılması, sermayeye bol ve ucuz emeğe ulaşma yollarının kaplarını ardına kadar açmışken, emeğin koşulları da bu sürece uygun davranabileceği biçimde (kamuda kadrolu istihdam kısıtlılığı, farklı öğretmen statüleri, sınav merkezli eğitim sistemi, gelecek kaygısı vd.) belirlenmiştir.

Daha önce de vurguladığımız gibi, kapitalizmin ruhunu taşıyan neoliberal küreselleşme politikalarının kendisini somutlaşmış bir görünümde ortaya koymaları özellikle ticarileştirme ve metalaştırmanın işlevleri ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla eğitimin piyasa koşullarına eklemlenmesi, neoliberal ekonomi politikalarının güdümünde eğitimin ve emeğin parçalanması (sermayenin işletilmesi amaçlı ve piyasanın ihtiyaç duyduğu yönde farklı eğitim kurumları ve içerisinde farklı statülerde yer alan farklı emek türleri) dershane sektörünü eğitim- öğretim sisteminin (kamu

hizmetine yönelik olma işlevinden sıyrarak) “önemli” bir parçası haline getirmiştir. Neoliberal politikaların toplumsal yapıyı biçimlendirmesi sürecinde eğitim sektörü açısından durum, sadece eğitimin ve emeğin piyasa güdümünde dönüşümü şeklinde bir etki alanı ile sınırlı değildir. Çünkü böyle bir duruma işlerlik kazandıracak olan toplumsal yapıdaki etki alanının sürekliliği olacağından, eğitime dâhil olan emek gibi, eğitim-öğretim sistemi içerisindeki (hizmet alanlar) veli ve öğrenciler de piyasaya eklenmişlerdir. Neoliberal ekonomi politiğinin işleyişinde eğitimin, bir kamu hizmeti olarak görülmekten çıkarılması sürecinde, insan sermayesinin bu sisteme uygun olarak biçimlendirilmesi (işsizlik, güvencesizleştirme, esnekleştirme vd. rolü ile) büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Tablo 4.2.14’deki dağılımın sonucuna göre işsizlik, kamudaki istihdam kısıtlılığı ve ekonomik sorunlar, katılımcıları dersane sektöründe çalışmaya yönelten en temel sebep olarak görülmüştür. Yine Tablo 4.2.14.1 (mezun olunan fakülte açısından işsizlikle ilgili durumların değerlendirilmesi), Tablo 4.2.14.2 (işsizlik ile ilgili sorunların medeni duruma etkisi) ve Tablo 4.2.14.3’deki (yaş değişkeninin işsizliğe bağlı nedenler ile katılımcıların dershaneye yönelmesinde etkisi) dağılımların sonuçları, hem bireysel hem toplumsal hem de çalışma yaşamındaki ilişkilerde emeği metalaştırmaya yönelik politikaların etkisini göstermektedir.

Bu konuya kadar ele aldığımız temalarda da ortaya çıkan sonuçlara göre (dersane sektöründe çalışmaya başlama süreçleri ve dershaneye yönelme sebepleri, maaş ve istihdam durumları),neoliberal ekonomi politikalarının yönlendirdiği piyasalaştırılmış eğitim sisteminin biçimlendirdiği ve her dönem için daha da fazla olacak biçimde ticari mekanizmalara rıza göstererek, güvencesiz şartlarda çalışmaya ve yaşamaya ikna edilmiş insan sermayesinin piyasayı besleyen ve sermayeye güç katan koşullarını görmekteyiz. Çalışma ilişkilerinin ve koşullarının emek aleyhine dönüştürülmesi sürecinde, dersane sektörü açısından emeğin güvencesizleştirilmesinin rıza göstermeye yönelik durumları, Tablo 4.3.23 (haftalık ders saati) ve Tablo 4.3.24’deki (haftalık mesai süresi) dağılımın sonuçlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu konularla ilgili belirtilmiş yasal hükümler olsa da yoğun çalışma zamanlarının katılımcıların pek çoğu için geçerli olduğu ve bu sektörde çalışıyor olmanın bir koşulu olduğu görülmektedir. Tablo 4.3.25 ve Tablo 4.3.25.1’deki dağılımın sonuçlarında ücretlerin düşüklüğü ve dersane sektöründe ücret konusunda mesleki kıdemine ya da

herhangi bir standardizasyonun belirleyici olmaması söz konusudur. Çünkü Tablo 4.3.27'deki dağılıma göre, katılımcıların pek çoğunun maaşlarının düzenli ve zamanında ödenmediği saptanmıştır.

Neoliberalizmle birlikte değişen sadece üretim alanı olmamıştır. Çünkü yeniden üretim alanı da piyasaya açılmış ve güvencesizleştirme saldırısı aynı zamanda işçileştirme ve yeniden işçileştirme süreci olarak yaşanmaktadır. Bu süreçte de “işsizlik” yukarıda değindiğimiz gibi, işçileştirme sürecinin “güvencesiz yaşamaya ve çalışmaya” ikna etmenin ağırlık noktasını oluşturmaktadır (Semiz, 2013: 102) ve güvencesizleştirme, kişilerin çalışma ve yaşama koşullarındaki etkisini onları geleceklere dair umutlarından, beklentilerinden uzaklaştırdığı ölçüde güçlendirmektedir. Dolayısıyla piyasa bir anlamda insanların çaresizlik içinde olmalarından, geleceğe dair kaygılarından yararlanmakta ve bu durumun üretilmesinde rol oynamaktadır. Bu konuda yine Semiz'in belirttiği gibi (2013: 108), güvencesizlik ve örgütsüzlük arasındaki ilişki umutsuzlukların üretiminde yani, emeğin piyasa mekanizması içinde hapsolmesinde önemli rol oynamaktadır. Bugün 600- 700 bin kadrolu öğretmenin yarısının sendikalı olması ve işsiz-güvencesiz çalışan 350 bin öğretmenin sendikal örgütlenmelere dâhil olamaması da yaşanan travmanın boyutlarını göstermektedir. Çalışma koşulları ve ilişkileri, toplumsal sistemin bir parçası olduğundan bu sistemi oluşturan ekonomik ve siyasal faktörlerden hem etkilenip hem de etkilemekte, toplumsal yaşamın önemli alanlarından birini oluşturmakta, bir toplumla ilgili siyasal, toplumsal ve ekonomik çözümlenelerde önde gelen temel bir belirleyici olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu ilişkiler demokrasinin düzeyini, çalışanların toplumdaki konumunu ve yaşam koşullarını belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma ilişkileri sisteminin aktörlerinden biri olan sendikaların, işverenlerle olan ilişkilerinde taleplerini kabul ettirmek, emek-sermaye arasındaki bölüşüm mücadelesinde emeğin payını artırmak için başvurdukları zorunlu ve gerekli baskı araçlarından biri olan grev, aynı zamanda bir çalışma ilişkileri sistemindeki en önemli rahatsızlık göstergesini de oluşturmaktadır. Emek ile sermaye arasındaki bölüşüm mücadelesi açısından, 1980 sonrası dönemde hak grevinin yasaklanmasının yanı sıra grev yasağı kapsamının da genişletilmesi (iş kolu ve iş yeri barajına dair düzenlemeler), işçi sınıfı aleyhine yapılmış düzenlemeler olarak göze çarpmaktadır

(Akkaya, 2000: 211); dolayısıyla bu uygulamalar emeği değersiz kılan ve direncini kırmaya yönelik belirlenmiş politikalarlardır. Ancak bu konuyla ilgili olarak, Türkiye’de sendikaların emeğin koşullarını ve haklarını ne derece koruyabildiği de sorgulanması ve araştırılması gereken bir konudur.

Güvencesizlik ve örgütsüzlük, neoliberalizmin sorunları karşısında bireyi yalnızlaştırmakta ve “her koyunun kendi bacağından asılması” mantığına işlev kazandırarak, bu yalnızlaştırmayı meşru bir görünüme sokmaktadır. Bu durum dersane sektöründe işverenin genel bir tavrı haline gelmiş olan, atanamayan öğretmenlere yönelik bireyi küçümseyen, “başarısızlığı” bireye yükleyen ve bunun üzerinden dersane öğretmenlerini tehdit edici tavrının da piyasanın kazanımları için ne büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Emeğin hem iş hem de yaşam koşullarında güvencesiz bırakılması, sermayeyi elinde tutanlar lehine ticari mekanizmanın sürdürülmesinin güvenceliliğini sağlamaktadır. Bu açıdan neoliberal ekonomik yapıda sermaye için maliyet unsuru oluşturacak emeğin haklarını korumaya yönelik (sosyal güvenlik, örgütlülük vs.) düzenlemelere karşı, güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirmeye dönük işleyişler üretilmiştir. Neoliberal ekonomi politiği toplumsal yapıdaki etkinliğini, çalışma koşullarında ve çalışma ilişkilerinde emeği zor şartlar altında bırakacak işleyişleriyle temin etmiş ve özellikle rekabete dayalı, ticari bir “yaşam alanını” (bireyler arası rekabet ile metalaştırdığı emeğin daha fazla ücrete satın alınacağı algısı ve anlamının kurulması gibi) meşru kılarak sahip olduğu gücü koruyabilmiştir. Dolayısıyla emeğin sermayeye karşı kendini koruyabilmesi, kendi değerine ve haklarına sahip çıkabilmesi güvencesizleştirme, esnekleştirme, sendikasızlaştırma ya da örgütsüzleştirme süreci ile dönüşen çalışma ilişkileri ve koşullarında, özellikle de bunların sebep olduğu belirsizlikler nedeniyle “belirsizliğe karşı, koşullar kötü de olsa razı olma” anlayışının da yaygınlaştırılması ile birlikte aşındırılmıştır.

Neoliberal politikaların belirleyiciliğinde eğitimin ticarileştirilmesi, öğretmen emeği üzerinde yeni tanımlamaların (toplumsal alanda algılanış, beklenen ve yüklenen sorumluluklar vs.) oluşmasını beraberinde getireceği gibi, çalışma koşulları da ticari işleyişe uygun olarak biçimlenmiştir. Dolayısıyla bu temada, eğitimin metalaştırılması ile birbirini karşılıklı etkileyen ve piyasa çıkarlarını gözetecek biçimde üretilmiş koşullar olarak, dersane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve

örgütsüzleştirilmesi sürecinde bireyin iş koşullarına bağımlı hale getirilerek, yalnızlaştırılarak ve yoksullaştırılarak sermaye lehine bir tüketim ve kâr aracı biçiminde görülen emeğin silikleştirilmesine dair işleyişlere yer vereceğiz. Bu açıdan dersane sektöründe düzensiz ve düşük ücretlerle çalışmanın yaygınlaştığı, ekonomik, sosyal ve hukuksal dayanakların yok edilerek emeğin örgütsüzleştirildiği (ortak amaçlar ve hakların korunması açısından birlikte hareket etmenin ya da sendikalaşmanın anlamsızlığına yönelik bir algı da oluşturarak), piyasa mekanizmasının ağlarına takılmış ve her koyunun kendi bacağından asıldığı algısının güçlü bir biçimde yerleşmiş olduğu “silikleştirilmiş emek rolleri” öne çıkmaktadır.

Güvencesizlik ve örgütsüzlük sürecine dair tüm bu değerlendirmelerin dersane sektöründeki çalışma koşullarına nasıl ve ne derece yansıyor olduğunu aşağıda yer verdiğimiz değişkenler ile somutlaştırmış olacağız. Güvencesizleştirme süreci ile ilgili olarak, “katılımcıların sözleşme süreleri, sözleşme metninde yer alan maddelerin eksiksiz uygulanıp uygulanmadığı, sözleşmenin yenilenmemesine dair endişe duyup duymamaları ve bu konuda bir endişe yoksa bunun nedenleri, sözleşme süresi bitmeden işine son verilmesi ve böyle bir durumda ne yaptıkları, sözleşme süresi bitmeden işine son verildiğinde herhangi bir hak talep edip edememesi, sözleşme yapılırken istifa dilekçesi ya da senet alınması, sözleşmelerin yenilenmesinde etkili olabilecek durumlar (işverenle ilişkiler, performans vd.)” ele alınacaktır. Örgütsüzleştirme konusunda da katılımcıların, “yasal olarak sendikaya üye olma hakları, sendikaya üyelik durumları, iş koşullarının iyileştirilmesinde sendikaları/sendikalaşmayı önemli bulup bulmamaları” değerlendirilecektir.

Tablo 4.4.31: Örneklemin Çalıştıkları Dershane İle Sözleşme Süreleri Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
1 yıldan az	100	%100,0	100,0	100,0

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin tümü çalıştıkları dersane ile sözleşme sürelerinin bir yıldan az olduğunu yani 10 ay üzerinden sözleşme yaptıklarını belirtmişlerdir. Yasal olarak ise, sözleşmeler en az bir yıl üzerinden yapılmaktadır. Ancak dersane sektöründe de işverenin, daha fazla kâr hırsını sınırlandıracak tüm “engelleri” aşmasına yönelik çıkar yollar bulunmuş olduğundan, iş güvencesizliğine

dair işleyişler giderek artmakta ve bu sektörün kuralları haline gelmektedir (Semiz 2010;takvim.com, 2013).Her sene yenilenen sözleşmelerin Eylül ayından Haziran ayına kadar 10 ay üzerinden yapılması, hem tazminat hakkını hem de yazın ücret alınması durumunu (öğretmenin, yaz döneminde çalıştığı zamanların sömürüsü) ortadan kaldırmaktadır. Yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimlerine, yasal olan 12 aylık olarak hazırlanmış sözleşme gönderilmekte ve bunun yanı sıra öğretmenin çalışmasını fiilen bağlayan ikinci bir sözleşme hazırlanmaktadır. Sözleşme her yıl yenilense bile bu, belirsiz süreli iş sözleşmesine dönüşmemektedir. Bu durumlar öğretmenlerin, sözleşmelerinin yenilenmesi konusunda kaygı duymalarına, iş stresinin artmasına neden olmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak, Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 9. Maddesine göre “Kurumlarda çalışan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler ile kurucu veya kurucu temsilcisi arasında yapılacak iş sözleşmesi, en az bir takvim yılı süreli olmak üzere yönetmelikle belirtilen esaslara göre yazılı olarak yapılır. Mazeretleri nedeniyle kurumdan ayrılan öğretmen ve öğreticilerin yerine alınacak olanlar ile devredilen kurumların yönetici, öğretmen ve öğreticileri ile bir yıldan daha az bir süre için de iş sözleşmesi yapılabilir” hükmü yer almaktadır (ekanun.net, 2013). Dolayısıyla dersane öğretmenlerine iş güvencesi sağlamak yasal olarak bir zorunluluk olsa da bunun belirsiz süreli iş sözleşmesine dönüştürülmesi söz konusu olmamaktadır. Bu nedenle olması ve yapılması gereken kanun gereklerine uyularak, öğretmenlere iş güvencesi sağlanmasıdır. Ancak bu konu ile uygulamalar işverenin inisiyatifine bırakılmamalı, ilgili birimler bu konuda daha ayrıntılı denetlemeler yapmalı, en önemlisi de öğretmenler dershanede çalışma koşullarını belirleyen yasaların bilincinde olmalı ve yasalara uygun çalışma standartları konusunda taviz vermemelidirler. Aslında, katılımcıların söylemleri açısından en büyük eksiklik öğretmenlerin, dersane sektöründeki iş koşullarında işverene bağımlı kalmaları ve bu bağımlılığın yükümlülüklerini kabullenmeleridir. Oysa katılımcılar var olan haksızlıkların farkında olsalar da bu gidişata dur diyecekleri bir mekanizma (sınıfsal birliktelik) kurulmadığından dersane sektöründeki sömürünün boyutu giderek artmaktadır. Hem katılımcıların ifadelerinde hem de dersane ortamındaki gözlemlerimizde, işveren tarafından her şeyin (öğrenci-veli iletişimi, derslerin, etütlerin işleyişi vs.) ticari bir

yaklaşım ile ele alındığını fark etmek mümkündür. Bu koşullar sadece bireyi bir iş ortamı içinde etkilemekle kalmamakta; aynı zamanda iş dışında kendine ait özel hayatlarında da karamsarlık, geleceğe umutsuz bakış, insan ilişkilerinde samimi duyguların yitirilmesi gibi pek çok sorunla da karşı karşıya getirmektedir. Bazı katılımcıların sözleşme süreleri konusunda söylemleri şunlardır:

“Dershane 10 ay sözleşme, en fazla 10 ay maaş ve en fazla 10 ay üzerinden sigorta primleri ödeniyor. Bu koşullar dersane sektörünün temel nitelikleri, “sektörün incelikleri” haline gelmiştir. Bu sektörde çalışılıyorsa bu şartları kabullenmek gerekiyor. Çünkü zaten dersanedeki çalışma yaşamı maddi ve manevi yönden pek çok zorluğun iş yaşamı dışına da taşmasına neden oluyor. Bu nedenle de insan, kabullenerek üzerindeki yükün ağırlığını bir nebze hafifletmiş oluyor.”(K57)

“Sözleşme süresinin 10 ay yapılması daha sonraki dönemde anlaşma durumu ile ilgili kişiyi kaygıya sürüklüyor, düşündürüyor. İşveren kendi lehine çıkarlar elde ettiği bu yapay ve yasal olmayan düzende, bir sonraki dönem anlaşacağı öğretmenlere 2 ay ücretsiz izin vermekte (bu bilgiyi ilgili birimlere göndermekte) ya da öğretmen ile anlaşmayacaksa da 10 ayın sonunda istifa dilekçesini alarak bunu işleme koymaktadır. Aslında dersane sektörü, eğitim-öğretim işi değil, bir ticaret sahası ve bu ticaret alanında da işvereni besleyen sömürdüğü öğretmenlerin emeğidir. Tabi aynı zamanda veli ve öğrenciler de işveren için, gözleri boyanması gereken ve hep daha iyi hizmet aldıklarına inandırılan ya da inandırılması gereken para kaynaklarıdır.”(K41, K24)

Dershane sektöründeki iş koşulları işveren ve öğretmen arasında bireysel olarak belirlendiğinden, işveren öğretmenin sözleşmesini 10 aydan daha az da yapabilmekte ve öğretmenin diğer ekonomik ve sosyal haklarını da bu doğrultuda değerlendirerek daha az maliyet elde etmektedir. İşveren ile öğretmenler arasında iki ayrı sözleşme vardır. Biri yasal olandır ve yasal ücreti gösterir, diğeri de yasal olamayandır ve daha düşük ücreti gösterir (Tezel, 2013). Oysa dersaneleri denetleyen ilgili birimlere, öğretmenlerle 12 ay- 1 yıl üzerinden sözleşme yapıldığına dair yazı gönderilmektedir.

Ancak “gerçek” iş koşullarında işverenin, öğretmenlere dayattığı işleyişler geçerli olmaktadır. Yani işveren hem denetlemelere yönelik önlemlerini almakta hem de aslında kendisine para kazandıran bir araç ve yasal yükümlülükleri ile bir ayak bağı olarak gördüğü öğretmenlerle ilgili düzenlemeleri öğretmenler aleyhine gerçekleştirmekte ve öğretmenlerin sesini bastırmayı başardığı için de kendisi için en az maliyet oluşturacak koşulları oluşturmakta ve uygulamaktadır. Örneğin, dersaneler de sözleşme yapılırken ya da yenilenirken, öğretmenden istifa dilekçesi ve sent alınarak kıdem tazminatı vb. hakların önü tıkanmaktadır. Yine yapılan sözleşmelerde dershaneyi koruyan bir maddeye yer verilmektedir ve buna göre işveren, sözleşmeyi “istediği zaman” tek taraflı feshedebilmektedir. Bu durumla ilgili olarak sözleşme metninde şu ifade yer almaktadır: “Öğretmenden derslerine girdiği sınıf öğrencilerinin 3/5’i şikâyetçi olduğu takdirde sözleşme kurumca tek taraflı olarak fesih edilir. Öğretmen herhangi bir hak talep edemez” (dilekcerehberi, 2013). Ancak dersane sektöründe bu madde ile ilgili işleyiş, dershanenin gerçekten eğitim-öğretim konusuna ve öğrenciye yönelik sorumluluğunun samimiyetine uygun bir biçimde işlememektedir. Çünkü bu konuya kadar ele aldığımız temalarda da belirttiğimiz gibi, işveren için veli ve öğrenci bir müşteriden daha fazla bir şey değildir ve zaten dersane öğretmenlerinin görevleri de daha fazla müşteri çekebilmeye uygun olacak biçimde belirlenmiştir. İşveren için önemli olan müşteri memnuniyeti ve dershanede öğretmenin daha fazla müşteri çekebilecek faaliyetler için de olmasıdır.

Katılımcıların tümü için de geçerli bir sonuç olarak, sözleşme süresinin 1 yıldan az olması, iş güvencesinin olmadığına en açık kanıttır ve bu durum aynı zamanda dersanelere yönelik denetimlerin yüzeysel bir şekilde yapıldığının da ifadesidir. Çünkü işveren piyasa için ya da piyasaya göre hareket etmekten çekinmemektedir bu da emek aleyhine işleyen ve süren koşulların meşrulaştırılması, kabullenilmesi demektir. Oysa dersane denetimlerinde kurnaz işverenin yasal prosedüre uygun(muş) gibi hazırladığı belgeler kontrol edilse de derinlemesine/ sorunları tespit ve önlemeye dönük bir denetim yapılmadığından işleyişte yasal olmayan uygulamalar sürmektedir. Örneğin, (tanık olduğum durumlardan biri olarak) denetleme yapılacağını haber alan müdür ve kurucular, bu haberi aldıktan sonra her şeyi kılıfına uydurma çaba ve gayreti içine girmektedirler. İşveren, öğretmenlerini de denetleme gününe kadar her gün sıraya

dizerek ne demeleri, ne söylemeleri gerektiğini tembihlemekte, yine fazla ders saatlerinin ortaya çıkmaması için bazı ders defterleri saklanmaktadır. Ayrıca kayıt dışı çalışan öğretmenlerin de denetimin yapılacağı zamanlarda dershanede olmamalarına da “büyük özen” gösterilmektedir. Kısacası, öğretmenlerin haftalık ders saatleri, ücretleri, sözleşme süreleri, mesai süreleri gibi çalışma koşullarında yasal kurallar değil; rekabet ve ticari kaygılara öncelik veren işverenin piyasayı takip eden zihniyeti belirleyicidir. Kapitalizm yararına, neoliberal politikaların uygulanması ve çalışma yaşamında bu yönde dönüşümlerle meşrulaştırılması, emeğin güvencesizleştirilmesine dair işleyişleri derinleştirirken, emeğin kendine yabancılaştığı bu süreçte kendini anlamlandırmasını ve “bilinçli” olma durumunu da olumsuz etkilemiştir.

Tablo 4.4.32: Örneklemin Sözleşme Metnindeki Maddelerin Uygulanması Konusundaki Görüşlerine Dair Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Dershane sektöründeki güvencesizleştirme sürecine dair diğer bir değişken de sözleşme metnindeki maddelerin eksiksiz/aynen uygulanıp uygulanmaması ile ilgilidir. Katılımcıların tümü için de dershanede işveren ile imzaladıkları sözleşme metnindeki maddelerin (ücretin ödenmesi, ders saatleri, iş kanunu hükümleri, özlük hakları vd.) işleyişte aynen ve eksiksiz uygulanmadığı saptanmıştır. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi (Tablo 4.4.31), yasal hükümlere uygun olmayan bireysel sözleşmelerin işveren lehine işleyen bir göstergesidir. Araştırmaya katılan öğretmenler bu konuda, “sözleşme metninin hiçbir anlamının olmadığını, göstermelik olarak yapıldığını ve bu nedenle de sözleşme metnini okumadıklarını” ifade etmişlerdir. Çünkü ortalama haftalık ders saatleri, mesai süreleri, ücretleri, istihdam durumunu vd. belirten maddeler sözleşme metninde yer almaktadır. Ancak sözleşme metninde doldurulmuş olan tüm bu maddeler, sadece bu belgeleri ilgili birimlerin denetlemelerinde kullanmak için düzenlenmektedir. Gerçekte/ işleyişte olan, işveren ve öğretmenin birebir görüşmeleri sonucu ortaya çıkan koşullardır.

Tablo 4.4.33: Örnekleme Grubun İş Güvencesi Açısından Kaygı/Endişe Taşıyıp- Taşıyamama Düşüncesine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	77	%77,0	77,0	77,0
Hayır	23	%23,0	23,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerine, dersane sektöründeki belirli süreli (1 yıllık sözleşme yapılması) iş sözleşmesi uygulamasının, iş güvencesi konusunda kaygıya ya da sözleşmenin yenilenmemesi endişesi gibi olumsuz düşüncelere neden olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Gerçi en az 1 yıl olması gereken sözleşme süresinin -Tablo 4.4.31'deki dağılıma göre- dersane sektöründe uygulanmadığı ve katılımcıların işveren ile 10 ay üzerinden sözleşme yaptıkları belirlenmiştir. Bu değişken için belirli süreli iş sözleşmesinin, iş güvencesi konusunda katılımcıların %77'si için kaygıya neden olduğu, %23'ünün de bu konuda kaygı duymadıkları saptanmıştır. Ancak, belirli süreli iş sözleşmesinden kaygı duymayan ya da bu konuda endişelenmeyi anlamsız bulan (%23'lük kesim) bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dersane sektöründe zaten hemen her konuda belirsizlikler söz konusudur. Bu nedenle kaygı duymak, sözleşmenin yenilenip yenilenmeyeceği konusunda endişelenmek bir şeyi değiştirmez. Öğretmen zaten yıl içerisinde anlaşabileceği başka dersaneleri araştırır. Çünkü işverene, kuruculara güven olmaz.” (K19)

“Bana göre, dersane sektöründe belirli süreli iş sözleşmesi olması öğretmen için avantaj sağlar. Çünkü bu sektörde giderek ticari hırslar, rekabet ve reklama dayalı işleyişler egemen olmakta. Dersanedeki bu işleyişler de öğretmen emeğinin sömürsü üzerinden yürütülmektedir. Bu nedenle çalışma koşullarının kötüleşmesi, emeğin karşılığının alınamaması, ekonomik ve sosyal hakların yok sayılması öğretmeni sanki başka dersane bundan farklıymış gibi bir arayış içine sokar. Bu nedenle daha iyi koşullarda çalışma umuduyla başka bir dershaneye geçme fırsatı vardır. Zaten eğer dersane, öğretmen ile 2 ya da 3 yıl gibi uzun süreli bir sözleşme imzalamışsa bu genellikle öğretmeni ucuza yani

düşük ücretle çalıştırmanın amacını taşır. Yani işveren çok az bir öğretmen grubu ile onları elinde tutmak için yüksek ücretle 2 ya da 3 yıl anlaşır. Tabi bunu yapmadan önce onların dershaneye ne kadar kazandıracaklarını hesap eder.” (K90)

Aslında kimi katılımcılar için iş güvence(sizliği)sine dayalı kaygı değişkeni, ya kabullenilmiş ya da daha iyi koşullarda çalışmaya fırsat oluşturabilen bir duygu ve düşünce boyutunda görülebilirken, katılımcılardan yarısından fazlası iş güvencesi konusunda kaygı duymaktadırlar ve olumsuz bir duygu, düşünce içinde kalmaktadırlar. Sözleşmenin yenilenmemesi konusunda endişe duymadıklarını belirten katılımcıların (%23) - yukarıda yer verdiğimiz söylemlerinden de anlaşılacağı gibi- bu düşüncelerinin nedeni, dershane sektörüne ya da işverene duydukları güven değildir; tam aksine güvensizlikler karşısında çaresizliğe kapılış durumları söz konusudur. Dershane sektöründe yasal olmayan işleyişlerin yaygınlaşması ve bu nedenle de normalleştirilmesi, katılımcıları kaygılanmanın ya da endişe duymanın gereksiz olduğu düşüncesine götürmektedir. Aşağıda (Tablo 4.4.34), sözleşmelerinin yenilenmemesi konusunda kaygılanmadıklarını belirten katılımcıların, bu düşüncelerinin nedenleri yer almaktadır:

Tablo 4.4.34: Örneklemin Sözleşmenin Yenilenmemesi Endişesi Taşımama Nedenine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Bu sektörde çevrem/tanıdıklarım olduğu için kendime güvenirim	4	%4,0	17,4	17,4
Branşıma güvenirim	3	%3,0	13,0	30,4
Diğer dershanelerin sunacağı şartları değerlendirip anlamaya çalışırım	6	%6,0	26,1	56,5
Tek bir dershaneye bağlı kalmak istemem, kendim için daha iyi koşullar oluşturabileceğim dershaneleri önceden araştırıp, değerlendiririm	5	%5,0	21,7	78,3
İşimi iyi yaptığım için kaygılanmam	5	%5,0	21,7	100,0
Toplam	23	%23,0	100,0	
Kayıp veri	77	%77,0		
Toplam	100	%100,0		

Tablo 4.4.33'teki dağılımda ortaya çıkan sonuca göre, araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin %77'sinin sözleşmelerinin yenilenmemesi endişesi yaşadığı, %23'ünün de sözleşmenin yenilenmemesine dair kaygı duymadıkları (kaygı duymama ile ilgili söylemleri yukarıda belirtilmiştir) saptanmıştır. Bu konuda %23'lük kesime yönelik olarak, örneklemini oluşturan öğretmenlere, sözleşmenin yenilenmemesi endişesi taşımamalarının nedenleri açık uçlu olarak sorulmuş ve daha sonra verilen cevapların yüzdeler dağılımlarını saptayabilmek için, cevapların gruplandırılması yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla da bu gruptaki (kaygı duymadığını belirten) katılımcıların %4'ü “bu sektörde çevrem/tanıdıklarım olduğu için kendime güvenirim”, %3'ü “branşıma güvenirim”, %6'sı “diğer dershanelerin sunacağı şartları değerlendirip anlamaya çalışırım”, %5'i “tek bir dershaneye bağlı kalmak istemem, kendim için daha iyi koşullar oluşturabileceğim dershaneleri önceden araştırıp, değerlendiririm” ve geriye

kalan %5'i de "işimi iyi yaptığım için kaygılanmam" şeklinde cevaplar vererek sözleşmenin yenilenmemesi konusunda endişe duymama sebeplerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4.4.35: Örneklemin İsteği Dışında İşine Son Verilmesi Durumuna Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	16	%16,0	16,0	16,0
Hayır	84	%84,0	84,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Dershane sektöründe güvencesizleştirme sürecine dair bir diğer değişken de, "öğretmenlerin iş yaşamları süresince, sözleşme süreleri bitmeden istekleri dışında işlerine son verilip verilmediği" durumudur. Bu konuda, örneklemini oluşturan dershane öğretmenlerinin %16'sının istekleri dışında işlerine son verildiği, %84'ünün ise böyle bir durumla karşılaşmadıkları saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu böyle bir durumla karşı karşıya kalmamış olsalar da, %16'lık kesimin yaşadığı bu durum dershane sektöründe (Tablo 4.4.31 sözleşme süresi ve Tablo 4.4.32 sözleşme metni değişkeninde ortaya çıkan sonuçlar da olduğu gibi) öğretmenlerin emek sömürüsüne maruz kalmalarının, denetim konusundaki yetersizliklerin, işverenin yasal olarak belirtilmiş hükümlere uymayıp, bunları kendi lehine işletmesinin bir ifadesidir. Çünkü (Tablo 4.4.36 ve 4.4.37'de görüleceği gibi) öğretmen böyle bir durum karşısında herhangi bir hak talebinde bulunamamaktadır. Yukarıda (Tablo 4.4.31) dershane öğretmenlerinin sözleşme sürelerine dair değişkene yönelik olarak da belirttiğimiz gibi, 10 ay ya da daha az süreli sözleşme yapılması, sözleşme metninin hiçbir anlam ifade etmemesi (Tablo 4.4.32) -sadece denetimler için hazırlanmıştır- yine özellikle işverenin, öğretmeni sözleşme yaparken istifa dilekçesi ya da senet imzalamaya zorlaması vb. durumlar, o anki piyasa koşulları işverenin ne yapmasını gerektiriyorsa onu yapması önünde bir fırsat sağlayacağından, dershane sektöründeki işleyişlerde öğretmenin emeği silinip atılabilmektedir. Bu şekilde işveren, üzerindeki emek yükünün maliyetinden kurtulup, piyasaya uygun bir davranış sergileyip, ticari kaygılarını hafifletmiş olma düşüncesi ile daha fazla kazanç elde etme yolunda ilerlemektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlere, **“sözleşme süreleri bitmeden istekleri dışında işlerine son verilmesi durumunda ne yaptıkları, hangi yollara başvurdukları”** açık uçlu olarak sorulmuştur. Araştırmanın nitel verileri açısından, bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Hiçbir şey yapmadım. Bir dersane ile kötü ayrılmak (sebebi siz olmasanız da) diğer dersanelerde hoş karşılanmıyor. Dava açıldığında bu kanıtlanmaz. İşverenin elinde istifa dilekçesi ya da senet olduğu için bir sonuç çıkmaz. Diğer dersaneler o öğretmenle çalışmak istemezler. Piyasaya göre işveren her zaman haklıdır.” (K21)

“Hiçbir şey yapmadım. Çünkü dersane zaten baştan kendini güvenceye alıp, istifa dilekçesi imzalatıyor. Ayrıca böyle bir durumda hak talebinde bulunmak, dava açmak dersane sektöründe hoş karşılanmaz. Öğretmenin adı kirlenmiş olur.”(K36)

“Hiçbir şey yapmadım. Çünkü hukuki yollardan hak aramak bir sonuca götürmüyor. İşveren zaten kendi aleyhine gerçekleşebilecek durumların önlemini önden alır. Öğretmeni zor mesai koşullarına ve işverenin anlaşmada yer almayan taleplerine uymaya zorlamak için baştan istifa dilekçesi veya senet alır. Ayrıca, böyle durumda dava açmak, diğer dersaneler tarafından da hoş karşılanmaz.”(K1, K7)

“Hukuki anlamda bir işlem yapmadım, dershaneden maaşımı almak istedim. Ancak işveren zaten önceden kendi lehine düzenlemeleri yaptığı için bir hak talep edilemiyor. Dolayısıyla maaşı da vermeden istediği gibi sözleşmeyi bozabiliyor.” (K65)

“Aralarında rekabetin çok fazla olduğu diğer dershaneye geçtim ve kendi kaydettirdiğim öğrencileri de diğer dershaneye çektim.”(K24, K22)

Yukarıda, katılımcıların söylemlerinden hareketle elde ettiğimiz nitel verilere göre şu tespitleri yapabiliriz: Sözleşme süreleri bitmeden istekleri dışında işlerine son verilen katılımcıların (Tablo 4.4.35’de %16’lık kesim) tümünün ortak durumu, uğradıkları haksızlık karşısında hukuki yollardan bir sonuca ulaşamamalarıdır. Çünkü zaten kendilerinin de farkında oldukları gibi, işveren en başından istifa dilekçesi ya da senet imzalanması gibi uygulamalarla, öğretmenin uğradığı haksızlıklar karşısında hakkını aramasının önüne geçmiş olmaktadır. Örnekleme oluşturan katılımcıların tüm bu söylemleri, rekabet edebilme hırsı ve piyasasının yönlendirdiği dersane sektöründe, işverenin çalışma koşullarını kendi lehine düzenlediğinin ve emek üzerinde kurduğu baskı araçları ile öğretmenlerin ekonomik ve sosyal haklarını yok saydığına göstergesidir. Tüm bu ifadelerden de anlaşılıyor ki dershanede işveren için öğretmenin anlamı aslında bir kâr elde etme (daha fazla kayıt, ders dışı görevlendirme vs. ile) aracından öteye geçmemektedir. Yani öğretmen işverene “fayda” sağladığı kadar var sayılmaktadır ve işveren açısından bu fayda artık anlamını yitirdiğinde de (sebebi öğretmen olmasa da) öğretmenin çalışma yaşamındaki hakları yok sayılıp, öğretmen ya istifa etmeye zorlanmakta ya da zaten işverenin elinde istifa dilekçesi bulunduğundan, öğretmen ertesi gün yerinde başkasını görmekte ve işten çıkarılmış olmaktadır.

Tablo 4.4.36: Örneklemin İsteği Dışında İşine Son Verildiğinde Herhangi Bir Hak Talep Edebilme Durumu İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	58	%58,0	58,0	58,0
Fikrim yok	42	%42,0	42,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlere, dersane sektöründeki iş güvencesizliği karşısında ekonomik, hukuki, sosyal hakları hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını ölçmek için, “*sözleşmeniz bitmeden işinize son verildiğinde herhangi bir hak talep edebiliyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Örnekleme oluşturan öğretmenlerin, %58’inin bu durum karşısında herhangi bir hak (ekonomik, sosyal, hukuksal) talep edemediği ya da hak talep edemeyeceğini düşündüğü, %42’sinin de bu durum ile ilgili bir fikri olmadığı saptanmıştır. Görüldüğü gibi, katılımcıların hiçbiri, böyle bir durumla

karşılaştıklarında herhangi bir hak talebinde bulunabileceğini düşünmemektedir. Katılımcıların yarısından fazlası böyle bir durumla karşılaştıklarında herhangi bir hak talep edemeyeceklerini ve etseler bile bunun sonuçsuz kalacağını düşünmektedirler. Çünkü katılımcılar, -Tablo 4.4.31, Tablo 4.4.32, yukarıda Tablo 4.4.35’de ve yine ardından ele aldığımız nitel verilerin açıklamasında belirttiğimiz gibi- işverenin zaten gelişebilecek her türlü duruma karşı önceden kendini korumaya yönelik önlemleri (istifa dilekçesi, 1 yıldan az süreli sözleşmeyi geçerli sayması, senet imzalatması gibi) aldığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların belirttiği üzere, herhangi bir hak talebinde bulunmanın bir anlamı ya da sonucu olmamaktadır. Aslında böyle bir haksızlık karşısında, öğretmenlerin hak aramayı anlamsız bulmalarının da bu gibi durumların artmasına neden olduğunu ya da olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü bu konuda, hak aramanın anlamsızlığı kabullenildiğinde bu durum, işverenin öğretmenler aleyhine yaptırımlarının meşrulaştırılması anlamına da gelmektedir. Yine, katılımcıların yarısına yakınının (%42) bu konu hakkında fikri olmaması da aslında büyük bir eksiklik ve çalıştıkları alanda karşılaşılabilecekleri herhangi bir haksızlıkta bu durumu kabullenme anlamına gelmektedir. Zaten dersane sektöründeki en büyük sıkıntı, öğretmenlerin pek çok yasal olmayan durumları bu sektör için “normal” kabul etmeleridir.

Tablo 4.4.37: Örneklem Grubun Sözleşme Yapılırken İstifa Dilekçesi Ve Senet İmzalama Durumu İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi konusunda yukarıda yer verdiğimiz değişkenleri ve işverenin öğretmenler aleyhine yaptırımlarını destekleyen diğer bir değişken de, araştırmaya katılan öğretmenlerden istifa dilekçesi ya da senet alınıp alınmadığıdır. Ancak şu açıktır ki, tüm bu emek aleyhine olan ve işverene daha fazla rekabet ve ticari bir alan olarak gördüğü eğitimi kullanılabilir bir metaya dönüştürmesine fırsat veren asıl durum, neoliberal ekonominin emeği değersizleştiren politikaları çerçevesinde böyle bir ortamı oluşturan, çanak tutan yasal boşluklar ve yüzeysel denetimlerdir. Çünkü eğer dersaneler gerçek anlamda yasal çalışma standartlarına uygun bir işleyişte olsalardı ve denetimler daha kapsamlı, çalışma

koşullarını inceleyici, emek sömürsünü önleyici biçimde yapılmış olsaydı zaten bu durumların hepsi hem görünürde hem de caydırıcı olacak ve işveren öğretmenin çalışma yaşamından doğan haklarını yok sayamayacaktı. Ama artık bu haksız uygulamalar dersane öğretmenlerince bir anlamda meşru görülüp, sanki bu sektörün “incelikleri” olarak sanılmakta, kabullenilmektedir.

Araştırmaya katılanların tümü işveren ile sözleşme yaparken, istifa dilekçesini doldurmuş veya senet imzalamışlardır. Bunun nedenini sorduğumuzda da katılımcıların verdiği cevaplar aynı doğrultuda olup, “dershanedeki yoğun ve zor çalışma koşullarına karşı işverenin bu şekilde önlem aldığı” şeklindedir. Yani işveren, öğretmenin bu yoğun ve belirsiz süren, net bir görev tanımının ve dağılımının olmadığı iş koşullarında dönem ortasında ya da herhangi bir zamanda işi bırakıp gitmemesi için yasal olmayan böyle bir yaptırımı dayatmaktadır. Dolayısıyla işveren (Tablo 4.4.35 ve Tablo 4.4.36’da da görüldüğü gibi), sebebi öğretmenden kaynaklı olmasa bile onun işine, kendi çıkarları için istediği zaman son verebilmektedir. Ancak öğretmenin yoğun, belirsiz çalışma koşullarına dayanamayıp işi bırakması söz konusu olmamaktadır ya da öğretmen işten ayrılrsa bile bu öğretmen için olumsuz sonuçlar üretmektedir.

Dersane sektöründeki iş koşulları için belirsiz kavramını kullanmamızın nedeni, işleyişte sözleşme metnindeki maddelerin hiçbir öneminin olmamasıdır: Zaten bununla ilgili değişikene öğretmenlerin tamamı, “*sözleşme metnindeki maddeler işleyişte aynen uygulanmamaktadır*” yanıtını vermişlerdi (Tablo 4.4.32). Kısaca işveren, öğretmeni iş koşullarında gerçekleşebilecek her türlü duruma bağımlı kılarken ve bağımlı olmaya zorlarken, öğretmenlerin bu yoğun, belirsiz, ilgili yasal hükümlere uygun olmayan koşullar karşısında elde edebilecekleri haklar ellerinden alınmıştır. Eğer bu haklarını işverene teslim etmeyi kabul etmezlerse de bu sektörde çalışmayacaklardır. Ayrıca yine bu konuyla ilgili olarak, öğretmenleri dershanede çalışmaya yöneltten sebeplere dair değişkenler arasında yer alan, işsizlik (kamudaki istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik yetersizlikler konusunda katılımcıların yarısından fazlası (Tablo 4.2.14’de %88’i) için işsizlik, özellikle de kamudaki istihdam kısıtlılığı ve ekonomik yetersizlikler dershanede çalışmaya yönelmelerinde en temel neden olarak saptanmıştı. Dolayısıyla öğretmenlerin, işverenin emeği güvencesizleştiren tüm bu yaptırımlarını kabullenmeleri ile öğretmenleri dershanede çalışmaya yöneltten en önemli sebep olarak görülen işsizlik

kaygısı ve ekonomik sorunlar bir araya geldiğinde dersane öğretmenliğinin emek yoğun çalışma koşulları daha zor şartları üretmektedir ve dersane sektöründe şartları öğretmen emeği aleyhine beslemektedir.

Dersane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi süreci ile ilgili bir konu olarak, öğretmenlerin “*sözleşmelerinin yenilenmesinde hangi kriterlerin daha çok ön planda tutulduğu*”na dair bazı sorulara da yer verilmiştir. Sözleşmelerin yenilenmesi yani, işveren ile öğretmenlerin yeni bir dönem için anlaşmaları konusunda etkili olabilecek ölçütlere yönelik değişkenler şöyledir:

Tablo 4.4.38: Örneklemin İşveren İle Kurduğu İyi İlişkilerin Sözleşmenin Yenilenmesine Etkisi İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	73	%73,0	73,0	73,0
Hayır	27	%27,0	27,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, %73’ü için dershanede sözleşmelerinin yenilenmesinde, dersane yönetimi (kurucular, müdür) ile iyi ilişkilerin etkili ve öncelikli olduğu, %27’si için de yönetimle iyi ilişkiler geliştirmenin bu durum için öncelikli bir kriter olarak görülmediği saptanmıştır. Bu soruda katılımcıların algısında “iyi ilişkiler” den çıkarılan anlam, “işverenin çalışma koşullarına dair beklentilerini karşılayabilir olmak yani, sadece öğretmenlik görevini yerine getirmenin bu iyi ilişkinin oluşumunda katkısının az olduğunu, dershanede ortaya çıkabilecek herhangi bir durumda ya da iş koşulunda her an hazır olabilmeyi kabul etmek olarak” belirtilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların yarısından fazlası bu şekilde (işverenin çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda) “iyi ilişki” geliştirmenin çalıştıkları dershanede sözleşmelerinin yenilenmesi için önemli bulmuşlardır. %27’lik kesimi oluşturan katılımcıların görüşleri ise, “zaten dersane sektöründe ders ve ders dışı sorumlulukları yerine getirmek zorunda olduklarını ve işverenin sözleşmeyi (bir sonraki dönem için) hangi esaslara uygun yapacağını belirsizliği (ücret, ders saatleri, mesai süresi vd. konulardaki belirsiz işleyişler)” nedeniyle bu durumu öncelikli kriterleri arasına

almadıkları yönündedir. Bu açıdan %27'lik kesimin görüşlerinde, işverene duyulan güvensizlik ve ortaya çıkabilecek koşullara dair belirsiz bir sürecin kendilerini beklediğini ifade etme durumu daha açık olarak görülmektedir.

Tablo 4.4.39: Örneklem Grubun Sözleşmesinin Yenilenmesinde Performansın Önemi Gösteren Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Örnekleme oluşturan dershane öğretmenlerinin tümü için de, çalıştıkları dershanede sözleşmelerinin yenilenmesinde hem ders hem ders dışı görevler açısından yoğun çalışabilme yani performansın en önemli kriter olduğu saptanmıştır. Bu konuda (aynı zamanda Tablo 4.4.38'deki dağılımla da ilgili olarak) bazı katılımcıların söylemleri şu yöndedir:

“Dershanede hem ders hem ders dışı görevlerde yoğun çalışma ve özellikle bu yoğun çalışma isteğini ve gerekliliğini benimseyip ya da kabullenip bu duyguları işverene yansıtmak aynı zamanda işveren ile iyi ilişkilerin kurulması anlamına gelmektedir. Yani, dershane sektöründe asıl önemli olan reklama ve rekabete uygun olarak hep daha fazla çalışmak ve bu şekilde daha fazla kayıt alınmasını sağlamaktır. Dolayısıyla da eğer öğretmen, işveren için bir kayıt alma potansiyeli oluşturabiliyorsa burada işveren öğretmene verdiği çikara dayalı sahte bir iyi ilişki var demektir.”(K22)

“Dershane sektöründe performans bir zorunluluktur. Zaten işveren, öğretmene performansı bir zorunluluk olarak dayattığından, öğretmenin zor koşullar karşısında işten ayrılmak istemesini engellemek için başta istifa dilekçesini veya senedi imzalatır. Dershanede işveren için önemli olan asıl konu, öğretmenin iyi bir öğretmen olması değildir, o dershane için ne kadar kazanç getirdiğidir. Bu nedenle özellikle dershaneler arası rekabetten dolayı, zorunlu ve birebir etütler konmuştur. Asıl olan bu etütlerle ya da bizlere yüklenen sekreterlik görevleri ile daha fazla kayıt almaktır. Eğer işveren öğretmenin performansından, bu şartlar doğrultusunda memnun değilse onunla anlaşmak istemez.”(K26)

Çalıştıkları dersane ile sözleşmelerinin yenilenmesi konusunda katılımcıların, en öncelikli bulduğu kriter “performans” olmaktadır. Yine katılımcıların görüşlerinde, çalışma alanındaki performans özellikle dershaneye sunulacak kazanç yani, daha fazla kayıt alınmasını sağlama ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcıların söylemlerinde vurguladığı gibi, dersane sektöründe öğretmenden asıl beklenen öğretmenlik görevleri değildir; işverenin asıl beklentisi kurumun kazancına fayda sağlayacak, daha fazla veli ve öğrenci çekecek (zorunlu etütler, akşam etütleri, reklam çalışmaları, geziler vs.) sorumlulukları yüklenmek ve bu konuda aktif olarak yoğun bir performans içinde çalışabilmektir. Yine, tüm katılımcıların en öncelikli kriter kabul ettiği yoğun performansa dayalı çalışma koşullarının oluşturulması, bir anlamda işverenle iyi ilişkilerin geliştirilmesi (Tablo 4.4.38) durumunda da etkili görülmüştür. Ayrıca, daha sonra ilgili değişkenlerde ele alacağımız gibi evlilik, çocuk sahibi olma ya da hastalık gibi durumlar işveren için birer mazeret olmaktadır ve bu gibi bireyin yaşamına dair durumların dershanedeki işleyişi bozması istenmemektedir. Bu nedenle işveren açısından en öncelikli olan, öğretmenin öğrenci ve veliler için her an ulaşılabilir (müşteri memnuniyetinin önceliği) olmasıdır. Dolayısıyla bireyin, yaşam sürecindeki gelişen olay ve durumları dersane işleyişine, sınav zamanlarına göre ayarlaması beklenir ve iş yaşamına bağımlılık durumu “iyi performans” olarak değerlendirilir.

Tablo 4.4.40: Örneklemin Sözleşmesinin Yenilenmesinde Kayıt Alabilmesinin Öneme Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	65	%65,0	65,0	65,0
Hayır	35	%35,0	35,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Daha önce de vurguladığımız ve katılımcıların da belirttiği gibi (Tablo 4.4.39), dersane sektöründe asıl olan öğretmenlik görevlerini yerine getirmek değildir; öğretmenden asıl beklenen dershaneye daha fazla kazanç sağlayacak yönde roller üstlenmesidir. Sözleşmenin yenilenmesi açısından kayıt alabilmenin ne derece önemli olduğuna dair değişkende, araştırmaya katılan öğretmenlerin %65’i için kayıt alabilen öğretmen olmanın öncelikli bir kriter olduğu, %35’i içinde kayıt alabilen öğretmen

olmanın öncelikli bir kriter olmadığı saptanmıştır. Ancak burada %35’lik kesimin kayıt almayı önemli görmedikleri düşünülmemelidir: Çünkü bu gruptaki katılımcılar kayıt alma konusunda, “öğretmen dershanede kayıt almaya yönelik rollerini (sınıf danışmanlığı, birebir uygulanan ve hem öğrenci hem de öğretmen için zorunlu olan etütler, reklâm çalışmaları, gezi düzenleme vs.) yerine getirir ama kaydı alacak olan işverendir” şeklinde bir düşünce doğrultusunda görüşlerini bildirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların %65’i, veli ve öğrencilerin, kendileri o dershanede oldukları için kayıt yaptırıyor olmalarının sözleşmelerinin yenilenmesinde öncelikli bir kriter olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü dersane sektöründeki uygulamalarda asıl amaç, öğrenci ve velileri kendi dershanelerine çekebilmektir. Bunun gerçekleşmesi için de işveren, öğretmenlerden daha yoğun daha fazla sorumluluklar yüklenmesini beklemektedir ve bu yoğun emeğin sonucunda da dershaneye kayıt alındığında artık öğretmenin harcadığı emek işveren için, hep daha fazlasını yapabilecek olan bir rant aracına dönüşmektedir.

Tablo 4.4.41: Örneklemin Sözleşmesinin Yenilenmesinde İş Arkadaşları İle Uyum İçinde Çalışmalarının Önemi Gösteren Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin tümü için de çalıştıkları dershanede sözleşmelerinin yenilenmesinde “iş arkadaşları ile uyum içinde çalışabilme” kriterinin öncelikli bir kriter olmadığı saptanmıştır. Katılımcılar, dersane sektöründeki geçerli iş koşullarında, sözleşmelerinin yenilenmesi konusunda iş arkadaşları ile uyum içinde çalışmanın, onlarla bir bütünlük oluşturabilme çabası içinde bulunmanın anlamlı bir etken olduğunu düşünmemektedirler. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dersane sektöründeki iş koşullarında tüm öğretmenler için yasal olarak belirlenmiş kurallara (Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, İş Kanunu vd.) uygun bir işleyiş söz konusu değildir ve denetimler yüzeyseldir. Çalışma koşullarına, öğretmenin ekonomik ve sosyal haklarına ve bunların ilgili yasalarda belirtilen hükümlerinin ne kadarına sahip olup olmayacağına işveren karar vermektedir. Dolayısıyla da her şey işveren ve öğretmenin bireysel

anlaşmalarına bağlı olmaktadır. Bu bireysel anlaşmaların bir anlamı da, derslane öğretmenleri arasında bir birliktelik oluşumunu engellemektir. Çünkü nasıl ki derslane sektöründe ticari hırslar ve rekabet giderek önem kazanmaktaysa aynı durum öğretmenler arasında da geçerli olmaktadır. Bu sektördeki çalışma anlayışına göre, derslanede öğretmen hep daha iyi ve faydalı olmak için her zaman diğerlerinden farklı olmalıdır.”(K38, K51)

“Her öğretmenin bir diğer öğretmenden daha fazla, daha yoğun performans göstermesi, çalışanlar arasındaki rekabet ve bu rekabetin bazıları tarafından başarı ile sonuçlanması öğretmenin ekonomik durumuna (maaş) katkı sağlar. Öğretmenler arasındaki rekabet işveren tarafından desteklenmektedir ve bir anlamda bir diğerinin önüne geçen öğretmen, işveren ile daha iyi ilişkiler (çıkara dayalı) kurarak derslane için kaybedilmemesi gereken öğretmen olacaktır. İşveren için zaten dışarıda atanamayan bir dolu, ucuza çalışmaya hazır öğretmen vardır. Bu nedenle o, öğretmen seçimini rekabet edebilmeye en uygun olanlar arasından yapmayı yeğler.”(K56, K49)

Kısaca, katılımcıların söylemlerinden hareketle her öğretmen tek başına, çalıştığı derslane için en iyi ve en yoğun performansı göstermelidir. Çünkü işveren için, öğretmenlerin uyum içinde çalışması zaten belirsiz, net olmayan iş koşullarında ya da görevlendirmelerde işverene karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine neden olabilecektir. Bu yüzden öğretmenlerin uyum içinde çalışmalarındansa, her öğretmenden ayrı ayrı daha yoğun çalışma performansı beklenmesi işveren lehine daha fazla çıkar sağlamaktadır. Yine katılımcıların sözleşmelerinin yenilenmesi konusunda iş arkadaşları ile uyum içinde çalışmayı anlamlı bulmamaları düşüncesinde en önemli etkenlerden biri de işverenin atanamayan öğretmenleri ucuz işgücü olarak görmesi ve bu düşüncenin derslanede çalışan öğretmenler üzerinde oluşturduğu baskı mekanizması ile onları kendi aralarında, kendilerine karşı rekabet etmeye zorlamasıdır.

Derslane sektöründe emeğin metalaştırılması ve piyasa mekanizması içerisinde sıkışıp kalmış (kabullenme, rıza gösterme vb.) bireyin, hem kendi emeğine yabancılaşması (bilgi bir meta ve bir kâr aracı) hem de yaşadığı dünyaya yabancılaşması (duygu ve düşünceler piyasaya bağımlı olarak ortaya konduğu için) neoliberalizm

ekseninde dönüştürülen çalışma yaşamı ve çalışma ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Dolayısıyla dersane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi sürecine dair yer verdiğimiz değişkenlere, aşağıda güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme ilişkisi açısından, *örgütsüzleştirmeye dair değişkenlerle devam edeceğiz*:

Tablo 4.4.42: Örneklemin Yasal Olarak Sendikaya Üyelik Hakları İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	63	%63,0	63,0	63,0
Fikrim yok	37	%37,0	37,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Örgütsüzleştirme sürecinde, dersane öğretmenlerinin ya da herhangi bir iş kolundaki çalışanların kendi tercihleri olarak sendikaya üye olup olmamaları durumu ile yasal olarak böyle bir haklarının olup olmamasının birbirinden ayrı durumlar olsa da, aslında aynı zamanda bir etkileşim sürecinde ya da örgütlenmeye yüklenen anlamların oluşmasında birbirinden bağımsız değildir. Çünkü bireyin düşüncesinde, sendikaların emeğin haklarını ne kadar/ ne ölçüde koruduğu, birey açısından sendikaların ya da sendikalaşmanın emek gücünün kazanımları yönünden anlamlı bulunup bulunmadığı vs. şeklindeki düşünceler bu ikilemden etkilenmektedir ve örgütlülüğe yüklenen anlamı etkilemektedir. Bu açıdan araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin pek çoğu, hem dersane sektöründeki iş koşulları hem de diğer çalışma alanları açısından sendikaların çalışanların haklarını korumadığını, sendikalara dair güvensizliklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların sendikalaşmaya dair düşüncelerini ve örgütlenme sürecinin dersane sektöründe nasıl işlediğine yönelik bir sonuca ulaşmak için, dersane öğretmenlerine “yasal olarak sendikaya üye olma haklarının olup olmadığı” sorulmuştur. Örnekleme oluşturanların %63’ünün yasal olarak sendikaya üyelik haklarının olmadığı ve %37’sinin de bu konuyla ilgili fikirlerinin olmadığı (yani üyelik haklarının olup olmadığını bilmediklerini belirtmişlerdir) saptanmıştır.

Eğitimdeki piyasalaşma sürecinin emeği çalışma alanı ve sorumlulukları, çalışma koşulları açısından parçalaması pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Ancak bu durum geline aşamada bir sonuç gibi görünse de, aslında neoliberal

politikaların işleyişi için bir gerekliliği ifade etmektedir. Çünkü bu etkilerle birlikte bireyin hem çalışma yaşamı içerisindeki hem de kendi yaşam alanındaki koşulları belirlenmektedir. Demirel'in de belirttiği gibi (2012), devlet okullarında kadrolu öğretmenlerle birlikte farklı statülerdeki (vekil, ücretli) öğretmenler birlikte çalışmaktadır. Bunlar dışında dershanelerde de zor çalışma koşulları içerisinde olan öğretmenlerin içinde buldukları koşullar ise tamamen işverenin ve diğer dershanelerle rekabet durumunun gerekliliklerine, kısaca piyasaya terk edilmiştir. Buraya kadar ele aldığımız veriler bu durumu açıkça göstermektedir. Örneğin, Tema 4.3'te yer verdiğimiz "dershane sektöründe öğretmenlerin maaş ve istihdam durumlarına yönelik bulgular kısmında, katılımcıların aylık ücretleri (Tablo 4.3.25), haftalık mesai süreleri (Tablo 4.3.24), haftalık ders saatleri (Tablo 4.3.23) gibi konularda yaşadıkları sıkıntıların boyutları ve bu konularla ilgili olarak dershane öğretmenlerini kapsayan yasal hükümlerin geçersizleştirilmesi durumu ele alınmıştır. Yine yukarıda güvencesizleştirme sürecine dair yer verdiğimiz değişkenler açısından, ticarileştirme ve metalaştırmaya dayalı işleyişte dershane sektöründeki öğretmenlerin sendikalaşması engellenmiştir. Çünkü Tablo 4.4.31'de ki dağılıma göre, katılımcıların tümü yasal olmayan biçimde ve genellikle 10 ay (10 aydan daha az olabiliyor) üzerinden sözleşmeli gösterilmektedir ve bu şekilde geçici istihdam durumları dershane öğretmenlerini sendika sürecinden dışlamış olmaktadır. Dolayısıyla da dershane sektöründe belirsiz süreli iş sözleşmesi uygulanmadığı için iş güvencesi söz konusu olmamaktadır. Özel Öğretim Kurumları Kanunu bu durumla ilgili, İş Yasasına yönelik bir istisna belirtmiştir. Yani dershane öğretmenlerinin belirli süreli iş sözleşmeleri, kaç defa üst üste yapılırsa yapılsın belirsiz süreli iş sözleşmesine dönüşmemektedir (sosyal-is.org, 2010). Özel Öğretim Kurumları, dershane öğretmenlerinin sendikalaşması sürecine izin vermemektedir.

Dershane sahiplerinin örgütlendikleri çeşitli dernekler ve sendikalar varken, dersane öğretmenlerine bu konuda engel olunması emeğin değersizleştirilmesi ve haklarının göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Sendikaların emeğin haklarını koruma sorumluluğu, ne ölçüde dayanışmayı sağlayıp sağlamayacağı farklı bakış açıları ve teoriler açısından tartışılabilir ve farklı yorumlanabilir. Ancak buradaki durum, böyle bir hakkın sermaye lehine, çalışanların elinden alınmış olmasıdır. Gündemdeki

dershaneler ile ilgili süreçte de dershane sahiplerinin örgütlenmiş olduğu sendika ya da derneklerin (Güven Dershane Sahipleri Derneği/ GÜVEN-DER, Özel Dershaneler Birliği/ ÖZ-DE-BİR, Özel Öğretim Derneği/ ÖZDER vd.) “kendi hakları” için, örgütlü bir güçle “mücadele” vermeleri, bu değişimlere yönelik kaygıları açısından dayanışma içinde olmaları ve dershane öğretmenleri adına yaptıkları söylemlerin amacı aslında, ekonomik, sosyal ve siyasi politikalarla kendilerine muhtaç duruma getirilmiş emeğin koşullarını göz ardı etmeleridir. Yine dershane sahipleri, dershanede çalışan öğretmenlerin çalışma koşullarını iyileştirmeye dönük işleyişlere yer vermeksizin ve dershanelerin geleceği konusunda duydukları kaygının içerisine onları da çekmeye çalışarak, bütünleştirdikleri bu dayanışma sisteminin dayanaklarını geliştirmek için diğer ülkelerdeki dershanelerin durumunu, dershanelerin gerekliliği konusu ile birlikte bir anlam bütünlüğü içerisinde aktararak, “eğitim sisteminin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmış olan” (sonuca odaklı bir düşünce ile) dershaneleri/sermayelerini koruma hedefi içerisindedirler. Ancak bu hedeflerinin bireylere ve topluma aktarım biçiminde, dershanede çalışan öğretmen emeğini koruyucu, öğrenci ve velilere daha kaliteli eğitim-öğretim hizmeti sunmaya dönük kurgulanmış ifadeleri öne çıkmaktadır: *“Dershanelerin üzerine bu kadar giderek, asıl işi öğrenme olan öğrencileri çalışmaktan alıkoymak, onların gelecekte başarılı ve mutlu olmasını engellemektir”* (tugeb.org, 2014).

Tablo 4.4.43: Örneklemin Bir Sendikaya Üyelik Durumuna Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Araştırmaya katılan tüm dershane öğretmenlerinin bir sendikaya üye olmadıkları saptanmıştır. Bu değişkende, katılımcıların sendikaya üye olmamaları (yukarıda Tablo 4.4.42’deki dağılıma dair açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi) hem kendi tercihleri hem de zaten böyle bir haklarının olmaması durumu ile ilgilidir. Burada, sendikaya üye olmama nedenleri için, katılımcıların kendi tercihleri de önemli dememizin nedeni, katılımcıların büyük çoğunluğu sendikalara güven duymadıklarını, dershane sektörü gibi daha çok kuralsız işleyen bir çalışma alanında öğretmenlerin örgütlenmesinin bir anlamı olmayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu görüşleri, aşağıdaki Tablo 4.4.44’deki dağılımın sonuçları ile de paralellik göstermiştir. Ayrıca, dershane

sektöründe öğretmenlerin örgütlenme durumu ile ilgili sorulara verilen cevaplarda herhangi bir çelişki olup olmadığını denetlemek için katılımcılara, “*üye olduğunuz sendikayı belirtiniz*” şeklinde açık uçlu soru sorulmuş, ancak katılımcıların hiçbiri bir sendikaya üye olmadığından, bu soruya yanıt alınamamıştır: “*Üye olunan herhangi bir sendika yoktur.*”

Tablo 4.4.44: Örneklemin Çalışma Koşullarının (istihdam, maaş vd.) İyileştirilmesinde Sendikaları Önemli Bulup- Bulmama Durumuna Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	40	%40,0	40,0	40,0
Hayır	60	%60,0	60,0	100,0
Total	100	%100,0	100,0	

Dershane öğretmenlerinin kendi iş koşulları, maaş ve istihdam durumları açısından sendikalaşmayı önemli bulup bulmadıklarına dair değişkende, örnekleme oluşturanların %40’ı için dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesinde sendikaların/sendikalaşmanın önemli işlevlere sahip olabileceği, %60’ı için de dershane öğretmenleri açısından sendikalaşmanın önemli bir işlevi olamayacağı düşünceleri saptanmıştır. Dolayısıyla da katılımcıların yarısından fazlası sendikalaşmayı, dershane iş koşulları açısından önemli bir işleve sahip olarak görmemektedir. Bu konuyla ilgili olarak bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershane sektöründe çalışma koşulları, her öğretmen için aynı standartları içermiyor. Yani, işveren ve öğretmen arasındaki bireysel sözleşme koşullarına göre çalışma şartları belirlendiğinden dershane öğretmenlerinin sendikalaşması bir anlam ifade etmeyecektir.”(K19)

“Sendikalaşma işleyişte- pratikte öğretmenlerin sosyal, ekonomik haklarına yönelik bir kazanım getiremez. Çünkü her öğretmen işveren ile farklı şartlarda anlaşma yapıyor. Ücret, mesai süresi, sorumluluklar konusunda tamamen bireysel anlaşmaya dayalı bir uygulama oluyor.”(K43)

“Dershane sektöründe giderek daha fazla kuralsızlıklar, işleyişte belirsizlikler hâkim olmakta. Çünkü her şey piyasa odaklı hale gelmiştir. Yani belirli ilkeler çerçevesinde uygulanan çalışma standartları yoktur. Öğretmenlerin ücretleri, derslere ve etütlere ayrılacak zamanlar, mesai süreleri hepsi rekabet ve piyasanın durumuna göre şekilleniyor. Bu nedenlerden dolayı, sendikalaşma dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarının düzenlenmesinde ve bu çalışma alanındaki haklarını elde etmesinde etkili olacaktır.” (K68)

Çalışma koşulları, özellikle istihdam ve maaş durumları açısından sendikalaşmaya yönelik farklı bakış açılarına yer verdiğimiz katılımcıların düşüncelerinde ortak olan bazı noktalar söz konusudur. Sendikalaşmayı gerekli bulan ve sendikalaşmanın gereksiz olduğunu düşünen her iki farklı gruptaki katılımcılar da işveren ve öğretmen arasındaki bireysel sözleşmelerden, net bir çalışma ve sorumluluk dağılımının olmaması durumundan, ücretlerin piyasa koşullarına göre belirlenmesinden kısaca, rekabet ekseninde ve ticari kaygılarla işleyen dershane sektörünün yapısından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların bir kısmı (%40’ı) bu koşullar üzerinde sendikalaşmanın iyileştirici yönü olabileceğini düşünürken, bir kısmı da (%60’ı) süren koşullar açısından sendikalaşmanın iyileştirici bir etkisi olamayacağını düşünmektedir. Bu konuyla ilgili olarak, dershane öğretmenlerinin sendika ya da dernek olarak bir arada olmalarını sağlayacak örgütlenmelerin emeğin içinde bulunduğu koşulları ne yönde etkileyebileceği ve ne kadar etkili bir oluşum olacağını araştırılması ve bu araştırmanın güvencesiz koşullardaki öğretmenlerin görüşleri desteklenmesi önemli olacaktır. Çünkü piyasa hâkimiyetinin giderek artması örgütlenme bilincini, emek mücadelesinde örgütlenmeye yüklenen anlamları etkilemektedir.

Dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirme sürecini ele aldığımız bu temada da elde edilen sonuçlar açısından, katılımcıların pek çoğu için olumsuz şartların geçerli olduğu görülmektedir. Ancak bu koşulların hem kurumsal hem de bireysel anlamda, güvenceli çalışmaya yönelik dayanışma içinde olma gibi durumların etkisini azaltarak, özellikle rekabet edebilmenin şekillendirdiği işleyiş ve düşüncelerde kabullenme ya da razı olma şeklindeki yönelimlerle güçlenmiş olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan dershane öğretmenlerinin pek çoğu, içindeki buldukları çalışma koşullarını, çalışma alanındaki ilişkilerini eleştirseler de, bu

eleştiriyi bir adım daha ileriye götürecek olan birliktelik ya da dayanışma ilişkilerini, kendilerini bu olumsuzlukların içinden kurtarabilecek bir güç olarak görmemektedirler. Çünkü burada iş alanına dair güvencesizlik, bireyler arasındaki ilişkide de güvensizlik şeklinde kendini üretmiştir. Çalışma şartlarının belirlenmesinde standart bir işleyişin olmaması ya da yasal işleyişlere uygun davranılmaması, işveren ile öğretmen arasında her birey için farklılaşan iş sözleşmeleri ile iş güvencesinin ortadan kaldırılması ve işverenin her bir bireyin emeği üzerinden kâr elde etme isteği ile desteklediği rekabet ortamı, piyasa hâkimiyetini yaşamın her alanında güçlendirmektedir.

Kapitalizmin bir sürekliliği olarak neoliberal küreselleşme sürecinde piyasa hâkimiyetinin, ticarileştirme ve metalaştırma araçları ile birlikte sadece üretim ilişkilerinde değil, yaşamın her alanında (maddi ve manevi tüm boyutları ile) etkili olması söz konusudur. Bu anlamda kapitalist ekonomik düzenin içine girdiği kriz dönemleri (19. yüzyılda kapitalizmin yol açtığı sarsıntılar, kapitalist çelişkiler), neoliberal küreselleşme politikalarıyla kapitalizmin kendini her dönemde yeniden üreterek, daha güçlü ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bu sürekliliği sağlayacak bir yaşam biçimi inşası ve bireylerin de bu sürece uyumlu olacakları biçimde yönlendirilmeleri (iş yaşamında olduğu gibi, yaşama dair roller, sorumluluklar, anlamlar vd.), bu çalışmamızda karşımıza çıkan görünümünde olduğu gibi, piyasa egemenliğini meşrulaştırmıştır: İnsani sıfatların ya da niteliklerin, ilişkilerin, duygular ve fikirlerin ticarileştirilmesi ve metalaştırılması gibi. Bireylerin bu yapaylaştırılmış rollerinin, sorumluluklarının, düşüncelerinin, duygularının dayatılan bir zorunluluğa ya da rıza göstererek kabullenme biçiminde ortaya çıkması, bu durumlara engel olacak biçimde verilebilecek “tepkilerin” önüne geçtiği için (güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme sürecinde ele aldığımız gibi) emeğin değersizleştirilerek piyasaya bağımlı kılınması da meşru temellere dayandırılmış olmaktadır. Örneğin, dersane sektöründe katılımcıların ifadesiyle, “para kaynağı olarak görülen veli ve öğrenciler ”in birer müşteri olarak tanımlanmış olması, işverenin ve öğretmenlerin hem kendi aralarındaki ilişkilerin hem de veli ve öğrencilerle kurdukları ilişkilerin doğallıktan (ya da gerçek anlamlardan) uzak biçimde sermaye odaklı olacak biçimde oluşturulmasını bir gereklilikmiş gibi göstermektedir. Yine bu “yapay hal” her bir bireyin üzerinde (farkında olsa da olmasa da) bir kaygı sebebi olabilmekte ya da iş stresinin artarak daha fazla hissedilir olması

biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Anlamalarını piyasanın yüklemiş olduğu veli ve öğrencilerde de durum bundan farklı olmamaktadır. Çünkü piyasanın dinamikliğini/hareketliliğini sağlayan rekabet koşullarında hem bireyler hem de kurumlar “farklı” olduklarını savundukları rolleri (ve bu sahte rollere kendi kimliklerinde de yer açarak inanır hale geldikleri) ve sermaye kaynaklarını kendilerine çekmeye yönelik söylemleri (reklam kokan ilgiler, her birinin -kişisel ya da kurumsal anlamda- diğerinden farklı ve daha iyi olduğunu vurgulayan söylemleri ve sunumları) ile kişileri (bir bütün olarak da toplumu) etkileyebilmektedirler (en azından etkiliyor oldukları inancından vazgeçmezler). Bu nedenle bu ilişkiler ağında veliler ve öğrenciler üzerinde etkili olan durum daha çok, belirttiğimiz yöntemler etkisinde hem “seçilecek öğretmen” (o dershanede çalışıyor olduğu için yani, öğretmenin ismi için yapılan bir tercih, yöneliş vardır) hem de “seçilecek dershane” (bu defa da dershanenin ismi için bir tercih, yönelme söz konusu) konusunda yaşanan “kararsızlıklar” biçiminde kendini göstermektedir. İşte tüm bu işleyişler, hem iş ilişkilerinde ve çalışma koşullarında hem de iş alanı dışındaki (ama kendilerine “işe bağımlılık sorumluluğu ile anlam yüklenmiş olan”) kişilerle olan ilişkilerde (çünkü herkes ya da her şey ticari bir meta olarak o iş alanı için sermayeye dâhil edilebilir anlayışı hâkim) yalnızlaşmayı (çünkü özellikle bireyin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kendisini sorumlu tutması istenir), güvensizliği (açıkça olmasa da) kişinin boynuna (yaşamının maddi ve manevi boyutlarında etkili olabilecek biçimde) bir ağ gibi dolmaktadır. Yine Şentürk’ün de belirttiği gibi (2010: 76), neoliberal ideolojinin ‘bireycilik’ (bireyselleşme değil) mantığı bireyi özgürleştirmenin ötesinde yalnızlaşma, yabancılaşma ve toplumsal alana duyarsızlaştırmaya itmektedir. Ancak neoliberalizm kendisini, eşitsizliklerin kaynağının toplumsal yapı, politika ve kamu yönetimi anlayışları değil bireysel yetersizlikler olduğunu ileri sürerek savunur. Bu durumda ise, akıl eşitsizlikleri toplumsal eşitsizliklerin nedeni olarak görülmektedir.

Dolayısıyla dersane sektöründeki emeğin iş koşullarında karşımıza çıkan güvencesizleştirme, kuralsızlık, örgütsüzleştirme gibi neoliberal ekonomi politiğinin görünümleri, sadece bireyi emeği üzerinden iş koşulları içerisinde etkilememekte ve bu işleyişleri bireylerin, yaşam alanlarında, kişilere ya da topluma dair yaklaşımlarında sürdürmeleri yoluyla süreklilik kazanmakta, kendini yeni boyutlarda üretebilme

imkânına kavuşmaktadır. Buraya kadar elde ettiğimiz sonuçlar, dersane öğretmenlerinin çalışma yaşamlarındaki koşullarını, metalaştırma süreci ile emeğin değersizleştirilmesi şeklinde birbirine eklenmiş ve farklı boyutlarıyla kendisini türeten süreçler olarak, kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin (tüketim veya tükettirme boyutu ile de ilişkilendirilerek) neoliberal ekonomiği politiği ile yaşamın maddi ve manevi alanlarını dönüştürdüğüünün ve sadece çalışma yaşamı açısından düşünemeyeceğimiz kadar geniş boyutlu olarak, yaşam içerisinde kendini meşrulaştırma alanları bulmuş somut görünümünün ifadesi olmaktadır. Konuyu böyle bir boyutta ele almak, Sennett'in 19. yüzyılda kamusal yaşamı dönüştüren süreçler üzerinden, kamusal ve özel hayat arasındaki dengesizlikleri ve nedenlerini, bunların sonuçlarını ele aldığı "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı eserine de işaret etmektedir. Sennet, özellikle sanayi kapitalizminin (yeni maddi şartlar ile birlikte) kamusal alan üzerindeki etkilerini sorgulamış ve kişiliğin kamusal alana nasıl, hangi yönler ile girdiğine dair süreci işlemiştir. Bu eserdeki önemli tespitlerden biri şöyledir (2010: 425-426):

"Teknik işçiler, benlik ile toplumsal sınıfın iç içe geçtiğine inanılan bir kültür içinde yaşıyorlar; çünkü herhangi bir kurum içindeki yaşam ancak benliği yansıttığı ölçüde bir anlam taşıyor. Bilgisayar programcıları üzerine Fransa'da yapılan bir inceleme bunun için açık bir formül getirir; insanlar kurumda "yabancılaşmayı" değil kurumla "zoraki bağlanmayı" yaşarlar, öyle ki işletmeye ait en sıradan etkinlik bile onların içtenlikle paylaştıkları çıkarlar haline gelir. Sonuç, insanların toplum içinde sahip oldukları özsaygının derinden sarsılmasıdır..."

Sennet (2010) eserinde, kapitalizmin ürettiği yeni maddi şartlardan yola çıkarak meta üreten sektörler üzerinden verdiği örnekler ile emeğin yabancılaşmasının ötesinde sınırları sermaye ve piyasa lehine belirlenmiş koşulların bireylerin manevi dünyasına etki etmesi ile birlikte beyaz yakalı emeğin de bu koşullar içinde yer alması sürecini incelemiştir. Dolayısıyla kapitalizmin bir anlamda yenilenmiş maskesi (bilginin metalaşması, bilişim konusunda gelişen süreç vb. etkenlerle de birlikte) konumundaki neoliberalizm ve küreselleşme politikaları ekseninde beyaz yakalı emeğin dönüşümü dersane sektöründe, öğretmen emeğinin işçileştirilmesi ve üretim sürecindeki yapısal dönüşümlerin örgütlülüğü aşındırarak (bireysel beğeni ya da beklentilerin öncelikli tutulması gibi), çalışma yaşamında örgütsüzleştirme sürecini meşrulaştırması (emeğin,

sahip olduğu haklarından vazgeçmesi gerektiğinin koşullarının üretimi) biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, neoliberal ekonomi politikalarının, hem bireylerin hem de toplumsal yapının maddi ve manevi alanlarına egemen olma durumu, kendi sürekliliğini sağlamasına temel oluşturmakta ve yaptırımlarını meşrulaştırmasını sağlamaktadır. Yine emeğin, dersane sektöründeki çalışma yaşamı içerisinde karşı karşıya kaldığı bu olumsuz şartlar, eğitim sisteminin kapitalizmin temel ilkelerine uygun olarak dönüştürülmesi ve eğitimin ticarileştirilmesi ve metalaştırılması süreci ile birlikte değerlendirildiğinde anlamlı olmaktadır. Çünkü buraya kadar ele aldığımız temalara yönelik açıklamalarda da belirttiğimiz gibi, eğitim artık daha sonrasında insanlara daha iyi iş ya da yaşam şartları sunma işlevini kaybetmiştir ve ucuz emek gücünün piyasada eritilmesi sürecini meşrulaştırmıştır. Bu doğrultuda eğitim sisteminin işleyişinin, kapitalizmin genel işleyiş ilkelerine ve mantığına uygun olarak sürdürüldüğünü ve biçimlendirildiğini belirten Ünal (2005b), eğitim sisteminin her aşamasının “öğrenci seçme” işlemleri ile desteklenmesinin kapitalizmin toplumsal yarattığı ve derinleştirdiği eşitsizlikleri yeniden üretirken aynı zamanda görünmez kıldığını vurgulamaktadır. Bu mekanizmaların işletilmesi ile eğitimde piyasa ilişkilerini egemen kılan ve neoliberal eğitim yapısı içerisindeki emek gücünü piyasa ekseninde (piyasa gerekliliklerine uygun) tanımlayan ideolojik kurgu, öğrencileri ve velileri de dâhil ettiği ilişkiler içerisinde araçsallaştırarak, ürettiği adaletsizliklere ve eşitsizliklere kazandırdığı derinliklerle, sonuçları kendisine mal edilemeyecek bir görünüme ulaşmıştır.

4.5. DERSHANE SEKTÖRÜNDEKİ ÇALIŞMA KOŞULLARINDA ESNEKLİK VE KURALSIZLIK SÜRECİNE YÖNELİK BULGULAR

1990'lı yıllarda ulaştırma, haberleşme ve iletişim teknolojilerindeki büyük sıçramalarla Sovyet Blok'unun çöküşü düşümdeşince sermaye piyasaları dünya çapında bütünleşmiştir. Kambiyo kısıtlama ve kontrollerinin yerini serbestsermaye hareketleri almıştır. Doğrudan yatırım, portföy yatırımı ve yatırım göçü genişlemiş ve hızlanmıştır. Artık küresel gerçeklerden, süreçlerden, olgulardan, olaylardan söz edilmektedir. Küreselleşme küresel rekabet ve küresel fırsatları yaratmış ve küresel fırsatlar da küresel şirketlere yeni pazarlar ve yeni yatırımları açarak yaratılıyordu. Kuralsızlaştırma, özelleştirme, taşeronlaştırma ve işgücü piyasalarını esnekleştirme küresel rekabetin yeni ekonomik yapıyı veya mikroekonomisini oluşturmaktadır (Atılğan, 2013: 92). Küreselleşme sürecinin etkisi ile birlikte, gelişen kapitalizmdeki dönüşümler (kapitalizm ve küreselleşme birbirini karşılıklı olarak besleyen, üreten süreçler olduğu için), bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisi, siyasi ve ekonomik yönetişimin görünüşte yeni bir biçim alması kapitalist toplumlarda işçilerin güven(ce)siz, geçici ya da düzensiz çalışma koşullarını üretmiştir. Yani, kapitalist süreç her zaman düşük ücretli emeğin varlığına (ve artırılmasına) ihtiyaç duymuştur. Kapitalist emek süreci, düşük ücretli ve düşük vasıflı işçiler için karakterize edilirken, dönüşüm süreci içerisinde iyi ücretli ve yüksek statülü işçiler de “güvencesiz işçiler” grubuna eklenmiştir. Çünkü çağdaş kapitalizmin (ya da modern kölelik biçimleri de diyebiliriz) geniş boyutlu değişimleri ile birlikte sanayileşme sonrası, ağ toplumu, sıvı modernlik, bilgi toplumu, “yeni ekonomi”, “yeni kapitalizm” ve risk toplumu olarak adlandırılan girişimlerini görmekteyiz. Bu doğrultuda, çalışma hayatı içindeki dönüşümler ve işçi öznellikleri arasındaki ilişkiler de kapitalizmin yeni görünümünün merkezinde yer almaktadır (Gill ve Pratt, 2008). Kapitalizmin yeni görünümünün sürekliliği açısından, “esneklik” kavramına yüklediği anlam ve esnekliğe dayalı işleyişlerin yerleşmesi/tanınması çok önemli bir araçtır.

Dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi temasında (Tema 4.4) belirttiğimiz gibi, güvencesizlik ve örgütsüzlük arasındaki ilişkinin kurulmasında ve sürdürülmesinde emeğin işçileştirilmesi, emeğin piyasa

mekanizması içinde kendine bir çıkar yolu kalmadığı inancının oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır. İşte bu rolün, neoliberal ekonomi politikaları açısından çalışma yaşamının dönüşümünde, piyasa için daha anlamlı bir hal ve işleyiş göstermesinde de (emeğin niteliksizleştirilmesi) esneklik ve kuralsızlaştırmaya (esnek çalışma, esnek üretim uygulamaları) yönelik süreçler etkili olacaktır. Ünal'ın da belirttiği gibi (2008:98), esnek üretim örgütlenmeleri, maliyetlerin (özellikle emek maliyetleri) azaltılmasına yönelik düzenlemeleri ifade etmektedir. Ama buna hem süreklilik kazandırmak hem de toplumsal işleyişi sürekli kılmak, başka bir toplum tahayyülüne meydan vermemek üzere çalışanların sınıf bağlarını koparmaya, sendikal örgütlenmelerini zayıflatmaya ve giderek yok etmeye dönük düzenlemeleri içermektedir. Bu süreçte çalışanlar giderek güvencesiz çalışma koşulları altında yalnızlaş(tırıl)mış güçsüz bireylere dönüş(türül)mektedir.

Emek-sermaye ilişkisi açısından esnekleştirme ve getirilerinden (piyasa için 'kuralsızlık', emek için esnek 'düzen' ya da piyasayı krizden kurtarmak için maliyeti düşürerek daha fazla kâr elde etmek amacıyla seçilen farklı stratejiler karşısında, emeğin 'sadık ve engellenici' koşullarda biçim verilerek düzenlenmiş konumları) biri olarak kuralsızlaştırmaya yönelik işleyişlerin temelinde, piyasanın kendini korumaya yönelik çıkarları/tutumları söz konusudur. Dolayısıyla da ekonomilerin, çalışanları yoksullaştıracak düzenlemeler ile güçlendirilmesi hem hizmet sektöründe hem de meta üretimi içinde yer alan çalışanları ücret, istihdam, sosyal güvence, işteki motivasyonları gibi pek çok yönden korumasız bırakmaktadır. Bu konuda Atılğan'ında belirttiği gibi (2013: 110), esnekliği artırıp sosyal korumayı zayıflatacak politikaların doğrudan etkisi özellikle kamu işçilerini ilgilendirmektedir. Çünkü kamu çalışanlarını koruyan düzenlemelerin esnetilmesi, işgücü piyasasının asgari ücret dışında herhangi bir referansının kalmayacağı manasına gelmektedir. Yine sadece bu olumsuzluklardan etkilenenler çalışanlar olmamaktadır. Dolayısıyla neoliberal küreselleşme süreci özel sektör ya da kamu sektörü ayrımı yapmadan emekçiler açısından haksız ve adaletsiz bir "düzen" inşa etmektedir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, bu sorunlar ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutları ile bir arada işlediğinden işverenin kamuda istihdam kısıtlılığı sorunu ile bol ucuz emek gücü bulma arasında kurduğu ilişki, işsizlik,

ücretlerde düşüş, güvencesiz ve esnek çalışma, bireyciliğin, çalışma yaşamında ve toplumsal alanda bir gerçeklikmiş gibi görülmesine ve algılanmasına neden olmuştur.

Dershane sektöründe de esneklik ve kuralsızlığa yönelik işleyişler, emeğin donanımlarının (eğitim-öğretime ve öğretmenliğe olan yaklaşım, öğretmenlerin sorumlulukları vd.) bu sektörün ihtiyaçlarına uygun biçimde dönüştürülmesi ile sürdürülmektedir. İş gücü piyasası için önemli olan, o iş alanında emeğe duyulan ihtiyacın durumudur. Yani, bireyin mesleki donanımının iyi olması, esneklik ve kuralsızlık için önemli bir anlam taşımamaktadır. Önemli olan çalışanın rekabet koşullarına uyumu, hem diğer çalışanlarla hem de çalışılan sektörle ilgili diğer kurumlarla rekabet etmenin yollarını bulabilmesi, bunun için mesleğinin dışında olan sorumluluklarda bulunması, çalışma alanındaki ile özel yaşamındaki sorumluluklarını dengeleyebilmesi (işini ihmal etmemeli, hep daha fazla performans gösterilmeli) gibi durumlarda etkili olabilmektir. Bu anlamda esnek işgücü piyasaları işverenin, emek üzerinden her dönem için rekabet edebilme gücünü artırmış olmaktadır: Neoliberal küreselleşme süreci, emeği savunmasız, güvencesiz bırakıp yalnızlaştırarak, daha fazla sömürme hırsı ile esnekleştirme ve kuralsızlaştırmaya dair işleyişleri, çalışma yaşamının merkezinde (“olması gereken/ileriye taşınması gereken” boyutlar olarak) yer vermiştir. Ancak önemli olan, vahşi kapitalizmin kendisini sevimli maskelere bürüyerek aldığı bu biçimlerin kabullenilmemesi ve bu kabullenme durumunu zihinde oluşturduktan sonra da, neoliberal kapitalizmin hem çalışma hem de yaşam alanındaki etkilerinin farkına vararak adaletli, eşitlikçi ve hakların elde edilebileceği girişimlere yönelmektir. Belirttiğimiz gibi, bu süreç sadece iş sorumluluklarını, çalışma organizasyon ve ilişkilerini olumsuz etkilememekte, bireylerin duyguları, düşünceleri ve zihinleri de baskı altına alınmaktadır. Örneğin dershane sektörüne yönelik gözlemlerimizde işverene duyulan ya da hissettirilen muhtaç olma/muhtaçlık duygusu, işvereni emek üzerinde daha fazla baskı yapmaya itmektedir.

Dershane öğretmenlerinin istihdam ve maaş koşullarına (Tema 4.3), dershane sektöründe güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme sürecine (Tema 4.4) yönelik değerlendirmelerimizde, dershane öğretmenlerini de kapsayan yasalarda (eksiklikler ve boşluklar olsa da) ekonomik, sosyal ve özlük hakları konusunda belirtilen hükümlere yer vermiştik. Ama karşılaşılan baskı ve işverenin kendi lehine uyguladığı bazı

işleyişler (senet, istifa dilekçesi gibi) nedeniyle, çalışanların pek çoğu bu sektörde hak arayışı içine girmenin, adaletli davranılmasını beklemenin anlamsızlığını belirtmişlerdir. Yani, işverenin sömürü hırsını “hep daha fazlasını isteyebileceği” biçiminde kamçılayan koşullar, onun içindeki bu hırsı durduracak biçimde bir direnme, haksızlıklara karşı koyma girişimi ile karşılaşmamış olmasından da bağımsız değildir.

Dershane sektöründeki çalışma koşullarında esneklik ve kuralsızlık uygulamalarına yönelik, “öğretmenlerin dershane kalmaya zorlanmaları, öğretmenlik ya da ders- dışı sorumluluklarının olup-olmaması, öğretmenlik ya da ders-dışı görevleri mesleklerinin bir parçası olarak görme durumları ya da dayatılan bu uygulamaları kabullenmeme nedenleri ve ders-dışı ya da öğretmenlik sorumlulukları dışındaki işlerinin çoğu zaman iş yoğunluğuna ve aşırı strese neden olup-olmaması” şeklinde oluşturduğumuz sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilecektir. Bu sorular esneklik ve kuralsızlık sürecini besleyen rekabet edebilme koşullarının, rekabet hırsının, dershane sektöründeki emeğin çalışma koşullarına yansıyan durumlarıdır. Dershanelerin hem diğer dershanelerle hem de çalışanları arasındaki rekabette bu koşullara yönelik performanslar çok önemli görülmektedir. Yine, bu konuyla ve dershanedeki bu işleyişlerle ilgili olarak hemen her dershane şöyle bir reklam afişi yer almakta ve rekabet çevresi bolluğundan dolayı pek çok öğretmen de hem çevresinde hem de sosyal medyada bu söylemi yaymaktadır:

“2014-2015 döneminde kadrosu hazır **“tek”** dershane “X/dershane adı”, A,B,C.../öğretmenlerin adı” **“dev” kadro** ile **etütlerde ve birebirlerde** öğrencilerimiz **“sonsuz”** hizmet alacak.”

Tablo 4.5.45: Örneklem Grubun Dersinin Olmadığı Gün Ya Da Saatte Dershanede Bulunma Durumu İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Dershane sektöründe çalışma koşullarının rekabet ve piyasa eksenli olarak şekillendirilmesi, daha az maliyetle daha fazla kazanma zihniyeti, öğretmenlerin iş

bağımlı kılınması emeğin sömürülmesi durumlarına işaret etmektedir. Çünkü dershanedeki iş koşullarında öğretmenin net bir görev tanımı yoktur. Görev ve yüklenen sorumluluklar rekabet edebilmenin ve piyasanın gerektirdiklerine, satın alıcı- müşteri olarak görülen veli ve öğrenciyi elde tutma- göz boyama amacına göre belirlenmektedir. Öğretmenin, işverene kazanç sağlayan bir “araç” olması da öğretmenlik görevlerini yerine getiriyor olmasından çok daha önemli olmaktadır. Bu açıdan dersane sektöründeki esneklik ve kuralsızlık uygulamaları ile ilgili olarak, katılımcıları iş koşullarına bağımlı kılan ve aslında yasal çalışma hükümlerinde (Özel Öğretim Kurumları Kanunu vd. Tablo 4.3.22- istihdam durumları- ve Tablo 4.3.24’deki -haftalık mesai süreleri- dağılımlarda ve açıklamalarda görüldüğü gibi) yer almayan; ama öğretmenlere zorunlu olarak yüklenen görevlendirmelere yönelik sorular yöneltilmiştir.

Esnekleştirme ve kuralsızlaştırma sürecinde, emek yoğun iş ilişkilerinin dersane sektöründe işleyişine dair bir değişken olarak katılımcılara, “dersleri olmadığı günlerde ya da saatlerde dershanede bulunup bulunmadıkları” sorulmuştur. Örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin tümünün de derslerinin olmadığı gün ya da saatlerde dershanede buldukları kendi ifadeleri ile “bulunmak zorunda oldukları” saptanmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu sonuç, dersane öğretmenlerinin istihdam ve maaş durumlarını değerlendirdiğimiz Tema 4.3’te elde ettiğimiz sonuçları ve katılımcıların bu konulara dair yer verdiğimiz söylemlerini de desteklemektedir. Çünkü dersaneler arası yoğun rekabet, öğretmenlerin çalışma koşullarındaki zorluklarını da artırmıştır. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Veli ve öğrencilerin beklentileri, talepleri giderek artmaktadır ve işveren de diğer dersanelerle rekabet edebilmek için öğretmen emeğinin sömürülmesi üzerinden müşteri olarak gördüğü veli ve öğrenciyi memnun etme çabası içinde olmaktadır. Ders olmadığı zaman ve genelde çoğu zaman etütler, öğrenci-veli aramaları, sınıf danışmanlıkları, deneme sınavı kitapçıklarının incelenmesi vs. gibi pek çok iş vardır. Dersane sektörüne iş de öğretmen de dershaneye kazanç sağladığı, faydalı olduğu haliyle vardır.”(K76)

“Dershane öğretmenliği artık, çekilemez bir iş alanı haline gelmiştir. Çalışma şartları giderek daha yoğun ve emek sömürsü şeklinde işlemektedir. Ancak bu yoğun emek sürecinde öğretmen emeğinin karşılığının alamaz. Çünkü işveren bizleri atanamayan öğretmenlerin varlığı ile ve onlarla daha ucuza anlaşabileceği durumu ile tehdit eder. Dershaneler arası rekabet arttığından öğretmen, dershaneye bağımlı bir hale gelmiştir. İşveren ile anlaşırken çok önemli bir durum yoksa boş gün ve boş zaman ayrımı gibi bir konu söz konusu olamaz. Özellikle her dershanenin uyguladığı birebir ve zorunlu etüt sistemi öğretmenin her an dershane de bulunmasını gerektirmektedir. Yine, öğretmenin sekreterlik, danışmanlık gibi görevleri de olduğundan boş bir zaman dilimi olduğunda bunları yerine getirmekle yükümlüdür. Ancak tüm bu sorumlulukların temelinde rekabet ve reklam anlayışı vardır ve bunun da en kârlı yolu emeklerimizin sömürülmesi ile olur.”(K100)

Katılımcıların bu koşullar içerisinde en fazla rahatsızlık duydukları durum, bu zor ve emek yoğun iş koşullarında emeklerinin karşılığını alamamaktır. Çünkü rekabet ve ticari hırsların egemen olduğu ve yönlendirdiği iş yaşamında öğretmenlerin ekonomik ve sosyal hakları göz ardı edilmekte, bunlar “iş kaytarmanın birer mazeret araçları” olarak görülmektedir ve öğretmenlerden de bu yönde beklentiler içinde olmamaları istenmektedir. İşte bu anlayışın yaygınlaşması nedeniyle, katılımcılar da ders saatleri (Tablo 4.3.23), mesai süreleri (Tablo 4.3.24), maaş (Tablo 4.3.25) konusunda bunlarla ilgili yasalara uygun olmayan, ekonomik ve sosyal hakları yasal çerçevede işleme koymayan ya da yok sayan bu çalışma koşullarını dershane sektörünün temel nitelikleri olarak görmektedirler. Dolayısıyla böyle bir bakış açısına göre, “normal” olan da işverenin, kendini ve kurumunu birtakım işlemlerle (istifa dilekçesi, senet vs. ile Tablo 4.4.37) “öğretmenlere karşı” güvenceye alarak, öğretmenleri hem ders hem de ders dışı yoğun mesai sürecinde görevlendirerek diğer kurumlarla rekabet edebilirlik düzeyine ulaşmasıdır.

Tablo4.5. 46: Örneklemin Dershanede Öğretmenlik Ya Da Ders Dışı İşlerden Sorumlu Olup- Olmamasına Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Dershane sektöründeki esnekleştirme ve kuralsızlaştırma sürecine dair, katılımcıların dershanede yüklendikleri sorumluluklar açısından görev tanımının net olup olmadığını belirlemeye yönelik ele aldığımız bu değişken de bir önceki değişkenin (Tablo 4.5.45 için) anlamlı bir yordayıcısı olmaktadır. Çünkü araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin tümünün de öğretmenlik ya da ders dışı sorumlulukları olduğu saptanmıştır. Yani, dershanede öğretmenler sadece mesleki donanımları ve sorumluluklarının gerektirdiği işlerden sorumlu ol(a)madıkları için, derslerinin olmadığı günlerde ya da saatlerde de dershanede bulunmaktadırlar. Bu konuya dair bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershane sektöründe işveren için önemli olan, para kaynağı olarak gördüğü velinin gözünü boyamak ve kayıt almak için öğretmeni veli ve öğrenci için her an ulaşılabilir bir obje olarak çalışma alanında bulundurmadır. Bu amaçla da asıl hedef iyi bir eğitim- öğretim programı oluşturup uygulamak değil, daha çok reklam kokan bir şekilde öğretmenlere zorunlu etüt, birebir etüt, sınıf danışmalığı vb. şekilde görevler yükleyerek daha fazla kazanç sağlamaktır. Çünkü işveren, mesai ücretli anlaşarak daha az maliyetle daha fazla kazanç elde etme düşüncesindedir. İşveren öğretmenle ders saati ücretli olarak anlaşsa da, o öğretmenin de ders dışı sorumlulukları olduğundan, dersleri bitse de işverenin belirlediği şekilde bir süre daha dershanede bulunur.”(K84)

“Dershane sektöründe asıl önemli olan öğretmenin öğretmenlik görevlerini yerine getirmesi değildir ve hatta bu çok az bir öneme sahiptir; öncelikli olan “müşteri memnuniyeti”nin sağlanmasıdır. Zaten dershanedeki sorumlulukların çoğu ders dışı görevlerdir. Derslerden çok birebir ve zorunlu etütlere zaman ayrılmıştır ve amaç da dershanenin reklamını yapmaktır. Hele sınav zamanlarına yaklaşıncaya geç saatlere kadar akşam etütleri yapılır. Bizim için derse girmek mola vermek ya da kantinde dinlenmek gibi

birşey. İşveren için dersler ve derslerin verimli olup olmaması değil, daha fazla öğrencinin o dershaneye çekilmesi için yapılacaklar önemlidir. Etütlerin, dersaneler arası rekabetten dolayı zorunlu ve birebir şeklide olması dersanelere öğrenci çekmede etkili bir yöntem olmuştur. Bu nedenle de işveren özellikle öğretmenlerle mesai ücretli olarak anlaşmak istemektedir yani, öğretmen gün boyu dershanede bulunmalı ki öğrenci ve veli için her an ulaşılabilir olsun. Öğretmenin belli saatlerde ya da bazı günlerde dersi, etüdü olmasa da yine de dershanede olması istenmektedir. Bu açıdan, işveren öğretmen ile ders saati ücretli olarak anlaşsa da yine de öğretmen derse girip çıkamamaktadır; belli bir saat etütlerde kalmak zorundadır ve dershanedeki işi bitip çıktığında da diğer ders dışı sorumlulukları (sınıf danışmanlığı, velilerin aranması, reklâm çalışması vs.) yerine getirmelidir.” (K76)

Yukarıda katılımcıların bu konuya dair yorumlarında, istihdam durumuna da değindikleri ve istihdam koşullarındaki durum ile ders dışı sorumlulukların artmasının birbirini beslediği yönünde düşünceleri söz konusudur. Bu noktada öğretmenlerin istihdam durumları da önemli olmaktadır. Çünkü daha önce katılımcıların istihdam durumları ile ilgili değışkende, örnekleme oluşturan öğretmenlerin %94’ünün mesai ücretli çalışan iken, %6’sının da ders saat ücretli çalışan olduğu (Tablo 4.3.22’deki dağılıma göre) saptanmıştı. Yine bu açıdan, Tablo 4.3.22’deki nitel veriler (söylemler) ile Tablo 4.5.46’daki dağılımda ulaştığımız sonuçlar birbirini desteklemektedir. Dolayısıyla katılımcıların büyük bir çoğunluğunun mesai ücretli çalışanlardan oluşmasında dersaneler arası artan rekabetin, daha fazla kayıt almak için yapılan reklâm çalışmalarının ve ticari kaygıların önemli bir etkisi vardır. Çünkü dersane sektöründe reklam, rekabet ve ticarete yönelik uygulamaların giderek öne çıkması, aynı zamanda veli ve öğrencilerin beklentilerini, isteklerini de artırmaktadır ve bu koşullar içerisinde de öğretmenin hem ders dışı sorumlulukları artmakta hem de dershanede daha fazla bulunması, ulaşılabilir olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Dershane sektöründe işverenin çalışma organizasyonu açısından ilkesi, “daha az maliyet ile daha fazla, daha yoğun ve daha çeşitli iş” ve buna dayanıklı olabilen (bu dayanıklılığa performans denir) öğretmenlerle çalışma isteğidir. Burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de, istihdam konusunda mesai ücretli çalışmayı talep eden işverendir, çünkü öğretmen dersi olmadığı günlerde, saatlerde dershanede bulunup

hem ders hem de ders dışı sorumluluklar yüklenirken bunun karşılığını ücretinde alamamaktadır. Esneklik ve kuralsızlığa dair işleyişlerin getirilerinden biri olarak, dersane sektöründe güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirmeye dair işleyişlerde (Tema 4.4) ele aldığımız Tablo 4.4.39'daki dağılımın sonucuna göre, sözleşmelerinin yenilenmesinde performansın önemi/önceliği tüm katılımcılar tarafından kabul edilmişti. Burada performans (mesleki niteliğin verimliliği, kalitesi açısından değil), öğretmenin dershaneye ne kadar ya da ne ölçüde fayda ve kazanç sağladığı ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla Tablo 4.4.39'daki dağılımın sonucu ve nitel verileri ile Tablo 4.5.46'daki dağılım sonuçları ve nitel verileri arasında paralellik, tamamlayıcılık söz konusudur. Katılımcılar hemen her değişkene dair söylemlerinde bu sektörün giderek kötüleştiğini ve giderek aldığı halden memnuniyetsizliklerini yani, kimi zaman kabullenmek zorunda kalsalar da içinde buldukları koşullardan duydukları rahatsızlıkları dile getirmektedirler. Dersane sektöründe, öğretmen emeğinin işçileştirilmesi gözle görülür ve giderek daha fazla sömürü mekanizmalarının oluşturulmasıyla geniş boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 4.5.47: Örneklemin Etütleri Mesleğinin Doğal Bir Parçası Olarak Görmesi Ya Da Görmemesi Durumuna Yönelik Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	55	%55,0	55,0	55,0
Hayır	45	%45,0	45,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin %55'i etüt uygulamasını mesleğinin doğal parçası olarak görürken, %45'i de etüt uygulamasını mesleğinin doğal parçası olarak görmemektedir. Ancak etüt sistemini mesleğinin doğal parçası olarak gören %55'lik kesimi oluşturan katılımcıların bu konudaki genel görüşü şu yöndedir: *“Etütler, diğer dershanelerle rekabet etmek ve daha fazla öğrenciyi kaydedebilmek için dersane sektöründe olmazsa olmaz bir işleyiş haline gelmiştir. Derslerden çok etütlere önem verilmekte ve etütlerin uygulanması hem öğretmen hem de öğrenci için bir zorunlu durum şeklinde sürdürülmektedir”*. Yani öğretmenin ve öğrencinin belirli bir zaman dilimi zorunlu olarak ve birebir biçimde uygulanacak şekilde etütlere ayrılmıştır.

Bu şekilde velilere, öğrencilerle daha fazla ilgilenilmekte mesajı verilmekte (müşteri memnuniyeti) ve dershaneye daha fazla öğrencinin gelmesi amaçlanmaktadır. Dershane sektöründe öne çıkan bu koşullar nedeniyle eğer, bu sektörde çalışılıyorsa ve zaten zorunlu olarak öğretmene dayatılan bir görev olması nedeniyle etüt uygulaması bu mesleğin doğal bir parçası olarak kabul edilmek zorundadır. Tablo 4.5.46'daki dağılımın sonucu açısından da bazı katılımcıların söylemlerine yer vererek, etütlerin dershane sektöründe artan rekabet koşulları nedeniyle (sömürü hırsı) dershane öğretmenlerinin en önemli sorumluluklarından biri olarak görüldüğüne değinmiştik. Kısaca, öğretmenlerin yarısından fazlası dershane öğretmenliği açısından etüt uygulamasını mesleğin bir zorunluluğu/ dershane öğretmenliği için doğal bir sorumluluk olarak görüp kabullenirken; %45'lik kesim için ise, etüt uygulamasına yönelik bir kabullenme olmamaktadır. Zaten Milli Eğitim Bakanlığı'nın dershanelerle ilgili hükümlerinde etüt uygulaması diye bir işleyiş yoktur; zorunlu ve birebir etütlerin kaynağı dershaneler arası rekabet ve ticari hırslardır. Yani, dershane piyasası neyi gerektiriyorsa o görevler öğretmenlere yüklenmektedir.

Gözlemlerimizden de hareketle bu konuda şunu söyleyebiliriz: Dershane sektörünün şu anki durumunda daha çok “ilgi reklamları” ön planda olmaktadır. Yani, öğrencilerin dershaneye ihtiyacı olduğu hissi ve algısı oluşturulmakta ve bu da somut bir biçimde zorunlu ve birebir etütlerle desteklenmektedir. Çünkü artık, velilerin ya da öğrencilerin herhangi bir dershaneyi tercih etmesinde ders anlatımı ve bundan arta kalan zamanlarda soru çözümleri yeterli olmamaktadır. Bu nedenle dershaneler her öğrenci ile tek tek ilgilenme, her birine hem bir ders zamanı olacak biçimde konu anlatımı hem de soru çözümü için ayrı zaman ayırma ve öğretmenlere her an ulaşabilme şeklinde vaatlerini, uygulamalarını sumaktadırlar. Tüm bunlar aynı zamanda dershanelerin eğitim sisteminin vazgeçilemez bir parçası olduğunun vurgulama biçimidir de. Bu araştırmada çalışma alanımızı oluşturan dershanelerdeki işverenlerin tutumu tam da bu yöndedir. Özellikle de dershanelerin kapatılması konusunun gündeme gelmesi ve bu konuda pek çok şeyin yazılıp çizilmesi işverenin tedirginliğini artırmış ve bu durum hem dershane öğretmenlerini daha fazla iş yükü altında bırakmış hem de işveren “ilgi reklamları ve sonsuz hizmet” vurgulamaları yoluyla dershanelerin gerekliliğini anlatma, duyurma kaygısı içine girmiştir.

Dershane sektöründeki “*etüt uygulamasını, işlerinin doğal bir parçası olarak görmeyen katılımcılar*” a ise, bu düşüncelerinin nedenleri açık uçlu olarak sorulmuştur. Aşağıda araştırmanın bu konuyla ilgili nitel verileri açısından, öne çıkan temalara bağlı olarak yer verdiğimiz bazı katılımcıların söylemleri yer almaktadır. Etüt uygulamasını mesleğinin doğal parçası olarak görmeyen yani etüt uygulamasını hem öğretmenlik mesleğinin sorumlulukları dışında tutan hem de diğer %55’lik kesimden farklı olarak etüt uygulamasını kabullenmeyen katılımcıların, bu düşüncelerinin nedenlerine yönelik söylemleri şöyledir:

1-Etüt uygulamasının, işverenin ticari hırslarına hizmet eden reklâm, rekabet edebilme ve sömürü aracı olduğuna dair düşünceleri: Emeğin metalaştırılması ve eğitimin ticarileştirilmesi sürecinin birlikte işleyişi, emeğin durumunu ve eğitim alanını pek çok boyutta etkilediği gibi (istihdam koşulları, çalışma alanları vs.) kendisini sürekli ayakta tutacak yeni uygulamalara ve araçlara ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, zorunlu ve birebir etüt uygulaması dershane sektöründe son dönemlerde yaygınlaştırılmıştır ve derslerden çok bunlara önem verilmektedir. Çünkü dershanelerin artması, rekabetin güçlenmesi, reklama dayalı işleyişlerin ve işlerin öncelikli olarak görülmesi emek sömürüsünün daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç duymuştur. Bu da emeğin hem maddi hem manevi yönden sömürülmesinin ve aynı şekilde eğitim-öğretim alanındaki her boyutun (dersler, veli-öğrenci vs.) metalaştırılmasının uyumlu bir birliktelikle hareket ediyor olmasını gerektirecektir. Bununla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Geçmişte etütler sınıf etütleri ya da soru çözümleri şeklinde olurken ve bu uygulama maaşa yansırken, bugün böyle bir durum söz konusu değildir. Öğretmen ve işveren arasındaki bireysel sözleşmede en başta ücret ne kadar kararlaştırılıyorsa, dönem içerisinde öğretmene yüklenen sorumluluklar ne olursa olsun ücret değişmemektedir. Yani işveren bu şekilde bizlere daha az ücretle daha fazla iş yüklemektedir. Birebir ve zorunu etütler iş yoğunluğunu çok fazla artırmaktadır. Ancak bunun karşılığında çoğu zaman ne öğretmen ne de öğrenci gerçek bir verim elde eder. Aslında hem bizlerin emeği hem de öğrencinin zamanı sömürülmüş olur. Ama işverenin diğer dershanelerle rekabetinde ve reklamlarında, etütlerin yoğun olarak yapılması, öğrencilerle daha fazla ilgilenildiği algısı verilerek yansıtılır.”(K44)

“Etütler sadece ticari hırslar ve rekabet kaygısı nedeniyle vardır. Bu nedenle etütler isteğe bağlı değil, zorunlu ve birebir biçimine dönüştürülmüştür. Öğrenci ve öğretmenin zorunlu olarak tutulması söz konusudur. Amaç velinin gözünü boyamak, veli ve öğrenciyi oyalamaktır. Çünkü zorunlu etüt sistemi verim sağlamıyor. Sadece zorunlu ve birebir etütler ile rekabet koşulları içinde işverenin asıl amacı daha çok kayıt alabilmek, velinin gözünü boyamaktır.” (K14)

“Zorunlu ve birebir şeklinde yapılan etütler öğrencilerle daha fazla ilgileniliyor hissi ve davranışı oluşturmak için uygulanmaktadır. Eskiden etütler, sınıf etüdü şeklinde ve isteğe bağlı olarak yapılıyordu. Ancak günümüzde rekabet ve ticari hırslar işveren için daha fazla öncelikli olmaktadır. Bu nedenle ders yılı başında işveren ile anlaştığımız ücretle dershanede piyasa neyi gerektiriyorsa, hepsini yapmaya hazır halde bulunuruz. Yapılan işin öğretmenlikle ilgisi yoktur, amaç velinin gözünü boyayıp kayıt almaktır ya da para kaynağı olarak görülen velileri memnun etmektir.”(K41)

“Etüt bir sömürgeciliktir. Rekabet ve reklam için öğretmen emeğinin zoraki olarak sömürülmesidir. Çünkü bu işler tamamen reklam ve rekabet sonucu, işin doğasına aykırı olarak çıkarılmış faaliyetlerdir. Atanamayan öğretmen bolluğu da olunca daha ucuza daha çok iş zihniyeti, işvereni hedeflerine ulaştıracak formül olmuştur.”(K92)

2-Katılımcıların, etütlerin iş tatminini ve öğretimin verimliliğini olumsuz etkilediğine dair düşünceleri: Katılımcılara göre, zorunlu ve birebir ders anlatımı şeklinde uygulanan etütler, öğretmen açısından iş tatmini olumsuz etkilediği gibi, öğrenciler için de verimli bir öğrenme süreci sağlamamaktadır. Özellikle öğrencilerin, dershanede derslere katılmayarak, konu anlatımını etüt zamanlarında öğretmenlerden istemeleri, öğrencilere herhangi bir katkı sağlamamaktadır. İşveren ise, bu şekilde sürdürülen uygulamaları dershanelere olan talebi artırmak için araçsallaştırmakta ve eğitim- öğretim konusunda öğretmenlere, öğrencilere ve velilere yönelik sorumlulukları göz ardı etmektedir. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Etüt iş tatmini sağlamıyor, zorunlu olarak yaptırılan bir görevdir. Diğer dersanelerle rekabet ve veli memnuniyeti için öğretmenin isteği dışında yazılır. Bu zorunluluk iş yoğunluğunu artırıyor, stresli bir durum. Oysa etütlerin ücreti maaşa eklenmelidir. Öğretmen, ders anlatmalıdır. Zorunlu ve birebir etüt sistemi öğrenciyi verimli öğrenme ve ders dinlemekten alıkoymuyor.” (K26)

“Etütler öğretmene ve öğrenciyeye zorunlu olarak yazılıyor. Zorunlu ve birebir etüt sistemi öğrencinin derse katılımını olumsuz etkiliyor. Ancak çoğu öğrenci etütleri iyi değerlendiremediğinden verimsiz geçiyor. Çünkü öğrencide bunu zorunluluk olarak görüyor ve etütler eskiden soru çözümleri şeklinde iken şimdi daha çok konu anlatımı saatlerine dönüştü. Bu da öğrenciyeye gerçek bir verim sağlamıyor.” (K9)

“Öğretmeni oldukça yorar ve maaşa yansımaz. Öğretmen için zorunlu bir görev olduğundan streslidir. Öğrenci gelse de etüt sınıflarında öğretmenler beklemek zorundadır. Zorunlu ve birebir etütlerin asıl amacı diğer dersanelerle rekabettir, veli ve öğrenci memnuniyeti içindir. Ancak bu durum öğrencileri derse gelmemeye yöneltmiştir. Dolayısıyla bu etüt sistemi verimli değildir.” (K40)

“Etütler öğrencileri hazırcılığa alıştırdığı için bir verim sağlamaz. Öğretmenin görevi de ders anlatmaktır ve öğrenci zaten derste iyi dinlerse etütlerde sadece sınava yönelik sorularını çözdürür ve bu sınava yönelik katkı sağlar. Ancak, etütler artık velilerin gözünü boyamak, kayıt alabilmek için zorunlu ve birebir yapılıyor. Bu nedenle öğrencilerin çoğu derse gelmeyip, etütlerde ders anlatımı yaptırmaktadır.” (K32)

“Öğretmenin görevi ders anlatmak ve sınava yönelik çalışmalar yapmaktır. Etütlerin amacı ise, daha fazla kayıt almaktır. Öğretmen için zorunlu bir görev olduğundan iş tatminini olumsuz etkiler. Öğrencilerin derse ilgisini azaltır ve verimsiz geçmektedir.” (K51)

Dershane sektöründeki iş koşullarında esnekleşme ve kuralsızlık temelli işleyişler açısından, yukarıdaki değişkenlerin sonuçlarında da ulaşılmış olduğumuz gibi, işverenin zorlama ve dayatmalarla öğretmenler yüklediği meslek dışı sorumluluklar ve bunun hem öğrencilere hem de öğretmenlere yansması (farklı anlamlandırılrsa da) olumsuz olmaktadır. Katılımcıların söylemlerinde belirttikleri gibi, işverenler sonsuz hizmet ve ilgi vurgulamaları yaparak veli ve öğrencilere adeta yolunacak kaz sıfatını yüklemiş oldukları bir yaklaşım sergilemektedirler. Tabi yolunan kaz sadece öğrenciler ve veliler olmamaktadır. Çünkü içindeki buldukları koşulları kabullenseler (kabullenmemeleri gerekirken) de kabullenmeseler de dershane öğretmenleri, neoliberal kapitalist işleyişlerin işverene ve piyasa koşullarına sunduğu en büyük nimetlerdendir.

Yukarıda iki ayrı tema oluşturarak görüşlerine yer verdiğimiz katılımcıların, ortak kabul ettiği durum, hem öğrencilere hem de öğretmenlere bir zorunluluk olarak yüklenen etütler ve birebir dersler şeklindeki uygulamaların eğitim- öğretim açısından bir verim sağlamamasıdır. Bu durum, eğitim sektörünün metalaştırılması ya da rant elde etme aracı haline getirilmesi sürecinden bağımsız bir durum olmamaktadır. Dolayısıyla etüt uygulamasını işlerinin doğal bir parçası olarak kabul etmeyen katılımcıların söylemlerinden elde ettiğimiz nitel veriler açısından da, dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumları (Tema 4.3) ile dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesine (Tema 4.4) dair bulguların değerlendirmesinde yer verdiğimiz, neoliberal politikalar güdümünde eğitim sektörünün, bilginin metalaştırılmasına ve bu durumun emeğin iş koşullarına yansımalarına yönelik açıklamalarımız bir bütünlük oluşturmaktadır.

Tablo 4.5. 48: Örneklem İçin Öğretmenlik/ Ders Dışı İşlerin Çoğu Zaman İş Yoğunluğuna Ve Aşırı Strese Yol Açıp-Açmaması İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	84	%84,0	84,0	84,0
Hayır	16	%16,0	16,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Dershane sektöründeki esnek, kuralsız iş koşullarının ve yasalarda belirtilen çalışma standartlarına uygun görev tanımlarının olmaması/ uygulanmaması durumunun

katılımcıların hem fiziksel hem psiko-sosyal durumlarına ne şekilde yansıdığı önemli olmaktadır. Bu konuda araştırmaya katılan öğretmenlerin %84'ü için öğretmenlik ya da ders dışı sorumlulukların, çoğu zaman iş yoğunluğuna ve aşırı strese yol açtığı, %16'sı için de bu durumun çoğu zaman iş yoğunluğu ve aşırı stres oluşturmadığı saptanmıştır. Bu noktada asıl önemli olan, bu durumu dersane sektöründe öğretmenlerin çalışma koşulları ve buna bağlı duygu ve düşünceleri ile de ilişkilendirerek, piyasa mekanizmalarına göre işleyen iş koşullarının emek üzerindeki baskısını ortaya koyabilmektir. Dolayısıyla da katılımcıların yarısından fazlası için, öğretmenlik dışı iş ve sorumluluklar çoğu zaman iş yoğunluğu ve aşırı stresin kaynağı olmaktadır. Bu konuda bazı katılımcıları söylemleri şöyledir:

“Dershanedeki işlerin büyük bölümünü ders dışı sorumluluklar oluşturmaktadır. Derse girmek bizim için cennete girmek gibi bir şey. Çünkü ders dışı zamanlarda ne öğrencilerin ne de işverenlerin talepleri bitmek bilmiyor. Öğretmen çoğu zaman her iki tarafın memnuniyetini sağlamak için kurulmuş bir robot gibi hareket halinde olmaktadır.” (K71)

“Sınav görevleri, zorunlu ve birebir etütler, gün içinde öğrenci ve velilerin aranması, sınıf danışmanlığının yapılması bu sorumluluklar birbiriyle çoğu zaman çakışıyor. Ama işveren öğretmenden tüm bu görevlerini mesai süresi içinde yerine getirmesini yetiştiremiyorsa da ona göre bir planlama yapıp veli ve öğrencileri arama, test hazırlama vb. işlerini dersane dışındaki zamanında yapmasını istemektedir. Tüm bunlar zaten kişinin üzerinde büyük bir yük ve yorgunluk yaratıyor, yani stresli bir iş yaşamı söz konusu olmaktadır.” (K33)

“Ücretler çok düşük, ekonomik, sosyal ve özlük haklarının uygulanması işverenin inisiyatifine bağlı gerçekleşmekte bu nedenle öğretmenler stresli bir iş yaşamının içinde kalmaktadırlar. En önemlisi de dersane sektöründeki bu yoğun iş baskısının emeğin bir karşılığı olarak geri dönmemesidir. Bunlar aynı zamanda, giderek ticari kaygılara saptanan dersane sektöründe, öğretmenlerin geleceğe dair karamsar ve umutsuz olmalarına yol açan durumlardır.” (K26)

Katılımcılar görüşlerinde, özellikle ücretlerin düşük olması ve ders- öğretmenlik dışı sorumlulukların yoğunluğuna yönelik vurgu yapmışlardır. Çünkü psikolojik ve fiziksel olarak yoğun çalışma koşulları ve sorumlulukların bir zorunluluk olarak dayatılması hem yorgunluğa hem de iş yoğunluğunun getirdiği aşırı strese yol açmaktadır. Yine, dershanedeki sorumlulukların çoğu zaman mesai süresi içinde bitirilememesi durumu sıkça yaşandığından, öğretmenler iş dışındaki zamanlarında da bu sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlü olmaktadır. Ayrıca Tablo 4.5.45 (dersin olmadığı gün ya da saatlerde dershanede bulunma) ve Tablo 4.5.46'daki (öğretmenlik ya da ders dışı sorumlulukların olması) değişkenlerden elde ettiğimiz dağılım sonuçlarına dayalı olarak yer verdiğimiz bazı katılımcıların söylemleri, iş stresi ve yoğunluğu konusunda yukarıda görüşleri yer alan katılımcıların söylemleri ile paralellik göstermektedir. Dolayısıyla da tüm bu koşullar, dersane öğretmenlerinin iş tatminlerini olumsuz etkilediği gibi, onlar için önemli bir stres etkeni haline de gelmiştir.

Dershane sektöründe esneklik ve kuralsızlık işleyişleri çerçevesinde biçimlendirilmiş çalışma koşulları, katılımcıların pek çoğu için olumsuz sonuçlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Neoliberal ekonomi politikalarının egemenliği, üretim ilişkileri ve üretim sürecinin dönüşümünde emek üzerinde baskılarını artırarak daha yoğun ve daha fazla emek sömürsü görünümelerini ve materyallerini üretmektedir. Eğitim sektörü açısından esnek istihdam uygulamaları eğitimin, emek gücünün yeniden üretim süreci işlevini yerine getirmesi açısından önemli olmaktadır. Öğretmen kimliğinin mesleki ve toplumsal alanda yeniden tanımlanması, esneklik süreci içerisinde öğretmenliğe piyasa koşullarına uygun farklı sorumluluklar yüklenmesi ve bu sorumluluklara rekabet ve performans içerikli olarak anlam yüklenmesi, neoliberalizmin esnek çalışma ilişkilerinin hem eğitim alanında hem de toplumsal alanda bir gereklilik olarak ortaya konan işleyişlerdir. Ancak bu koşulların üretilmiş olması, bunlara razı olma duygusu ve fikrinin egemenliğinde kalarak sürdürülmemelidir de. Çünkü neoliberal kapitalizmin toplumsal, ekonomik, siyasi, hukuksal dayatmalarına sadece rahatsızlık duyma noktasında kalarak, sorgulanmaması ve çeşitli iş alanlarında üretilen bu baskılara çalışanların ortak bir çıkış noktasından dayanışma kolları (yeni örgütlenme süreçleri gibi) oluşturamaması emek lehine sarsıcı bir sonuç vermeyecektir.

Emirgil de (2010: 224-225)çalışmasında, yeni kapitalizmin şekillendirdiği emek pratiklerinin, emeğin niteliğine (kol emeği/zihin emeği) ve vasfına (yüksek/orta/düşük vasıflı) ait farklılıkları gidererek bulanıklaştırdığını ve bu bulanıklaşmanın da farklı çalışma biçimlerinin deneyimlenmesi bağlamında ‘benzeşme’ eğilimine yol açtığını belirtmiştir. Temel karakteristikleri özelleştirme, deregülasyon ve emek piyasasının esnekleştirilmesi olan neoliberal politikalar, hükümetlerin 1980’li yıllardan itibaren uyguladıkları kamusal zihniyet biçimlerindeki değişimi beraberinde getiren uygulamalar olmuştur. Bu açıdan taşeronlaştırma (kamusal alanın ve hizmetlerin ticarileştirilmesi), esnek ve güvencesiz çalışma biçimleri ve ilişkileri, sosyal hakların gaspı, emeğin değişken sermaye olarak tanımlanması vb. işleyişler, abartısız olarak farklı niteliklerdeki ve farklı çalışma alanlarındaki “emeğin koşullarının sömürde eşitlenmesi” sürecinde izlenen yolları görünür kılmaktadır: ‘Eşitliğin var olduğu yerde kazanç olamaz’ (Marx, 1986: 173). Dolayısıyla da hem toplumların izlediği politik bir süreç olarak hem de üretim sektörü alanında gerçekleşen değişim süreci (meta üretiminden hizmet üretimine geçiş) açısından neoliberal kapitalizm ya da yeni kapitalizm kamu hizmetlerini ve bunların devlet tarafından sağlanması ölçütlerini dönüşüme uğratarak, bu çalışmada da ele aldığımız temel ilkelerini (güvencesizlik, esneklik, kuralsızlık, rekabet edebilirlik gibi) çalışma hayatındaki dönüş(tür)ümlerde egemen kılmıştır. Türkiye ekonomisinin dünya kapitalizmine eklenmesi ya da “uyumu” sürecinde 24 Ocak kararlarının 12 Eylül darbesi ile pekiştirilmesi ya da etkinleştirilmesi neoliberal politikaların hem kamu sektöründe hem de özel sektörde ve emek üzerindeki etkiler ile birlikte hızla ve geniş kapsamlı olarak işlerlik kazanmasına yol açmıştır. Keynesçi ekonomi politiğinden (ithal ikamesi yani yerinde üretim yani montaj sanayi) vazgeçip, Friedmancı ekonomi politiğinin (serbest piyasa ekonomisi, sıkı para politikası) uygulanması yani, üretimden vazgeçilip para politikalarının uygulanması giderek istihdam sorunlarını güçleştirmiş, emek piyasasında esnekliği etkin kılmış, emeği güvencesizleştirmiş, tamamen yeni kapitalist işleyişlerin önünü açmıştır.

Neoliberal küreselleşmenin ilkeleri, ekonomik ve politik desteklerinin zırhı içerisinde korunmaya alınmışken, emeğin bu koşulların ötesine geçebilmesi durumlarına/etkinliğine engel olmaktadır. Ancak emeğin, neoliberal kapitalist süreç ve

küreselleşmenin politik etkinliği sürecinin temel ilkeler doğrultusunda işçileştirilmesi, yoksullaştırılması ve işe bağlı kılınma şeklinde birbirini üreten koşulları karşısındaki sorgulayıcı kararlılığı, bu kararlılığı somut bir biçimde ortaya koyma biçimleri karşılaşılabilecek riskleri de göze alabilmesi, emeğin koşullarının iyileştirilmesinde çok önemli bir adımı ifade edecektir. Örneğin, daha önce Tablo 4.4.42'deki (dershane öğretmenlerinin sendikaya üyelik hakları) dağılımın sonucu doğrultusunda yer verdiğimiz açıklamalarda da değindiğimiz gibi, örgütsüzlük durumu dersane öğretmenleri açısından büyük bir boşluğa neden olmaktadır. Çünkü dersane işverenlerinin örgütlenme yapıları, dersane sektörü lehine kararlarını ve uygulamalarını ön plana çıkarırken, çalışanların böyle bir yapılanma içerisinde bulunmamaları “küçük bir çocuğun, tam anlamıyla bir cümle bütünlüğü oluşturamadığı için derdini, annesinin ya da bir başkasının telaffuzu ile ya da onu anlamaya çalışmasını beklemesiyle” sürdürmekten öteye geçemeyecektir. Bu süreçte tabii işverenlerin, çalışanlarının ağzına bal çalma girişimleri olacaktır (ama bu bir geçiciliktir, ileriye dönük anlamlı bir tat vermez); çünkü onlara ve daha bol üretilen ucuz emeğe ihtiyaçları vardır.

Sömürü koşulları içerisinde emek, tehlike altında olmasına rağmen korkularının (işsizlik, geleceğe dair kaygılar vs.) etkisinde kaldığı için bu çarpıklaştırılmış sistemi, içeriği belirsizleştirilmiş ilkeleri, çarpık istihdam koşullarını vb. savunma durumları ile koşullanmış da olabilmektedirler. Aynı durum müşteri ya da para kaynağı olarak tanımlanmış veli ve öğrencilerin şartları açısından da geçerlidir. Çünkü neoliberal sistemin ilkeleri, hem emek durumu hem çalışma alanları hem de ekonomik, toplumsal, siyasal boyutlarda belirsizlikler ve kuralsızlıklarla sürdürülmektedir (sendika.org, 2013; zaman.com,2013). Neoliberal süreçte kapitalizm, temel ilkelerinin çıkarları (sürdürülebilirliği) için, emek gücü aleyhine işleyişlere karşıymış gibi çelişkiler üreterek ve “sözcüleri” yoluyla, bu mekanizmaların birbiri ile çatışmasına yönelik “derin söylemleri” de içerisinde barındırarak, dersane öğretmenlerinin emeğin koşulları lehine alacakları kararları (ya da kararlılıklarını) engellemektedir. Ancak çeşitli risklerle karşılaş(acak)sa da çalışanlar, “olan ve olması gereken” şartların değerlendirilmesini yapabilmeli ve bu ayrıştırmalar sonucu ulaştıkları farkındalıklarla kendi çözümünü ortaya koyabilmelidir.

4.6. DERSHANE SEKTÖRÜNDE ÖZLÜK HAKLARININ İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ BULGULAR

Neoliberal küreselleşme sürecinde kapitalizmin görünümünün ve materyallerinin üretim ilişkileri ve üretim süreçlerindeki dönüşümler açısından çalışma yaşamındaki etkilerini, emek üzerindeki belirleyiciliğini, neoliberalizmin temel ilkeleri bağlamında ve geniş boyutlu bir biçimde değerlendirmeye çalıştık. Dershane öğretmenlerinin iş koşulları üzerinden yaptığımız bu değerlendirmeler, diğer iş alanlarında da egemen olan bu sürecin, dershanedeki çalışma koşullarında da tüm yönleri ile etkili olduğunu, kurumun, işverenin ve emeğin içinde bulunduğu şartlara, koşullara yaklaşımlarını göz önüne sermektedir. Bu temada ele alacağımız, dershane sektöründe özlük haklarının işleyişi konusunda da, çalışanların içinde bulunduğu ve karşı karşıya kaldıkları durum, artık bundan önceki temalardan elde ettiğimiz sonuçların bir gerekliliği gibi olarak (neoliberal kapitalist işleyiş ilkeleri ve ilkelerinin gerekliliği bu sürece uygun emeğin üretimi-örgütsüz, güvencesiz, yalnızlaştırılmış-, yaşam biçimi tasarısı, düşünceler ve duygular üzerinde etkin olma, siyasi ve hukuki dayanaklar oluşturma vs. ve bunların işlerlik kazanmasında da özellikle yine her alanda netlikten uzak olma –belirsiz bırakma, kararsızlık oluşturma- biçimleri ile) emek açısından olumsuz işleyişlerini karşımıza çıkaracaktır. Zaten bu sürece yönelik değerlendirmelerimizi, çalışma yaşamının neoliberalizm ekseninde dönüşümünde dershane öğretmenlerinin çalışma koşulları üzerinden ele almamız ve olumsuz sonuçlarla karşılaşmamız, aynı zamanda dershane kurumunun ve işverenin rekabet, reklam, ticari hırslar doğrultusunda sürdürdükleri işleyişlerin neoliberalizm için ne kadar “gerekli” olduğunun da ifadesidir. Çünkü esnekleşme, kuralsızlık, güvencesizleştirme, örgütsüzleştirme gibi neoliberal kapitalist süreçler, bu sektörde “başarıyla ve üstün bir performans ile” uygulama alanı bulmaktadırlar.

Dershane sektöründe özlük haklarının işleyişi ile ilgili olarak Durmaz da (2013:277-278) çalışmasında, özel kurumlarda çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları ve özlük haklarının bu özel kurumlar arasındaki rekabetten etkilendiğini ve bu durumun despotik eğilimleri de beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Yine, bu durumun dershane öğretmenleri açısından nasıl işlediğine yönelik bazı katılımcıların söylemlerine yer

vermiştir. Bu söylemlerde dersane yöneticileri ile öğretmenler arasında, işverenin lehine süregiden durumlar belirleyici olmaktadır ve burada bireycileşmenin etkisi görülmektedir. Ancak diğer taraftan da dersane öğretmenleri, özlük hakları ile meselelerin idareciye ya da kurucuya aktarılması söz konusu olduğunda bir birliktelik oluşturulamadığı görülmüştür (Durmaz, 2013: 274). Dersane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi (Tema 4.4) sürecine yönelik açıklamalarımızda değindiğimiz gibi, iş koşullarında öğretmenler arasındaki rekabetin önemsenmesi ve bunun öğretmenler tarafından da uygulanıyor olması (işverenin söylemleri etkisinde kalınmıyor olsa da) bireycileşmenin, sendikal örgütlenme ile işverenin karşısına haksızlıklara karşı belirlenmiş yaptırımlarla çıkamamış olmalarının nedenlerindedir. Örneğin, bizim çalışmamızda da katılımcıların en çok rahatsızlık duydukları bir durum olarak, kamudaki istihdam kısıtlılığı sorununun ve atanamayan öğretmenlerin sayılarının giderek artmasının işveren tarafından, dersane öğretmenlerine karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılması söz konusudur. Dolayısıyla işverenin genel tutumu dersane öğretmenlerinin, yasal hükümlerle belirlenmiş olsa da özlük hakları, sosyal güvence, maaş, istihdam gibi durumlarda dersane sektöründe egemen olan enformel işleyişlere razı olmaları ya da beterin beteri var gibi düşünceleri istenerek bu koşulları bir şekilde sindirmeleridir. İşverenin, emeğin içinde bulunduğu zor ve olumsuz şartların sorumluluğunu ve sonuçlarını (ekonomik, politik süreçten bağımsız tutarak) bireye yüklemesi ve özellikle atanamayan öğretmenlerin durumunu, ucuz emek bolluğunun giderek artmasını sağlaması yönünden dersane öğretmenlerine bir tehdit aracı olarak yöneltmesi Tablo 4.3.23 (ortalama haftalık ders saatleri dağılımı), Tablo 4.3.25 (ortalama aylık ücret dağılımı), Tablo 4.5.45'teki (öğretmenlerin derslerinin olmadığı gün ya da saatte dershanede bulunma durumları) dağılımların sonuçlarının değerlendirilmesinde ve katılımcıların söylemlerinde de ele alınmıştır.

Dersane öğretmenleri, özlük hakları yönünden İş Yasası hükümlerine, sosyal güvenlik hakları bakımından Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nın işçilerin haklarını düzenleyen hükümlerine tabiidir. Ancak bununla birlikte, dersane öğretmenleri, yalnızca “yetki, sorumluluk, ödül ve cezalar ile bunların uygulanması” bakımından Devlet Memurları Yasası ve ilgili kanunlara tabiidir. Diğer tüm konularda, İş Kanunu ile yukarıda sayılan diğer yasal düzenlemelerin uygulanması söz konusudur

(sosyal-is.org, 2010). Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 42. Maddesine göre, "Kurumlarda görev yapan eğitim personeli ile diğer personel, Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, sosyal güvenlik ve özlük hakları yönünden, 31/ 5/ 2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanununun hükümlerine tabidir." Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 43. maddesinde de "Kurumlarda görevlendirilecek diğer personelle yapılacak iş sözleşmeleri, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanununun hükümlerine göre yapılır" ifadesi yer almaktadır (ozelegitim.org, 2012).5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 8. Maddesinde sigorta bildirim ve tescili ile ilgili işleyişlerin nasıl olması gerektiğine yer verilmiştir. Buna göre "işverenler, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılan kişileri, 7'nci maddenin birinci fıkrasının (a) bendinde belirtilen sigortalılık başlangıç tarihinden önce, sigortalı işe giriş bildirgesi ile Kuruma bildirmekle yükümlüdür" hükmü yer almaktadır (tkhk.gov, 2013). Bu açıdan, işverenler bu madde hükmü kapsamında, sigortalı sayılan kişileri, sigortalı işe giriş bildirgesiyle kuruma bildirmek ile yükümlüdürler. Yine, sigortalılık durumu ile ilgili işlemlerin doğru veya geçerli bir biçimde uygulanması için, dersane öğretmenlerinin Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilen sözleşmelerinin (Tema 4.3: maaş ve istihdam durumuna dair bulgularda ele aldığımız gibi), 4857 sayılı İş Kanunu hükümlerine uygun olması gerekmektedir. Tablo 4.3.25'deki aylık ücret dağılımına göre, katılımcıların maaşları asgari ücret üzerinden gösterilmekte (bankaya asgari ücret tutarının yatırılıp, varsa üzerinin elden alınması) ve sigorta primleri de asgari ücret üzerinden ödenmektedir. Tablo 4.4.31'teki dağılıma göre ise, (Tema 4.4: örgütsüzleştirme ve güvencesizleştirme sürecine dair bulgular) araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin tümü için, sözleşme süreleri 10 ay olarak saptanmıştır. Yasal hükümlere uygun olmayan bu işleyişler, işveren için daha az maliyet ile daha fazla kâr etmenin bir aracı haline gelmiştir.

Dolayısıyla dersane öğretmenlerinin de iş koşullarını kapsayan, belirleyen ilgili yasalarda, özlük hakları ve sosyal güvence durumları bu hükümlere göre sağlanmaktadır. Ancak bu hükümlerin dersane sektöründeki işleyişte ne şekilde, ne derece uygulandığı da, bu konuyla ilgili ele aldığımız değişkenler üzerinden sağlanmış olacaktır. Bu tema ile ilgili olarak katılımcılara, "dershanede rapor ya da izin durumun

geçerliliği, evlilik izni-doğum izni ve aliden birinin hastalığı ya da ölümü durumunda nasıl bir işleyiş olduğu, sigorta primlerinin hangi esasa göre yapıldığı, kaç ay üzerinden ödeniyor olduğu, sigorta primlerinin düzenli ve tam ödenip-ödenmemesi, kamudaki öğretmenlere göre, özlük haklarının kısıtlı olmasının iş tatminlerini nasıl etkilediği” şeklinde sorular yöneltilmiş ve sonuçlar katılımcıların söylemleri ile desteklenmiştir.

Tablo 4.6.49: Örneklemin Hekim Tarafından Verilen Hastalık Ve Dinlenme İzinlerinin Geçerliliği/İşlerliği Konusunda Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Dershane sektöründe özlük haklarının işleyişi ile ilgili olarak katılımcılara, hekim tarafından verilen hastalık ve dinlenme izinlerinin, raporların işveren tarafından aynen geçerli sayılıp sayılmadığı sorulmuştur. Bu konudaki dağılımın sonuçlarına göre, örnekleme oluşturan dershane öğretmenlerinin tümü için hekim tarafından verilen hastalık ve dinlenme izinlerinin geçerli olmadığı saptanmıştır. Yani bu durum karşısında işverenin belirleyiciliğinin ya da kararının etkili olması söz konusudur. Bazı katılımcıların bu konudaki söylemleri şöyledir:

“Dershane sektöründeki işleyişler, çalışma koşulları ahlaki bir boyutta değildir; işveren öğretmenleri bir rant sağlama aracı olarak görmektedir. Dolayısıyla da işveren için asıl önemli olan öğretmenin iyi bir pazarlamacı olmasıdır. Bu nedenle işveren dershane öğretmenin hem veli hem de öğrenci için her an ulaşılabilir olmasını istemektedir. Her öğretmen için çalışma koşulları, sorumluluklar bireysel olarak belirlenmektedir. İşverenin gözünde, öğretmenin özlük hakları yok sayılmıştır ve bununla ilgili taleplerde anlamsız olarak belirlenmiştir. Çünkü en önemli şey diğer dershanelerin önüne geçebilecek rekabet koşullarını oluşturabilmektir ve bu da öğretmen emeğinin yoğun olarak işe koşulması ile gerçekleşeceğinden hekim tarafından verilen hastalık ve dinlenme izinleri geçersizdir, zaman kaybıdır. Öğretmenin dinlenme iznine ihtiyacı olup olmadığını işveren belirleme hakkına sahiptir.”(K53, K22)

“Dershane sektöründe genellikle izin (rapor için) verilmez, verilirse de işverenin kararına bağlıdır. Ancak işveren bireyin durumunda çok acil ve önemli bir şey bulmamışsa, öğretmeni dershanede tutar; ama öğretmenin gerçekten rahatsız olduğuna karar verirse de ona tanıyacağı izin süresi genellikle ya yarım gün ya da öğrencilerin daha az yoğun olduğu saatlerdir. Öğretmenler ayakta durabildiği sürece dershanede bulunmalıdır. Özellikle de dersanelerin çok yoğun olduğu hafta sonları öğretmen gerçekten rahatsız olsa da izin alması çok zordur; işveren ders anlatacak durumu olmasa bile yine de öğretmenin sınıfında, dershanede olmasını ister: Konuşacak halin yoksa test dağıt, soru çözdür ama sınıfta ol. Dershane sektöründe öğretmenlerin rapor almaları hoş karşılanmamaktadır, bu durum daha çok işveren tarafından işten kaytarma olarak görülüp öğretmene de bu duygu ile yaklaşıldığından öğretmen üzerinden psikolojik bir baskı da kurulmaktadır.”(K28, K15)

“Dershane sektöründe özlük haklarının işleyişi gibi bir şey yok. Zaten bizler de özlük haklarımız neler, neleri kapsar bunları tam anlamıyla bilmeyiz; çünkü yaptığımız işte böyle bir hakkı bize verilmiş olduğu şekliyle kullanma durumumuz yok. Hastaysan, ayakta durabildiğin müddetçe derse girersin, hekime gidip rapor alırsan sıkıntı çıkar. Çünkü öğretmen rapor alırsa işverenin tepkisi, sen olmazsan senin yerine başka öğretmen giriyor, programda geri kalınıyor gibi sözler şeklindedir. Ya da karşılaşılabilecek psikolojik baskı karşısında çok zor durumda kalır. Örneğin, öğretmenin çok önemli bir rahatsızlığında iki hafta rapor alması demek, istifa etmesi demektir. İşveren, öğretmenin bir rahatsızlığı durumunda, kendisi de buna kanaat getirdiğinde genelde en fazla iki ya da üç gün izin verir. Zaten bu günlerden birinin genellikle dersanelerin kapalı olduğu pazartesi gününe denk getirilmesine dikkat edilir.” (K76, K62)

Yukarıda bazı katılımcıların söylemlerinde görüldüğü gibi, dershane sektörünün işleyişinde egemen olan süreçler (neoliberal iş ilkeleri), yani rekabet, reklam ve ticari kaygı ya da hırslar doğrultusundaki uygulamalar, dershane öğretmenlerini pek çok sorunla karşı karşıya getirmiştir. Ekonomik, sosyal, hukuki, özlük hakları neoliberal ilkelerin etkisinde ve belirleyiciliğinde bırakılarak oldukça kısıtlanmıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin dershanede çalışmalarından dolayı sahip oldukları, yasal hükümlerle tanımlanmış olan özlük haklarının uygulanmamasını katılımcılar, işveren tarafından

haklarının yok sayılması olarak görmektedirler. Bu durum da dersane öğretmenlerinin, zor ve emek-yoğun iş koşullarında yaşadıkları stresi, geleceğe dair belirsizliklerini, kaygılarını artıran bir etkidir. Çünkü katılımcıların söylemlerinde belirttikleri gibi, hastalık ya da izin durumunda işverenin olumsuz yaklaşımı, öğretmene yönelik psikolojik baskı biçiminde ortaya koyduğu tepki, yasal hükümlerde belirtilen işleyişlerin değil de işverenin dersanedeki duruma göre (sınav dönemi olup olmaması, öğrencilerin beklentileri vd.) hareket etmesi öğretmenleri bir de psikolojik sonuçları ile kötü etkilemektedir. Ancak burada işverenin, “dersanedeki duruma göre”, öğretmenin izin ya da rapor almasına yönelik tavrı, eğitime ve öğrencilere verdiği değer ya da daha verimli, daha kaliteli bir öğrenim süreci oluşturma duygusu ile ilişkili değildir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi (örneğin, Tema 4.5: dersane sektöründe esnekleşme ve kuralsızlık uygulamaları ile ilgili açıklamalar) eğitim ve emek neoliberal ilkelerin çalışma yaşamını dönüştürmesi sürecinde ticarileştirilmiş ve metalaştırılmıştır; yine bu koşulların bir iz düşümü olarak veli ve öğrenciler de işveren için para kaynağı olarak görülen ve özellikle dersanelere olan ihtiyaç vurgusu ile metalaştırılmış (bir nevi alım satım ilişkisi mevcuttur) müşterilerdir.

Katılımcıların ifadelerinde yer alan önemli noktalardan biri de, hem dersane sektöründe özlük haklarının yok sayıldığını belirtmeleri ve bu nedenle de sahip oldukları özlük hakları konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını söylemeleri hem de önemli bir boyut olarak psikolojik baskı içerisinde kalarak duydukları rahatsızlıktır. Dolayısıyla bu yönde bir açıklama ya da düşünce, dersane koşullarında öğretmenlerin kaygı ve umutsuzluk içerisinde kaldıkları yönündeki düşüncelerinin ağır bastığının göstergesidir. Ancak önemli olan, dersane sektöründe hakların yok sayılmasını kabullenerek ya da bu duruma razı olarak, sahip olunan hakların bilgisi konusunda geri adım atmama durumudur. Çünkü emek koşulsuzca kendini piyasanın ilkelerine, işleyişlerine teslim ettiğinde olumsuz olan her bir durumun kendini giderek daha fazla üretmesi söz konusu olmaktadır. Bununla ilgili olarak “katılımcıların dersanede çalışmaya başlama süreçleri ve dershaneye yönelme sebepleri” ni ele aldığımız bölümde (Tema 4.2) katılımcıların pek çoğunun dershaneye yönelme sebebinin işsizlik, kamudaki istihdam kısıtlılığı ve ekonomik sorunlar (Tablo 4.2.14) olduğu saptanmıştı. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu olumsuz koşullar, eğitilmiş işgücünün yine eğitim

yoluyla iş olanaklarının kısıtlanması, işsizliğin giderek artması ve tüm bunların sorumlusu olarak da bu koşulları üreten sistemin değil de bireyin işaret ediliyor olması, dersane sektöründe çalışmayı ve kuralsız, piyasaya bağımlı işleyişlere geçici de (Tablo 4.2.19’da da görüldüğü gibi) olsa katlanma sürecini işletmiştir. Yani kişi, bir anlamda yaşamına dair belirsizlikleri gidermek için seçtiği yolda, aslında daha fazla belirsizliğe, kuralsızlığa dayalı bir sektörde kendini “enformel bir güven(ce)” içinde bulma yolunu seçmiştir.

Gümüş ve Çetin’in (2012: 24-25) atanamayan öğretmenler, öğretmen işsizliği ve farklı statülerdeki öğretmenlerin istihdam biçimlerine yönelik çalışmasında, hastalık ve izin alabilme durumları konusunda farklı statülerdeki öğretmenlerin koşulları değerlendirilmiştir. Bu konuyla ilgili ise, dersane öğretmenlerinin hastalık ve acil durumlarda izin alabilme durumu, diğer öğretmen statülerinden daha iyi olarak saptanmıştır ve “bu konuda en büyük sorunu ücretli öğretmenler yaşamaktadır” sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan hem bu konu ile ilgili daha kapsayıcı sonuçlara ulaşabilmek hem de neoliberal ekonomi politığının çalışma yaşamı üzerindeki izdüşümlerinin öğretmenlik mesleği üzerinden farklı boyutları ile değerlendirilmesinde farklı statülerdeki ve istihdam koşullarındaki öğretmenler ile ilgili durumların saptanması önemli olmaktadır. Ancak hastalık ve izin alabilme konusunda bizim çalışmamızda katılımcıların tümü için olumsuz ve psikolojik yönden baskı ve iş stresini artırıcı yönü ile belirsiz ve kuralsız işleyişlerin egemen olduğu saptanmıştır. Ücretli öğretmenlik statüsü de hem istihdam koşulları hem de ücret gibi sorunlu konuları ile zor çalışma koşullarına dayalı olsa da; ticari bir işletme olarak sürdürülen dersane sektöründeki işleyişler, bireyi her zaman daha az maliyet daha fazla kâr amaçlı ve rekabet, reklam eksenli zorunlu dayatmaları ile daha fazla baskı altına almaktadır.

Tablo 4.6.50: Örneklemin Evlilik İzni, Doğum İzni, Aileden Birinin Hastalığı- Ölümü vs. Önemli Durumlarda Karşılaştıkları Duruma Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Dershane yönetiminin inisiyatifine göre belirlenen sürede ücretsiz izin veriliyor	73	%73,0	73,0	73,0
Fikrim yok	27	%27,0	27,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Yukarıda belirttiğimiz gibi, dershane öğretmenleri özlük hakları açısından, 31.5.2006 tarihli ve 5510 sayılı sosyal sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanununun hükümlerine tabidir. Bu nedenle katılımcılara, İş Kanunu'nda yasal işleyişleri belirtilen önemli durumlarda dershane sektöründe nasıl bir işleyişin olduğunu ortaya koymak için evlilik izni, doğum izni, aileden birinin hastalığı ya da ölümü halinde nasıl bir uygulama olduğuna dair soru yöneltilmiştir. Bu konuda araştırmaya katılanların %73'ü evlilik izni, doğum izni, aileden birinin hastalığı ya da ölümü gibi önemli durumlarda dershane yönetiminin inisiyatifine- kararına göre belirlenen sürede ücretsiz izin verildiğini, %27'si de bu konuda bir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Tablo 4.6.49'daki (hastalık ve izin durumlarının geçerliliği) dağılımın sonucu ve katılımcıların söylemleri burada ortaya çıkan dağılımın sonucunu desteklemektedir. Çünkü Tablo 4.6.49'da ele aldığımız, hastalık halinde hekimin verdiği raporun ya da izin alabilme durumuna dair katılımcıların, belirttiği görüşlerde de herhangi bir hastalık durumunda hekimden alacakları iznin ya da raporun değil; bu konuda işverenin kararının önemli olduğunu ve özlük haklarının tam olarak neleri kapsadığı konusunda kendilerini yeterli görmedikleri şeklindeki ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 4.6.50'deki dağılımın sonucuna göre, katılımcılara yönelttiğimiz bu sorunun şıklarını oluşturan, "İş Kanunu'nda bu durumlar için belirlenmiş süreler göre ücretli izin" ve "işverenin kararına bağlı verilen sürede ücretli izin verilmesi" durumları dershane sektöründe geçerli olmamaktadır. Yani, öğretmenlerin işveren tarafından izinli sayıldığı günlerde ücretlerinden kesinti yapılmaktadır. Ancak İş Kanunu'nda "evlenmelere üç güne kadar, ana-baba, eş, kardeş ya da çocukların ölümünde üç güne

kadar, bir haftalık süre içinde kalmak üzere işveren tarafından verilen diğer izinlerle hekim raporuyla verilen hastalık ve dinlenme izinlerinde çalışılmış günler gibi hesaba katılarak izin verilmesi” şeklinde belirlenmiş hükümler yer almaktadır (iskanunu, 2013). Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“İşveren tarafından özellikle, zamanlamasının bireyin elinde olduğu düşünülen evlilik ve çocuk sahibi olma gibi durumların dersane süreci içinde olması istenmemekte yani öğretmenden bu durumların dersane zamanı dışındaki sürelerle göre belirlenmesi beklenmektedir. Ancak dersane dönemi içinde evlilik ya da çocuk sahibi olma durumu olduğunda da evlilik için genellikle 2 gün (hafta sonu hariç, tatil günü olan pazartesi ve hafta içi yoğunluğun az olduğu gün), doğum için de genellikle 3 gün en fazla da 5 gün ücretsiz izin vermektedir. Aileden birinin hastalığı durumunda da en fazla 2 gün izin verir. Ölüm gibi bir durumda şartlar değişebilir, ancak 1 haftayı aşan izinlerde işveren sorun yaratır, öğretmen psikolojik olarak yıpranır.”(K33)

“Aileden birinin önemli bir hastalığı ya da ölümü durumunda genellikle 1 gün en fazla 2 gün izin verilir. Örneğin, iki hafta önce dedem vefat etti, müdürle ve kuruculara bildirdiğimde 1 gün izin verdiler. Evlilik izni ve doğum izni konusunda işveren öğretmen ile anlaşırken bunları dersane döneminde sınav ve yoğunlukların olduğu zamanların dışına göre ayarlamasını ister. İşveren, dersanedeki işleyişin bozulmasını istemez. Ona göre öğretmenin morali çok bozuk da olsa, o derste verimli olamasa da dershanede olmalıdır.”(K82)

“Evlilik, doğum gibi daha çok bireyin kontrolünde olabileceği düşünülen durumlarda işveren, başta anlaşırken bu gibi durumların dershanedeki işleyişi aksatmamasını, sınav zamanlarına dikkat edilmesi gerektiğini bildirir. Şu an hamileyim ve doğumum da üniversite sınavları sonrasına (haziran sonu) denk geleceğinden izin almayacağım, dersler bitene kadar dershanede bulunmam gerekecek. Arkadaşımın ise, doğumdan sonra izni 3 gündü. Çünkü işveren öğretmenin ayakta duracak hali olduğu müddetçe dershanede olmasını istiyor, ders anlatamıyorsan test dağıt diyor. Aslında dersane sektörü, insanın özel yaşamında bir şekilde etkili oluyor. Öğretmen sürekli iş baskısı ile karşı karşıya, sürekli beklentiler

artıyor. Hem fiziksel hem de psikolojik olarak yıpratıcı bir sektör ve 40'ından sonra bu mesleği yapmak, belirsizliklere, kargaşaya katlanmak zor.”(K97)

Tablo 4.6.49 ve Tablo 4.6.50'deki dağılım sonuçları ve nitel veriler özellikle, dersane sektöründe özlük haklarının tanımlanması ve uygulanması konusundaki belirsizlikleri göstermektedir. Öğretmenler, özlük haklarının kapsadığı herhangi bir durumda (hastalık, ölüm, evlilik, doğum vs.) işverene bağlı kalmaktadırlar. Ancak bu konuda önemli bir nokta da Tablo 4.6.49'a dair nitel verileri açıklarken de vurguladığımız gibi, katılımcıların sahip oldukları özlük haklarının kapsamını bilme konusundaki yetersizliklerdir. Katılımcılar her ne kadar dersane sektöründe işverenin emek sömürsüne dayalı uygulamalarını eleştirirler de bu haklılık payları olan düşüncelerini, sahip oldukları hakların kapsamını tam ve net olarak bilerek ve bunlarla ilgili çalışma alanlarında karşılaştıkları durumlarda haklarını işverene karşı savunarak elde etme çabası içinde olmalıdırlar. Eğer bu çaba az sayıda bir öğretmenle sınırlı kalmaz ve çalışma koşullarındaki var olan haksızlıklara karşı, öğretmenlerin büyük bir bölümü (farklı istihdam alanlarındaki öğretmenler de dâhil olacak şekilde), emeğin iş ve yaşam alanlarını bir bütün olarak etkileyen “haklarını” savunarak kararlı olduklarını gösterebilirlerse, bu bilinçlenme ve buna dayalı ortaya koyulacak tepkiler (bunun için örgütlenme önemlidir) işverenin yaklaşımlarına da etki edecektir.

Tablo 4.6.51: Örneklem Grubun Sigorta Primlerinin Hangi Esasa Göre Ödendiğine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Bankaya yatırılan ücret (asgari ücret) üzerinden	100	%100,0	100,0	100,0

Dersane sektöründe sigorta primlerinin hangi esasa göre ödendiğini belirlemek için katılımcılara sigorta primlerinin asgari ücret üzerinden mi, aldıkları ücret- maaş üzerinden mi, dershanede çalışılan süreye göre mi ödendiği sorulmuştur. Bu konuda örnekleme oluşturanların hepsinin de sigorta primlerinin asgari ücret (bankaya yatırılan ücret) üzerinden ödendiği saptanmıştır. Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin hiçbiri için sigorta primleri maaşları ve çalışma sürelerine (11 ay) uygun olarak yatırılmamaktadır. Özel öğretim kurumlarında çalışanların sosyal güvenlik durumlarını

da düzenleyen 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 6. Maddesine göre, "Çalıştırılanlar, işe alınmalarıyla kendiliğinden "sigortalı" olurlar. Sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar. Bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamaz ve vazgeçilemez" (btu.edu, 2013). Bu açıdan, sigortalı olmak çalışan bakımından bir hak işveren bakımından da bir yükümlülüktür. Bu nedenle de dersane denetimlerinde bu hakkın ve yükümlülüğün ne derece yerine getirildiği konusunun araştırılması çalışanlar açısından yararlı olacaktır. Ancak daha önce Tablo 4.3.25'de örneklemin aylık ücret dağılımı ile ilgili değişkene dair açıklamalarımızda da katılımcıların ücretlerinin asgari ücret üzerinden gösterildiğini, bununla ilgili işverenin kuralsız işleyişler yoluna gittiğine değinmiştik. Dolayısıyla öğretmenlerin sigorta primleri de asgari ücret üzerinden gösterilmektedir, yani gerçek maaşları üzerinden primleri ödenmemektedir. Demirer'in de belirttiği gibi (2011: 452), dersane sektöründe yaygınlaşan sömürü yöntem ve biçimlerinden biri olarak, sigortasız öğretmen çalıştırılmasının yanında, sigortalı çalışanların primlerinin daha az iş gücü üzerinden ödenmesi ve yaz döneminde hiç ödenmemesi gibi yollarla öğretmenlerin emeklilik haklarının da gasbedilmesi söz konusudur. Dersane sektöründe işlerlik kazanmış olan bu durumlar, dersanelere yönelik denetimlerin yetersizliğinin ve yüzeyselliğinin göstergesi olmaktadır. Bu konuya dair bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

"Sigorta primleri asgari ücret üzerinden gösterilir ve bu konuda dersane denetimlerinde, öğretmenlerin sigorta hakkını gözetme doğrultusunda büyük bir eksiklik, görmezden gelmezlik durumu söz konusudur. Sigortala primleri işe başladığımız dönemde (Ağustos) ödenmeye başlanmaz, genellikle primler Kasım'da yatırılmaya başlanır ve dönem Haziran sonuna kadar devam ettiği halde genelde bu ay prim yatırılmaz. Eğer işveren primlerimizi Kasım'dan Hazirana kadar (bu ay dâhil) öderse, bu bizim için ideal bir durumdur." (K52)

"İşveren sigorta primlerini düzenli ödememe yönünde pek çok yola ve seçeneğe sahip bir haldedir. Yine işveren mesai saati ücretli çalışan öğretmeni ders saati ücretli olarak gösterip sigorta primini de bu şekilde daha az maliyetli olarak ödeme ya da eksik prim yatırma yoluna gidebilmektedir. Sigorta primleri genel durum olarak en fazla 8 ay üzerinden ödenir ve bu

dershane sektöründe normal olarak kabul ettiğimiz bir işleyiş haline gelmiştir. Çünkü zaten dershane sektörü giderek öğretmen emeğini sömüren bir yapıya bürünmüştür. Gerek ders saatleri, etütler olsun gerek mesai zamanları olsun çalışma koşullarında düzenli bir işleyiş yoktur. İşveren de eğer öğretmen bu durumlardan rahatsızsa, ona kapının yolunu gösteriyor. Çünkü bizlerin karşısına atanamayan öğretmenlerin çokluğu ve onların bu koşulları kabul edecekleri düşüncesini öne sürüyor.”(K21)

“Bu sektörde çalışılıyorsa özellikle ücret ve sigorta primlerinin ödenmesi konusunda işverenin belirleyiciliği söz konusu olmakta ve bu konuda bir standart olmadığından (daha doğrusu sosyal sigortalar kanununa uyulmadığından) ücret ve sigorta primleri işveren ile öğretmenin bireysel anlaşmasıyla belirlenmektedir. Sigorta primlerinin düzensiz, eksik ödenmesi geleceğe yönelik kaygıları artırıyor ve iş tatminini olumsuz etkiliyor. Bu nedenle eksik primleri kendimiz ödemeye çalışıyoruz. Artık daha fazla özel ders bulma çabası içine giriyoruz. Ancak dershanelerdeki zorunlu ve birebir etüt sistemi uygulaması bir verim sağlamadığı halde özel dersleri büyük ölçüde engelliyor.” (K15)

Ancak bu konuda da süre giden bu yanlış işleyişlerin ve emek sömürüsünün en dikkat çekici yanı, araştırmaya katılan dershane öğretmenlerinin işverenlerin daha az maliyet daha fazla kazanç ve reklâm giderleri için emeklerinin sömürülmesini olağan bir durum olarak değerlendirip, bu sektör için durumun kuralsızlıklarla işlediğini kabullenmeleridir. Benzer bir şekilde Tablo 4.3.26 (örneklemnin aylık gelirlerini derecelendirmeleri) ve Tablo 4.4.36’daki (katılımcıların, istekleri dışında işlerine son verilmesi) dağılımların sonucu ve bunlarla ilgili elde ettiğimiz nitel verilerde de katılımcıların, işverenin sunduğu şartları kabullenmeleri ya da kabullenmek zorunda kaldıkları şeklinde tespitlere ulaştığımız. Tüm bunları değerlendirdiğimizde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun düşüncesi, bu sektördeki emeğin sömürülmesine neden olan her türlü işleyişin düzelmesi için yapılabilecek bir şeylerin olduğuna dair inançsız olmalarıdır. Katılımcıların çoğunda dershane öğretmenlerinin bu çarpıklaştırılmış, işveren lehine süren işleyişler için bir düzenleme ya da denetleme yapılabileceğinin ve bu şekilde emek sömürüsünün önüne geçilebileceği inancının anlamsız olduğuna dair düşünceler hâkimdir. Oysa dershane öğretmenleri pek çok şeyin

farkında oldukları halde ve aslında neler yapabileceklerine dair bir fikirleri olduğu halde işverenin özellikle bir takım psikolojik baskıları karşısında (özellikle atanamayan öğretmenlerin çokluğu ile ilgili tehditler) bu koşullara yenik düşmüşlerdir. Ancak burada yine belirttiğimiz gibi, dersanelere yapılan denetimlerin daha kapsayıcı olması çok önemlidir. Yani işverenin, çift bilgisayar programı kullanması, öğrenci sayılarını gizlemesi, bazı öğretmenleri kayıt dışı göstermesi ya da mesai ücretli çalışan öğretmeni ders saati ücretli gibi göstermesi, öğretmenin üzerinde korkuya dayalı baskı oluşturması gibi daha az maliyet için yapmış oldukları pek çok çarpıklaşmış işleyişin önüne geçilmesi gerekmektedir. Çünkü ancak bu şekilde dersane öğretmenleri de emeklerinin sömürülmesi karşısında haklarını arayabileceklerine dair inançlarını kazanabileceklerdir.

Tablo 4.6.51'deki dağılımın sonuçları ile birlikte, nitel verilerden elde ettiğimiz tespitler ve dershanede öğretmenlerin sigorta primlerinin ödenmesi konusundaki açıklamalarımıza destek sağlayacak aşağıdaki diğer değişkenler de, sigorta primlerinin kaç ay üzerinden ödendiği ve düzenli ya da tam ödenip ödenmediği ile ilgili bilgiler sunmaktadır:

Tablo 4.6.52: Örneklemin Sigorta Primlerinin Kaç Ay Üzerinden Ödendiğine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
7 ay üzerinden	11	%11,0	11,0	11,0
8 ay üzerinden	45	%45,0	45,0	56,0
9 ay üzerinden	26	%26,0	26,0	82,0
10 ay üzerinden	18	%18,0	18,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Sigorta primlerinin kaç ay üzerinden ödendiğine dair değişkende, örneklemini oluşturanların %11'inin 7 ay, %45'inin 8 ay, %26'sının 9 ay, %18'inin de 10 ay üzerinden primlerinin ödendiği saptanmıştır. Dolayısıyla katılımcıların hiçbirinin sigorta primleri dershanede çalıştıkları süreye (11 ay) ve dersane öğretmenlerinin sigorta durumunu da kapsayan Sosyal Sigortalar Kanunu'na uygun olarak

ödenmemektedir. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre, dersane öğretmenlerinin işe başlamalarıyla birlikte sigorta kayıtlarının yapılması zorunludur ve dersane öğretmenleri, bu kanun kapsamında çalışanlar için öngörülen bütün haklardan yararlanabilmektedirler (Çağlayan, 2008: 109). Dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesine dair bulgularda (Tema 4.4), Tablo 4.4.31'deki dağılımın sonucuna ve buna ait katılımcıların söylemlerine göre, sözleşme sürelerinin 10 ay ya da daha az süreli yapılması söz konusudur. Bu durumda sigorta primleri de sözleşmede olduğu gibi, öğretmen ve işveren arasındaki bireysel anlaşmaya göre ödenmektedir. Ama bu durum öğretmenin de vermiş olduğu tavizlerle, ilerletilmiş emek sömürsünden başka bir şey olmamaktadır. Bazı katılımcıların bu konudaki söylemleri şunlardır:

“Maaş ve çalışma koşullarında olduğu gibi sigorta primlerinin ödenmesi konusunda da belirleyici olan durum işveren ve çalışanın bireysel anlaşmaları olmaktadır ve düzensiz bir işleyiş söz konusudur. Çalışma koşulları, sorumluluklar piyasadaki taleplere göre değişiyor, maaşlar düzenli ödenmiyor, sigorta primleri de çalıştığımız zamandan eksik gösteriliyor. Yine bu işleyişle ilgili olarak denetlemelerde işverene herhangi bir düzenleme yapması- kanuna uygun davranması yönünde bir yaptırım olmamaktadır.(K10)

“Adil olmama, adaletsizlik dershane sektöründe daha fazla kazanmanın en geçerli yoludur. Benim sigortam Kasım'da başlatıldı ve Mayıs'ta son bulacak, oysa Haziranda 'da buradayız. Ama işveren bu şartları kabul etmezsen çalışma diyor.” (K63)

“İşveren ile sözleşme imzalarken 10 ay üzerinden sigorta için anlaştık, ama maaşım bu nedenle daha düşük oldu. Yani, 10 ay üzerinden anlaşmasaydım biraz daha yüksek ücret alacaktım. Dershane sektöründe işveren hep daha fazla nasıl kazanabileceğini, piyasaya ayak uydurabilme yollarını düşünür ve ona göre hareket eder. Denetimlerde bu durumlarla ilgili işverene bir yaptırım ya da öğretmenlerin koşullarını değerlendiren bir taraf yok. İşveren sözleşmeyi 1 yıllıkmış gibi yapar, ilgili birimlere bu hali bildirilir. Oysa 10 aylık ya da daha az süreli sözleşme yapılır. Eğer seneye de o öğretmenle

çalışacaksa dönem sonu ücretsiz izinde gösterir, çalışmayacaksa da istifa dilekçesini işleme koyar. Koşulları belirleyen işverendir.” (K83)

Yukarıda bazı katılımcıların görüşlerine yer verdiğimizde ortaya çıkan tablo yine, diğer temalarda (Tema 4.3- maaş ve istihdam durumları, Tema 4.4- örgütsüzleştirme ve güvencesizleştirme süreci, Tema 4.5- esneklik ve kuralsızlık işleyişleri) yer alan değişkenler ve katılımcıların görüşleri ile paralellik göstermektedir. Dershanelere yönelik denetimlerde öğretmenlerin çalışma koşullarının, özlük ve ekonomik haklarının göz ardı edilmesi yani düzenleyici ya da düzeltici mekanizmaların işleme konmaması önemli bir durumdur. Çünkü sözleşmelerin 1 yıldan az süreli olması (Tablo 4.4.31), sigorta primlerinin kaç ay üzerinden ödeneceği konusunun işveren ile bireysel görüşmeler sonucu belirlenmesi (Tablo 4.6.52) ve asgari ücret üzerinden ödenmesi (Tablo 4.6.51), istifa dilekçesinin baştan alınarak (Tablo 4.4.37) işvereni koruyan bir araç işlevi görmesi, maaşların düzenli ödenmemesi (Tablo 4.3.27) ve tüm bu düzensizliklerin birbirini farklı boyutlarda üretmeyi sürdürmesi, dersane sektöründeki çarpıklaşmış sistemin birer göstergeleri ve işleticileridir.

Dolayısıyla pek çok yönüyle ele aldığımız bu sektörde çarpıklaşmış, kuralsız biçimde süregiden işleyişlerde denetimlerin bir düzenleyici etkisinin ol(a)maması önemli bir sorundur. Çünkü ortaya çıkan tüm bu sonuçlar, dershaneleri denetleyen bir mekanizmanın hem eğitim- öğretim konusundaki işleyişlerin takibinde (ders saatlerinin fazlalığı, yoğun etütler) hem de çalışan emeğin koşullarının incelenmesi ve düzenlenmesinde takipsiz davrandığının ve işvereni, bu çarpık işleyişi düzenleyici yaptırıma zorlamadığının da ifadesidir. Yani, dersane sektöründeki iş koşullarında karşılaşılan ve yaygınlaşmış olan her olumsuz durumdan ne işverenler ne denetim mekanizmaları ne de öğretmenler tek başlarına sorumludurlar. Bu, küresel kapitalizmin gerekliliği olarak neoliberal ekonomi politikalarının etkinliğinde gelişen bir sistem sorunudur. Burada önemli olan, her birinin çalışma yaşamında kendi sorumluluklarını yerine getirme, tepkilerini ortaya koyma, haklarının bilincinde olma duyarlılığıyla hareket etmeleri ve emeğin ortak çıkarları doğrultusunda bir örgütlenme mekanizması ortaya koyacak materyallerin geliştirilmesidir. Ancak burada ortak çıkar noktası sadece dersane öğretmenleri ile sınırlı kalmamalı. Çünkü eğitime dair neoliberalizmin neden

olduğu asıl sorun, hem eğitimi ticari bir metaya dönüştürmesi hem de bu duruma uygunluğu açısından öğretmen emeğini parçalamış olmasıdır. Bu olumsuzluklara en güçlü biçimde çözüm bulmak için, farklı statülerdeki ve farklı iş koşullarında işleyişlerle karşılaşan ve birbirlerine rakip olarak koşullandırılan emek sahiplerinin, bu ayrımların neden olduğu tutsaklıklardan kurtularak, neoliberal işleyişin dayattığı olumsuz şartlara karşı birlikte hareket edebilmeleri gerekmektedir.

Tablo 4.6.53: Örneklemnin Sigorta Primlerinin Düzenli Ve Tam Ödenip Ödenmemesi İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	41	%41,0	41,0	41,0
Hayır	59	%59,0	59,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Yukarıda (Tablo 4.6.52) katılımcıların, sigorta primlerinin kaç ay üzerinden ödendiği konusunda, dersane öğretmenlerini de kapsayan kanunlara uygun davranılmadığı, sigorta başlangıcında işe başlama dönemine uyulmadığı ve yine sigorta bitişinin dersane döneminin bitimine uygun olarak yapılmadığı belirlenmiştir. Yani, katılımcıların sigorta primlerinin dershanedeki iş süresine göre ve gerçek maaşları üzerinden ödenmemesi öğretmenlerin sosyal, ekonomik ve özlük haklarına yönelik bir sömürüyü ifade etmektedir. Bu konuda dershanedeki işleyişlere dair gözlemlerimizden ve katılımcıların görüşlerinden hareketle şunları söyleyebiliriz: İşveren, öğretmenleri kendi sunduğu koşullara bireysel sözleşmelerle, dersane sektöründeki çalışma standartlarına uygun olmayan şekilde kabullenmeye zorlamaktadır ve öğretmenleri dersane sektöründeki bu kuralsız işleyişlerin normallğine ikna etmektedir. Çünkü eğer dersane öğretmenleri bu koşullarda çalışmayı kabullenemiyorlarsa işverenin, kamudaki istihdam kısıtlılığı ile sayıları gittikçe artan atanamayan öğretmenleri bir tehdit unsuru olarak kullanmasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar: *“Bu koşullarda çalışmayı kabul etmiyorsan dışarıda hem daha ucuza hem de daha az maliyet yükü olabilecek biçimde çalışacak öğretmenler var!”* İşte bu tarz söylemler nedeniyle öğretmenler, işverenin sunduğu şartları, sosyal ve ekonomik haklarının işverenin elinde tutulmasını ve emek yoğun çalışma koşullarını kabul etmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak bu durum sadece bir çalışma alanında yaşanan düzensiz işleyişleri ifade etmiyor, aynı zamanda

bireyin “olması gereken” çalışma şartlarına, sahip olduğu ekonomik, sosyal ve özlük haklarına bakışını da değiştiriyor ve en önemlisi de böyle bir durum tepkisizliğe neden oluyor, yani bireyin algısında “olması gereken” değil, “olan” yerleşiyor. Sigorta primlerinin tam ve düzenli ödenip ödenmediği konusuna yönelik değişkende, öğretmenlerinin yasal haklarına yönelik algılarında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin, bir katılımcının ifadesi şöyledir:

“Sigortam 8 ay üzerinden ve asgari ücret üzerinden düzenli olarak ödeniyor. Zaten genellikle 10 ay üzerinden gösterilir. Ama sözleşme yaparken 8 ay üzerinden anlaştık ve şu an düzenli, tam ödeniyor.” (K17)

Diğer bir katılımcının da söylemi şudur:

“İşveren ile anlaşma şartlarını konuştuğumuzda, sigortanın 10 ay üzerinden olacağına dair anlaşmıştık. Ama iş sözleşmesi Kasım’da işleme kondu, yani 10 ay üzerinden sigorta yalan oldu. Artık Kasım’dan Haziran’a kadar ödenecek. Şimdi asgari ücret üzerinden düzenli, tam ödeniyor. İşveren elinden kaybetmek istemediği öğretmen varsa, özellikle sayısal grup öğretmeni olursa, 10 ay üzerinden tam ödeyebilir. Ama işverenin deyimiyle öğretmen bolluğu olduğundan, çoğu öğretmenin sigortası eksik ödenir.” (K46)

Dershane sektöründe katılımcıların, sigortalılık durumlarına ilişkin söylemlerine Tablo 4.6.51 ve Tablo 4.6.52’de de yer vererek değerlendirmiştik. Burada, Tablo 4.6.53’de ise sigorta primlerinin tam ve düzenli ödenip ödenmemesi konusunda da katılımcılar yine işverenin ve bireysel anlaşmalarının belirleyiciliğinden bahsetmişlerdir. Katılımcıların görüşlerine göre, öğretmenin sigortasının aksama olmadan 7,8, 9 ya da 10 ay üzerinden ve asgari ücretten ödeniyor olması düzenli ve tam bir ödeme olarak ifade edilmektedir. Tablo 4.6.51’deki dağılımın sonuçlarında da görüldüğü gibi, katılımcıların tümünün sigorta primleri asgari ücret üzerinden gösterilmektedir. Yani, sigorta primlerinin ödenmesi konusunda hem bireyin algısında bu konuyu değerlendirmesinde hem de işverenin pratikte uyguladığı işleyişte bir netlik söz konusu değildir. Oysa dershane öğretmenlerini kapsayan sigortalılık durumu ile ilgili hükümlere göre, sigortanın işe başlandığı andan itibaren ve gerçek maaş üzerinden yatırılması gerekmektedir; yani sigorta primlerinin tam ve düzenli ödenmesi bu şekildeki bir işleyişle olabilir. Ancak işveren, öğretmenin sigortasını 8 ay üzerinden

gösteriyor ve bu süre içinde eksik prim yatırıyor ya da çeşitli düzensizlikler yapıyorsa bu katılımcı açısından düzensiz bir ödeme biçimi olarak görülmektedir. Oysa zaten sigortanın 8 ay üzerinden ödenme durumunun kendisi düzensiz ve eksik bir işleştir. Burada asıl sorun, yukarıda sigorta ile ilgili yer verdiğimiz değişkenlerin sonuçlarında da (Tablo 4.6.51, Tablo 4.6.52 ve Tablo 4.6.53) ele aldığımız gibi örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin sigorta primlerinin düzenli ve tam ödenmemesi ve bunun bazı biçimlerde (katılımcıların ifadelerine göre) kabul edilebilir ve düzenli olarak varsayılmasıdır. Çünkü ortaya çıkan dağılımlardaki sonuçlara göre, katılımcıların tümünün sigorta primleri asgari ücret üzerinden (Tablo 4.6.51) ve 7, 8, 9, 10 ay olabilecek biçimlerde ödenirken (Tablo 4.6.52) zaten, bu koşullarda düzenli ya da tam biçimde sigorta primlerinin ödeniyor olduğundan söz edilemez.

Belirttiğimiz gibi, düzenli bir ödeme hem dersanedeki iş süresi (başlangıç ve bitiş tarihlerine uygunluk) hem de alınan gerçek ücret üzerinden yapılıyor olmalıdır. Bu “olması gereken” durumdan bağımsız olarak, bu konuda katılımcıların görüşlerini ölçmeye çalıştığımızda ise, örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin %41’i sigorta primlerinin düzenli ve tam ödendiğini, %59’u da sigorta primlerinin tam ve düzenli ödenmediğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla araştırmaya katılanların %41’inin primleri süre ve ücret açısından kanuna uygun olmasa da belirlenen süre içinde (7, 8, 9, 10 ay süreli ve asgari ücret üzerinden) “düzenli ve tam” ödenmekte (katılımcılar tarafından bu durum düzenli görülüyor); %59’unun sigorta primleri ise zaten kuralsız olan şartlar altında daha da sömürülmektedir. Örneğin, öğretmen ile işveren arasında 9 ay üzerinden sigorta primi ödenmesi şeklinde bir anlaşma yapılmışsa ve bu 9 ay içinde “düzenli” olarak prim ödenmezse, eksik prim yatırma vs. olursa, katılımcılar için bu durum, “düzensiz ve tam olmayan ödeme” anlamına gelmektedir. “Düzensizlik içinde düzensizlik” durumu, kendini besleyen bu çalışma koşullarında yer edinmiş görünmekte ve sıradanlaş(tırıl)maktadır.

Tablo 4.6.54: Örneklemin Kamudaki Öğretmenlere Göre, Özlük Haklarının Kısıtlı Olmasının İş Tatminini Olumsuz Etkilemesine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Yukarıda dersane sektöründe öğretmenlerin özlük haklarının nasıl ve ne şekilde işlediğine dair değişkenlerde belirttiğimiz gibi, dersane öğretmenlerini de kapsayan kanun hükümlerine uygun işleyişlerin olmadığı saptanmıştır. Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin özlük hakları konusunda kamudaki öğretmenlerin (kadrolu öğretmenlerin) durumuyla kendi koşullarını iş tatmini açısından karşılaştırmalarını istediğimizde, katılımcıların tümü “kamudaki öğretmenlere göre özlük haklarının kısıtlı olduğunu ve bu durumun iş tatminini olumsuz etkilediğini” belirtmişlerdir. Tablo 4.6.52’deki (sigorta primlerinin kaç ay üzerinden ödendiği) dağılıma dair açıklamalarımız da belirttiğimiz gibi, öğretmenlik mesleğindeki parçalanmışlık, farklı çalışma koşulları ve hakların (ekonomik, sosyal, özlük hakları) farklı öğretmenlik statüleri açısından farklı biçimlerde işlemesi gibi adaletsizlik boyutları, emeğin iş koşullarının ve haklarının iyileştirilmesinde birlikteliği engellemekte ve rekabete (neoliberal sistemin dayatmalarına tepki göstermek yerine, farklı statülerdeki öğretmen emeğinin birbirine yönelik tepkileri öne çıkmaktadır) neden olmaktadır.

Kadrolu olarak çalışan öğretmenler dışında SSK’ya (Sosyal Sigortalar Kurumu) bağlı olarak çalışan her bir öğretmen grubun özlük hakları birbirinden farklılaşmaktadır. Ayrıca, çalıştırma biçimlerine dair bu farklılıklar, öğretmenlerin gelirleri, haklarının çalışma alanlarındaki farklılaştırılmış işleyişi kadar, mesleklerine ve eğitime yükledikleri anlamın farklılaşmasını da beraberinde getirmektedir. Kadrolu öğretmenler ile iş güvencesinden yoksun ve daha belirsiz ve kuralsız çalışma ortamında buluna öğretmenlerin, kendilerine “eğitimci” olarak yaklaşımları farklılaşmaktadır (Ünal, 2008). Örneğin, aşağıda görüşlerine yer verdiğimiz katılımcılar, dersane sektöründeki konumları, iş ilişkileri açısından kendilerini “öğretmen” olarak görmediklerini belirtmişler ve bu sektördeki görevlerini rekabet, reklam ve kazanç aracı olarak tanımlamışlardır. Dersane öğretmenlerinin özlük haklarının, kamudaki öğretmenlere göre daha kısıtlı olmasına dair bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Kamu sektöründe öğretmenlerin performansları düşük, çoğu gerektiği gibi konu anlatımı yapmıyor. Çünkü dershaneye gelen çoğu öğrenci okuldan eksik bilgi ile geliyor. Tabi bu öğrenciden de kaynaklanan bir durum olabilir, ama öğretmenin payı daha fazla. Bu durum dersane öğretmenleri üzerinde daha fazla iş baskısı oluşturuyor. Çünkü dershaneler, aralarındaki rekabette bu durumu kullanıyorlar. Daha fazla etüt, daha fazla birebir

çalışmaları iş yoğunluğunu artırıyor. Diğer yandan veli ve öğrencilerin talepleri sürekli artıyor. İşverenin amacı daha az maliyet ile daha fazla kazanç olduğundan özlük hakları ve diğer ekonomik ve sosyal haklar yok sayılıyor. Çünkü ticari boyut çok daha önemli görülüyor. Kamuda öğretmen daha rahat, iş kaygısı ve stresi daha az. Sigorta durumu, izin ya da rapor konusunda bir sıkıntı yaşamıyorlar. Yine, sendikaları yoluyla haklarını elde edebiliyorlar.”(K39)

“Dershane sektörü güvencesiz, kuralsız ve çalışan haklarının açıkça yok sayıldığı bir çalışma alanı. Rekabet, reklam, ticari hırslar hem dershanedeki işleyişi hem de öğretmenlerin sorumluluklarını şekillendirir, belirler. Dershane sektörü hem öğrenci ve velilerle olan ilişkiler hem de öğretmenlerin çalışma koşulları ve hakları açısından hiçbir ahlaki temele dayanmamaktadır. Zaten bu nedenle gençler bu sektörde çalışmak istemiyorlar. Giderek daha fazla sömürü bu sektörün ana karakteri haline gelmektedir. İşverenin gözünde veli ve öğrenciler müşteri, öğretmenler de asıl görevleri, bu müşterileri çalıştırdıkları dershaneye çekmek olan pazarlamacılarıdır. Bu nedenle dershane öğretmeni olarak dershane sektöründe hem öğretmenliğin görevleri açısından hem de haklarımızın yok sayılması nedeniyle kendimizi öğretmen olarak tanımlamak zor. İşveren için dershane öğretmeni, bol bulunmasından dolayı maliyeti ucuz, rekabet ve kazanç aracı olarak görüldüğünden, kendimize olan yaklaşımımızda da kendimizi öğretmen olarak göremiyoruz. Öğretmenin görevi ders anlatmak ve sınava hazırlamaktır, ama dershane öğretmenin işleri daha çok ders dışı (sınav görevi, danışmanlık, veli-öğrenci arama, etüt vd.) görevlerdir. Kamudaki öğretmen sadece öğretmenlik işini yapar, rekabet ve reklam alanında bir işi yoktur. Kamudaki öğretmenin hakları tanımlanmıştır ve buna uyulmaktadır. Dershane öğretmenin ise, sahip olduğu haklar dershane sektöründe uygulanmaz, her şey işverenin kararına göre yapılır. Maaşlar düzenli ödenmez, sigorta asgari ücret üzerinden yatırılır, 1 yıllık değildir; zaten izin ve rapor gerektiğinde işveren bu konunun konuşulmasından bile hoşlanmaz ve iş kaytarma olarak görür.”(K56)

Özlük haklarının, kamudaki öğretmenlere göre daha kısıtlı olduğunu ifade eden katılımcılar bu konuda benzer noktalara vurgu yapmışlardır. Katılımcılar, kamudaki öğretmenlerin eğitim- öğretim sürecinde üzerlerine düşen sorumlulukları yeterli biçimde

yerine getirmediğini, bu durumun dershanedeki iş yoğunluğunu daha da artırdığını ve işverenin lehine işleyecek koşulları ürettiğini belirtmişlerdir. Çünkü katılımcıların deyimiyle “kamudaki eksiklikler ya da yetersizlikler” veli ve öğrencilerin taleplerini de artırdığından, dershanede işveren bu durumu rekabet ve reklâm amaçlı (daha fazla veli ve öğrenci çekerek kayıt alma amaçlı) kullanarak dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarını zorlaştırmakta ve bu şekilde piyasa koşullarına bağımlı olan çalışma alanında öğretmenlerin özlük haklarının yok sayılması söz konusudur. Bu noktada da katılımcılar sigortalılık, maaş, rapor ve izin konusunda özlük haklarını kapsayan yasal hükümlere uyulmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla emek yoğun ve işverenin yoğun baskısı altındaki çalışma ilişkilerinde sosyal, ekonomik ve özlük haklarının görmezden gelinmesi şeklindeki işleyişler, farklı statülerdeki öğretmen emeğinin dershane sektöründeki sömürü koşullarını güçlendirmiş ve bu durum “bireysel” rekabet biçiminde anlam kazanmış, performansla yüklenen anlam üzerinden değerlendirilmiştir.

Yine katılımcılar, dershane sektöründe giderek daha fazla hâkim olan rekabet, reklam ve ticari hırslar nedeniyle öğretmenliğin anlamını yitirip, bir pazarlama aracı olarak görüldüğüne vurgu yaparak, bu koşullar altında kendilerini öğretmen olarak tanımlayamadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum ise, Çağlayan’ın da belirttiği gibi (2008: 112), dershane öğretmenlerinin mesleki açıdan tatminsizlik içinde olduğunu göstergesidir. Çünkü dershanede öğretmenin asıl görevi, eğitime dair verimlilik (öğretmenlik mesleğinin sorumlulukları) boyutuyla ilgili değildir. Müşteri olarak tanımlanmış ve ilişkilerin müşteriye yaklaşım çerçevesinde (alıcı-satıcı ilişkileri) belirlenmiş olduğu (pazarlama teknikleri gibi) dershane sektöründe, veli ve öğrenciler de mesleğe yabancılaşmanın ve mesleki tatminsizliğin bir ögesi durumundadırlar.

Neoliberalizmin gerekliliklerine uygun olacak biçimde ticaret, rekabet ve reklâm merkezli bir sektörün bugün geldiği noktada (dershanelerin kapatılması, dönüştürülmesi konusu), hem kendisini tüketmesi (olumsuz boyutlarının öne çıkarılması, sorgulanıyor olması) hem de dershane öğretmenlerinin bu ortamda kendilerine öz saygılarını kaybetmeleri durumunu göz ardı etmemek gerekir. Çünkü dershane sektörünün hem eğitim- öğretim ile ilgili işleyişte hem de öğretmenlerin sorumluluk ve sahip oldukları haklar açısından piyasaya bağımlı olması, daha fazla kâr elde etme için en doğru yol gibi görünse de aslında kazanca çevirdiklerini de tüketen ve

tükettiren bir yapıya işaret etmektedir. Yani, rekabet için yapılan her şey belli bir süre sonra yetersiz kalmaktadır: Ticari hırslarla emek sömürülüyor, sonrasında da başlangıçta küçük çapta olan düzensiz ve kuralsız işleyişler giderek büyüyor ve bu durum çalışanların emeğini, sektörü, hizmeti satın alanları kötü bir yapı içerisine çevrelediğinden, bu işleyişlerin değil de yüzeydeki görünümün/ maddenin giderek yok olması gerekliliği düşüncesi yaygınlaştırılıyor. Ancak burada, “kendisini tüketmesi” ifadesi, neoliberalizmin tersine yönelik bir bilincin ortaya konması anlamına da gelmemektedir; tam tersine neoliberal politikaların sürdürülebilir olması için bir dönüşüm gerekliliğinin ortaya çıkışı söz konusudur. Yani, emeğin koşullarının daha farklı biçimlerde ya da dersane sektöründe olduğu gibi açığa çıkmış sömürü durumundan, daha gizli ve farklı boyutlara taşınabileceği görünümde yeni alanlara taşınması politikalarının işletilmesi gerekliliği öne çıkmıştır.

Dershane sektöründeki çalışma koşullarında düzensizliğin bir düzen halini aldığı işleyişler, hem belirli başlıklar altında (maaş ve istihdam, güvencesizleştirme, esneklik vd.) ele aldığımız değişkenlerdeki dağılımların sonuçlarında ortaya çıkan hem de katılımcıların görüşlerine yer vererek elde ettiğimiz nitel verilerde vurgulanan önemli ve bir o kadar pratikteki gerçekliği bize yansıtan tespitlerdir. Çünkü dersane sektöründeki iş koşullarında “var olan durum ve olması gereken koşullar” arasındaki uçurumun neoliberal sistem üzerinden sorgulayıcı boyutta ele alınması, dersane öğretmenlerinin emeklerinin karşılığını alabilmelerinde (maddi ve manevi) ve yasal olarak belirlenmiş haklarının hukuki boşluklardan kaynaklı işveren lehine işletilmesine karşı durabilmelerinde anlamlı olacaktır. Dolayısıyla dersane sektöründe, düzensizlikler artık bir düzen yani bu sektörün niteliği haline gelmiştir. Bu nedenle de öncelikle işleyişteki bu var olan ve türevlerini üreterek belli bir düzen halini alan düzensizliğin çözülmesi ve bu çalışma koşullarına çanak tutan mekanizmaların bu rollerinden sıyrılıp, emeğin bu alanda çalışıyor olmasından yani dersane öğretmeni olmalarından dolayı sahip oldukları hakları kullanabilecekleri sistemi oluşturmaları gerekmektedir. Bunlar da denetimle ilgili birimlerin, işvereni kayırmayan çalışmalarıyla ya da işverenin yapabileceği her türlü emeği sömüren ve bunu kâra geçiren uygulamalarını tespit ederek, kısaca daha detaylı bir denetimle olabilir. Dershane sektöründe öğretmenlerin özlük haklarının işleyişini ele aldığımız bu temada, “özlük hakları” ile ilgili durumların

bu çalışma alanında geçersiz kılındığını, buna yönelik hak arayışlarının da anlamsızlaştırıldığını görmekteyiz. Herhangi bir durum karşısında rapor ya da izin kullanılması, sigorta primlerinin ödenmesi gibi çalışanların özlük haklarına dair konularda yasal işleyişler göz ardı edilmiş ve işverenin tekelinde standart olmayan ya da bireysel anlaşmalarla maliyet hesapları gözetilerek uygulanmakta olan işleyişler süreklilik kazanmıştır. Bu koşullar için yasal hükümlerin ve denetim mekanizmalarının yetersiz kalmasının nedeni, neoliberalizmin bir gerekliliğidir. Üretim ilişkilerinin, istihdam yapısının, çalışma koşullarının neoliberal akışta ya da yeni kapitalizm denilen dönemde ekonomik ve politik süreçleri, piyasa merkezli ve piyasanın gerekliliklerine uygun yaklaşım ve işleyişler ile emeğin ve toplumun üzerinde etkisini artıracak biçimde genişletmekte, yaygınlaşmaktadır. Emekçi sınıf bilincinin, örgütlenmenin önüne geçen bu durumlar hem çalışma alanında emek süreci üzerinde hem de yaşam koşulları üzerinde “geriletici” etkisini daha ileriye (gelenen, görülen ileri noktalar) götürebilmektedir.

Ayrıca, emeğin aleyhine işleyen koşullar sadece dersane sektöründe değil, eğitim alanındaki ilgili diğer özel sektör birimlerin de ele alınmalı ve kapsayıcı, daha inceleyici denetimlerle düzensizliğin düzenini kuran anlayış ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü tüm bu çarpık işleyişlerin birbirini ürettiği ortamda eğitim sektörünün metalaştırılması ve bu haliyle (taşıdığı anlamla) toplumsal alanda yaygınlık kazanması, emeğin köleleştirilerek sömürü mekanizmalarına işlerlik kazandırması anlamına gelmektedir. Eğitim bir meta halini almışsa da, eğitimi sunan emekte olduğu gibi eğitime dâhil olan öğrenci ve veliler de piyasanın gerektirdiği koşullara hapsedilmekte ve bağımlı kılınmaktadır. Böylece bu döngü içerisinde, neoliberalizmin dönüştürdüğü çalışma yaşamı ve çalışma ilişkileri eğitim sistemi yoluyla, emek üzerindeki sömürü biçimlerini, bireylerin birbirlerine karşı rekabet içerisinde bırakılarak (eğitimin ticarileştirilmesine “birlikte” karşı çıkmak yerine) yalnızlığı, güvensizliği, belirsizliği yaygınlaştırarak ve toplumsal alanda bunun gerekliliği inancını oluşturarak, kapitalist sürece eleştiriye engelleyecek biçimde meşrulaştırmış olmaktadır.

4.7. DERSHANE ÖĞRETMENLERİNİN MESLEĞE YÖNELİK BEKLENTİLERİ VE GELECEĞE DAİR BAKIŞ AÇILARIYLA İLGİLİ BULGULAR

Bu tez çalışmasında önemli olan noktalardan biri, en başından beri vurguladığımız ve üzerinde durduğumuz yönü ile küresel kapitalizmin şekillendirdiği piyasalaştırma sürecinin, beyaz yakalı emeği ve çalışma koşullarını nasıl ve ne yönde etkilediğini değerlendirebilmek olduğu kadar, piyasalaş(tır)maya dönük ilişkilerin en fazla görüldüğü sektörlerden biri olarak dersanelerde öğretmenlerin bu koşulları nasıl değerlendirdikleridir. Çünkü farklı statülere ve çalışma ilişkilerine bölünmüş bir meslek olarak öğretmenlik (ücretli, sözleşmeli, kadrolu, özel sektör gibi), bu şekilde hem piyasalaştırma mekanizmalarının etkisine daha fazla açılmış hem de neoliberal politikaların temel ilkelerinin (esnekleştirme, kamuda istihdam kısıtlılığı vd.) bir gerekliliği olarak, güvencesiz çalışma alanlarında emeğin işi gereği sahip olduğu hakları elinden almıştır: *“Piyasa kurallarının egemen olduğu alanlarda haklardan (sosyal, ekonomik, özlük) bahsetmek, işten kaytarmanın bahaneleridir.”* Bu bakış açısına göre, emeğin çalışma koşullarından kaynaklı sorunları sistem eleştirisi üzerinden değil, bireysel boyutta ya da bireyden kaynaklı olarak değerlendirilmeye itilmiş olacaktır.

Özellikle kapitalizmin tarihsel süreci içerisinde neoliberal küreselleşme boyutunda emek sömürsünün içeriğini daha da genişletme imkânı sunan, artı-değeri artırma çabalarına en iyi cevap veren sistem işleticisi, esneklik uygulamaları olmuştur. Dershane sektöründe öğretmenlerin çalışma koşullarında esneklik ve kuralsızlık uygulamalarını değerlendirdiğimiz temada da (Tema 4.5) belirttiğimiz gibi, esneklik iş yaşamında, sorumlulukların dağılımında, görev tanımında, ücret sisteminde (yasal olarak belirlenmiş olsa da uygulamada bir standardizasyon yoktur) ve bunlarla ilişkili olan pek çok boyutta belirsizlikler ve kuralsızlıklar üretmektedir. Bu durumda esneklik uygulamaları, çalışma yaşamında piyasanın kendisini her zaman ve her dönemde dinamik biçimde ayakta tutacak “her an her şeye hazır olabilmek” vurgusuna yüklediği anlamla, rekabet edebilirliği, değişime ayak uydurabilmeyi, bireyciliği emeğin işe bağımlı kılınması sürecinde öncelikli bir ilke (yaşam biçimi inşası) olarak belirlemiştir. Bu açıdan çalışma biçimlerindeki, istihdam alanlarındaki farklılıklar çalışanların, iş

alanlarına ve mesleklerine dair bakış açıları üzerinde etkili olduğu gibi, iş koşulları içerisindeki kaygı ve stres nedeniyle daha çok geleceğe dair belirsizlikler biçiminde karamsar düşüncelere sahip olma, aynı emek türünün daha güvenceli görülen farklı çalışma alanı ve biçimlerindeki koşullarında “eksiklikler” arama şeklinde biçimlendirilen çalışanların anlam dünyası, daha çok birey eleştirisi üzerine şekillendirilmiştir. Yine istihdam durumundan kaynaklanan farklılıklar, sadece farklı istihdam koşullarındaki öğretmenlerin birbirlerine yönelik düşüncelerini ve algılarını etkilemekle kalmamaktadır. Çünkü eğitim sektörünün piyasalaştırılması sürecinin, öğretmenlik mesleği açısından esnek istihdam ile geldiği durum eğitime dâhil olan tüm boyutların bu etkilerle biçimlendirilmiş olmasını da beraberinde getirmiştir. Örneğin, kamuda çalışan kadrolu öğretmenler ile daha güvencesiz çalıştırılan öğretmenlerin (dershane öğretmenleri, ücretli çalışanlar vd.) eğitim-öğretim konusuna, öğretmen-öğrenci ve veli ilişkileri konusuna bakış açıları da farklılaşmaktadır (Torun, 2010). Çünkü neoliberal kapitalizmin ilkeleri doğrultusunda dönüştürülen çalışma yaşamı sadece bireyin iş koşullarını etkilememektedir. Genel olarak güvenceli ve güvencesiz çalışma biçimleri olarak belirttiğimiz koşullar, bireyin iş ilişkilerine, geleceğe dair düşüncelerine (hem işi hem de yaşamı ile ilgili), yaşam koşullarına neoliberalizmin kendisini sürdürebilir kılması gerekliliği çabası ile yansıtılmaktadır. Ancak buradan neoliberal politikaların, kamu sektöründe çalışanları ve kamudaki çalışma yaşamını etkilemediği şeklinde bir düşünceye ulaşılamaz. Torun’un da belirttiği gibi (2010: 2), hem kamu sektöründe hem de dershane sektöründe öğretmenlik mesleğinin parçalanmış konumu, sonuçları açısından benzer yönleri ile karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eğitim alanının ve öğretmen emeğinin piyasalaştırılması süreci ile eğitim maliyetinin faturası her geçen gün veliye yüklenmektedir. Yeni liberal politika uygulamalarında kamu okullarında da veli, müşteri olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan yine, bizim çalışmamızda da öne çıkan bir durum olarak, neoliberal kapitalist politikalar öğretmen emeğini “müşteri memnuniyeti” görevi ve kaygısı ile piyasalaştırarak sermaye hareketine dâhil etmektedir.

Bu tema altında işleyeceğimiz değişkenlerde, araştırmaya katılan dershane öğretmenlerinin meslekleri hakkındaki düşüncelerini ölçmeye çalışırken, aynı zamanda içinde buldukları koşulları, daha güvenceli ve düzenli bir iş alanına ve çalışma

ilişkilerine sahip olarak görünen kamudaki öğretmenlerin durumu ve onların iş koşullarının dersane öğretmenleri tarafından nasıl algılandığı yönündeki görüşlerle ele alınmaya çalışılacaktır. Neoliberalizm ekseninde istihdam yapısındaki dönüşümlerin çalışma koşulları üzerindeki belirleyiciliği, emeğin sosyo-ekonomik koşullarında kapitalizmin kendini yeniden üretme, sürdürme yönündeki amaçlarının bir gerekliliğidir. Aşağıda bu konuyla ilgili değişkenlere dair görüşlerinde katılımcılar, farklı istihdam alanlarındaki iş koşullarında karşılaşılan sorunlara bireysel temelli olarak (bireyci bir bakış açısı ile) yaklaşmışlardır. Demir'in de “öğretmen istihdamında esneklik” konusu ile ilgili çalışmasında (2011: 57-58), kamuda farklı statülerdeki öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları, bireysel sorun olarak algılamalarına yer verilmiştir. Dolayısıyla güvencesiz çalıştırılan öğretmenler, güvencesi olanların çok rahat olduklarını, işlerini daha iyi yapmak için uğraşmadıklarını düşünürken; kadrolular da öğretmen olmayanların öğretmenlik yapmasından rahatsız olmakta ve çoğu zaman mesleki deneyimlerini onlarla paylaşmamaktadırlar. Ancak, kamusal eğitim alanı olarak okullarda farklı istihdam koşullarında çalışan öğretmenlerin bu yönde (birbirlerine karşı olan, ayrımcılık eksenli) oluşan düşünceleri, dersane sektöründe çalışan öğretmenleri de kapsamaktadır. Dersane öğretmenlerinin de bu farklı istihdam koşullarına dair görüşlerine yer vermek önemli olacaktır. Çünkü istihdam durumuna göre iş alanındaki sorumlulukların farklılaşması, dersane sektöründe olduğu gibi emek üzerinde ticarileştirme, reklam ve rekabet ile ilgili işleyişlerin baskın olması, öğretmenlik mesleğine bakış açısını ve öğretmenlerin birbirlerine yönelik görüşlerini etkilemektedir. Bu konuyla ilgili olarak Akgündüz de çalışmasında (2012), dersane öğretimi ile kamudaki öğretim arasındaki temel farklılıkları değerlendirmiş ve öğrenciler açısından, dersanelere yüklenen anlamı, dersaneleri tercih etme nedenlerini ele almıştır. Bu durumda ortaya çıkan sonuç ise, ticari bir faaliyet alanı olan dersane sektöründe “müşteri memnuniyeti” konusunun (bu konuda, Tablo 46/ ders dışı sorumluluklar ve Tablo47/dersane öğretmenlerinin etüt uygulamalarına yaklaşımı ile ilgili dağılımlara bakılabilir) hem öğretimle ilgili süreçte hem de ilişkiler de sürdürüldüğü ve okulların cazibesini yitirmiş olduğu şeklinde görüşler öne çıkmıştır. Bu süreç de, neoliberal kapitalizmin eğitim sektörünü dönüştürücü etkisinin, eğitim-öğretim konusuna dâhil olan tüm kurum ve bireylerin durumlarında, ilişkilerinde, oluşturulan algılarında “karşılıklı” olarak sürdürüldüğünün göstergesi olmaktadır.

Bu tema içerisinde öncelikle, “dershane öğretmenlerinin çalışma koşulları açısından kamudaki kadrolu öğretmenlerle ilgili aralarında nasıl, hangi yönlerden farklılıklar gördükleri ele alınacaktır”. Daha sonra ise, “dershanedeki çalışma koşullarının iyileştirilmesinde, dershane öğretmenlerinin hangi durumları öncelikli buldukları” ve “dershane öğretmenliğinin geleceği konusundaki düşünceleri değerlendirilecektir”. Dershane öğretmenlerinin mesleğe yönelik beklentileri ve geleceğe dair bakış açıları konusunda katılımcıların, dershane öğretmenleri ve kamudaki öğretmenler arasında çalışma koşulları ile ilgili ne gibi farklılıklar gördükleri ile ilgili düşüncelerini, yine veli ve öğrencilere yönelik yaklaşımlarını da değerlendirebilmek için aşağıdaki değişkenlere yer verilmiştir:

Tablo 4.7.55: Örneklemin Dershanedeki Çalışma Koşullarını, Kamudaki Öğretmenlere Göre Daha Belirsiz/Kuralsız Ve Güvencesiz Bulması İle İlgili Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Kamudaki öğretmenler ile dershane öğretmenleri arasındaki çalışma koşullarına yönelik farklılıkların, dershane öğretmenlerinin iş algısında nasıl yer edindiğini ölçebilmek için yer verdiğimiz değişkende, katılımcıların tümü “dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarının, kamudaki öğretmenlere göre daha belirsiz/kuralsız ve güvencesiz” olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla güvencesiz çalışma koşulları dershane öğretmenleri açısından, kamudaki kadrolu öğretmenlerle aralarındaki farka dair en önemli durum olarak saptanmıştır.

Yukarıda da Tablo 4.6.54’deki dağılımın sonuçlarına göre, katılımcıların tümü özlük hakları ve sahip oldukları bu hakları kullanabilmeleri konusunda kamudaki öğretmenlere göre daha kısıtlı/ zor koşullarda olduklarını ve piyasanın biçimlendirdiği dershane sektöründeki bu koşullar içinde iş tatminlerinin de olumsuz etkilendiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla katılımcılar hem özlük hakları hem de çalışma koşulları açısından kamudaki öğretmenlerin durumunu daha net, kurallı ve güvenceli bir iş alanı olarak tanımlamaktadırlar. Katılımcılar, dershane öğretmenlerinin özlük hakları ile ilgili ele aldığımız temada (Tema 4.6) Tablo 4.6.54’e dair yer verdiğimiz söylemlerinde, dershanedeki rekabet, reklam ve ticaret amaçlı olarak sürdürülen işleyişler nedeniyle

kendilerini öğretmen olarak tanımlayamadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü çalışma alanlarındaki sorumluluklarının daha çok öğretmenlik ve ders dışı işler (bu konuyla ilgili Tablo 4.5.46'daki dağılım sonuçlarına da bakılabilir) olduğunu belirtmişlerdir.

Aslında çalışmamızda yer verdiğimiz temaların bütünü açısından öne çıkan bir konu olarak, dersane sektöründe eğitim öğretimin verimliliği, kalitesine yönelik sorumlulukların göz ardı edilmesi, öğretmenlik mesleğinin ticaret, reklam ve rekabet koşulları içerisinde anlamını ya da işlevini kaybetmesi, işveren-veli-öğrenci ve öğretmen ilişkilerinin piyasanın gerekliliklerine göre sürdürülmesi, bu işleyişlerin ise katılımcıların pek çoğu tarafından kabullenilmesi (rıza gösterme) şeklinde durumların belirleyici olduğu görülmektedir. Dersane sektörünün bu koşulları katılımcıların iş tatminini olumsuz etkilemekte, gelecekle ilgili karamsarlıklarını artırmakta ve pek çoğu için iş alanında asıl hedeflerine (Tablo 4.2.20) yönelmeye itmektedir. Özellikle emeğin iş koşullarında ve iş ilişkilerinde güvencesizlik duygusunun baskın olması, maliyet unsuru olarak görülen emeğin yalnızlaştırılması yönünde işletilen neoliberal politikalar çalışanların yoksullaştırılmasını (yoksunluk alanlarının genişletilmesi), ucuz emek gücünün artırılmasını amaçlamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak da bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dershanedeki ders ya da ders dışı tüm işleyişler, işverenin daha fazla kazanç elde etme istekleri ve öğrencileri bu dershaneye çekme yönündeki amaçları doğrultusunda sürdürülür. Öğretmen de bu işleyişleri yerine getiren bir araçtır. Bu nedenle de kendimizi öğretmen olarak görmemiz zor. Öğretmenin işi ders vermek, ders anlatmak ama biz ticaret yapıyoruz ya da bu sektörde amaç ticaretse biz de araçlarıyız. Mesailer, ders saatleri, maaşlar, sigortalılık durumumuz gibi pek çok konu kuralsız olarak işliyor. Yani, maaşı da derslerin ne kadar işleneceğini de mesai zamanını da dershaneler arası rekabet durumu ve piyasa koşulları belirliyor. Böyle sürdürülen bir meslekte güvence söz konusu değil; işveren piyasaya uyulmadığı takdirde ya da öğretmen o dershaneye bir kazanç sağlamıyorsa hazır olan istifa dilekçesini işleme koyar. Kamudaki öğretmenin ise sendikası, tanımlanmış ve tanımlandığı gibi uygulanan hakları var ve kamudaki öğretmenlerin güvenceli bir çalışma koşulluna sahip olmaları iş tatminlerini de olumlu etkiler. Bizim işimizin bir güvencesi olmadığından sürekli kaygı ve karamsarlık ister istemez

oluşuyor. Bu sektörün ve dersane öğretmenlerinin geleceği belirsiz.” (K24)

“Kamudaki öğretmenlerin çalışma koşulları, sorumlulukları belirlidir, net bir görev tanımı vardır. Dershane öğretmenin görevleri piyasaya göre biçimleniyor. Dershane sektörü güvencesiz, kuralsız bir iş alanı ve giderek her şey ticarete doğru kayıyor. Sözleşmeler 10 ay üzerinden, sigortalar asgari ücretten, mesai zamanlarında netlik yok, maaşlar düzenli ödeme yok. Kamudaki öğretmenler için bu düzensiz sistem söz konusu değildir. Güvenceli, çalışma standartları belirli bir iş alanı olduğundan kamuda öğretmen rahattır. Ama bu durum bazen kamudaki öğretmenin yetersiz kalmasına ya da görevini tam olarak yerine getirmemesine neden oluyor. Çünkü dershane de çoğu öğrenci konu yönünden eksik; oysa dershane sınavlara yönelik hazırlar. Böyle bir durum da işveren tarafından dershaneler arası rekabette kullanılıyor, ama olan bize oluyor. Çünkü birebir etütler, zorunlu etütler konuyor ve bu zamanlarda daha çok okulda edinilmiş olması gereken konuları anlatıyoruz. Son zamanlarda işverenin en fazla kayıt çeken aracı bu etütlerdir.”(K61)

“Öğretmenlik mesleğinin yükümlülükleri dershane sektöründe bir anlam ve amaç ifade etmez. Kamu ise, güvenceli ve düzenli bir çalışma alanı demek. Çünkü hem görev tanımları belirli hem de sahip oldukları hakları kullanabiliyorlar. Dershane sektöründe denetimler olsa da bunlar dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarındaki kuralsızlıkları ortadan kaldırmıyor. Dershanede öğretmenlik görevi önemli değildir; önemli olan öğrencilerle daha fazla ilgilenildiğini göstererek işverenin daha fazla kayıt almasını sağlamaktır. Yani işveren için, öğretmen rekabet, reklam alanında iyi değilse onun öğretmenliğinin anlamı yoktur.” (K38)

Ayrıca bu konuyla ilgili birkaç işverene de (özellikle dershanede öğretmenler hakkındaki görüşleri için) fikrini sorma fırsatımız oldu. İşverenlerin bu konudaki görüşleri, aslında bazı yönleri ile yukarıda yer verdiğimiz katılımcıların görüşleri ile paralellik (ortaya çıkan sonuçlar çalışanların aleyhine işlerken, ortak görüşler işverene kazanç sağlamaktadır) göstermektedir. Çünkü bu konuyla ilgili olarak işverenler de

dershanede çalışan öğretmenleri sadece “öğretmen” olarak görmenin yanlış ya da yetersiz olduğunu düşünmektedirler. İşveren için dersane öğretmenin sadece öğretmenlik yapması yeterli görülmemektedir. Dershane sektöründe öğretmen daha çok bir “girişim aracıdır.” Onların bu düşüncesinde daha çok kamudaki öğretmenin yetersizliği vurgulanmaktadır; ama yine aynı zamanda bu yetersizliğin gerçek olup olmadığı çok önemli değildir; önemli olan kamudaki öğretmenin yetersizliği söyleminin veli ve öğrenciye kabul ettirilerek dershaneye daha fazla kayıt alabilmektir. Bu konu hakkındaki görüşlerini bir işveren şöyle dile getirmiştir:

“Dershane öğretmeni ya atanamayan öğretmendir bu nedenle de ona öğretmen olarak bakılmamalıdır ya da dersane sektörünü tercih etmiş- kamuyu elinin tersiyle itmiş biri olarak öğretmenden daha fazla donanımlı olan biridir (tek amacı öğretmenlik değildir; piyasa ve ticari koşullara uyum sağlar) ve tabii o da öğretmen olarak tanımlanmamalıdır. Çünkü işi sadece öğretmenlik değildir. Eğer bu sektörde çalışılıyorsa, dershanede öğretmen kamudaki bir güvenceye sahip olmayı, her şeyin kurallı ve düzenli olarak işlenmesini beklememelidir. Çünkü dersane sektörü bir rekabet alanı, reklam çok önemli ve bunlara göre davranmak gerekiyor.”(Zincir dersane, Kurucu)

Dolayısıyla hem katılımcıların söylemlerinde hem de işverenlerin görüşlerinde ortak olan nokta, dersane sektöründe öğretmenlik görevinin arka planda tutulmasıdır. Her iki taraf da bu sektörde belirleyici olan temel etkenlerin reklam, rekabet ve ticarete yönelik faaliyetler olduğunu belirtmişlerdir. Ancak işverenin görüşünde, “dersane sektöründe çalışmak kamudaki gibi bir düzeni, güvenceyi getirmez ve dersane öğretmenin de bu yönde beklentisi olmamalıdır” şeklinde öne çıkan görüşler, kamudaki öğretmenlerin yetersizliği, kamuda öğretmen olan kişinin dersane sektörünün bireysel rekabetine uygun donanıma sahip olmasının zor olacağı şeklinde düşüncelere dayanmaktadır. Yani işverene göre belirsizlikler, rekabet, öğretmenliği ticari zihniyetle harmanlayabilme gibi durumlar bireyi dinamik tutan, onun daha iyiye ulaşabilmek için verdiği mücadelede gücünü artıran durumlardır. Katılımcılar ise söylemlerinde bu güvencesiz ve belirsiz iş koşullarının iş tatminlerini olumsuz etkilediğini; sigorta, maaş, mesai gibi çalışma koşullarına dair durumlarda yasal süreçlere uyulmadığını ve bu işleyişlerin kendilerini, gelecekleri ve meslekleri

hakkındaki düşüncelerinde karamsarlığa ittiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu konu hakkında işveren ve katılımcıların söylemlerinde ortak noktalar olsa da, bundan etkilenişleri ve bu durumlara yükledikleri anlam birbirinden farklı olmaktadır. Çünkü işverenin bu sektörün gerekliliği olarak gördüğü işleyişler (rekabet, reklam vs.), dersane öğretmenleri için emekleri üzerinden gerçekleşen bir sömürü biçimi ya da sömürü araçları olarak görülmektedir. Son olarak diyebiliriz ki, örnekleme oluşturanlar açısından “dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarının, kamudaki öğretmenlere göre daha belirsiz- kuralsız ve güvencesiz olduğu” düşüncesi kamudaki öğretmenlerle aralarında öncelikli bir fark olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.7.56: Örneklemin Kamudaki Öğretmenlerin Toplumsal Statüsünü Değerlendirmesine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	66	%66,0	66,0	66,0
Hayır	34	%34,0	34,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Dershane öğretmenleri ile kamudaki öğretmenler arasında görülen farklar açısından diğer bir değişken de toplumsal statü algılamasıyla ilgilidir. Bu konu katılımcılara “kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünün dersane öğretmenlerinden daha yüksek olduğunu düşünüyor musunuz?” şeklinde sorulmuştur. Katılımcıların %66’sının kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünü dersane öğretmenlerinden daha yüksek olarak gördüğü, %34’ünün de kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünü daha yüksek olarak değerlendirmedeği saptanmıştır. Kamudaki öğretmenleri toplumda daha yüksek statülü olarak değerlendiren %66’lık kesimin bu yöndeki düşüncesinde, kadrolu ve güvenceli bir sektör olarak kamuda çalışmanın standartları, düzenli ve kurallı çalışma ilişkileri (Tablo 4.6.54 ve Tablo 4.7.55’deki dağılımın sonuçlarında da görüldüğü gibi) etkili olmuştur.

Kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünün daha yüksek olduğunu belirten bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Toplumda dersane öğretmenleri genellikle, güvencesiz koşullarda ve geleceği belirsiz bir sektörde çalışan, çalışma süreleri belli olmayan- sürekli dersane değiştiren öğretmenler

olarak görülüyor. Veli ve öğrenciler bizi öğretmen olarak görmüyor, dersane öğretmeni daha çok “test hocası ya da etüt hocası” olarak algılanıyor. Oysa kamudaki öğretmenlerin çoğu sorumluluklarını yerine getirmedeğinden dolayı birebir ve zorunlu etütlerde detaylı bir konu anlatımı yapmak zorunda kalıyoruz.” (K13)

“Şuan çalıştığımız dershanede bir sonraki dönem olup olmayacağımız belli değil, bu nedenle veli ve öğrenciler de bunu gözlemliyor ve fark ediyorlar. Bu durum düşük statülü olarak görülmemize neden oluyor. Dersane öğretmeni veli ve öğrencilerin beklentilerini karşılayan, onların istekleri doğrultusunda çalışmalar yapan bir konumda. Dersane öğretmeni sürekli dersane değiştiren, etüt yapan, öğrenci ile birebir ilgilenmek zorunda olan bir konumda iken, kamudaki öğretmen, atanmış ve gerçek bir öğretmen olarak görülüyor. Yani veli ve öğrenci kamudaki öğretmene daha çok saygı duyar, dersane öğretmeni olarak bizleri daha çok yardımcı eleman gibi görürler. Oysa pek çok öğrenci dershaneye okulda öğrenmesi gereken konularda eksik geliyor ve bu bizim iş yükümüzü artırıyor.”(K55)

Kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünün dersane öğretmenlerinden yüksek olmadığını belirten bazı katılımcıların söylemleri ise şöyledir:

“Kamudaki öğretmenlerin sınav sistemine ve konu anlatımlarına yönelik yetersizliği, kamudaki öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmemesi dersanelere olan ihtiyacı her zaman devam ettirdiğinden kamudaki öğretmenlerin toplumsal statülerinin daha yüksek olduğunu düşünmek yanlış olur. Çünkü hem öğrenciler hem de veliler asıl verimi ve ilgiyi dersane öğretmenlerinden almaktadırlar. Hem okulda öğrenmiş olmaları gereken konuları anlatıyoruz (zorunlu olarak) hem de sınava yönelik çalıştırıyoruz”(K29)

“Veli ve öğrenciler kamudaki eğitimi yeterli bulmuyorlar ve dersanelere yöneliyorlar. Kamudaki öğretmeni sınavlara hazırlama ve sınavlara yönelik bilgileri açısından yeterli bulmuyorlar. Özel ders ya da dersanelere olan ihtiyaç devam ediyor. İşveren de bu düşünceleri iyi kullanıyor, diğer dersanelerle rekabet etmek için zorunlu etütler, birebir ders anlatımları konuluyor. Bunlar bizim için yoğun ve stresli bir iş

oluyor, ancak veli ve öğrencilerin talepleri de bu yönde. Öğrenci ve veliler daha çok dersane öğretmenlerinin bu mesleği isteyerek sürdürdüğünü, isteyerek kamuda çalışmadıklarını düşünüyorlar. Bu nedenle toplumsal statüde kamudaki öğretmenin üstün görülmesi söz konusu değil.”(K14)

Bu konuda her iki grubun söylemlerinde dikkat çeken nokta, katılımcıların “kamudaki öğretmenlerin performansını düşük bulmaları ve kamudaki öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesinde yönelik çalışmaların yapılmasını gerekli görmeleridir.” Dolayısıyla da katılımcılar statü değerlendirmelerinde daha çok iş koşulları üzerinden görüşlerini belirtmişler; sorumluluklarının ve iş yüklerinin kamudaki öğretmenlere göre daha fazla olduğuna değinmişlerdir. Bu koşullar katılımcıların bir kısmı için, kamudaki öğretmenin sadece öğretmenlik görevini yapıyor olması nedeniyle, “gerçek öğretmen” olarak algılanma ve daha yüksek statülü olarak görülme durumunu pekiştirdiğini belirtmektedir. Diğer katılımcılar ise, dersanedeki iş yükümlülüğünün fazla olmasının daha çok kamudaki öğretmenin yetersiz performansı ile ilgili olduğunu düşünerek, statü konusunda kamuda çalışan öğretmenin yüksek statülü algılanmadığını belirtmişlerdir.

Ancak bu konuyla ilgili olarak hem kamudaki öğretmenlerin çalışma koşullarını hem de onların dersane öğretmenlerine yönelik bakış açılarını ele alan çalışmaların değerlendirilmesi önemli olacaktır. Çünkü dersanelerin geleceği ile ilgili tartışmaların sonuçları ne olursa olsun, dersane öğretmenleri toplumda büyük bir çoğunluğu oluşturmakta ve öğretmenlik mesleğinin parçalanmışlığı açısından kamu- özel ayırımına dair değerlendirmelerde önemli bir kesimi belirtmektedir. Kamudaki öğretmenlerin de bu konular hakkında dersane öğretmenleri ile aralarında nasıl ve hangi noktalara değinerek bir karşılaştırma yapacakları önemli bir konudur ve öğretmenlik mesleğinin bu parçalanmış durumu içinde yer alan her bir kesimin birbirlerine yönelik görüşleri aynı zamanda eğitim ve öğretim konusundaki işleyişlerin gerçekliğini de ortaya koyacaktır.

Tablo 4.7.57: Örneklemin “Dershane Öğretmeni Hem Öğretimde Hem De Öğrencisiyle İletişimde Daha Özverili Ve Verimlidir” İfadesine Dair Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	85	%85,0	85,0	85,0
Hayır	15	%15,0	15,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Dershane öğretmenlerinin kamudaki öğretmenlere yönelik tanımladıkları farklılıklar açısından, katılımcıların %85’i dershane öğretmenlerinin hem öğretimde hem de öğrencilerle iletişimde daha özverili ve verimli olduğunu belirtirken, %15’i de öğretimde verimlilik ve öğrenciyle daha iyi iletişim konusunda kamudaki öğretmenlerle aralarında önemli bir farklılık görmediklerini belirtmişlerdir. Dershane öğretmenlerinin öğretim ve öğrencilerle iletişim konusunda daha özverili ve verimli olduğunu düşünen % 85’lik kesimi oluşturan katılımcılardan bazılarının söylemleri şunlardır:

“Bu durum bir zorunluluktur. Yani öğretmen -gerçekliği hiç önemli olmamakla birlikte- hem öğretimde hem de veli ve öğrencilerle ilişkilerinde daha özverili, verimli olmak ya da böyle algılanmak zorundadır. Bu, sektörün öğretmenden en önemli beklentisidir; çünkü tüm bunlar daha fazla kayıt almak, daha çok kayıt alan öğretmen olarak anılmak, diğer dershanelerle rekabet edebilme koşulları yaratabilmek vb. anlamlara gelmektedir. Örneğin tüm dershanelerin uyguladığı zorunlu ve birebir etütler ders zamanlarından çok daha önemlidir. Çünkü öğrencinin (aynı zamanda da öğretmenin) zorunlu olarak etüde oturtulduğu bir sistem öğrencinin öğretiminde çok çaba sarf edildiği algısı oluşturmakta, yine dershane öğretmenin kayıt alabilmede önemli sorumluluk alanlarından olan geziler, etkinlikler ise (öğrencide bir bilinçlenme sağlamaz, öğrenci için arkadaşlarıyla yalnız kalabilme alanlarıdır) öğrencilerle daha çok ilgilenildiği düşüncesini geliştirmektedir.” (K7)

“Kamuda öğretmen, öğretmenlik görevini yapmakla sorumludur. Dershane de ise öğretmenden beklenen hem iletişimde hem de öğretimde daha özverili davranmasıdır. Dershane de öğretmen sadece ders anlatmadığı için, hem velilerle hem de öğrencilerle ilgili danışmanlık, arama yapma gibi ders dışı sorumlulukları da olduğundan bu işleri yaparken verimli ve özverili olmak zorundadır. Bizim işimiz, mesai bitse

de devam eder. Çünkü derslerden, zorunlu etütlerden kalan zaman yetmediğinde bu işler eve taşınır.”(K3)

Bu değışkende ortaya çıkan sonuca göre, katılımcıların %85’i kamudaki kadrolu öğretmenlerle aralarındaki farkı belirtmesi açısından, “dershane öğretmenlerinin hem öğretimde hem de öğrenciyle iletişimde daha özverili ve verimli olduğu” düşüncesini kabul ettikleri için bu durum ayırt edici bir farkı belirtmektedir. Ancak katılımcıların ifadelerinde belirttikleri gibi, bu dershane sektöründe bir zorunluluk olarak görülmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç da Tablo 4.7.55’deki ve Tablo 4.7.56’daki dağılımların sonuçlarında ve katılımcıların söylemlerinde görüldüğü gibi, emeğin piyasa ilişkileri içerisinde almış olduğu biçimleri ve neoliberal dönemde yeni kapitalist ilişkilerin istihdam yapısında ve çalışma koşulların da dönüşümü belirtmektedir. Katılımcılar, dershane öğretmenin gerçekliği olmasa da (eğitim-öğretime dair bir sorumluluk taşınmasa da) hem öğretimde hem de öğrencilerle iletişimde kamudaki kadrolu öğretmenlere göre daha özverili ve verimli davranmaları gerektiğini ya da bu şekilde algılanmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Dershanelere olan talebi artırmak için, daha fazla kayıt alabilmek, diğer dershanelerle ve diğer dershane öğretmenleri ile rekabet edebilmek için, veli ve öğrencilerin algısında dershanelere olan gerekliliğe dair (ihtiyaç duyma düşüncesi, eğitim alanında neoliberal dönüşümün ekseninde, toplumsal alanda dershanelere olan ihtiyacın üretilmesi süreci) düşünceler oluşturulmaktadır. Katılımcıların çok az kesimi (%15) ise, bu konunun kamudaki öğretmenlerle aralarında bir farklılık oluşturmadığını ve kamudaki öğretmenlerin de öğretimde ve öğrencilerle iletişimde özverili ve verimli olduğunu düşünmektedirler.

Farklı statülerde ve farklı istihdam koşullarında çalışan öğretmenlerin mesleğe yönelik algılarında, mesleki ilişkilerinde Tablo 4.7.55, Tablo 4.7.56 ve Tablo 4.7.57’de yer verdiğimiz bazı katılımcıların söylemlerinde de görüldüğü gibi, kapitalizmin kendini yeniden ve daha kapsayıcı biçimlerde üretmesi sürecinde istihdam yapısında güvencesizleştirmeye, kuralsızlaştırmaya dair işleyişlerin egemen kılınması ve emeğin özellikle iş kaygısı ile baskı ve sömürü koşullarına karşı tepkisizleştirilmesi ya da etkisizleştirilmesi ile ilgili durumların geçerliliği öne çıkarılmaktadır. Yüce’nin de dershanelerde yaşanan sorunlar ile ilgili çalışmasında belirtmiş olduğu gibi (2008: 170), eğitimcinin eğitim sürecinin öznesi olmaktan çıkarılıp nesnesi haline getirilmesi, alınır

satılır bir araç konumuna gelmesi (emeğin metalaştırılması), kapitalizmin tüm alanlarda olduğu gibi, doktor ile hastası arasındaki ilişkide yarattığı tahribata benzer biçimde bu alanda da öğretmen ile öğrenci arasındaki dolaylı ilişkiyi dolaylı para ilişkisine indirgemıştır. Dolayısıyla tüm meslekler de olduğu gibi, öğretmenlik mesleğinde de, tüm ilişkilerin para öz çıkar ilişkisine indirgenmesi ve eğitim sürecindeki inisiyatifin de tümüyle idarecilere devredilmesi kapitalist baskı, denetim ve sömürü amaçlarına hizmet etmektedir. Ayrıca, aşağıda Tablo 4.7.67'deki dağılımın sonucu (katılımcıların çalışma ve yaşam koşullarını geçmişe göre değerlendirmeleri) ve buna dair katılımcıların söylemlerinde de görüldüğü gibi, işverenin kameralar ile öğretmenleri gözetlemesi, denetlemesi emeği tümüyle nesneleştiren, eğitim-öğretim sürecinde değil de para ilişkileri için verimliliği artırmaya yönelik amaçların bir parçası olmaktadır. Tüm bu kapitalizmin işletim araçları da toplumsal alanda, kamusal eğitimin yetersizliği, dershanelerin ise eğitim ve öğretim sürecinde daha özverili ve verimli olduğu yönünde algıların oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır.

Tablo 4.7.58: Örneklem “Öğrenciyi Üniversiteye Hazırlayan Dershane Öğretmeni” İfadesi Hakkında Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	51	%51,0	51,0	51,0
Hayır	49	%49,0	49,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Örneklemi oluşturanların %51'inin “öğrencileri üniversiteye hazırlayan dershane öğretmenleridir” ifadesini kabul ettiği, %49'unun ise bu konuda sadece dershane öğretmenine bir anlam yüklememek gerektiğini düşündükleri saptanmıştır. Bu değişken açısından dağılımın sonuçlarına göre, katılımcıların yaklaşımlarında birbirine yakın değerler elde edilmiştir. Ancak burada her iki gruptaki katılımcıların görüşlerine göre, üniversiteye hazırlık sürecinde en etkili olan, dershane öğretmeni'dir. %51'lik kesim bunu, salt dershane öğretmenin yeterli olacağı düşüncesi ile belirtirken ve bu düşüncesini kamudaki öğretmenin konuları anlatma sorumluluğunu da dershane öğretmenin yerine getirdiği düşüncesi ile pekiştirirken, %49'luk kesimi oluşturanlar

ise, kamudaki öğretmenin de öğrencinin üniversiteye hazırlanması sürecinde “dershane öğretmeni kadar olmasa da” katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Bu konuyla ilgili olarak, “öğrenciyi üniversiteye hazırlayan dershane öğretmenidir” ifadesini, kamudaki öğretmen ile arasında ayırt edici bir farklılık olarak gören bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Kamudaki öğretmenlerin öğrencileri dershane öğretmenleri kadar sınav sistemleri ve sınavlara hazırlık konusunda yeterli yönlendirmediğini düşünüyorum. Çoğu öğrenci buraya çok eksik bilgiyle geliyor. Yani kamudaki öğretmenin yapması gereken konu anlatımını biz yapıyoruz. Bunun üzerine de sınava yönelik çalışmaları yapıyoruz. Üniversiteye hazırlık için sınav grubu öğrencileri üzerinden dershane öğretmeni etkilidir.”(K26)

“Üniversiteye hazırlama işi daha çok dershane öğretmenine bırakılmış durumda. Zaten ticari bir sektör olduğu için de veli ve öğrencilerin talepleri de bu yönde. Bu nedenle kamudaki öğretmen daha rahat davranıyor, ama bizim böyle bir şansımız yok. Çünkü dershaneler arası rekabet ve reklam tüm bu durumları kullanıyor. Öğrencinin konu anlatımını da, sınava hazırlık sürecindeki performansını da dershane öğretmeni tamamlıyor ve şekillendiriyor. Bu nedenle öğrencinin üniversiteye hazırlanmasında dershane öğretmeni daha etkili ve önemli rol oynar.”(K55)

Bu konuda, “öğrenciyi üniversiteye hazırlayan dershane öğretmenidir” ifadesini kamudaki öğretmen ile aralarında ayırt edici bir farklılık olarak görmeyen bazı katılımcıların söylemleri ise şunlardır:

“Üniversiteye hazırlık sürecinde sadece dershane öğretmenin etkili olduğunu düşünmüyorum. Bu süreçte hem dershane öğretmeni hem de okuldaki öğretmen üzerine düşen sorumlulukları, görevlerini yerine getirmeli. Tabii her dershane öğretmeni bu konuda verimli olamayacağı gibi, kamudaki her öğretmen de bu süreçte başarılı olmamaktadır. Ancak her ikisi de üniversiteye hazırlık konusunda öğrenciyi hazırlar ve yönlendirebilir. Yani, bu konuda kamudaki öğretmeni yetersiz bulmak çok doğru olmaz.”(K67)

“Öğrencilerin sınava hazırlanmasında hem okuldaki öğretmenin hem de dersane öğretmenin sorumlulukları vardır. Genellikle kamudaki öğretmenler, rahat davranarak dersane öğretmeni üzerindeki yükümlülüklerin ağırlaşmasına neden olurlar. Kamudaki öğretmen konuların iyi anlaşılmasını sağlarsa, dersane öğretmeni de bunun üzerine sınavlara hazırlık için bilgi ekler. Bu nedenle de üniversiteye yönelik olan süreçte hem kamudaki öğretmenlerin hem de dersane öğretmenlerinin sorumluluklarını bir arada değerlendirmek gerekir.”(K88)

Bu tablodaki dağılımın sonucunda da (Tablo 4.7.57'deki dağılımın sonucu açısından da belirttiğimiz gibi) dersanelere talebi arttırmaya yönelik işleyişlerin, eğitim-öğretim sistemi (sınavlara hazırlık eksenli olarak) üzerinden ulaştığı boyutu görmekteyiz: Katılımcılar, üniversiteye hazırlık sürecinde verimlilik konusundaki görüşlerinde, sınav merkezli eğitim sisteminde kamudaki öğretmenlerin ve dersane öğretmenlerinin eğitime dair sorumlulukları paylaşması yönünde değerlendirmeler yapmışlardır. Her iki farklı görüşe dair yer verdiğimiz katılımcılar söylemlerinde, dersanelerde daha çok sınav sistemine (biçimsel, teknik) yönelik çalışmaların olduğu ya da olması gerektiği, kamudaki öğretmenlerin de konu anlatımıyla bunu desteklemeleri gerektiği yönünde görüşler belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların çoğu, bu konuda kamudaki öğretmenlerin sorumluluklarını eksik bulurken ve dersane öğretmenlerinin üniversiteye hazırlık sürecinde daha fazla katkıda bulunduğunu belirtirken; diğerleri ise, üniversiteye hazırlık sürecinde hem kamudaki öğretmenlerin hem de dersane öğretmenlerinin ortak çabasının önemine değinmişlerdir. Eğitim sisteminin bu iki yönlü işleyişi, kamu hizmetlerinin metalaştırılması sürecinde dersanelere olan talebin artırılmasında önemli bir role sahip olmaktadır. Aynı doğrultuda çalışanların durumu da, emeğin daha fazla talebe cevap verecek biçimde parçalanması, denetlenmesi ya da sömürülmesi şeklinde sürdürülen yönleri ile kapitalist hizmet alanına dâhil edilmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak Özoğlu'nun da belirttiği gibi (2011: 5), yükseköğrenim talebinin giderek artması, buna bağlı olarak üniversitelere öğrenci seçiminin merkezi giriş sınavıyla yapılması, giriş sınavının kapsamı ile ortaöğretim kurumlarında işlenen müfredatın içeriğinin birebir örtüşmemesi ve ortaöğretim programlarının gerek program

gerekse nitelik bakımından farklılık arz etmesi kolektif bir biçimde hem özel dershanelere hem de kaliteli eğitim veren liselere olan talebi giderek artırmıştır. Yine Baştürk ve Doğan'ın (2010: 139,152) çalışmasında da özel dershanelerin tercih edilme sebepleri ile ilgili olarak, bu konuya değinilmektedir. Bu açıdan üniversiteye giriş sınavında çoktan seçmeli testler uygulanırken, liselerde ise klasik yazılı sınavlarla değerlendirmelerin yapılması öğrencileri özel dershanelere yöneltmektedir. Liselerde görev yapan öğretmenlerin özel dershanelere yönelik görüşlerine yer veren bu çalışmada, kamudaki öğretmenlerin görüşlerinin de eğitim sektörünün ticarileştirilmesi sürecinden etkilendiği görülmektedir. Buna göre lise öğretmenleri, özel dershanelerin öğrencilerin sınavda elde ettikleri başarıları tek başına sahiplenmesini kabul etmemektedir. Ancak sınavda başarılı olmanın yolu açısından, iyi bir lise eğitiminin özel dershanelerle desteklenebileceğini de belirtmektedirler. Bu yönde bir düşünce, her iki kurumun da eğitimde kaliteyi amaçlaması ile gerçekleşeceğinden ve neoliberal politikalar açısından sermaye hareketliliğini kısıtlayacağından ulaştığımız sonuçlar, eğitimin bir amaç değil kâr odaklı bir araç olarak dönüştürülmüş boyutlarını karşımıza çıkarmıştır.

Özellikle veli ve öğrencilerin iş kaygısıyla (geleceğin umudu bireyin işsizliği yenmesi üzerine kurulu olduğundan) üniversiteye giriş sınavına büyük önem vermeleri, öğrenciler için bir yarış sürecini ve bu yönde işletilen bir eğitim sistemini öne çıkarmıştır. Bu da (özellikle toplumsal kaygılar) özel dershanelerin işveren açısından iştahını kabartan bir durumdur. Dolayısıyla eğitim sisteminin hem sınav merkezli olması (eğitim kademelerinde uygulanan farklı sınavlar) hem de sınavların biçimi özel dershanelerin sayısını, çeşitliliğini artırmıştır. Bu etkenlerle birlikte kamusal eğitim sistemindeki aksaklıklar (yetersiz öğretmen istihdamı, sınıf mevcudu vs.) dershanelere olan talebi artırırken, neoliberal ekonomi politikasının piyasa merkezli işleyişi ile birlikte öğretmenlik mesleği, emeğin iş koşulları, veli ve öğrencilerin beklentileri ve bu yönde geliştirilen ilişkiler, eğitim-öğretim süreci daha fazla kâr odaklı bir yapı içerisinde sürdürülmektedir. Bu durumla ilgili olarak aşağıda yer verdiğimiz Tablo 4.7.59'daki dağılımın sonucuna göre, katılımcıların tümü kamudaki öğretmenlerin konu anlatımına yönelik sorumlulukları yerine getirmediklerini, bu sorumluluklarını dersane öğretmenlerine yüklediklerini ve dershanede öğretmenlerin iş yükünün ve iş stresinin

giderek arttığını belirtmişleridir. Bu durum ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, işveren açısından daha fazla kayıt alabilme, reklam alanı oluşturabilme, dershanelere duyulan ihtiyacı vurgulama sürecinden kâr kaynağı haline gelmiştir.

Bu araştırmada derslane sektöründeki öğretmenlerin çalışma koşullarının değerlendirilmesi açısından ele aldığımız tüm bu değişkenler de elde ettiğimiz sonuçlar aynı zamanda katılımcıların, öğretime ve kamudaki öğretmenlere yönelik bakış açılarını da değerlendirmemizi sağlamıştır. Ancak bu konuda, Tablo 4.7.56'daki dağılımın sonuçlarına yönelik yer verdiğimiz bazı katılımcıların söylemlerini değerlendirirken de ifade ettiğimiz gibi, kamudaki öğretmenlerin de derslane öğretmenlerine yönelik bakış açılarını, aralarında ne gibi ayırt edici durumlar gördüklerini ve durumlarındaki farklılıkları ya da benzerlikleri hangi temellere dayandırdıklarını anlamak önemli olacaktır. Yine öğretime ve üniversiteye hazırlık sürecinde kamu ve özel sektör alanını nasıl değerlendirdikleri de (görüşlerini dayandırdıkları nedenler açısından) önemli bir boyuttur. Bu nedenle kamudaki öğretmenlere yönelik araştırmalar ya da eğitim-öğretimin neoliberalizm eksenli dönüşümünde mesleğe dair bakış açıları farklı istihdam koşullarındaki öğretmenlerin görüşleri ile desteklendiğinde bu konularla ilgili daha pekiştirici sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü önemli olan farklı istihdam koşullarındaki öğretmenlerin sorumlulukları ve mesleğe dair ilişkileri ile ilgili yorumlamalarını bireysel karşılaştırmalar biçiminde ortaya koymak değil, bu farklı koşulların ortaya çıkmasına neden olan, kapitalist ilişkilerin beslenmesine hizmet eden koşullar üzerinden görüşleri değerlendirmek daha anlamlı olmaktadır.

Tablo 4.7.59: Örneklemin “Kamudaki Öğretmen Konuyu Öğretirken, Derslane Öğretmeni Sadece Test Tekniğini Öğretir” İfadesine Dair Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Bu değişken, Tablo 4.7.56 ve Tablo 4.7.57 'de ele aldığımız değişkenlerin ve yine mesleklerine yönelik bakış açılarında derslanedeki sorumluluklarını nasıl değerlendirdikleri noktasında, derslane sektöründe esneklik ve kuralsızlık sürecine dair bulgular teması altında değerlendirdiğimiz Tablo 4.5.45'teki ve Tablo 4.5.46'daki ki dağılım sonuçlarına dair katılımcıların söylemlerinin bir pekiştiricisidir. Tablo

4.7.58'deki dağılım açısından da yukarıda açıkladığımız gibi, eğitim sistemi içerisinde dersanelerin daha çok sınavlara hazırlık süreci için hizmet vermesi ve bu yönüyle sayılarının ve çeşitliliğinin artması pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çünkü kamusal eğitim alanının konu anlatımı üzerinde durması gerektiği ancak, bunu da dersane sektörüne dâhil ettiği yani dersane alanında öğretmenlerin iş şartlarını zorlaştırdığı yönünde bazı sorunlar oluşmaktadır. Bu durumlar dersane sektöründe arz ve talebi etkileyen, yönlendiren koşullardandır.

Dolayısıyla dersane öğretmenlerinin mesleğe yönelik beklentileri ve geleceğe dair bakış açılarını ele almak ve ölçmek için onların kamudaki öğretmenlerle aralarında ne gibi ayırt edici farklılıklar gördükleri konusunda yer verdiğimiz bu değişkenler bize, dersane sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirebilmek için oluşturduğumuz temaları (esnekleştirme, kuralsızlaştırma, güvencesizleştirme, maaş ve istihdam, örgütsüzleştirme) işaret etmektedir. Bu anlamda katılımcıların, kamudaki öğretmenlerle aralarında oluşan ve ayırt edici buldukları farklılıklar her iki alandaki çalışma koşullarının farklı olmasından bağımsız değildir. Bir anlamda dersane sektöründeki kuralsız, net olamayan, hakların göz ardı edildiği çalışma koşulları bu tema altında yer verdiğimiz değişkenler için bir ayırt ediciliği ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin hiçbirinin “kamudaki öğretmenin konuyu öğretirken, dersane öğretmeni sadece test tekniğini öğretir” ifadesine katılmadıkları saptanmıştır. Dolayısıyla dağılımın sonucuna göre, bu değişken de de (Tablo 4.6.54'de de tüm katılımcıların kabul ettiği bir ayırt edicilik durumu ortaya çıkmıştır) katılımcıların tümünün geçerli saydığı yani aynı sonuca işaret ettiği bir durum ortaya çıktığı için bu konu katılımcılar tarafından, kamudaki öğretmenlerle aralarında ayırt edici bir farklılık olarak görülmüştür. Bu konuya dair bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Aslında olması gereken kamudaki öğretmenlerin konuyu derinlemesine anlatmaları, öğrencilerin dershaneye konuyu tam kavramış olarak gelerek dershanede öğretmenleriyle var olan bilgilerinin üzerine uygulamaya- pratiğe yönelik işlemleri ya da bilgileri eklemeleridir. Ancak kamudaki öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu “dershanede öğretmenin anlatsın” yaklaşımıyla hareket ettiğinden dersanelere gelen

öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yetersiz bir bilgi ile gelmekte ve bu hem alınabilecek asıl verimi düşürmekte hem etütleri gerçek amacından saptırmakta hem de öğretmene iş yükü ve iş stresi oluşturmaktadır.”(K97)

“Dershaneye gelmenin amacı zaten, okulda öğretmenin konuyu anlatması ve öğrencinin bunu sınava hazırlık için dershanede sınav teknikleri ile pekiştirmesidir. Ancak hem dersaneler arası rekabetin getirdiği bir görevlendirme olarak hem de çoğu öğrencinin dershaneye çok eksik bilgi ile nedeniyle dershanede öğretmen hem konu anlatımı hem de sınav için test çalışmaları yapar. Dershanede öğretmen sadece ders işlemez, sadece test çözdürmez bunların yanın da reklam da yapabilmelidir. Okuldaki öğretmenin sorumlulukları da dershanede öğretmenin sorumluluklarına eklenir.”(K78)

Katılımcılar, “kamudaki öğretmen konuyu öğretirken, dersane öğretmeni sadece test tekniğini öğretir” ifadesinin “olması gereken” bir durumu yansıttığını, ancak dersane sektöründeki iş koşullarında öğretmenden bu yöndeki sorumlulukların bir arada beklendiğini belirtmişlerdir. Katılımcılara göre, bu durumun nedeni hem öğrencilerin çoğunun eksik bir bilgi ile dershaneye gelmeleri ve bu yönde taleplerinin olması hem de dersane sektöründe işverenin rekabet ve reklam için böyle bir işleyişi önemli görmesidir. Oysa asıl sorun, özellikle her temada vurguladığımız gibi, böyle bir işleyişi ortaya çıkaran ve bunun toplumsal şartlarını oluşturan ekonomik ve politik süreçlerdir.

Tablo 4.7.60: Örneklemin, “Dershane Öğretmeni, Kendisini ve Bilgisini Sürekli Yenilemek, Geliştirmek Zorundadır” İfadesi Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Örnekleme oluşturan öğretmenlerin tümü “dershane öğretmeni, kendisini ve bilgisini sürekli yenilemek, geliştirmek zorundadır” ifadesini kamudaki öğretmenler ile kendileri arasındaki farkı belirten ayırt edici bir durum olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu ifadeye yer alan “zorunluluk” durumu önemlidir. Çünkü katılımcılara göre, işverenin zaten “öğretmen bolluğu ”nu vurguladığı (atanamayan öğretmenler şeklinde) günümüz

şartlarında, eğer bu sektörde çalışılıyorsa bireyin kendisini ve bilgisini yenilemesi bir zorunluluk olmaktadır. Bu konu hakkında bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Bu sektörde önemli olan ön planda olabilmektir ve tabii öyle kalabilmektir. Bu öğretmenin giyiminden, ders anlatma tekniklerine, derste ilgi çekebilmesine, saçının şeklinden, veli ve öğrencilerle nasıl iletişim kurduğuna dair pek çok boyutu kapsar. Çünkü dersane sektörü piyasa ile rekabet ile şekilleniyor ve bunlar da öğretmenin hem kendini hem de bilgisini şekillendirmesini gerektiriyor. Nasıl öğrenci çekmek için pek çok şey yapılıyorsa, öğretmen de bu olayın parçasıdır. Bir kişi çok iyi öğretmen olabilir, ama bunu pazarlayamıyorsa, bu sektörün kurallarına göre genişletemiyorsa, ona dersane sektöründe çok şans tanınmaz. Eğer öğretmen rekabetin neden olduğu değişime ayak uyduramıyorsa, işveren sonraki dönem için anlaşma yapmaz ve tecrübesiz olduğundan çok ucuza anlaşacağı yeni mezun bir başkası ile anlaşır. İşveren, genellikle ön planda kalabilmeyi başaran öğretmeni kaybetmek istemez, ama piyasaya uygun olamayan diğer öğretmenleri elediğinde ve daha ucuz anlaşma imkânı bulunduğu, işveren için atanamamış-çaresiz bir öğretmenle anlaştağında, dershanesi adına “yenilenme” tanıtımıyla reklamını yapar. “Alanında uzman, kendisini en iyi şekilde yetiştirmiş 40 kişilik dev kadro ile dershanemiz bu dönemde çok iddialı” gibi reklam sloganları meşhurdur ”(K43)

“Dersane öğretmeninden beklenen daha çok aktiftir yani öğretmen renkli bir kişilik olarak görünebilmeli, matematik dersinde konuyu diğer dersanedeki öğretmenden olumlu anlamda daha farklı, ilgi çekici anlatabiliyor olmalı. Bunlar aslında gerçekte olmayabilir, ama önemli olan böyleymiş algısını karşı tarafa yansıtmak. Yani, öğretmenin kendi ve bilgisini sunumu hep daha yenilenmiş, geliştirilmiş ya da öyle görülecek şekilde olan bir biçim alsın istenir. Yine, giderek veli ve öğrencilerin beklentileri giderek artıyor ve bu durum rekabet nedeniyle, dersanedeki öğretmenden beklentileri artırıyor. Örneğin, öğretmenden alanı hakkında hiç eksiği olmaması, soru üzerinde çok düşünmeden o yanıtı vermesi ve bunu ilgi çekici biçimde öğrenciye sunması gerekiyor. Önemli olan dershanenin, her zaman kendini geliştiren, yenileyen, flaş olabilmiş öğretmenleri çalıştırması ile reklam yapabiliyor olmasıdır.”(K49)

Dolayısıyla katılımcıların tümünün, kamudaki öğretmenlerle aralarındaki ayırt edici (en öncelikli) farklılık olarak kabul ettikleri durumlar, Tablo 4.7.55 (dershane öğretmenlerinin çalışma koşulları daha belirsiz, kuralsız ve güvencesiz), Tablo 4.7.59 (dershane öğretmeni hem konuyu hem de test tekniğini öğretir) ve bu değişkende yer verdiğimiz “dershane öğretmeni olarak çalışılıyorsa, birey kendini sürekli geliştirmek ve yenilemek zorundadır” ifadesi olmuştur. Bazı katılımcıların söylemlerine yer verdiğimiz bu konuda, yine dershane sektöründe rekabet ve reklamın önemi, eğitim-öğretimin pazarlanabilen bir piyasa ürünü olduğu düşüncesi ve bunların pazarlanmasında, reklamın ve rekabet kavramlarının somut bir görünüme bürünmelerinde dershane öğretmenlerinin kendilerini, bilgilerinin her zaman yenilemeleri ve geliştirmeleri önemli bulunmaktadır. Tabii dershane sektöründe, öğretmenin kendisi ve bilgisi üzerinde her zaman yenileyici ve geliştirici roller oynaması, “gerçekçi” ya da mesleki sorumluluğa dayalı bir durum olmak zorunda değildir. Önemli olan veli ve öğrencilerin o dershaneye gelmelerini sağlayacak durumları öğretmenin, hem kendisini (giyimi, saçı, duruşu, imajı vs.) hem de bilgisini (bilgiyi pazarlayabilme) her zaman yeniliyor, geliştiriyor algısını üreterek oluşturmasıdır.

Yukarıda “dershane öğretmenlerinin mesleğe yönelik beklentileri ve geleceğe dair bakış açıları” teması altında öncelikle “katılımcıların, kendileri ve kamudaki öğretmenler arasında çalışma koşullarına dair ne gibi farklılıklar gördüklerini ve bir anlamda bu koşullarla karşılıklı olarak birbirini şekillendiren iş algılarında eğitim ve öğretim konusuna da nasıl yaklaştıklarını” ölçmeye ve değerlendirmeye çalıştık. Aşağıda ise katılımcıların, “*dershane sektöründe daha iyi iş koşullarına erişebilmek için hangi konuları öncelikli olarak gördüklerini*” ölçmek ve değerlendirmek için bazı sorulara yer verilmiştir. Bu konuya yönelik sorular özellikle, dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumları (Tema 4.3) ile özlük hakları ve sosyal güvence durumlarına (Tema 4.6) yönelik daha önce ele aldığımız ve yasal süreçleri ile değerlendirdiğimiz temalar ile ilişkili olarak, katılımcıların iş koşulları nedeniyle en fazla rahatsızlık duydukları ve iyileştirilmesini düşündükleri noktalarda belirleyici, tamamlayıcı olmaktadır.

Tablo 4.7.61: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin, "Daha İyi Bir Maaş Ve İş Güvencesinin Sağlanmasını Öncelikli Bir Konu Olarak Görüyor musunuz?" Sorusu ile İlgili Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Örnekleme oluşturan dersane öğretmenlerinin hepsinin de “daha iyi iş koşullarında erişebilmek için daha iyi bir maaş ve iş güvencesinin sağlanmasını” öncelikli konu olarak gördükleri saptanmıştır. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Maaşlar yıldan yıla düşüyor. Bu hem kamuya öğretmen alımlarının az olmasıyla ve atanmayı bekleyen öğretmenlerin ya da yeni mezun olanların işveren için, ucuza anlaşılabilir olacak öğretmen olmalarıyla ilgili hem de dersane sayısı fazla olduğu için işveren, kayıt alımının az olmasını bahane ederek ücretlerde indirimde gidiyor. 10 ay üzerinden yapılan göstermelik sözleşme, 10 ay üzerinden maaş, yoğun mesai koşulları insanı yıldan yıla yıpratıyor. Maalesef dershanecilikte kural ve mantık işlemiyor. Oysa bunların düzeltilmesi, kurallara uygun halde işleyişin olması çok önemli ve gerekli.”(K76)

“Maaş asgari ücret üzerinden bankaya yatıyor, geri kalanı elden alıyoruz ama onda da bir düzen yok. İş güvencesi diye bir şey yok, her şey işverene bağlı. Zaten 2 ay maaş yok, başta istifa dilekçesi alınır ve bu şekilde dönem bitince ya bu istifa dilekçesi işleme konur ya da ücretsiz izinli olarak gösterilir. Öğretmenin emeğinin karşılığını alamaması, yüzüne mutluluk maskesini takmak zorunda bırakılarak emeğinin son gücüne kadar kullanılması bu sektörün gerçek yüzüdür. Dershanede öğretmen değiliz, satıcıyız ve ticaret yapıyoruz. Çünkü bu işte tutunmanın yolu bu oldu artık. İş güvencesi olmadığından ve özellikle maaşlar düşük olduğu için gençler bu sektörde çalışmak istemiyor.”(K55)

Katılımcıların söylemlerinde, dersane sektöründeki yoğun iş koşullarıyla birlikte süren kuralsız, düzensiz işleyişlerin bireyi hem psikolojik yönüyle hem de maddi boyutuyla olumsuz etkilediği görülmektedir. Özellikle maaş konusunda,

maaşların daha iyi olması konusundaki istek çok fazla olmaktadır. Daha önce de örneklemin maaş ve istihdam durumuna ait bulgularda (Tema 4.3) Tablo 4.3.26'daki dağılıma göre, katılımcıların %86'sı maaşlarını düşük bulurken, % 14'ünün de maaşını orta düzeyde bulduğunu belirtmiştik. Diğer yandan iş güvencesi, işverene bağlı bir durumdur ve bu da bireyin geleceği konusunda belirsizliğini artıran bir etki oluşturmaktadır. Dershane sektöründe iş güvencesi ile ilgili de emeğin güvencesizleştirilmesine ve örgütsüzleştirilmesine dair bulgularda (Tema 4.4) Tablo 4.4.31'deki dağılımın sonucuna göre, katılımcıların tümünün sözleşmelerinin 1 yıldan az süreli olduğu saptanmıştı. Daha önce belirttiğimiz gibi, Özel Öğretim Kanun'unda sözleşme süresi en az 1 yıldır ancak ortaya çıkan bu sonuçlardan da görüldüğü gibi, dershane sektörünün işleyişinde bu yasal süreç uygulanmamaktadır. Dolayısıyla katılımcıların tümü, dershane sektöründe daha iyi iş koşullarının oluşması için maaş ve iş güvencesi konusunda var olan düzensiz, adaletsiz işleyişlerin ortadan kaldırılmasını öncelik bir konu olarak kabul etmişlerdir.

Tablo 4.7.62: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin, "Mesai Koşullarının İyileştirilmesini Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?" Sorusu İle İlgili Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	77	%77,0	77,0	77,0
Hayır	23	%23,0	23,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların %77'si "daha iyi iş koşullarına sahip olabilmek için mesai koşullarının iyileştirilmesini" öncelikli konu olarak görürken, %23'ü bunu iş koşullarının daha iyi bir hal almasında öncelikli bir durum olarak görmemektedir. Bu konu ilgili katılımcıların yarısından fazlası için geçerli kabul edilen, mesai koşullarının iyileştirilmesinin gerekliliğine dair bazı katılımcıların görüşleri şöyledir:

"Dershanede bizlerin görevi, piyasaya göre şekillendiğinden iş yükü çok fazla. Özellikle hafta sonları öğlen arası bir on dakikalık boşluk bile bulmak zor. Çünkü hafta sonu, öğrenci yoğunluğu çok fazla ve müdür katları, kantini dolaşarak öğretmeni hemen kaldırır, yani on dakikalık mola müşteri kaybına neden olmasın diye. Özellikle sınav gruplarında akşam etütleri geç vakitlere kadar sürüyor. Etütler de artık ders saati

gibi bir hal aldığı için, sabahtan akşama ders işlenmesi devam ediyor ve bu çok yorucu bir durum. Etütlerin ve derslerin yanı sıra gelmeyen öğrencilerin aranması, haftalık deneme sınavlarının ayarlanması ve kontrol edilmesi, ders defterlerinin kontrol edilmesi, test odasının düzenlenmesi, ertesi günün testlerinin ayarlanması şeklinde de bir rutin işleyiş var. Bunlar çoğu zaman mesai süresi içinde bitmediğinden bazıları eve taşıyor.”(K42)

“Dershaneler arası rekabet ve reklam artık çok artmış bir boyuttadır. Belirli bir mesai zamanı yok. Çünkü işverenin, velilerin, öğrencilerin talepleri de çok fazla. Öğretmen dershanede her an elin altında bulunan bir eşya gibi. Derslerden sonra zorunlu ve birebir etütler başladığında bir yandan müdürün ya da kurucuların da istekleri başlıyor. Böyle olunca öğretmen birkaç parçaya bölünmek zorunda kalıyor. Yine, sınav zamanına yakın dönemde tek tatil günümüz olan pazartesi günü, sınav görevi için dershanede oluyoruz. Dershane içinde sınıflarda, öğretmenler odasında ya da başka bir bölümde düzenleme yapılacaksa (örneğin eşya taşıma, masa, sandalye yerleştirme, serisi gelen deneme kitapçıklarını odaya taşıma vs.) derslerle ilgili görevimiz bitse de çıkış saatimiz gelse de bu işleri yapana kadar dershanede oluyoruz. Yani, düzensiz bir çalışma alanı özel yaşamımızı da aksatıyor ve bu alanda kendimizi bir öğretmen gibi bulamadığımız için bu meslekten bir zevk alamıyoruz.”(K20)

Katılımcılar söylemlerinde özellikle düzensiz ve net olmayan mesai zamanlarından ve iş zamanları içerisinde kendileri ile ilgili olmayan sorumlulukların kendilerine yüklenmesinden, belli bir iş zamanı içinde başka işler için de görevlendirilmelerinden rahatsızlık duyduklarını ve bu durumların üzerlerinde olumsuz etkilere neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenler doğrultusunda %77’lik kesim için, mesai koşullarının iyileştirilmesi, mesai zamanlarının düzenli olması durumu daha iyi bir iş koşuluna ulaşmada öncelikli bir konu olarak görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak daha önce de dershane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumlarına ait bulgularda (Tema 4.3) katılımcıların, ortalama haftalık mesai süreleri ve ders saatlerine dair işleyişleri ve yine esnekleştirme ve kuralsızlaştırma sürecine ait bulgularda (Tema 4.5) katılımcıların, mesai süreleri içerisinde öğretmenlik- ders dışı sorumlulukları olup olmadığını, derslerinin olmadığı günler ya da saatlerde dershanede bulunma

zorunluluklarının olup olmadığı şeklindeki koşulları ele almıştık. Buna göre, Tablo 4.3.24’teki dağılıma göre katılımcıların %50’sinin ortalama haftalık mesai sürelerinin 66 saat ve üzeri olduğu, Tablo 4.3.23’teki dağılımda katılımcıların %70’inin ortalama haftalık ders saatlerinin 41- 50 saat aralığında olduğu, Tablo 4.5.45’deki dağılıma göre katılımcıların tümünün derslerinin olmadığı gün ya da saatlerde dershanede bulunduğu, Tablo 4.5.46’teki dağılıma göre de katılımcıların tümünün öğretmenlik ya da ders dışı sorumluluklarının olduğu saptanmıştı ve bunlarla ilgili katılımcıların görüşlerine yer verilmişti. Dolayısıyla, burada elde ettiğimiz sonuç ve katılımcıların söylemleri ile daha önce bu konulara yönelik yer verdiğimiz tablolardaki sonuçlar birbiriyle örtüşmektedir. Tüm bu koşullar dersane öğretmenlerinin iş tatmini olumsuz etkilemektedir. Dersane sektöründe daha iyi iş koşullarına ulaşabilmek için mesai koşullarına dair düzenlemelerin yapılması, düzenli bir iş sürecinin olması, sorumlulukların net olması katılımcıların pek çoğu için önemli bir konu olarak görülmektedir.

Tablo 4.7.63: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin "Sigorta Primlerinin Ödenmesi Ve Özlük Hakları Konusunda Bunlarla İlgili Belirtilmiş Kanun Hükümlerine Uyulmasını Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?" Sorusuna Dair Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	100	%100,0	100,0	100,0

Maaş ve iş güvencesinin sağlanması konusunda olduğu gibi, katılımcıların tümünün “daha iyi iş koşullarına erişebilmek için sigorta primlerinin ödenmesi ve özlük haklarının uygulanması konusunda bunlarla ilgili belirtilmiş kanun hükümlerine uygun davranılmasını” öncelikli bir konu olarak gördükleri saptanmıştır. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Maaş ve iş güvencesi konusunda olduğu gibi sigortalının ödenmesi ve özlük haklarının uygulanması konusunda da dersaneler emeğimizi sömürüyor. 10 ay maaş, 10 aylık sözleşme, maksimum 10 aylık sigorta ve olmayan özlük hakları var. Dersanelerde denetimlerin bir anlamı yok, çünkü bu sektörde durumlar gittikçe kötüleşiyor. Çalışma hayatında sigorta ve özlük haklarının yasalara uygun olması ve işliyor olması çok önemli. 8 ay üzerinden sigortam ödeniyor, asgari

ücretten gösteriliyor. Bir yakının ölümünde, hasta olduğumuzda rapor kabul edilemez, iş yoğunluğu azsa, işveren yarım gün ya da bir gün verebilir. Çok hasta olduğumuzda bile ertesi gün doktora gidebilmek için, iki saat sabahtan izin istediğimizde genellikle bunu işten kaytarma yolu olarak görür ve müdür bu konular da hep öğretmenin psikolojisini bozar. Bu nedenle bu koşullar düzelirse, yasalara uygun olursa hem gelecek kaygımız azalır hem de psikolojik olarak yıpratılmaktan kurtulabiliriz.”(K4)

“Gerçek maaş üzerinden sigorta ödenmiyor, özlük haklarımız konusu bu sektörde geçmez. Bu sektöre dair umudumuz yok artık. Sigorta durumuyla ilgili işveren pek çok maliyetini düşürecek yol ve yöntem buluyor. Ben mesai ücretli çalışıyorum, ama ders saati ücretli görünüyorum sözleşmede. Haftada etüt hariç, ortalama 42 saat dersim var ama ilgili birimlere gönderilen sözleşmemde haftada 10 saat dersim varmış gibi görünüyor. Bunun amacı, sigorta primini eksik ödemek. Yani geçerli olan işverenin uygulamaları, kuralları; denetim olacağı zaman işveren haberi alıyor ve o gün gelmemi söylüyor ve bu şekilde denetimlerin de hiçbir işlevi olmuyor. Zaten denetimler de pek çok şey gizleniyor. Müdür ve kurucuların denetimler için düzenledikleri dosyalar, bilgiler ayırdır ve denetlemelerde yasal işleyişe uygun biçim görünür. Özlük hakları konusunda müdür nefes aldırılmaz; ayakta durabiliyorsan o dershanede olunacaktır. Bazı arkadaşlarımız kendilerini çok kötü hissettiklerinde ani bayımlar gerçekleştirerek ve önce müdür odasında kolonya ile ayıltma çabalarına da karşılık vermeyerek birkaç saatlik evde dinlenme ya da bir günlük izin alabilirler.”(K12)

Katılımcılar ifadelerinde sigorta primleri ve özlük hakları konusunda dersane sektöründe süren işleyişin, “daha az maliyet daha fazla iş ve kazanç” anlayışı çerçevesinde sürdüğünü ve dersanelere yönelik denetimlerin işlevsizliğini belirtmişlerdir. İşveren sigortayı öğretmenin çalışmaya başladığı anda değil, daha sonra bildirmekte ve çalışma dönemi bitmeden sigorta primi ödemeyi kesmektedir. Yine gerçek ücret üzerinden ödenmesi gereken sigorta primleri, asgari ücret üzerinden ödenmektedir. Aynı şekilde özlük haklarının tanınması ve uygulanması konusunda da dersane öğretmenlerini kapsayan ilgili hükümlere uygun işleyişler olmamaktadır ve karar verici işveren olmaktadır. Bu durumla ilgili olarak, dersane sektöründe özlük haklarının işleyişine dair bulgularda (Tema 4.6) katılımcıların, özlük hakları ve

sigortalılık durumları konusunda ilgili yasal hükümlere uyulmadığını belirtmiştik. Örneğin, Tablo 4.6.49'daki dağılıma göre katılımcıların tümü, hekim tarafından verilen hastalık ve dinlene izinlerinin dershanede kabul edilmediğini ya da işveren tarafından geçersiz sayıldığını ve Tablo 4.6.50'deki dağılımda özellikle doğum, evlilik, aileden birinin hastalığı ya da ölümü gibi önemli durumlarda katılımcıların %73'ü işverenin kararına göre belirlenen sürede ücretsiz izin verildiğini ve %23'ü de bu konuda bir fikrinin olmadığını belirtmişti. Yine yukarıda söylemlerine yer verdiğimiz katılımcılar, bir hastalık durumları olduğunda doktora gitmek için işverenden birkaç saatliğine izin almakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Sigorta primlerinin hangi esasa göre ödendiği durumuyla ilgili olarak da Tablo 4.6.51'deki dağılıma göre de katılımcıların tümünün, sigorta primlerinin asgari ücret üzerinden ödendiği ve katılımcıların hiçbirinin sigorta primlerinin maaşları ve çalışma sürelerine uygun olarak bildirilmediği sonucuna ulaşılmıştı. Bu konuyla ilgili yasal sürece dair daha önce de belirttiğimiz gibi, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nda, "çalıştırılanlar, işe alınmaları ile kendiliğinden sigortalı olurlar" hükmü yer almaktadır. Oysa dersane sektöründeki iş koşullarında, çalışanların haklarının gasbedilmesi şeklinde işletilen ve "rıza gösterme gerekliliği dayatmaları" (bu konuda, Tablo 4.6.53: Sigorta primlerinin düzenli ve tam ödenip ödenmemesi durumu ile ilgili dağılım ve katılımcıların söylemlerinde sıradanlaştırılmış emek sömürsünün işleyişleri görülmektedir) ile yerleşiklik kazandırılmış durumlar karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla katılımcıların tümünün dersane sektöründe daha iyi iş koşullarına erişebilmek için gerekli gördükleri en öncelikli konular, hem yukarıda yer verdiğimiz (Tablo 4.7.61) "daha iyi bir maaş ve iş güvencesinin sağlanması" ile burada ele aldığımız "sigorta primlerinin ödenmesi ve özlük hakları konusunda bunlarla ilgili belirtilmiş kanun hükümlerine uygun davranılması" olmaktadır. Ancak bu konuda da katılımcılar, daha iyi iş koşullarına ulaşmak için kendi güçlerinin farkındalığıyla ya da sisteme karşı emeklerine sahip çıkma yoluyla değil, bu koşulları üreten ve piyasa bağımlılığını sürdüren sistemin kendisinden çare ummaktadırlar. Çünkü katılımcılar, rahatsızlık olduklarını belirttikleri, emek sömürsünü dile getirdikleri durumlar ile ilgili olarak örgütlenme ya da sendikalaşma gibi, emeğin sisteme karşıt oluşumlarına dayalı bir çıkış noktasını gerçekleştirmekten uzak kalmıştır. Aşağıda Tablo 4.7.64'teki dağılımın sonucunda ve katılımcıların söylemlerinde de görüldüğü gibi, özellikle

neoliberal ekonomi politikalarının güvencesizleştirme ve örgütsüzleştirme eksenli egemenliği, aslında sadece çalışma yaşamını biçimlendirme süreci üzerinden emeğin koşulları üzerinde etkili olmakla kalmamıştır. Rekabet edebilirlik, bireycilik, bencillik ve yalnızlaştırma gibi güvensizlik temelinde şekillendirilmiş bir yaşam biçimi, hem algılardaki etkisiyle hem de işleyişte ve ilişkilerdeki görünümleri ile etken kılınmıştır. Yine bu konuda bireyin ya da emeğin sadece “etkilenen” olduğu düşünülmemelidir; tüm bunların anlam ve işlerlik kazanmasında bireyin emek gücü ile neoliberal işleyişlerin karşılıklı bir araya gelmesi, etkileşimi söz konusudur.

Tablo 4.7.64: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin "Dershane Öğretmenlerinin Ortak Çıkarları İçin Birlik Olmalarını Öncelikli Konu Olarak Görüyor Musunuz?" Sorusu Hakkında Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	39	%39,0	39,0	39,0
Hayır	61	%61,0	61,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dershane öğretmenlerinin %39'unun “daha iyi iş koşullarına sahip olabilmek için dershane öğretmenlerinin ortak çıkarları için birlik olmaları, örgütlenmeleri” konusunu öncelikli bir durum olarak gördükleri, yarısında fazlasının ise (%61) bu durumu iş koşullarının iyileştirilmesinde öncelikli bir durum olarak görmedikleri saptanmıştır. Aşağıda katılımcıların bu durumla ilgili olarak, farklı bakış açıları doğrultusunda görüşlerine yer verilmiştir:

Bu konuda daha iyi çalışma koşullarına ulaşabilmek için dershane öğretmenlerinin ortak çıkarları için birlik olmalarını öncelikli bir durum olarak görmeyen katılımcıların (%61) söylemleri şunlardır:

“Dershane sektöründe her öğretmenle bireysel olarak anlaşma yapılmaktadır yani iş koşulları, sorumlulukları, ücret konusu vb. bunlar bireysel olarak işveren ve öğretmen arasında belirlendiğinden her öğretmen için geçerli olan ortak bir çalışma ilişkisi söz konusu değildir. Öğretmenler genellikle dershane sektöründe isimlerini duyurmak ve gelecek yıllarında daha iyi koşullarla çalışabilecekleri durumlara sahip olmak için diğer öğretmenleri kendilerine rakip olarak görmektedirler.

Bizim bir birliktelik oluşturmamız için önce bu sektörün bizi öğretmen olarak kabul etmesi gerekiyor.” (K23)

“Dershane sektöründe çalışmak daha çok rekabet edebilmeyi, kuruma daha fazla kazanç sağlayabilmeyi gerektirdiğinden her öğretmen bu durumlar için kendisini daha fazla ön plana çıkarma kaygısı içerisinde. Dershaneadaki iş koşullarında işverenin temel amaçları daha fazla kazanmak, daha fazla öğrenci kaydı almak, hem öğretmen hem öğrenciler konusunda maliyetleri düşürmek doğrultusunda olduğundan öğretmenlerin daha iyi çalışma koşulları amacı ile bir birlik kurmaları ya da örgütlenmeleri kabul görmeyecektir.” (K56)

Dershane sektöründe daha iyi iş koşullarına erişebilmek için dershane öğretmenlerinin ortak çıkarları doğrultusunda birlik oluşturmalarını öncelikli bir durum olarak gören katılımcıların (%39) söylemleri ise şöyledir:

“Dershane sektöründe çalışma koşulları hem giderek zorlaşmakta hem de ücretlerde artış olmamaktadır. Çalıştığımız dershanelerdeki sorumlulukları piyasaya göre şekillendirilmektedir. Dershane öğretmen giderek ticari hırslardan fayda sağlamanın, işverenin rekabet edebilmesi için bir araç haline gelmekte, çalışma koşullarında ve yüklenen sorumluluklarda öğretmenlerin fikirleri göz önünde bulundurulmakta ve öğretmenler kendilerine yüklenen sorumlulukları zorunluluk doğrultusunda kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Bizi yıpratın bu durumlardan kurtulmak için birliktelik çerçevesi oluşturulması çok iyi olacaktır.”(K60)

“İşveren, kendi lehine sonuçlar ürettiğini düşündüğü reklam yapabilme ve ticari kaygıları ile bireyciliği önemli görmekte ve uygulamaktadır. Ancak dershane öğretmenleri olarak ortak çıkarları için birlik oluşturabilirsek haklarımızın yok sayılmasına engel olabiliriz. Yine öğretmenler, diğer öğretmenleri bu sektörde var olabilmek için kendilerine rakip olmaktan çok emek sömürüsüne dur demek için ortak bir güç olarak görebilirlerse ve bu anlayış bir örgütlenme ile bütünleşirse dershaneadaki çalışma koşulları işverenin ticari hırslarından kurtulup, öğretmenler açısından iyi bir iş tatmini ve emeğin karşılığı olarak ortaya çıkarılabilir.”(K76)

Yukarıda yer verdiğimiz bu konuyla ilgili katılımcıların farklı bakış açıları, dersane sektörünün rekabet ve ticari kazançlar için öğretmenlerin emeğini sömürmesi noktasında birleşmektedir. Katılımcıların yarısından fazlası, dersane sektöründeki zor, kuralsız işleyişlerin önüne geçmenin zor olduğunu, işverenin kendilerine bir öğretmen tanımıyla yaklaşmadığını, bu sektörde her durumun rekabet ve kâr elde etme mantığıyla işlediğini bu nedenle de ortak çıkarlar için bir birliktelik oluşturulmasının bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmişlerdir. Ancak diğer yandan katılımcıların daha az kesimi de dersane sektöründeki bahsettiğimiz bu kötü gidişatın, öğretmenleri birbirine rakip eden bireysel çıkarlara dayalı işleyişlerin bir birliktelik oluşturarak, ortak bir güç halinde hareket ederek aşılabileceğini ifade etmişlerdir.

Dershane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi sürecine dair bulgularda (Tema 4.4) yer verdiğimiz Tablo 4.4.44'deki dağılıma göre, katılımcıların %60'ının dershanedeki çalışma koşullarının iyileştirilmesinde sendikalaşmanın önemli bir işleve sahip olacağını düşünmedikleri saptanmıştı. Yukarıdaki görüşlerle paralel olarak, sendikalaşma konusundaki söylemlerinde de katılımcılar, dershanede çalışma şartlarının, görevlerin işveren ile öğretmen arasındaki bireysel anlaşmalarla belirlendiği ve dersane öğretmenlerinin tümünü kapsayan ortak iş koşullarının olmadığı yönünde görüşlerini belirtmişlerdir. Bu açıdan Tablo 4.7.64 ile ilgili bir durum olarak, daha önce değerlendirdiğimiz Tablo 4.4.44'deki dağılım sonuçları ve katılımcıların her iki dağılım sonucunda belirttikleri görüşlerden elde ettiğimiz nitel veriler birbirini desteklemektedir.

Dershane öğretmenlerinin çalışma yaşamlarına, iş koşullarına dair ortak bir birliktelik oluşturamama durumları ya da örgütsüzlük durumu bir anlamda, engellenmiş bir durumdur ve bu engeli de daha çok çalışanlar oluşturmuştur. Neoliberalizmin yapay gerçekliğinin ötesinde, emeğin sahip olduğu bir değer ve anlam, üretim gücü söz konusudur. Emek bu değer ve anlamından sıyrılarak, neoliberalizmin sermaye hareketliliğini ve kâr gücünü korumaya dönük politikaları ile piyasalaştırılmıştır. Bu durum da emeğin kazanımları için bir engel oluşturmaktadır. Çünkü -Tablo 4.7.63'teki dağılımın sonucuna dair yorumlamalarımız da belirttiğimiz gibi- bazı katılımcılar içinde buldukları durumdan dolayı ortak çıkarlar için birlik olmanın anlamsızlığına inanmış, bazıları da bunu tam anlamlı bulmasalar da yine de gerçek olması durumunda

şimdikinden daha iyi koşullar olacağına inanmışlardır. Ancak bunun gerçekleşmesi için adım attıkları bir girişimden ya da kendilerine göre düşündükleri bir yöntemden söz etmemişlerdir. Dolayısıyla bu engelleniş durumu, bir anlamda dersane sektöründe sürdürülen, eleştirilen iş koşullarını kabulleniş anlamına gelmektedir. Çünkü katılımcıların ifadelerindeki eksiklik, eleştirdikleri durumlara yönelik bir çıkış noktası belirtememeleridir. Ayrıca örgütlenme konusunda, farklı istihdam alanlarındaki ve farklı çalışma koşullarındaki tüm öğretmenlerin birbirine rakip olabilecek ya da rekabet söylemleri içerebilecek biçimlere fırsat vermemek için bir arada durabilmeleri önemli olacaktır. Çünkü neoliberal politikalar doğrultusunda, eğitimin ticarileştirilmesi sürecinde öğretmen emeğinin parçalanmasına (metalaştırma doğrultusunda) dair koşulların işleyişte olduğu süreçte örneğin, kamu öğretmenleri sendikası ya da özel dersane öğretmenleri sendikası biçiminde oluşturulan ayrımlar, emek koşullarında var olan ayrımcılığı, sistem sorunlarını bireysel sorunlara indirgeme durumlarını (bireysel rekabet), hakların eşitsiz ve adaletsiz dağılımını ya da yok sayılmasını kısaca emek sömürsünü daha da derinleştirmiştir.

Tablo 4.7.65: Örneklemin Daha İyi İş Koşullarına Erişebilmek İçin "Devletin Dershaneler Üzerindeki Denetimleri Artırmasını Öncelikli Konu Olarak Görüyor musunuz?" Sorusuna Dair Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	10	%10,0	10,0	10,0
Hayır	90	%90,0	90,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Katılımcıların%10'u "daha iyi iş koşullarına erişebilme yolunda devletin dershaneler üzerindeki denetimleri artırmasını" anlamlı bulurken, %90'ı ise bu durumu öncelikli bir konu olarak kabul etmemektedir. Dershane sektöründe çalışma koşullarının iyi bir hale gelmesinde ya da iyileştirilmesinde, denetimlerin artırılmasını öncelikli bir durum olarak gören katılımcılara (%10) göre, denetimler öğretmenin dersanedeki koşullarını değerlendirici, tutarlı ve öğretmenin dersanedeki durumu ile işverenin bu birimlere bildirdiği durumu arasındaki farklılıkları değerlendiren bir biçimde gerçekleşirse, işverenin vergiler ve maliyeti düşürme yönünden yaptığı yasal olmayan işlemler açığa çıkacağından ve bu durumun işverene bir yaptırıma neden olacağından,

bu sayede dersane sektöründe öğretmen emeğinin durumu iyi koşullara sahip olabilecektir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%90) ise, bu konuda denetimlerin artmasını anlamlı ve öncelikli konu olarak görmemektedir. Bu yönde düşünen bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershanelere gerçekleştirilen denetimlerde öğretmenlerin çalışma koşullarının detaylı incelenmesi söz konusu değil, bu denetlemeler rutin birer işleyişin ötesine geçmemektedir. Yapılan denetlemeler bizimle ilgili durumlar açısından ya da dersanedeki öğrencilere yönelik işleyişlerle ilgili bir düzenleme getirmemektedir. İşveren çalışma koşulları, dersanedeki sürecin işleyişi konusunda yasal prosedüre uygun bir taslak hazırlayıp bunu dershanelerle ilgili birimlere bildirmekte ancak, gerçek iş koşulları için ayrı bir taslak- program oluşturulmakta ve buna uygun davranılmaktadır. Bu şekilde çift bilgisayar programı kullanılarak ya da iki farklı biçimde dosyalar hazırlanarak denetimler atlatılmaktadır. Öğrenci sayısı, öğretmenlerin sayıları, sınıfların sayısı, maaş ile ilgili bilgiler, kira tutarı, çalışma zamanları gibi işleyişe dair ne varsa iki ayrı programa kayıtlı olup, koşullara uygun olarak ilgililere sunulmaktadır.” (K48)

“Devlet dershanelerin gerçek durumlarını görmeden ya da görmezden gelerek birtakım –kapatma gibi- kararlar alma çabası içinde olsa da bunun olumlu bir yansıması olmayacaktır. Çünkü hem dersane öğretmenleri olarak bizlerin çalışma koşulları görmezden geliniyor hem de kamudaki öğretmenlerin tutumlarından dolayı dersane öğretmenleri üzerindeki baskılar artmaktadır. Konu daha çok dershaneler üzerinden işlenmekte, yani dershanelerin ne olacağına dair fikirler dile getirilirken, dersane öğretmenlerinin içinde bulunduğu zor koşullar öne çıkarılmamaktadır. Yine dersane öğretmenlerinin iş koşullarına dair, maaş, özlük hakları gibi konularda birtakım yeni düzenlemelerin olması ve bunlarla ilgili belirlenmiş yasal hükümlere uyulması gerektiği bildirilse de bunların gerçekleştirilip gerçekleştirmediği ile ilgili bir denetleme, uygulama gerçekleştirilmemektedir.”(K98)

Katılımcılar görüşlerinde, devletin dersane sektörünün durumu ile ilgili izlediği politikalara güven duymamaktadırlar. Bu nedenle de iş kaygıları, geleceklerine dair belirsizlik biçiminde olumsuz düşünceleri öne çıkmaktadır. Yine eğitim- öğretim konusuna, dersane sektörü ve dersane öğretmenleri üzerinden yaklaşımların kamudaki öğretmenlerin kendilerine karşı tutumlarını olumsuzlaştırıldığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, dersanelere yönelik denetimler konusunda ise denetimlerin, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını inceleyici ve yasal hükümlerle uygun olup olmadığını denetleyici biçimde işlemediği görüşünü paylaşmaktadırlar. Dersanelere yönelik denetimlerle ilgili olarak, dersane sektöründe emeğin güvencesizleştirilmesi ve örgütsüzleştirilmesi sürecine dair bulgularda (Tema 4.4), Tablo 4.4.31'deki (katılımcıların sözleşme süreleri) dağılıma dair açıklamalarımızda, özel öğretim kurumlarının ve çalışanların Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi ve gözetimi altında olduğunu belirtmiştik. Yine katılımcıların, Tablo 4.7.63'teki dağılımın sonucuna yönelik söylemleri de bu tabloya dair katılımcıların söylemleri ile örtüşmektedir.

Dersane sektöründeki denetimlerin “yetersizliği” ya da bu sektörde sürüp giden “kuralsızlıklar”, emek sömürsününün bir anlamda görmezden gelinmesini işaret etmektedir. Aynı zamanda bu durum sadece dersane öğretmenlerinin emek sömürsününün görmezden gelinmesini de içermez; çünkü işverenin eğitim-öğretim konusuna, ticari rant elde etme aracı şeklindeki bakış açısı bu sektörde açıkça sürdürüldüğü halde, bu durumların her geçen gün artması ve bunlara yönelik herhangi ciddi bir yaklaşımın olmadığı görülmektedir. Yani dersanelerin çalışma-çalıştırılma koşullarını, dersane öğretmenlerinin iş koşullarını belirleyen birtakım yasal işleyişler belirlenmiş olsa da önemli olan, bunların kontrolünün detaylı bir biçimde yapılması ve yanlış giden işleyişlerin önüne geçilmesidir. Oysa giderek ve genişleyerek dersane sektörünün kapsamı reklam amaçlarına, rekabete ve ticari kazançlara odaklanma yönünde biçim almaktadır. Yine dikkat çeken bir nokta olarak katılımcıların, bu şekilde sürüp giden ve bu koşulların önüne geçilemeyen dersane sektörü ile ilgili kapatılma durumunun ve bu konudaki süren tartışmaların kendilerini mağdur edeceğini düşünmeleridir. Çünkü işverenin kendilerini öğretmen olarak tanımlamadığı ve onlara dersane öğretmeni olmalarından dolayı bu iş alanında sahip oldukları hakları yok

saymasının önüne geçen, bu tartışmalar ve kapatılma süreci konusu katılımcılara, hem bu koşullara çanak tutulduğu ve giderek durumun kötüleştiğini hem de böyle bir süreç içinde kendilerine bir çıkış yolu gösterilmeden ortadan kaldırıldıklarını düşündürmektedir. Eğer dersane sektöründeki çarpık işleyişlere “zamanında” müdahale edilmiş ve bu konuda önlemler alınmış olsaydı ve yine dersane öğretmenlerinin, dersanelerin dönüştürülmesi sürecinde durumlarını netleştirecek birtakım altyapılar hazırlansaydı gündemdeki kapatılma ya da dönüştürme adıyla sürdürülen bu süreç herkes için daha güvenilir olan bir temele dayandırılmış olacaktı.

Öncesinde dersanelerin kapatılmasının gündeme gelmesi daha sonra ise bu sürecin, dersanelerin dönüştürülmesi ya da düzenlenmesi biçiminde tartışılması pek çok konuda belirsizlikler içermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, dersaneler hakkında süren tartışmalarda öncelikli olarak daha çok veli ve öğrencilerin durumlarına, işverenin kaygılarına yer verilmişti. Bu yöndeki haberlerin sunumu devam ederken (dersanelerin eğitim-öğretim alanında gerekliliği, öğrenci ve velilere fırsat eşitliği sunduğu vs.) son süreçte ise, dersane öğretmenlerinin mesleki durumları hakkındaki kaygıları, istihdam durumlarının ne olacağı konusu ile ilgili durumların belirlenmesine yönelik gündem oluşturulmuştur. Bununla ilgili olarak da dersane öğretmenlerinin Milli Eğitim Bakanlığı kadrosuna alınacağı, bu yönde çalışmaların yürütüldüğü belirtilmiştir. Öğretmenlerin kaygısını artıran durum ise, bu açıklamaların somut bir temele dayandırılmamış olması nedeniyle, kendilerini ne zaman, nerede, hangi koşullar içerisinde bulacaklarını kestirememeleridir (gundem.milliyet, 2013). Dolayısıyla konuyla ilgili haberler, geleceğe dair net ve belirlenmiş söylemler biçimde ortaya konya da, dersane öğretmenlerinin bu sürecin sonunda, meslekleri ile ilgili durumları hakkında kaygıları, güvensizlikleri sürmektedir.

Dersanelerin dönüştürülmesi sürecindeki son duruma göre dersaneler, “1 Eylül 2015’e kadar faaliyetlerini sürdürecekler ve dönüşümler, 2017- 2018 eğitim-öğretim sonunda tamamlanmış olacaktır. Dönüşüm sürecinin bitiminde de özel okul şartlarını sağlayamayan kurumların faaliyetlerine son verileceği belirtilmiştir. Dersane öğretmenlerinin durumuyla ilgili ise, dershanede çalışan öğretmenlerin, herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan aylık almamak, çalıştığı iş yerinde sigorta primleri ödenmiş olmak, çalışma süresi 1 Temmuz 2015 itibarıyla en az altı yıl olmak şeklindeki

şartları karşılamak suretiyle bakanlık kadrosuna mülakat ile alınabilmeleri söz konusudur. Ancak bu şartları sağlayan dersane öğretmenlerinin, tüm dersane öğretmenlerinin beşte birinden az olması ve ‘düzenleme’ ile 40 bini aşkın öğretmenin işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalması önemli bir gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır”(memurlarahaber, 2014). Dolayısıyla da dersanelere yönelik bir düzenleme olarak aktarılan ve işletilen bu süreç, pek çok düzensizliği de beraberinde getirecektir ve zaten çalışma koşulları açısından da kuralsız işleyen bu ‘düzen’, ilerleyen süreçte öğretmenlerin mesleki durumları, istihdamları ile ilgili konular açısından da emek gücünün durumu aleyhine durumlara yol açabilecektir. Bu açıdan dersane sektörünün düzenlenmesi ile ilgili ulaşılabilecek sonuca (bu konudaki hedeflere), dersane sektörünü tanımlar hale gelmiş düzensizliklerden bağımsız, kuralsızlıklardan sıyrılarak gidilemeyecek olması açıktır.

Tablo 4.7.66: Örneklemin “Dershane Sektöründe İşveren Olmak İster misiniz?” Sorusu İle İlgili Görüşlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Evet	6	%6,0	6,0	6,0
Hayır	94	%94,0	94,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin %6’sının dersane sektöründe işveren olmak istediği, %94’ünün ise, dersane sektöründe işveren olmak istemediği saptanmıştır. Dershane sektöründe işveren olmak istemeyen bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dershane sektörü ahlaklıktan uzak bir yapıdır ve sadece rekabet, ticari hırslar ve piyasanın gerektirdiği rollere göre işlemektedir. İnsani değerlerden uzak bir yapılanmanın her ne kadar kazanç sağlasa da psikolojik yönden verdiği strese katlanmak zordur.”(K13, K49)

“Bu sektörde ön planda tutulan anlayışlar, nasıl daha çok rekabet edilebileceği, nasıl daha fazla kayıt alınabileceği gibi eğitim- öğretim ve insana verilen değerden uzak bakış açılarıdır. Bu sektörde kazancı yolu öğretmenin emeğini

sömürmekten, veli ve öğrencileri para aracı olarak görmekten, eğitim ve öğretimin içini reklamla doldurmaktan geçiyor. Emeği sömüren, öğrencilerle çok ilgileniliyormuş hissi oluşturarak insanları aldatan bir sektörde çalışmak bile bizim için belirsizliklerle dolu ve stresli olurken işveren olmak istemem.” (K56, K65)

Dershane sektöründe işveren olmak istemeyen bazı katılımcıların yukarıda söylemlerine de yer verdiğimiz gibi bu yönde düşünen katılımcıların genel görüşü, bu sektörün işleyişinin ahlakilikten uzak ya da insani değerleri önemsemeyen, bunları arka planda tutan ama çıkarlar doğrultusunda bu değerleri kullanabilen bir sektör olduğu şeklindedir. Dolayısıyla bu konuya dair bu yönde düşünen katılımcılar, işverenin hem dershane öğretmenlerine hem de veli ve öğrencilere bir sorumluluk duygusuyla yaklaşmadığını, ön plandaki anlayış ve tutumun daha fazla kazanmanın, rekabet edebilmenin, reklam yapabilmenin gerektirdiklerine uygun olarak hareket ettiklerini düşünmektedirler. Özellikle katılımcıların bu sektörde rahatsızlık duydukları durum, işverenin yaklaşımlarının hem samimi bulunmaması hem de işleyişin öğretmenlerin mesleğini yapmasına izin vermemesi (öğretmenlik- ders dışı sorumluluklar çok fazla), öğrenci ve velilerin de eğitim- öğretim adına alacakları hizmetin reklam ve rekabet için verimsizleştirilmeye (her dershanenin zorunlu ve birebir etüt uygulamalarının derslerdeki verimi olumsuz etkilemesi) doğru gidişidir.

Katılımcılara bu konu hakkında bir diğer soru olarak, “*dershane sektöründe işveren olmak istemelerinin nedeni*” sorulmuştur. Yukarıdaki dağılıma göre, katılımcıların %6’sı dershanede işveren olmak istediklerini belirtmişlerdir ve aşağıda bazı katılımcıların söylemlerine yer verilmiştir. Bu konuda araştırmanın nitel verilerine göre ise şu tespitler yapılmıştır:

“Rahat etmek ve daha fazla kazanmak için. Öğretmenlerin maaşları gittikçe düşürülüyor, çünkü ucuza çalışacak atanamayan öğretmenlerin sayısı çok fazla. Yani ucuz emek gücünün bolluğu nedeni ile öğretmen ve rekabet koşulları üzerinden işveren olmak fazlasıyla kazandırır.” (K6)

“Yönetimde bulunmak ve öğretmenliğin zor, yoğun çalışma koşullarından kurtulmak için. Daha iyi bir gelir sağlar, kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı ucuz iş gücü bulmak rahattır. Çünkü atanamayan öğretmenlerin, istihdam konusunda düştüğü belirsizlikte, dersane sektörü bir belirlilik gibi durur.” (K18)

“Daha rahat koşullara sahip olmak için ve daha fazla kazanmak için. Çünkü dersane öğretmenin yaşamı, gelecek planları (evlilik, çocuk sahibi olma vs.) iş koşullarına fazlasıyla bağımlıdır ve öğretmenler de bu durumları içselleştirmiş, olağan kabul etmiştir. Yine, kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı ucuz işgücü fazladır. İşveren için öğretmenlerin maliyeti düşüktür. Düşük maliyetle daha fazla kazanmak için işveren olmak isterim.” (K61)

Yukarıda dersane sektörüne işveren olmak isteyen katılımcılar görüşlerinde, özellikle dersane sektöründe rekabet ve ticari hırslar doğrultusunda işveren lehine gerçekleşen durumlarda çalışma koşullarının zorluğu, bu koşullardan kurtulma istekleri ve kamudaki istihdam kısıtlılığının öğretmen emeği üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik vurgu yapmışlardır. Dolayısıyla da içinde buldukları bu olumsuz etkilerden kurtulmak, emeklerinin karşılığı olabilecek bir gelire sahip olmak, gelecek planlarının iş koşullarına olan bağımlılığından sıyrılmak için işveren olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda önemli bir durum da yukarıda ele aldığımız gibi katılımcıların, %94’ü dersane sektöründe işveren olmak istememekte ve onların bu yöndeki görüşleri ile ilgili belirttikleri nedenler ile işveren olmak isteyen katılımcıların öne sürdüğü nedenler arasında ortak düşünceler mevcuttur. Çünkü her iki farklı görüşte de katılımcılar, dersanedeki çalışma koşullarını eleştiren düşüncelerini belirtmişlerdir. Katılımcıların büyük bir kısmı emek sömürüsüne dayalı bu sektörde işveren olmayı bir çıkış yolu olarak görmemekte ve bunun stresini taşıyamayacağını ifade ederken, katılımcıların çok daha az kesimi de içinde buldukları zor koşullardan çıkış yolunu işveren olmak istedikleri düşüncesiyle belirtmişlerdir.

Tablo 4.7.67: Örneklemin Dershane Öğretmenlerinin Çalışma Ve Yaşam Koşullarını Geçmişe Göre Daha İyi Bulup- Bulmamaları Konusunda Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Hayır	100	%100,0	100,0	100,0

Katılımcıların dershane sektöründe öğretmenlerin çalışma ve yaşam koşullarıyla ilgili geçmişe dair kıyaslamaları ile ilgili değişkene göre, örnekleme oluşturanların tümünün de “dershane öğretmenlerinin iş ve yaşam koşullarının geçmişten daha iyi olmadığı” görüşünü paylaştıkları saptanmıştır. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Geçmişte, 10- 15 yıl öncesinde dershane öğretmenleri sayısal ya da sözel branş öğretmeni olsun kamudaki öğretmenlerden çok daha yüksek ücret alırken, günümüzde ücretler giderek düşmektedir. Ücretler konusunda belirleyici olan ise, piyasadaki dalgalanmalardır. Yani ücret konusunda öğretmenin kaç yıldır bu işi yaptığı, alanında çok iyi olup olmaması önemli değildir, daha çok belirleyici olan dershaneye kayıt olan öğrenci sayısı ve öğretmenin bu yönde çaba harcıyıp harcamayan biri olmasıdır. Eğer dershanedeki öğrenci sayısı azalıyorsa, piyasadaki bu yöndeki dalgalanma maaş indirimini getirecektir.”(K82)

“Çalışma koşulları da yaşam koşulları da gittikçe zorlaşıyor. Rekabet ve reklam hırsı çok fazladır. Çalışma alanındaki sorumluluklar, işleyiş daha iyi eğitim amacını değil, daha iyi reklam ve rekabet edebilme amacını taşır. 7-8 yıl öncesinde dershanelerin verimliliği daha fazlaydı. Bugün tüm dershaneler, daha fazla reklamlarını yapmak için birebir ve zorunlu etütleri uyguluyor. Eskiden etütler, sınıf etütleri şeklindeydi ve öğretmen bu etütlerden ücret alabilirdi. Ancak günümüzde dershane öğretmenlerinin iş koşullarında en ağır yüklerden biri zorunlu ve birebir etütlerdir. Öğretmenler öğrenci, olsa da olmasa da etüt salonlarına tıklıp kalmakta ve tüm hareketleri kameralar ya da direk müdürün gözleri tarafından mercek altına alınmakta ve denetlenmektedir. Örneğin, zorunlu etüt zamanlarında öğrenci gelmediği için çay içmeye giden öğretmen uyarılır ve derhal salona geçmesi uyarısını alır. Yani, dershane öğretmenlerini asıl bezdiren durum tüm bu iş koşulları mevcutken emeğin karşılığının alınmaması olduğu gibi, işverenin öğretmenlere insani

anlamda değer yüklemekten uzak olmasıdır. Sürekli çıkara ve elde edilebilecek menfaatlere bağlı ilişkilerin geliştirilmesi dersane sektöründe geçmişten daha fazladır.” (K96)

“Kamuya atanmak giderek zorlaşıyor, öğretmen alımları az. Ayrıca 10 yıl öncesine kadar öğretmenler, kamuya atanmaktansa dershanede çalışmayı tercih edebiliyorlardı. Ama bugün dersane öğretmenliği çok kötü bir durumda. Dershanede öğretmen, işverenin emir kulları konumunda. İşveren için atanamayan öğretmenlerin sayısının giderek artması ucuz emek bolluğu, ucuz emek pazarı oluşturmuştur. Çalışma koşulları gittikçe zorlaşıyor. Maaşlar oldukça düşük. Çünkü yeni mezun ya da atanamayan öğretmen çok ucuz, 400- 500TL’ye çalışmayı kabul ediyor. Öğretmenlerin sahip olduğu haklar bizim için geçerli olmuyor. Özlük hakları, ekonomik haklar bunlar geçerli değil.”(K100)

Katılımcıların hiçbiri, günümüzde dersane sektöründeki çalışma ve yaşam koşullarının geçmişe göre daha iyi olduğunu düşünmemektedir. Bu durumun nedenlerini de bazı katılımcıların söylemlerinde yer verdiğimiz gibi iş koşullarında ve dershanede yüklenen sorumluluklarda reklam ve rekabetin çok fazla ön plana çıkarılması, eğitim- öğretim konusunun daha arka planda tutulması, emeğin piyasa odaklı belirlemelere maruz kalması, dershanede öğretmenlik mesleğinin değersizleştirilmesi, kamudaki istihdam kısıtlılığının işveren için ucuz işgücü aracı olarak değerlendirilmesi gibi işleyişler oluşturmaktadır. Özellikle dersane sektöründe ticarileştirme sürecine dayalı olarak, kapitalizmin beslendiği kavram (baskı, denetim vs.) ve materyaller (kameralar, boş zaman yönetimi sorumluları olarak müdürler vs.) yoluyla emeğin değersizleştirilmesine yönelik işleyişler giderek daha fazla belirginleşmektedir. Çalışma alanında neoliberalizmin ilkelerine (esnekleştirme, kuralsızlaştırma, özelleştirme gibi) uygunluğun sağlanabilmesi, emek üzerindeki tahakkümün sürdürülebilmesi için, işveren denetim mekanizmalarını çeşitli biçimlerde devreye sokmaktadır. Özellikle dersane sektöründeki çalışma koşullarında, emek üzerinde oluşturulan denetimde “rıza ve baskının birlikteliği ve dengesi” işveren tarafından ayarlanmasına gayret edilen bir ölçüdür. Dolayısıyla kapitalist üretim sürecinde, neoliberal (yeni kapitalist ekonomi) dönemde ekonomik ve politik unsurların etkisi ile emeğin koşulları üzerinde giderek daha fazla yoğunlaştırılan denetim, disiplin

ve gözetim mekanizmaları ya da modelleri belirleyici olmaktadır (Balkız, 2013: 193-197).

Katılımcılara, bu soruya paralel olacak şekilde ve onların görüşlerinin netliğini ya da çelişkilerini daha iyi değerlendirebilmek amacıyla, “*günümüzde, dersane öğretmenlerinin çalışma ve yaşam koşulları hangi yönleri ile geçmişten daha iyidir?*” sorusu yöneltilmiştir. Ancak katılımcıların hiçbiri, günümüz koşullarında dersane sektöründe geçmişten daha iyi olan bir işleyiş, daha iyi bir gelişme olduğu düşüncesine katılmadığı için bu soruya yanıt alınmamıştır. Aşağıda ise, araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin, “*dersane öğretmenliğinin geleceği*” konusunda olumlu ya da olumsuz olarak, daha çok ne yönde düşünceler geliştikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Yine katılımcıların, bu konuya dair cevapları katılımcıların söylemlerine yer verilerek, nitel verilerle desteklenecektir.

Tablo 4.7.68: Örneklem Dersane Öğretmenliğinin Geleceği Konusundaki Düşüncelerine Dair Dağılım

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Daha çok olumlu yönde gelişmeler olacaktır	5	%5,0	5,0	5,0
Daha çok olumsuz yönde gelişmeler olacaktır	95	%95,0	95,0	100,0
Toplam	100	%100,0	100,0	

Dersane öğretmenliğinin geleceği hakkındaki düşüncelerine yönelik değişkende katılımcıların, %5’inin “daha çok olumlu yönde gelişmeler olacağı” doğrultusunda, %95’inin de “daha çok olumsuz yönde gelişmeler olacağı” doğrultusunda görüşlere sahip oldukları saptanmıştır. Ancak katılımcıların olumlu ya da olumsuz biçimde belirledikleri bu düşüncelerini hangi nedenlere dayandırdıkları da önemli olmaktadır. Dolayısıyla, katılımcıların dersane öğretmenliğinin geleceğine dair düşüncelerini ve bu düşüncelerine dayanak oluşturan nedenleri ortaya koyabilmek için, nitel veriler değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda da tablodaki dağılımın sonucuna göre, araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin daha çok olumlu yönde olacağını

düşündükleri durumları ve daha çok olumsuz yönde olacağını düşündükleri durumları ifade etmeleri istenmiştir.

Ayrıca bu soruyla ilgili olarak şunu belirtmek gerekir ki katılımcıların, dersane öğretmenliğinin geleceğine dair düşüncelerine olumlu ya da olumsuz olarak iki boyutta yer vermemizin nedeni, anket ve görüşme formunun pilot uygulaması aşamasında bu ve bunun gibi bazı sorulara cevap vermekten kaçınmaları olmuştur. Örneğin, dersane öğretmenlerinin maaş ve istihdam durumlarını ele aldığımız temada (Tema 4.3), katılımcıların, dershanedeki aylık ücretlerini açık uçlu olarak sorduğumuzda yanıt alamadığımız için, sahip olduğumuz ön bilgiler ile gruplandırma yoluna gitmiştik. Yine bu konuyla ilgili de katılımcıların yorum yapmaktan kaçınmaları, “bilmiyorum” şeklinde herhangi bir açıklama yapmadan soruyu yok saymaları, bizi bu soruda “olumlu ve olumsuz yönde düşünceler” biçiminde bir gruplandırma yapmaya yöneltmiştir.

Aşağıda, Tablo 4.7.68’deki dağılımda ortaya çıkan iki farklı düşünceye dayalı olarak, nitel verilerden elde edilen tespitlere göre oluşturduğumuz birtakım temalar altında katılımcıların söylemlerine yer verilmiştir.

Dershane Öğretmenliğinin Geleceği Konusunda, Daha Çok Olumlu Gelişmelerin Olacağı Yönünde Öne Çıkan Temalar ve Katılımcıların Görüşleri

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, araştırmaya katılan dersane öğretmenlerinin %5’i dersane öğretmenliğinin geleceği konusunda daha çok olumlu yönde gelişmeler olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların, bu konudaki olumlu düşüncelerinde daha çok, dersane sektörünün koşullarına uyum sağlayabilme, işverenin beklentilerine uygun davranışlar gösterilme durumlarına yaptıkları vurgu öne çıkmıştır.

1-Katılımcıların dershanedeki çalışma koşullarına ve dersane sektörü piyasasına uyum sağlayabilme ve sınav sisteminin devam etmesi durumlarına bağlı olarak geleceğe dair olumlu söylemleri: Katılımcılar, dersane sektöründe giderek artan rekabet koşullarının çalışma koşullarını da zorlaştırdığı ve rekabet ilişkilerinin piyasa koşullarının belirleyiciliğinde dersane öğretmenlerinde birtakım özellikleri de arandırdığı görüşündedirler. Yine piyasa odaklı rekabet, reklam ve ticari işleyişin

sürekliliğinde, sınav sisteminin bir araç olarak kullanılmasının ya da eğitim- öğretimin sınav merkezli olmasının derslane öğretmenliğini sürdürecektir bir durum (dershanelere olan talep açısından) olduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma dair katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Sınav sistemi devam ettiği sürece, derslane sektörü de devam edecektir. Rekabet koşullarında piyasaya ayak uydurabilen öğretmen bireysel olarak taleplerinin karşılığını alabilir.” (K7)

“Derslane piyasasında çalışma koşulları giderek zorlaştığından, derslanede çalışmak isteyen öğretmen kalmadı. Yeni mezunlar artık derslanede çalışmak istemiyor. Öğretmenlerin bu yöndeki rahatsızlığı işvereni ileriki süreçte teşvik edici yöntemlere başvurdurabilir. Yani, deneyimli öğretmenlerin maddi ve manevi koşulları daha iyi olabilir, daha rahat koşullar yaratılabilir.”(K32)

2- Katılımcıların kamudaki öğretmenlerin performanslarına yönelik eleştirel düşünceleri, genç ya da yeni mezunların derslane öğretmenliğini geçici görmeleri ve üniversitelerde bazı branşlarda alımların azaltılması açısından geleceğe yönelik olumlu söylemleri: Bu konuyla ilgili katılımcılar sınav sistemi ve performans ilişkisi açısından kamudaki öğretmenlere yönelik eleştirel bir söylem dile getirmişler ve branşlara göre kamuya atama durumlarının değişmesi, yeni mezunların ya da gençlerin derslane öğretmeni olarak çalışmayı geçici bir süreç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu görüşleri doğrultusunda da derslane sektöründe daha çok performansın, branşlara göre dağılımın ve gençlerde kamuya atanma çabasının bu sektörde kalan öğretmenler için olumlu sonuçları getirebileceği düşüncesindedirler. Bu yönde katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Günümüzde derslane öğretmenlerinin iş koşulları giderek zorlaşmakta ve maaşlar düşmektedir. Ancak derslaneler ile ilgili yapılan tartışmalar, kamudaki öğretmenlerin performans ve iş koşullarını değerlendirmeye de neden olmuştur. Yani, derslanelere olan ihtiyaç sürmektedir. Çünkü kamudaki öğretmenlerin performansı ve sınav sistemine yönelik eğitim bilgileri daha zayıftır. Eğitim sektöründe her öğretmenin performansı değerlendirilmelidir. Kamuda istihdam-ış güvencesi garanti olmamalıdır. Performans değerlendirmeye

yönelik çalışmalar yapılırsa, bu işi iyi yapan öğretmenler daha iyi koşullara sahip olabilirler.” (K38)

“Üniversitelerde branş alımları azaltıldı ve 2- 3 yıl içinde piyasadaki öğretmen yığılması atamalarla azaltılabilir. Böyle olduğunda piyasada ihtiyaçtan daha az öğretmen kalmış olacağından, dersane piyasasında öğretmenin değeri artabilir.” (K14)

“Gençler ya da yeni mezunlar dersane sektöründe daimi olarak çalışmak istemiyorlar. Dershanede çalışan genç öğretmenlerin çoğu kamuya atanmak için sınava hazırlanıyorlar. İleriki süreçte, dersane sektöründe deneyimli olan öğretmenlerin koşulları iyileşebilir”. (K15)

Dershane Öğretmenliğinin Geleceği Konusunda, Daha Çok Olumsuz Durumların Gerçekleşeceği Yönünde Öne Çıkan Temalar ve Katılımcıların Görüşleri

Tablo 4.7.68'deki dağılıma göre katılımcıların, %95'inin dersane öğretmenliğinin geleceği konusunda daha çok olumsuz düşüncelere sahip oldukları saptanmıştır. Bu konudaki olumsuz düşüncelerinde de özellikle, aşağıda katılımcıların söylemlerinden hareketle oluşturduğumuz temalardaki durumlar belirleyici olmuştur. Bu açıdan kamudaki istihdam kısıtlılığı ve bunun ürettiği atanamayan öğretmenler sorunu, devletin dersanelere yönelik tutumu, dersanelere yapılan denetimlerin işlevsizliği, iş güvencesinin olmaması, ekonomik, sosyal ve özlük haklarının tanınmaması gibi aslında birbirinin türevleri olan bu işleyişler katılımcıların, dersane öğretmenliğinin geleceği konusundaki olumsuz görüşlerinin nedenlerini ortaya koymaktadır. Tabii bu olumsuz görüşleri üreten nedenler aynı zamanda, bu sektördeki aksaklıklar, kuralsızlıklar ve bunlara göz yumulmasından beslenen kapitalist sistemin neoliberal görünümüleri ve içeriklerinden bağımsız değildir. Karşımızda duran çok boyutlu sorunlar, tek bir mekanizmanın yanlış işleyişinden değil, herhangi bir ayakta çıkan yanlış işleyişin sürdürülmesi ve bunların birbirini etkilemesiyle ilgilidir. Çünkü çalışma koşullarının olumsuz ya da olumlu yönde değişmesi, dönüşmesi ya da sürdürülmesi çalışma alanındaki her birim ve kişiyle de (çünkü sistemin biçimlendirdiği

ve beklentilerini yüklediği bir birey tanımı vardır) ilgilidir. Dolayısıyla da bu çalışmada özel bir boyutta, dersane öğretmenlerin çalışma koşulları olarak ele aldığımız ve değerlendirdiğimiz tüm bu durumlar ekonomik, siyasi, sosyal, hukuki boyutlardan bağımsız değildir.

1-Katılımcıların, kamudaki istihdam kısıtlılığının (özellikle atanamayan öğretmenler sorunu) dersane sektöründe işveren için bir emek sömürü alanı oluşturduğu yönündeki söylemleri:

Araştırmaya katılan dersane öğretmenleri, kamuya istihdam politikalarının dersane sektöründe kendileri aleyhine birtakım olumsuz koşullara neden olduğunu ve bu olumsuzlukların da birbiri ardına pek çok olumsuz işleyişi sürdürülebilir hale getirdiğini düşünmektedirler. Çünkü somut olarak var olan durum, atanamayan öğretmenler sorunu olarak görünmektedir ve bu durum dersane sektöründe işveren lehine bir avantaja dönüştürülürken, bu avantaj pek çok boyutuyla emek sömürüsü ile beslenir bir hal almaktadır. Yani, bir yandan giderek rekabet, reklam ve ticari amaçlarla biçimlenen dersane sektöründeki işleyişler, bu zihniyeti kabullenen ve buna göre hareket eden işveren açısından atanamayan öğretmenleri dershanede çalışan öğretmenler için bir tehdit unsuru olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla öğretmenlik mesleğinin çalışma alanlarının farklılığına göre parçalanması ve bu parçalanmanın kamudaki öğretmenlerle dersane öğretmenlerini karşı karşıya getirmesinin temelinde, emeğin bir kâr üretme aracı olarak görülüp, buna göre sistemin ve mekanizmanın işletilmesi durumu yatmaktadır. Asıl sorun, atanamayan öğretmenlerin varlığından çok, kamuda istihdam edilmeyen ancak dershanede çalışmaları bakımından bu sektör için belirlenmiş çalışma standartlarına, işleyişlerine uyulmayan ve kurallara uyulması yönünde gerçekleştirilen denetimlerin emeği koruyucu, kuralsız işleyişleri düzenleyici bir mekanizma görevi görmesinden uzak olmasıdır. Bu durumla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershanelerin fazla olması ve devlete öğretmen atamalarının az olması dersane öğretmenlerinin maaşlarının giderek düşmesine neden olmaktadır. İşveren, atanamayan öğretmenleri ucuz işgücü olarak görmekte, ucuza çalıştırmakta ve daha deneyimli olan öğretmenlerin maaşını da atanamayan öğretmenleri tehdit unsuru olarak kullanarak düşürmektedir. Ayrıca ticari kaygılardan ve rekabetten dolayı her dershanede zorunlu ve birbir etüt sisteminin olması, özel dersleri de

engellemiştir. Ticari kaygılar çok fazla ön planda olduğundan işveren için öğretmenin bireysel ve mesleki bir değeri yok. Özellikle kamudaki istihdam kısıtlılığının ucuz emek gücünü dershaneye yöneltmesi nedeniyle daha ucuza ve daha zor koşullarda çalışma biçimi yaygınlaşmıştır.” (K1)

“Mesai saatleri gittikçe artıyor ve çalışma şartları daha da ağırlaşıyor. Kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı, dersane öğretmenleri "atanamayan öğretmen" olarak görülüyor ve sektörde fazla öğretmen olduğu için maaşlar giderek düşüyor. Atanamayan branş öğretmenlerinin sayısı çok fazla. Yine, dersane sayılarındaki artıştan dolayı öğrenci sayısındaki dağılımında bölünmeler, dershanedeki öğrenci sayısını düşürdüğünden bu durum maaş artışlarını engelliyor. Hatta maaş indirimlerine gidilebiliyor, maaşlarda kesintiler olabiliyor. Son 10-15 yıldır maaş konusunda geriye gidiler olmaktadır. Özellikle gençler, yeni mezunlar dershanede çalışma sürecini geçici olarak görüyorlar.” (K23)

“Kamuya yeterli öğretmen ataması yapılmıyor, mezun sayısı giderek artıyor ve eğitimin kalitesi de giderek düşüyor. Bununla beraber dershanelerin sayısı arttıkça, sektör ticari hırslar ve rekabet etme kaygısı ile giderek kalitesizleşiyor. Tüm bunlar dersane öğretmenlerinin hem maddi durumlarını hem de manevi yönden iş tatminlerini çok olumsuz etkiliyor. Sektörde kuralsız işleyişler engellenemediğinden öğretmenlerin çalışma koşulları zorlaşırken, maliyetlerini düşürme yollarını bulan işveren kazançlı çıkmaktadır.” (K30)

“Kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı atanamayan öğretmenlerin sayısı çok fazla ve bu işveren için ucuz iş gücü anlamına gelir. Maaş artışları olmamaktadır, mesai koşulları giderek zorlaşmakta. İşverenin temel amacı velilerin gözünü boyayıp kayıt almak olduğu için bu durum öğretmenin iş hayatına bağımlılığını getirmektedir. Öğrenci istediği zaman öğretmene ulaşır, sınav zamanlarına yakın geç saatlere kadar dershanede kalınır. Ancak öğretmen bu emeğinin karşılığını alamaz. Özlük hakları geçerli değildir. Her şey işverenin kararına bağlı olarak yapılır. Çalışma koşulları belli bir iş standardına uygun değildir. Bu nedenle mesai koşulları zorlaşmakta ve iş yaşamı çok stresli hale gelmiştir.”(K71,K76)

2-Devletin dershanelere olan tutumunun ve sınav sistemi üzerinde değişiklik sürecinin, dersane sektöründe ekonomik, sosyal ve özlük hakları açısından olumsuz- zor çalışma koşullarını pekiştirdiği yönündeki söylemler: Katılımcılara göre, devletin dershanelere yönelik tutumu, dershanelerin önce kapatılması sonra da dönüştürülmesi süreci ile ilgili ortaya çıkan tartışmalar, eğitim- öğretim sürecinde sınavlara yönelik değişikliklerin gündemden düşmemesi şeklinde netleşmemiş konular, pek çok yönden belirsizliği ve net olmayan durumları dersane öğretmenleri aleyhine çevirmiştir. Çünkü işverenin, böyle bir değişim süreci ile karşı karşıya kaldığında kaygıları da artmıştır ve bir yandan bunlara karşı dershanelerin gerekliliğini kanıtlama çabaları diğer yandan bu kanıtlama çabasının dersane öğretmenleri üzerinde iş yoğunluğu baskısı ile sürdürülmeye çalışılması, öğretmenlerin hem dersanedeki iş yaşamında hem de bu iş yaşamlarında sahip oldukları ya da olmaları gereken hakları (ekonomik, sosyal, özlük) üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Zaten dersane sektöründeki çalışma koşullarında öğretmenlerin sahip oldukları haklar göz ardı ediliyorken, dershaneler ile ilgili yeni bir sürecin tartışılması ve bu tartışmaların özellikle dershanelerin daha sonra alacağı somut bir biçimle ilgili çok net görüşler içermemesi işverenin kaygılarını artırdığından dersane öğretmenleri üzerine gidilirken, dersane öğretmenleri ise, bir yandan kendi durumları ile ilgili belirsizliğe, karamsarlığa kapılmakta diğer yandan da işverenin bu süreçte öğretmenlere fazla beklentisi içerisinde olmamaları, öğrencilerin giderek azaldığı (özellikle ara sınıf öğrencileri), gelirlerinin düştüğü, daha fazla çalışmak zorunda oldukları gibi söylemleri ile karşı karşıya kaldıkları için hem iş stresleri artmış hem de iş güvencesi, ücretler, izin gibi sahip oldukları haklardan daha da fazla mahrum bırakılmışlardır. Bu konuda bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Kapatılma ve sınav sisteminin değiştirileceği yönündeki tartışmalar öğretmenleri kaygılandırmaktadır. Çünkü dershanelerin geleceğe dair durumu belirsiz. Yine, giderek mesai koşulları zorlaşmaktadır. Eskiden etütler öğretmenin ve öğrencinin isteğine bağlı olurken, günümüzde zorunlu etütler derslerden daha önemli hale getirilmiştir. Kamu sektöründeki istihdam sıkıntısı, öğretmenin işveren için ucuz emek potansiyeli olarak görülmesine neden olmaktadır. İşveren tarafından atanamayan öğretmenlerin, dersane öğretmenlerine karşı tehdit unsuru olarak kullanılması

nedeniyle, öğretmenler işverenin yaptırımlarına uymak ve sunduğu maaşı kabul etmek zorunda kalıyor.” (K39)

“Dershanelere olan rağbetin azaltılması amacıyla devletin yaptırımları ve kapatılma ile ilgili görüşlerin öne sürülmesi, sınavların önümüzdeki yıllarda kaldırılmasına yönelik planlamaların varlığı ileriki süreçte dershanelere olan ilginin azalmasına neden olabilir. Dolayısıyla dershanelerin durumu ile ilgili belirsizlikler öğretmenleri kaygılandırmaktadır. İşveren, dershaneye talebi artırmak için rekabet koşullarını daha da zorlaştırırken, öğretmenlerin üzerindeki yükü artırmaktadır.”(K43)

“Dershanelerin kapatılma durumu ile gündeme gelmeleri olumsuz bir ortam yaratmıştır. İlerleyen zamanlarda dershaneler, toplum gözünde işlerliğini yitirebilir. Zaten günümüzde toplumda dershane öğretmenlerine bakış açısı "atanamayan öğretmenler" şeklinde olmaktadır. Dershanelerin geleceği ve sınav sistemleri ile ilgili belirsizlikler sektörü olumsuz etkilemektedir. Bu tartışmalardan dolayı toplumsal alanda dershane öğretmenlerinin daha düşük statülü olarak algılanmaları artmıştır. Kamu sektöründe istihdam kısıtlılığının artmasından dolayı dershane öğretmenleri atanamayan öğretmenlerden oluşan bir grup olarak görülmektedir.”(K27, K35)

“Dershanelerin geleceği konusundaki belirsizlikler, dershane öğretmenlerinin statüsünü düşürmektedir. Sektörün iktidar eliyle itibarsızlaştırılması söz konusudur. Dershane öğretmenleri, atanamayan öğretmenler olarak görüldüğü için, işveren için ucuz emeği ifade etmektedir. Eskiden deneyime ya da mesai yoğunluğuna göre maaş artışları olurken, artık maaşlar ya sabit kalıyor ya da düşürülüyor.” (K95)

3-Katılımcıların, dershanelere yapılan denetimlerin herhangi bir düzenleyici ya da düzeltici (veli- öğrenci, öğretmenlerle ilgili işlevişler, öğretimin işlevişi ve diğer uygulamalar konusunda) etkisi olmadığına dair söylemleri:

Araştırmaya katılan dershane öğretmenleri, dershanedeki kuralsız işleyişlerin denetimlerde ortaya çıkmadığını ya da bunlara göz yumulduğu düşüncesindedir. Çünkü işveren, dershanede

hem dershane öğretmenlerinin çalışma koşulları ile ilgili hem de öğrencilerin sayıları, sınıf defterleri, ders saatleri gibi bu iş alanını ilgilendiren tüm konularda sürdürülen durum ile olması gereken durumları birbirinden ayırmış durumdadır. Bunun için dershanede çift bilgisayar programı, farklı içeriklere sahip dosyalar mevcuttur. Yine, hem katılımcıların söylemlerine göre hem de dersanelerdeki gözlemlerimize göre işveren, aşağı yukarı denetimin ne zaman olacağını öğrenebilmektedir ve bu yönde hazırlıklarını tamamlamaktadır. Bu nedenle de dershane sektörü ile ilgili gerçeği yansıtan sonuçlar elde edilememekte ya da gerçekler ortaya konsa bile bunlarla ilgili işverene herhangi caydırıcı bir yaptırımın işleve konmaması söz konusudur. Çünkü öğretmenlerin maaş durumları, ders saatlerinin durumu, sigorta primlerinin ödenmesi ve diğer iş yaşamını kapsayan durumlarla ilgili uygulamalarda kuralsızlıklar artarak sürdürülmektedir. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Ticari kaygılar nedeniyle, öğretmenlerin çalışma koşulları giderek zorlaşmaktadır. Kuralsızlığın, yasal olmayan işleyişlerin çok fazla olması ve denetlemelerde bunlara göz yumulması öğretmenleri hem maddi hem de manevi yönden olumsuz etkilemektedir. Öğretmenler, sektörün kuralsız işleyişinde bir araç haline getirildiğinden psikolojik yönden yıpranma çok fazladır.” (K13)

“Gündemdeki tartışmalar dersaneler lehine sonuçlanabilir, dersanelere talepler artabilir. Çünkü eğitim sisteminde dersanelere duyulan ihtiyaç sürekli vurgulanmakta. Dersanelere talep arttıkça rekabet ve ticari hırslarla işverenler, dershane öğretmenleri üzerinde daha fazla baskı kurabilirler. Ayrıca, dersanelere ilgili kurumların yaptığı denetimlerde öğretmenlerin iş koşullarına ilişkin durumlar göz ardı edilmekte, yasal olmayan uygulamalar devam etmektedir. Yani maaş, özlük hakları gibi konularda öğretmenin hakları yok sayılmaktadır.” (K16)

“Öğretmenlerin çalışma koşulları giderek kötüleşiyor, uzun zamandır maaş artışı yok. Her şey piyasa koşullarına ve işverenin zihniyetine uygun şekilleniyor. Öğretmenlerin özlük hakları, sosyal güvence durumları yasal olarak belirtilen işleyişten uzak. Öğrenci, öğretmen, sınıf sayıları, ders saatleri

vs. her şeyin denetimlerde ne şekilde sunulacağı işveren tarafından hazırlanmıştır.”(K97,99)

“Devletin daha iyi, daha kapsamlı denetimler yapması gerekiyor. Çünkü öğretmenlerin ekonomik, sosyal hakları göz ardı ediliyor ve yapılan denetimlerde bunlarla ilgili bir uygulama ya da iyileştirme yapılmıyor. İşveren denetim zamanını haber aldığı anda her şeyi önceden kılıfına uydurup sunmayı başarıyor. Bu nedenle de öğretmenlerin gerçek çalışma koşulları bilinmiyor ya da görmezden geliniyor. Dershane öğretmenlerinin çalışma koşulları giderek zorlaşıyor, her uygulama (etütler, danışmanlık vs.) piyasa koşullarındaki rekabet amacıyla yapılıyor. Ayrıca, veli memnuniyeti için uygulanan zorunlu ve birebir etütler özel dersleri engellemiştir.” (K55)

4-Katılımcıların, dershanelere olan ihtiyacın azalmamakta veya giderek artmakta olduğuna yönelik düşünceleri ve buna karşılık emeklerinin karşılığını alamadıkları yönündeki ifadeleri:

Katılımcılara göre, dershanelere olan ihtiyaç sürmekte ancak emek sömürüsü giderek artmaktadır. Bu durum ile ilgili görüşlerinde katılımcılar daha çok kamudaki öğretmenlerin performanslarını, Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim ve öğretim konusundaki işleyişlerini eleştirmektedirler. Çünkü katılımcılara göre kamudaki eğitim-öğretimin kalitesinin düşmesi dershanelere olan ihtiyacı artırmakta ancak bu, dershane öğretmenlerinin iş koşullarına daha fazla bağımlı kılınması, işverenin ticari hırslarla daha fazla emek sömürüsü yoluna gitmesi gibi pek çok olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu duruma dair bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“MEB'deki kötü düzen değişmedikçe dershanelere ihtiyaç duyulacaktır. Ancak maddi açıdan öğretmenlerin zorlukları artmaktadır; maaşlar düşük ve artış olmuyor. Ucuza çalışacak, atanamayan öğretmenlerin artışı maaşları düşürüyor. Mesai ücretli çalışmak, etütlerin zorunlu olması iş koşullarını zorlaştırıyor. Öğretmenlerin, dershane beklentilerini bulması zor.” (K4)

“Kamudaki öğretmenlerin performansları daha düşük olduğundan, sınav sistemlerinde değişiklikler yapılsa da dersanelere olan ihtiyaç sürmektedir. Veli ve öğrencilerin talepleri- istekleri giderek artmaktadır. Dershanede öğretmen, öğretmenlik ve ders anlatımından çok ders dışı faaliyetlerle (zorunlu etüt, danışmanlık gibi) meşguldür. Ancak dershanede öğretmen emeğinin karşılığını alamıyor. Hem ucuz hem de iş koşullarına bağımlı bir işleviş söz konusudur. İşveren, öğretmenin ekonomik ve sosyal haklarını kısıtlayıcı her türlü durumu kılıfına uydurabilmektedir.” (K40)

“Kamudaki öğretmenlerin performansları değerlendirilmeli, performans sınavına tabi tutulmalılar. Çünkü öğrenci dershaneye eksik bilgi ile geliyor. Dershanede öğretmen hem konuyu ayrıntılı olarak anlatıyor hem de sınav tekniği ile ilgili olan uygulamaları yapıyor. Böyle olunca hem öğretimde verimsizlik olmuş oluyor hem de öğretmenin üzerindeki yük giderek artıyor. Ancak dershanede yoğun ve zor çalışma koşullarının karşılığı alınmıyor. Öğretmenler üzerinde iş stresi çok fazla. Maaşlar giderek düşüyor, artış yok. İş koşullarına bağımlılık çok fazla, öğretmenlerin özlük hakları yok sayılıyor. Dershanelerin geleceği konusundaki belirsizlikler geleceğe dair umutsuzluğu artırıyor. Dershane sektörü giderek kuralsızlaşıyor ve ticari bir kurum olarak daha fazla emeği daha kötü koşullar içinde bırakarak sömürüyor.” (K60)

“Kamudaki eğitimin kalitesi oldukça düşük ve bu durum işverenin kayıt alma hırsı ile dershane öğretmenlerine daha fazla iş yükü getirmektedir. Zorunlu ve birebir etütlerde öğrencilere konu anlatımı yapılmaktadır; oysa eskiden etütler sınıf etüdü şeklindeydi ya da sınava yönelik test çözümü yapılırdı. Ancak bu şekilde iş yoğunluğu gittikçe artarken, öğretmenler emeklerinin karşılığını alamamaktadırlar. Çünkü ücretler düşük ve zamanında alınamıyor. Çalışma koşullarında bir standart, düzen yok. Her şey işverene bağlı. Sınav dönemlerine yakın öğretmenler geç saate kadar dershanede kalmak zorundadır ve buna ek bir ücret verilmez. Tüm bunlar rekabet ve reklâm için yapılır. Ucuz emek ile bol kazanç işverenin temel felsefesi olarak çok net görünmektedir.” (K88)

5-Katılımcıların, dershanede çalışıyor olmaları ile sahip oldukları haklarının (sosyal, ekonomik, özlük hakları) göz ardı edildiği ve dersane sektöründe iş güvencesinin sağlanmadığı yönündeki görüşleri: Katılımcılara göre bu sektörde iş güvencesinin olmaması hem pek çok hakkın elde edilmesine hem de iş tatminine en büyük engellerden biridir. Çünkü her an işten çıkarılabilme kaygısı, öğretmenlerin zihninde gelecekteki durumlarına dair pek çok belirsizliği, karamsarlığı artırmıştır. Maaşların giderek düşmesi, özlük haklarının uygulanmaması, işveren ile öğretmen arasında yapılan bireysel sözleşmelerin senet veya istifa dilekçesi ile desteklenerek işleme konması gibi durumlar dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla hem psikolojik, hem fiziksel hem de maddi boyutta dersane öğretmenlerini olumsuz etkileyen iş koşulları, bireyin yaşamına dair diğer boyutları da etkilemektedir. Bu durumlarla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Sektörde iş garantisi yok, kurucular her an işten çıkartabilir. Özlük hakları çok sıkıntılı: Evlenme, çocuk sahibi olma ya da bir hastalık durumunda izin alma vs. bunlar sorunlu. Ekonomik koşullar gittikçe zorlaşıyor: Maaşlar düşük, artış yok ve işveren daha düşük ücretle mesai ücretli çalışanla anlaşmak istiyor. Yoğun iş şartlarının karşılığını alamamak aşırı stres yaratıyor.” (K10)

“İş garantisi yok, sigortalar asgari ücret üzerinden ödeniyor ve 12 ay yatırılmıyor. En fazla 10 ay üzerinden gösterilir. Eskisi gibi maaş artışları yok ve iş yükü giderek artıyor. Özlük hakları tanınmıyor. Öğretmenler geleceğe dair umutsuz ve karamsar. Artık yeni mezunlar, gençler dershanede çalışmak istemiyor, çalışanların çoğu ise dersaneyi geçici bir süreç olarak görüyor.” (K73)

“Güvencesiz iş ortamı, hukuksal olarak tazminat hakkı vs. yok. En fazla 10 ay maaş ödeniyor, genellikle zamanında ödenmez. Sigortalar düzenli ve tam ödenmiyor, izin almak çok zor. Çalışma şartları giderek kötüleşiyor. İşveren özellikle atanamayan öğretmenleri, yeni mezunları ucuz ve düşük maliyetli iş gücü olarak görüyor. İstihdam şartlarının zorlaştığı, işsizliğin arttığı bu dönemde şartlar daha da zorlaşacaktır. Ücretler giderek düşmektedir. İşverenin, yerine birini bulurum nasılsa anlayışı daha da çok ön plana çıkmaktadır.” (K68)

“Devletin dershaneleri kapatmayı düşünmesi, öğretmenlerde umutsuzluğa neden olmaktadır. Bunun yanında kamudaki istihdam sıkıntısı da giderek ücretleri düşürmektedir. İşveren için atanamayan öğretmenler ucuz işgücünün en önemli parçasıdır. Bu durumda, dışarıda ucuz ve iş için çalışma koşullarını kabullenecek bol emek bulunduğundan iş güvencesi yoktur. Çünkü işveren herhangi bir durumda öğretmenle anlaşmak istemediğinde ya da çalışmaya devam etmemek için önceden hazırladığı, öğretmene imzalattığı istifa dilekçesini uygulamaya koymaktadır. Mesai koşulları rekabet hırından dolayı giderek zorlaşmaktadır. Belli bir çalışma standardı yoktur, güvencesizlik ve kurlsız işleyişler giderek artmaktadır.”
(K79)

6-Katılımcıların, dersane sektöründe ticaret, rekabet ve reklam mantığı çerçevesinde süren uygulamaların çalışma koşullarını giderek zorlaştırması, eğitim-öğretim ve ahlaki boyutların göz ardı edilmesi ve bu işleyişlerin iş tatminine olumsuz etkileri konusundaki söylemleri:

Yukarıdaki 4. Maddede kamudaki eğitim-öğretimin kalitesizleş(tir)mesinin dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarına olan olumsuz etkilerine ve buna dair katılımcıların söylemlerine yer vermiştik. Burada da aynı olumsuz sürecin dershaneler arası rekabet, reklam ve ticari hırslar nedeniyle dersane alanındaki eğitim- öğretim kalitesini düşürme ve hem çalışma ilişkilerinde hem de veli ve öğrencilerle kurulan iletişimin biçiminde ahlaki boyutların ya da insani bakış açısının göz ardı edildiğini görmekteyiz. Bu konuyla ilgili olarak bazı katılımcıların söylemleri şöyledir:

“Dershanecilik her geçen gün ticaret ve rekabet mantığıyla işliyor ve her türlü reklâm eğitimin önüne geçmiştir. Rekabet ve reklâm için öğretmen emeği sömürülmektedir. Eğitim ve ahlaki boyut giderek daha fazla göz ardı ediliyor. Fazla mesai, öğretmenlik dışı işler (sınıf danışmanlığı, zorunlu etüt, veli-öğrenci arama vs) arttı. Ancak öğretmen emeğinin karşılığını maddi ve manevi anlamda alamadığı için, iş tatminini olumsuz etkilemektedir. Öğretmen ucuz emek kaynağı ve kazanç sağlayan bir araçtır; veli ise para kaynağıdır.”(K5)

“Dershanelerin fazlalığı, ticari kaygılar rekabeti artırıyor ve bunun sonucunda ortaya çıkan olumsuzlukları dersane öğretmenleri çekiyor. Özellikle zorunlu etütler, birebir sistemi, sınıf danışmanlıkları rekabet için vardır. Dolayısıyla da

dershanede öğretmenlik ve eğitimin ahlaki boyutları göz ardı edilmektedir. Öğretmenin öncelikli görevi, dershaneye daha fazla veli ve öğrenci çekmektir; alanında iyi olması, bilgili olması yetmez. Ayrıca öğretmen genellikle işvereni memnun edemez ve emeğinin karşılığı olan ücreti alamaz. Yine, sosyal haklar, özlük hakları işverene göre konuşulmaması gereken ve öğretmenin sunduğu bahaneler olarak görülür. Hele sınav zamanlarına yakın dönemlerde öğretmenin yaşam alanı dersane olmalıdır.” (K9)

“Dershane sektöründe her geçen gün ticari kaygılar artmaktadır, eğitim- öğretim kalitesi ikinci plandadır. Öğretmenlerin ücretleri giderek düşmektedir. Çünkü kamuya atanamayan öğretmen sayısı çok fazla bu da dershanede çalışacak kişi sayısını artırıyor ve işveren bu ucuz emek yığınına düşük maliyet unsuru olarak kullanıyor. Çok stresli bir sektör haline geldiği için ancak belli bir yaşa kadar bu yoğun tempo kaldırılabilir.” (K8)

“Kurum kayıpları, öğretmen maaşlarından çıkarılıyor, daha fazla kazanmak ve maliyeti düşürmek için öğretmen emeği sömürülüyor. Maaşlar giderek düşüyor, maaş artışları yok. Artık maaş indirimleri yapılıyor. Sosyal ve ekonomik hakların uygulanması söz konusu değildir. Önemli olan kalite değil, reklam ve ticarettir. Mesai koşulları giderek zorlaştığından, öğretmenler stresli bir iş yaşamı içindedir.” (K83)

7-Katılımcıların, dersane sektöründe öğretmenler aleyhine süren işleyişlerin (ücret, haklar, çalışma koşulları vd. durumlarda), öğretmenler tarafından içselleştirilmesinin ve da kabullenilmesinin giderek daha kötü koşullara yol açtığı yönündeki söylemleri:

Çalışma koşullarının giderek kötüleşmesi ve dersane sektöründeki iş alanıyla ilgili pek çok olumsuz durumun sürmesinde her ne kadar en büyük pay işveren ve denetim mekanizmalarının yetersiz işleyişinde olsa da öğretmenler tarafından bu işleyişlerin kabullenilmesi ya da kabullenme zorunluluğu hissedilmesi pek çok olumsuz boyutun çalışma yaşamında yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla dersane öğretmenlerinin ekonomik, özlük haklarının yok sayılıyor olmasının, iş ile ilgili sorumluluklarının bu iş alanını kapsayan hükümlere uygun olarak işlememesi (ders saatleri, mesai vs.) dersane sektörünün bir niteliği

haline gelmesi katılımcılara göre, bu durumları içselleştirmeleri ile de ilgilidir. Bu durum bir anlamda katılımcıların kendilerine, dersane öğretmenlerine yönelik gözlemlerini ya da öz eleştirilerini de ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershane öğretmenleri, işverenin ticaret ve rekabet hırsı ile hareket etmesini içselleştirdiğinden var olan olumsuzluklar değişmemektedir. Öğretmenin sosyal hakkı ya da hasta olma hakkı yoktur. Öğretmen her şeyini, planlarını dershaneye ve sınav zamanlarına göre ayarlamak zorundadır. Evlenecekse, doğum yapacaksa bunlar dersane süreci içinde olsun istenmez; olsa da fazla izin verilmez. Bir haftadan fazla bu durumlarda izin kullanımı istenmez. Hastalıkta ise, öğretmen hasta olsa da ayakta kalabildiği sürece o dershanede olmalıdır.” (K8)

“Dershane sektöründe kuralızsızlık çok fazla; her koşul ve her türlü anlaşma bireysel olarak yapılıyor. Yani işleyişte belirli bir kural ve yasal olarak belirlenen standartlara uygun uygulamalar olmadığından iş koşulları giderek zorlaşıyor. Her şey işverenin isteği ve yaptırımlarına uyum sağlayan biz öğretmenlerin varlığı, kabullenışı ile sürüyor. Tüm çıkarlar işveren lehine işlemektedir. Öğretmenler, kendi çıkarlarını diğer öğretmenlere karşı ön planda tutmak için rekabet etmeyi sürdürmek zorunda bırakılıyor. Ancak sonuçta tüm öğretmenler ucuz işgücü olarak, yoğun bir yük altında kalarak çalışmaktadır.” (K45,K47)

“Maaşlar ve çalışma koşulları geçmişe göre giderek kötüleşmekte. Öğretmenin özlük hakları yok sayılıyor. Zaten dershanede çalışıyorsa özlük hakkı ya da sosyal güvenceye dair yasal uygulamaları talep etme hakkı yoktur. Bu düşünce, kabulleniş işverenin daha fazla emek sömürüsü isteğini pekiştiriyor. Her şey işverenle bireysel anlaşmalara göre uygulanıyor. Bu nedenle sözleşme metninin hiçbir anlamı yoktur.”(K31)

8-Katılımcıların, geçmişte dersbane sektöründeki çalışma koşullarının daha iyi olduğuna dair söylemleri:Daha önce ele aldığımız Tablo 67’deki dağılıma göre,

“günümüzde dersbane öğretmenlerinin çalışma ve yaşam koşullarının geçmişe göre daha iyi olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcıların tümü “hayır” cevabını vermiştir. Katılımcıların söylemlerinden hareketle elde ettiğimiz nitel verilere göre, özellikle emeğin dersbane sektöründe ticari bir araç görünümünde piyasa odaklı belirlenmelere maruz kalması, öğretmenlik mesleğinin değersizleştirilmesi, kamudaki istihdam kısıtlılığının giderek artması sonucu atanamayan öğretmenlerin işveren için ucuz iş gücü olarak değerlendirilmesi gibi birbiriyle ilişkili koşullar katılımcıların bugünkü durumla ilgili olumsuz düşüncelerine kaynak oluşturmaktadır. Geçmişte dersbane sektöründeki çalışma koşullarının daha iyi olduğu görüşünde olan bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Eskiden etüt yoktu ve maaşlar çok iyiydi. 10–15 yıl öncesinde dersbane öğretmenliği daha iyi daha iyi koşullara sahipti, ticaret ve reklâma dair kaygılar bu kadar ön planda değildi. Yeni mezunlar artık dersbanede çalışmak istemiyorlar. Çünkü yeni mezunlar, kamudaki istihdam kısıtlılığından dolayı dersbaneler için ucuz işgücü olarak görülüyor. Fazla iş, daha az ücret anlayışı hâkim. Dersbane sektöründe her şey ticari hırslara bağlanmış durumda, emek sömürüsü her geçen gün artıyor, öğretmenin sosyal güvenlik durumları ve özlük hakları yok sayılıyor.” (K96)

“Artık ders saati ücretli öğretmen alınmıyor. Eskiden ücretler daha yüksekti. Etütler, sınıf etüdü şeklindeydi, şimdi her dersbane birebir zorunlu etüt şeklinde bunu yapıyor. Ayrıca eskiden sınıf etütleri ücretlendirilirdi. Şimdiki zorunlu ve yoğun etüt sisteminde böyle bir durum yok. Mesai koşulları giderek daha da zorlaşıyor, maaş artışları yok. Aslında her şey para kaynağı olarak görülen velinin gözünü boyamak için yapılıyor. Sınıf danışmanlıkları, öğrenci ve velilerin aranması gibi uygulamalar öğretmene stres ve yoğun bir iş yükü getiriyor.”(K51,K53)

“Dershane sektöründe çalışma koşulları giderek kötüleşiyor, öğretmenlerin iş stresi çok fazla. Her geçen gün artan reklam ve rekabet hırsı öğretmen üzerinde iş baskısını ve zor çalışma koşullarını hâkim kılıyor. Geçmişte mesai koşulları daha rahattı, maaşlar daha iyiydi. Bugünün koşullarında dershaneler arası rekabet çok fazla, mesailer çok yoğun. Özellikle sınava yakın zamanlarda akşamları geç saatlere kadar etütler yapılıyor. Eskiden böyle bir uygulama yoktu. Özellikle hafta sonları iş yükü çok fazla olmaktadır. Öğretmenlerin sosyal hayatı ciddi biçimde engelleniyor, her şey dershaneye ve sınav zamanlarına göre ayarlanıyor. Sözleşmeler 1 yıldan az süreli yani 10 aylık yapıldığı için emeklilik ikramiyesi, kıdem tazminatı gibi haklar söz konusu değil.” (K99)

9-Katılımcıların, hem dershane öğretmenlerinin içinde buldukları koşullar hem de sektörün geleceği konusunda geleceğe dair kaygıları hakkındaki söylemleri:

Yukarıdaki temada bazı katılımcıların dershane sektöründeki çalışma koşullarının geçmişte daha iyi olduğuna dair söylemlerine yer verdik. Bu temada ise, geleceğe dair düşüncelerde dershane öğretmenleri için kaygı oluşturan durumlara yer verilmiştir. Katılımcılar özellikle dershane sektörünün geleceği ile ilgili belirsizlikler ve dershanelerin alacağı yeni biçimlerde kendilerine nasıl bir yer verileceği, nasıl bir rol biçileceği konularında huzursuzluk ve kaygı duymaktadırlar. Yine bu belirsiz sürecin, somut bir görünümü olmayan ileriye dönük planlamaların şu anki çalışma koşullarını da olumsuzlaştırması durumu söz konusudur. Çünkü işveren önünde çok da netleştiremediği bu süreç karşısında dershaneindeki öğretmenin emeğini daha fazla sömürme, kendisini en az zarar ve elde edebileceği en yüksek kârla kurtarabilme amacını taşıyabilmektedir. Bu konuya dair bazı katılımcıların söylemleri şunlardır:

“Dershanelerin geleceği belirsizlik içinde. Mesai koşulları çok yoğun, işveren rekabet için öğretmene sürekli yük getiren sorumluluklar eklemektedir. Dershane çalışan öğretmen, işverene göre ders anlatmaktan ziyade etütleri, velileri memnun etmeyi görevi saymalıdır. Maaşlar, dershaneçiliğin geçmiş dönemlerine göre çok düşük. Mesai yoğun, baskı altında kalınarak yapılan sorumluluklar (sınıf danışmanlığı, zorlu etüt , sınav görevi vs.) ve düşük ücretli çalışma koşulları gün geçtikçe öğretmenleri daha fazla yoğun stres altında ve gelecek kaygısı içinde bırakmaktadır. Çok stresli bir sektör haline geldiği için ancak belli bir yaşa kadar bu yoğun tempo kaldırılabilir.” (K33)

“Devletin, dershanelerle ilgili tutumu sürekli değişiyor ve bu belirsizlikler öğretmenleri karamsarlığa götürmektedir. Öğretmenlerin iş konusunda geleceğe dair kararsızlıkları artmıştır. Maaşlar gittikçe düşerken, rekabet yoğun bir şekilde sürdürüldüğünden iş koşulları zorlaşmakta ve daha stresli bir hal almaktadır. İşverenin daha fazla kazanma hırsı nedeniyle öğretmenlerin sosyal, ekonomik hakları görmezden gelir, uygulanmaz. Maaşlar genellikle düzenli ödenmez, geciktirilir. Sigorta primleri de eksik ya da düzensiz yatırılır. İşveren, öğretmenin sosyal güvence ve ekonomik haklarını elinden almayı kılıfına uydurup gerçekleştirebilir.” (K77)

“Dershane sektörünün geleceği konusundaki belirsizlikler ve mesai koşullarının giderek zorlaşması, öğretmenleri geleceğe dair umutsuzluğa sürüklemektedir. İçinde bulunulan koşullar nedeniyle öğretmenler geleceğe dair umutsuz olmaktadır. Çünkü dershane öğretmeni, öğretmenden çok pazar piyasası elemanı olarak görülmekte ve buna uygun davranması beklenmektedir. Maaşlar gittikçe düşmektedir, sosyal ve ekonomik haklar göz ardı edilmektedir. Güvencesiz ve kuralsızca işleyen bir sektör olarak dershaneler, emek sömürülerini artık daha açık ve daha yoğun olarak yapmaktadırlar. Çünkü yapılan denetimlerde, öğretmenlerin çalışma koşulları ile gerçekçi bir inceleme yapılmıyor, göz yumuluyor. İşveren, denetimi haber alır almaz zaten öğretmenlerin istihdam durumu, ders saatleri gibi her türlü durumu yasal olana uygun hale getirip de ortaya koyuyor. Günümüzde ticari hırslar ve rekabet çok daha yoğun ve öğretmen açısından da çok stresli bir durumdur.” (K64)

Katılımcıların dershane öğretmenliğinin geleceğine dair düşüncelerinde karşımıza olumlu yönde beklentiler ve olumsuz yönde beklentiler şeklinde iki farklı boyut çıkmıştır. Ancak bu iki farklı bakış açısını oluşturan düşüncelerin çıkış noktaları birbirine benzerdir. Çünkü dershane öğretmenliğinin geleceğe dair durumunu hem olumlu beklentilere sahip olarak değerlendiren katılımcılar hem de gelecekte dershane öğretmenliğinin durumu hakkında olumsuz görüşlere sahip olan katılımcılar, dershane sektöründeki çalışma koşullarının giderek zorlaştığını, kuralsız işleyişlerin arttığını, eğitim ve öğretim kalitesinin ve sorumluluğunun göz ardı edildiğini, kamudaki öğretmenlerin eğitim-öğretime dair performanslarını yeterli bulmadıklarını dile getirmişlerdir. Ancak bu yöndeki düşünceler katılımcıların sadece %5’i için dershane

öğretmenlerinin koşullarında gelecekte daha olumlu gelişmeler olacağı, var olan bu olumsuz durumların ilerleyen süreçlerde dersane öğretmenlerine olumlu yönde getirileri olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Katılımcıların tamamına yakın kesimi (%95) ise, dersane sektöründeki olumsuz mevcut koşulların dersane öğretmenliğinin geleceğini giderek daha olumsuz biçimlerde etkileyeceğini belirtmişlerdir. Düşüncelerinin çıkış noktaları birbirine benzeyen ancak iki farklı bakış açısı ile yorumlanan bu durumlar bize koşulları iyileştirilmemiş, hukuki, siyasi, ekonomik boyutlarıyla ve denetleme mekanizmaları ile düzenlenmemiş bir çalışma alanı olarak dersane sektöründeki kötü ve kuralsız gidişatların emeği güvencesizleştiren, çalışma yaşamında esnekleşmeyi dayatan, işveren lehine emek üzerinde kuralsız işleyişleri sürdürülebilir kılan bir kırık aynayı yansıtmaktadır. Yani çok az bir kesim bu kırık aynanın hala kullanılabilir olacağını ve buna ihtiyaç duyulabileceğini düşünürken, büyük bir çoğunluk ise bu kırık aynanın çoktan işlevini yitirdiğini ve parçalarının artık daha fazla zarar verir hale geldiğini savunmaktadır.

Üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de özellikle, emekçilerin bu sistemin parçalayıcı, emek gücünü bölücü ve bu şekilde yıpratıcılığa daha uygun bir hale getirdiği koşullara karşı (farklı istihdam biçimlerinde çalışan öğretmenlerin durumlarına dair açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi) çalışanların, hangi parçanın ya da kurumun içerisinde bulunursa bulunsunlar mesleki sorumluluklarına ve karşılaştıkları sorunlara, adaletsiz işleyişlere karşı bilinçli bir farkındalık ile (yani farkında olup da kabullenme yolunu seçmeden) bir bütün olarak yani bütünleşme koşullarını sağlayarak, kendilerini bu koşullar içerisinde bırakan sisteme karşı örgütlenebilmeleri ve bireyci yaklaşımlardan uzak bir arada dayanışma içerisinde olabilmeleridir. Yani hem kamuda hem de özel sektörde çalışan öğretmenler (farklı iş koşulları ve diğer meslekler için de geçerli bir durum olarak), birbirlerine karşı rekabet güdümlü söylemler üretmek ve davranış biçimleri geliştirmek yerine, emek gücünün sorunları üzerinden ortak bir çıkış noktasından hareketle mesleki durumlarına, iş koşullarına dair birliktelik içerisinde yer almalıdırlar ve içinde buldukları, neoliberalizmin ilkeleriyle örgütlenmiş yapıya eleştirel ve tepkisel boyutta karşı duruş sergileyebilmelidirler: “Emeğin, var olma durumu açısından sisteme ihtiyaç duyar hale getirildiği bu süreçte, ihtiyacın sınırlarını çizebilmek önemli olacaktır.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

1980'lerde neoliberal ideolojinin ve küreselleşme politikalarının siyasi, ekonomik, toplumsal, kültürel alanda egemen olması toplumu ve bireyleri piyasa ekonomisinin amaçları doğrultusunda sosyal güvencesizlik, eşitsizlik, derinleşen ve yoksulların daha da yoksullaşması yönünde yoksulluk birikimi şeklinde sürdürülen koşulların içine çekmiştir. Böyle bir süreç ve piyasaya bağımlılık koşullarının sürdürülmesine yönelik belirlenen politik işleyişler özellikle emek gücünün zayıflatılması ve sermayeye boyun eğen bir hal alması için gerekli alt yapıların hazırlanması üzerinden yoluna devam etmektedir. Neoliberal politikaların etkin kılınması ile birlikte sosyal devlet anlayışı ve uygulamalarından vazgeçilmesi, emek gücünü sendikasılaştırmaya ve örgütsüzleştirmeye yönelik girişimleri desteklemiş olmaktadır. Burada amaç, emek gücünü parçalayan ya da hiyerarşik olarak tanımlayan işleyişlerin önüne geçilmesine engel olmaktır. Bu nedenle kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi (kamu hizmetlerinin ticari bir meta konumuna gelmesinde, bunların işlevsizleştirilmesi doğrultusunda politikaların uygulanması etkili olmuştur), devletin piyasa-rekabet ekonomisine katkı sunacak rollerini kuşanması (24 Ocak 1980 kararları ile neoliberal ideolojiye bağımlılığın teminatı verilmiştir), istihdam politikalarının, emeğin sömürülmesinde yenilikler ve çeşitlilikler sunabilecek doğrultuda dönüştürülmesi, eğitim sisteminin de bilgi toplumu çağına uygun olacak biçimde dönüştürülmesi ile meşrulaştırılmıştır. Ancak eğitimin de ihtiyaç duyduğu meşruluk zeminini hazırlayan koşullar, kamusal eğitim alanının ve öğretmen emeğinin hem toplumsal ve bireysel ihtiyaçları karşılamayacak biçimde yapılandırılması (formelin enformeli üretmesi, geliştirmesi) hem de kamusal eğitimin ve kamudaki öğretmenlerin eğitimde piyasa ilişkileri içerisine çekilmiş olmasıdır.

Eğitimin özellikle, temel bir hak olmaktan çıkarılması ve bu durumun toplumsal alanda demokratik bir işleyiş olarak tanımlanması rekabet, başarı, verimlilik kavramlarını yaşamın bir amacı haline getirmiştir. Ancak bu kavramlara toplumsal alanda ve bireysel yaşamda roller biçen sermaye gücü olduğundan, bu hedefler peşinde koşan insanlar, başarısız olma durumlarında kendilerinin ne kadar yetersiz oldukları düşüncesi içerisinde, içinde buldukları koşullardan kendilerini sorumlu

tutmaktadırlar. Özellikle eğitim konusunda, özel dersaneler üzerinde durulmasının en önemli nedenlerinden biri de, özel dersanelerin eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olmaları değil, neoliberal ideolojinin tüm boyutları ile özel dersanelerde ete kemiğe bürünmüş olmasıdır. Dolayısıyla ailelerin ve öğrencilerin pek çoğunun özel dersanelere gitmeden başarıya ulaşılacağına inanmaması, atanamayan öğretmenlerinin pek çoğunun bu durumun kendi başarısızlıkları ve yetersizlikleri ile ilgili olduğunu düşünerek özel dersanelerin kâr hırsını ayakta tutan ucuz emek gücünün en önemli kaynağı haline gelmeleri ideolojik bir manipülasyonun özel dersaneler alanındaki gücünü belirtmektedir. Kamusal eğitimin işlevsizleştirilmesi, aileleri ve öğrencileri özel okullar, özel dersaneler, özel dersler gibi eğitim piyasasının çeşitliliği arasında seçim yapmaya iterken, diğer yandan eğitimin en önemli unsurlarından biri olan emek gücünün niteliksizleştirilmesi, öğretmenlik sorumluluklarının piyasa ilişkileri çerçevesinde yeniden belirlenmesi de öğretmen emeğinin sömürülmesini meşrulaştırmış olmaktadır.

Ucuz ve daha ucuz emek gücüne her daim aç olan neoliberal sistemin bu açlığını doyurmasında en etkin yol, eğitim sistemini hem ucuz emek gücünün üretimine hem de ucuz emek gücünün tüketimine /sömürüsüne (emeğin, değerini piyasanın belirlediği meta halini alması) imkân verecek biçimde dönüştürmekten geçmektedir. Bu nedenle de özellikle eğitim sisteminin sınav odaklı olması ile özel dersanelerin eğitim sisteminde önemli bir yer edinmesi şeklindeki bir düşünce sadece eğitim sektöründeki işleyişlerle ilgili yüzeysel bir değerlendirme yapmamıza neden olacağından, bu çalışmada, neoliberal ideolojinin ve küreselleşme politikalarının eğitime yüklemiş olduğu sorumluluklar ve emek üzerindeki etkileri özel dersanelerde emek gücünün çalışma koşulları, öğretmen, öğrenci, veli ve işveren arasındaki ilişkilerin dönüşümü, özel dersanelerde öğretmenlerin eğitim-öğretime dair sorumlulukları, mesleğe yönelik bakış açıları üzerinden değerlendirilmiştir. Dolayısıyla özel dersanelerin aslında, eğitime dair bir ihtiyacı karşılamadığını ya da temel gayesinin hem öğretmenlere iş alanı sağlamak hem de veli ve öğrencileri eğitimde fırsat eşitliğinin kapılarını açmak olmadığını söyleyebiliriz. Özellikle öğrencilerin, üniversiteye giriş amacıyla özel dersanelere yönelmesi, ancak üniversiteli işsizliğin giderek artması şeklindeki bir çelişki, özel dersanelerin sermayeyi ve piyasa ilişkilerini destekleyen ve buna uygun işleyişler

sürdüren kurumlar olduğunun net bir ifadesidir. Tüm bunlar açısından özel dershaneler kapatılmalıdır, ancak bu istihdam politikaları, öğretmen emeği ve sorumlulukları, eğitime dair fırsatların eşit dağılımını sağlayacak eğitim politikası gibi konularda, toplumdaki her kesime cevap verebilecek, gerçek anlamda ihtiyaçları karşılayacak düzenlemeler yapılmadan gerçekleşirse, bir kurum olarak özel dershaneler olmasa da, başka işleyişlerle aynı sorunlar devam etmiş olacaktır.

Çalışmada öğretmenleri, dershane sektörüne yönelten en temel nedenin işsizlik ve ekonomik sıkıntılar (%88, Tablo 4.2.14) olduğu belirlenmiştir. Bu durumda özellikle kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığının etkisi olduğu görülmüştür. Dolayısıyla istihdam politikalarının işsizliği üretmesi ya da işsizlik sorununa çözüm oluşturamaması, emek gücünün özel sektörde ucuz iş gücü olarak yerini almasını sağladığı gibi, işsizlik kaygısı ucuz emek varlığının bir teminatı olmaktadır. Katılımcıların %81'inin dershane öğretmenliğini geçici bir iş olarak görmeleri (Tablo 4.2.19), yarısından fazlasının (%57) asıl hedeflerinin kamuya atanmak olması (Tablo 4.2.19) ve iş konusunda özel dershanelerde çalışmaktan başka çarelerinin olmadığını ifade etmeleri işsizlik ile ilgili kaygıların, meslekleri ile ilgili hedeflerinin önüne geçtiğini ve işsizlik tehdidi ile özel dershanelerdeki çalışma şartlarına razı olduklarını göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak katılımcıların %77'si sözleşmesinin yenilenip-yenilenmeyeceği konusunda (iş güvencesi/ Tablo 4.4.33) kaygı duyduklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar (%23) ise, zaten güvencesiz olan bir sektörde çalışmalarının bu konuda da güven sağlamadığını ve belirsizlikler karşısında durumu kabullendiklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sırasında dikkat çeken noktalardan biri, dershane öğretmenlerinin kendileriyle, özel dershanelerde eğitime dair işleyişler, dershanedeki sorumluluk alanları, meslekleri ile ilgili konuşmaktan büyük bir çekince, tedirginlik duymuş olmalarıdır. Çünkü iş ile ilgili, gelecek ile ilgili kaygılarının yüksekliği işverenin üzerlerinde kurmuş olduğu baskıyı iyice artırmıştır. Bu durum da aslında her ne kadar içinde buldukları koşullardan rahatsız olsalar da ya da emeklerini değersiz kılan işleyişlerin farkında olsalar da bir anlamda kendi elleriyle özel dershanelerdeki kötü çalışma koşullarını hazırlamalarına neden olmaktadır. Örneğin, katılımcıların tümü (Tablo 4.4.37) sözleşme yapılırken (yasal işleyişlere uygun olmayan, belli bir

standardizasyona dayanmayan sözleşmeler) işverenin kendilerine senet imzalattığını ve istifa dilekçesi aldığını belirtmişlerdir. Bu durumun konumuz açısından önemli olmasının nedeni, emek gücü üzerinde haksız işleyişlere imkân veren işleyişlerin önüne geçilmemiş (denetimlerin işlevsizliği) olduğu gibi, dersane öğretmenlerinin de emeğin örgütlülüğü olanakları ellerinden alınmış olduğu için, bir meta gibi işverene ve kuruma sağlayacakları kazanç üzerinden tanımlanmaya boyun eğmiş olmalarıdır. İşverenin bu yönde emeği değersizleştiren işleyişlerinin artmasında dersane öğretmenlerinin örgütsüzlük durumları önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü dersane öğretmenlerinin örgütsüzlüğü hem öğretmenlerin kendi aralarında rekabet etmelerine (birbirleri için tehdit oluşturmaları) ve işverenin yanında yer almalarına neden olmuş hem de işverenin kamudaki istihdam kısıtlılığı ile birlikte artan işsizlik üzerinden ucuz emek gücü bolluğunu, dersane öğretmenlerinin ücretlerini daha da düşürme konusunda ve daha fazla kayıt alabilmek, diğer dersanelerle rekabet edebilmek için öğretmenlere ders dışı (birebir zorunlu etütler, sekreterlik görevleri, velilerin-öğrencilerin aranması vs.) daha fazla sorumluluk yükleme ve bunları öğretmenlerin kabul etmesi konusunda bir tehdit unsuru olarak kullanmasına fırsat vermiştir.

Özel dersanelerde öğretmenlik mesleğinin ticari ilişkilerin belirleyiciliğinde olduğu, reklam- rekabet ve kâr hırsıyla öğretmenlik mesleğinin tanımlandığı/ dönüştürüldüğü görülmektedir. Dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarında ve mesleki sorumluluklarında esneklik ilkeleri ve kuralsızlıklar belirleyici olmaktadır. Katılımcılar, özel dersanelerde öğretmenin en temel sorumluluğunun ve iyi öğretmen olmanın ölçütünün, kuruma daha fazla veli ve öğrenci çekebilmeleri ve daha fazla kayıt alabilmeleri yönünde gösterecekleri performansları (katılımcıların tümü, Tablo 4.4.39) ile ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Burada dersane öğretmenin veli ve öğrencilerle kuracağı iletişim de önemli olmaktadır. Ancak burada olması gereken bir biçimde veli- öğrenci ve öğretmen iletişimi söz konusu değildir. Dersane öğretmenlerinin pek çoğu aslında özel dersanelerdeki sistemin öğrencilere çok fazla katkısı olmadığı, işverenin daha fazla kayıt olmak için özellikle birebir ve zorunlu etüt uygulamasını hem kendilerine hem de öğrencilere dayattığını, bu işleyişin de öğrenci ve öğretmen için verimsiz geçen bir zaman olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Katılımcıların tümü (Tablo 4.5.45), özel dersaneler de öğretmenin net bir görev tanımı olmadığını, tüm

işleyişlerin rekabet ve reklam koşullarının gerekliliklerine göre sürdürüldüğünü belirtmişlerdir. Daha az maliyet ve daha fazla kazanma zihniyeti ile dersane öğretmenleri hem mesleki boyutları ile hem de kişilikleri ile işe bağımlı kılınmışlardır. Bu durum özel dersaneler konusunda önemli bir çelişkiyi de belirtmektedir. Çünkü özel dersaneler özellikle, kamudaki eğitim sisteminin öğrenciler arasındaki farklılıkları (kişisel, öğrenme ile ilgili) dikkate almadığı konusuna dikkat çekmiş ve özel dersanelerin her bir öğrenci için ona uygun programı ortaya koyabildiği konusuna vurgu yapmışlardır. Oysa dersane öğretmenlerine göre, başarılı bir öğrenci için, işverenin öğretmenlere ve öğrencilere zorunlu olarak dayattığı ve ders zamanlarından daha önemli gördüğü etüt sistemi bir zaman kaybını ifade etmektedir. Ancak öğrenciler ile birebir konu anlatımı, soru çözümü şeklinde belirlenen zamanlar, veli ve öğrenciler için kendileriyle ilgilenildiği anlamını taşıdığından, işveren için alıcı ve satıcı ilişkisinin sağlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca dersane öğretmenlerine göre, dersanelerin kazancını, rekabetlerine güç katmaya artırmaya dair işleyişler öğretmenlik mesleğinin saygınlığını da olumsuz etkilemiştir. Çünkü özel dersaneler, veli ve öğrencilere kayıt aşamasında gökteki yıldızları vadedip, daha sonra pek çoğu için o yıldızları bir hayal olarak onlara “sundukları” gibi (başarı kadar başarısızlıklar da özel dersanelere talebi etkilemekte, bir sonraki dönem için de kayıt alınmasını sağlamaktadır), dershanede öğretmenlerine istedikleri her an ulaşabileceklerini söylemektedirler. Böyle bir anlayış aslında öğrencinin başarısına bir katkı sunmamaktadır. Öğretmenlerin de belirttiği gibi, öğretmenlik sorumluluklarının arka plana itilmesi, öğrencilerin sorumsuzlaşmasına, etüt işleyişi nedeniyle derslere katılmamasına neden olmaktadır. Bu da öğretmene duyulan saygının, kaliteli bir eğitim anlayışı doğrultusunda hareket edilmesi konusunda önemli bir engel oluşturmaktadır.

Her geçen gün sayıları ve çeşitlilikleri artan özel dersaneler artık ders tekrarı, soru çözümü, okul eğitimine destek şeklindeki söylemlerinden vazgeçerek, piyasadaki konumlarını “ilgi reklamları ve sonsuz hizmet” duyuruları ile sağlamlaştırmışlardır. Özel dersaneleri güçlendiren tüm koşullar, dersane öğretmenlerinin çalışma koşullarını her geçen gün daha fazla kötüleştirmiştir. Katılımcıların pek çoğu (%84) özellikle yoğun mesai saatlerinin, ders dışı sorumlulukların, esnek, kuralsız iş koşullarının, çalışma koşullarının yasal işleyişe uygun olmamasının kendilerini

psikolojik, sosyal, fiziksel olarak yıpratıldığını, aşırı strese neden olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 4.5.48). Katılımcıların yarısından fazlasının (%70- Tablo 4.3.23) haftada ortalama, 41-50 saat aralığında derse girdiği, katılımcıların yarısının haftalık mesai süresinin de 66 saat ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Ortalama aylık ücret ise, katılımcıların yarısına yakını açısından (%42- Tablo 4.3.25) 751 TL ve 1000TL aralığında belirlenmiştir. Emek üzerinde artan baskıya ücretlerin giderek düşmesi, ücretlerin zamanında ve düzenli ödenmemesi (Tablo 4.3.27), özlük haklarının yok sayılması durumları da eklenince ortaya çıkan tablo, yaşam sömürsü biçimini almış olmaktadır. Örneğin katılımcıların tümü (Tablo 4.6.49) hekim tarafından verilen hastalık ve dinlenme izinlerinin işveren tarafından geçerli sayılmadığını belirtmişlerdir. Bu durumla ilgili olarak, hastalık ya da izin alınması gereken koşullarda öğretmen üzerinde psikolojik baskı kurulduğu belirlenmiştir. Psikolojik baskı, işverenin öğretmeni küçük düşürücü tavırları, öğretmeni işten kaytarmakla, işe yaramazlıkla niteleyen sözleri ve davranışları ile gerçekleşirken. Diğer yandan dersane öğretmenleri de bu duruma ortak olmaktadır. Emekçilerin kendi değerlerinin farkında olmaması, yasal olarak belirlenmiş olan haklarının yok sayılmasına göz yummaları, özel dersane patronlarına neoliberal sistemin sunduğundan daha fazla olanak sağlamış olmaktadır.

Dolayısıyla, özel dersaneler eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçası haline gelirken, emek gücünün “sessizliğe bürünerek” sömürünün artan boyutları karşısında direnememesinin temelinde örgütsüzlük yer almaktadır. Emek üzerinde tüm inisiyatifin özel dersane patronlarının eline geçmiş olması, yasal hükümlerin geçersiz kılınması, dersanelere yönelik denetimlerin işverenin kurgulamış olduğu ortamın gerçek yüzüne ulaşamamış olması emek gücünün örgütsüzlüğünden beslenmiş olmaktadır. Dersane emekçilerinin hem kendi koşulları için hem de özel dersanelerin topluma ve bireylere verdiği zarar karşı birlikte direnememiş olmaları, özel dersane patronlarının örgütlülüğü karşısında emeğin tüm kazanımlarını patronlara ve özel dersanelerin varlığına aktarmış olmaktadır. Katılımcıların tümü (Tablo 4.7.61) için, özel dersanelerde öncelikli olarak iyileştirilmesi gereken koşullardan başında maaş ve iş güvencesinin geldiği belirlenmiştir. Yine tümü (Tablo 4.7.63) sigorta primlerinin ödenmesi ve özlük hakları konusunda ilgili kanun hükümlerine uyulmasını öncelikli olarak iyileştirilmesi gereken koşullar olarak görülmüştür. Özel dersanelerde öncelikli

olarak iyileştirilmesi katılımcıların tümü tarafından kabul edilen bu konuları, katılımcıların pek çoğu (%77-Tablo 4.7.62) için kabul gören, mesai koşullarının iyileştirilmesi konusu izlemektedir. Ancak katılımcıların çoğu (%61-Tablo 4.7.64), daha iyi iş koşullara erişilmesinde dersane öğretmenlerinin ortak çıkarları için birlik olmaları, örgütlenmeleri düşüncesini öncelikli bir durum olarak görmemiştir. Bu düşüncelerini ise, dersane sektöründe işverenin kendilerini öğretmen olarak görmediği, her durumun işveren ve dersane öğretmenleri arasında bireysel olarak belirlendiği, rekabet koşullarına ayak uydurmak zorunda oldukları ve bunun da ancak bir diğer öğretmenlerden daha fazla kazanç getiren bir duruma gelmekle olabileceği, örgütlenmenin dersane sektörünün doğasına uygun olmadığı şeklindeki ifadeleri ile açıklamışlardır. Bu koşullar içerisinde, katılımcıların tamamına yakını (%95- Tablo 4.7.68) dersane öğretmenliğinin geleceğini olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu konuda olumlu bir bakış açısına sahip olanlar ise, özel dersanelere duyulan ihtiyaç üzerinden kendi var olma koşullarını ifade etmişleridir.

Tüm bu açıklamalar ışığında diyebiliriz ki, meta konumuna dönüşen her şey bir arada olduğu emeği değersizleştirmekte, sınıf bilincini zedelemektedir. Emeğin parçalanması, öğretmenlik mesleğinin çalışma alanlarına göre hiyerarşik bir yapı halini alması emek gücünün bir araya gelmesine engel değildir. Özel dersane öğretmenleri için, emek üzerinde sömürünün ulaşmış olduğu boyutların kamudaki öğretmenlerin dikkatini çekmesi ve bu sömürüyü açığa çıkarmada destek olmaları gerektiği gibi, dersane öğretmenlerinin de özel dershaneciliğin ahlaki ve insani boyutlardan uzak olduğu durumunu eleştirdikleri gibi, özel dersanelerde yürütücüsü oldukları eğitime dair gerçek anlamda bir katkı sunmayan işleyişlere karşı kendi insani ve ahlaki duyguları ile karşı durmaları gerekmektedir. Bu da yine, örgütlü bir yapılanmanın gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Birey sahip olduğu en büyük değer olan emek ile toplumu, insanları zehirleyen piyasa merkezli bir yaşamı dönüştürebileceğinin, emeğinin değerinin metaya kattığı değişim değeri (değişim nesnesi haline gelerek) ile var olmadığı/bununla ölçülemeyeceğinin farkında olmalı ve buna uygun davranmalıdır. Bu nedenle öncelikle, sermaye için asıl tehdit olan emeğin kendi değerini ortaya koyacak pratiklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada emeğin koşullarını özel dersaneler üzerinden değerlendirmemiz, daha öncede belirttiğimiz gibi

özel dersanelerin artık sömürde doyum noktalarına ulaşmış olduğu gerçeğine dayanarak ve kapatılmaları gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak özel dersanelerin kapatılması, neoliberalizmin ilkelerini geçersizleştirmeyeceği için, yaşanacak gelişmelerde emek gücünün kendi kazanımlarını koruyacak, değerini neoliberal ideolojiye kaptırmayacak bir biçimde davranması gerekmektedir. Bunun için de sistemin farklı iş koşullarına, istihdam biçimlerine sürükleyeceği emek gücünün, bir arada ve örgütlülük çatısı içerisinde yer alması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahıska, M. (2002) “Bilginin Araçsallaşması ve Gündelik Hayatın Bilgisi”, İçinde: *Bilgi Toplumuna Geçiş*, Derl.:İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. Irzık, A. İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, ss. 112-123.
- Akgündüz, M. (2012) “Dershaneleri Kapatmak: Dershaneye Gitmeden Kazanamazsın! Mitinden 4+4+4 Muamma Denizine Yeni Bir Yolculuk”, *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, y.4, s.24, ss.37.42.
- Akkaya, Y. (2000) “Türkiye’de 1980 Sonrası Emek-Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevin Yeri”, *Toplum ve Bilim*, s.86,ss.211-240.
- Akyüz, F. (2011) *Türkiye’de Kapitalizm ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası (1. Basım)*, Haz. S. Korkusuzkurt, SAV Yayınları, İstanbul.
- Ardıç, F. (2012) *Toplumdaki Dershane Algısı (Erişim: 09.07.2014)*,
<http://www.kariyerpenceresi.com/?yazarlarimiz,3,221/toplumdaki-dershane- algisi-.html>
- Arın, T. (1995) “Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Stratejileri, 93-9 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul.
- Aslan, D. (2013) *Takviye ve Hazırlık Kurslarının (Dershanelerin) Eğitim Alanındaki Yeri ve Algısı*, Dershane Algısı Raporu,
<http://www.guvender.org.tr/includes/editor/plugins/imagemanager/files/kita p/Takviye-kurs.pdf>
- Atılğan, A. (2013) “Neo-liberal Köle Pazarları”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, yıl.1, c.1, s.3, ss.85-117.
- Aydemir, Ş. S. (1999) *İhtilalin Mantiği (27 Mayıs İhtilali) (6. Baskı)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydoğan, E. (2008) “Eğitim Sisteminde Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Adımları”, *Memleket Siyaset Yönetim*, c.3, s.6, ss.166-187.

- Aysu, A. (2009) “Piyasa ve Küçük Köylülük”, *Mülkiye Dergisi*, C. XXXIII, s. 262, ss. 223-235.
- Bacanlı, H. Ve Dombaycı, M. A. (2013) *Kapatılma veya Dönüştürülme Ayrımında Dershaneler*, ASEM Rapor, Şubat, Erişim: 21.08.2013, <http://www.asem.org.tr/tr/publication/details/44/Kapat%C4%B1lma-veya-D%C3%B6n%C3%BCr%C5%9Ft%C3%BCr%C3%BClme-Ayr%C4%B1m%C4%B1nda-Dershaneler>.
- Bahçe, S., vd. (2011) *Emek Politikaları Ne Oluyor Ne Yapmalı*, Belediye-İş Yayınları, Ankara.
- Balkız, Ö. (2013) “Yeni Üretim/ Yeni Üretim Modelleri ve Denetim TZÜ/TKY Modelinde HegemonikDespotizmin Yükselişi, *Çalışma ve Toplum*,s.36, ss.187-210.
- Balkız, Ö. (2014) “Özel Dershanelerde Kayıtdışı Çalışanlardan Bir Kesit: Öğrenci Öğretmenler, İçinde: *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*, Derl: K. İnal ve N. S. Baykal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.218-260.
- Baran, P. (1976) *Büyümenin Ekonomi Politikası*, (Çev. E. Günçe), May Yayınları, İstanbul.
- Başkaya, F. (2001) *Batılılaşma, Çağdaşlaşma, Kalkınma: Paradigmanın İflası Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Maki Basın Yayın, Ankara.
- Baştürk, S. ve Doğan, S. (2010) “Lise Öğretmenlerinin Özel Dershaneler Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c.7, s.2, ss.135-157.
- Bauman, Z. (1999) *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayramoğlu, S. (2004) *Yönetişim ve Demokrasi İlişkisinde Siyasal İktidar Sorunu: Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- Belek, İ. (1997) *Postkapitalist Paradigmalar (1.Baskı)*, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Belge, M. (2000) *12 Yıl Sonra 12 Eylül (4. Baskı)*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bora, T. (2011) “Herkes İşsiz Ama Seninki Farklı”, İçinde: *Boşuna mı Okuduk?*,
Derl.: T. Bora, A. Bora, N. Erdoğan, İ. Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul,
ss. 49-71.
- Bora, T. ve Erdoğan, N. (2011) “Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları:
Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar”, İçinde: *Boşuna mı
Okuduk? Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği (2. Baskı)*, Derl.: T. Bora, A.
Bora, N. Erdoğan, İ. Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 13-44.
- Boratav, K. (2004) *Yeni Dünya Düzeni Nereye? (2. Baskı)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bowles, S. ve Ginitis, H. (1996) *Demokrasi ve Kapitalizm: Mülkiyet, Cemaat ve Modern
Toplumsal Düşünce Çelişkileri*, (Çev. O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları,
İstanbul.
- Bozkurt, V. (2006) *Endüstriyel & Post- Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi, Kültür*,
Ekin Kitabevi, Ankara.
- Brown, J. (2002) “Yönetişim ya da Neo-liberalizmin Siyasi Düzeni”, (Çev. T. Gülcan),
Birikim, s.158, ss. 36-43.
- Budiené, V. (2006) “Private Tutoring: Educating Society or Driving Social
Stratification?” *Education in a Hidden Marketplace: Monitoring of Private
Tutoring*, Ed.: I. Silova, V. Buiené, M. Bray, Education Support Program
(ESP) of the Open Society Institute: New York, ss.7-11.
- Buğra, A. (2002) “Uluslararası Bilgi Toplumunda Bilginin Ekonomi Politikası”, İçinde:
Bilgi Toplumuna Geçiş, Derl.: İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. Irzık, A.
İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, ss.85-98.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006) *Sosyal Politika Yazıları*, (Çev. B. Y. Çakar ve U.B.
Balaban), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Buğra, A., Adaman, F. ve İnsel, A. (2004) “Çalışma Hayatındaki Yeni Gelişmeler ve Türkiye’de Sendikaların Değişen Rolü”, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu*, İstanbul.
- Buyruk, H. (2009) “Yükseköğretime Geçiş Sorunsalı”, *Eğitim Bilim Toplum*, c.7, s.26, ss.69-88.
- Callinicos, A. ve Harman, C. (1994) *Değişen İşçi sınıfı*, (Çev. O. Akınhay), Z Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2005) *Ağ Toplumunun Yükselişi/ Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (1. Baskı)*, (Çev. E. Kılıç), c.1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Clark, I. (1997) *Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century*, Oxford University Press, New York.
- Çağlayan, H. (2008). “Muz Kabuğu Piyasası’nda Dershane Öğretmenleri”, *Eğitim ve Bilim İş Kolunda Çalışan Kadınların Sosyal Hakları ve İş Güvencesi*, Derl.: H. Çağlayan ve E. A. Ateş, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, ss.107-118.
- Çal, S. (2008) *Türkiye’de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü*, TOBB Yayını, Ankara.
- Çavdar, F. (1992) *Türkiye’de Liberalizm (1980-1990)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çavdar, T. (1996) *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1955)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Çifçili, V. (2008) “Dershane Öğretmenlerinin Öğretmen Yeterlilik Düzeyleri ve Mesleki Doyumları Arasındaki İlişki”, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.5, s.2, ss, 101-115.

- Dağlı, S. (2006) *Özel Dershanelere Öğrenci Gönderen Velilerin Özel Dershaneler Hakkındaki Görüş ve Beklentileri (Kahramanmaraş Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kahramanmaraş.
- Dang, H. A.; Rogers, H. F. (2008) “How to Interpret Growing Phenomenon of Private Tutoring: Human Capital Deepening, Inequality Increasing, or Waste of Resources”, *The Policy Research Working Papers*, The World Bank, Development Research Group.
- Davies, B.; Bansel, P. (2007) “Neo-Liberalism and Education”, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Vol.20, No.3, pp.247-259.
- Demir, N. (2011) “Öğretmen İstihdamı Ne Kadar Esnek?”, *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, yıl:3, s.15, ss.56-58.
- Demircioğlu, M. ve Engin, M. (2002) *Dünyada ve Türkiye’de Esnek Çalışma*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2002-52, İstanbul.
- Demirel, D. (2006) “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet”, *Sayıştay Dergisi*, Ankara, s.60, ss.105-128.
- Demirer, D.K., (2011) “Eğitimde Metalaşma ve Emek Sömürüsü: Bir Meşrulaştırma Alanı Olarak Dershaneler”, İçinde: *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite (1. Basım)*, Derl.: F. Ercan ve S. Korkusuzkurt, SAV Yayınları, İstanbul, ss. 439-459.
- Demirer, D. K., (2012) “Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeginde Dönüşüm”, *Çalışma ve Toplum*, s.32, ss.167-186.
- Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2006) “Küreselleşme ve Bilgi Toplumu: Eğitimin Küreselleşmesi ve Neo-Liberal Politikaların Etkileri”, *Uluslararası İlişkiler*, c.3, s.9, ss. 151-172.
- Dikmen, A. (2011) *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan (1. Baskı)*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Dinçer, A. (2007) “Neo-liberalizm Eğitim Sistemini Sermaye Lehine Yeniden Yapılandırıyor”, İçinde: *Küreselleşme ve Eğitim*, Haz. Ayfer Yakar ve Ebru Oğuz, Dipnot Yayınları, Ankara, ss.321-331.
- Dos Santos, T. (1975) “Bağımlılığın Yapısı”, İçinde: *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, Derl.: A. Aksoy, Gözlem Yayınları, İstanbul, ss. 37-50.
- Durmaz, O.S. (2013) “Hegemonik Üretim Rejiminde Hegemonik Despotizme: Türkiye’de Öğretmenlerin Dönüşümünü Burawoy’un Kavram Setiyle Okumak”, Erişim: 10.01.2014, ss.265-280, www.sosyalhaklar.net/2013/bildiriler/durmaz.pdf
- Ekin, N. (1996). *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1996-32, İstanbul.
- Ekin, N. (1998) *Küresel Bilgi Çağında Eğitim- Verimlilik- İstihdam*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Emirgil, B.F. (2010) “Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi Olmayan Görünümleri”, *Çalışma ve Toplum*, c.1, s.24, ss. 221-237.
- Ercan, F. (2001) *Modernizm, Kapitalizm ve Az gelişmişlik (2. Basım)*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Erçen, A. E. (2007) “Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Mersin İlinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ss.1-8.
- Erdut, T. (2005) “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, *Çalışma ve Toplum*, No:3,s.6, ss.11-49.
- Foucault, M. (1994) *Kelimeler ve Şeyler*, (Çev. M. A. Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.
- Frank, A. G. (1975) “Az gelişmişliğin Gelişmesi”, İçinde: *Emperyalizm, Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*, Ed. M. Aksoy, V Yayınları, Ankara.

- Frobel, F., vd. (1983) *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar*, (Çev. O. Esen, vd.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2000) *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, (Çev. O. Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Genç, S. Z. (2000) “Bilgi Toplumunda Öğretmen Eğitimi”, *Eğitim Yönetimi Dergisi*, s.23, ss.375-386
- Gill, R.; Pratt, A. (2008) “In the Social Factory?: Immaterial Labour, Precariousness And Cultural Work”, *Teory, culture & society*, 25 (7-8), pp.1-30.
- Gorz, A. (2007) *İktisadi Aklın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri/Anlam Arayışı*, (Çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gök, F. (2005) “Üniversiteye Girişte Umut Pazarı: Özel Dershaneler”, *Eğitim Bilim Toplum*, c.3, s.11, ss. 102-109.
- Gümüş, A. ve Çetin, İ. (2012) “Öğretmen İşsizliği ve Dershane Öğretmenliği”, *Eleştirel Pedagoji*, s. 24, ss. 2-36.
- Gündoğan, N. (2007) *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No.1712, Eskişehir.
- Güzelcik, E. (1999) *Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Güzelsarı, S. (2007) *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü: Türkiye’de Mali İdarede Yeniden Yapılanma*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2012) *İmparatorluk (7. Baskı)*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, M. (1986) *Akıl Tutulması*, (Çev. O. Koçak), Metis Yayınları, İstanbul.

- Horkheimer, M. ve Adorno, T. W. (1995) *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev. O. Oğuzgöl), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Işıkli, A. (1996) *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, Tüze Yayıncılık, Ankara.
- İnal, K. (2014) “Özel Dershaneleri Kapatmak: Piyasa, AKP ve Cemaatin Ötesinde Dershanelere İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme”: İçinde: *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*, Derl. : K. İnal ve M. S. Baykal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 325-359.
- Kagarlitski, B. (2006) *Orta Sınıfın İsyanı*, (Çev. B. Akkıyal), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kapar, R. (2003) “Sosyal Korumanın Yaygınlaştırılması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.5, s.4, ss. 49-67.
- Karabulut, Ç. (2012) *Aydın Ticaret Borsası 2012 Yılı Ekonomik Raporu (Erişim: 25.12.2012)*, <http://aydinticaretborsasi.org.tr/pdf/ayd%C4%B1n-ekonomik-raporu-2012.pdf>.
- Kargı, B. (2013) “Ücret Yapışkanlığı Hipotezinin Test Edilmesi: Türkiye’de Asgari Ücret ve Büyüme Üzerine Zaman Serileri Analizi”, *Çalışma ve Toplum*, s.37.
- Karpat, K. (2007) *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi (1876- 1980) (1.Baskı)*, (Çev. E. Soğancılar), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Kart, E. (2011) “Küreselleşen Ekonomide Yeni Çalışan Tipi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c.8, s.1, ss.1773-1787.
- Keating, M. (1996) *Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi- Gündem 21 ve Diğer Rio Anlaşmalarının Popüler Metinleri*, (Çev. UNEP Türkiye Yayın Komitesi), UNEP Türkiye Komitesi Yayını, Önder Matbaası: Ankara.
- Keskin, N. (2004) “Eğitimde Reform”, *Mülkiye Dergisi*, c.28, s.245, ss. 125-148.

- Keyman, F. (2002) “Bilgi, Toplum ve Demokrasi”, İçinde: *Bilgi Toplumuna Geçiş*, Derl.:İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. Irzık, A. İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, ss. 106-111.
- Kıral, B. ve Kıral, E. (2009) “Japonya İlköğretim Sistemi ve Türkiye İlköğretim Sisteminin Karşılaştırılması”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.12, ss.53-65.
- Kleinman, M. (2006) “Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim”, İçinde: *Sosyal Politika Yazıları (1. Baskı)*, Derl.: A. Buğra ve Ç. Keyder, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.159-193.
- Kocabaş, F. (2002) “Küreselleşme Sürecinde İşveren Sendikalarında Yeniden Yapılanma Gereksinimi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2, s.2, ss. 39-60.
- Koray, M. (1996) “Değişen Bir Dünya ve Sendikalar İçin Bazı Tartışma Noktaları”, *MESS Mercek Dergisi*, s.3, ss. 62-81.
- Koray, M. ve Alev, H. (2002) “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği”, İçinde: *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Derl.: Y. Özdek, TODAİE Yayını, Ankara, ss. 441-466.
- Kurmuş, O. (1982) *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi (3. Baskı)*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Kurul, N. (2013) “Kamusal Eğitim Toplantısının Ardından Kamusalılığın Dışladıkları Üzerine”, İçinde: *Kamusal Eğitim: Eleştirel Yazılar*, Derl.: N. Kurul, T. Öztürk, İ. Metinnam, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 9-24.
- Kuyucuklu, N. (1985) *İktisadi Olaylar Tarihi*, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 18, İstanbul.
- Lordoğlu, K. (1993) “Bir Özelleştirme Hikâyesi Üstüne”, *İktisat Dergisi*, C.XXIX, ss. 346-8.

- Luxemburg, R. (1986) *Sermaye Birikimi*, (Çev. T. Ertan), Alan Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. (1986) *Kapital: Birinci Cilt (3. Baskı)*, (Çev. A. Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (1990) *Kapital: Üçüncü Cilt (2. Baskı)*, (Çev. A. Bilgi) Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. Ve Engels, F. (1976) “Komünist Parti Manifestosu”, İçinde: *Seçme Yapıtlar I*, (Çev. M. Ardos), Sol Yayınları, İkyaz Basımevi, Ankara, ss. 118-168.
- Mukul, İ. (2014) “Türkiye’de Patolojik Bir Pedagoji Olarak Özel Dershaneler”, İçinde: *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*, Derl: K. İnal ve N. S. Baykal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.128-166.
- Oğuz, H. (2001) *Küresel Kapitalizmin Tarihsel Sınırı ve İşçi Sınıfının Anatomisi (1. Baskı)*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Okçabol, R. (2007) “Küreselleşme ve Eğitim”, İçinde: *Küreselleşme ve Eğitim*, Haz. A. Yakar ve E. Oğuz, Dipnot Yayınları, Ankara, ss. 141-163.
- Öngen, T. (1996) *Promethus’un Sönmeyen Ateşi- Günümüzde İşçi Sınıfı (2.Baskı)*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Özalp, A. (2008) “Diyalektik Düzlemde Refah Devleti İle Yeni Sağ İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, s.23, ss. 106-119.
- Öz-De-Bir (2012), “Dünyada ve Ülkemizde Özel Dershaneçilik”, *Öz-De-Bir Eğitim Dergisi*, Nisan 2012, Ankara.
- Öz-De-Bir Eğitim Dergisi (2013), s.55, y.17, Kasım.
- Özdemir, S., ve Yalın, H. İ. (1999), *öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Özgür, Ö. (1976) *Sanayileşme ve Türkiye (1. Baskı)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Özoğlu, M. (2011) *Özel Dershaneler: Gölge Eğitim Sistemiyle Yüzleşmek*, SETA Yayınları, s.36, Ankara.

- Özoğlu, M. (2012) “Yüksek Öğretime Geçiş ve Özel Dershaneler, *Eğitime Bakış Dergisi*, y.8, s.23, ss. 47-58.
- Özsoy, S. (2011) “Bilginin Metalaşma Süreci: Eğitimdeki Yapısal Çıkarıma İlişkin Bazı Çıkarımlar”, İçinde: *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite (1. Basım)*, Derl.: F. Ercan ve S. Korkusuzkurt, SAV Yayınları, İstanbul, ss. 121-142.
- Özüerman, T. (1998) *Türkiye 'nin Batılılaşma ve Demokratikleşme Açmazı (1.Baskı)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Rodrik, D. (1998) *Küreselleşen Ekonomi*, Sabah Yayınları, İstanbul.
- Saracaloğlu, A. S, Gündoğdu, K., Baydilek, M. ve Uça, S. (2014) “Türkiye, Güney Kore ve Japonya’da Dershanecilik Sisteminin İncelenmesi, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s.51, ss.417-433.
- Sayılan, F. (2007) “Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim”, İçinde: *Küreselleşme ve Eğitim*, Haz. Ayfer Yakar ve Ebru Oğuz, Dipnot Yayınları, Ankara, ss.59-82.
- Sayın, A. K. (2002) *Emek Piyasasında Aracılık ve Özel İstihdam Büroları*, Yayın No: 324, Türkiye İş Kurumu Yayınları, Ankara.
- Semiz, D. (2010) “Özel Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Sorunları ve Talepleri”, Erişim: 10.11.2013, www.sendika.org/2010/10/ozel-ogretim-kurumlarinda-calisan-ogretmenlerin-sorunlari-ve-talepleri-duygu-semiz
- Semiz, D. (2013) “Öğretmenlerde Meslek Hastalıkları ve Sınav İntiharları” *Eğitim Bilim Toplum*, c.11, s.41, ss.101-110.
- Sennet, R. (2010) *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (Çev. S. Durak ve A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları.
- Sennet, R. (2011) *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri (5. Basım)*,(Çev. B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Subaşı, B. ve Dinler, A. (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Özel Okullar*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2003-21, Kırmızı Tanıtım Yayıncılık, İstanbul.
- Suhomlinski, V. (2003) *Eğitim Üzerine (3. Baskı)*, (Çev. A. Özdoğu), Sorun Yayınları, İstanbul.
- Şahin, İ. (2007) “Türkiye’de Eğitim Sisteminde Değişim”, *Eğitim Bilim Toplum*, c.5, s.20, ss.30-54.
- Şahin, İ. (2011) “Öğretmen Adaylarının Öğretmen İstihdamı ve Mesleki Geleceklerine İlişkin Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, c.11, s.3, ss.1167-1184.
- Şahin, M. (2005) “Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk”, *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Muhasebe ve Finansman Dergisi*, s.25, ss.124-134.
- Şaylan, G. (1995) *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Şentürk, İ. (2010) “Pierre Bourdieu’nun Neoliberalizm Eleştirisi Bağlamında Eğitim Yönetimini Yeniden Düşünmek”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.11, s.2, ss.73-98.
- Şirin, H. (2000) “Eğitim Sisteminde Özel Dershaneler” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, c.6, s.3, ss.347-410.
- Tanilli, S. (1989) *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz (5. Basım)*, Amaç Yayınları, İstanbul.
- Tansel, A. (2013) “Türkiye’de Özel Dershaneler: Yeni Gelişmeler ve Dershanelerin Geleceği”, *ERC Working Papers in Economics*.
- Tansel, A.; Bircan, F. (2008) “Private Supplementary Tutoring in Turkey Recent Evidence on its Various Aspects”, *Turkish Economic Association, Discussion Paper*.
- Tansel, A.; Bircan, F. (2004) “Private Tutoring Expenditures in Turkey”, *IZA Discussion Paper*, No. 1255, Bonn: Institute for the Study of Labor.

- Tekeli, İ. (2002) “Bilgi Toplumuna Geçerken Farklılaşan Bilgiye İlişkin Kavram Alanı Üzerinde Bazı Saptamalar”, İçinde: *Bilgi Toplumuna Geçiş*, Derl: İ. Tekeli, S. Ç. Özoğlu, B. Akşit, G. Irzık, A. İnam, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, ss.15-46.
- Tezcek, F. Ö. (2013) “Kapitalizmde Emeğin Gayri- Maddi Bileşenleri: TEPAV Örneğinde Bilgi İşçilerinin Yükselişi”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, c.11, s.42, ss.94-164.
- Tezel, A. (2013) *Özel Okulların Hüllesi (Erişim: 20.12.2013)*,
<http://www.alitezcel.com/index.php?sid=yazi&id=6074>
- Timur, T. (2007) “Küreselleşme Söylemleri ve Gerçekler”, İçinde: *Küreselleşme ve Eğitim*, Haz. Ayfer Yakar ve Ebru Oğuz, Dipnot Yayınları, Ankara, ss.35-45.
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005) *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri (1. Baskı)*, Aktüel Yayınları Alfa Akademi, İstanbul.
- Torun, F. (2010) “Farklı Statülerde Çalışan Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları (Isparta Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi: Isparta, Erişim:10.09.2013,
<http://eprints.sdu.edu.tr/786/1/TS00851.pdf>.
- Touraine, A. (1994) *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Turan, A. (2007) *Darbeler Arası Türkiye (1. Baskı)*, Resital Yayıncılık, İstanbul.
- Ulagay, O. (1984) *24 Ocak Deneyimi Üzerine (2. Baskı)*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Ulutaş, B. (2012) “Eğitim Fabrikasının Ağır İşçileri: Dershane Öğretmenleri”, *Eleştirel Pedagoji*, s.24, ss. 44-53.

- Uysal, M. (2007) “Küreselleşme ve Eğitim Toplantısının Ardından”, İçinde: *Küreselleşme ve Eğitim*, Haz. Ayfer Yakar ve Ebru Oğuz, Dipnot Yayınları, Ankara, ss. 5-7.
- Uzunyayla, F.; Ercan, F. (2011) “Türkiye’de Eğitim Sistemine Yönelik Yeni Talepler ve Yeni Aktörlere Sınıfsal Bir Bakış”, İçinde: *Metalaşma ve İktidarın Baskısındaki Üniversite (1. Basım)*, Derl.: F. Ercan ve S. Korkusuzkurt, SAV Yayınları, İstanbul, ss.197-221.
- Ünal, I. (2005a) “Öğretmen İmgesinde Neoliberal Dönüşüm”, *Eğitim Bilim Toplum*, c.3, s.11, ss.4-15.
- Ünal, I. (2008) “Neo-liberalizm, Esnek İstihdam ve Kadın Öğretmenler: Kurumsal Çerçeve”, *Eğitim ve Bilim İş Kolunda Çalışan Kadınların Sosyal Hakları ve İş Güvencesi*, Derl.: H. Çağlayan ve E. A. Ateş, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, ss.97-106.
- Ünal, I.(2005b) “İktisat İdeolojisinin Yeniden Üretim Süreci Olarak Eğitim”, *Ekonomik Yaklaşım*, s.57, c.16, ss.35-50.
- Vardar, B. (1985) *Aydınlanma Çağı*, Kuzey Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, M. (2012) “Özel Dershanelerde Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Adalet Algıları”, *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.7, s. 2, p. 1147-1160.
- Yeldan, E. (2006) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, N. (2008) “Neo-liberal Küreselleşme ve Eğitim”, *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.11, ss. 13-32.
- Yıldızoğlu, E. (1996) *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yayıncılık, İstanbul.

- Yılmaz, K. (2009) “Özel Dershane Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki”, *Kuram ve uygulamada Eğitim Yönetimi*, c.5, s.3, ss.471-490.
- Yılmaz, K. Ve Altinkurt, Y. (2011) “Göreve Yeni Başlayan Özel Dershane Öğretmenlerinin Kurumlarındaki Çalışma Koşullarına İlişkin Görüşleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, c.11, s.2, ss. 635-650.
- Yılmaz, O. (1992) *Tartışma Süreci Yazıları I: Emperyalizm ve Türkiye Üzerine Notlar*, Bireşim Yayınları, İstanbul.
- Yüce, S.A. (2008) “Türkiye’de Dershane Öğretmenlerini Çalışma Koşulları”, *Eğitim ve Bilim İş Kolunda Çalışan Kadınların Sosyal Hakları ve İş Güvencesi*, Derl.: H. Çağlayan ve E. A. Ateş, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara, ss. 165-170.
- Yücel, H. (2014) “Kapitalist Bir Başarı Hikâyesi Örneği: Doğa Grup”, İçinde: *Kamusal Eğitime Tehdit: Dershaneler*, Derl. : K. İnal ve M. S. Baykal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 325-359.
- Zengingönül, O. (2005) “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?,” *Sayıştay*, yıl:1,s.1, ss. 86-106.

İnternet Kaynakları:

“40 Bin Öğretmen İşsiz Olacak KPSS’siz Atanacak”, Erişim: 08.02.2014

<http://www.memurlarahaber.com/haber/40-bin-ogretmen-issiz-olacak-kpsssiz-atanacak-4953.htm>

“4857 Sayılı İş Kanunu”, Erişim: 01.10.2013,

<http://www.iskanunu.com/images/dokuman/4857-sayili-is-kanunu-guncel-tam-metin-2012.pdf>

“506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu”, Erişim: 07.11.2013,

http://www.btu.edu.tr/upload/dosyalar/13.09.13.11.23.14-506_SSK.pdf

“506 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”, Erişim: 15.11. 2013,
<http://www.tkhk.gov.tr/Eklenti/854,5510-sayili-sosyal-sigortalar-ve-genel-saglik-sigortasi-.pdf?0>

“Asgari Ücret 2013 Ne Kadar”, Erişim: 17.05.2013,
<http://www.sksorgu.net/asgari-ucrer-2013.html>

“Başka Ülkelerde Özel Dershaneler”, Erişim: 18.01.2014,
http://tugeb.org.tr/?option=com_content&view=article&id=191:baka-uelkelerde- oezel-dershaneler&catid=50:duenyadan-eitim&Itemid=113

“Binlerce Dershane Öğretmeni Ne Olacak?” Erişim: 26.11.2013,
<http://www.mebpersonel.com/yer-degistirme/binlerce-dershane-ogretmeni-ne-olacak-h96696.html>

“Branş Bazında Atama Bekleyen Öğretmen Sayısı”, Erişim, 02.12.2013,
<http://www.derszamani.net/brans-bazinda-atama-bekleyen-ogretmen-sayisi.html>

“Branş Branş İşsiz Öğretmen Sayıları”, Erişim: 22.10.2013,
<http://www.personelmehaber.net/guncel/brans-brans-issiz-ogretmen-sayilari-h92662.html>

“Dershane Öğretmenleri İle Hizmet Sözleşmesi”, Erişim: 17.11.2013
<http://dilekcerehberi.com/?ynt=urun&eyl=detay&id=91>

“Dershane Öğretmenleri İsyan Etti”, Erişim: 01.11.2013,
<http://www.memurlar.net/haber/58861/>

“Dershane Öğretmenleri MEB Kadrosuna Alınacak”, Erişim: 14.08.2013, gündem.
<http://gundem.milliyet.com.tr/dershane-ogretmenleri-meb-kadrosuna/gundem/detay/1749548/default.htm>

“Dershane Öğretmenlerini Bu Tehlikeler Bekliyor”, Erişim: 02.12. 2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25157720.asp>

- “Dershanede Öğretmen Olmak”, Erişim: 21.11.2013,
<http://www.sabah.com.tr/Egitim/2013/11/19/dershanede-ogretmen-olmak>
- “Dershaneden Dönüşen İlk Temel Lise Eğitime Başladı”, Erişim: 15.09.2014,
<http://www.ilkehaberajansi.com.tr/haber/dershaneden-donusen-ilk-temel-lise-egitime-basladi.html>
- “Dershaneler Yönetmelikten Çıkarıldı”, Erişim: 07.07.2014,
<http://www.hukukihaber.net/mevzuat/dershaneler-yonetmelikten-cikarildi-h44879.html>
- “Dershanelerde Büyük Oranda Kayıt dışı Öğretmen ve Personel Çalıştırılması Hangi Sosyal Adalet İlkesi İle Bağdaşmaktadır?”, Erişim: 11.07.2014,
http://www.dershanelergercegi.com/wp-content/uploads/2013/11/dershaneler_hk.pdf
- “Eğitimde Emek Güvencesizlik ve Eğitim Hakkı Atölyesi Sonuç Bildirgesi”,
Erişim: 12.01.2014, <http://www.halkevleri.org.tr/bilim-arastirma/egitimde-emek-guvencesizlik-ve-egitim-hakki-atolyesi-sonuc-bildirgesi>
- “Eğitimde Yeni Dönem Denetimsiz Dershane”, Erişim: 01.11.2013,
<http://gundem.milliyet.com.tr/egitimde-yeni-donem/gundem/detay/1781131/default.htm>
- “Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Eylül 2013”, Erişim: 17.12.2013,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13651>
- “Hangi Dershane Hangi Modele Dönüşüyor“, Erişim: 03. 04. 2014,
<http://www.mebpersonel.com/yer-degistirme/hangi-dershane-hangi-modele-donusuyor-h132195.html>
- “İşte Dershane Sisteminin Gerçekleri”, Erişim: 12.12.2013,
<http://www.takvim.com.tr/multimedya/galeri/turkiye/iste-dershane-sisteminin-gercekleri?albumId=56669&tc=37&page=1>

- “MEB Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği”- 20 Mart 2012, Resmi Gazete, s.28239,
Erişim:05.09.2013,<http://www.ozelegitim.org.tr/ozelogretimkurumlariyonemeligi.pdf>
- “MEB’e Bağlı Dershanelerde Çalışan Öğretmenler İçin 15 Soruda Sözleşme ve Temel Haklar Broşürü, Erişim: 04.10.2013,
http://www.sosyal-is.org.tr/yayinlar/dershane_brosur_18_06_2010.pdf
- “Öğretmenler İçin de Derthane”, Erişim: 22.11.2013,
www.haberinvakti.com/egitim/ogretmenler-icin-de-derthane-h34917.html
- “Öğretmenleri Güvencesizlikte Birleştirmek İstiyorlar, Mücadelede Birleşelim”,
Erişim:02.12.2013,<http://www.sendika.org/2013/12/ogretmenleri-guvencesizlikte-birlestirmek-istiyorlar-mucadelede-birleselim/>
- “Özel Öğretim Derneği: Dershane Kapatma, Totaliter Zihniyetin Ürünüdür”, Erişim:
16.11.2013,http://www.zaman.com.tr/gundem_ozel-ogretim-dernegi-dershane-kapatma-totaliter-zihniyetin-urunudur_2167607.html
- “Özel Öğretim Kurumları Kanunu”, Erişim: 04.09.2013,
<http://www.ekanun.net/5580-sayili-kanun/index.html>
- “Sömürülen Öğretmenler Kurtuluyor”, Erişim: 14.06.2014,
<http://www.ahaber.com.tr/Ekonomi/2014/03/06/somurulen-ogretmenler-kurtuluyor>.
- “TÜRK-İŞ’in Araştırması: Açlık Sınırı 1021 Lira”, Erişim: 30.06.2013,
<http://www.bianet.org/bianet/ekonomi/147992-aclik-siniri-1021-lira>
- “Türkiye’de Dershaneler Gerçeği”, Erişim: 09.12.2013,
<http://www.memurhaber.com/turkiyede-dershaneler-gercegi-a1039.html>
- “Ücretin Geç Ödenmesi”, Erişim: 12.12.2013,
<http://birgun.net/haber/ucretin-gec-odenmesi-7005.html>

“Üniversiteye Giriş Sınavları Değişiyor”, Erişim: 10.07.2014,
<http://www.ideal-dergisi.com/?p=92>.

“Yeni Üniversite Sınav Sistemi Nasıl Olacak?”, Erişim: 08.07.2014,
<http://egitimgundem.net/ygs-yerine-ne-gelecek/>.

EK1

Aşağıda yer verdiğimiz anket ve görüşme formu, uygulamada kullandığımız soru formunun biçimsel ve teknik olarak SPSS programına uygun olacak biçimde düzenlenmiş halidir. Araştırmamızda hem nicel hem de nitel veri toplama tekniği kullanıldığından, uzman görüşlerine de dayanarak soruların teknik olarak istatistiksel analize uygun biçimlendirilmesi, nicel ve nitel verilerin değerlendirilmesinde ve çözümlenmesi sürecinde pek çok kaynağa dayanarak, çalışmamızın amacı açısından çıkarımlar yapabilmemizi sağlamış ve ilgili konulara dair yorumlamalarımızı zenginleştirmiştir.

DERSHANE ÖĞRETMENLERİNE YÖNELİK ANKET VE GÖRÜŞME FORMU

DEĞERLİ ÖĞRETMENLERİM,

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sosyoloji Bölümü Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisiyim. Yüksek lisans tez çalışmam kapsamında, dershanede çalışan öğretmenlerin hem kendilerine hem de iş yaşamlarına ilişkin görüşlerine dayalı bir araştırma yapmaktayım. Bu anket ve görüşme sonucunda elde edilecek bulgular tamamen bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Cevaplar toplu bir şekilde değerlendirileceği için hiçbir şekilde kimlik ve kurum bilgisi kullanılmayacaktır. Sizlerin soruların tamamına duyarlılık ve içtenlikle cevap vereceğinize inanıyorum. Katkılarınız ve ilginiz için hepimize teşekkür ederim.

Şükriye Yücel EKİMCİ

1)Cinsiyet: 1-Kadın / 2- Erkek

2)Yaşınız: 1- 24 yaş ve altı

2- 25–34 yaş

3- 35- 44 yaş

4- 45- 54 yaş

5- 55 yaş ve üzeri

3)Doğum yeriniz/il: 1-Doğum ili Aydın olanlar

2-Doğum ili Aydın olmayanlar

4)Medeni durumunuz nedir? 1-Evli / 2-Dul/ 3-Boşanmış/ 4- Eşinden ayrı/ 5-Bekâr

5)Eşinizin şu an yaptığı işi ve çalıştığı yeri(kamu, özel, kendi işi vs.) lütfen belirtiniz:

1-İşçi 2-Memur (Kamu kesimi) 3-Küçük esnaf (ticaret, zanaatkar)

4-Öğrenci 5-Serbest profesyonel meslekler (doktor, mimar, avukat)

6-Ev hanımı 7-Sanayici- tüccar (iş adamı) 8-İşsiz 9-Emekli

10-Özel sektör çalışanı 11-Kayıt dışı sektör (işporta, temizlik) 12-Başka

6) Şu an oturduğunuz hanede (siz dâhil) kaç kişi yaşıyorsunuz?(Hane halkı sayısı)

1- 2 kişi ve altı

2- 3- 4 kişi

3- 5- 6 kişi

4- 7 kişi ve üzeri

7)Oturduğunuz ev kira mı, yoksa kendinize mi ait?

1- Kira

2- Kendi evi

3-Akraba/Aileye ait

4-Diğer.....

8) Kira tutarı ne kadardır?

1- 350 TL ve altı

2- 351 TL ve 500 TL

3- 501 TL ve 650 TL

4- 651 TL ve üzeri

9) Lütfen mezun olduğunuz fakülteyi belirtiniz:

- 1-Fen-Edebiyat Fakültesi
- 2-Eğitim Fakültesi
- 3-Diğer (belirtiniz).....

10)Şu an çalıştığınız kurum, genel merkeze bağlı zincir dersane mi, yerel dersane mi?

- 1- Yerel Dersane
- 2- Zincir Dersane/ Genel merkeze bağlı

11)Şu an dershanedeki branşınız (lütfen belirtiniz):

- | | | | |
|--------------------------|-----------------|----------|------------|
| 1-Matematik | 2-Fizik | 3-Kimya | 4-Biyoloji |
| 5-Coğrafya | 6-Tarih | 7-Türkçe | |
| 8-Türk Dili ve Edebiyatı | 9-Felsefe Grubu | 10-Başka | |

12)Lütfen, bu dershanedeki işe giriş şeklinizi belirtiniz:

- 1-Dershaneler arası transfer yoluyla
- 2-Dersane kurucu-yöneticilerini tanıyor olmak
- 3-Bu dershanede arkadaşlarının çalışıyor olması
- 4-Doğrudan başvurarak
- 5-İnternet üzerinden başvurarak
- 6-Diğer -lütfen belirtiniz:.....

13)Kaç yıldır dersane sektöründe çalışıyorsunuz?

- 1- 0-3 yıl
- 2- 4- 7 yıl
- 3- 8- 11 yıl
- 4- 12- 15 yıl
- 5- 16- 19 yıl
- 6- 20 yıl ve üzeri

14) “İşsizlik (kamu sektöründeki istihdam kısıtlılığı) ve ekonomik sorunlar” sizi dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler arasında mıdır?

- 1- Evet
- 2- Hayır

15)“Aile ve sosyal çevre baskısı” sizi dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler arasında mıdır?

- 1-Evet
- 2-Hayır

16)“Statü sağlaması/ statü elde etme” sizi dershanede çalışmaya yönelten en temelnedenler arasında mıdır?

- 1- Evet
- 2- Hayır

17) “İyi bir gelir sağlaması” sizi dershanede çalışmaya yönelten en temel nedenler arasında mıdır?

- 1- Evet
- 2-Hayır

18)Bu sektörde çalışmayı seçmenizde, “özel ders için çevre oluşturması” önemli bir etken midir?

- 1-Evet
- 2-Hayır

19)Dershane öğretmenliğini geçici mi yoksa daimi mi görüyorsunuz?

- 1-Geçici
- 2-Daimi

20) Dershanede çalışmayı “geçici” bir süreç olarak düşünüyorsanız, asıl hedefiniz nedir?

- 1-Kamuya atanmak (öğretmenlik ya da memurluk fark etmeksizin)
- 2-Özel okula geçmek
- 3-Okul öncesi ve ilköğretim grubuna yönelik özel eğitim merkezi açarak, ayrıca burada (üniversiteye hazırlık da dahil) özel ders alanı oluşturmak
- 4-Aile- öğrenci koçluk merkezi açıp, bunun bünyesinde çeşitli branşlardan özel ders grupları oluşturmak
- 5-Başka
- 6-Cevap yok

21)Size göre zincir/kurumsal dershanede mi yoksa yerel dershanede mi çalışmak daha avantajlıdır?

- 1-Zincir dershane
- 2-Yerel dershane

22)Zincir dershanede çalışmayı daha avantajlı bulmanızın nedeni nedir?

.....

.....

.....

.....

.....

23) Yerel dershanede çalışmayı daha avantajlı bulmanızın nedeni nedir?

.....

.....

.....

.....

.....

24)Çalıştığımız dershanedeki istihdam durumunuz nedir?

- 1-Asıl görevli aylık ücretli çalışan
- 2-Ders saati ücretli çalışan

25)Ortalama haftada kaç saat dersiniz var?

- 1- 20 saat ve altı
- 2- 21- 30 saat
- 3- 31- 40 saat
- 4- 41- 50 saat
- 5- 51 saat ve üzeri

26)Haftalık mesai süreniz ortalama kaç saat? (dersler ve etüt zamanları da dâhil olarak)

- 1- 25 saat ve altı
- 2- 26- 35 saat
- 3- 36- 45 saat
- 4- 46- 55 saat
- 5- 56- 65 saat
- 6- 66 saat ve üzeri

27)Ortalama olarak, dershanedeki aylık ücretiniz hangi aralıktadır: (Lütfen belirtiniz)

- 1- 750 TL ve altı
- 2- 751 TL ve 1000 TL
- 3- 1001 TL ve 1500 TL
- 4- 1501 TL ve 2000TL
- 5- 2001 TL ve 2500 TL
- 6- 2501 TL ve üzeri

28) Dershanedeki / aylık ekonomik gelirinizi nasıl buluyorsunuz?

- 1-Düşük
- 2-Orta
- 3-Yüksek

29)Maaşınız, genellikle zamanında ve düzenli ödenir mi?

- 1-Evet
- 2-Hayır

30)Gelir getiren başka bir işle uğraşıyor musunuz? (özel ders vs.)

- 1-Evet
- 2-Hayır

31) Dershane dışında, gelir getiren işiniz nedir?

- 1- Özel ders
- 2-Başka

32)Bir ayda özel dersten kazandığınız ücret, dershanedeki aylık ücretinizden daha mıfazladır?

- 1- Evet
- 2-Hayır

33)Çalıştığınız dershane ile sözleşme süreniz ne kadar?

1- 1yıldan az 2- 1yıl 3- 1 yıldan fazla

34) Çalıştığınız dershane ile imzaladığınız sözleşme metnindeki maddeler (ücretin ödenmesi, ders saatleri, iş kanunu hükümleri, özlük hakları vs.) işleyişte aynen/eksiksiz uygulanıyor mu?

1-Evet 2-Hayır

35)Dershanede belirli süreli iş sözleşmesi uygulaması (1 yıllık sözleşme yapılması), iş güvencesi açısından sizi kaygılandırıyor mu? (sözleşmenin yenilenmemesi endişesi)

1-Evet 2-Hayır

36) Çalıştığınız dershane ile sözleşmenizin yenilenmemesi endişesi taşımamanızın nedeni?

- 1- Bu sektörde çevrem/tanıdıklarım olduğu için kendime güvenirim
- 2- Branşıma güvenirim
- 3- Diğer dershanelerin sunacağı şartları değerlendirip anlamaya çalışırım
- 4- Tek bir dershaneye bağlı kalmak istemem ve kendim için daha iyi koşullar oluşturabileceğim dershaneleri önceden araştırıp, değerlendiririm.
- 5- İşimi iyi yaptığım için kaygılanmam
- 6-Başka
- 7-Cevap yok

37)Siz, iş yaşamınız süresince, sözleşmeniz bitmeden isteğiniz dışında işinize son verilmesi durumuyla karşılaştınız mı?

1-Evet 2-Hayır

38)Sözleşmeniz bitmeden isteğiniz dışında işinize son verilmesi durumunda ne yaptınız?

.....

39)Sözleşme süreniz bitmeden, isteğiniz dışında işinize son verilmesi durumunda herhangi bir (ekonomik, hukuksal, sosyal) hak talebinde bulunabiliyor musunuz?

1-Evet 2-Hayır 3-Fikrim yok

40)Çalıştığınız dershane ile sözleşme yaparken, sizden istifa dilekçesi doldurmanız ya da senet imzalamanız istendi mi?

1-Evet 2-Hayır

41) Size göre, çalıştığınız dershanede sözleşmenizin yenilenmesinde, “dershane yönetimi ile iyi ilişkiler” öncelikli kriterler arasında mıdır?

1- Evet 2- Hayır

42)Size göre, çalıştığınız dershanede sözleşmenizin yenilenmesinde, “hem ders/öğretmenlik hem de ders dışı görevler (etüt, soru çözümleri, reklâm vs.) açısından yoğun çalışabilme (performansın önemi)” öncelikli kriterler arasında mıdır?

1- Evet 2- Hayır

43) Size göre, çalıştığınız dershanede sözleşmenizin yenilenmesinde, “öğrenci ve veliler ile iyi iletişim kurarak, kayıt alabilen öğretmen olabilme” öncelikli kriterler arasında mıdır?

1-Evet 2-Hayır

44) Size göre, çalıştığınız dershanede sözleşmenizin yenilenmesinde, “iş arkadaşları ile uyum içinde çalışabilme” öncelikli kriterler arasında mıdır?

1- Evet 2-Hayır

45)Yasal olarak, sendikaya üye olma hakkınız var mı?

1-Evet 2-Hayır 3-Fikrim yok

46) Bir sendikaya üyeliğiniz var mı?

1-Evet 2-Hayır

47) Üye olduğunuz sendikayı belirtiniz.....

48)Dershane öğretmenlerinin istihdam ve maaş koşullarının iyileştirilmesinde sendikaların önemli işlevlere sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

1-Evet 2-Hayır

49)Dersiniz olmadığı günlerde ya da saatlerde dershanede bulunuyor musunuz?

1-Evet 2-Hayır

50)Çalıştığınız dershanede “öğretmenlik ya da ders dışı” sorumlu olduğunuz, görevlendirildiğiniz işler (etütler, öğrencilerin ve velilerin aranması, sınav görevi, gezi, dershanenin tanıtımı vb.) var mı?

1-Evet 2-Hayır

51)Etüt uygulamasını, işinizin/mesleğinizin doğal bir parçası olarak mı görüyorsunuz?

1-Evet 2- Hayır

52)Etüt uygulamasını, mesleğinizin doğal bir parçası olarak görmemenizin nedeni nedir?

.....

53) Ders ya da öğretmenlik dışı işlerde görevlendirilmek, çoğu zaman iş yoğunluğuna ve aşırı strese yol açıyor mu?

- 1-Evet 2-Hayır

54) Hekim tarafından verilen hastalık ve dinlenme izinlerinin (rapor) dershanede aynen geçerliliği/işlerliği var mı?

- 1-Evet 2-Hayır

55)Çalıştığınız dershanede evlilik izni, doğum izni, aileden birinin hastalığı durumunda genellikle nasıl bir uygulama olmaktadır?

- 1-İş kanununda bu durumlar için belirlenen sürelerde ücretli izin veriliyor
 2-Dershane yönetiminin inisiyatifine/kararına göre belirlenen sürede ücretli izin veriliyor
 3-Dershane yönetiminin inisiyatifine/kararına göre belirlenen sürede ücretsiz izin veriliyor
 4- Fikrim yok
 5-Diğer/lütfen belirtiniz:.....

56)Dershanede, sigorta piriminiz hangi esasa göre ödeniyor?

- 1-Bankaya yatırılan ücret üzerinden ödeniyor (asgari ücret üzerinden)
 2-Aldığım ücrete bağlı olarak (maaşınız üzerinden) ödeniyor
 3-Dershanede çalışılan süreye göre ödeniyor

57) Sigortanız kaç ay üzerinden ödeniyor lütfen belirtiniz:

- 1- 7 ay üzerinden
 2- 8 ay üzerinden
 3- 9 ay üzerinden
 4- 10 ay üzerinden
 5- Başka
 6-Cevap yok

58)Sigorta piriminiz düzenli ve tam ödeniyor mu?

- 1- Evet 2-Hayır

59)Kamudaki öğretmenlere göre, özlük haklarınızın daha kısıtlı olması, iş tatmininizi olumsuz yönde etkiliyor mu?

- 1-Evet 2-Hayır

60)Dershane öğretmenlerinin çalışma koşullarının, kamudaki öğretmenlere göre daha belirsiz/kuralsız ve güvencesiz olduğunu düşünüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

61)Kamudaki öğretmenlerin toplumsal statüsünün dershane öğretmenlerinden daha yüksek olduğunu düşünüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

62)Size göre, kamudaki öğretmenlerle, dershane öğretmenliği arasındaki farklılıkları belirtmesi açısından, “dershane öğretmeni hem öğretimde hem de öğrencisiyle iletişimde daha özverili ve verimlidir” ifadesi ayırt edici bir durum mudur?

1-Evet

2-Hayır

63) Size göre, kamudaki öğretmenlerle, dershane öğretmenliği arasındaki farklılıkları belirtmesi açısından, “öğrenciyi üniversiteye hazırlayan dershane öğretmenidir” ifadesi ayırt edici bir durum mudur?

1-Evet

2-Hayır

64) Size göre, kamudaki öğretmenlerle, dershane öğretmenliği arasındaki farklılıkları belirtmesi açısından, “kamudaki öğretmen konuyu öğretirken, dershane öğretmeni sadece test tekniğini öğretir” ifadesi ayırt edici bir durum mudur?

1-Evet

2-Hayır

65) Size göre, kamudaki öğretmenlerle, dershane öğretmenliği arasındaki farklılıkları belirtmesi açısından, “dershane öğretmeni, kendisini ve bilgisini sürekli yenilemek, geliştirmek zorundadır” ifadesi ayırt edici bir durum mudur?

1-Evet

2-Hayır

66)Dershanede daha iyi iş koşullarına erişebilmek için olması ya da yapılması gerekenler arasında, “daha iyi bir maaş ve iş güvencesinin sağlanmasını” öncelikli konu olarak görüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

67) Dershanede daha iyi iş koşullarına erişebilmek için olması ya da yapılması gerekenler arasında, “mesai koşullarının iyileştirilmesini(ders saatleri, etütler, yüklenen sorumluluklar vs. açısından net bir görev tanımının oluşturulması)” öncelikli konu olarak görüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

68) Dershanede daha iyi iş koşullarına erişebilmek için olması ya da yapılması gerekenler arasında, “sigorta primlerinin ödenmesi ve özlük hakları konusunda, bunlarla ilgili belirtilmiş kanun hükümlerine uygun davranılmasını” öncelikli konu olarak görüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

69) Dershanede daha iyi iş koşullarına erişebilmek için olması ya da yapılması gerekenler arasında, “dershane öğretmenlerinin ortak çıkarları için birlik olmalarını” öncelikli konu olarak görüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

70) Dershanede daha iyi iş koşullarına erişebilmek için olması ya da yapılması gerekenler arasında, “devletin dershaneler üzerindeki denetimleri artırmasını” öncelikli konu olarak görüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

71) Dershane sektöründe işveren olmak ister misiniz?

1-Evet

2-Hayır

72) Dershane sektöründe işveren olmak istemenizin nedeni nedir?

.....

73) Günümüzde, dershane öğretmenlerinin çalışma ve yaşam koşullarının geçmişe göre daha iyi olduğunu düşünüyor musunuz?

1-Evet

2-Hayır

74) Günümüzde, dershane öğretmenlerinin çalışma ve yaşam koşulları, hangi yönleri ile geçmişten daha iyidir?

.....

75) Size göre, önümüzdeki yıllarda dershane öğretmenliğinin geleceği ne yönde şekillenir?

1-Daha çok olumlu yönde gelişmeler olacaktır

2-Daha çok olumsuz yönde gelişmeler olacaktır

76) Gelecekte dershane öğretmenleri için, daha çok olumlu yönde olacağını düşündüğünüz durumlar nelerdir?

.....

77) Gelecekte dershane öğretmenleri için, daha çok olumsuz yönde olacağını düşündüğünüz durumlar nelerdir?

.....

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Şükriye Yücel YEL
Doğum Yeri ve Tarihi : NAZİLLİ/ 05.04.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (2006-2010)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (2011-2014)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

27-28-29 Nisan 2007/ Afyon Kocatepe Üniversitesi 13. Sosyoloji
Öğrencileri Kongresi'nde, "*Köy Enstitülerinde Kadın Politikaları*" adlı
çalışmamı sundum.

2010 İhtisas Semineri: "*Kapitalizmin Türkiye'ye Girişi ve Kentleşme Üzerinde
Etkileri*"

2011-2012 Tezli Yüksek Lisans Seminer Sunumu: "Neoliberalizm ve
Küreselleşme Ekseninde Çalışma Hayatında Meydana Gelen Dönüşümler"

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar : 2011-2012 Eğitim Öğretim Yılında Büyük Nazilli
Dershanesinde Felsefe Grubu Öğretmeni olarak çalıştım.

İletişim Bilgileri

e-posta Adresi : amed_8886@hotmail.com

Tarih : 07.11.2014